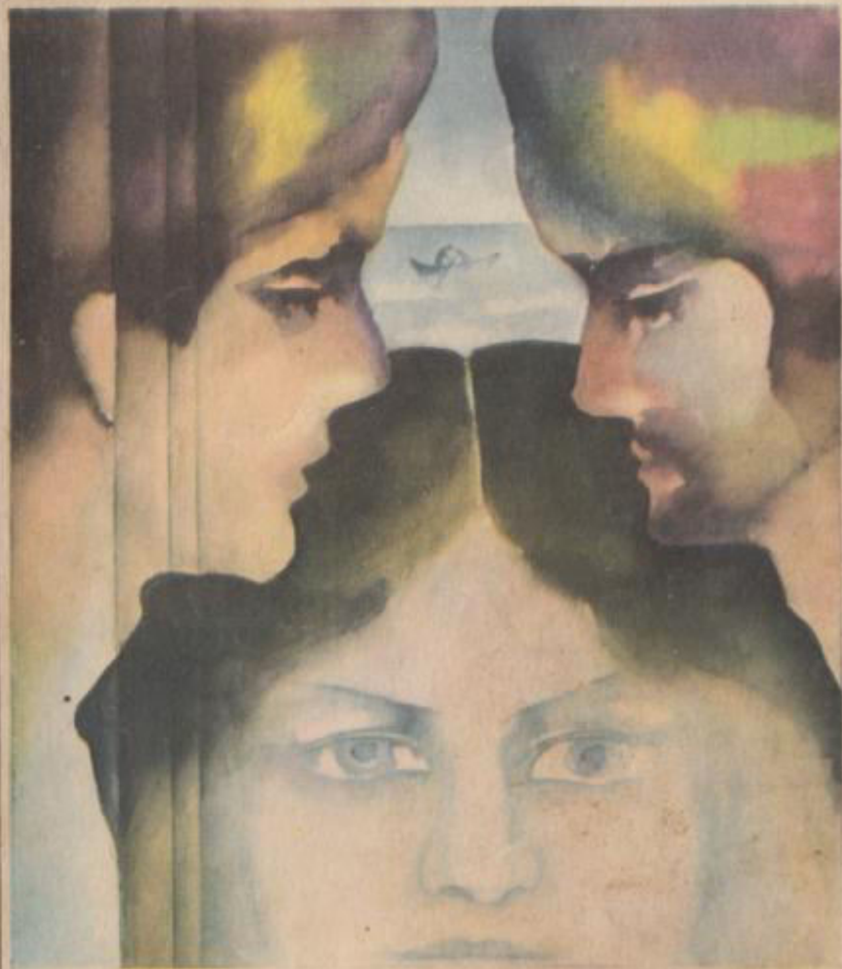
PANAIT ISTRATI

NERANȚULA

EDITURA MINERVA

PANAIT ISTRATI

NERANȚULA

ȘI ALTE POVESTIRI

Ediție, prefață, traducere și bibliografie de

ALEXANDRU TALEX

EDITURA MINERVA

București – 1984

ÎN ANUL CENTENARULUI

Există obișnuința unor bilanțuri, ori de câte ori calendarul oferă prilejul. Îl vom folosi și noi, dând înapoi timpul doar cu câțiva ani. Cu inimile în sărbătoare, mai ales că de câtăva vreme soarele a început să strălucească și pe ulița lui Panait Istrati.

Cu cât ne apropiam de Centenar, se prăbușeau aievea ca niște castele de cărți măsluite, bastioanele răului… Tot ceea ce a murdărit amintirea acestui om cinstit, care și-a iubit locul de obârșie, folosindu-și condeiul, cu jertfire de sine și în niciun caz pentru neostenite pofte de chiverniseală proprie.

După aproape o jumătate de veac, faimosul „caz Panait Istrati" și-a dat duhul, devenind astăzi doar o dureroasă aducere aminte. Ziarul *L'Humanité*, care a scris în aprilie 1935 că „Panait Istrati a murit în pielea unui fascist", a recunoscut – patruzeci și trei de ani mai târziu – că Barbusse a mințit. Cităm textul: „El a fost atacat de Barbusse cu o violență în injurie, care ne uluiește astăzi. La aceasta se adaugă calomnia: înapoiat în România, devenită fascistă, Istrati e catalogat dintr-o dată fascist, în timp ce el trăia rău acolo, ținta hărțuielilor, persecuțiilor și spionajului Siguranței […] într-adevăr, va trebui să recunoaștem lui Panait Istrati rolul glorios (dar ingrat!) de pionier[1]".

---

[1] „L'Humanité", 21 aprilie 1978.

Calomnia a fost plămădită și exportată din Franța și tot acolo ea a fost pusă la zid în zilele noastre.

În ultimii trei ani, ne-a stat în posibilitate să scoatem două ediții Istrati, la editurile *Scrisul românesc* și *Minerva*, însumând aproape o mie opt sute de pagini.

Volumul *Cum am devenit scriitor*, primit de critica literară cu elogii prelungite (ceea ce, mărturisim, nu ne așteptam, a izbutit să închege și să transmită un portret al adevărului, privitor la viața și gândirea acestui scriitor, să deznegureze o bună parte din ceea ce a fost, până mai ieri, „pâine albă” pentru defăimători.

În viață fiind, Panait Istrati a dorit reunirea „întregii opere”, la același editor, într-o colecție „frumos prezentată”, adăugînd: „Rog să mi se respecte această dorință și pentru când nu voi mai fi”.

Această dorință nu s-a realizat în epocă și nici după. Ea a devenit abia astăzi o reconfortantă prezență în vitrina librăriei și pe masa cititorului român. Îi revine Editurii Minerva meritul de-a fi îndeplinit această dorință, ajutându-ne să tipărim, într-un timp relativ scurt, ediția în două volume masive (*Chira Chiralina* și *Viața lui Adrian Zografi*), care readuce la lumina zilei – după atâta amar de vreme – *toate* versiunile românești ale operei istratiene, realizate de însuși autorul ei. Este, aceasta, o altă mare bucurie în anul Centenarului…

Succesul acestei ediții, tipărită în tiraj de masă, îl atestă epuizarea ei în timp record, aprecierile presei literare care au subliniat că „aceste volume reprezintă nu numai un act de justiție literară, ci și o remarcabilă

contribuție la integrarea plenară a scriitorului Panait Istrati în conștiința literaturii române, în panteonul spiritualității naționale[2]”.

Apartenența acestui scriitor la literatura română este o „problemă” care a consumat multă cerneală în epocă. Glasuri înțelepte, care l-au revendicat scriitor român, au fost și atunci. Camil Petrescu, de pildă, a susținut că „Panait Istrati e cel dintâi scriitor român care a avut instinctul limbii românești”, integrând literaturii universale nu numai peisajul Brăilei și al Bărăganului, ci „și o parte a simțirii românești în structura expresiilor ei idiomatice, îmbogățind, în același timp, și structura conceptului de scriitor român”. În concluzie, Camil Petrescu îl consideră pe Panait Istrati „într-o nebănuită măsură un scriitor al specificului românesc, fiindcă, de altfel, orice scriitor, mare fiind, trebuie să fie și național[3]”.

O dreaptă judecată a răsunat și în vremea noastră. La Brăila, cu prilejul întâlnirii cu cititorii – organizată de Comitetul județean de Cultură și Educație Socialistă – scriitorul George Macovescu a reafirmat că în opera lui Panait Istrati trăiește „concepția despre lume a sufletului acesta mare pe care îl are românul, suflet cald de iubire, deschis spre marile orizonturi. Panait Istrati va trăi și va purta în lume mesajul de umanism al poporului nostru; el este un scriitor universal și național. Numai un scriitor de mare valoare națională este, în același timp, și un mare scriitor universal. Versiunile românești ale acestui scriitor constituie mărturii de neînlăturat că el a fost, este și va rămâne, pentru eternitate,

---

[2] Teodor Vârgolici: *Panait Istrati, scriitor român, în România literară*, 30 iunie 1983.
[3] Camil Petrescu, *Teze și antiteze*, Cultura Națională, 1936.

un scriitor român. Reeditarea acestor cărți este un act de cultură, de dreptate morală, un act de dreptate politică, un act de dreptate socială ce se face lui Panait Istrati[4]”.

Este o dreaptă recunoaștere – adăugăm noi – pe care Congresul al XII-lea al P.C.R. a statuat-o, așezându-l pe Panait Istrati printre „marii originali”, alături de Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Constantin Brâncuși și George Enescu, care „au exprimat o sensibilitate proprie românească, capabilă ea însăși să îmbogățească și să diversifice cultura universală”.

Reeditarea în întregime a operei lui Panait Istrati, scrisă sau transpusă de el însuși în limba maternă, a prilejuit totodată și un început de *atitudine nouă* în critica noastră literară, subliniindu-se necesitatea unor „reevaluări și reinterpretări” a operei istratiene, de pe pozițiile: „apartenența la literatura română” și „conștiința de scriitor european”.

Este însăși poziția justă a criticului de prestigiu Mircea Iorgulescu, care, în două „comentarii critice” substanțiale (*Suflete libere* și *Pasiunea eticii*[5]), reanalizează opera istratiană, considerată, în ansamblul ei, „proză substanțial gravă și dramatică”, reprezentând, „atât în contextul literaturii române cât și al celei europene, una dintre cele mai profunde și mai acute expresii ale problematicii artistice a secolului nostru”.

---

[4] Din cuvântarea rostită, în librăria „Mihai Eminescu”, în după-amiază zilei de 7 iulie 1983 și reprodusă de postul de radio București 3, în emisiunea „Agendă culturală”, din 21 iulie 1983.

[5] Apărute în „România Liberă”, din 18 ianuarie și respectiv 12 iulie 1983. Reafirmarea aceleiași pozitii critice și în articolul *Panait Istrati, un „om revoltat”*, în „Almanahul Literar – 1984”, al Asociației scriitorilor din București.

Pentru acest critic, Panait Istrati nu este „un scriitor exotic și pitoresc”, autor al unei literaturi „aducând parfumurile grele și perverse ale unui Orient ispititor”; ci, și aceasta e *esențialul*, „un căutător al orizonturilor comuniunii și fraternității umane, bazate pe iubire și adevăr”, punând „etica mai presus de orice, are conștiința responsabilității individului”, exaltă „bucuria de-a dispune de tine însuți”, nu suportă „viața în turmă”, dominat „de nevoia de-a privi fără încetare în gheena sufletului omenesc”.

Opera lui Panait Istrati – conclude criticul Mircea Iorgulescu – „a fost scrisă de un om revoltat, un spirit profund moral, suferind singur, părăsit de toți” și care nu a vrut, deși ar fi avut ocazia, „să-și jertfească pe rugul derizoriu al intereselor și al acceptărilor conjuncturale credința în om ca ființă unică liberă.”

E nedrept că Panait Istrati a fost „adesea alintat, pentru a fi, în fond, minimalizat și marginalizat în chip elogios”: „vagabond de geniu”, „povestitor din *O mie și una de nopți*”, „hoinarul cu inima de aur”, „pelerinul inimii” etc;

e nedrept că literatura acestui frate mai mare al nostru „a preocupat (și preocupă) critica românească, într-o măsură nedrept de mică, în raport cu importanța ei”;

e nedrept că în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, G. Călinescu îl califică pe Panait Istrati drept „emigrant literar”, „ignorat de istoriile literare franceze”, afirmații care încalcă flagrant adevărul;

e nedrept că opera acestui scriitor de valoare mondială nu figurează încă în programa analitică școlară și universitară;

e nedrept că în recentul *Dicționar istoric-critic* „Literatura franceză”, Panait Istrati a fost inserat cu aprecieri vădit diminuatorii, fanteziste („realismul se împletește cu fabulația, spre a evoca anii copilăriei și ai adolescenței”), titluri de cărți greșite sau inexistente (*Mediterana* în loc de *În lumea Mediteranei*; *O noapte în mlaștini* în loc de *O noapte în bălți*; *Pour avoir aimé la terre* catalogat… „volum de povestiri”, când în realitate este o confesiune) etc.

Rămânem, totuși, optimiști, încrezători în viitor și adevăr. Timpul a dovedit că lucrează în favoarea acestui scriitor.

Ne punem nădejdea, „haiducește”, în acest Centenar, care va ocaziona pentru prima oară un „Colocviu internațional – Panait Istrati”, la noi acasă. Și sperăm ca el să fie un serios pas înainte în reanalizarea vieții și operei autorului *Chirei Chiralina*. Pentru că, așa cum spunea tot Camil Petrescu, „opera lui Panait Istrati e sortită multor veacuri, și oamenii viitorului nu-și mai vor închipui, probabil, că așezându-se cu ura lor pe un cadavru, acoperă și sufocă o parte din geniul speciei însăși”.

Și, în încheiere, câteva cuvinte despre rostul și conținutul prezentei ediții:

Se știe că Panait Istrati n-a putut să-și „adapteze” întreaga operă în limba română, din cauza morții premature. Au rămas, astfel, șase cărți netraduse, și anume: *Haiducii, Domnița din Snagov, Mihail, Nerantula,*

Ciulinii Bărăganului, În lumea Mediteranei – răsărit de soare și episodul autobiografic *Direttissimo*, aflat în cartea *Mes Départs*.

Aceste cărți le-am tradus în perioada anilor 1936—1943 și au fost tipărite de editurile „Cartea Românească”, „Vremea” și „Modernă”. O încercare temerară pentru debutantul ce eram în acele vremi. Unele din aceste traduceri au fost apreciate ca reușite, altele mai puțin. Era și firesc, pentru un începător în dificila muncă de a turna în tiparul limbii materne, ceea ce autorul dăltuise în focul creației, în altă limbă.

Și iată că acum, la o distanță de peste patruzeci de ani, reluăm traducerile din trecut, îndreptând părțile slabe sau rescriindu-le în întregime.

Am ținut seama, cu rigurozitate, de indicațiile lui Panait Istrati, care spunea că o bună traducere înseamnă respectarea riguroasă a originalului: *că numai autorului* îi este îngăduită abaterea de la text.

E ceea ce am și respectat, cu religiozitate, în munca noastră. Opera lui Panait Istrati nu e nici imaginație, nici speculare cu talent a prostiei omenești. Ea este, cum însuși o spunea, „bucăți de carne sângerândă”, cu care și-a plătit generos credința în Om, în Dreptate, în Libertate și Frumos.

Nu s-a omis nimic, în traducere, din textul original francez, străduindu-ne să ne apropiem până la identificare de frumoasa exprimare a acestui înstreinat, folosindu-i vocabularul, ferindu-ne de vulgarități sau obscenități, pe care nu le-a îndrăgit niciodată.

S-au respectat titlurile în românește, date de el însuși. Cărții *Présentation des Haïdoucs*, el îi zicea *Haiducii*, iar pentru *Méditerannée* alesese *În lumea Mediteranei*. Credem că e ridicol să dai unei cărți ca *Mes Départs* titlul *Evadările mele*. Vagabondajele lui Panait Istrati, peste mări și țări, împins de inimă să cunoască alte meleaguri, alte inimi de om, nu sunt simple ieșiri la plimbare, ca să-ți alungi plictiseala…

Cele șase cărți traduse sunt incluse, în prezenta ediție, în funcție de ciclurile operei și de datele de apariție în limba franceză:

Povestirile lui Adrian Zografi: Haiducii (1925), Domnița din Snagov (1926).

Adolescența lui Adrian Zografi: Mihail (1927).

Nerantula (1927).

Pagini autobiografice: Direttissimo (1928).

Ciulinii Bărăganului (1928).

Viața lui Adrian Zografi: În lumea Mediteranei, răsărit de soare (1934).

Ediția se încheie, ca de obicei, cu *Addenda*, unde s-a reconstituit biografia fiecărei cărți în parte, extrase din dialogul epistolar cu Romain Rolland, păreri critice din epocă sau posteritate și repere bibliografice.

Tot la *Addenda*, cititorul se va întâlni cu o povestire inedită a lui Panait Istrati: *Isaac, împletitorul de sârmă*, pe care a publicat-o într-o plachetă[6], ca o nuvelă de sine stătătoare. Este prima formă a primului

---

[6] *Isaac, le tresseur de fil de fer*, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927. (Ilustrații de Dignimont.)

capitol din cartea *Familia Perlmutter*, scrisă în colaborare cu Josué Jéhouda, carte pe care Romain Rolland nu a iubit-o, socotind „adipoase amplificările” scriitorului genevez.

Isaac e turnat în tiparul clasic al personajelor istratiene:

„Mai văd alți eroi aievea – notează Panait Istrati, în *Trecut și Viitor* – răsărind din negura unor vremuri neuitate și întruchipându-se în personaje de roman trăit. Iată pe *Isaac Perlmutter* și pe sora sa *Estera* purtând prin lumea largă crucea crimei de a fi iubit prea mult viața, ca și străbunul lor Isus. Primul – un *moș Anghel* aproape imberb – se rupe ca un vlăstar de butucul secat de sevă și pleacă să-și caute alt pământ, dar niciun pământ nu-i convine, se veștejește de dorul întâilor adieri și moare la Cairo, răpus de amintiri prea vii și de rachiu prea tare. Deși tânăr, el știe că n-a murit bețiv *din vina nimănui*, ci dintr-o mare vină. *Isaac* știe mai mult decât *moș Anghel*”.

Alte amănunte despre această nuvelă, pe care Romain Rolland a iubit-o mult, cititorul le va găsi în *Addenda* prezentului volum.

În sfârșit, iată-ne ajunși la capătul drumului propus: *restituirea întregii opere românești a lui Panait Istrati, în patrimoniul literaturii române.* Este un vis scump al tinereții noastre, pe care îl împlinim – nu din vina noastră – când nu mai avem de trăit decât un scurt crâmpei de viață…

ALEXANDRU TALEX

POVESTIRILE LUI ADRIAN ZOGRAFI

I
HAIDUCII

ADĂPOSTUL DIN VÂLCEAUA ÎNTUNECATĂ

— Și acum, Adriene, zise Irimia, iată Haiducii. Iat-o mai întâi pe Floricica, căpitanul nostru, care din mândrie femeiască și-a lepădat numele și s-a chemat:

FLOAREA CODRILOR
Căpitan de haiduci

— Voi vreți să aruncați greul răspunderii pe umerii mei de femeie și prețul pierzaniei pe capul meu. Primesc și una și alta… Pentru asta, însă, trebuie să ne cunoaștem: o să-mi spuneți fiecare cine sunteți. Ca să vă dau ghes, o să încep cu…

Floricica tăcu o bucată de vreme și se plimbă, îngândurată.

A doua zi de la sosirea noastră în *Vâlceaua Întunecată*, se împlinise șase săptămâni de la moartea lui Cosma. Și în această dimineață cețoasă din mijlocul lui octombrie, cuvintele căpitanului căzură grele, ca prăbușirea lui Cosma, ca risipirea unei jumătăți din ceata lui, în frunte cu vătaful, – grele, mai ales, ca singurătatea noastră în inima acestor munți înalți, neștiuți și neumblați.

Cei paisprezece inși care se juruiseră unei *vieți noi*, zăceau trântiți, printre armele și boarfele aruncate claie peste grămadă, înfășurați în

cojoacele lor gros îmblănite, în timp ce caii păşteau slobozi, – fericită tihnă animală. Sfatul (alcătuit din călugărul misterios, *Spilca*; noul vătaf, *Movilă*; *Ilie* şi eu) trebuia să hotărască asupra acestei „vieţi noi”. Dar, dorinţa neaşteptată de adineauri, a căpitanului, îl ului oleacă. Optsprezece perechi de ochi se aţintiră asupra femeii cu inima dintr-o bucată, bogată în încercări şi gata de ispravă.

Cu un turban de caşmir pe cap, cu şuba de vulpe aruncată pe umeri, foarte sprintenă în mişcări, deşi purta şalvari, Floricica se plimba înfrigurată, de la un cap la altul prin *Peştera Urşilor* – adăpostul nostru de iarnă – unde intrasem de cu seara. Vătaful se sculă şi puse ceaunul la foc, să prepare cafeaua turcească, lux introdus de Floarea, pe care-l socotea trebuincios vieţii, chiar şi în haiducie.

Şi fie ca să-şi adune gândurile, fie ca să ne dea răgaz să ni le adunăm pe ale noastre, Floricica tăcea, se plimba şi privea în neştire, când la mica-i ceată, când la pereţii vâlcelii cotropiţi de ceaţă. Faţa-i prelungă era puţin palidă, ochii traşi, iar buzele sale, de obicei asemănătoare cu doi fragi gemeni, erau arse şi crăpate. Tovarăşii o urmăreau cu o privire îngrijorată şi respectuoasă în acelaşi timp. Această moştenire de la Cosma li se părea plină de mister şi mai ales de nobleţe. Se ştia că hoinărise în lung şi în lat şi cunoştea cu de-amănuntul ţara şi călăii ei, cărora dânsa le jurase un război neînduplecat şi îndreptăţit.

Asta plăcea voinicilor. Totuşi, era *femeie*. Femeie cu şalvari, e drept, dar *femeie*. Şi, pe deasupra, frumoasă. Ce va face cu frumuseţea ei în munţii ăştia cu urşi? E drept că de la moartea lui Cosma nimeni nu ştiuse să-i încalece telegarul mai abitir decât dânsa, nici să înfrunte mai bine oboseala şi lipsurile, nici să se arate mai bărbătoasă în hotărâri. În faţa sicriului *singurului* ei iubit, rostise: „De-acum încolo, voi fi *Floarea Codrilor* şi răzbunătoarea nedreptăţii, cu ajutorul vostru”.

Movilă, vătaful, îi întinse feligeana cu cafea fumegândă și tabacherea sa, la vederea cărora privirea Floarei se însufleți. I se făcu în grabă un scăunel. Floricica bău și fumă și-și continuă vorba lăsată:

POVESTEA FLOAREI CODRILOR

— O să vă spun eu, cea dintâi, cine sunt:

Sunt o femeie prefăcută, care poate fi sinceră când vrea și când celălalt merită osteneala. Tată n-am avut, ceea ce înseamnă că am fost făcută din flori. Maică-mea, păstoriță de când s-a născut până a murit, n-a cunoscut, cât a trăit, decât câmpurile, vânturile, fluierul său, câinii săi, oile ce păzea și râia ce-o spăla. Afară de râie – care adesea îi umplea chiar mâinile – totul îi plăcea. Ei, dar viața nu-i făcută numai din plăceri. Biata femeie suferi un necaz, unul singur, dar care îi zdruncină toată viața: copilă, jucându-se, își scoase un ochi.

De obicei, ne uităm beteșugurile, mai ales cele ce ni se întâmplă în copilărie. Mama, nu trecea zi, să nu-și amintească de această nenorocire.

Nu se văicări, dar, de-atunci, nu mai râse niciodată din toată inima. Ceea ce uită fu lumea, – lumea care habar n-a avut nici de necazul ei, nici de socotelile ei cu viața. Mama căută și-și găsi alinarea în ființele și lucrurile de care pomenii adineauri.

Până la treizeci de ani fu liniștită. Totuși, o săgetau unele neliniști, tulburări, fierbințeli. Ca să se răcorească, mama socotea de ajuns să-și frece iarna trupul cu zăpadă. Vara se da de-a rostogolul, ca un trunchi de copac, pe câte-o coastă înverzită. Dar toate astea îi ațâțau slăbiciunile, până într-o zi când, rostogolindu-se, căzu peste un cioban și ăsta-i fu leacul.

Lecuirea, dar nu și liniștea. Fiindcă dracul ăsta de cioban cu căpățână de „berbec de Astrahan" avea, ca și mama, un beteșug. Nu c-ar fi fost chior sau ciung; dimpotrivă, întreg, prea întreg, avea nevoie de-un

harem, când nu păzea vreo stână. Mai mult, meteahna i se mărea, fiindcă era năzuros, trufaș, disprețuitor în gusturile sale. Mama, care n-avea nevoie de bună ziua nimănui, trăi în bună prietenie cu flăcăul până-ntr-o zi de april, când, din pricina primăverii năvalnice, el se plânse „chioarei" de viața de călugăr ce-i silit s-o ducă. „Chioara", împletind la cârlige, întrebă ca o bună tovarășe, la curent cu dragostele prietenului ei:

— Nu te mai joci cu Sultana, fata rotarului?

— Ba da, dar o doare burta…

— Și Maria după care te prăpădeai?

— Nu se mai poate mișca…

— Dă-te, atunci, pe lângă Catrina. Te mănâncă din ochi.

— M-o fi mâncând ea din ochi… dar nu se lasă mâncată. I-e teamă…

— Cu toate astea, știi vorba cântecului ăla:

Femeia-i o cățea mereu gata la iubit,
Bărbatul o fiară ușor de zgândărit.

…Așa că tu poți găsi cât îți cere inima.

Ciobanul se supără:

— Și de ce aș fi, mă rog, „o fiară"? Pentru că-mi place aia? Și atunci ce să-mi placă? Gura unei știuci? Pielea unui arici? Ori ai vrea, poate, să mă plimb gol prin urzicile înalte până la bărbie? Sau să mă frec, ca tine, cu zăpadă? Sau să mi se întâmple să-mi intre vreun par în burtă, dându-mă de-a berbeleacul pe coaste, ca tine, care încă n-ai pățit nimic?

În sfârșit, iată – după spusa mamei – cum se scurseră clipele tulburătoare care urmară după supărarea ciobanului cu căpățână de „berbec de Astrahan". Fu clipa când „clopotul ceresc" bătu începutul vieții mele.

Aveam treizeci de ani, fără vreo două săptămâni… Venisem pe lume cu două săptămâni înainte de Sfântul Gheorghe, care cade totdeauna în

aceeași zi. Ne aflam acum în prima săptămână a lui Prier. Trecându-i mânia, Achim prinse a-mi privi lung gleznele și zise:

— Bag de seamă, Rado, că ai niște glezne de căprioară, care, pe legea mea, sunt destul de frumoase… N-ai vrea să-mi arăți un genunchi? De-o fi tot așa de frumos ca gleznele, te iau de nevastă, Rado!

Când Achim rosti vorbele astea, stam jos pe iarbă și împleteam la cârlige, în timp ce el sta-n picioare, sprijinindu-se în bâtă. De când nu mai aveam decât un ochi, nu-l privisem, în cinci ani, de trei ori în față, nici pe el, nici altă lume. Auzindu-l, însă, îndrugând că m-ar lua de nevastă dacă aș avea un genunchi frumos, da! am ridicat capul, crezând c-a-nnebunit. Atunci văzui că Achim avea o mustață neagră, frumoasă și niște ochi minunați de armăsar întărâtat. Nu l-am privit decât o clipă. Nici nu poți privi așa ceva o veșnicie. Dar puținul ăsta mi-ajunse ca să mă hotărăsc să-i arăt genunchiul, zicând în sinea mea: „Acum, Rado, fata mea, s-a sfârșit cu zăpada și cu berbeleacul. Acum o să fie cu totul altceva”. Totuși, știindu-mă umilită de beteșugul meu, spusei ca să-l întărât:

— Of, sărman Achime… De-ar fi fost să iei de nevastă pe toate câte ți-au arătat genunchiul, ți-ar fi trebuit o cazarmă.

— Rado, mă jur că te iau de nevastă!… Să-mi mănânce lupii oile, de nu te iau!

— Nu-i nevoie să te juri, Achime… Bărbatul trebuie să făgăduiască totul, fiindcă femeia cere câte-n lună și-n soare, de cum și-a arătat genunchiul. Dar eu nu sunt de alea. Poftim, Achime…

Și i-l arătai, fără să-l privesc în față. Apoi continuai să împletesc la cârlige. Atunci Achim își luă căciula, mare cât o baniță, și-o izbi de pământ cu atâta putere, că ea plesni ca o bășică de porc. Pe dată mă simții ridicată, încleștată de mijloc de un braț tare ca lemnul. Mă lăsai îmbrățișată, dar, cum mă puse jos, o rupsei la fugă, nu ca să scap de el, ci ca să-l întărât și mai mult și să-l fac să uite că-s chioară.

Uită așa de bine, încât după ce fugii valvârtej peste câmpuri și coline, fără să mă prindă, mi-aruncă bâta între picioare și căzui. Dealtminteri, n-așteptam decât asta: să cad din pricina lui. Bărbatul trebuie să iasă pururea vinovat, căci altfel, cu vânjoșenia lui, de-ar mai avea și dreptate, ce ne-am face noi, femeile? Dacă Achim n-ar fi fost el vinovatul în seara aceea, în crângul de ulmi – când oile behăiau ca-n pustiu, iar cei doi măgari păreau mirați de lunga noastră lipsă – ce m-aș fi făcut eu, biata Rada, cu Floricica în brațe, iarna următoare, cu durerea de burtă ca Sultana, fata rotarului și neputând să mă mișc ca Maria, după care se înnebunea Achim?

Pe când așa, trebui să se descurce aproape singur cu amândouă turmele de oi ale stăpânilor noștri, să facă brânză, să caute vreascuri uscate, să facă mămăligă și borș de pește și chiar să spele rufele în zer, ca să nu se prindă păduchii.

Curând, însă, bietul Achim se sătură până peste cap și de muncă și de femeie bolnavă. Eu, la rândul meu, mă săturasem și de pat și de un bărbat peste măsură de voinic. De aceea, după doi ani de căsnicie, într-o zi îmi zise ceea ce voiam eu însumi să-i spun:

— Ascultă, Rado: am brodit-o prost amândoi. Eu te-am îmbolnăvit, tu m-ai robit. Ori, acum doi ani, amândoi eram mai bine ca acum. Hai să îndreptăm greșeala. Iată: am douăzeci de oi, toată averea mea. Ai și tu, tot cam atât. Ți le dau pe-ale mele drept zestre pentru fata noastră, dar lasă-mă să mă duc în plata Domnului. În chipul ăsta, Floricica o să aibă curând o mamă zdravănă, care s-o îngrijească. Eu m-oi duce în lume după alt stăpân. Și-ți jur, Rado, că n-o să mai cer femeilor să-mi arate genunchiul, nici n-o să mai azvârl cu bâta între picioarele celor ce-or fugi de mine.

Așa glăsui sărmanul meu Achim. Mă sărută. Își sărută prelung copilul, care-i apucă părul din creștet cu mânuța sa și-l făcu să plângă

întâiași dată-n viața lui. După care se duse în plata Domnului și nu mai auzii nimic despre el.

Floarea Codrilor se opri să-și alunge un năduf. În tot timpul povestirii sale de până acum, ca și de-acum încolo, cinsti cu privirea sa pe fiecare din cei ce-o ascultau, fie el cel mai neînsemnat dintre haiduci. Dar, mai degrabă asupra mea se îndreptau ochii ei, părând să spună: „Tu, Irimio, copilul pădurii și al meu, tu ești viața mea întreagă… Pentru tine sunt aici".

Haiducii, respectuoși în fața sincerității ei, ascultau tăcuți. Spilca o privea cu atenție încordată, îi sorbea vorbele, în vreme ce Ilie, totdeauna de-o liniște neclintită, i-arăta fața-i de apostol, într-o uimită înmărmurire. Mai puțin priceput, mai prostuț, dar tot așa de lacom ca să știe, ca și noi, Movilă, vătaful o urmărea cu luare aminte, îngrijind să nu se stingă un foc de vreascuri.

Întâia mea patimă, de când am deschis ochii asupra vieții, fu să alerg, desfătându-mă, cu pieptul desfăcut în vânt. Acest tovarăș al copilăriei mele n-are decât doi prieteni ce se împătimesc de dânsul: omul liber și câinele. Ei fură primii mei prieteni. Omul meu liber era un băiat din sat, cu vreo trei ani mai măricel ca mine, îndărătnic și crud, dascălul meu în tainele libertății. O să cădeți de-a berbeleacul, când vă voi spune că el este în clipa asta căpitanul de haiduci care stăpânește munții Buzăului, la o poștă de noi, băgând spaima în mișeii care făuresc legile. Numele lui: *Groza*.

— Groza?! strigară haiducii.

— Groza cu inima de piatră? întrebă vătaful.

— De ce „cu inima de piatră"? Pentru că a jupuit de viu pe unul din ceata lui și pe un gospodar? Haiducul care a murit în felul ăsta era un trădător, dovedit cu o nelegiuire ce era cât pe-aci să-l coste viața pe Groza. Cât despre gospodar, pe legea mea, a căpătat ce-a meritat. Duceți-

vă numai de vorbiți cu oamenii, îngroziți de acest strigoi. O să dați peste femei care aprind lumânări și se roagă de sănătatea vajnicului haiduc.

L-am cunoscut copil și băiețandru. Era crud, dar bun la inimă. Aveam nouă ani, el, doisprezece, când într-o zi, pe când alergam cu pieptul desfăcut în bătaia vântului, cu câinele după mine, mă întâlni, mă luă de mână și mă făcu s-alerg mai tare. În vârful coastei, unde ne oprirăm gâfâind, vântul îmi ridică rochița atât de nesocotit, că mă rușinai în fața acestui băiețaș frumos. Dar, spre deosebire de alții, nu se uita pe furiș la pulpele-mi goale, ci sta de vorbă cu câinele meu, ceea ce-mi alungă stinghereala.

Nu-l cunoșteam, nu-l mai văzusem până-n ziua aceea și observai că era curat, tot așa de curat ca și mine. Asta-mi plăcu, fiindcă niciodată n-am putut suferi murdăria. În picioarele goale, cu pulpele goale, dar spălate și numai prăfuite. Mâinile, gâtul, fața, proaspăt spălate. Izmenele și cămașa, la fel de curate, deși cârpite. Toate astea îmi plăcură, ca și ochii lui albaștri ca seninul. Numai roșeața părului, a genelor și sprâncenelor nu-mi fură pe plac.

Dânsul păru la fel de mulțumit de înfățișarea mea, asemănătoare cu a lui, dar pentru încredințare îi fu de-ajuns o aruncătură scurtă de ochi. Fiind curioasă să știu de unde era, îl întrebai!…

— De la Cârligi, spuse c-o voce aproape bărbătească, fără să mă privească și mângâind capul dulăului meu.

Se numeau Cârligi, vreo treizeci de case răzlețe, așezate cam la vreo doi kilometri de noi, pe șoseaua care duce de la Râmnic la Buzău și se încrucișează în locul ăsta cu un drumeag. Nu fusesem niciodată la Cârligi, fiindcă se spunea că băieții de-acolo aruncau cu pietre în spatele trecătorilor.

— Și cum te cheamă? Mie mi se spune Floricica.

— Ai nume frumos, zise, sculându-se în picioare și privindu-mă în față. Ești tot atât de frumoasă ca și numele ce-l porți. Al meu e Groza… Și, odată și odată, o să fiu haiduc.

— Ce-i aia haiduc?

— Nu știi? Ei bine, haiduc este omul care nu suferă asuprirea, nici slugile; trăiește în pădure și omoară pe gospodarii cruzi, apărând pe cel sărac.

— N-am văzut niciodată pe haiducii tăi.

— Nici n-ai să-i poți vedea… Sunt hăituiți de potere.

— Și potera ce-i?

— Poterașii sunt vrăjmașii haiducilor și ai libertății, oastea care-i apără pe gospodari, pentru o simbrie de Iudă. Acum trei ani, am fost de față la o bătălie între haiduci și poterași, aproape de noi, în pădurea Cerbului. Haiducii au fost bătuți. Eu când o să fiu haiduc, n-o să mă biruie nimeni. Dar, să nu spui nimănui, nici chiar maică-tii, că eu „țin" cu haiducii. Nici la ai mei n-am spus-o. Hei, drace! așa trebuie. Părinții sunt toți flecari, iar pereții au urechi.

Și zicând asta, Groza a făcut un gest de dispreț, pentru părinți și pereți. Atunci văzui că avea un fluier vârât pe mâneca dreaptă a cămășii. Întrebai:

— Cânți din fluier?

— Da, cânt din fluier!… Dar nici asta să n-o spui nimănui.

— De ce?… Nu-i un păcat să știi cânta din fluier.

Groza mă cercetă o clipă furios:

— Nu! Nu-i o nelegiuire să cânți, dar să bați toba la toți este una, și încă una mare… pentru cine-i place fluierul.

— Tuturor le place…

— Ești o proastă, Floricico! Îi place lumii fluierul, cum îi place câinelui ca să fie pus în lanț; cum îi place privighetorii, ca s-o puie-n colivie; florii, ca s-o rupă de unde Dumnezeu a lăsat-o să crească și

libertății ca să fie schimbată-n sclavie. Dacă toată lumea ar iubi fluierul ca mine, n-ar mai fi nici haiduci, nici poterași, nici gospodari, ci numai frați. Ori, frați, nu se află nicăieri…

— Cum știi tu toate astea, Groza?

— Of, prea vrei să afli totul… Ți-o voi spune doar ție, căci de când te măsor cu privirea, mi-am dat seama că ești la fel ca mine… tu, singura din opt sate câte cunosc. Dar ai nevoie de-un dascăl, și voi fi dascălul tău. Vrei ca Groza să-ți fie dascăl, Groza care va fi într-o zi haiduc?

— Da, Groza, vreau! Fii dascălul meu. Spune-mi cum de știi toate astea?

— Iată cum. Am un frate mai mare, de vârsta însurătorii. E mare și prost. Cântă din fluier la hora satului și face pe proști să joace. A avut un câine pe care-l ținea în lanț, o privighetoare pe care o puse-n colivie. Sărmanele făpturi au murit de inimă rea. Atunci i-am spus lui frate-meu că-i un măgar, un măgar care cântă din fluier. Pentru că i-am spus asta, primii o palmă atât de puțin frățească, încât îmi învineți obrazul. Și-i trase înainte cu fluierul, ca să țopăie proștii, vârî în colivie altă privighetoare și puse în lanț alt câine. Dar eu sfărâmai colivia și aruncai lanțul în puț. Atunci crezui că o să fiu ucis. Nu mai era un măgar, ci un bun poteraș, ceea ce o să fie, desigur. Eu o să mă fac haiduc și atunci o să-l fac „să-și aducă aminte de laptele ce l-a supt de la maică-sa”. Asta-i.

Până-n ziua când l-am cunoscut pe Groza, eram singură. Mama mă silea să-mi trec copilăria brodând la gherghef, cu ochii întruna pe o canava, petec minunat și ticălos care înghite cei mai frumoși ani ai unei fete și care la rândul lui e mâncat de molii, după ce a fost minunat două generații de nepricepuți. Mă războii cu mama și cu satul; treceam drept o puturoasă.

Ei, și-apoi ce? Să nesocotești raza de soare ce lasă pete de argint pe drumul din pădure? Să nu știi niciodată cum își face privighetoarea

cuibul? Să te lipsești de alintarea vântului ce-ți umflă cămașa? Să renunți la murmurul pârâului, care galopează surd la chemările primăverii, vestind viața nouă; la ale verii gemând sub povara belșugului; să uiți de toamna cea plină de tristețe și să trăiești fără să te uimească zăbranicul alb al iernii? Și pentru ce, oare, atâta renunțare totală?

Ca să țeși ștergare lungi de borangic pentru labele unui bărbat care o să-ți pălmuiască fața; sau macate frumoase numai din in și horbote pentru un bețivan de bărbat ce-o să se trântească peste ele cu ciubotele pline de noroi; sau scoarțe de lână, groasă ca pe mână, pentru „alesul inimii" care o să-și verse vinul negru și pastrama peste anii tinereții tale, petrecuți țesând aceste minunate daruri și visând în așteptarea acestei zile frumoase? O! ispititoare nădejde a oricărei sărmane copile de la țară, sunt fericită că n-ai fost și a mea. N-am vrut să-mi pironesc ochii pe un gherghef, de dragul unui vis pe care viața-l tăgăduia în jurul meu.

Ochii mei, care ar fi trebuit să lăcrimeze, aplecați pe un gherghef, i-am lăsat să se umple de lumina câmpiilor, pe unde îmi mânam oițele; i-am lăsat să cerceteze albastrul cerului, adâncul prăpastiilor și desișul brazilor. Și dacă am lăcrimat, a fost din pricina asprimii primului meu iubit: vântul!

Vântule! Vântule!
Putere prietenă a omului liber!
Crainic ce străbați depărtările cu valul tău primenitor;
De-ai fi zefirul ce mângâie fața,
Sau crivățul ce biciuie obrajii,
Ori de-ai bate-n vijelie
Ca să ne mărturisești inima-ți bună,
Rămâi pururea puterea prietenă a omului liber,
Care unește inimile!

Vântule! Vântule! Prietenul omului,
De ți-ar fi cărarea cu dragoste plină,
Presărând petale în loc de sărutări;
Sau fie că avânturile tale ar umfla buciumul
Tuturor mâniilor, tuturor bucuriilor,
Ești pururea crainicul tristeții mele,
Al suspinului meu după doru-mi îndepărtat.

Tu ești purtătorul strigătului de durere
Al lacrimei fierbinți, al râsului răsunător…
Tu ești puterea, prietenă omului liber,
Vântule! Vântule!

— Știi tu, îmi zise într-o zi Groza, după o goană nebună peste câmp, știi că odinioară vântul era cât p-aci să devie socrul șoarecelui?

— Nu, nu știu!…

— Da, vântul a fost la un pas ca să-și dea frumoasa lui fată după animalul cel mai fricos de pe pământ și care nu scăpă decât datorită unui vicleșug.

Într-o zi, șoarecele merse la Sfântu-Soare și-i vorbi cam așa:

— Ascultă, Prea-Puternice. Sunt făptura cea mai nenorocită de pe fața pământului, veșnic hăituit de oameni, de câini și de pisici, zi și noapte stând cu ochii-n patru, gata oricând să cad într-o cursă și murind de frică. Și care-i crima mea? Că rod, uneori, cu prețul vieții mele, vreun știulete de porumb sau un burduf de brânză.

— Asta, dragul meu, spuse soarele, căruia nu-i plac șoarecii, asta-i de neiertat.

— Haida de! strigă pretendentul. Uiți oare că stăpânii lumii fac la fel? Și încă fără nicio teamă sau primejdie. Numai că, vezi, am observat că pentru a se pune la adăpost de orice primejdie, se însoară totdeauna cu

fata vreunui puternic al pământului și se pun sub pavăza socrilor lor. Ei bine, m-am hotărât să fac la fel ca ei și te-am ales pe tine, cel mai puternic dintre toți. Dă-mi pe fiică-ta de nevastă și ocrotește-mă… M-am săturat de viața asta.

Soarele, înspăimântat, făcu îndată pe niznaiul:

— Te înșeli. Nu-s eu cel mai puternic în univers!

— Atunci, cine?

— Norul. Ai văzut: în miezul zilei, când mi-ar fi pofta să prăjesc pământul, Norul îmi acoperă fața și mă dă gata. Du-te, dragul meu, la Nor. Cere-i fata; el e cel mai tare.

Șoarecele, cu coada în aer, dă fuga până la Nor și-i destăinuie necazul:

— Tu ești cel mai puternic! Dă-mi-o pe fie-ta!

— Eu?! Eu, cel mai puternic? Îți bați joc de mine?

— Nicidecum, Soarele mi-a spus-o. Și așa e. Numai să vrei și-l întuneci!

— Eu să-l întunec? Pentru câtă vreme? Un vântuleț, și praful se alege de mine. Vântul, firește, este cel mai puternic. De altfel, îndată ce o să-i vorbești, va fi mulțumit, căci e tare îngâmfat. Dar bagă de seamă că-i foarte nestatornic în sentimente. Un ușuratic!

— Oricât de ușuratec ar fi, va trebui totuși să-mi dea fata.

Și iată-l pe șoarece la Vânt, care tocmai se distra, dându-și fata într-un leagăn. Îi spuse păsul și scopul venirii lui.

— Să nu mă iei drept o secătură, conchise șoarecele. Vreau să muncesc ca să-mi câștig pâinea, dar văd că fără sprijinul unui puternic viața o să-mi devină cu neputință. Tot porumbul, toată brânza, sunt în mâinile celor tari; cei slabi n-au decât să-și strângă cureaua.

— Dar tu nu ești cel mai slab pe lumea asta! strigă Vântul. Dimpotrivă, ești mai tare ca mine!

— Ce? făcu șoarecele, foarte măgulit.

— Vezi tu stânca aia din mare? Înainte de-a fi unde o vezi, era cățărată pe muntele ăsta, ce se înfige ca un colț în mare. Acum vreo câteva mii de ani, niște boieri puternici, dar tâmpiți, se-apucară să dureze, colo sus, o cetățuie puternică și tâmpită, ca și stăpânii ei. Frumosul munte fu jefuit de vânatul său, marea pustiită de acest cuib de prădalnici, iar zidurile înalte sluțiră mândra priveliște. Tu știi că nu-mi plac stavilele puse libertății. Îmi place să gonesc și să gonească, odată cu mine, tot ce-mi iese-n cale. Mă pusei, dar, să suflu din toate puterile asupra acestui cuib de jecmănitori. Erau înfipți strașnic! Ah! câte mii de ani de trudă risipii ca să nărui această viermuială. Din veac în veac, se tot înmulțeau și deveneau mai sfidători. Nici chip să-i clintești. Stânca nu se urnea de fel, cu mare greutate, ici-colo, se rostogolea o bucățică de zid, dar era dres îndată. Mâhnit, doborât, mă odihneam într-o dimineață pe celălalt țărm al strâmtorii, când, deodată, un huruit îngrozitor mă făcu să săr în sus!… Marea se ridică precum un zid și era cât p-aci sa mă înghită! Era stânca pe care stătuse cuibul jecmănitorilor, care se prăvălise singură! Singură? Vorbă să fie! Alergai, scotocii și mă cătrănii când văzui că ceea ce nu fusesem în stare, în câteva mii de ani, săvârșiseră-ți voi, șoarecii, în câteva generații. Pricepi: boierii de-acolo îngrămădiseră în beciurile lor tot belșugul pământului și când zici *boieri* și *belșug*, zici șoareci. E tot un drac! Și neamul șoricesc lucrase așa de bine la împărțeala belșugului cu șoarecii-boieri, încât stânca, sfârtecată de unii ca să se cuibărească, iar de alții ca să-i stârpească, sfârși prin a se nărui!

Iată de ce-ți spuneam adineauri că tu ești mai tare ca mine! Întoarce-te de unde ai venit, prietene, ia de nevastă o fată din neamul tău și află că Dumnezeu a împărțit așa de bine puterea printre făpturile sale, încât, cu nițel obraz, toată lumea ar putea fi mulțumită!

*

Groza ajunse curând sufletul zilelor mele și avui bucuria să observ că-i eram singura prietenă. Amândoi ne dam seama de-un lucru despre care habar n-avea niciun copil din preajma locului, de un lucru neobservat nici chiar de înșiși mai-vârstnicii noștri. Era vorba despre josnicia acestei vieți țărănești, făurită în întregime din muncă de rob și plăceri mărunte. În vremea marilor munci de vară să te cocârjești, din zori și până-n noapte, asupra unui ogor a cărui roadă se ducea, trei părți din cinci, să umple hambarele stăpânului; din toamnă și până primăvara să-ți frângi mijlocul la războiul de țesut, a cărui nesfârșită pânză devenea un fel de fruct oprit, care trebuia păstrat totdeauna pentru viitor; sau să petreci seri lungi și plicticoase pălăvrăgind pe la clăci, tot curățând la porumb, dezghiocând la fasole sau scărmănând lână la un vecin; să coși la zestrea vreunei surate proaste și mândră de cârpele ei. Și, drept orice plăcere, hora tâmpă de duminică, la care te plictisești după o scurtă vreme de joc, mereu același; sau întâlnirea la fântână cu vreun iubit, care să-ți toace verzi și uscate, cu un anume scop.

O scârbă înnăscută ne-ndepărta, pe mine și pe Groza, de trudele astea și de plăcerile ce le răsplăteau. Dar nu te poți abate nepedepsit de la viața hotărâtă de cei mărginiți, îndată ce fu observată înțelegerea noastră, devenirăm ținta tuturor zeflemelelor, prilej de zavistii. Fiindcă prostimea, fie că nu te amesteci în ciorba ei, fie că te dai în lături din cale-i, nu îngăduie ca cineva să i se deosebească. Ea nu se împacă decât cu ea însăși, nu-și suportă decât propria-i piele.

Of, Dumnezeule! nu sfătuiam pe nimeni să trăiască în felul nostru, nu rugam pe nimeni să ne facă seri de clacă. Groza, la șaptesprezece ani, își avea brișca și calul, câștigate prin sudoarea frunții. Era, pe atunci, singurul mijloc prin care omul se dezrobea de muncă de slugă și-și dădea o umbră de libertate. De două ori pe săptămână, prietenul meu ducea la

târgul Buzăului rodul muncii noastre în devălmășie: lână, caș, miei, grâne, legume, ouă, pometuri, păsări, – după anotimp.

Această duioasă frăție între doi copii care nu voiau să sărute mâna popii, unealta boierului, nici să-și scoată căciula când ar fi trecut cine știe ce slugoi de la „curte”, fu socotită drept o crimă, nu numai de cei cointeresați, ci chiar și de cei care, ei înșiși robi, ar fi trebuit să urmeze pilda noastră. Ne învinuiau că trăim împreună, fără să avem vârsta. Cu toate astea, deși prea bine împlinită pentru cei cincisprezece ani ai mei, nu eram decât o fetiță, iar Groza, de-o nevinovăție cu adevărat copilărească. Rătăcirile prin pădure, lungile lipsuri din sat însemnară pentru cei răi tot atâtea șiretlicuri desfrânate.

Duceam o viață minunată, înjghebată de noi până în cele mai mici nimicuri, o insulă însorită în mijlocul unui ocean de întuneric. Fură anii când Groza mă învăță să cânt din fluier și să gust, cu mintea, viața în haiducie, pe care o simțeam doar cu inima.

Când, prin desișurile de mesteceni și pini, degetele lui se-nduplecară să cânte pentru prima oară în fața mea doinele noastre vrăjite, mi se păru un Făt-Frumos din poveste. Uitai de roșeața părului său, îmi uitai mândria, mă prăvălii la picioarele lui și i le sărutai.

Doină, doină, cântec dulce
Cin-te-aude nu se mai duce,
Doină, doină, cânt cu foc,
Cin-te-aude șade-n loc.

Mărite Doamne!… Sunt sigură că ți-ai început desăvârșita operă, cântând din fluier celor în neființă!… Căci, oricât de puțin au ascuns tainele întunericului, un grăunte din geniul tău neîntrecut, Necuprinsul ce ieșea din mâinile tale trebuia, fără doar și poate, să pară un cântec minunat, sub strunirea acestui iureș de imnuri vrăjite.

Tot în vremea acelor ani, mă deprinsei a citi și scrie în grecește. Și tot lui Groza îi datorai și-acest dar.

Învățase în limba asta, departe de sat și mulțumită călătoriilor lui la Buzău.

— Vrei, îmi zise într-o zi, să înveți grecește? Limba noastră nu-și are încă alfabetul ei. Ca să citești și să scrii trebuie să alegi între slavonă și grecească. Eu am învățat grecește și acum parcă aș avea patru ochi. Fă ca mine. O să afli lucruri nemaiauzite!

— Vreau, dar unde? Cum?

— Cu ajutorul vestitului cântăreț Ioachim, de la *Mânăstirea dintr-un lemn*, la Buzău. Mi-i prieten, cu toate că gurile rele șoptesc c-ar fi un desfrânat. Eu n-o cred și nici tu n-ai s-o crezi. Drept e că părintele Ioachim e un om învățat, ce-ți dă fiori, când îl vezi și-l asculți. Dar numai proștii n-au în ei niciun fior. Dealtminteri, cu toate șoaptele, a rămas victorios și prețuit. Mai de mult, i-am vorbit de tine. Te-ar primi cu bucurie. O să fie mulțumit să aibă o prietenă, căci și dânsul e ca noi: n-are pe nimeni.

Duminica următoare, zi frumoasă de primăvară, mă urcai în brișca lui Groza. Era mândru de calul lui, frumos, într-adevăr, iar eu mândră de Groza, care mâna ca un stăpân și sta nemișcat, ca un bărbat în toată firea.

Eram amândoi gătiți, ca de sărbătoare. El, cu cizme lustruite, cămașă de borangic, cojoc înflorat și căciulă țurcană; eu, în fustă albă cu fote, brodate cu mâna, ilic și pantofi de catifea, încărcați cu desene în culori vii, cu capul gol. Eram frumoși ca niște tineri după nuntă.

Priveliștea ce ni se înfățișă dinaintea ochilor, pe un drum de aproape o poștă, necunoscut mie, mi se păru tot așa de frumoasă precum eram și noi. Și anume: gătită și ea, tot ca de sărbătoare. Era primul meu drum lung și nu mai conteneam minunându-mă de coastele împodobite cu vița de vie, de podurile acelea nemaivăzute, de râurile și pâraiele, de potecile întortocheate și chiar de păsări și dobitoace. Totul, lucruri și viețăți,

apăreau ca după niște șiruri de perdele, pe care o mână nevăzută le ridica una după alta, la apropierea noastră.

Stăteam în leagănul brișcii, alăturea de prietenul meu care tăcea. Dar când vorbi – pe coasta unui deal pustiu – fu ca să-mi sădească în suflet sâmburele răzvrătirii lui firești, coaptă, gata să țâșnească.

— Tot cât vezi și ce-ți place așa de mult, rosti el, învârtindu-și biciul pe deasupra capetelor noastre, întreg acest minunat pământ, larg și întins, trebuie să fie al nostru, al tuturor, căci venim pe lume goi și el se dăruie ca să-l lucrăm și să ne bucurăm de roadele sale. Nu-i încă al nostru. Trebuie să fie. Trebuie să-l smulgem din mâinile celor care-l țin, fără să-l lucreze. *Trebuie!*

Asta-i tot ce mi-a spus Groza vreodată despre sclavia pământului sub călcâiul gospodarilor. Atunci am priceput că dânsul va fi într-o zi haiduc, căci numai haiducii cugetă alt fel decât toată lumea. Luându-te după lume, Dumnezeu a lăsat să fie robi și gospodari, săraci și bogați, biciuiți și biciuitori. Dar haiducii trec peste această voință a lui Dumnezeu, nu-i mai calcă pragul bisericilor și se cuibăresc în păduri, de unde ies, dând iureșe fulgerătoare în averile asupritorilor și chiar într-ale bisericilor, prădând, ucigând și ajutând pe cei nevoiași.

Buzăul, orașul ispravnicesc al județului, mi se păru ca o fată care nu face altceva, decât să se gătească întruna. Se aflau acolo două ulițe drăgălașe, parc-ar fi fost două sprâncene încondeiate. Noroiul și praful erau cu îngrijire date la o parte; peste tot, pământul era podit cu lemn. Prăvăliile, rânduite unele lângă altele, aveau ferestre cu geamuri mari, înapoia cărora stăteau în galantar, și puteau fi admirate: într-unele, lucruri de-ale noastre; într-altele, mătăsuri străine de mare lux, foc de scumpe; mai departe, o expoziție de armurării cu încrustături de mare preț; în altă parte tutun tăiat, ca tivul de mătase, risipit printre ciubuce și narghilele de Stambul. Prăvălii înțesate cu scoarțe. Altele oferind icoane, candele de argint bătut, patrafire, potcapuri, cărți sfinte. Într-o puzderie

de cârciumi se bea și se mânca. Cafenelele erau ticsite de lume, care sorbea din cafeaua înmiresmată, fuma din ciubuce și vorbea tot felul de limbi.

Toate prăvăliile astea aveau firme cu felurite numiri, potrivite cam așa: „La țăranca buzoiancă”, „La cașmirul de aur”, „La pușca de Damasc”, „Covorul persian”, „Ciubucul Vizirului”, „Hanul bun sosit”, „Cafeneaua micului Bei”, și așa mai departe.

Groza își lăsă brișca în grajdul unui han țărănesc de la marginea orașului. Trecerea căruțelor de rând era oprită pe podeaua de lemn. Numai trăsurile puteau să pătrundă acolo. Speriați de atâtea bogății și nesimțindu-ne în largul nostru, mergeam minunându-ne printre plimbăreții înfumurați care veneau și se duceau, vorbeau, învârteau între degete mătănii mari de chilimbar și se uitau la noi ca la alte alea. Cei mai mulți dintre boierii ăștia erau îmbrăcați în caftan și ișlic, împodobite cu cele mai frumoase motive. Alții aveau o îmbrăcăminte care nu se purta decât prin țările lui „Soare-apune”. Ăștia erau mai degrabă tineri feciori de boieri, întorși de pe la școlile înalte din străinătăți. Aveau mustățile rase și câte un geam la ochi, ceea ce mă făcu să cred că au chiorât cu toții din pricina învățăturii.

Femei, puține, dar dumnezeiesc de frumoase, cu meșteșug drese, toate în capul gol, cu părul lins pe spate și lăsat pe tâmple, fața ușor acoperită cu văluri subțiri și străvezii, cu talia foarte strânsă și rochii largi, mari ca niște clopote, atingând pământul. Își târau pașii, galeșe, la brațul bărbaților lor și vorbeau pe nas, ca niște papagali.

— Aici, îmi zise Groza, nu poți intra nicăieri, dacă n-ai în pungă atâția bani cât câștigăm noi într-o vară. Pentru ca gospodarii ăștia și neamurile lor să poată trăi în asemenea orașe, ca și-ntr-altele și mai mari, trebuie ca noi, șerbii, să le aducem apa la moară. De aceea au poterași care să-i apere și ne silesc pe noi să muncim pentru fericirea lor. Eu unul

nu vreau să fiu șerb. Curând, o să mă fac haiduc. Atunci noi, toți haiducii, o să ridicăm satele și o să punem capăt nedreptății!…

Mânăstirea dintr-un lemn se zice că fusese făcută dintr-un singur stejar, de la acoperiș până la tâmpla altarului.

Era vremea liturghiei, puțin înaintea prânzului. La-nceput nu îndrăznirăm să pășim înăuntru, întrucât intrarea în această casă a lui Dumnezeu, întocmai ca și în a prăvăliilor bogat încărcate, nu era îngăduită decât gospodarilor.

Docare, calești, cai de călărie, vizitii, servitorime, așteptau, într-un talmeș-balmeș nemaivăzut, ieșirea stăpânilor. Aceștia se rugau într-o biserică a lor (fie ea „dintr-un lemn”), după cum se duceau la desfrâu prin anumite case d-ale lor, cu fățărnicie numite „cocioabe”.

Așteptarăm sfârșitul slujbei și plecarea acestor vrednici creștini care îndulceau poruncile lui Christos, însușindu-și pământurile. Ieșiră cu aere de cârnățari smeriți și se urcară în trăsurile lor, în sunetul clopotelor împărătești și a freamătului de spaimă pricinuit de apariția lor în rândurile slugilor istovite. Noi ne strecurarăm pe după aceste brezăi[7] și, ținându-ne de mână ca niște vinovați, Groza și cu mine pătrunserăm în biserica goală, unde mirosul de mosc, lăsat de veșmintele desfrâului, lupta din răsputeri cu cel de tămâie.

Aici, uimirea mea fu și mai mare decât aceea din fața prăvăliilor bogate. Ce deosebire între sărăcia bisericii din satul nostru și bogăția acesteia! Era tot așa de regesc încărcată ca și prăvăliile din târg.

În lumina ferestrelor cu geamuri pictate, văzui mai întâi tâmpla întunecată a altarului, încărcată de sculpturi și ciubuce. La mijloc și drept deasupra, un Dumnezeu țanțoș, strălucind de sănătate, cu toată barba-i albă, ținea în mâna stângă un biet glob pământesc, făcut după chipul și asemănarea sa, în vreme ce cu degetul arătător al dreptei sale ne

---

[7] Persoană gătită cu prea multe dresuri și podoabe.

amenința cu nu știu ce pedeapsă. Pe cele două canate ale ușii de la altar, sfinții apostoli Petru și Pavel, tot așa de grăsuni ca și stăpânul lor, făceau pe temnicerii, unul susținând fabrica de credință, celălalt cu cheile raiului în mână. Apoi un șir întreg de sfinți, cu priviri de polițiști, mucenici și jandarmi ai bisericii, ale căror veșminte erau de argint și aur plin. Două rânduri de jilțuri, bogat sculptate, având fiecare scris pe spetează numele fericitului mirean; trei candelabre, spânzurate de tavan, două candele arzând în fața lui Christos și a Sfintei Fecioare și două sfeșnice mari în fața stranelor, – toate încărcate cu lumânări de ceară curată, multe dintre ele uimindu-mă prin mărimea lor și făcându-mă să cred că păcatele celor care au adus atare daruri trebuia să fi fost tot atât de mari.

Groza mă lăsă o clipă în mijlocul fabricii de credință și se duse să bată la ușa sacristiei. Dascălul Ioachim își arătă fața. Era un om cam de vreo patruzeci de ani, mărunt, chel, cu ochii mari, bulbucați, față voioasă, gros în grumaz.

— Iat-o pe Floricica, prietena noastră, zise Groza, arătându-mă de departe dascălului.

Acesta se înțepeni pe picioarele-i scurte și rămase o clipă încurcat. Fața lui de ștrengar popesc scapără sub năvala unei raze de lumină portocalie. Își ridică mâinile în sus și rosti, c-o putere de se cutremurară ferestrele, această vorbă în grecește:

— *Evloghimeni!…* (Adică: Fii binecuvântată!)

Mă înfricoșai și-mi veni să fug, dar îl zării pe Groza că-mi zâmbește și-mi face cu ochiul. Dascălul îi trăgea însă înainte și cu toate că teama îmi creștea încetul cu încetul, pe măsură cu plăcerea de-a auzi acest glas, despre care se zicea c-ar fi printre cele fără pereche în Țara Românească, rămăsei pironită locului.

— Binecuvântați fie ochii tăi umezi… binecuvântate buzele tale umede… și binecuvântate să fie toate umezelile pământului, care fac să crească atare roade!…

Mă simții roșindu-mă la binecuvântarea atâtor umezeli, dar Ioachim vorbi îndată despre secetă. Cântă pe „glasul al optulea":

— Căci, o, Doamne! umeze-e-lele tale fac pă-ă-mân-tu-ul să îndure seceta, o, Doamne, Atotputernice!

Groza îi puse mâna pe umeri și-l opri.

— Mai las-acum psalmii tăi mincinoși, plini de secetă și ajut-o să silabisească alfabetul. Ai uitat că n-o să tragem la hanul „Bun-venit", ci c-o să ne ducem la colibele noastre!

Cântărețul îl privi o clipă cu nevinovăție, apoi reîncepu mai cu foc:

— Mai vârtos simți-vor căldura cei ce se vor culca împreună într-o coli-i-bă, decât cel ce doarme singur într-un pal-a-at!…

— Dar noi nu ne culcăm împreună, nebunule! strigă Groza.

— Tot pârî-îul me-erge la-a râu… Bă-ăr-ba-a-at și fe-me-ie me-erg…

— Merg la naiba! urlă prietenul meu, scuturându-l pe cântăreț de braț. Vrei sau nu s-o înveți alfabetul? Mi-ai făgăduit-o!

— Da! făcu Ioachim, apropiindu-se de mine ca un lunatec, da! am făgăduit și încep.

Apoi fixându-mă în ochi, cu privirea cea mai cinstită din lume:

— Floricico, neagră porumbiță… zi după mine: *Al-fa… Vi-ta… Gam-ma… Delta… E-psilon…*

Silabisii după dânsul, fără nicio sfială, până la sfârșitul alfabetului.

— *Ehtahtos… Ehtahtos* – (Minunat! minunat!) – prinse să strige în grecește. O singură greșeală, o nimica toată, trebuie îndreptată. Sunt cele trei slove greu de rostit: *gamma, delta* și *thita*. Pentru *gamma* trebuie să faci din gât ca și când ai vrea să gâlgâi. Pentru *delta* să bâzâi ca crivățul. Cât despre *thita*, așa cum sâsâie un gâscan înfuriat. Așadar, spune-le și arată-mi gura în timpul ăsta. Am să te ajut.

Mă supusei. El îmi privea de-aproape gura și-mi atingea, cu degetul, bărbia. Dar, ca fript de o arsură, îl văzurăm dându-se deodată înapoi și alergând prin biserică, văitându-se, cu mâinile împreunate pe chelie.

— Săracu’ de mine!… Săracu’ de mine!… Gura asta este însuși izvorul din care vechii zei au scos nectarul lor amețitor! E gura făcută nu să buchisească un alfabet, ci să împartă viața și moartea!… De bună seamă, despre o atare fetișcană a vorbit înțeleptul, în extazul său: *„Porumbița mea, care stai printre crăpăturile stâncii, prin ascunzișurile locurilor prăpăstioase, arată-mi fața ta și lasă-mă să ascult glasul tău”*… Da, privirea, glasul tău… și, de asemenea, gura ta, ar fi putut zice. Dar, Solomoane, la ce bun să ai o inimă care cere s-auză și să vază aceste lucruri încântătoare, când ești așa de slut, ca țâncul pământului?… Și de ce să fiu vinovat, dacă inima *mi-i pusă la stânga, ca la cel nebun și nu la dreapta, cum spui tu că trebuie să fie la cel înțelept? O, Doamne, tu cunoști nebunia mea, iar greșelile mele nu-ți sunt tăinuite…*

Dup-aceea, Ioachim veni repede la mine și mi se adresă cu vorbe hotărâte și alese, ca între boieri:

— *Cori-mu… Corițachi-mu. (Fata-mea, fetița-mea.)* Să nu-mi faci ocara, socotindu-mă neam prost! Nebunia mea nu-i primejdioasă și păcatul meu nu-i decât în vorbă… Asta-i toată vina mea… Să nu mă lipsești, așadar, de priveliștea harurilor tale. Acum du-te sănătoasă și să te întorci sănătoasă. Te voi învăța grecește cu priceperea învățatului și uitarea de sine a prietenului. Și vei fi înarmată c-o sabie, ce puțini sunt în stare s-o mânuiască.

Îl sărutai pe cântăreț pe amândoi obrajii și-i zisei:

— Ioachime, ești primul om pe care l-am sărutat în viața mea.

*

Vreme de un an încheiat, cântărețul de la *Mânăstirea dintr-un lemn* mă-nvăță greceasca și alte lucruri, – dascăl când politicos, copilăros, aproape rușinos, când scos din minți, îndrăzneț, aproape nebun. Totuși,

felul lui îmi dezvăluia colțuri din firea omenească, vrednice de luat în seamă și cum mintea și firea mea erau cu totul altele decât ale fetelor de vârsta mea, îi făceam toate hatârurile – dealtminteri nevinovate – doar din plăcerea de a încerca dacă neprihana lui era adevărată sau numai chip mincinos.

Era adevărată.

Lecțiile le făceam de două ori pe săptămână și numai în biserica pustie, după slujba leturghiei de la ceasurile unsprezece. Adesea era de față și Groza. Câteodată ne lăsa singuri. Dar, fie că eram singuri sau cu el de față, Ioachim era același. Știind că glasul lui de psalt îmi plăcea atâta, dacă nu chiar mai mult decât învățătura limbii grecești, își începea regulat lecția cu o năvală de cântece bisericești, ce se revărsau peste sufletul meu, ca o cascadă de lumină. Era neobosit în cântece, în psalmi, în născociri ca și-n întorsături de voce. Cinstea lui sufletească mergea până la uitarea de sine, cum se-ntâmplă într-o zi, când, după ce cântase, măsurând biserica din prag până-n altar, uită de mine și fugi în sacristie, unde-l găsii plângând. Dar această cinste sufletească avea de asemenea și ieșiri, ce mă puneau în încurcătură. Căci, uneori, fără să-și întrerupă lecția, tot privindu-mă cu ochii săi buni ca de bou, îmi punea mâna pe pântece sau pe sâni, cerându-și iertare cam așa:

— N-am pus niciodată mâna pe atari lucruri plăcute și nu vreau să mor fără să simt căldura lor. Floricico, îngăduie-mi!… Toți neghiobii le cunosc, fără să le prețuiască, câtă vreme eu le prețuiesc, fără să le cunosc!… Tu mă faci fericit cu puțină cheltuială. În curând o să te risipești, fără să fii prețuită. Și nu te teme c-o să merg mai departe în fericirea mea, căci dacă *Eclesiastul* are dreptate să spună că *sfârșitul unui lucru prețuiește mai mult decât începutul lui*, nu-i mai puțin adevărat că-n viață multe începuturi fac mai mult decât sfârșitul lor. E drept iarăși că, pentru asta, trebuie să privești viața cu alți ochi decât ai *Eclesiastului*.

I-am îngăduit această fericire totdeauna, așteptându-mă că o să meargă mai departe. N-o făcu. Nu numai că nu-mi ceru mai mult, dar nu mai reveni asupra acestui fel de plăcere, îl uită, nu mai pomeni nimic. Cu toate acestea, cunoscând demult tainele vieții animale și dezgustată de minciuna voluntară ce se răsfăța în jurul meu, m-am întrebat adesea dac-ar fi trebuit să stau la tocmeală pentru un fapt atât de obișnuit, c-un om care mă făcea să trăiesc clipe atât de unice, încât nu le-am mai întâlnit în restul vieții mele. Aș fi vrut să-i arăt recunoștința mea, să-i dăruiesc ceva, să-i las o amintire, ca să mă ție minte.

Dar îmi spunea:

— Ce? Un paner cu ouă proaspete? Pui de găină? O oală cu unt? O doniță de miere? Casa mea e ticsită! De-ai putea să-mi dăruiești un sfânt cu cunună de aur bătut, sau niște metanii din cel mai prețuit chihlimbar, sau chiar și o narghilea scumpă de Smirna și nu le-aș primi. Gospodarii, cărora nu știu de ce Dumnezeu le-o fi plăcând glasul meu, mă copleșesc cu atari nimicuri. Ceea ce aș vrea, ceea ce m-ar face să mor de fericire, nici tu, nici Dumnezeu nu puteți să-mi dăruiți. Aș vrea să am un trup, o față mai vrednică de glasul și inima mea. Asta mi-ar îngădui să trăiesc viața, în lipsa căreia îmi dau sufletul în această hârcă de măgar! Asta, însă, Dumnezeu n-a vrut să-mi dăruiască. N-a vrut să-i dea privighetorii penele păunului. Poate c-o fi făcut bine, căci *de-ar avea porcul coarne, ar răsturna pământul…*

Astfel era omul ce-l descoperii în cântărețul Ioachim, ținta atâtor bârfeli. Pe la mijlocul verii ce urmă după anul de învățătură, îmi fu dat să cunosc într-însul un alt om. Această descoperire fu o surpriză de necrezut, atât pentru oraș ca și pentru mine și chiar pentru însuși Groza.

Aveam acum aproape șaptesprezece ani. Și frumoasă precum mă vedeți. Această frumusețe îmi aduse între alte atâtea atenții și pe aceea a feciorului gospodarului nostru, Boenarul, stăpânitor a peste patruzeci de mii de pogoane de pământ și păduri, ca și-a nenumărate herghelii și

turme de vite. Pentru acest domnișor cu sticlă la ochi, de curând întors de la învățătură, nu eram decât o frumoasă oiță cu două picioare, ușor de păpat, fericită poate de a fi iscat o poftă așa de-naltă. Era departe să-și închipuie cea mai mică împotrivire din parte-mi. El era cineva; eu eram un lucru oarecare, care sta în picioare întâmplător și care trebuia să se răstoarne la primul semn al stăpânului. Și atât de zadarnică îi fusese învățătura, încât nu găsi nimic mai nimerit decât să-nceapă prin a mă înjura.

Într-o duminică din vara asta, hotărâtoare pentru soarta lui Groza, conașul Manolache – așa îl numeau robii lui – veni la hora satului, întovărășit de sora lui mai mică și conducând singur un cal minunat, înhămat la docarul lor. Venea acolo, el, Stăpânul nostru de mâine, ca să-și asigure popularitatea, cât și pentru a cerceta turma cealaltă, care-i da carne pentru plăceri. Stăpân atotputernic, din mila lui Dumnezeu și prostia oamenilor, își luă îndată un aer zeflemitor și de prost gust. Soră-sa, tot așa de proastă ca și el, nu se sinchisi, iar poporul o primi ca pe-o mană cerească. Bătrânii își scoteau căciulile, arătându-și frumoasa chică argintie. Tineretul se mulțumi să-și continue jocul, dar ceva mai acătării, ca să placă cinstiților musafiri, pe când pomojnicul[8], făptură slugarnică, străjuindu-și stăpânul, îl copleșea cu temenele josnice. Din porunca lui, cârciumarul dădu de băut mai multe ocale de vin și băutorii urară, unul după altul, darnicilor oaspeți „sănătate și viață lungă”. Apoi aceștia coborâră și ciocniră jur împrejur, cu jucătorii, lăsându-și trăsura în paza unui țăran tânăr.

În clipa asta, folosindu-mă de lipsa lor, îl părăsii puțin pe Groza, nețináând seama de povața lui, și mă dusei să mângâi frumosul dobitoc, care trăgea după el acele hoituri omenești. Mi-erau prea foarte dragi caii frumoși, ca să mă pot împotrivi plăcerii de a-mi plimba mâna pe

---

[8] Subprefectul.

greabănul lor. Plătii scump această plăcere, căci fui surprinsă de întoarcerea neașteptată a celor două lipitori și obligată să le ascult vorbele. Vorbeau despre frumoasa mea înfățișare și de dragostea ce aveam pentru cai. Vorbe politicoase. Dar „coconașul” nu se mulțumi numai cu atâta. Crezu că mă copleșește, aruncându-mi la picioare, de la înălțimea scaunului său, un ban de aur, hărăzit, zicea dânsul, „plăcerilor nevinovate”. Mi-acoperii fața cu mâinile și fugii, lăsând galbenul acolo unde picase, spre mirarea șerbilor și-a stăpânului lor.

Întins pe iarbă, departe de horă, Groza nu află de cele petrecute decât prin zarva ce se iscă printre săteni, după plecarea boierului. Alergă și mă găsi înecându-mă plânsul. Vărsăm primele lacrimi de durere.

Altele trebuiau să le urmeze, în curând.

Împotrivirea cinstită a femeii rămâne fără urmare în fața poftelor omului de rând. El nu pricepe până unde merg necazurile femeiuștii și unde începe adânca scârbă a mândriei femeiești. Totul îi pare îngăduit acestei bestii care stăpânește pământul.

În două luni, acest dobitoc încercă de patru ori să mă încredințeze că rostul vieții mele era să-i satisfac plăcerile. De patru ori mă întorsei, scuipându-l în față. Atunci vru să mă ia cu zorul. Întâmpină brațului gârbaciul lui Groza.

Păzeam acum aproape o sută cincizeci de oi, dintre care o treime erau ale prietenului meu din copilărie, celelalte ale mamei și-ale mele. Eram fericită, deși îngrijată de șerbia ce se întindea împrejurul nostru și neliniștită de apariția acestui monstru. Știam că mai curând ori mai târziu se va năpusti asupra mea, ca un erete asupra păsărilor. Groza mă înarmă cu un pistol și cu un junghi, ce le țineam ascunse la brâu. Pentru mai multă prevedere venea și Groza de la Cârligi, să-și petreacă un ceas-două serile cu mine, ajutându-mă să aduc oile acasă. Zile frumoase de prietenie duioasă, împărțită cu cei trei câini ai noștri, înveselită de inimile noastre

darnice, înflăcărată de nădejdile noastre, legănată de fluierele noastre, – cât de departe-mi păreți voi astăzi…

Într-o seară de august, scăldat în raze aurii, sosi nenorocirea. Coconașul era singur, călare. Nesinchisindu-se că Groza era de față, se îndreptă spre mine, îmi dete bună-seara și mă întrebă:

— Astăzi mai ești rea?

Nu-i răspunsei deloc și mă îndepărtai, întorcându-i spatele. Groza, care sta la marginea unei bălți, începu de îndată să șfichiuiască apa cu un gârbaci. Ghicii că voia să-i întărească sfârcul, ca să se înfășoare mai bine pe șalele musafirului obraznic. O voluptate nemărginită îmi umfla pieptul, la gândul că voi fi răzbunată îndată de un prieten puternic și curajos. Dar, cugetul meu, năucit de mânie, habar n-avea de urmările unei atari fapte înfricoșătoare.

Boierul descălecă, dădu drumul calului și vru să se ia domol după mine. Groza îi răsări în față, drept ca un brad și liniștit ca un înțelept. Și celălalt era de asemeni drept, dar nicidecum liniștit. I se ridicase tot sângele în obraz.

— Ce vrei?

— Nimic, zise Groza, numai că nu știu ce vrei tu, *tu*…

Turbat de mânie, văzându-se tutuit de un mojic, nenorocitu-și duse mâna la pistol. Cât ai clipi din ochi, fu trântit la pământ, arma luată și, până să se dezmeticească, Groza încălecase pe calul stăpânului. Ceea ce se petrecu apoi, îmi dete măsura urii ce clocea în sufletul prietenului meu. În loc să fugă, cum o credeam, prinse a-l biciui pe coconaș, șfichiuindu-i mai ales capul, cu sfârcul de curea al gârbaciului său ud, fugărindu-l de colo până colo, peste câmpul pustiu, a cărui liniște era sfâșiată de țipetele celui biciuit, îndârjindu-se să-i sfârtece trupul, chiar atunci când a căzut la pământ și nu mai era decât un maldăr însângerat și fără viață.

Groza m-ajunse în goana calului. Nu mai era același om. Fața lui, lățită și neclintită, îmi păru galbenă ca ceara. Ochii înroșiți nu mai aveau nimic omenesc în ei. Vinele gâtului stăteau să-i crape. Buza de jos i-atârna, încă grea de mânie. Nici glasul nu-i mai era același, când îmi zise:

— Am sorbit prima înghițitură de răzbunare. E tot așa de răcoritoare precum e apa rece, pe care o sorbi când ești ars de friguri. Acum, Floricico, te părăsesc pentru totdeauna. Mă duc în haiducie. Nu sunt singur. Șapte flăcăi, toți din satul Cârligi, cu nume deocheate, mă întovărășesc. Nu sunt prieteni cu sufletul plin de duioșie, ca tine și ca bietul nostru Ioachim, și-asta mă întristează. Sunt necruțători, însetați de viață haiducească. Cunosc pădurile ca și mine și, la un semn al meu, ei sunt gata să se-arunce în foc. Pregătirile noastre sunt gata. Mâine, în zori de zi, ne vom găsi în pădurea Cerbului, în spatele stâncii povârnite. Vino să mă vezi. Acolo ţi-oi vorbi mai pe îndelete despre ce-ți rămâne de făcut. Acum mă grăbesc să dau o fugă până la Buzău, să-l vestesc pe Ioachim și să-l îmbrățișez pentru ultima oară.

Apoi, arătându-mi prima sa jertfă, adăugă:

— Dihania nu-i moartă și nici n-am ținut să fie. Vreau ca domnișorul ăsta frumușel să-și aducă aminte de mine cât o trăi, ori de câte ori și-o vedea mutra în oglindă. I-am dres-o bine!… Calul său îl păstrez pentru mine. Câți-or mai trebui tovarășilor mei, îi vom găsi în hergheliile lui taică-său.

Aproape se întunecase… Turma, împrăștiată de goana lui Groza, behăia de ridica munții. Prietenul meu făcu un ocol cu calul, o strânse grămadă și-mi ajută să mă înapoiez. Foarte mâhnită de această întâmplare, parcă străină de ținut și de oi, mă despărții în seara ceea de Groza, înlănțuind gâtul câinelui meu drag. Plânsei mult, toată noaptea.

A doua zi, în zori, mă dusei la stânca povârnită. Groza și cei șapte tovarăși ai lui se aflau acolo. Mai era și un mare negustor de oi de la Buzău și Ioachim. Arătându-mi pe negustor, Groza îmi zise:

— Floricico, ca măsură de prevedere, m-am gândit să-l chem pe prietenul ăsta. Te sfătuiesc să-i vinzi turma de oi. Partea mea am și băgat-o în pungă. Restul, de vrei să-l vinzi, dumnealui se prinde să ți-l lase cât o să vrei, ca să trăiești din ea. Dacă însă asupritorii noștri ar vrea să se atingă de averea ta, n-ai decât să spui că nu mai e a ta, că turma-i a baciului Zamfir.

Primii cu dragă inimă. Baciul plecă, unchiaș bănuitor, dar, firește, de folos. Și iată sosită clipa despărțirii pentru totdeauna, când privii pentru cea din urmă oară pe cel mai bun prieten al vieții mele. Ochii i-se umplură de lacrimi. Glasul său, sugrumat de turburare, îi făcea vorbirea anevoioasă:

— S-a isprăvit, Floricico, cu viața noastră. Am fost prieteni adevărați… cum numai câinele singur știe să fie. Tu n-ai să mai întâlnești un alt Groza, iar eu, niciodată, o Floricică… Ce păcat că femeii nu-i e dat să ducă viața de haiduc!… Hei! să simt lângă mine, colo sus, în munți, în codru, prietenia și ura ta… Nu, Dumnezeu n-a vrut să fie așa… Am fi înnebunit amândoi…

Rămâi, așadar, însă ascultă: haiduc nu-i numai acela care ia drumul codrului, în oraș, printre gospodari, poți fi foarte bine haiduc și răzvrătit ca și cel ce trăiește „în creierul munților”, dar cu legământul de-a fi fățarnic cu cei mari și cinstit cu cei asupriți. Tu știi să fii prefăcută și sinceră. Haide dar, încearcă să mergi în mijlocul lupilor, să urli ca ei, observă-le obiceiurile, cunoaște-le slăbiciunile și pe urmă lovește-i în spate și fă bine norodului, răzbună-l… Cu alte cuvinte, ajută-mă! Tu ești mai înțeleaptă decât mine, mai isteață, mai vicleană și, pe deasupra, femeie frumoasă. Fă ca mine: jertfește-ți tinerețea, cum o jertfesc și eu pe a mea!… Poporul e nevolnic și laș, pentru că tot ce se ridică din sânul lui

devine nevolnic și laș. Cei buni nu se ridică niciodată. Niciodată, de la zapciul Iancu Jianu și slugerul Tudor Vladimirescu – un boier cu inima bună, celălalt țăran inimos, amândoi haiduci și răzvrătiți, amândoi uciși mișelește – de atunci nu s-a mai ridicat nimeni din popor, decât ca să-l îngenunche și mai mult. Cei câțiva haiduci care pustiesc pe ici, colea, nu sunt decât niște răzvrătiți cu vederi înguste și despre ei se vorbește ca de niște pleșcari. Ar avea ei înșiși nevoie de un căpitan, care să le lărgească câmpul de activitate. Trebuie lovit sus!… Și nu numai în greci și turci, ci mai ales în boierul român. Dacă n-ai putea ierta străinului că suge sângele țării noastre, cum să-l ierți pe gospodar că se face unealta asupritorului venetic?

Iată. Am așteptat ziua asta, ca să-ți spun în ce scop te-am îndemnat să înveți a citi și a scrie, la Ioachim, și în ce scop am făcut-o eu însumi. Cărțile ne arată ceea ce mintea noastră singură nu-i în stare să ne facă a pătrunde. Trebuie să cunoaștem trecutul și prezentul, ca să ne dăm seama ce trebuie să dorim în viitor. Lucrează, așadar, pentru acest viitor mai bun. Nu învață nimeni grecește, doar ca să păzească oile. Fă ce te taie capul. Ești destul de șireată. Cu-n fir de păr din capul ei, femeia e în stare să spânzure un tiran. Cu-n deget pus pe-o gură, ea o poate face să vorbească sau să amuțească. Fii femeia asta!… Aur, o să-ți dau în curând.

Acum las locurile astea. Mergem prin părțile Brăilei, către îmbucătura Buzăului și a Siretului, unde trebuie să mă întâlnesc cu Cosma. Dar n-o să lucrez cu dânsul. De la el am unele lucruri de-nvățat. Încolo, vreau să fac ce m-o tăia capul. Așadar, oricare ar fi ziua când vei avea nevoie de mine, adresează-te la cârciumarul Ursu, care ține locandă la ieșirea din Vădeni, spre Galați. Iar dacă vrei vrea să vii și tu ca să trăiești în partea locului, fi-va și mai bine. Astă-seară, potera va fi aici. Ție nu-ți poate face nimic. Cât despre mine, n-are decât să mă caute.

Pe când îmi vorbea Groza, cercetai puțin fața tovarășilor lui. Da, precum o spusese, erau oameni cruzi, hotărâți, poate credincioși, dar nimic mai mult. Oh! dragoste! dragoste! De-ai stăpâni tu în inima omului, răzvrătirea ar fi o vorbă de neînțeles. Bietul Groza! Îl compătimeam, știindu-l înconjurat de oameni răzvrătiți, oameni numai răzvrătiți. Să urăști, e bine. Să iubești, e și mai bine. Numai cine știe să urască și să iubească cunoaște întreaga valoare a vieții!

Din fericire pentru Groza, dragostea veghea. Era lângă dânsul și, cu toate astea, n-o bănuia nimeni.

Băgai de seamă că Ioachim avea o înfățișare ciudată, îmbrăcat cu ghebă lungă până la călcâie, cu o căciulă țurcană ce-i cădea aproape pe nas, ținea la subsuoară o cutie mare de abanos, grea, după cât se vedea, întrucât o tot schimba întruna. Fața lui, de obicei colorată, era posacă, îngrijorată, suptă. Îl crezui mișcat de această despărțire și-i șoptii:

— Dragul meu Ioachim… ești tot așa de mâhnit ca și mine…

— Nu… făcu dânsul, scuturându-și capul cât o baniță. Nu… nu sunt mâhnit ca tine, ci ca Groza.

Haiducul mă privi nedumerit, dar nu pricepurăm nimic din taina asta.

— Ce vrei să spui, Ioachime? întrebă prietenul meu.

— Vreau să spun, Groza, că sunt mâhnit ca tine, nu ca dânsa.

— Bun… Auzirăm asta, dar lămurește-ne.

— Să vă lămuresc!

Ne lămuri cântând, serios, domol, cu voce joasă, fața alungită, ochii bleojdiți și tot trecându-și cutia dintr-o mână într-alta, în vreme ce noi îl ascultam, gâtuiți de uimire.

— Durerea mea-i ca a ta-a-a, voinice Groza-a-a, căci și eu o las pe Floricica-a-a… și eu plec în haiducie!… Ca și tine!… Cu tine-e, de mă vrei și pe mine-e… Iac-așa-a! De biserică, mi-e leha-ami-i-i-te!… Po-opi, protopo-opi, tămâie, parastas, porcărie, eh! Născuți și morți, dă-i dracului

pe toți… Botez, cununii; nimicuri, prostii-i-i… Dumnezeul sfânt, lăcomie de gologani!… Dragoste de Dumnezeu, adio!

Sudoarea-i șiruia cu picături mari pe sub căciulă; se opri o clipă; deschise apoi cutia – plină de galbeni mari și mici, de pietre scumpe: diamante, rubine, safire, smaralde, topaze – o plimbă pe la nasul tuturor și strigă într-un elan de firească ciudă:

— Iată, asta-i tot ceea ce biserica, gospodarii și însuși Dumnezeu pot dărui omului care are nevoie de dragoste! Pentru că fusei înzestrat cu-n glas ce-nalță sufletul, fui smuls din munții mei, din plaiurile mele, de la oițele și câinii mei, și-n schimbul acestei întregi bogății mi-a dat metal, despre care se zice că e scump și pietre prețioase, nestemate!… N-aveam pe-atunci decât șaptesprezece ani. Multă vreme răbdai în așteptarea nobilei comori divine, despre care mi se vorbise atât, dar observai că totdeauna era vorba de metal și pietre. Iar dragostea? Dragostea duioasă și prietenia, pe care le părăsisem odată cu ciobăncuțele mele, oițele și diminețile mele minunate, cerul și pădurile mele? Despre această comoară, despre această avere adevărată? Nimic!… Un cuvânt măgulitor, o bătaie pe umăr, uneori o strângere de mână curtenitoare sau un zâmbet înalt-proteguitor și atât!… Iar eu, cu gura lăsându-mi apă în fața sânilor frumoși, zălogiți în ii frumoase, în fața acelor ochi care sunt opera unui diavol grațios, în fața unor buze gata să rostească cuvântul păcătos, care mișcă sufletul cuvios, eu, bietul Ioachim, înghițeam în sec și mă gândeam la zgârcenia casei lui Dumnezeu. Când și când ajungeam să nu mă mai pot stăpâni în fața acestei nedreptăți a vieții, care-ți cere ce ai mai bun și nu-ți dă în schimb decât ceea ce nu-i folositor sau de prisos. Atunci puneam mâna pe sânul ispititor și glăsuiam buzelor și ochilor cu prihană: „Și eu aș vrea să sorb din vinul ăsta și să gust din roadele astea”. Atunci suna sfârșitul. Nu mai eram „cântărețul nostru Ioachim, cum nu mai este altul decât la Mitropolie”, ci „un om scârbos”. Și de ce, „altarul și candela

lor…!” de ce era scârboasă, la mine, o poftă pe care popii și gospodarii și-o îndestulau în toate zilele?

Vai, așa era!… A trebuit să mă încredințez însumi, că pofta mea era dezgustătoare, dacă nu caraghioasă. Dumnezeu mă făcuse să cânt, nu ca să fiu iubit de lumea în care cântam. Cred chiar că Dumnezeu cu bună-știință dăduse un glas de serafim unui trup de măgar. Neprihănitul nu poate rămâne curat, decât dacă-i înconjurat de urâțenie. Astfel, când cântam și-i transportam în cer, oamenii mă slăveau și mă copleșeau cu favoruri reci, dar pe dată ce mă atingeam de bunurile lor vii, mi-aduceau aminte că sunt un măgar. Îngerașii care veneau la biserică, ca să-l aducă pe dracul acolo și către care serafimul Ioachim își îndrepta glasul și dorințele sale, mi-o reamintii de asemeni că sunt un măgar. Căci femeia este ca soarele: se oglindește-n toate țestele de pe drum.

Mă-ntorc, așadar, în împărăția ce-o părăsisem din trufie, ca râul ce se revarsă și trebuie să vină totdeauna la matcă. Și glasul meu, care se irosea în pustiul orașului fudul, fără a zgândări cea mai mică milă, răsuna-va de acum încolo în inima oamenilor care se pun în afara legii și-și impun o viață aspră, spre binele semenilor lor. Și voi spune: *„O! Doamne, Dumnezeule!… te caut în revărsatul zorilor. Sufletul meu e însetat de tine, carnea mea te dorește pe pământul ăsta pustiu, ca să-ți vază puterea și strălucirea, așa precum te-am contemplat în altar… Căci bunătatea ta e mai bună decât viața. De aceea buzele mele te vor lăuda. Cei trufași batjocoritu-m-au pân-la ultima împunsătură, dar nu mi-am întors fața de la tine. Alungă de la mine ocara și disprețul, căci am păzit mărturiile tale*”.

După care iată-mă: cântărețul Ioachim, care nu găsea niciun pic de milă la *Mânăstirea dintr-un lemn*, va purcede cu Groza în haiducie, ca să-l reamintească acolo pe Dumnezeu și să caute dragostea!

*

Prietenul de care te desparți pentru veșnicie, ni-e mai scump decât cel care revine pentru totdeauna. Când mâinile iubite îmi trimise din depărtare ultimul semn de bun rămas, mă prăbușii peste câinele meu și-mi îngropai fața-n blana frunții lui cu ochi mirați. Apoi făcui calea întoarsă, care îmi păru ca o înmormântare. Îmi regăsii casa, pădurea, oile și toate-mi părură pustii, ca o țară prăpădită de-un pârjol.

Tristețea, care-mi era aproape necunoscută pân-atunci, se înstăpâni în inima mea. Tot ce fusese bucurie cu nesaț, deveni suferință cu nesaț. Doamne! unde-ai turnat mai multă voluptate? În bucuria sau în durerea sufletului împătimit? Foșnetul frunzișului, cântecul cocoșilor, lătratul câinilor, behăitul oilor, șoaptele nesfârșite ale vântului – prietenul meu – fură tot atâtea junghiuri pentru inima mea chinuită de dor. Umbră în căutarea sufletului său, rătăceam zi și noapte prin pădurea de pini și de mesteceni. Fluierul meu, care nu știa ce-i singurătatea sfâșietoare, umplea pădurile cu triluri prelungite, uimind păsărelele.

Dor singuratic, melancolie
A sufletelor bogate în dragoste.
Când norocul ni-i răpit,
Norocu-n dor ne-am regăsit!

Acest „nou noroc” nu-l aflai numai în dorul meu. Avea să fie întruchipat în chipul unui om, care fu un vis înșelător. Dar eu știam că e înșelător și sorbii acea amăgire cu setea unui suflet ce se pregătește pentru dezamăgire.

Într-o zi, un crainic trimis de Groza veni să-mi spună că Cosma o să treacă peste o săptămână să cerceteze ținutul nostru și să vadă de nu-i cu putință *o lovitură*. Răvașul prin care-mi vorbea de Cosma se sfârșea astfel:

„Îți trimet o sărutare pe obrazul bărbos al acestui frate. *Ia-o cum te-o-ndemna inima*”.

Inima mă-ndemna să caut aceasta sărutare pe amândoi obrajii bărboși ai lui Cosma, ca să fiu sigură că o găsesc. Am găsit-o, firește, fiindcă omul nu are decât doi obraji și mai găsii și altceva, ce nu căutai, dar care veni nechemată, precum vine furtuna, de care nimeni nu e vinovat.

În săptămână aceea, fluierul meu răsuna prin pădurile de pini și de mesteceni, cum numai un dor turbat e-n stare să facă să răsune o biată țeavă de soc cu opt găuri, pe când ochii mei răscoleau pământul și deslușeau urme de copite cu potcoave, neobișnuite în părțile astea. Mă luai după ele și într-o dimineață dădui pe negândite peste poiana în care Cosma și frate-său Ilie își fumau pipele, fericiți și nesinchisindu-se de existența mea. Cosma făcu pe mândrul, iar eu îl luai peste picior. Totuși, îmi simții numaidecât stăpânul. Ca să-l ațâț, fugii. Se luă după mine, căci așa e scris. „Femeia care fuge de bărbat, se face și mai dorită” – și chiar în seara aceea, după ce se înflăcărase Cosma și pădurea de pini, mă lăsai cuprinsă peste mijloc de mâna care răspândise spaima printre gospodari.

Cosma mă luă, dar eu mă dădusem inimii lui Groza. Cosma avu ceea ce oricare om poate să ia. Groza îmi avea sufletul, la care dânsul ținea. Astfel trăii un vis neînchipuit într-o clipă de uitare. Apoi, *încercai marea cu degetul*. Cerui vieții, ceea ce nu poate să dea. Vrui pe Cosma, pe Groza și toată fericirea numai pentru mine. Și n-avui parte de nimic. Atunci îmi fărâmai fluierul de soc. Și urmă o altă viață ce ținu aproape trei ani, la capătul cărora mă dusei să dau pădurii, ceea ce culesesem din pădure.

Apoi, mi-am luat o înfățișare prefăcută și dispărui în lume, de unde mă reîntorc cu sufletul cinstit, gata să săvârșesc tot binele și tot răul trebuincios lumii ăștia.

Asta sunt eu.

ILIE ÎNȚELEPTUL

— Tu, ILIE ÎNȚELEPTUL, fratele lui Cosma și sfătuitorul meu, e rândul tău să ne spui cine ești și ce păsuri te-au făcut să-mbrățișezi viața de haiduc, zise Floarea Codrilor, căpitanul nostru.

Ilie își puse căciula domol la pământ. Să-și fi dat, oare, seama că dezvelindu-și fruntea-i netedă și chica-i de haiduc, ne-arăta un cap fără pereche, prin liniștea lui? Avea o figură de mitropolit războinic, știind să ucidă între două rugăciuni, să bea și să mănânce între două bătălii. Ochii săi negri, senini, hotărâți, deloc sfioși sau îndrăzneți, grăiau cu tărie: *pace vouă sau vă ucid*. Cu toate astea, o lumină de mucenic, șovăind între viață și moarte, plutea veșnic peste această barbă învârstată cu negru pana corbului și albul argintiului, în care se pierdea o mustață stufoasă, straje năprasnică a unei guri gata oricând să rostească acest cuvânt neînțeles: *Dreptate…*

Îl rosti, începându-și

POVESTEA LUI ILIE ÎNȚELEPTUL

— Am venit să stau în pădure, ca să aflu aici dreptatea alungată din oraș.

La Brăila, unde am deschis ochii, tata avea un han. Acest tată – dracu să-l ia – era-ntr-un fel om bun. Dar mulți care sunt într-un fel foarte cumsecade, la ei în casă sunt niște tirani, mai ales dacă țin cârma gospodăriei. Tata o ducea pe-a casei lui, corabie pântecoasă, ce ținea s-o vadă la adăpost de orice amenințare de furtună. Ca să fie-ncredințat de asta, o ancorase în niște ape moarte, cu toată împotrivirea unor călători cărora una ca asta nu le venea la socoteală.

— Nu vă place! zicea dânsul. Aveți răbdare, până ce o să mă cheme Allah la el. P-ormă, o să faceți cum v-o plăcea…

— Da, răspundeam noi – frate-meu Cosma, soru-mea Chira și eu – da, o să facem după gustul nostru, din ziua când te-o chema Allah la dânsul. Dar când o să te cheme?

— Asta-i treaba lui Allah!

Treaba lui Allah… Cam foarte plicticoasă treabă, căci ne ardea călcâiele să ne facem de cap, iar tata n-avea poftă să plece la cer și să lase cârma-n mâinile noastre. Deși bătrân, ținea cârma cu putere, călăuzindu-se după reguli făurite de dânsul.

Credea cu evlavie în Dumnezeu, în toți Dumnezeii și-i temea pe toți. Ca să le fie tuturor pe plac, și-aduse-n harem femei frumoase, înfățișând cele trei mari religii: musulmană, evreiască și creștină. În casa lui lăsă libertate desăvârșită întru alegerea credinței, dar cerea neapărat să faci această alegere, uitând că cea mai bună din toate credințele – aceea de a nu avea niciuna – nu era înfățișată de nimeni.

Credea cu inima curată-n Dumnezeu, dar zicea după vorba românească: „Până la Dumnezeu, te mănâncă sfinții”.

Prin urmare, ca să fie și pe placul sfinților, le deschidea larg ușa cârciumii și-i găzduia pe toți. Firește, dânsul le cerea plata, ceea ce nu era ușor, întrucât acești diavoli de sfinți erau cam căpcăuni. Tata, însă, nu era omul să nu priceapă că, spre a-i place lui Dumnezeu, duhovnicește, era bine să le aducă sfinților fete mari și pungi doldora de mahmudele. Ceea ce era și mai bine.

Leacul era fără cusur. Stăpânul – care nu era altul decât Marele Vizir – îi dădu tatei un firman, numindu-l Hangiul Sublimei Porți, cu dreptul de-a zălogi și de-a vinde la mezat calabalâcul oricărui mușteriu rău platnic. Totuși, cum uneori veneau și mușterii răi, care poposeau fără niciun calabalâc, tata îi dăruia pe-atare musafiri cu câte-un calabalâc ciudat. De cum ticălosul își lua tălpășița, fără să-și ia măcar rămas bun,

dânsul alerga la aga cel atotputernic, i se arunca la picioare, și-i punea dinainte un pachet, zicându-i nevinovat:

— Un efendi oarecare și l-a uitat la mine, când a plecat ieri-dimineață. A scăpat din vedere să-mi plătească, pentru cât l-am ospătat o lună, dar asta nu face nimic!…

Asta nu însemna nimic pentru tata, dar însemna foarte mult pentru bietul călător. Aga, ca toți aga, răscolea în pachet, afla lucruri buclucașe și tăia căpșorul efendiului uituc.

Da, tata era om de treabă, în gând.

Ca să ne asigure o avere, în viitor, ne silea să trăim în felul lui, însă numai partea obositoare a vieții lui. Toată casa trebuia să facă rugăciuni cu dânsul, să ție posturile lui, să facă salamalecuri, ca și el, în fața mai-marilor, după care se ducea apoi singurel să petreacă ceasuri plăcute în tovărășia prietenilor săi, fie la noi, fie la cârc-serdar sau la zapciu, unde se jucau nesfârșite partide de ghiulbahar, în pufăitul narghilelelor. Pentru noi, adevărata plăcere, adevărata sărbătoare, nu era decât o dată pe an, de bairam. Și-apoi și sărbătorile astea ne costau scump, întrucât veneau după ramazan, care ne strica burta, din pricina nesăbuitelor mâncăruri din timpul nopții și amarnica postire de peste zi. Dealtminteri, asta ne și făcu să pornim război împotriva căpeteniei casei.

Cosma, în vârstă de numai cincisprezece ani, cuteză cel dintâi să mănânce, să bea și să fumeze de cum începea ramazanul, ceea ce însemna începutul unei certe fără sfârșit. Mă folosii de această pricină și-i urmai pilda. Eram doi care să-i ținem piept tatei, care, mai întâi, cercă să ne facă să intrăm în rânduiala legii, spunându-ne că Profetul „nu ne va milostivi cu viața veșnică”.

— Cu atât mai rău pentru viața veșnică!

— Însuși Profetul a postit în luna asta! ne lămurea tata.

— Da, dar el ziua dormea. Îi convenea, deci, îi era lesne, câtă vreme noi, noi trebuie să muncim.

— Și dânsul muncea noaptea, să scrie *Coranul*, lumina noastră.

Cosma spunea atunci că vrea să devină creștin:

— E credința mamei și nu-i așa de aspră. Profetul creștinilor a mâncat barem în toate zilele!… Și-a făgăduit și el o viață veșnică. De bună seamă c-o fi la fel…

Tata, care se temea să nu supere pe ceilalți dumnezei, se îndupleca. Cosma și cu mine devenirăm creștini. Cu alte cuvinte, fără să se fi schimbat ceva, pentru că poți trece de la o credință la alta și să rămâi același. Dar iată-ne ajunși la postul mare dinaintea Paștilor creștinești, când trebuie să te hrănești cu ciorbă de fasole și mămăligă, timp de șapte până la opt săptămâni. Socotirăm asta o prostie. Prilej de ceartă și furtună:

— Să păziți legea care v-ați ales-o! tună tata…

— Da! noi am ales-o, răspunse Cosma, dar și aici trebuie să fie o greșeală. Nu se poate ca, pentru a dobândi viața veșnică, să fie nevoie să te îndopi cu fasole uscată, vreme de aproape două luni!…

— Trebuie!… Să mâncați numai fasole uscată fiartă-n apă. Altfel s-a dus credința creștină, s-a dus raiul!…

— Foarte bine, răspunse fratele meu. Ne lipsim și de una și de alta!… Fasolea, fiartă numai cu apă, nu-i de mâncat!…

Tata striga, scos din fire:

— De speriat!… De bună seamă, o să-mi atrag asupra capului mânia vreunui atotputernic ceresc. Aceștia doi nu vor să rămână în niciuna din cele trei credințe pe care le-adăpostesc sub acoperișul meu!…

Primii doi nu voiau. Și, din doi, devenirăm în curând trei, cu sora noastră Chira, apoi patru, cu bietul frate-meu Ismail, care se spânzură-ntr-o zi din lăcomie. Murea după orice lucru bun de pus în gură, și cum toate bunătățile erau făcute să-i mulțumească pe mușterii, bunul Ismail le

șterpelea din nasul bucătarului, urla de plăcere, înfulecându-le, și de durere, mistuindu-le, fiindcă tata-l biciuia tot timpul acesta.

Dar traiul nostru în această casă trebuia să se înrăutățească, odată cu ivirea poftelor trupești. Eu fui scutit. Niciodată n-am simțit nevoia să ridic năframa de pe fața unei femei. Cosma în schimb ridica partea lui de năframă, partea mea, partea lui frate-meu spânzuratul și a tuturor strămoșilor neamului, care fuseseră sfiicioși ca mine, sau care s-or fi spânzurat ca Ismail. Cosma ridica tot. Dealtminteri, avea și dreptul și nu m-am supărat niciodată.

Hanul era plin de femei. Ale tatei, ale prietenilor lui și cadânele ce le țineau chiaburii găzduiți la han. Mirosul lor umplea casa. Cosma, ca un ogar, umbla toată ziulica, adulmecând cu nasu-n vânt, așa precum făcea Ismail, când da târcoale pe lângă bucătărie. Dar dacă pagubele făcute de Ismail erau răbdate, cele ale lui Cosma se pare că nu.

În tot cazul, așa spuneau bărbații, cu taica-n frunte. Numai ei se plângeau de năpastă. Femeile nu se văitau deloc. De asta-i dam dreptate lui Cosma și femeilor, întrucât Cosma avea de partea lui Coranul, care-i dă bărbatului mai multe femei, iar femeile aveau cu ele pe-nțeleptul din Biblie, care spune: *„Trei lucruri sunt prea minunate pentru mine, dacă nu chiar patru și pe care nu le cunosc: dâra vulturului în văzduh, dâra șarpelui pe stâncă, dâra corăbiei în apa mării și dâra bărbatului în femeie”*.

Dacă, așadar, nu-i nicio dâră, de ce atâta zarvă? Căci din două lucruri, unul; sau Profetul a citit pe-nțeleptul din Biblie și i-a dat dreptate în Coranul lui, sau credincioșii nu respectă deloc învățăturile sale și atunci, fiind dânșii primii vinovați, n-ar trebui să se supere.

Totuși, se supărară. Cosma fu bătut. Sării să-l apăr. Fui bătut, la rândul meu. Frate-meu întrebă de unde-ar putea să-și ia ceea ce toate credințele-i îngăduiau. Deocamdată, de nicăieri. Femeia ăsta-i o mamă. (Erau acolo și mame!) Astălaltă-i o soră. (Erau de asemeni și surori!)

Celelalte erau ale bărbaților lor. (Iar ele nu cereau altceva decât să fie și ale lui Cosma!) Fu lămurit:

— Toate femeile de-aici sunt ale casei și hrănite de bărbații lor. Tu trebuie să-ți cauți pe-afară, să le cumperi, să le hrănești cu banii tăi, când o să-i ai!…

Cosma nu pricepu nimic și veni să-mi spuie:

— Ilie, lămurește-mă de ce mă trimit ei pe afară? Cum? Nu sunt mai vrednice de iubit femeile din casă, decât străinele?

— Ba da, Cosma, tu ai dreptate. Femeile casei ne sunt mai scumpe.

— Nu-i așa? Acuma, mai lămurește-mi și asta, Ilie: de vreme ce femeile din casă sunt hrănite de stăpânii lor și nu-mi cer mie decât să le iubesc, pentru ce vor ei să-mi pierd vremea pe afară, s-alerg după cele care nu mă cunosc deloc și să lipsesc de această plăcere pe cele care mă cunosc și mă cheamă…?

— Ai dreptate, Cosma. Nu alerga pe-afară, nu lipsi de nicio plăcere oricui ți-o cere, lasă totul în casa-n care ești iubit.

— Nu-i așa? Să te mai întreb ceva, Ilie. Ei mă opresc să m-apropii de femeile care nu mă costă nimic și vor să cumpăr altele cu banii mei, când îi voi avea. Ce trebuie să faci, ca să ai bani?

— Știu eu, Cosma? Ar trebui, poate, să întrebi despre asta pe popă, pe hogea sau pe cârc-serdar. Ăștia-s toți de-ăi care nu fac nimic și au bani.

Cosma merse de-i întrebă. Câteșitrei îi răspunseră că numai munca îl face pe ban.

Răspunsul ăsta îl scoase pe frate-meu din sărite. Și eu mă mâniai, căci ăștia trei oameni nu se țineau decât de ghiulbahar cu tata, câtă vreme muncile de pe moșiile lor erau săvârșite de robii beilicului. Totuși, Cosma o luă drept bună și-i spuse tatei:

— Iată, trei din prietenii matale care întrupează stăpânirea și credința, pretind că munca ți-aduce banii. Ei bine, eu muncesc la matale.

Dă-mi banii trebuincioși să cumpăr și să țiu trei femei. Am nevoie de trei femei!…

Tata ne vorbi atunci despre planurile lui:

— Da, tu muncești, Cosma, și frații tăi muncesc, și eu nu mai puțin, dar tot bănetul ce se adună-n senduc e pentru ziua de mâine. O să-l găsiți la moartea mea și-o să vă prindă bine!…

Cosma-i taie vorba:

— Dă-mi pace cu prinsul d-tale de bine, de mai târziu… Eu am nevoie de trei femei acuma. Spui că trebuie să le cumpăr și să le hrănesc. Dă-mi, așadar, banii muncii mele!…

— Dar ești prea crud, copilul meu. Trei femei, la nouăsprezece ani. Nu… Trebuie să mai aștepți…

— Nu pot! Acum am mare nevoie!

Grăia adevărul… Îi trebuia… Câte? Trei sau șase, nu știu, dar văzui cu ochii mei pe toate femeile din han venind la Cosma și plecând toate voioase. Asta era nevoia care-l rodea.

Mai erau și-alte nevoi în casă. Cele ale Chirei, mai întâi. După spusa tatei, ruinătoare. Nu voia să se-mbrace decât cu mătase din Asia, nu-ntrebuința decât miresme, care se plăteau cu aur greu și voia o trăsură tot așa de bogată ca și a agăi. Numai cheltuielile ei se ridicau la zece galbeni pe lună. Tata o iubea și-o răsfăța mai mult decât pe noi ceilalți, dar țipa de atâta risipă.

— Tu mă duci la ruină. Cheltuielile tale sunt ca și-ale unei fete de bei, în timp ce rugăciunile tale către Dumnezeul tău creștin sunt de ștrengăriță… Nu-n felul ăsta am ajuns eu să vă strâng avere.

Chira, aproape toată ziulica în fața oglinzii, îi răspundea peste umăr:

— Nu mă privește ce-ai făcut ca să ne strângi avere, dar devreme ce ea există, îți voi arăta, în ce mă privește, că sunt vrednică de ea: ceea ce ușor vine, tot ușor se duce. Tu cunoști proverbul românesc: „Banii

strângătorului, în mâna risipitorului”. La bănet mult sunt și lacrimi mai multe. Mă însărcinez să ți se ierte păcatele, presărând puțină bucurie pe unde bănetul d-tale a semănat deznădejdea. Asta va fi cea mai bună rugăciune a mea. Cât despre celelalte, de care nu fac risipă, fiindcă sunt zgârcită, Dumnezeu n-o să-mi poarte pică, deoarece știe ce suflet bun am.

Astea erau nevoile Chirei.

Veneau, în sfârșit, nevoile mele. La drept vorbind, nu erau ale mele, ci ale dreptății. În casă, pentru mine, aveam tot ce-mi trebuia, pentru că de lucru mare nici n-aveam trebuință. Blidul, patul și narghileaua, aceste trei fericiri nelipsite vieții, le dobândeam ușor, în schimbul muncii mele… Ce nu puteam căpăta lesne era dreptul de-a nu ține seama de ființa unui dumnezeu, care-mi cerea să nu mănânc când mi-era foame și să-l proslăvesc, cu pântecul gol. E drept că dumnezeul ăsta, mofturos și neghiob, niciodată nu a cerut așa ceva de la mine. Tata, popa și hogea se rosteau în numele lui. Mă ridicai împotriva lor și atunci mă pedepsiră, numai ca să-i fie pe plac dumnezeului lor.

Dar dumnezeul ăsta, așa de pretențios față de mine, nu găsea cu cale să spuie nimic despre cruzimea slujitorilor lui, care săvârșeau în jurul lor cele mai strigătoare nedreptăți. Oamenii bisericii, uitând că toate făpturile omenești sunt deopotrivă-n fața Domnului, îl robeau pe țăran la beilic, făcându-l să muncească jumătate de an, de pomană. Bietul cojan crăpa lângă vita lui. Popa îi arăta calea răbdării, îi făgăduia o viață mai bună în cer, și-l canonea cu postul și rugăciunea. Așa era vrerea lui Dumnezeu.

Zapciul, omul stăpânirii, care trebuia să vegheze buna rânduiala în ținutul lui, își trimitea ticăloșii săi să șterpelească vitele locuitorilor, le făceau „găsite” de aceiași ticăloși, apoi, drept participare la cheltuielile pricinuite de urmărirea „hoților”, îl silea pe țăran să-și răscumpere vita. Firește, caii și boii cei mai frumoși nu erau găsiți niciodată. În fața acestei crime, Dumnezeu rămânea nepăsător.

Cârc-serdarul pleca cu potera lui, alcătuită din două sute de simbriași, să hăituiască pe haiducii care-l răzbunau pe țăran. Foarte bucuroase, când nu-i întâlneau, lăcustele astea se năpusteau asupra satelor, prădau, pângăreau, schingiuiau, aruncau în deznădejde o grămadă de sate nevinovate, apoi se-ntorceau de la atari plimbări ca să-și primească simbria și să-și vază de ciubucul lăsat la plecare. Dumnezeu vedea și nu zicea nimic.

Atunci m-am mâniat pe acest Dumnezeu și pe acești asupritori. În privința asta, nevoile mele fură mari.

*

Cosma nu vedea nedreptățile astea decât cu jumătate ochi, iar Chira cu unul singur. Restul privirii lor era îndreptat numai asupra nevoilor lor. I-am rugat într-o zi să-și mai lase în pace, unul haremul, cealaltă dichiselile și să privească nedreptatea-n față, cu amândoi ochii. O priviră și se înfiorară, dar repede nevoile lor reveniră în frunte. Cosma nu putea trăi niciun ceas fără haremul lui, iar Chira fără gătelile ei. Rămăsei singur și devenii trist. Ești tare amărât, când ai dreptate și rămâi stingher.

Totuși, deși deosebiți prin firea gusturilor noastre, eram înțeleși asupra mijloacelor prin care să ni le satisfacem. Cei tari furau pe cei slabi. Hotărârăm să-i furăm și noi pe cei tari, oricare ar fi ei. Observarăm un fapt uimitor: pe când cei slabi se-mpărțeau după neamuri și credințe, ca să blesteme răul, cei tari – turci, greci sau români – trăiau în bună-nțelegere și striveau fără deosebire. Eu fui primul care îmi dădui seama de asta.

Potera era aproape în întregime alcătuită din venetici, însă zapciul era român neaoș, pasă-mi-te patriot și, cu toate astea, cârc-serdarul n-avea alt prieten mai bun decât pe zbirul ăsta care pustiia ținutul dat în

paza lui. Tot așa de nemilos, ca și căpitanul poterei, bașibuzuc[9]. Și unul și altul își cumpăraseră slujbele de la Divanul din București, cu prețul multor pungi doldora de aur și amândoi nu aveau decât un singur scop: să jefuiască țara, să-și scoată banii, să se-mbogățească cât mai repede cu putință, știind că erau la cheremul mai marilor de la centru, care, la rândul lor, atârnau de cheful celor de la Sublima Poartă.

Vlădica Dunării de Jos, tâlhar de drumul mare, ocrotea un număr de mânăstiri ce prădau țara, cu patima nebună pe care o au călugării la desfrâu. Vlădica ăsta, vrednic de spânzurătoare, venea adesea pe furiș la boierul Dumitrache Cârnul, din Brăila, stăpânitor de moșii întinse și sfetnic în Divan. În tovărășia agăi orașului, se-nchideau câteșitrei, până-n zori, într-o aripă mai dosnică a hanului nostru. Acolo erau îngăduite numai stârpiturile agăi să slujească: mâncarea, băutura și carnea trupului, pentru plăceri. Boier Dumitrache se mulțumea cu fetițe de câte treisprezece-paisprezece ani, însă bine făcute. Aga și vlădica, mai mofturoși, cu gusturi mai alese, aveau nevoie de agemoglani[10]. Ca să nu fie stingheriți de țipetele nenorociților, se dedădeau păcătoșeniei lor, în fața slugilor, gata să înăbușe cel mai mic vaiet.

Fetițele îndurau ceea ce un copil de vârsta asta trebuie să-ndure-n ghearele unei bestii ca sfetnicul Divanului, cu faima lui de „om zdravăn" și „tată de familie". Sărmanii agemoglani își blestemau însă ziua în care s-au născut, pentru că mai marele poliției și prea sfinția sa, istoviți până-n măduva oaselor, aveau nevoie de ațâțări și mai meșteșugite. Astfel, cei jertfiți lor erau siliți, prin caznele cele mai drăcești, să mănânce turte înmuiate nu în miere sau unt, ci-n scârnăviile proaspete ale călăilor lor. Cei mai mulți supraviețuiau acestui canon. Totuși, unul muri de-a

---

[9] Voluntar turc.

[10] Băieți creștini răpiți de turci.

binelea. Altul înnebuni. Un al treilea se aruncă pe fereastră și fu ucis în ogradă.

Această ultimă victimă prilejui izbucnirea tărăboiului. Aflarăm totul. Chira își ieși din minți și făcea pe grozava. Nu se mulțumi numai să fure de la tata și să dea aurul săracilor, ne ceru să răzbunăm jertfele, cu sângele schingiuitorilor.

Socotirăm că avea dreptate. Cosma, care se deda singur la lovituri primejdioase asupra drumeților, se lăsă păgubaș. Eu, care scormoneam prin lăzile din hanul nostru renunțai și eu. Din parte-mi, n-aveam nevoie de această culme a ticăloșiei. De mult ochii mei nu mai vedeau altceva decât pe cei puternici hălăduind în belșug, iar pe cei slabi încovrigați sub bici. Și mie și lui Cosma se jeluiau toți cei care aveau un păs. Eu eram acela care străbăteam câmpurile, ascultam gemetele și alinam rănile.

Frate-meu Cosma și sora mea Chira alinau și ei de asemenea rănile, dar când ai tu însuți grele suferințe de-ngrijit, nu poți face mare lucru pentru alții. Nu poți ține doi pepeni într-o mână, nici alerga după doi iepuri deodată, precum nu poți găzdui bucuria și durerea, de-a valma, în suflet. Între două întâlniri cu mulțimea de femei ce ținea, Cosma-și pleca urechea la țăranul ce-i grăia despre durerile lui. Apoi își golea buzunarele-n mâinile tremurânde ale nevoiașului, îi întorcea spatele și-l uita. Chira, împopoțonată și sulemenită ca o cadână de sultan, ieșea la plimbare în trăsura ei, tot așa de mândră ca a agăi, dar dacă jelania vreunui năpăstuit îi smulgea lacrimi, în timpul plimbării, știam că necazul de a-și fi stricat fața era la fel de mare ca și cel ce pricinuise nenorocirea calicului.

Grozăviile ce se petreceau în hanul nostru, îi răscoliră pe amândoi. Chira făcu valvârtej din locuința ei, își sparse oglinzile venețiene, își sfâșie rochiile. Când veni tata înspăimântat, îi azvârli cu borcanele ei de pomadă-n cap. Cosma se închise trei zile-n pivniță, propti ușile cu butoaie, înecă pământul cu vin licoros și rachiu. Eu nu făcui nimic. Îmi

fumam narghileaua în hambar. În sfârșit, câteșitrei ne hotărârăm să-l omorâm pe episcop, pe aga și pe boier. Chira, îmbrăcată toată-n negru, ca o călugăriță, ne chemă-n odaia ei și ne zise:

— Priviți. Am distrus tot ce aveam mai scump. N-o să mai pui rochii colorate, nici dresuri pe obraz, până în ziua când aceste fiare nu vor fi ucise. Vă voi ajuta. De va fi nevoie să luați chiar și calea codrului. Eu o să vă fac rost de bani. Dac-o să trebuiască, voi merge cu voi.

Cosma, fierbând de mânie, răspunse:

— Iar eu jur că n-o să mai pun mâna pe nicio femeie, până ce nu mi-oi scălda cuțitul în sângele acestor trei bestii.

Era atât de frumos să-i vezi pe cei doi în culmea răzvrătirii, încât nu putui să scot o vorbă și mă simțeam prost. Îmi luai narghileaua să fumez și așteptai.

Trebuia așteptat, căci nu se omoară trei boieri, înarmați până-n dinți, cum ai tăia trei curcani. Dar, mă rog, dacă eu puteam s-aștept, frate-meu și soră-mea nu puteau. A doua zi chiar, îmi reamintiră de răzbunare.

— Ei, frate Ilie, ce facem?

— Așteptăm, Cosma, așteptăm clipa prielnică.

Chira, tot în negru-mbrăcată, se oțărî:

— Și de ce s-așteptăm, Ilie?

— Pentru că, vedeți voi, vlădica, aga și boier Dumitrache nu știu că noi vrem să-i omorâm, și când vor afla, n-o să vie să ne întinză gâturile să le tăiem.

— Ce plictiseală! făcu Cosma.

— Ce canon! întări surioara.

Cu drept cuvânt, era și plictisitor și canon. Biata soră nu ținea la îmbrăcămintea cernită, iar Cosma nu putea sta prea mult fără să-și alinte femeile.

Mi se făcu milă de ei.

— Haide, dragii mei, luați-vă din nou viața de toate zilele. Nimeni nu v-a impus nici posturi și rugăciuni, nici să vă chinuiți trupul până în ceasul când se va-mplini dreptatea. Nimic nu-i mai dureros, decât să vrei binele altuia, cu prețul jertfelor tale. Prea multă virtute otrăvește inima, și inimile otrăvite nu cunosc bucuria jertfei. Așadar, înapoiați-vă la obiceiurile voastre. Eu mă țiu de ale mele.

Se înapoiară și se simțiră foarte bine. Cel care nu se simțea bine fui eu. Prilej să fiu încă o dată singur și trist ca mai-nainte.

Mai era cineva care nu se simțea bine: tata. Își dase seama că proverbul „ce naște din pisică șoareci mănâncă”, nu se cam potrivea-n casa lui. Astfel, întâia lui grijă, după isprava păgubitoare a Chirei și a lui Cosma, fu să-i caute ei un bărbat strașnic. Cât despre noi, făcu ce-i stătu în putință: ne dădu-n paza stăpânirii. Strălucit viitor pentru trei răzvrătiți ce vroiau să purceadă la război împotriva celor puternici!…

Încrucișai brațele în fața imposibilului. Nu mai era chip s-alin o durere. Veneau năpăstuiții să-și povestească amarurile și să ceară ajutor lui „Ilie cel bun”, și Ilie nu le putea da decât firimituri. Răutatea domnea stăpână, de la cel mai mișel poteraș până la sfetnicii Divanului. Noapte fără stele. Întuneric sfâșiat de gemete.

Așa cunoscui nenorocirea de-a nu-i fi semănat tatei. Fui mai nenorocit decât robii beilicului. Ăștia îndurau, fiecare, necazul său. Eu, pe al tuturora. Și-aveam o soră, care vărsa lacrimi la auzul unei dureri. Și-aveam un frate, care-și deșerta buzunările în mâinile tremurânde ale asupritului. Vai! una-și prăpădea toată viața cu cârpele de mătase, celălalt purta-ntr-însul fiorii tuturor armăsarilor din întreg ținutul!

Nu, nu se poate cineva lega de rănile altora, când el însuși are răni mari de îngrijit.

Cu toate astea, într-o bună zi buba crăpă. Cosma îmi spuse:

— Ilie, hai să sărim în cârca tatei. Să-i luăm toți banii!… Tu vrei? Chira vrea.

— Vreau, Cosma, dar ce-om face cu atâta bănet? Să ținem iepe care să fete raiale pentru beilic? Să cumpărăm cârpe scumpe? Să strecurăm câteva milostenii pe ici, pe colo? Apoi să ne bage la gherlă zapciul? Mi-e lehamite de asta!…

— Nu, Ilie, n-o să facem nimic din toate astea. Și eu m-am săturat. Chira la fel. Tata vrea s-o mărite c-un ticălos de rotar, negru la inimă. Să plecăm cu toții în haiducie!… Vom răzbuna pe cei umiliți. Și vom trăi liberi, până-n ziua când ne vom legăna într-o spânzurătoare… Vrei, Ilie? Am zece oameni, gata să ne urmeze.

Primii. Ne îmbrățișarăm, ne sărutarăm frumoasele noastre bărbi negre. Dar nu fui de părere să meargă și Chira cu noi. Dânsa trebuie să rămâie în oraș și să ne dea de știre despre planurile dușmanului. Primiră.

Ca să sărim în cârca tatei și să-i smulgem cheile senducului unde-și ascundea aurul, trebuia așteptat să-l apuce din nou durerea de măsele. În clipele alea înnebunea pe toți din casă, trimetea slugile după vracii care se pricepeau în fumuri și unsori descântate.

Răul îl apucă într-o zi ploioasă, de primăvară. Ca să ocolim orice bănuială asupra surorii noastre, o sfătuisem să plece în oraș, de cum o începe tata să se vaite. Dânsa se duse să-l aline. El o trimise la toți dracii și o făcu paceaură. La sosirea noastră, crezând că venim tot cu gândul acesta, zbieră la noi:

— Pieriți din ochii mei, pezevenghilor… N-am nevoie de mila voastră!…

— Se poate, grăi Cosma, dar noi avem nevoie de cheile d-tale…

Și zicând aceasta, i le smulse de la brâu. Pe dată, durerea de dinți îi trecu. Tata se sculă-n picioare. Atunci Cosma îl turti sub greutatea trupului său de șaptezeci de ocale, îi vârî un căluș în gură și-l legă fedeleș.

În seara acestei zile de pomină eram doisprezece care sărbătoream, în desișurile Dobrogei, ruptura noastră cu legea care apără numai pe cei care o fac. O traistă cu patru oca de aur trebuia să ne deschidă o viață nouă.

Aurul n-aduce nicio schimbare în sufletul omului. El nu schimbă aproape nimic în viața noastră cea nouă.

Cosma se avântă în contrabandă, treabă foarte bănoasă pentru cine vrea să se primejduiască puțin și să câștige mult. Dar asta nu era o viață de haiduc. Este drept, alinările pe care le aduceam asupriților, făcuseră numele lui Cosma vestit de la un cap la altul al Țării Românești. Pungile cu aur se topeau cu aceeași ușurință cum le și câștigam. Totuși, toate acestea erau numai leacuri trecătoare. Răul de care suferea țăranul, nu cerea numai bani, ca să fie tămăduit.

Să alini omul care trudește, înseamnă să-i faci truda în stare s-o rabde. Cosma nu vedea acest adevăr. Tovarășii noștri nu-l vedeau nici ei, cu toate că erau cei mai îndrituiți să vadă drept. Dar ce mi-e un om care suferă, de vreme ce nu simte decât suferința lui? Îndată ce suferința lui a trecut, a dispărut și răul de pe fața pământului. Așa că viața noastră cea nouă nu era decât o repetare a celei de până mai acum, însă cu mijloace de trai mai multe.

În vremea asta, sora noastră era dată omului iabraș, căruia o hărăzise tata. Copilul ei dintâi fu un dobitoc, ca și tată-său. Soră-mea îl tăgădui și-l depărtă de dânsa. Din fericire, urmă o fetiță, o Chiră, leit maică-sa, ca și un al treilea copil, un băiat. Amândoi copiii întruchipau pentru nefericita femeie o familie după gustul ei. Își trăiră viața ce le sta în fire, îndurară

suferința pentru ea și muriră tustrei, fiindcă n-au vrut să renunțe la nimic.

Nu e nevoie să vă spun că, în ce mă privește, trecutul nu-mi dă dreptul să mă chem haiduc. Eram niște borfași. Răzbunările noastre erau josnice și prea de pricopseală. Cu toate astea, făcurăm o ispravă, una singură, la începutul activității noastre. Ne aduse mult bine în ochii norodului, iar eu mă umflai în pene, căci eu îl împinsei pe Cosma s-o săvârșească.

Iată despre ce-i vorba:

Pe vremea aceea, răpirea copiilor era în toi. Dintre toate nelegiuirile care apăsau poporul, această pacoste era cea mai greu îndurată. Țăranul le îndura pe celelalte, cu o inimă mai mult sau mai puțin sfâșiată: dări, clăci, bătăi, violuri. Dar, să-i răpești bucățica lui de carne nevinovată, era mai grozav decât dacă i-ar fi luat însăși viața, mai cu seamă că se știa ce soartă-l păștea pe micul nenorocit. Auzisem vorbindu-se de părinți care-și lăsau bordeiul, plecând razna ca niște câini turbați, în căutarea copilului lor și pierzându-și urma, la rându-le.

În ținutul nostru, aga de la Brăila era marele căpcăun. Prietenul său, vlădica de la Galați, făcea chef cu dânsul și-i plăceau mai mult băieții decât fetele, pe când al treilea prieten, boier Dumitrache Cârnu, avea – v-am mai spus-o – alt soi de gusturi. După zaiafet, micile victime erau încărcate pe corăbii pentru Țarigrad. Câte mame nu se prăpădeau, cerșind milă, pe la ușa puternicilor… Erau aruncate ca niște zdrențe de nimic.

Cum să nu te faci haiduc? Față de aceste trei fiare aveam una din acele uri ce-ți bucură inima în fața morții. Și iată că într-o zi – doi ani după cearta noastră cu legea și biserica – Chira ne trimise cuvântul acesta: *Astă-seară, la noi, copiii vărsa-vor lacrimi de sânge. Fiți haiduci!… Ei vă cred tare departe și nu se tem de voi.*

Eram, într-adevăr, tare departe de Brăila, pe malurile Babadagului. Și când omul ne-aduse vestea, era pe la toacă.

Îl privii pe Cosma în ochi. Păru că stă la îndoială. Atunci, îmi desfăcui pieptul și i-l întinsei:

— Străpunge-l, Cosma… O să curgă venin.

Cosma se sculă, încălecă calul și strigă:

— Hei, haiducilor sătui!… Cine vrea să mă urmeze zece ceasuri nemâncat? Cine vrea să-și primejduiască viața pentru o mamă care-și smulge părul? Pentru copii ce-și blesteamă viața.

Eram douăzeci. Toți douăzeci încălecasem pe cai, înainte să-și fi sfârșit Cosma vorba. Și la-ntâia cântare a cocoșilor, după o cale grea prin hățișuri și băltoace, ajunserăm la șanțul ce-nconjura Brăila.

Hanul era cufundat în somn. Nicio lumină, niciun semn de viață. O ploaie măruntă, ce ținea de cu seară, desfundase pământul clisos. Casa nenorocirii, albă ca zăpada, arunca o pată de nevinovăție blestemată pe cerul cernit. Streșinile largi își întindeau aripile lor negre și umede, ca ale unei păsări grozave de pradă, clocind un cuib blestemat, pe când balcoanele de lemn se înșiruiau pe albul pereților, ca niște pântece gata să nască un furnicar de aga și vlădici căpcăuni.

Niciodată hanul nostru nu mi s-a părut atât de înspăimântător. Mă cutremurai la gândul că m-am născut și am crescut în casa asta. A fost asta un act de dreptate dumnezeiască, pe care soarta o rezervase copiilor și nepoților acelui tată, ce voia să făurească fericirea alor săi, închizând ochii asupra crimelor ce-i aduceau foloase?

Luarăm cele mai dârze măsuri. Hanul era așezat în colțul pe care-l face podișul cu șanțul cel mare, ce împrejmuiește orașul ca într-o jumătate de cerc uriaș, ajungând la Dunăre cu capătul dinspre Karakioi. Caii fură pitiți în șanț și lăsați în paza a patru inși.

Urcușul podișului este, în partea asta, foarte repede, dar are folosul că este acoperit cu mărăcini și drobiță, care te ajută să-l urci, agățându-te de ei. Ai noștri se ascunseră în hățișul ăsta, înșiruiți pe malul ce învecinește peretele casei. Departe, portul dormea. Numai un turc îndrăgostit cânta de tristețe, pe puntea unei caravele ce nu se vedea. Din partea asta, nu ne temeam de nimic. În schimb, dinspre cetate, primejdia era mare, întrucât straja agăi veghea strașnic, câtă vreme stăpânul petrecea. Din fericire pentru noi, vremea rea ne veni în ajutor. Ceaușii, retrași sub streșinile porților, tremurau ca niște câini plouați, rostind încetișor *hep-hep*-ul lor monoton. Dar Cosma, cu îndrăzneala lui nemaipomenită, se duse de-a-dreptul să stea de vorbă cu unul din ei, îl atrase spre un altul, scoase plosca cu rachiu, băură împreună. Apoi, numai noi doi în mijlocul ăstor lupi, ne continuarăm plimbarea prin mahala și mai adunarăm câțiva paznici de noapte, cărora Cosma le vorbi glumeț, le dădu de băut. Un paznic român strigă, nu departe de noi, parola obișnuită:

— *Te văd, te văd…*

Cosma îi răspunse, în hazul ceaușilor:

— Nu vezi nimic, fac caca, acum! Vino mai bine să bei un rachiu, haide!…

Omul ieși din ascunziș, veni la noi, râse și bău. În sfârșit, împingând cu umărul ușa de care sta rezemat și care era locuită de un prieten credincios, Cosma zise:

— Și dacă ne-am încălzi un pic la adăpost?… N-ar fi oare mai bine?…

Cei cinci paznici ne urmară, recunoscători. Ne trezirăm într-o tindă mare, în fața bunului nostru Ibrahim, care ne ură „sănătate veșnică”. El aruncă câteva găteje peste jăraticul aproape stins din vatră și ne pofti pe câte un scăunel sau pe o rogojină mare pentru cei care voiau să se lungească.

Rachiul și căldura îngreuiară pleoapele. Sforăielile întocmiră cântecul cel mai nevinovat al vieții.

O șterserăm. Cocoșii cântau pentru a doua oară.

Cu multă părere de rău, furăm siliți să-l ucidem pe paznicul nostru de noapte, sluga ce ne văzuse venind pe lume, dar vina a fost numai a lui. Cosma bătuse la poarta cea mare. Portarul deschise cu felinarul în mână. Îi aruncarăm o ghebă în cap și-l sfătuirăm să tacă și să se lase legat. Nu vru și se zbătea. Anevoie-l împiedicarăm să nu urle. Atunci Cosma, înfuriat, îl înjunghie.

— Nici nu știm măcar dacă are loc desfrâul sau de nu s-o fi amânat! zise necăjit fratele meu. Te pomenești că l-am omorât degeaba.

Nu era așa. Crime și mai cumplite se petreceau în casa păzită de credinciosul portar. Pe când ne socoteam, fără să vrem, cu portarul, doi lefegii cruzi ai agăi cădeau în mâinile alor noștri, puși de pază la portița din dos, din partea cealaltă a porții celei mari, pe care o zăvorârăm pentru mai multă chezășie. Acești doi lefegii ai ispravnicului erau morți, la sosirea noastră. Situație proastă. Am fi vrut să le smulgem mai întâi ceva știri despre cele ce se petrec înăuntru. O a treia brută nu întârzie să ne facă pe plac. Fu târât în mărăciniș și tras de limbă! Era un grec de la Ianina, care zicea că nu știe defel altă limbă. De la dânsul aflarăm că și aga era de la Ianina. Ne-nțelegeam greu, dar lui Cosma nu-i venea să creadă că șarpele nu știe turcește sau greaca obișnuită. Vârfurile cuțitelor noastre îi dădură dreptate lui Cosma. Odioasa creatură vorbea bine turcește, iar mărturisirile făcute ne zbârliră părul.

Sus, spuse el, desfrâul era pe sfârșite. O fetiță și doi băiețași zăceau în nesimțire pe dușumea. Aga, vlădica și boier Dumitrache, beți morți, cerură trăsura ca să meargă să doarmă la isprăvnicie. Dintre slugi se mai aflau acolo alte trei, însărcinate să care cele trei victime, după plecarea stăpânilor.

Drept preț pentru aceste destăinuiri, fostul cioban de la Ianina ne rugă să-l iertăm:

— Nu sunt vinovat cu nimic… Fac ce mi se poruncește. Ca și mulți alții, am venit și eu în Valahia să-mi încerc norocul. Se povestește pe la noi c-aici e-o țară unde un bragagiu poate ajunge pașă, numai să…

— Numai să primească să înăbușe țipetele copiilor, pe când de-alde aga le sfâșie trupul, nu-i așa? întrebai eu, strângându-l de gât.

El fu cea dintâi fiară pe care mâinile mele o sugrumară cu sete.

Așteptarea ne fu lungă, până să pice vânatul cel mare. Nu mai cobora nimeni. Să fi năvălit în casă, s-ar fi putut să ne trezim cu o oaste de argați, să încingem o bătălie, să înfruntăm, poate, toată potera. Știam că înainte de revărsatul zorilor desfrâul se sfârșea. Tâlharii nu dormeau niciodată la han, de unde la ziuă orice urmă a blestemăției era ștearsă. Trebuia, așadar, să așteptăm ca sluga următoare să apară, ca să caute trăsura.

Ne pitirăm în mărăciniș, de unde puteam supraveghea portița din dos, aflată cam la vreo treizeci de pași de noi. Timp de mai bine de un ceas, frigul acelei nopți de aprilie ne-ngheță sângele în vine. În sfârșit, apăru un om și dispăru ca înnebunit. S-o fi ducând după trăsură sau stăpânii lui, cuprinși de îndoieli, i-or fi poruncit s-o aducă împreună cu straja? Orice s-ar fi întâmplat, hotărârăm să deschidem focul, oricât de mari ar fi fost întăririle ce-ar veni.

Temerile noastre se dovediră pe jumătate întemeiate. O strajă de zece până la douăsprezece pușcași călări se opri în fața ieșirii din han. Ea înconjură într-o clipă trăsura. Răsuflarăm mulțumiți și ne luarăm măsurile pregătitoare. Clipele ni se păreau lungi. Și iată că cei trei tartori apărură, unul după altul, trei putregaiuri mătăhăloase, înfășurate în șubele lor, târându-se cu greu, sprijinite de argățime. Poarta se închise după cel din urmă, trăsura era gata să pornească, în clipa când sute de cocoși întâmpinau zorile cu cântecele lor nesfârșite.

Ca un singur om, țâșnirăm ca din pământ, pe marginea platoului. Șaisprezece flinte scuipară în grămadă, alte șaptesprezece pistoale trântiră la pământ trei sferturi din ceată, pe când trăsura se răsuci în loc și se răsturnă izbită de un copac. În noaptea pătată de albul dimineții dinspre răsărit, doi lefegii călări și unul pe jos fugeau rupând pământul. Ceilalți zăceau la pământ, morți sau răniți. Cu o smucitură de mână, sfinția sa vlădica, puternicul aga și „vrednicul" sfetnic al Divanului, Dumitrache Cârnu, fură smulși din trăsură și din beția lor. Trei ștreanguri le fură petrecute pe după gât și iată-ne, vinovați și răzbunători, rostogolindu-ne claie peste grămadă, la vale, pe costișă, cu singura grijă să ajungem cât mai repede la cai.

He! He! Hei! Părinți îndurerați, copii care tremurați în poala mamelor voastre! Și voi căpcăuni care spurcați obrazul dat omului de Dumnezeu! Veniți, alergați să vedeți goana drăcească a haiducilor care mătură malul mlăștinos al Dunării, târând de coada cailor lor trei stăpânitori ai pământului! Treziți-vă țărani din bordeiele voastre și voi călăilor din iatacele voastre aurite… Priviți puțin la acești puternici sfârtecați, ale căror orbite, gură și urechi sunt astupate cu noroi.

Răzbunare!… Fii binecuvântată pentru binefacerile pe care le reverși în inima haiducilor!

Astfel își sfârși Ilie povestea sa.

Răspunse ropotului de aplauze ale tovarășilor lui, ploconindu-se în fața Floarei Codrilor, își luă căciula, se acoperi. Fața lui n-arăta deloc a martir.

SPILCA, CĂLUGĂRUL

— Îţi trec cuvântul, Spilca. Ridică vălul care te-ascunde ochilor noştri, deschide-ţi inima cinstit, povesteşte-ne viaţa, bucuriile, suferinţele, urile tale!

Spilca păru luat pe neaşteptate de vorbele Floarei Codrilor. Tresări ca omul ruşinos ce-aude o vorbă de măscară! Ochii săi rotunzi, cenuşii, întâmpinară bărbăteşte privirile aţintite asupra sa, dar asta ţinu numai o clipă, apoi îşi îndreptă capul spre intrarea peşterii, cu un aer de nelinişte dispreţuitoare. Cercetă îndelung, în gând, pustiul ceţos de afară, în timp ce bustul său, bine clădit, îmbrăcat în zdrenţe călugăreşti, părea că nici nu respiră. Mâinile lui, sprijinite pe genunchi, nici nu clinteau; pulpele şi picioarele stângaci acoperite, ascunse în obiele şi opinci, stăteau şi ele ţepene. Spilca-şi lepădase, parcă, făptura lui trupească. Numai faţa-i cărnoasă, curată, cu barba roşie, pieptănată frumos, ca şi ţeasta lui descoperită, erau pline de viaţă. Numai capul lui, pe jumătate luminat, mărturisea lupta ce i se da în suflet.

Apoi, domol, îşi întoarse faţa spre căpitan. Buzele cărnoase se mişcară, dar erau uscate. Gâtlejul răguşit bâigui ceva nedesluşit. Încurcătura asta păru că-l îndărătniceşte pe haiducul-călugăr. Îşi umezi, cu demnitate gura cu scuipat şi începu plin de curaj:

POVESTEA LUI SPILCA, CĂLUGĂRUL

— Mai înainte de-a fi Spilca „călugărul”, am fost un plutaş voinic pe Bistriţa. Pe atunci, capul nu-mi chelise. O frumoasă chică bălaie mi se revărsa pe umerii ăştia largi, care mi-au rămas tot aşa. Nu purtam barbă. Faţa îmi era ca a unui flăcău neprihănit. Ochii mei n-aveau nicio pricină să se închidă trişti, la trecerea vreunei amintiri. Buzele mele ştiau să râdă fără sfială. Eram Spilca „plutaşul”.

Din locul unde-și încep plutele mersul pe Bistrița și până la vărsătură, plaiurile moldovenești mi-erau cunoscute ca pe degete. Bistrița, mândra, sălbatica domniță, râvnită de Prut și Siret, era ibovnica mea. Patul ei: un leagăn neastâmpărat, presărat cu stânci. Malurile ei, două brâie șerpuinde, împestrițate, pline de minunății. Primul o necăjește, face răni în trupul stăpânii. Celelalte două se apropie, adesea amenințătoare, o strâng, o sugrumă, îi smulg țipete. Apoi, ca într-o înțelegere, câteșitrei o lasă în voia ei. Atunci, cel mai minunat râu moldovenesc, unul din cele mai frumoase din lume, se desfășoară în voie, se oglindește într-un cer vrednic de ea, zâmbește drăgălaș locuitorilor săi.

Spilca, plutașul îndrăzneț, trăia viața stăpânii sale. Era ea strânsă, sfâșiată, mă luptam împreună cu ea în vârtejul curentului și urlam laolaltă. Descătușată, potolită, priveam cerul albastru, ne întindeam ciolanele la soare și, pe ici, pe colea, urmându-ne ursita, prindeam gust de cele ce se petreceau în jurul nostru.

În jurul nostru, țară binecuvântată de Cel-de-Sus, pământul făgăduinței! Fie că era vorba de trecători abrupte și întunecoase, unde pensula amurgului trăgea mii de culori vederii ochiului; sau că priveliștea creștea prin podoaba sa, amețitor de luminoasă, bogată în pajiști și turme de vite, țâșnind din toate zările, de peste dealuri, de peste păduri, – sufletul plutașului e pururea gata să se minuneze. E bucuria ce-o simți când cobori în cursul ei. Urcând la deal, în tovărășia cărăușilor, sufletul meu se înfiora de o altă bucurie, ce nu se lăsa mai prejos de prima. Lemnele vândute, banii la chimir, sănătate tun, poftă de mers la drum, de băut, de mâncat, de dormit. Ce-i trebuie omului mai mult?

Ei, sărmane Spilca!… De ce n-ai rămas tu la fericirea asta?

N-am rămas. N-am putut. Nu se putea.

Pe malurile Bistriței cristaline se aflau fete ce ghileau pânză de in și-și cântau dragostele împărtășite sau neîmpărtășite, cât le ținea gura. Totdeauna au fost fete care-și ghileau pânza, dar eu nu le vedeam decât

cu ochi de băietan nevinovat: făpturi omenești cu fote în loc de ițari. Atâta tot. Așa merse ani de zile. Chiuiam la ele, când treceam cu pluta lin, la vale. Cele mai multe răspundeau. Altele rămâneau mofluze. Iar eu treceam. Într-o zi nu mai trecui.

Aveam aproape douăzeci și cinci de ani. Voios. Mușchi și sănătate de mistreț. Fiindcă trăiam pe apă, beam vin, mâncam două oca de carne pe zi și clinteam din loc copaci cât muntele. Nasul meu nu suferea alt miros decât al lemnului.

Într-o zi, un cârd de fete chiuiră ele întâi la mine. Îmi zisei: „Haide, Spilca, să privim mai de-aproape *dihăniile astea!*”…

Și, cu o lovitură de ghionder, îmi aruncai pluta cu putere la mal. Fugiră cu toatele, luându-și pânza sau lâna ce și-o spălau, afară de una, înaltă cât o gămălie. Era însă „ceva” atât de nou pentru mine, că nu mă săturam privind-o. Se ridicase de jos. Picioare goale, catrință scurtă, cămașă albă pe care o strângea cu amândouă mâinile la piept, părul bălai, micuță și niște ochi albaștri, mari, adânci, bătând din gene, ca niște aripioare de fluture. Asta fu acel „ceva” nou, pe care-l întrupa Sultana mea.

Mă măsură din ochi, fără sfială, ceea ce-mi plăcu și-mi zise îndată:

— Tu nu vii să ne faci rău. Ești de-ai noștri.

— Să vă fac rău? Sigur că nu!… Voi m-ați strigat. Am venit.

Sultana zâmbi.

— *Ele* au strigat, așa, ca să glumească. Ni se urăște, singure!

— Ai strigat și tu?

— Nu, n-am strigat. Dar te cunosc de astă-vară. Nu cred să fii om rău. De-asta am și rămas.

— Sunt și răi?

— Mulți, aproape toți.

— Chiar plutași?

— Adesea.

— Atunci mă duc. Numai spune-mi, cum te cheamă.

— Sultana.

— Pe mine, Spilca. Și de ce crezi tu, Sultano, că n-aș fi un om rău?

— Pentru că-ți vezi totdeauna de drumul tău și nu dai atenție la strigătele femeilor.

Răspunsul ăsta al Sultanei îmi plăcu nespus. Nu mai zisei nimic, împinsei pluta din nou pe apă și-o luai la vale, luat de curent, pe când dânsa-mi zâmbea.

De cum plecai, nu mai fui același om. Nu mai ești la fel, de îndată ce ți se cuibărește un gând în cap. Viața mi-era liniștită: un copac căruia nicio frunză nu i se mișcă. Acum, un vânt neașteptat prinse să bată. Și înfățișarea Bistriței se schimbă cu totul. Nu mai vedeam lumea decât printr-un chip de fată. Frumusețea nu-și pierdu nimic din strălucirea ei, dar aveam în ochi o privire ce nu mai era a mea.

Nu sufeream. Nici măcar astăzi nu cunosc ce-i durerea dragostei, care-ți încleștează inima. Mi-era dragă Sultana, cum i-i dragă copilului pasărea din colivie, căreia îi închină toate gândurile lui. „Dihania” asta plăpândă, îndrăznind să înfrunte singură o namilă ce-și repezea pluta la mal, mă cuceri în întregime. Știa că nu-s om rău. Era încredințată că nu i-aș face nimic rău. Tăria ochilor ei se măsurase cu tăria mușchilor mei și ieșise biruitoare. Trebuii să mă gândesc la Sultana, și nimic altceva. E oare puțin, să te muncești cu gândul, fără să iubești și fără să suferi? Poate, pentru cei ce iubesc și suferă cu ușurință. Pentru mine fu ceva nou. Mă zgudui. Abia despărțit, doream s-o văd iarăși, dorință ce-mi alungă pe toate celelalte, mă chinui, îmi nimici tabieturile. Nu mai mă sculam cântând, ci cu gândul dus la Sultana. Nu mai vedeam copaci, vite, zări… Sultana le înlocuia pe toate. În susul sau în josul râului, coborând pe cursul apei sau urcând împotriva curentului, totul îmi deveni lipsit de interes. Din toată această mare și frumoasă lume, un singur colț mă

atrăgea, ținutul Sultanei. Și deodată mintea mi se tulbură, fapt ce nu mi se întâmplase până acum: începui să-mi uit treburile, pricină de supărări pentru mine și pentru ceilalți.

Spilca nu mai era un om liber.

Vreme de câteva săptămâni, tot credeam că ochișorii ei albaștri și nevinovați o să-mi dea pace, în cele din urmă.

Căpșorul ei bălai mă urmărea și mai stăruitor. Atunci îmi zisei:

„Spilca, băiete, nimeni nu poate fugi de ursita lui. Orice om trebuie să se lovească într-o zi de bolovanul care-l va abate din drum. Hai și-om da și noi peste bolovanul ăsta. O să vedem pe urmă, ce-o să se aleagă de noi”.

Așa că, spre sfârșitul verii aceleia, în ziua de Sfântă Mărie, mă îmbrăcai ca de sărbătoare și mă dusei să dau târcoale prin sătucul Sultanei. Sat de munte, ascuns în văgăuna dintre două dealuri și străbătut de-un pârâu, nu prea departe de pădurile de brazi bătrâni. Căsuțele toate albe, cu ferestrele date cu albastru marin, păreau o poiană smălțată cu margarete. Plăcute la vedere, curate, proaspăt văruite, acoperișul lor de șindrilă putredă și acoperit de mușchi trăda marea sărăcie a țăranului. Nu mă miră. Trăiam în vremea grozavă de robie și sărăcie, ce pecetluia sfârșitul cotropirii turcești. Și se mai știa că ținuturile ocrotite de munți erau cele mai puțin atinse de jecmăneală. Numai omul care se putea lipsi de vecinătatea aproapelui său, care lua poteca muntelui și trăia în tovărășia urșilor, era scăpat de beilic, de bici și de dăjdiile împovărătoare.

Ajunsei acolo în vremea leturghiei. Locuitorii erau cu toții la biserică. Mersei și mă închinai, ca un bun creștin ce-am fost totdeauna. Asta mă ușură. Preotul și dascălul, fiecare la locul lor, citeau și cântau cu tragere de inimă, cu smerenie, în mijlocul unei tăceri desăvârșite.

Nu-i puteam vedea la față pe credincioși, fiindcă mă oprisem în ușa bisericii, ticsită de lume. În schimb, la ieșire, îmi fu ușor ca să descopăr chipul iubit. Sultana era însoțită de-o bătrânică, pe care o crezui maică-sa, îmbrăcată simplu, cu o ie și-o fustă de pânză albă strânsă într-o catrință de stofă neagră, puțin brodată. Trecând pe lângă mine, îi dădui bineţe cu capul, cam stânjenit. Dânsa-mi răspunse fără mirare, netulburată, cuviincioasă și cu un calm natural.

Ivirea unui străin într-un sătuc e remarcată totdeauna. Ne-au văzut, pe când ne dădeam bună-ziua. A fost de ajuns ca să ațâțe șoaptele, ochiadele, clevetirile, chiar în pragul casei lui Dumnezeu. Asta-mi răni curățenia gândurilor și mă sili să mă însor. Hotărâre luată-n pripă: voi merge să cer mâna Sultanei. Oricum, de-asta nu scapă niciun flăcău. Ce-o fi, să fie!…

Mă luai după cele două femei. Dânsele ieșiră din sat, urcară o coastă și intrară într-o casă așezată cam pe la jumătatea dealului din spatele muntelui. Tot timpul drumului, niciuna din ele nu se uită îndărăt. Această bună-cuviință îmi dădu curaj. Urcai și bătui la ușă. Sultana deschise.

Nu fu mirată că mă vede, ceea ce mă cam încurcă. Ca și acum două luni, pe malul Bistriței, sta dreaptă și-mi puse aproape aceeași întrebare:

— Bună ziua, Spilca… Ce vânt te-abate pe la noi? De-ai venit cu gânduri curate, fii oaspetele nostru!…

— Curate, Sultano, ţi-o jur în fața lui Dumnezeu. Am venit să te întreb dacă vrei să-l iei pe Spilca de bărbat…

Atunci îi văzui obrajii îmbujorându-se.

— Poftim în casă… Nu se cere o fată de nevastă, din pragul ușii.

— Mătușă!… Ăsta-i un lucrător voinic de pe Bistrița, Spilca plutașul.

Mătușa mă măsură c-o privire năucă și-mi făcu semn să m-așez.

— Tușica n-aude bine, îmi zise Sultana, și-i oarecum căzută „în mintea copiilor”. N-o să-ți fie ușor să vorbești cu dânsa. Biata femeie e

văduvă de multă vreme. Acum trei ani și-a văzut pe singurul ei fecior pierind într-o încăierare. Din cauza geloziei. Băiatul ăsta era toată viața ei, singurul sprijin la bătrânețe. Atunci și-a vândut casa și-a venit să stea la noi. Îi aveam și pe tata și pe mama. Au murit în anul următor. De-atunci suntem singure. Trăim de pe urma mâinilor noastre, cu mare greutate. Vezi tu, Spilca, nu-i tocmai vesel pe la noi… Și dac-ar fi numai asta…

Nu putui răspunde nimic. Îmi spusese lucrurile astea „nu tocmai vesele”, aproape zâmbind. N-aveam în fața mea o fată tânără, sfioasă, fără vlagă, ca multe altele, ci un suflet viguros, călit în nenorocire. Și, totuși, duios.

Încă de la intrare, dintr-o aruncătură de ochi, mi-am dat seama că înăuntru totul era ținut în ordine. Nu era ca acele case țărănești, care, dacă nu-s ca un grajd de vite, sunt de o curățenie respingătoare, ordine severă, făcând ca musafirul să se simtă stingherit. Cele două odăi ce dădeau în tinda mare de la mijloc – unde familiile țărănești își fac veacul – aveau ușile deschise. Paturi mari și înalte, fiecare cu câte o velință vărgată, în care borangicul auriu se-nvrâsta cu albul și cu bagadelele late care aproape atingeau pământul. La căpătâiul fiecărui pat, câte un senduc cu desene simple, înghesuit sub un munte de läicere, așternuturi, perne. De jur împrejurul pereților, pe lângă paturi, pernițe brodate, scoarțe de lână, grele, înflorate în tot felul. Pe jos, tot scoarțe, însă de calitate mai proastă. În fiecare odaie, câte-o oglindă mare, sprijinită pe o masă din lemn, acoperită cu fețe de masă, țesute la fel cu velințele. Scaune de lemn lustruit. Chipuri săpate în lemn, înfățișând felurite momente din viața țăranilor. În colțul dinspre răsărit, icoane împodobite cu busuioc, fiecare cu candela ei aprinsă. Icoanele, cadrele, ca și oglinzile erau împodobite cu ștergare, încărcate cu bagadele, impresionante prin lucrătura lor și bogăția borangicului. Pe la ferestre, perdele din pânză de in, aproape tot

așa de mândre ca și fețele de masă. Și-n fiecare din aceste două odăi încăpătoare, câte un război în mișcare.

Se afla în căminul Sultanei, ceea ce se vede în orice casă țărănească de pe la noi, pe unde n-a pătruns sărăcia. Nimic mai mult. Dar orice lucru, orice dichis avea pecetea unei mâini, care dase un aer de gingășie, de vino-ncoace, lucruri rar de întâlnit prin casele noastre țărănești, unde găteala odăilor „curate" te-nghează, unde totul îți mărește stinghereala, teama de-a nu strica tabietul cuiva.

Mă simții la largul meu, ca la părinții mei acasă, morți de pe când eram copil. Și-i mărturisii Sultanei ce gândeam.

— Sultana, lipsește aici o mână vânjoasă de voinic. Iat-o, și totul va fi vesel!…

Mă privi drept în albul ochilor, cu o privire ce-mi răscoli măruntaiele, dar mă ținui bine, căci aveam gânduri curate.

— Spilca, îmi zise dânsa cu o voce cristalină, toate nenorocirile noastre nu vin numai din nimicul ce-ți povestii și care, la urma urmei, a trecut. Mai sunt și altele. Nu vreau să ți le spun. La ce bun? Cei care, ca și tine, au dorit să mă ia de nevastă și le-au cunoscut, s-au dat înapoi. E mai bine să ne plecăm în fața ursitei.

Rămăsei puțin îngândurat. „Doamne, gândii, ei și ce?! Sărăcuța, o fi fost «înșelată» de vreun ticălos, care și-a râs de ea și-a părăsit-o. Sau poate o fi lăsat-o cu vreun copil din «flori» în brațe!… Și-apoi?". Îi spusei:

— Nu, Sultano, nu mă crede așa de puțin omenos. Știu. Lumea se înverșunează pe fata tânără. Eu nu gândesc ca toată lumea. Dacă numai asta ți-i vina, toate bârfele care împiedică pe alții să te ia de nevastă, apoi putem să ne pregătim de logodnă, de acum în opt zile, numai să vrei și tu ca mine.

La vorbele astea, o văzui ridicându-se de pe scaun, ochii ei strălucitori clipiră repede:

— Bănuielile tale, Spilca, n-au temei. N-am greșit cu nimic; n-am nicio mustrare de cuget. La douăzeci și doi de ani, sunt tot așa cum m-a făcut mama. Răul e mai mare decât dacă aș fi așa cum bănuiești tu. Mai mare chiar decât dacă aș fi avut un „copil din flori”.

Așteptai să-mi grăiască despre ce rău era vorba, dar dânsa tăcu, neslăbindu-mă cu privirea-i fățișă, limpede ca cerul lui august.

Mătușa veni să ne cheme la masă. Sultana o luă de mână și-i strigă la ureche:

— Tușă… Spilca mă cere de nevastă. Mata ce zici?

Adusă de spate, cu părul cărunt, cu fața ciupită rău de vărsat, bătrâna mă privi o clipă cu milă și zise:

— Păcat!… Bietul băiat!… Nu-i de făcut nimic. Cine-ar îndrăzni să-i stea în cale logofătului?

— Cine-i logofătul ăsta? întrebai. Și despre ce-i vorba cu dânsul?

La întrebarea asta, fața Sultanei se umbri de amărăciune. Privirea i se întunecă, încadrată de părul ei, pieptănat pe spate și împletit într-o singură cosiță, fruntea-i albă, senină, păli:

— Este logofătul Costache, rosti sugrumată. Oi fi auzit, poate, vorbindu-se despre cruzimea și isprăvile lui. Atârnăm și noi de el, ca toți sătenii. Ne poate lăsa să trăim sau să ne omoare, dacă îi e placul. Iar fata care îi atrage privirea, nu poate să-i scape. Are de ales între necinstirea ei sau pierderea alor săi. Am avut nenorocul să-i cad cu tronc acestei fiare, acum doi ani. De atunci nu mai am pace. Până acum, am reușit să-i scap. Dar primejdia-i mai mare decât forțele mele, căci omul ăsta n-are nici inimă, nici rușine. E stăpânul nostru. Într-o zi sau alta, îmi va veni rândul ca să fiu pusă să aleg. Alegerea mea-i făcută. Un timp, am crezut într-un bărbat care să mă apere. Nimeni nu îndrăznește să stea în fața tiranului. Sunt socotită ca o pacoste. Iar pentru cei care, ca și tine, au venit de departe să mă ia de nevastă și apoi să mă ducă la ei acasă, s-a ivit un alt necaz mare. Mătușa nu vrea să plece cu mine; are toți morții îngropați

aci. Vrea să se odihnească între ei. Acum, Spilca, știi tot, fără a cunoaște grozăvia în toate amănuntele ei. Îți foarte mulțumesc de gândurile tale bune, ele ar fi salvarea mea. Dar, precum a spus mătușa, nu-i nimic de făcut. Aș fi nenorocirea ta. Și de ce să-l înfrunți, când îți spun că asta n-ar sluji la nimic. Trebuie să ispășesc vreun blestem. Ei bine, o să-l ispășesc.

*

Stâncile pe care destinul le presară în această mare, care-i viața noastră, îndeamnă pe mulți oameni să-și ducă viața târâș-grăpiș, în niște luntrișoare ce plutesc cu grijă aproape de țărm. Spilca – „Spilca plutașul”, de pe Bistrița – cunoștea stâncile și nu-i păsa de ele. Și decât să piară cu nasul într-o baltă, îi plăcea mai bine să fie zdrobit de valuri.

Felul cum se moare, nu mă lasă nepăsător. Am gusturile mele. Ca atare, fără să șovăi pe gânduri, mă dusei, în după-amiaza duminicii următoare, să înfrunt stânca de care se temeau atâția voinici.

Mândra horă moldovenească își mlădia șirul în cântecul a trei dible țigănești. Treizeci de fete mari, printre care Sultana. Douăzeci de flăcăi. Era cam zăduf, căci soarele ardea, dar puțin le păsa dănțuitorilor.

Ținându-se de degetul cel mic (din respect pentru părinții ce-i priveau de pe lături) și având în mână câte o batistă frumos brodată, hora se avânta spre mijloc. Un voinic strigă: „Tot pe loc, pe loc!”… Piciorușele și picioarele izbesc pământul ca o grindină, mâinile aspre trag mânușițele în sus, deasupra capetelor, le lasă în jos spre genunchi, apoi cercul se desface într-un avânt, ce depărtează trupurile, întinde brațele și cununa omenească face câțiva pași la dreapta, apoi câțiva la stânga, toate picioarele bătând „tot pe loc, pe loc!” Mai trag un pic de aer în piept și o pornesc iarăși. Asta e hora românească. Trebuie să fii român și țăran, ca

să-ți fie dragă. Nu-i cine știe ce, dar e plină de însuflețire mărinimoasă, învrâstată în fel de fel de culori, ca un curcubeu. Marame de borangic aurii sau albe, după soiul gândacilor de mătase, crescuți cu grijă de mamă. Iii și fote din pânză de in, albe ca neaua. Pestelci de catifea sau de lână neagră. Și broderii și dantele ce-au văzut lacrimi și au auzit suspine. Râsetele și cântecele n-au lipsit deloc, căci le place să treacă de la plâns la râs.

Frumoasă, frumușică sau urâtă, fata ieșită la horă este pururea plăcută privirii băieților. Ei știu că fata vine acolo să-și caute un bărbat, câtă vreme dânșii vin mai degrabă să caute femeia, rareori o nevastă. De unde și marea atenție la gesturi și șușoteli din partea mamei fetei. Flăcăii știu că sunt supravegheați și ăsta-i tâlcul batistei ce desparte mâinile, care mulțumește pe părinți și nu slujește la nimic, decât doar să întețească și mai abitir dorințele.

Îmbrăcat în zăbun înflorat, cu ițari albi strânși pe coapse, încălțat cu iminei lustruiți și pe cap cu o pălărie de pâslă, cu marginea lată și panglicuțe tricolore, flăcăul, mai întâi de toate, e mândru că-i bărbat. E *bărbat* și se crede *voinic*. Asta place mult fetei, care nu se crede decât frumoasă. Nevinovăției sale chibzuite, puțin vicleană, el îi răspunde cu o făgăduială imprudentă, categorică, care nu-l costă nimic. Dacă se prinde, cu atât mai bine. De nu, se pleacă legii, se înhamă la jug, întemeiază un cămin și devine paznicul dârz al obiceiurilor, mai ales când este tată de fete mari, care se duc la horă să-și caute acolo un bărbat.

Obișnuit, hora se face în apropierea vreunei cârciumi. Și-i firesc. Jocul te înfierbântă, trebuie să bei un pahar. Bei de sete, de fudulie, dar bei întruna. Și în timp ce bei, vorbești, ca să nu taci sau ca să faci pe grozavul. Numai bătrânii, cu pletele de zăpadă, stau la umbra vreunui nuc străvechi, beau de-adus aminte, vorbesc de dragoste și privesc, cu un ochi depărtat, frământările unei vieți ce nu-i mai turbură.

La sosirea mea, tot ce vă spusei până acum erau aidoma. Numaidecât, priviri cu înțeles mă făcură să pricep că satul trâmbițase vestea logodnei mele cu Sultana. Ca să întăresc zvonul, mă dusei să dau binețe viitoarei mele neveste și mătușii sale, după care singur, retras la o masă sub niște pruni, cerui o oca de vin și priveam liniștit la horă și la pălăvrăgelile mușteriilor în fața cârciumii.

Mă aflam destul de departe de ultimii dintre ei. Ocrotiți de gălăgia celor de la horă, vorbeau despre mine. O parte din vorbele lor, care nu erau rostite cu răutate, le auzii, pentru că depărtarea nu era prea mare. Unii ziceau: „*El* o să vie, de bunăseamă”, „*el* a aflat”. Acest *el* nu era altul decât logofătul Costache, stânca din cărarea mea, spaima ținutului. Îmi ziceam: „Să vie!”…

Veni. Goana unui cal ridică un nor de praf pe uliță, făcând să treacă un fior prin toți cei de față. Capetele băutorilor ca și ale celor de la horă și țiganilor lăutari se întoarseră repede, cu priviri îngrijorate, către călăreț, care, apropiindu-se de horă, își lăsă calul în buiestru. Toată lumea se minuna de cal. Mă minunam și eu, din toată inima. Era un armăsar vrednic de un stăpân mai bun.

Bondoc, negricios, cu mișcări neastâmpărate, ca argintul viu, stăpânul aruncă dârlogii frâului pe un trunchi de salcâm tăiat și se avântă printre tinerețea din fața cârciumii. Toți își scoaseră pălăriile de pe cap. Câțiva de-ai lui îl înconjurară îndată și-l înștiințară, fără zăbavă, că mă aflam acolo. Atunci mă înturnai să-l privesc drept în față. Voiam luptă dreaptă.

Logofătul, proțăpit pe picioarele lui slăbănoage, asculta ce i se toca la ureche, nepăsător și nu sufla o vorbă. Din când în când, arunca câte o privire furișe spre mine, apoi auzii deodată această sfidare, care mă privea, rostită c-o voce spartă:

— Trebuie să zdrobim țurloaiele veneticilor fără căpătâi!…

Drept orice răspuns la această sfidare pe față, mă dusei la hora ce începuse iar, o despărții pe Sultana de prietena care-o ținea de mână și începui să joc între cele două fete. Era cinstit. Ce făcu logofătul nu era tot așa.

Se știe că un flăcău, intrând în horă, nu trebuie să despartă un băiat de fata preferată. Când n-are loc între două fete, el nu poate intra decât între doi flăcăi. Asta-i regulă sfântă pentru toată lumea care nu caută gâlceavă. Logofătul Costache socoti că-i bine să calce regula, sub privirile încremenite ale tuturor. Când nici prin gând nu-mi trecea, cineva din spate îmi luă mâna de pe umărul Sultanei. Mă răsucii pe loc. Hora se opri. Țiganii tăcură. Vânăt, în fața mea, șarpele mă măsură cu niște ochi dușmănoși și-mi zise cu o voce sugrumată:

— Mă lași să mă prind și eu aici?

— Prinde-te într-altă parte.

— Eu aici vreau!

— Dacă vrei aici, poftim!…

O lovitură de genunchi în burtă îl rostogoli la pământ. Un geamăt de vită înjunghiată și voinicosul își pierdu cumpătul. Nimeni nu-i sări într-ajutor, cârciuma se goli. Femeile fugiră. Un bătrân glăsui:

— Mare dandana și asta!…

Strigai lăutarilor:

— Pe Duminica viitoare!… Vă tocmesc să-mi cântați la logodna mea cu Sultana…

Și o luai spre casa prietenei mele. O mamă, care-și ducea copilul de mână, își făcu cruce și rosti:

— Doamne, apără-ne de nenorocire!

Toată săptămâna următoare, n-a fost plutaș mai fericit pe Bistrița, ca Spilca. Logofătul nu se mai arătase prin sat. În toate serile mă duceam să-

mi petrec câteva ceasuri cu Sultana. Și în fiecare seară, la despărțirea de mine, îmi spunea:

— Spilca, eu nu cred în fericirea la care visăm… „Câinele” n-o să ni-o îngăduie. Și mă gândesc că poate vreun blestem îmi apasă pe umeri.

O ridicam în brațe până în dreptul ochilor, mi-adânceam privirea în albastrul senin al ochilor ei vioi, îi sărutam fruntea neprihănită și plecam:

— Fii pe pace, Sultano!… O să hotărâm pe mătușica să meargă cu noi, departe de aici, în ținutul Sucevei, unde am o casă. Acolo o să fim fericiți.

Dânsa zâmbea cu tristețe:

— Tu nu știi cât e de tare legătura dintre ea și cei pe care i-a îngropat. Mătușa s-ar lăsa mai degrabă arsă de vie, decât să-și părăsească cimitirul cu mormintele celor dragi.

În duminica logodnei noastre, cârciumarul opri hora de teama scandalului. Mă dusei, pe la toacă, să vorbesc cu țiganii să fie gata să ne cânte la masa de seară, după ce ne-o schimba popa inelele. Mă întâmpinară mai mult decât prietenește. Flăcăii din sat beau și discutau liniștit. O parte din ei rămaseră în rezervă; dar alții îmi șoptiră că „tot satul se bucură de lecția dată câinelui”…

— *El* ți-a luat frica. Voi, ăștia, plutașii și pădurarii, sunteți o ceată tare de oameni liberi, prin frăția voastră, câtă vreme noi suntem îngenuncheați. Viața voastră aspră, sălbatică, vă pune la adăpost de asuprirea și biciul stăpânului. Noi… noi avem cinghelul în jurul gâtului. Dacă logofătul vrea să ne dea, primăvara, câteva prăjini de loc, ca să semănăm și noi, trebuie să ne socotim fericiți; dacă nu vrea, trebuie să mergem cu ziua, tot la el. De-asta niciun sătean nu îndrăznește să i se împotrivească. Cele mai frumoase fete ale noastre trec mai întâi prin mâinile lui. Apoi le luăm de neveste, uneori cu burta plină, din cauza lui.

Seara, în fața a două mese împreunate și acoperite c-o față de masă strălucitor de albă, câteva perechi de neamuri și prieteni – afară de

bătrânul preot – aveau lacrimi în ochi când deschisei cutia cu darurile mele de logodnă. Beteala, o beteală bogată din treizeci de bobine, se revărsa ca un șuvoi de foc împrejurul micii comori primită ca moștenire de la biata maică-mea și care se alcătuia dintr-o pereche de cercei cu diamante, din două inele prețioase, două brățări bătute cu rubine și safire și mai ales vestita salbă, ce număra trei lefturi[11] mari, doi galbeni imperiali austrieci, patru galbeni venețieni, patru poli de aur, șase lire turcești și zece galbeni.

Toți cei de față fură mișcați, afară de mătușa, care se gândea la morții ei scumpi, și logodnica mea care nu credea în visul fericirii noastre. Sultana, îmbrăcată în alb, își plimba privirea ațintită de la cutia cu daruri la ochii mei zâmbitori, ca o porumbiță neîmblânzită. Fiecare se căznea să-i alunge presimțirile urâte. Preotul rosti o rugăciune înflăcărată și binecuvântă dorința noastră de a ne uni. În vremea mesei se făcură glume. Țiganii cântară și ziseră de-ale lor. Nașa o puse pe Sultana să-și arate zestrea. Se supuse, fără tragere de inimă. Femei îndrăznețe se năpustiră la senducuri; cămăși brodate, de zi și de noapte, ștergare, fețe de pernă, cearceafuri, fețe de masă, prosoape, fură scoase, risipite prin odăi. Sultana avu bunătatea să zâmbească din când în când.

Plecând, către miezul nopții, îmi întrebai logodnica:

— De ce, Sultano, toate aceste gânduri negre?

— Nu sunt gânduri negre, Spilca. *Știu* c-o să-ți aduc nenorocire. *O presimt venind*.

O strânsei cu putere la piept. Dânsa se ghemui cu dragoste. O lacrimă fierbinte mi-alunecă pe mână. Apoi adierea înmiresmată cu miros de brad și noaptea umedă a unui sfârșit de august îmi învăluiră drumul.

---

[11] Monedă timpurie de aur sau argint, în valoare de 5 ducați.

A doua jumătate a lui septembrie vestea pe săraci că iarna va fi timpurie și aspră, când, într-o după-amiază rece, ploioasă, ajunsei într-o comună, cale de o jumătate de poștă de satul logodnicei mele.

Ardeam de dorul s-o văd, după o lipsă de șase zile. Eram încărcat cu tot soiul de cumpărături în vederea nunții, hotărâtă pentru prima duminică din octombrie. În tot timpul săptămânii ce trecuse, Sultana nu-și schimbase felul. Prevedere, asprime, lipsă de avânt, chiar răceală, în toate apucăturile ei. De n-aș fi fost încredințat despre curățenia ei sufletească și de dragostea ei față de mine, aș fi învinuit-o de nepăsare. Dar eram încredințat că suferea. Renunțase s-o convingă pe mătușa ca să vină cu noi, să părăsească satul. Toate încercările mele fură zadarnice: nefericita încăpățânată nu vorbea decât despre morții ei. Mă resemnasem, nădăjduind că n-o să mai trăiască mult, zi ce nu putea fi prea departe.

Un fapt, ce-l socotii îmbucurător, era dispariția logofătului. Din ziua în care primise lovitura în burtă, nu-l mai văzuse nimeni. Se zicea că-i bolnav. Alții spuneau că frica îl ținea departe. Numai Sultana era încredințată că „câinele" urzește o răzbunare cumplită.

— Mă tem de orice, dar nu sunt sigură decât de nenorocire. Din orice parte ar veni, știu că o să lovească în fericirea noastră și că tu o să fii cel care o să pătimești mai mult.

Acestea fură cuvintele cu care mă despărții de Sultana, în duminica dinaintea nunții. Nu mai puteam să ne revedem decât sâmbăta următoare. Un transport mare cu lemne, pe Bistrița, limpezirea unor socoteli încurcate, la capătul călătoriei, ca și cumpărarea de felurite lucruri, greu de găsit, mă forțau să lipsesc atât de mult. Urcam, acum, prin partea locului, ținând malul Bistriței. Mi-era foame. Eram obosit. Două lumânări cât lumea, fiecare cântărind câte trei ocale de ceară și care trebuiau să fie aprinse la slujba nunții noastre, mă copleșeau peste măsură. Niciodată grinzile ce le duceam pe umeri nu mă istoviseră atâta. E drept că grija să nu se rupă făcea să-mi crească oboseala. Cu toate că nu

sunt superstițios, povara lumânărilor îmi dădu de gândit. Mi-adusei aminte de o credință a mamei: când „se lasă grele” lumânările de nuntă, e semn rău; care dintre soți va avea lumânarea mai mult arsă în timpul cununiei, acela o să moară primul. Și iată-mă gata să dau ascultare nu știu cărui glas lăuntric. Ca să-mi alung acest potop de gânduri negre, poposii într-un sat. Să mă odihnesc, să îmbuc ceva, să mă înveselesc puțin. O brodii: cârciumarul mi-era cunoscut ca om vesel. Haide!… Ducă-se pe pustii gândurile negre.

Da, ducă-se pe pustii!… Numai că se întâmplă uneori în viață să nu poți alunga ceea ce se petrece în jurul tău.

Deschid ușa cârciumii. Înăuntru, vreo șase săteni și negustorul. Toți șapte își înghițiră vorbele și amuțiră, la vederea mea. Totuși auzii pe unul care zicea:

— Bietul băiat!… El e cel de plâns…

Îmi lăsai desagii, lumânările și întrebai:

— Cine e de plâns?

Cârciumarul îmi ieși înainte, vesel:

— Bună seara, Spilca… Merge, merge?

— Merge, Lache, zic, dar ce-i de plâns?

— Ce să fie… s-a întâmplat o mică nenorocire în partea locului. Nevasta unui cojan și-a frânt un picior. Acum el trebuie să facă toate treburile femeii.

Mă gândesc: „Hm!… De ce ăilalți nu adaugă nimic? Și de ce privesc ciudat la lumânările lungite pe masă?”

— Ce-aveți, mă! de vă uitați la lumânările astea? Lumânări de nuntă!… S-ar spune că n-ați mai văzut!…

— Mari sunt! făcu un sătean, ocolindu-mi privirea.

— Da, mari…

— Și grele, poate…

— Destul de grele…

Nu mai adăugă nimic. Încerc să înghit puțină pâine, să beau un gât de vin. Nu merge. Mă ridic și pornesc la drum.

Afară, aproape noapte. Mă simt odihnit, dar lumânările sunt iarăși grele. Le schimb fără-ncetare dintr-o mână într-alta, dar nimic! Și mai e cale bună până acasă. Drumul e pustiu și desfundat. Urechile îmi țiuie, când una, când alta, semn că mă vorbește cineva de rău. Îmi trag cuțitul din teacă și-l las să atârne lângă pulpa dreaptă. Dar cât e de obositor să privești întruna, pe furiș, în jurul tău. Cuțitul, atârnat de cureaua lui, îmi lovește pulpa la fiecare pas. Îmi pare că o să-mi sape o gaură în locul acela. Îl vâr în teacă și-l pun la brâu. Tocmai în clipa aia, în noaptea neagră, un țap, tot așa de negru, răsare la doi pași de mine, îmi taie drumul și piere. Și deși știu bine că nu poate fi decât un țap, ca toți țapii, unul adevărat, pe care stăpânul l-o fi căutând prin toate părțile, rostesc cu glas tare.

— E dracu!…

Dau să-mi fac cruce. Mâna-mi cade grea, ca de plumb. Mă gândesc. „Era dracul. Din cauza lui, nu pot să-mi fac cruce! Și lumânările astea, ce se lasă grele, de nu știu cum să le mai țiu”…

Vreau să-mi trag din nou cuțitul din teacă, dar nu pot; degetul cel mare nu poate birui tăria arcului. Alt semn de prezența necuratului! Și noaptea care e atât de neagră, încât mă dor ochii.

În sfârșit, îmi las desagii jos, sprijin lumânările de un copac, lângă drum. Atunci îmi dau seama că apucasem un drum greșit, alăturea de cel bun. Copacii sunt niște plopșori tineri, drepți și aproape tot așa de lucioși ca și lumânările. Lumânări și iar lumânări! O pădure întreagă de lumânări!… Lumânări triste, stinse și negre!

— Nu, îmi zic, în noaptea asta s-a sfârșit cu mine… N-o să mor înghițit într-o vâltoare, ca un plutaș curajos; ci ca o babă, de frică.

Ajung, în cele din urmă, să-mi trag cuțitul din teacă și să-mi fac de trei ori semnul crucii. Iau din nou toată povara. Și iată-mă bălăcindu-mă prin noroiul unui câmp, ce-l tai de-a curmezișul ca să ajung la drumul cel bun. Deodată sticlesc doi ochi și vin spre mine. Simt că-mi îngheață inima. Desagii și lumânările-mi scapă din mâini. Urlu.

— Ma-mă-ă-ă!

Îmi răspunde un *be-e-e-e!…* Ochii ce sticleau pieriseră.

Târziu, noaptea, ajung, plin de noroi și lac de nădușeală. Casa Sultanei este foarte luminată, ard lumânări multe. De departe văd tinda deschisă și plină de lume.

— Asta-i, zic, a murit mătușa!… Acum pricep toate acele semne rele din drumul meu!…

Nu pricepeam nimic. Bătrâna sta în picioare, acolo, în odaia cea mare, îndeletnicindu-se, cu ochii storși de lacrimi, să tot așeze beteala logodnicii mele, care era întinsă pe două mese, așternute cu fețe de masă albe, gătită în hainele ei de mireasă, mai frumoasă ca niciodată, înconjurată de lumânări tremurătoare ce-i luminau fața trasă, albă, suptă de pliscul morții. Lungile ei gene nu mai clipeau. Ochii ei senini și sinceri n-aveam să-i mai privesc vreodată. Cununa de lămâiță îi încorona fruntea-i ca de ceară, pe care credeam să pun, în duminica următoare, în fața altarului, sărutul de nuntă. Părul, desfăcut și dat în două, se revărsa de-a lungul trupului rece, amestecându-se și pierzându-se în beteala de aur. Între mâinile puse pe piept, batista cu băncuța cerută morților la trecerea „vămilor”, spre a le deschide porțile spre lumea cealaltă. Deasupra ei, lințoiul.

Iar eu, Spilca, rămas înmărmurit în prag, privind totul, la fel ca ceilalți.

— Așa a fost scris! îmi zice mătușa. Dealtminteri, sărăcuța, o știa. S-aștepta. Și alaltăieri-seară, pe când Sultana strângea singură fânul pe

câmp, el a venit fără veste, a târât-o în pădure și a „râs de ea”. Mititica mamei, n-a putut îndura necinstea. Noaptea, Dumnezeu știe cum, a topit gămăliile de la opt tocuri de chibrituri și a băut otrava. A murit ieri-seară, după toacă, nevrând să bea lapte ca să verse. Așa a fost scris!… Cel puțin o să se hodinească alăturea de părinții ei. Ei au chemat-o, poate. Morților nu le place să stea singuri.

Rostind astea, bătrâna luă lumânările de nuntă, le desfăcu, le aprinse și le puse la capul Sultanei, a cărei față de ceară se făcu și mai albă, când cele două mari flăcări luminară odaia. Apoi, îngenunchind, rosti cu glas lămurit: *Tatăl nostru, carele ești în ceruri, facă-se voia ta…*

Toți cei de față o imitară. Rămăsei singur în picioare, fără o vorbă, privindu-mi logodnica scăldată în lumină.

De șase zile, trăiam ca o sălbăticiune prin pădurea deasă ce-nvecinează conacul boieresc de pe moșia Bistriței de jos, unde domnea ca un stăpân logofătul Costache, călăul Sultanei și al altor altele. Nu era chip să fie văzut. Nu știu dacă mâncam, dacă beam, dacă mă hodineam. Știu că straiele mi-erau zdrențuite. Mâini, picioare și față, totul mi-era însângerat din pricina goanei, zi și noapte, de pe un drum pe altul, străbătând desișul.

Aceste nelegiuiri erau destul de departe de locul crimei. Logofătul nu se temea de ele. Era pădurea pe unde se întorcea din raitele ce le făcea pentru paza pădurilor, totdeauna singur și călare, pururea înarmat cu pistoale. N-aveam, drept armă, decât ura mea, sângele meu fierbând de dorul răzbunării. Cuțitul nu mi-ar fi fost de cine știe ce folos. Ca să cadă în mâinile-mi goale, aveam o frânghie, ce-o țineam gata s-o întind de la un copac la altul.

În seara a șasea, era ajunul primei duminici de octombrie, când trebuia să aibă loc nunta mea cu Sultana. În loc să mă aflu în frigurile celei mai fericite zile din viața mea, stăm într-o groapă, cu frânghia în mână, cu urechea ațintită, fără suflet, fără Dumnezeu, fără speranță. Erau clipe când nu mai știam nici eu cine sunt. Un țipăt sau bătaia aripilor vreunei păsări de noapte îmi trezeau creierul din toropeală. Atunci, întâiul gând, singura mea dorință, era el. Mi-l închipuiam apropiindu-se-n trapul sau galopul calului. Frânghia, întinsă la înălțimea genunchilor calului, aținea drumul. Dobitocul se împleticea. Dușmanul, în mâinile mele, îi săream în spate. Ce mai moarte grozavă îi pregăteam.

„Of, Dumnezeule!… Dacă exiști și vezi nedreptatea, lasă-mă să sorb din acest pahar cu apă răcoritoare!… Apoi voi îmbrăca anteriul și n-o să mai trăiesc decât ca să-ți cânt imnuri de slavă!"

Așa m-am rugat în seara ceea și Dumnezeu mi-ascultă ruga.

Locul ce-l alesesem pentru împlinirea planului meu era cel mai potrivit. Înainte de-a deveni netedă, îngăduind călărețului să se avânte, șoseaua făcea, puțin mai sus, o cotitură repede, îngustă și greu de trecut din pricina unui pârâiaș. Aici călărețul era silit să descalece și să meargă pe jos, cel puțin ca la vreo două sute de pași. În atare împrejurare, puteam să-l recunosc prin întuneric, ca să nu ucid vreun nevinovat, cu toate că eram încredințat că singurul călăreț ce bătea pustiurile astea era numai logofătul.

În amurgul înnorat, ce se lăsa domol peste pădurea de stejar, ascultam, tupilat în groapa mea, murmurul pârâiașului, când trapul unui cal se opri în loc, în fața stavilei. Călărețul sări jos. Calul strănută. Eu țâșnii cu inima nebună de bucurie. Din câteva sărituri, luând-o de-a dreptul prin hățișuri încâlcite, încercai să mă apropii, atât cât să pot deosebi bine statura mică a dușmanului meu. Calul, însă, îl ascundea vederii mele, deoarece mergea slobod, călărețul aflându-se de partea

cealaltă a locului unde mă aflam. Noaptea se adâncea și mai mult, pe măsură ce ne-nfundam în desișul arborilor uriași. Trebuia, cu orice preț, așadar, ca aici să mă încredințez dacă era sau nu el. Ieșit din drumul ăsta îngust, mi-ar fi scăpat. Ce-i de făcut, ca să-i încetinesc mersul? Cea mai mică nesocotință din parte-mi, mi-ar fi fost fatală.

„Doamne, mă gândeam, să fii tu oare pavăza călăilor?”

Și repede rupsei o creangă uscată. Pocnitura opri în loc cal și om. O clipă rămaseră ca pironiți, apoi își continuară coborâșul. Nu înaintasem mare lucru.

Atunci, tot urmărindu-i de aproape, trecui poteca în urma lor. Întârzierea asta le îngădui să se depărteze. Îmi pierdui cumpătul, îmi vârâi două degete în gură și fluierai cu putere. Răspunsul fu o pocnitură de pistol. Urmă o înjurătură. Recunoscui glasul logofătului.

Niciodată n-a fost om mai fericit în nenorocire, ca mine în clipa aia!… Alergai ca un tigru în josul drumului și-l închisei cu frânghia, întinsă din toate puterile mele înzecite de ură.

Clipele mi se păreau veșnicii; noaptea, un iad. Și iată că în răstimpul acestei așteptări, neagră ca și ura mea, mi-aud dușmanul venind pe jos. Nu încăleca, înainta dibuind, ducându-și calul de dârlog, cu pistolul, negreșit, gata. Dumnezeule făr-de-inimă! la asta nu m-așteptam… O să-mi descopere frânghia. Adio, răzbunare!…

Scot frânghia și sar, ghemuindu-mă cu fața la pământ, de-a curmezișul drumului. „Poftim, logofete, descarcă-ți pistolul în capul meu, trimite-mă lângă Sultana!… Dar, dacă nu-ți vei nimeri ținta, vai ție!”…

Cu urechea lipită de pământ, ascult pasul legănat al calului ce se apropie, apoi îl deslușesc pe al stăpânului său. Țiu fața înfundată în podul palmei. Nu vreau să mai văd nimica. Nu mai răsuflu. Trăiesc clipa osânditului care, cu gâtul pe butuc, așteaptă căderea securei. Nu de moarte mă tem, ci de fuga neașteptată a logofătului.

Sosește, se oprește. Un pas, doi pași… Mâna lui o atinge pe a mea. Îmi ridică brațul și zice:

— Ei, n-auzi? Ești mort, rănit sau numai beat?

Nu răspund nimic, dar dintr-o săritură îi cuprind brațele și trupul, i le strâng, față-n față, răsuflet în răsuflet, amândoi în genunchi, pe când el strigă ajutor, iar oasele-i trosnesc, glasul i se stinge… Pieptul i se frânge ca o scândură și se dă pe spate.

*

Mânăstirea Pantelimon de la Sfântu Munte este o cazarmă întărită, care închide șase sute de călugări. A fost zidită de împărăteasa Caterina a doua a Rusiei. La târnosirea ei, împărăteasa nu fu îngăduită să-și puie piciorul în ținutul ăsta, de unde partea femeiască este izgonită până și la dobitoace și păsări.

E o cazarmă, Are tunuri pentru apărarea starețului, a sfetnicilor săi și a bogăției lor. Are soldați în comănac, ce-i numesc „frați”, dar care tremură în fața mai-marilor, ca orice soldați. Care-i prost și credincios, precum eram eu, taie lemne, prinde pește, pregătește untdelemnul și murează măslinele, lucrează via, îngrașă claponii, se roagă pentru el și pentru deștepții care pălăvrăgesc despre ființa lui Dumnezeu, care mănâncă de toate, beau de toate și-și descarcă trupul la Karea, unde sunt femei tăinuite sau între dânșii în dreaptă frăție. Cei care nu fac ca ăștia, se canonesc într-o pustnicie duhovnicească. Cu toți nădăjduiesc în iertarea Mântuitorului, care o dă tuturor, întrucât el însuși a fost răstignit.

Acolo am devenit eu haiduc!

MOVILĂ, VĂTAFUL

— Movilă, vătaful!…

— Ascult, căpitane!…

— Vorbește…

— Eu?

— Da, tu… Tu ești din statul nostru major. De ce te-ai făcut haiduc? Vorbește, în numele tău, în al tovarășilor noștri de care tu ești mai aproape decât noi și care sunt mai aproape de tine decât de noi. Povestea ta trebuie să fie aproape și a lor. Vorbește, Movilă…

Un murmur de mulțumire străbătu rândurile haiducilor, față de acest semn de atenție din partea căpitanului. Dintr-o mișcare cu capul, își dară căciulile pe ceafă. Fețele se înveseliră. Movilă se ridică, puțin stângaci, cam sfios, dar destul de chipeș, prin frumusețea lui neaoș românească, prin fața lui tăbăcită, privirea lui dârză, sprâncenele lui stufoase, ce-i porneau de la o ureche la alta, bărbia lui, fremătând de vigoare și neastâmpăr. Vătaful nostru era impunător, mai ales prin nasul său zdravăn, care în clipa primejdiei se lărgea și se ridică în văzduh ca o trompetă. Râdea rar, pe sub mustățile lui stufoase. Fruntea lui era încondeiată, între sprâncene, de o cută adâncă, ce stăruia și în vremea somnului, ceea ce-i făcea pe haiduci să spună că Movilă visa neîncetat potere și răzbunări. Adevărată sau nu, spusa asta îl lăsa rece pe Movilă. La ce visa, la ce gândea, nimeni nu-și bătea capul să știe. Om de cuvânt, retras, îndatoritor, Movilă nu-și dădea părerea decât dacă-și făcea socoteala că n-o să „vorbească în vânt”. În loc să-și facă de lucru cu cine știe ce destăinuri, mai de grabă i-ar fi plăcut să spele rufele la toată ceata, – corvoadă obositoare care strica dispoziția flăcăilor.

Curiozitatea fu foarte mare când își începu povestea:

POVESTEA LUI MOVILĂ VĂTAFUL

Am ajuns haiduc, fără să vreau.

La Stănești, aproape de Giurgiu, unde m-am născut, eram moșneni. Tata moștenise de la părinți peste treizeci de pogoane. Vite, vie, pomi roditori, pătule doldora de porumb, păsări, nimic din ce aduce buna-stare într-o mică gospodărie nu ne lipsea. Asta venea de-acolo că alde bunicu' avusese fericirea să fie vecin c-un boier cum rar se-ntâlnește pe fața pământului. Pe acest boier, demnitar cu mare trecere în țară, l-am cunoscut și eu către sfârșitul zilelor sale, pe când aveam aproape cincisprezece ani. Era bun și se temea de Dumnezeu. Cu toate că făcea parte din protipendadă, coborâtor dintr-un strămoș care s-a luptat sub Mircea cel Bătrân, își făcea o plăcere să intre în bordeiul cojanului, să stea de vorbă cu el, să-i cunoască neamul, copiii, pe care-i boteza cu duzina în fiecare an.

Eu sunt finul lui. Movilă era numele unui frate al dânsului, mort de holeră. Mă îndrăgea, îndrăznesc s-o spun, ca pe fiu-său, întrucât semănăm la chip și suflet cu fratele său. Ne duceam cu toții, băieți și fete, finii săi sau nu, să-i urăm „la mulți ani”, cu sorcova. Ne primea pe toți, cu o figură frumoasă, pe care ședeau întipărite boieria și bunătatea. Toată liota sărea pe dânsul și-l bătea cu sorcova pe spate, chelălăind ca niște cățeluși flămânzi:

Sorcova, morcova,
Să trăiești, să-mbătrânești,
Ca un păr, ca un măr,
Ca un fir de trandafir,
La anu-și la mulți ani!…

În mijlocul acestei larme, în pridvorul lui mare, mozolit tot de opincile noastre pline de zăpadă, boierul sta în picioare, drept ca un

stejar, ridica mâinile în sus, se apăra glumind de acest potop de urări și striga la rândul lui:

— Și eu, vă urez, copii, sănătate bună, viață frumoasă și ani mulți să trăiți!…

Apoi, chemându-și chelarul:

— Ia să le umpli traistele mititeilor ăștia, cu nuci, roșcove și covrigi…

Apoi, așezându-se pe divanul său, ne punea să trecem unul după altul prin fața lui, ne mângâia și ne punea în mânuțele noastre înghețate câte-un galben de aur, darul lui de Anul nou.

Galbenul ăsta nu era ceva rar în casele cojanilor din vremea aceea. Cu toate astea, fiecare țăran îl păstra ca pe niște moaște.

Am văzut acest suflet bun îngrijindu-se de traiul din casă și de afară al țăranului. Nu putea suferi pe omul care bea din patimă, dar știa să ierte mult. Astfel, când un locuitor scăpăta, îi adăpostea pe sărmana-i nevastă, îi da un petec bun de loc din pământurile lui, câteva vite și uneltele trebuincioase ca să-și refacă gospodăria. Cu cârciumarii ducea un război necruțător. Datoriile ce le făceau sătenii la el, dânsul le ștergea cu de la sine putere. Și dacă vreuna din aceste păsări de pradă se întrecea cu gluma în cămătărie, îi trimetea mumbașirul[12], care o bătea la tălpi cu temutul topuz[13].

*

Cu puțin înainte de moartea lui, acest mare boier veni să ne vadă pentru ultima oară. Sărbătoream primul an de la nașterea celui de al

---

[12] (În evul mediu, în Țară Românească și în Moldova) Slujbaș însărcinat cu încasări și cu execuții fiscale.

[13] Măciucă ghintuită, instrument de tortură sub dominația turcilor.

șaisprezecelea copil al nostru, toți șaisprezece în viață. Era finu-său. După obicei, tata îl vesti ca să vie să-i taie moțul cu foarfecele, cinste păstrată nașului, îl vestise din datorie, dar nu s-aștepta să vie, din pricina multelor sale treburi. Spre marea noastră bucurie, un călăreț de la curte veni să ne spuie că boierul ținea să taie cu mâna lui moțul finului său.

Fu o îndoită sărbătoare. Mama, ajutată de cele patru fete mari, se așternu pe lucru, la vatră și în casă. Fericitul prichindel fu scăldat, pieptănat, îmbrăcat ca o păpușă și șters necontenit la nas. Nașu-său veni, încărcat cu daruri bogate. Fu primit ca un Vodă. Tata-i înfățișă mănunchiul de șase fete și zece băieți, dintre care cel mai mare era de douăzeci de ani, iar prâslea în fașă, la mama în brațe.

Două surori și doi frați erau gemeni. Doisprezece din cei șaisprezece erau finii boierului.

La masă, mama fu așa de fericită, că bolborosi vorbe fără căpătâi, călcă pe caftanul boierului și-i răsturnă paharul. Om cumsecade, rosti atunci cuvinte ce mi-au rămas întipărite în minte: „Nu-ți pierde niciodată cumpătul în fața unui muritor, oricare ar fi el. Boier sau opincar, pe lumea cealaltă suntem o apă și un pământ. Aici, pe pământ, amândoi sunt la fel. Și dacă, de pildă, «Stan» e Domn, iar «Vlad» trage la jug, asta nu-i pentru că Dumnezeu o vrea, ci fiindcă omul o vrea, omul care-i nedrept, crud și lacom, împotriva acestui om trebuie, chiar cu prețul vieții, să ne răsculăm și să-l zdrobim, căci răutatea nu-i lucru de la Dumnezeu”.

Avui prilej să-mi duc aminte despre vorbele astea, nu mai târziu decât la o lună de la moartea boierului. Unicul său fecior și moștenitor veni din străinătate, să-și ia averea în primire. Fu omul nedrept, crud și lacom, despre care vorbise răposatul boier.

Pe vremea primei sale plimbări prin sate, nu știam cât îi poate osul. Îl primirăm cu toată cinstea cuvenită moștenitorului unui părinte pe care toată lumea-l regreta. Trecu, disprețuitor, în trăsura lui, ne ținu la

distanță, nu vorbi nici chiar cu bătrânii și nici măcar nu le întinse mâna, așa cum făcea taică-su. Întovărășit de-un ispravnic, se mărgini să-i ceară lămuriri despre averea locuitorilor, însemnând-o în condicuța lui. Urmarea fu îndoirea haraciului în galbeni, pe care fiecare cap de gospodărie îi plătea pașei de la Rusciuc.

Acest haraciu ajunsese un obicei. Era plătit din tată în fiu. Boierul cel bătrân strângea partea noastră, o dubla cu a sa și trimetea totul laolaltă tiranului de peste Dunăre, ca să ne dea pace. În felul acesta, furăm scutiți de încălcările și prădăciunile ce pustiau alte ținuturi dunărene, din pricină că nu plătiseră atât cât trebuia puternicului.

Bine-nțeles că niciun boier nu plătea haraciul, nici Sultanului, nici lui Vodă, precum niciun alt soi de dare. Se știe că erau scutiți de orice sarcină de dajdie. Dar, de vreme ce bogatul nostru apărător se-nsărcinase, de la sine, cu jumătate din haraciu, sătenii luaseră această mărinimie drept o faptă de dreptate firească, fiindcă, la drept vorbind, de ce cel care avea treizeci de pogoane de pământ să fie strâns să plătească toate dările, iar cel ce-avea treizeci de mii să nu verse niciun ban în toate acele haznale, mari și mici? Astfel cugeta omul drept, care fusese fostul proprietar. Ca atare, traiul fericit al părinților noștri cuprinsese până și pe cel din urmă locuitor, până la țiganii robi, care trudeau pe pământurile stăpânului. Acești nenorociți, deși cumpărați și vânduți ca vitele, erau îngrijiți omenește. Boierul pedepsea, fără cruțare, pe oricine i-ar fi spetit cu munca. Veghea ca hrana lor să fie sănătoasă și îndestulătoare. Când se îmbolnăvea, le da pe datorie. Mi-aduc aminte de o întâmplare deosebit de mișcătoare:

Bântuia de câtăva vreme o molimă de friguri. Într-o zi, ducându-mă la conac să împrumut o grapă, nimerii în clipa când boierul cerceta starea robilor săi. Firește, din pricina molimei, cea mai mare parte dintre țigani căzuseră bolnavi. Ca să-i prinză în cursă pe cei cu ocaua mică, logofătul scornise un vicleșug prin care pururea-și atingea ținta. Le da să bea

rachiu, știind că „țiganul nu mai bea, decât când este mort”. Cei care se prefăceau bolnavi, cădeau în cursă, beau și erau trimiși la muncă. Dar, în fața stăpânului, logofătul nu îndrăzni să recurgă la tertipul său. Un țigan, cu înfățișarea năucită, se prăjea la soare cu capul în mâini. La sosirea noastră, se aruncă la picioarele stăpânului său, care-l întrebă:

— Ce ai?

— Sunt bolnav, măria ta…

— Nu-i bolnav, se preface! zise logofătul.

— Mă prefac? strigă robul. Iaca, dă-mi să beau rachiu, și-ai să vezi că n-o să-l beau!… Când îți spun că sunt bolnav!…

Sinceritatea nenorocitului îl mișcă pe stăpân.

— Vrei să te fac om slobod? îi zise țiganului.

— Slobod? făcu acesta ca trăsnit. Vrei să mă alungi, stăpâne? Și unde o să mă duc? Să sar din lac în puț?

Depărtându-se, boierul înălță din umeri și zise ca pentru sine: „Vai de capul nostru! Un dobitoc lăsat slobod, se descurcă singur. O făptură omenească cată să se vândă din nou!”…

Iată omul căruia îi datorau propășirea zece sate, dacă nu un ținut întreg, într-una din vremurile cele mai dureroase din câte a petrecut țara noastră. Acest boier fu unul din ultimii care meritau numele de român. Își iubea neamul, trăia în sânul lui, împărtășea bucuriile și suferințele lui.

Moștenitorul nu călca pe urmele lui taică-său. Ne socotea prea fericiți. Deși bogat „să-și mănânce aurul cu lingura”, lăcomia lui n-avea margini. Străin de inimă și chiar de limbă – o vorbea-ncâlcit – ros de viața destrăbălată ce-o dusese prin părțile Apusului, urmă pilda acelor români sau străini pentru care țăranul nu era decât o vacă de muls.

La zarva pricinuită de dublarea haraciului, bătrânii ținutului se întruniră în casa preotului din Stănești. Mă aflam și eu acolo, tânăr, cu mustățile nemijite, și-i văd, parc-ar fi fost ieri, cu fețele lor îngândurate,

încadrate de părul lor alb care li se revărsa pe umeri. Ne mărturisiră, pe dată, că vremea de pace și fericire s-a dus.

— Vindeți-vă vitele!… Nu mai arați și semănați decât cât vă face trebuință!… Făceți-vă care cu coviltir, ca acelea ale strămoșilor noștri, și țineți-le gata de înjugat, cu câte patru boi zdraveni, încărcate cu cei din casă și cu lucrurile mai de preț ce aveți. Voi, ăștia tinerii, o să luați calea muntelui. Cei care vor rămâne, sunt sortiți robiei. Noi, bătrânii, ne vom duce la odihnă veșnică. Facă-se voia Domnului!…

Și voia Domnului fu făcută. Noul stăpân își arendă moșiile unui grec, care deveni pecingenea ținutului. În mai puțin de-un an, toate autoritățile locale, conduse de băștinași, fură înlocuite printr-un stol de fanarioți, mai lacomi de sânge decât păduchii de lemn din casele pustii. Fu ca o ploaie de lăcuste peste-o holdă. Chipuri lihnite de oameni, cu ochii-nsângerați, se iveau pe la porți, bolboroseau o românească neînțeleasă, speriind femeile și copii. Totdeauna întovărășiți de lefegii armați, mereu întăriți de câte o poruncă domnească, acești lupi, flămânzi de hoituri, cutreierau satele și cereau plata a tot soiul de dăjdii noi: văcărit, oierit, vinărit, țuicărit, grânărit. Apoi, pe rând: pomărit, albinărit, asupra pescuitului, a vânatului, asupra gândacilor de mătase, asupra stupilor de albine, asupra abalelor, asupra uleiului, a ferestrelor și a hornurilor.

Piereau vitele ziua-n amiaza mare. Poterele se iveau, în treacăt fie zis, să-i pedepsească pe hoți. Trebui să le găzduim și să le hrănim. Ăle mai frumoase din fetele noastre fură necinstite de aceste fiare. Trimiserăm jalbe la Divan. Jălbarii se aleseră cu oasele sfărâmate de topuz.

Atunci aflarăm că grozăvia care abia acum se dezlănțuia asupra ținutului nostru, era demult lege obștească în toată Țara Românească, fie că o cârmuiau grecii ori românii. Dacă n-o cunoscusem mai devreme, asta se datora silințelor și cuvântului cu greutate al răposatului gospodar. Feciorul lui, ajuns în Divan, negustorea sângele și sudoarea neamului său însuși, vindea dregătoriile la mezat și da mână liberă cumpărătorilor să

se despăgubească. Mai mult, arendașul lui, în înțelegere cu dânsul, băgă plugul în ogoarele oamenilor, bătându-și joc de răzoarele și hrisoavele noastre. Știa că la plângerile ce le vom trimite la Divan, copărtașul lui va răspunde cu topuzul.

În trei ani de zile, județul nostru ajunse de nerecunoscut. Teroarea singură făcu mai mult prăpăd decât molima, seceta, pârjolul și revărsarea de ape la un loc. Locuitorii tăiară și arseră până și pomii roditori. Păsările cântătoare și berzele dispărură. Nu se mai auzea decât zumzetul albinelor. Nu se mai zăreau marile paturi albe, acoperite de mii și mii de viermi de mătase, gata să ronțăie frunzele de dud. Nu se mai vedeau cirezile de vaci, ce se-ntorceau seara de la pășune. Nici nunți vesele, care să ție câte-o săptămână. Nici cumetrii, la care și trecătorii erau poftiți să se-nfrupte din curcanul fript și plosca cu vin bun. Nici parastase cu pomeni!… Neuitatele nopți din toamnele copilăriei noastre, pe care le petreceam făcând floricele și ascultând greierul, deveniră un priveghi. Odată pierdut pământul lui scump, casa lui pângărită, țăranul cel mai cumpătat se deda băuturii, își petrecea vremea prin puzderia de cârciumi răsărite ca ciupercile după ploaie. Topuzul, odinioară hărăzit numai cămătarilor, zdrobea în fiece săptămână mădularele vreunui locuitor ce nu mai era în stare să-și plătească angaralele. Bietul om abia putea să-și târască restul zilelor, în cârji. Alții erau spânzurați de picioare, cu capul în jos și afumați cu ardei roșu, aruncat peste jar aprins. Li se puneau ouă coapte, fierbinți, la subsori. Li se prindeau vârful degetelor în clește, li se înfigeau ghimpi pe sub unghii.

Ai noștri din casă fură înjumătățiți. Cum treceam drept bogați, urgia păgână se aruncă asupră-ne, cu furie de năvălitori. Tata muri sub

loviturile topuzului, caznă mărită prin sufocarea cu ardei. Cei trei frați mai mari au fost uciși, voind să-l apere pe tata. Două surori pieriră într-o zi, fără urmă. Alte două, răpite și necinstite, se înapoiară acasă după șase luni, ca să cadă la pat bolnave de oftică, de unde nu se mai sculară. Prâslea se înecă din întâmplare. Astfel devenii la douăzeci de ani cel mai în vârstă din casă, înconjurat de cinci frați, două surori și-o mamă, ce nu mai conteneau zi și noapte din plâns.

Acum ne-ajunse, în sfârșit, cea mai mare dintre toate nenorocirile ce-l poate lovi pe român, nenorocire așteptată de altfel de toată lumea și care fu provocată de neplata haraciului pașei din Rusciuc. Hoardele turcești, slobozite de tiran, cotropiră țara.

Știți că țăranul nostru aduce mult cu câinele. A primi lovituri de picioare, a rămâne flămând zile întregi, asta nu-l descurajează, numai să-i fie lăsat căminul. Și acest cămin poate să fie chiar fără foc, prăpădit, o casă fără ferestre, bătătură fără uluci, soarta nemiloasă, el rămâne totuși pironit locului, îi dă târcoale, se frământă, nădăjduiește. E cuibul lui. Dar în ziua când soarta îl silește să se despartă de-acest cuib cu amintiri și să plece în lume, atunci s-a isprăvit cu credința în Dumnezeul strămoșilor săi.

Într-o dimineață posomorâtă de aprilie, văduvită de priveliștea arăturilor nesfârșite și de ciripitul ciocârliei, sosi, în goana calului, un om cu capul gol, zdrențăros, care striga la lume:

— Creștinilor!… Fugiți!… Repede!… De când a răsărit soarele, turcii trec Dunărea în fața Zimnicei și se îndreaptă spre noi. În calea lor, adună tot ce mai găsesc, omoară oamenii, necinstesc femeile, dau foc caselor!… Dați de veste mai departe și fugiți. Eu mă întorc de unde am venit. Amar de cel ce nu s-o afla printre băjenari, mai înainte de căderea nopții…

Dacă li s-ar fi spus că valurile Dunării, înalte cât casa, veneau să-i înghită, deznădejdea sătenilor n-ar fi fost atât de mare. Femeile alergară după copii. Bărbații ridicau pumnii la cer.

— Milostivule, Doamne!... Ce păcate săvârșit-am de ne pedepsești cu-această năpastă!...

Clopotele bisericii începură a suna fără întrerupere. Glas plângător de înmormântare, ce se-amesteca cu bocetele femeilor, cu plânsetul copiilor, cu înjurăturile bărbaților, cu lătratul câinilor întărâtați de nebunia stăpânilor. Tăiau purcei, păsări, să-și facă de-a-le gurii la drum. În tingiri și ceaune mari fierbeau mămăligile bejeniei, cu sare puțină, ca să nu le fie sete, pe Dumnezeu știe ce drumuri lipsite de apă. Făcându-le, femeile amestecară în ele multe lacrimi sărate.

Multe case erau lipsite de bărbat sau era beteag. Trebuia să le venim într-ajutor și să ajutăm femeilor la încărcat. Cei mai fericiți în această nenorocire fură cei care n-aveau nici car, nici vite, nici calabalâc de dus. Își luară traista și bățul.

Satul înfățișa o priveliște nemaipomenită pentru cei tineri. Toate casele se goleau, ca în fața pârjolului, dar nu ardea niciuna. Femeile, neîndurându-se să se deslipească de lucrurile ce le costase atâtea trude, încărcau peste măsură carele. Bărbații aruncau la pământ ceea ce socoteau de prisos. Izbucneau certuri. Multe femei erau bătute. Preotul alerga din casă în casă, încuraja pe cei slabi, potolea pe cei furioși, zorea pe cei întârziați. Foarte bătrân și prea încercat în nenorociri, a fost pururea un om cu suflet. În ziua aceea fu trimisul lui Dumnezeu. Cu capul gol, părul alb, împletit în coadă și strâns la spate în coc, cu antiriul suflecat, cu fața luminată de focul credinții sale, cutreiera satul, sprinten ca un tânăr și striga din ogradă în ogradă:

— Primiți ceea ce vă trimite Cerul!... Ne aflăm în săptămâna Patimilor. Aduceți-vă aminte de chinurile Mântuitorului nostru!... Îndur

și eu alăturea de voi… Nu vă părăsesc… Voi fi în fruntea băjenarilor pe drumul Golgotei noastre.

Se ținu de cuvânt.

Pe la amiază, șirul de care prinse a se urni. În frunte, carul preotului, devenit biserica noastră. Pe coviltirul lui se vedea crucea, ce stătuse timp de șaizeci de ani atârnată în odaia de culcare a preotului. Dânsul, îmbrăcat în odăjdii, cu cădelnița într-o mână, cu crucea în cealaltă, făcu semnul plecării, mergând înaintea boilor lui voinici și albi ca zăpada. Singurul său fecior și care, pentru a veni pe lume, răpise viața mamei lui, ducea boii de coarne.

După carul preoțesc urma gloata băjenarilor, pe jos, cu traista în spate, cu toiagul în mână. Apoi căruțele familiilor, ai căror capi erau betegi, văduvele și orfanii. În sfârșit, veneau neamurile mai puțin încercate, fiecare având mai mulți bărbați vânjoși în sânul lor.

Toate carele erau acoperite cu coviltire și încărcate să se rupă. Afară de calabalâcul lui, fiecare primise câte ceva de la vecinul nevoiaș, ce trebuia să meargă pe jos: veșminte, senducuri, mălai. La colțurile leucilor fiecărei căruțe atârnau știuleți de porumb uscat, hrană păstrată la nevoie pentru câini, când n-ar fi avut ce să le arunce. Aceste biete animale, prietene credincioase omului – spre deosebire de pisici, care nu presimțiră nimic și rămaseră prin casele pustii – se înfiorară repede, ghiciră prăpădul și-și urmară stăpânii. Acum, adăpostiți între roatele dinapoia carelor, mergeau triști, cu capul în jos, cu coada între picioare, cu urechile asurzite de scârțâitul osiilor neunse, în ciuda doniței ce se bălăbănea la crucea căruțelor.

Țipetele copiilor, suspinele femeilor, înjurăturile oamenilor ce mergeau pe jos și adunau lucrurile căzute, – asta era tot ce mai rămăsese din viața unui sat dintre cele mai înfloritoare odinioară în județul nostru. Viață de țigani, mergând ca o cireadă rătăcitoare, pe drumuri fără țintă. Și toate astea, din vina unui singur om, a unui boier, un român, coborât

dintr-un strămoș vestit. Mi-aduc aminte de cuvintele rostite la masa noastră de către mărinimosul tată al acestui fiu neomenos: *„Împotriva omului nedrept, crud și lacom, trebuie să te ridici și să-l zdrobești… Răutatea nu-i lucru de la Dumnezeu”*.

Hotărârea mea fusese luată, dar mă dusei oricum să cer sfatul conducătorului sufletesc al băjenarilor, bătrânul preot, căruia-i spusei cuvintele boierului răposat.

După șase ceasuri de drum, ne aflam la cel dintâi popas mare, pe ridicăturile de la Călugăreni, ce predomină Dunărea. Noaptea cădea grea, întunecată ca și ursita noastră. Fiecare car avea câte un felinar aprins… Fiecare suflet căuta câte un sprijin… Chiar câinii cerșeau o privire mai blajină. O femeie și-l goni pe al ei, cu o lovitură de picior. Bietul dobitoc se depărtă puțin, în bezna nopții, se opri locului, privi înapoi umilit, nepricepând parcă nimic.

Preotul văzu această întâmplare și fu, ca și mine, îndurerat:

— De ce-i alungi, copila mea?

— Pentru că n-am ce-i da să mănânce, nici măcar un știulete de porumb!

— Dar el nu-ți cere de mâncare… El vrea să te urmeze… Ai, oare, inima să-l lipsești de-această mângâiere?

Fața de-această dojană, femeia începu să plângă. Îl luai deoparte pe preot și-i mărturisii gândul meu de a pleca în haiducie.

— Vreau să răzbun pe tata, frații și surorile… și pe alți nenorociți…

— Cine vor fi cei pedepsiți?

— Toți. Ca la moară: români, greci, turci, – toți cei care sunt *nedrepți, cruzi, lacomi.*

Bătrânul nu răspunse nimic. Ședea, cât era de înalt, drept, în noaptea neagră. Ochii săi erau ațintiți asupra Dunării, asupra bisericii lui, a satului, pe când barba lungă îi flutura în vânt. Își întoarse domol capul

către luminițele tremurânde, agățate la spatele căruțelor și cugetă. În clipa asta, flăcări izbucniră în zare, la început slabe, apoi tot mai mari. Îi atinsei umărul:

— Privește, părinte. Putineiul și Stăneștii ard…

Tresări ca trezit din somn și privi pârjolul, în mijlocul bocetelor ce se revărsau de prin toate căruțele. Atunci, punându-mi mâinile pe umeri, preotul îmi spuse cu glas înăbușit:

— Du-te, fiule, du-te în haiducie!… Și pedepsește-i pe cei răi… *Este adevărat: răutatea nu-i opera lui Dumnezeu.*

*

Am plecat, după ce-i pusei pe-ai mei la adăpost bun. Dar, în cincisprezece ani de haiducie, sub poruncile lui Cosma, n-am pedepsit decât niște răi neînsemnați. Cei mari stau mereu neclintiți pe picioarele lor.

Și, pentru numele lui Dumnezeu, nu vreau să mor, până nu voi tăia ciozvârta mea din ei!

Toți haiducii se sculară în picioare:

— Trăiască Movilă!… Să-ți ajute Dumnezeu… Iar de n-o vrea Dumnezeu, te-om ajuta noi!…

IRIMIA, FECIORUL PĂDURII

În tăcerea tuturora, Floarea Codrilor mă măsură cu o privire îngrijorată, dar drăgăstoasă:

— *Irimio, feciorul pădurii!* Feciorul lui Cosma și-al meu. La haiduci nașterea nu dă niciun drept de întâietate, nicio deosebire, afară de aceea de-a fi, la luptă, în rândul întâi. Așadar, aici n-ai să faci pe beizadeaua. Dacă, în ciuda vârstei tale fragede, te număr printre sfetnicii mei, asta se datorește numai însușirilor și curajului tău, pe mărinimia sângelui tău, în ceasurile de restriște ce ne-așteaptă.

Cine ești, o știm cu toții. Spune-ne ce gândești, ce crezi.

Mă ridicai. Cam mândru de ceea ce mi se recunoștea, puțin țanțoș de cele ce nu mi se îngăduiau, foarte mulțumit de ceea ce eram.

Drept e că beizadea nu eram, deși avem aerul. Obârșia, la fel: Cosma fusese sultan din cap până-n picioare. Cele trei metehne ale lui Cosma le-au avut sultanii în toate vremurile, adică: trufie, neveste multe, nesocotință. Eram de neam.

Răspunsei invitației:

POVESTEA LUI IRIMIA

— Dumneavoastră spuneți că știți cine sunt. Habar n-aveți…

Sunt haiduc *născut*, iar nu *făcut*. Maica mea: pădurea. Viața mea: libertatea. Copilaș de doi ani, fui găsit de Cosma pe-o cărare neumblată. Nu plângeam. Eram doar uimit. Cosma mă bagă în dăsaga lui și mă hrăni cu suc de carne și vin. La șase ani știam să înot ca un pește. La unsprezece, slobozii întâiul foc de flintă (ceea ce-mi pricinui o strașnică durere la falcă); la doisprezece, înfruntam potera și căzui prins.

În vremea ăstor doi ani de grozavă zălogire, viața îmi făcu ucenicia. Da, prins la curtea arhontelui Samurakis, învățai să cunosc lumea. Și ceea ce gândeam atunci, ceea ce gândesc astăzi, pe legea mea, zău, n-o să vă facă multă plăcere.

Mai întâi de toate, dragostea mea de libertate merge până la nerecunoștința. Nu-mi place să datorez cuiva nimic, oricine ar fi el. Viața mi-a fost dată, fără să fiu întrebat. Și dacă făuritorii acestei vieți s-au putut bucura de toate bucuriile mele, le-ar fi fost peste putință să îndure o cât de mică parte din suferințele mele. Când fui rănit, Cosma mă părăsi și scăpă. Puteam să fiu ucis, el ar fi continuat să trăiască. Și a continuat-o foarte bine, pe când eu tânjeam la arhonte. Robia mea, mai rea ca moartea, nu-l împiedica nici să mănânce cât patru, nici să gonească după femei, ca un cotoi.

Același lucru pentru mama. Întâmplările vieții o aduseseră în casa care de doi ani devenise pentru fiul său un iad, dar unde dânsa trăia ca o domniță. Erau totuși părinții mei, iar eu copilul lor. De ce *al lor* și nu al oricărei alte ființe de pe pământ? Pentru că dânșilor le-ar fi plăcut mai bine să mă știe în libertate, decât în robie? Dar care-i ființa omenească vrednică de acest nume, căreia nu i-ar plăcea să-și vadă semenul sănătos decât bolnav? Sau în plinătatea trupului decât beteag? Asta-i, gândesc eu, ultima dintre virtuțile ce pot fi cerute omului. Și asta-i tot, căci încolo, cine are capul tăiat, singur poate să-și dea seama.

Atunci, pentru ce toată această poveste cu înrudirea? Nu cred să fie între părinți și copii legătura ce-i între cap și trup. Iar celelalte legături nu sunt decât înșelătorie. Mă lăsă rece. Nu-mi place să fiu înșelat, ca acei orfani cărora li se dau părinți vitregi.

Asta în ce privește înrudirea.

Sunt la fel de puțin milostiv și față de norodul pe care vreți să-l liberați sau să-l răzbunați. Nici în astă privință, sufletul meu nu cunoaște

un pic de tragere de inimă. Nu-i nicio legătură între mine și turma omenească, ce behăia la curtea arhontelui Samurakis. Eu sunt haiduc pentru mine, nicidecum pentru semenii mei. Aceștia n-au decât să devină, dacă nu sunt născuți haiduci. Dealtminteri, stau și mă întreb: cum să fii haiduc pentru aproapele tău? O vorbă românească spune: „Omului poți să-i iei cu sila, dar să-i dai cu sila nu poți". Și o alta. „Popa nu toacă de nouă ori pentru o babă surdă".

La fel cu acest popă, tocați pentru surzi, până nu veți mai putea. Și dacă vă îndeamnă inima, haiduci, tocmiți-vă cu ziua la ăl care nu vrea să se scarpine în cap, când îl mănâncă. Poate că voi sunteți apostoli. Eu n-am nicio poftă de-a fi.

Cu toate astea, vă voi dovedi că nu mi-a lipsit dorința de a-l ajuta pe cel căzut.

*

Când am văzut că s-a scurs un an întreg și Cosma nu dădea niciun semn de viață, nu făcea nimic să mă scoată din închisoarea arhontelui, îmi trecu prin cap un gând nebun: să arunc sământa răscoalei printre robi, să-i ridic să lovesc straja în toiul nopții, să dau foc la casă și să ne mântuim cu toții, tulind-o în pădure!

Îmi spuneam: oamenii ăștia, fie ei cea din urmă vită din cireadă, trebuie că preferă viața liberă în locul robirii. Se știe că sunt mișei. Dar dacă se ridică în fruntea lor un șef și-i împinge, ei vor merge. Voi fi eu acest șef.

Ah! Visule frumos! Vedeam straja nimicită; palatul, ruine fumegânde; arhontele la picioarele mele, rugându-mă să-i cruț viața. Toată țara în picioare, la auzul acestei isprăvi fără pereche. Cosma, uimit, umilit. Eu, viteaz, la paisprezece ani…

Îmi dam seama că viața-mi era în joc. Dar viața asta de captiv, într-o curte cu ziduri înalte, nu-mi ținea de cald. Zi și noapte, cugetul meu rumega întruna planul care deveni ținta vieții mele. În sfârșit, după o săptămână de înfrigurare, mă hotărâi să-mi încredințez gândul la doi oameni, aleși pe sprânceană. Erau doi tovarăși de la grajd, tot așa de isteți ca și mine, nu prea slugarnici, adesea răzvrătiți împotriva stării lor. Îi priveam cu oarecare stimă. Erau singurii cărora mă plânsesem de căderea mea în captivitate și care ascultaseră lacomi isprăvile mele cu haiduci. Crezui că-i cunosc.

Îndată ce pricepură despre ce e vorba, bieții prieteni îngălbeniră, li se lungiră mutrele, ochii lor spăimântați îi ocoleau pe ai mei. Cel mai îndrăzneț cuteză să zică:

— S-ar putea s-o pățim!… Vom fi descoperiți și spânzurați. Tu nu cunoști oamenii. Aici, toată lumea se roagă de sănătatea stăpânului ce le dă de mâncare și are grijă de toți. Nu poți merge prea departe cu oameni care toată ziulica spun: *E rău cu rău, dar mai rău e fără rău!…*

Minte de rob din naștere… Căzui din nori. Mă închisei în chilia mea și mă lăsai pradă deznădejdii.

A doua zi, la prânz, mă cheamă arhontele și, spre marea mea uimire, îmi spuse că are cunoștință de tot planul meu.

— Sărmane băiat… Te plâng, dar n-am ce-ți face! încheie dânsul.

Această îngăduință domnească, această milostivenie de sus, îmi mări peste măsură disprețul pentru pleava omenească. Răspunsei:

— Da, am vrut să te pui în lanțuri și să te târăsc în fața lui Cosma, dar asta nu se poate face decât cu oameni liberi, nu cu robi…

Și, îndârjit de liniștea lui, smulsei două pistoale dintr-un perete al odăii unde mă aflam și mă repezii la fereastră, ca să trag în gloata vitelor încălțate, adunată prin ogradă. Arhontele mă opri, zâmbind.

— Ce vrei să faci? Să-i sperii, nu-i nevoie de armă. Privește!

Privii. Își luă fesul brodat cu aur, puse o greutate în fund și-l aruncă-n furnicarul robilor. Căderea fesului în mijlocul ogrăzii fu ca o bombă. Fiecare-și acoperi fața cu mâinile și o luă razna în toate părțile. Se auziră strigăte:

— Păziți-vă!… S-a mâniat stăpânul!…

— Vezi? îmi zise arhontele, ascuns după perdea. Nu cu robi ai vrut să pornești război contra mea, ci cu niște vite!… Astea sunt. În hrisovul meu de stăpânire stă scris: „optzeci de mii de pogoane de pământ; două mii de vite cornute; *patru sute de robi*". Ceea ce-i totuna. Iată de ce te căinam adineaori. Cine se pune în fruntea unei cirezi îndârjite, nu-i căpitan, ci un văcar. Și tu ești haiduc, iar haiducii sunt viteji. Să-i ia dracu, nu mi-s dragi; dar nu pot să nu-i prețuiesc, nici să nu-mi fie teamă de ei. Cum crezi că m-aș teme de oamenii care se înspăimântă de un fes? Zău, prostia ta mă jignește! Dacă n-aveam pentru tine respectul ce se cuvine oricărui voinic care desfide moartea, ei bine! te-aș fi aruncat ca hrană acestor haite și ai fi fost sfâșiat într-o clipită. Află de la un tiran că nu se poate cere robilor să se bată pentru o credință!… Cere-le să crape de frică, și vor crăpa cu toții. Asta e temelia puterii Sultanului, a lui Vodă și-a arhontelui Samurakis. Du-te acum în chilia ta și vezi-ți de treabă! Așteaptă-ți ceasul. O să vie…

Plecai umilit și-mi așteptai ceasul. A venit, precum știți, dar a venit cu ajutorul voinicilor.

De-atunci m-am vindecat de visul ce leagă soarta oamenilor liberi de-a robilor. Nu suntem făcuți toți din același aluat. Acela care îndură mai cu ușurință jugul decât pierderea libertății lui, să rămâie la jug. Eu unul nu i l-oi scoate. Libertatea cere să fie apărată. Și, zău, nu știu pe cine să urăsc și să disprețuiesc mai mult, pe cel ce sugrumă libertatea, sau pe cel căruia îi e frică s-o apere?

Eu nu sunt haiduc decât pentru haiduci!

UN HAIDUC

— *Iar eu sunt haiduc, pentru a apăra pe robi!*

Această replică neașteptată, pornită din rândurile tovarășilor noștri, ne atrase privirile în acea parte. Un om se ridicase în picioare:

UN HAIDUC

Era cel mai vârstnic dintre noi, dar n-ar fi putut-o spune nimeni, întrucât coama lui stufoasă, neagră ca pana corbului, n-avea decât puține fire argintii. Avea niște dinți să sfarme sâmburii de măsline. Sub pasul lui semeț se zguduia pământul. Avea un trecut de om neînvins.

Ochilor uimiți ce-l fixau, le răspunse astfel:

REPLICA UNUI HAIDUC

— Aș vrea să-i răspund acestui tânăr, așa de mândru de obârșia lui și care nu vrea să apere decât libertatea haiducilor.

Sărmanii robi… Le plâng soarta. Așadar, nu-și vor mai găsi sprijin nici printre apărătorii tuturor asupriților? Și să spui că ei îl adoră pe Dumnezeu și că se roagă pentru toată lumea: pentru stăpânii care-i strivesc, pentru haiducii care-i disprețuiesc. Atunci e adevărat că inima robului cunoaște generozitatea, că numai el știe să ierte!…

După o întreagă săptămână de muncă silnică, robul mai poate să râdă duminica, să cânte, să joace. După o viață întreagă de speranțe spulberate pe pământ, el știe să se mângâie, nădăjduind într-o viață mai

bună pe lumea cealaltă. Ranchiuna și ura nu-l otrăvesc mult. Ca și câinele, un cuvânt bun din partea stăpânului, și uită loviturile de bici. Ba mai uită că plaiurile sunt stăpânite de boier, pădurile de haiduci și că el îndestulează cu pâine și trup de plăceri, și pe unii și pe alții.

La drept vorbind, e de întrebat, ce le-ar trebui mai mult stăpânilor ca să devie mai buni și haiducilor mai iertători?

Iată un tânăr fiu al pădurii ce se-mpăunează cu numele de haiduc, dar care ar fi putut tot așa de bine să se nască într-un palat. Codrul care luptă, zi și noapte, cu furtunile, cu iedera și găunoșenia, „codrule frate cu românul" nu l-a învățat nimic, nici despre luptele și frățietatea lui, încă mai puțin despre mărinimia lui. Atunci pentru ce să fii mândru de această naștere nobilă? De ce să te mândrești cu o mamă roabă, care dă, fără precupețire, umbra și căldura ei, hrana și adăpostul, celui nedreptățit, ca și răufăcătorului, dacă-i vorba s-o împroști cu dispreț și s-o zvârli cotropitorilor? Pădurea este marea sclavă, care trăiește pentru fericirea unei lumi nerecunoscătoare. La nenumăratele ei daruri, răspunsurile nu sunt decât nerecunoștințe, începând cu copilul care rupe tânăra mlădiță, cu vita ce-i roade mugurii, până la oaspeții ei într-aripați care o acoperă cu găinați, și cerul care-i trimite fulgerele sale. Și, cu toate astea, întocmai acestei turme omenești, urâtă de Irimia, ea nu încetează o clipă lupta cu viața dușmănoasă care o pustiește; nu încetează o clipă ca să adore acest Dumnezeu care-i mai binevoitor cu păduchii, decât cu cea mai măreață dintre operele lui.

Adică: pe când mărăcinele se înarmează cu o puzderie de ghimpi, ca să-și apere nefolosința și ticăloasa-i existență, pădurea, supusă menirii sale pe pământ, își îndeplinește destinul. Iar când toporul o lovește la rădăcină, vârful doinește cele din urmă cântări de laudă soarelui.

Irimio!… Haiducul ce-ți vorbește acum este copilul din flori al unei roabe, plodul unui fecior de boier (căci poate tu nu știi că boierii sunt oameni ca și noi; își leapădă sămânța pe unde se-ntâmplă).

Ei bine, n-am primit să-i slujesc pe boieri; am luat drumul pădurii la vârsta de zece ani și iată cincizeci de ani de când trăiesc în sânul ei. M-am bătut sub poruncile haiducului Jianu, l-am slujit pe marele pandur Tudor Vladimirescu, ca să cad la urmă în ceata lui Cosma, tatăl tău. Câteșitrei au fost niște tirani, iar eu robul lor. E drept că tirania lor a fost nobilă, dar robia mea n-a fost mai puțin aspră. Fie că ești spânzurat de Tudor ori de arhontele Samurakis, ești tot spânzurat. Și vezi tu, m-am plecat. Am îndurat adesea nedreptăți strigătoare. Am făcut-o, fiindcă era pentru o „idee”. Am făcut-o și pentru că… mi-era frică. Îmi ziceam: *Rău cu rău, da'i mai rău făr' de rău*. Nu uita că sunt născut dintr-o mamă roabă, și robii sunt mișei. Dar cum ai vrea tu ca ei să fie viteji? De veacuri le-a intrat frica în sânge, de veacuri sunt bătuți și spânzurați, când de alde Tudor, când de arhonți.

Mă înțelegi, micul meu voinic; fie la câmp, fie în codru, pretutindeni se află stăpâni care domnesc.

Noaptea, pătrunsă de negură, se lăsa domol asupra Vâlcelei întunecate. În „Peștera Urșilor” nu se mai vedea față de haiduc.

DOMNIȚA DIN SNAGOV

SPRE SNAGOV

I
CÂNTEC HAIDUCESC

Primăvara acelui an, deși timpurie și blajină, se arăta foarte ploioasă. Faptul acesta ne înlesni să părăsim bârlogul de iarnă, ceva mai de vreme de cum au obiceiul haiducii; dar, ca să ne apropiem de șes, nici pomeneală pentru un moment; drumurile erau desfundate, greu de trecut și ocolite de cărăuși. Or, *Floarea Codrilor*, căpetenia noastră, hotărâse ca toate marile deplasări să le facem travestiți în cărăuși. Ea ne spunea, pe bună dreptate, că poterele ne căutau mai de grabă pe potecile munților decât prin orașe sau la câmp deschis. Trebuia să ne dezbărăm de obiceiurile prea de tot „răsuflate”, care, odinioară, îndepărtau pe haiduc de hotarele pământului, unde gemea fratele său, țăranul. Acum, se simțea nevoia ca să ne apropiem de această ființă, îndobitocită prin patru secole de jupuială, și să-l facem să priceapă că haiducii nu vor putea să-i scuture jugul, câtă vreme va zăcea în animalitate. Iată de ce revoltații se travesteau în cărăuși cumsecade, se amestecau în nesfârșitele convoiuri de căruțe ce străbăteau Principatele dunărene, de-a lungul și de-a latul, transportând marfă adevărată sau camuflată, beau, râdeau, flecăreau cu tovarășii lor, țăranii, se lăsau, la nevoie, biciuiți odată cu ei, dar oricând gata să zgâlțâie, să trezească din trista amorțeală pe animalul cuvântător, *care întrece boul în răbdare și iepurele în fecunditate*. Și dacă se brodea ca, tot urmărind această încercare de redeșteptare, să nu ne putem

înfrâna pofta de-a prăda sau pedepsi, din întâmplare, pe câțiva mari vinovați, nu socoteam aceste acte câtuși de puțin secundare, dimpotrivă, bune ca să țină poporul treaz și în stare să potolească setea de răzbunare a unei haiducii primitive și mărginite.

Astfel era planul, pe care o femeie cu inima nobilă și mintea ageră îl întocmise cu încetul și-l adâncise cu chibzuială, toată iarna dinaintea primăverii lui 1854.

Floricica făcu minuni. Cu ajutorul mai multor credincioși, trimiși în cele patru colțuri ale țării, înștiință de planurile ei pe câțiva mari căpitani de haiduci, printre care și Groza, prietenul ei de copilărie și le dădu întâlnire la începutul lunii mai, în munții Tazlăului.

Pentru prima oară, un atare gând licărea în mintea unui haiduc. De obicei, fiecare căpitan și ceata lui se învârteau numai în ținutul care le era obișnuit, străluceau o vreme, ca meteorii, și dintr-odată se stingeau, fie spânzurați, fie într-o răfuială cu poterele.

Acum, însă, o femeie – „cea mai frumoasă muiere din Țara Românească”, strigase Cosma – îi îndemna la unire:

„*Veniți, prietenilor, pe culmile Șoimului, aproape de izvorul Tazlăului*, le spunea ea în scrisoare. *Nu vă chem eu, ci suferința poporului. Vă iubiți țara ca și mine. Aveți sub comandă viteji care vă ascultă de bunăvoie. Eu de asemenea. Dar ce faceți cu toate aceste suflete generoase? Nimic, afară dacă nu le împingeți pe calea crimei. Ei și? Omuciderea, singură, a urnit cu vreo șchioapă plugul iobagului? S-a văzut cândva vreun om devenind mai deștept, mai curajos, mai demn, fiindcă a tăiat capul cuiva? Suntem eroi, dar ne purtăm ca niște ucigași și murim mai rău decât câinii! Ajunge-vă! Piară dușmăniile personale! Uitați-vă la zâmbetul ochilor mei negri și a dinților mei albi! Voi fi sora voastră, drăgăstoasă ca o iubită! Și, laolaltă, ne vom supune unei îndatoriri mult mai anevoioase decât un iureș răzbunător, dar în aceeași măsură mult mai folositoare pentru ridicarea fraților noștri învinși. Floarea Codrilor, căpitan de haiduci, vă așteaptă fără zăbavă în prima săptămână a lunii florilor!*”

Toți răspunseră cu entuziasm acestei chemări. Iar noi pornirăm îndată spre întâlnirea fixată.

*

Patrusprezece voinici, patru sfetnici și Floarea, iată pâlcul de călări care cobora spre Valea Bâscei. Slabă ceată pentru a te încumeta în haiducie! Ne aruncam unul altuia priviri galeșe. În ochii tuturora puteai citi același gând: *Care dintre noi o mai apuca să vadă primăvara viitoare?*

Îndeobște, haiducul nu prea se gândește la primejdia morții, dar primăvara i-o reamintește. Vântul este foarte zglobiu, de curând împrospătat de zăpadă și îndrăzneț ca tinerețea. Își râdea de respectabila barbă a lui Ilie, luându-i-o în răspăr, potopea cu dezmierdări pe Floarea, care călărea în frunte, gânditoare, lăsându-se în voia lui, deoarece îi era „primul iubit”. Câteodată, strășnicia lui ne zbura căciulile țuguiate, iar părul lung al căpitanului flutura ca o flamură. Străbătând pădurile, copitele cailor noștri striveau cu cruzime frumoșii și drăgălașii ghiocei ce atârnă ca niște clopoței de zahăr la gâtul primăverii, veșnic tinere.

Așa că, lăsând în urmă crestele acoperite ale Carpaților, ne apropiarăm, într-o zi însorită, de podișurile semețe ale Penteleului, unde sunt cele mai mari stâne din țară.

Ciobanii sosiseră de mult acolo, cu miile de oi și miei. Tărăboiul tălăngilor, melodia fluierelor, cântecele și strigătele înmiresmau aerul și dădeau ținutului un suflu de viață ce nu-l mai gustasem mai bine de șase luni.

Floarea Codrilor stătu locului și ne spuse:

„Priviți făpturile fericite! Iataganul turcilor și harapnicul boierilor n-au curajul să se aventureze pân-aici! Ah! Păcat c-o țară întreagă nu poate să se retragă la munte și să trăiască acolo!…”

Chiar în acea clipă, observarăm lângă noi un cioban tinerel ce se căznea să împlânte două cruci de lemn, grosolan cioplite. La picioarele lui se aflau niște cruci vechi, putrezite. Flăcăul, cu sarica aruncată jos, muncea cu o hărnicie impresionantă, neluându-ne în seamă.

Floarea Codrilor i se adresă. El îi răspunse cu un glas cam morocănos:

— Astea-s mormintele haiducului Gheorghiță și al ibovnicii lui, amândoi împușcați de potere chiar aci.

— Dumnezeul meu! strigă Floarea, scoțându-și căciulița de astrahan.

Și îngenunchind:

— Am auzit, în copilăria mea, vorbindu-se de acești viteji.

— Ea a murit înaintea lui; iar el în timp ce o apăra.

— Și cine te-a însărcinat să le schimbi crucile? se amestecă unul de-ai noștri.

— Nimeni! O facem de la noi. Cine vrei să ne puie? Zapciul?

Apoi, ridicându-și sarica, ciomagul și fluierul, adăogă cu-n aer de prevestire rea:

— Deh! poate că-ntr-o zi o să ne facem și cu voi milostivirea asta!

— Cu noi? se miră Floarea. Deci știi cine suntem?

— Ba bine că nu!

— Ei, ia spune-o, atunci!

— Ha! Haiduci! Nu-i de-ajuns?

Și îndreptându-se spre turma lui, se așeză pe un bolovan din stâncă și începu, c-un glas bărbătesc și ca pentru sine, lunga baladă a haiducului Gheorghiță[14], al cărui mormânt îl îngrijise adineauri:

---

[14] *Haiducul Gheorghiță este poate cel mai autentic dintre toți, deoarece este singurul care are un mormânt, atestat istoricește – cunoscut pe la 1885 de către toți ciobanii ținutului – precum și „notiță biografică”, foarte amănunțită, mai precisă decât baladele lui și care a fost comunicată istoricului de către directorul liceului din Buzău, capitala județului unde a trăit și a murit haiducul.*

„Foicică de crăiță! Cine-mi suie la Istriță? E chiar căpitan Gheorghiță, feciorul lu' Negoiță, Negoiță din Cislău, strănepot de solgbirău[15]*.*

Foaie verde de dudău! La munte, pe drumuri grele, Gheorghiaș rătăcește din stână-n stână. Pretutindeni, el gustă din brânză și smântână, iar de bagă-n gur'o dată, scuipă că prea e sărată și zice că e stricată. Apoi, iată-l scotocind prin perdea… Își cată o pelcea, să-și facă cușmă din ea, – cușmă neagră mocănească, nimeni să nu-l recunoască. – După miercuri, joi trecea: voinicul se tot suia, la Istriță ajungea. Acolo, sus, se ducea drept la fântâna bradului, la pășunea Radului, Radului mocanului, pe care îl întâlnea și astfel îi glăsuia:

— Foaie verde d-o răsură! Hei, moș Radule cu barba sură, cu stână sus în pădure și coliba din trei bârne, făcută pe-o rădăcină; of! habar n-ai de păsurile mele! Cunoști tu pe Macovei, feciorul lu' moș Matei, de la vârful lu' Ursei?

— Desigur, cum să nu-l știu; de vestit l-am cunoscut, și când eram în floarea mea, oile i le-am păscut.

— Și eu de copil l-am slujit, cu credință și cișit; în vremea asta o mică avere am agonisit, da' el la mine a râvnit și de tânăr m-a însurat cu una din nepoatele lui. Ah! spurcatul! Mi-a tocat zestrea, nevasta mi-a luat-o, înlesnindu-i s-o șteargă cu unul din feciorii lui. Dar cu atâta nu s-a săturat; ci m-a prădat de bani, lăsându-mă sărac lipit, că fui silit să plec în haiducie. Și după toate astea, mă cătă cu potera, puse mâna pe mine, mă legă fedeleș și la trecătoarea Cislăului, când mă plecai să beau apă, mă păli cu cizma-n ceafă, că băui apă sângerată, cu măsele amestecată. Acuma știu că s-a pitit pe meleagurile astea; ia spune-mi, moș Radule, nu l-ai văzut? De mine n-a pomenit? Adăpost nu ți-a cerut?

— De, mă, căpitan Gheorghiță! L-am văzut pe Macovei, acum două zile,

---

Ambele variante ale baladei haiducului Gheorghiță au împreună șapte sute de versuri. Din păcate ele nu pomenesc decât despre haiduc, inspirația populară neglijând în întregime pe viteaza lui amantă, tot pe atât de reală ca și el. Textele de mai sus reproduc pe cele din culegerea *Poesii populare române* de N. Dem. Theodorescu, 1885.

[15] Funcționar administrativ din fosta administrație austro-ungară (corespunzând pretorului sau primpretorului de mai târziu).

trei; da' deloc n-am auzit, de tin' să fi pomenit și nici gazdă nu mi-a cerut.

— Ah! dușmanul învierșunat. Uite, sunt șapte ani, de când băjenesc pe Bâsca făr' de cale. Dac-oi pune mâna pe el, s-a șters dintre vii. Da', ia spune-mi, frățioare: pe aicea, la stâna ta, n-ai nimica de vânzare? N-ai vrea tu să mă însoțești, sus, pe colo?

— De! mă, căpitan Gheorghiaș! Nu zic ba, dar vezi tu? deși ești tânăr și gingaș, ți-a cam ieșit nume rău, că umbli neîncetat din stână-n stână și nu faci altceva decât gust la brânză și smântână; o scuipi îndată jos și zici că prea e sărată sau stricată; apoi scotocești prin perdele, dar nu cați o pelcea pentru cușmă ci te ții de pozne: vrei să afli unde-i Macovei.

— Așa-i, Radule, așa-i, dar nu e din vina mea: inima nu mi-e pizmașe și dacă-l urăsc pe Macovei, e că dânsul m-a jecmănit.

Foaie verde ș-o lalea!… Vorbiră, ce mai vorbiră, Radu măre că-mi pleca spre stână, cu Gheorghiț' alăturea și odată sus, Gheorghiaș ocoli stâna, îndată… Scotoci totul… Nimic nu scăpa ochilor lui.

— Moș Radule, barbă sură! N-ascunzi pe cineva la stână? Nu vreau ca să-ți fac pricină!

— Ba să nu-mi faci vr'o pricină, că să vezi, mai aseară pe-noptat, mânatorul meu a bătut lapte dulce și l-a pălit frigurile. Acuma zace, trântit printre burdufele de brânză, în cojoace: să nu-l iei, pentru Dumnezeu, drept cine știe și să-mi faci o istorie!

Bine vorba nu sfârșea, turma lu' Gheorghiță-i arăta. Gheorghiță lua foarfecele și încerca lâna, dar deloc nu mițuia. Lâna nu-l prea mulțumea, că de ea nici zor n-avea. Ochii săi negri-l căta pretutindeni pe Macovei și-l descoperiră! Ah, în sfârșit, îl aflară pe Macovei! Cu mare caznă, Gheorghiță își înghiți o sudalmă, da' nu-și pierdu cumpătul și ceru lu' moș Radu să-i arate lâna. Nu prea era arătoasă. Gheorghelaș o pipăi cu mâinile, o purică pe toate fețele, și când chiti c-a sosit ceasul, dintr-un salt se aruncă asupra lui Macovei, de chică-l înhață și astfel îl judecă:

— Frunzuliță foi de tei, fir-ai jurat Macovei! Cin-te scoase-n ochii mei? Zile

scurte de-ale tale, ori păcate de-ale mele? Șapte ani te-am argățit… Fusei topor de oase[16] la copiii tăi! Apoi, cu nepoată-ta m-ai însurat, ca să mă jefuiești mai lesne. Și ocara ce mi-o făcuși la nuntă, silindu-mă să joc, beat mort, cu spuză fierbinte-n cizme? Și ziua, când m-ai plesnit cu gura de-o piatră, fărâmându-mi dinții? Îți mai aduci aminte de toate nelegiuirile tale care m-au calicit?

Macovei se văicărea. Macovei se tânguia:

— Mă, Gheorghiță, Gheorghelaș! Voinic tânăr și gingaș! Ia-mi calul și armele, da' lasă-mi viața și-mi lungește zilele, că am copii să hrănesc și să-mpețesc nepoate, care s-or ruga pentru iertarea păcatelor mele!

— Ba, am să-ți iau totul! Chiar și viața pentru ca nepoatele și copiii tăi să-și amintească oricând de păcatele tale!

Dacă moș Radu văzu că gluma se-ngroașe, se băgă-n vorbă și zise:

— Mă, Gheorghiță, Gheorghelaș! La chip tânăr și gingaș! Nu mai fi așa vrăjmaș! D-aia-mi veniși la stână? Ci lasă-i, mă, zilele, că ţi-o da toată averea ce și-a îngropat-o colo, după ușă!

La aste cuvinte, Gheorghiță se-nțepeni în fața lui și strigă lui moș Radu:

— D-alei moș cu barbă sură, rău de treabă, bun de gură, mincinos fără măsură! D-aia mi te tot codeai? D-aia pizmaș mă făceai, că tu gazdă de hoți erai?!

Și, trăgându-și iataganul, îl despică în patru pe Macovei, apoi, ducându-se să-și întâlnească flăcăii, aprinse focuri, își plimbă calul, dar… semn rău i se făcea!…

Foaie verde de lipan! Uite-l pe căpitan Ștefan… Cumătru lu' Gheorghiță, fiindcă odinioară îi botezase unul din copii și primise de la haiduc un inel frumos, dar acuma el e căpitan de poteră – bată-l Maica Precista! Pătrunde-n codru și se apropie de poiana unde Gheorghiaș și tovarășii lui a poposit. De departe, Ștefan grăi așa poterii sale (poterei de pe Buzău, prăpădi-o-ar Dumnezeu!):

---

[16] Expresie populară: a avea de îndurat greutăți mari, a suferi mult.

— Ia să-mi stați copii pe loc, să dăm lu' Gheorghiț'un foc, că e foarte primejdios și în stare să ne facă de petrecanie la toți!

Apoi își ridică pușca ghintuită, încărcată cu trei gloanțe de argint, la catare mi-l luă pe haiduc și-l atinse la casa sufletului, puțin în josul buricului, unde-i păs voinicilor.

Gheorghelaș duse mâna la rană, un inel din ea scotea și așa grăia:

— Legea ta, ce n-ai Ștefane (și cumetre de vânzare!) un inel ți-am dăruit și cu el m-ai prăpădit, da' să mor eu până mâine, de nu mânc carne din tine!

Flinta în cătare lua, d-o piatră se rezema și pe Ștefan mi-l ochia, dar moartea-l apuca și așa încremenea!

Vreme de trei zile zăcu acolo, de el nimeni nu s-apropia, tuturora fiindu-le frică. Apoi, Beșg Ilie se scula, capul iute-i reteza, de creieri îl golea și la București-l trimetea: câți în cale îl întâlnea și capul lui Gheorghelaș vedea, lacrămile-i podidea, de frumos ce-mi mai era!…"

*

Ascultaserăm pe cioban cu smerenie, ca la biserică. Balada odată sfârșită, o porni la drum în urma turmei, fără să se uite îndărăt. Asta ne întristă: l-am fi vrut mai simțitor față de interesul ce-l arătasem povestirii sale, fiindcă, la urma urmelor, ceea ce istorisise era însăși viața noastră.

Floarea Codrilor părea foarte mișcată. Vreme îndelungă pironi temătoare cele două cruci proaspăt înfipte. Apoi, îndreptându-se spre calul ei, oftă din rărunchi și spuse:

— În lumea asta, totul sfârșește printr-un *cântec haiducesc…*

II
MURIBUNDUL DIN BISOCA

Ca să trecem în Moldova, n-aveam decât să traversăm un singur județ, Râmnicul-Sărat. Prudența ne sfătuia să nu prea pierdem din vedere lanțul munților, și codrul, frate cu el, adăposturi sigure în caz de primejdie, deoarece Floarea Codrilor era neclintită în hotărârea de-a nu mai întreprinde nimic, de-a nu mai risca nimic, înainte de-a se fi înțeles cu căpitanii de haiduci, la întâlnirea de pe Tazlău, unde ea spera să îndrumeze haiducia pe căi noi. Afară de asta, nici nu eram numeroși: abia vreo douăzeci. Ne trebuiau cel puțin încă pe atâtea „puști călări”, ca să putem ataca pe cineva și să ne apărăm.

Dar, nu omul este stăpânul faptelor sale. Ceva neașteptat, o întâmplare, se iscă la plecarea noastră, împingându-ne pe făgașul unei aventuri ce avea să ducă faima despre femeia pe care ne-o alesesem căpetenie.

În seara primei zile de drum, după ce părăsisem pășunile Penteleului, sosirăm la nordul satului Bisoca, regiune muntoasă și tare împădurită, unde trebuia să ne petrecem o parte din noapte. Ceata poposi, asigurându-se mai întâi că nimic n-avea s-o tulbure. Un mic conac dărăpănat și pe care-l crezurăm părăsit, ne sluji de adăpost. Caii fură îndată sloboziți să se odihnească, fiecare cu traista de ovăz atârnată de gât. Un foc strașnic, pe care-l aprinserăm în mijlocul curții, avea să ne dezmorțească ciolanele rebegite. Movilă, bucătarul nostru, fripse la iuțeală doi miei de lapte. Cu o bucată gustoasă de brânză și o cană cu vin, pe deasupra, fiecare putu să-și astâmpere foamea.

Ceea ce și făcurăm în mai puțin de-o oră; cei patru tovarăși care erau de strajă, veniră să prindă puteri, apoi, tot câte patru, din jumătate în jumătate de oră, ne făcurăm unul după altul rondul.

Noaptea era mai degrabă umedă decât rece. Se vorbea puțin, se curățau armele, unii moțăiau pe vine dinaintea jeraticului. Din când în când, flăcările vreascurilor uscate pâlpâiau, luminând curtea întreagă și ruinele cu acoperișurile găurite, fără uși și ferestre. Atunci puteai zări toate amănuntele acestui loc pustiu.

Floarea, care scruta fără-ncetare un ungher întunecos al curții, zise:

— Pare-mi-se că locuiește cineva pe-aci, sau stă măcar în timpul zilei. Ia priviți odăița de colo, pitulată în adâncătura zidurilor: e spoită proaspăt; ușa îi e în bună stare și un topor se află trântit, alături, la pământ.

Ne aruncarăm privirile spre locul arătat, dar nimeni nu catadixi să se scoale spre a cerceta mai de aproape. Ne simțeam mult mai bine în apropierea focului. Și apoi cine să se teamă de nenorocitul care zăcea în pat, acolo? Chiar Floarea nu-i mai dădu nicio atenție, se înfășură în gheba ei și se întoarse cu spatele la foc; dar, peste puțin, ea ne spuse că a auzit un geamăt slab.

Mă sculai și făcui un pas în noapte.

— Căpitanul nostru are dreptate! Acum e lumină-n cocioabă! O zăresc printre crăpăturile ușii!

Alergarăm cu toții. Floarea crăpă ușa, cu precauțiune și deodată ni se înfățișă înaintea ochilor un moșneag slab și bărbos, lungit pe un pat de scânduri, cu fața-n sus, cu mâinile încrucișate pe piept și ținând o lumânare aprinsă.

Jumătate pe piept și jumătate pe bărbie se afla o iconiță a sfintei Fecioare Maria. Omul zăcea, îmbrăcat ca vai de el, cu capul pe un sac cu paie. Lângă pat, un urcior. Într-un colț, un cufăr doldora de bulendre. Vatra părea de multă vreme stinsă.

La vederea noastră, bătrânul își întoarse spre noi ochii pierduți în orbite și se miră:

— Nu v-am simțit intrând, ne lămuri el, cu voce cristalină… Sunt surd.

— Surd, asta n-ar fi nimic, îi strigă Floarea, dar mai ești și oropsit: ce ai? cine ești?

Fără să se clintească, răspunse:

— Degeaba îmi vorbești… Sunt surd ca pământul.

Înciudată și neputincioasă, Floarea îi dădu să înțeleagă, prin semne, că voia să-l ajute sau măcar să-i dea să mănânce.

— Prea târziu! Prea multă osteneală pentru nimic… Acuma nu mai aștept decât moartea, frumoasă domniță.

Floarea ne porunci s-aprindem focul în vatră și să preparăm un blid de vin fiert cu zahăr. Omul refuză cu încăpățânare ca să guste băutura și ne spuse că focul era zadarnic:

— Nu mai simt nimica… mor… Vedeți bine că-mi țin singur lumânarea, să nu-mi dau sufletul ca un câine. Și poate că moartea chiar o fi aci, de vreme ce nu mi-e teamă c-o să ia foc țoalele după mine. De trei zile, nu fac altceva decât să aprind și să sting lumânarea… De opt zile zac în pat, fără să mănânc sau să beau… S-a sfârșit: mor.

Stinse lumânarea și și-o culcă pe piept:

Tot ce mai puteți face pentru mine, pentru că Dumnezeu v-a îndreptat pașii încoace, să-mi privegheați sfârșitul și s-aprindeți lumânarea… Astfel, nu mai am nicio teamă că am să ard de viu și voi închide ochii împăcat, chiar astă-seară. Faceți asta pentru sărmanul meu suflet, îngropați-mă apoi și aibe-vă Dumnezeu în grijă. Sunteți haiduci, – o ghicesc după ființele și omenia voastră.

Muribundului, cu toată înfățișarea-i sărăcăcioasă, nu-i lipsea oarecare distincție în trăsături, înnobilate poate de grozava suferință, voinicește îndurată. Vorbirea îi era demnă; se exprima cu ușurință. Vedeai cât de colo că era un țăran sau un fost mic moșier. Dar de unde-i picase pe cap

nenorocirea? Ce poveste înfricoșătoare ascundea această viață gata de ducă?

Căpitanul nostru se istovi, făcându-l să priceapă dorința sa de a ști. Așezată pe cufăr, lângă pat, Floarea îi dezmorțea mâinile înghețate și-l copleșea cu semnele. Pricepu:

— Ehei!… Frumoasă domniță… Nu-i ușor să-ți depeni viața, atunci când ți-e sufletul la gură. E ceva prea lung… Și răsuflarea mi-e scurtă. Viața și nenorocirile mele sunt ale unui popor întreg. Voi, ca haiduci, le știți tot așa de bine ca și mine.

Moșneagul se opri. Părea că-și adună gândurile. Ochii săi pironeau flăcările din vatră, ale căror reflexe jucau pe fața lui trasă și nebărbierită. Apoi își întoarse capul spre noi, care ne pironiserăm în prag, buluc, curioși să aflăm cine-i muribundul atât de oropsit că trebuia să-și țină singur lumânarea.

Prin gesturi, Floarea îl rugă să continue. Și atunci, ne povesti cele ce urmează:

— Acum, că știu c-o să mă ajutați să mor creștinește și că o să mă îngropați, am să-ncerc a vă povesti din viața mea, cât mi-o da răgaz moartea.

N-am fost totdeauna oropsitul care mă vedeți. Ca și a mai mare parte a locuitorilor din vremurile de altădată, scobor dintr-un neam de ostași ce și-au apărat brazda patriei, sub bunii noștri Domni de odinioară; mă trag din părinți răzeși. Pe acea vreme, nu se afla în țară decât Domnul care ocârmuia și se bătea în războaie, sfatul boierilor săi, aproape toți oameni cinstiți, noi ăștia, răzeșii și, pe ici, pe colo, câțiva gură-cască, pe care puteai să-i numeri pe degete. Strămoșii mei aveau țarina, pădurea și pășunile lor, mai mult decât le-ar fi trebuit.

Dar vremurile ce urmară schimbară fața lumii. Bunii domnitori au pierit. Boierii s-au înmulțit ca iarba rea, au devenit nedrepți, jecmănitori

și pofticioși să domnească fiecare barem câteva luni. Tronul țării, fiind ca și azi la cheremul turcilor, se vindea cui da mai mult; proaspeții boieri avură nevoie de mulți galbeni, ca să-și facă partizani puternici în țară, iar la Stambul să cumpere pe favoriții sultanului. De-aici, jafuri și asupriri. Boierii nu mai simțeau nevoia răzeșului, ci cât mai mult pământ și robi care să-l muncească.

Tertipul era simplu: din când în când, slugile lor împingeau înapoi pietrele de hotar după proprietățile noastre. Moșia boierului se-ntindea astfel ca o râie. Hârtiile noastre erau totdeauna pierdute. N-aveam cu ce să probăm. Priveam cum se împuținează, văzând cu ochii, drepturile noastre pe pământul lui Dumnezeu. Să te jeluiești? Cui? Cei care ne jefuiau erau, în același timp, și judecători în Divan. Cumpărau câțiva martori mincinoși: un subprefect, un popă, doi sau trei bețivani. Martorii noștri nici nu erau băgați în seamă.

Acestui tertip i se adăugară două pecingeni care ne dădură gata: birurile „pe tot ce mișcă sau nu” și bătaia pentru cei care nu puteau să plătească. În mai puțin de două generații, ne uitarăm originea. Omul demn de odinioară deveni un animal sfios, care-și scotea căciula înaintea nu importă cărei arătări ce se proțăpea înjurând în pragul casei sale. Cel mai harnic gospodar nu mai fu decât un trândav; cel mai cumpătat, un bețiv. Astfel, țara se împărți în boieri și iobagi și câțiva dintre acești boieri stăpânesc astăzi până la douăzeci de moșii, mare de la zece până la o sută de mii de hectare.

Vai! Urgia asta a târât cu sine o alta și mai înspăimântătoare. Turcii și grecii din Stambul, știind că boierii români își privesc țara ca pe-o raia, se abătură asupră-ne ca lăcustele. Nu doreau decât să-ncheie târgul cu cei care ne jupuiau de atâta amar de vreme și să ne sugă sângele în bună tovărășie. Boierii noștri li se plecară, fără multă codeală, fiindcă, înainte de toate, era vorba de salvarea lor.

În schimbul bietelor noastre piei, mulți dintre boierii noștri

pământeni intrară atunci în grațiile Sublimei Porți, arendând grecilor, atotputernici, una sau mai multe moșii și primindu-i, uneori, chiar ca gineri. Aceste arendări ne făcură să blestemăm ceasul când văzuserăm lumina zilei. Căzusem pe treapta țiganilor robi. Ba chiar mai jos, deoarece robii erau hrăniți, iar noi crăpam de foame.

Și turci și greci, care mai de care, tăbărâră pe fetele și nevestele noastre.

Oh! Dumnezeule neîndurător! Vai de nenorocita, măritată sau nu, care se-ntâmpla să fie frumoasă și să placă cotropitorului! Vai de sărmanul băiețaș care ieșea în calea turcului! Necinstea, chinul și moartea îi așteptau, adesea chiar sub ochii părinților, câteodată ei înșiși măcelăriți.

Și-acum, iată povestea mea:

Pe la 1821, când Ipsilanti și Eteria lui răsculă pe greci împotriva turcilor, eram încă un gospodar cu stare. Locuiam într-un județ de lângă Dunăre, cu nevasta și doi copii: o fată de douăzeci de ani și un băiețaș de doisprezece. Un alt fecior, primul născut, se însurase și trăia într-o comună învecinată cu a noastră.

Pe-atunci încă puteam să-i mulțumesc lui Dumnezeu. Deși foarte strâmtorați cu averea și reduși la strictul necesar, n-aveam să ne plângem de nicio pierdere printre ai noștri, nici nu îndurasem niscaiva bătăi. Dar iată că grecii declarară război turcului, „dușmanul nostru comun”, ziceau ei. Trebuia să ne bucurăm. Erau creștini ca și noi, și cauza lor, dreaptă. O slăbire a puterii otomane n-avea decât să ne prindă bine.

Oh! vorbele! Vraja vorbelor, hrana săracului și huzureala tiranilor!

Hoardele grecești, oameni fără lege și patrie, confundară revoluția cu jaful, luară Țările române drept o raia turcească și, până să zărească hangerul căpeteniei lor, avură destul elan ca să se năpustească asupra femeilor și acareturilor noastre.

Degeaba Ipsilanti, singurul om cinstit, singurul patriot adevărat al Eteriei, decretă sfințenia pământului nostru și pedepsi cu severitate pe

câțiva vinovați.

Și cum ar fi putut să fie oare alt fel, când înșiși vitejii panduri ai lui Tudor Vladimirescu, n-au putut rezista, în ciuda spânzurătorilor, ca să nu ne siluiască fetele și să nu dea iureș în tot ceea ce le cădea în mână? Și dacă nereușita Eteriei în Principatele dunărene n-a pricinuit generalului grec decât o mare deziluzie, de care se răzbuna în văzul tuturor pe capul secăturilor sale, greșeala bietului Tudor, vândut de ai lui, îl costă capul.

Sunt mulțumit că mor, să nu mai văd lumea asta. Cumplită turmă ce lovește sau se lasă lovită, dar care nu cunoaște deloc mijlocia între aceste două ticăloșii. Azi știu că dacă stăpânii lumii sunt lipsiți de omenie, lumea nu-i mai bună decât ei. Vai de drepții de pe pământ!

Cu chiu cu vai, scăparăm de bandele eteriste. Satul nostru nu prea avusese de suferit: doar câteva violuri, jafuri, dar niciun omor. Îmi apărai căminul, ca o lupoaică puii. Fiul meu, la rândul lui, se alese cu stricăciuni materiale. Și când socoteam pacostea îndepărtată, într-o bună dimineață sătenii fură vestiți că soldații turci au pătruns în țară, cu scopul de-a urmări pe greci și de-a desființa Eteria.

Ocupația ne lipsea! Deși n-avusesem niciun amestec în răzmerița grecilor și în ciuda asigurărilor Padișahului care „garantase viața și averea raialelor credincioase”, noi plătirăm oalele sparte.

Pentru întâia dată, țăranul român avu prilejul să-și dea seama că lumea se împarte în tari și slabi, că cei tari nu se mănâncă între ei și că cei slabi n-au nicio patrie pe pământul ăsta.

Îndată ce oștirea turcească poposi în țară, cea mai patriotică grijă a boierilor fu de a-și pune averea la adăpost de prădăciunile așteptate din partea soldaților musulmani. Faimoșii otuzbiri erau vestiți prin cruzimea lor. În schimbul pungilor grele de galbeni, fiecare boier obținu de la comandamentul turcesc un agă drept *zălog*.

Asta fu liniștea pentru stăpânii noștri, dar această liniște a lor de câte vaiete omenești avea să fie umplută, numai scâncetele copiilor noștri au

spus-o!

Din toate ruinele, din toate zăbranicele acestei întunecate epoci, nimic nu întrece suferințele răbdate de carnea copilașilor.

Nu mai vă spun prețul în bani și în natură, plătit de țăran pentru întreținerea armatei turcești; mulți rămaseră fără cămașă și trăiră, schiloditi de topuz; fugiră în munți, după ce pierduseră cămin și familie. Mă numărai și eu printre dânșii; dar pierderea acareturilor nu-mi dădu o lacrimă; averea poți s-o refaci, în timp ce ființele care-ți fac bucuria vieții rămân pe vecie pierdute. Ori tocmai aceste ființe, furtuna mi le-a nimicit până la ultima!

Dumnezeule, mare ți-e puterea, dar n-ai pic de inimă! Unde-i mărinimia ta?

Ascultați, haiducilor, ce s-a petrecut într-o săptămână cu viața unui om și spuneți-mi apoi dacă dobitoacele pot să întreacă neamul omenesc în cruzime.

Într-o sâmbătă seara, aga boierului nostru, întovărășit de doi otuzbiri, a năvălit în bătătura mea; fioroșii bașbuzuci speriară pe nevastă și copii. Cum îi așteptam, apucai o bardă, strigându-le pe turcește că voi răpune pe cel care va trece peste pragul casei mele. Abia rostii amenințarea asta, că o lovitură cu latul hangerului mă doborî la pământ, unde leșinai.

Când îmi revenii în fire, cu gura plină de sânge, îmi văzui nevasta zăcând, întinsă în colțul odăii, sugrumată. Una din mâinile ei încleștase între degete fire de păr, smulse dintr-o mustață. Fata și băiatul, nicăieri. Îmi pierdui iarăși cunoștința, apoi trezindu-mă, noaptea târziu, îmi simții corpul scăldat într-o sudoare rece și pricepui, din durerea care-mi săgeta pieptul, că tot ceea ce luasem drept coșmar era adevărat.

Noaptea se scurse astfel.

În dimineața următoare, o duminică, clopotele bisericii vesteau trist agonia unui popor măcelărit. Apăru un vecin, care-mi dădu o înghițitură

de rachiu. Sosea din partea băiatului meu, care locuia împreună cu femeia lui într-un sat megieș și se oferea să mă ascundă în hambarul său. Nu puteam mișca un deget, darmite să mă scol și să merg pe jos doi kilometri.

Țăranul plecă și trimise niște femei să se îngrijească de moartă. Un alt sătean veni a doua zi și-mi istorisi cum otuzbirii prădaseră biserica, își băgaseră acolo caii, spărseseră icoanele și furaseră obiectele prețioase, pe care le vindeau apoi pe drumuri. Foile cărților sfinte sfâșiate, ca și vechile documente, le găseai risipite pretutindeni. Bunul nostru preot, pe care turcii îl credeau bogat, fusese chinuit până-și dădu sufletul.

— Ăsta-i sfârșitul lumii! adăogi țăranul. Satul e ca și pustiu. Singur boierul o duce bine: aga îl apără și nu-l costă decât galbenii. Pe când pe noi, zălogul ăsta ne costă viața.

Mă ridicai cu greutate și mă târâi pân-la ograda stăpânului nostru, care era poreclit *unul din cei șapte stâlpi ai țării*. Frumosul „stâlp” nici nu se osteni să m-asculte. Logofătul său îl chemă pe agă și cuteză, sfios, să-i reproșeze crima săvârșită în familia mea. Îl rugă să-mi înapoieze cei doi copii.

— Cum? strigă așa-zisul *zălog*: să nu mai iau nici fete, nici băieți! Asta nu se poate, bre!

Logofătul, milos din fire, mă încredință că va face totul spre a înlesni fuga fiicei mele, închisă de agă chiar la curtea boierului. Cât despre băiat, rămăsese în ghearele otuzbirilor.

Mă-ntorsei acasă, unde nevastă-mea se odihnea pe două mese, înconjurată de lumânări și femei care o boceau. Băiatul meu cel mare se ocupa singur cu d-ale îngropării. Eu nu puteam sta în capul oaselor. Pieptul mi-era vânăt, mă înecam mereu și credeam c-o să mor. Asta-l hotărî pe fiu-meu să mâie în seara aia la noi. Plânse toată noaptea.

A doua zi, pe la prânz, eram singur, când un creștin năvăli în curte, strigând:

— Mă Vasile, mă Vasile, aleargă iute: în piața bisericii, otuzbirii vor să-ți turcească băiatul.

Sării de parcă nu m-ar fi durut nimic. În fața bisericii, în mijlocul unei gloate, copilul meu era în picioare pe un scaun. Cu privirea năucită și fața plină de vânătăi. Un turc îi înfășa capul c-un ștergar lung, țărănesc, și striga: „*De azi încolo, acest copil va fi turc; cine-l va atinge, va pieri*".

Pe jumătate mort, ridicai brațele și urlai:

„Pagânilor!… Copilul ăsta e al meu!"

În clipa ceea îmi văzui feciorul ăl mare gonind cât îl țineau picioarele, în capul gol, cu ochii holbați și cu câte un pistol cu două țevi în fiece mână. Trase de patru ori în otuzbiri și doborî trei.

Atât putui să mai văd, căci sângele mă podidi pe gură și pe nas și mă prăbușii leșinat.

Timp de două zile, mă zbătui între viață și moarte, neștiind ce se petrecea în casa mea. Oameni de inimă mă transportaseră acolo.

Ar fi fost mai bine, dacă mi-ar fi rămas ochii închiși pentru vecie, deoarece, acasă, cei doi copii ai mei, măcelăriți îndată după leșinul meu, așteptau clipa regăsirii cu maica lor.

Mă aflam în joia săptămânii pătimirii mele, acasă. Vineri sosi rândul fiică-mii, ca să se ducă lângă ceilalți trei. Nu plecă singură: scăpând din ghearele agăi, se ascunsese la cumnată-sa, văduva fiului meu; fură spânzurate împreună.

Nu-s oare umerii unui biet om prea neputincioși, ca să rabde toate astea într-o săptămână?

Ei bine, o să vedeți că la o depărtare de douăzeci și șapte de ani, adică acum șase ani, o altă nenorocire mi-a strivit umerii de moșneag.

Îmi rămăsese o fată de șaisprezece ani, care locuia în acest conac, azi dărăpănat și pe care o înfiase fratele meu cel mare. Bietul Mihai, deși drăgăstos și mai înstărit decât mine, nu voise ca să se însoare niciodată.

Spunea, pe bună dreptate, că „cu cât te lipești de ființele iubite, cu atât ești mai nenorocit când le pierzi”. Pierderea unui câine îl adusese în starea asta.

Totuși, nu-și putu stăpâni dragostea ce i-se năzări pentru fi-mea, Măriuca, dragoste împărtășită și de copil, și mi-o ceru:

— O s-o mărit c-un flăcău pe sprânceană și-i voi lăsa moștenire toate acareturile mele.

I-o dădui. Avea pe vremea aia abia doisprezece ani. De atunci nu-i mai revăzui, deoarece timpurile deveniră grele pentru mine, iar Bisoca era la o depărtare, cale de opt zile cu căruța, de ținutul unde trăiam.

Dar, îndată ce îmi pieri familia, averea micșorată la câteva boarfe, înhămai doi cai, părăsii meleagurile nenorocirii și zburai în brațele lor.

N-avusesem parte decât de-o viață de lacrimi, timp de zece ani. Ochii mi se uscaseră, nemaiputând să se închidă. Devenii, pentru țăranii din Bisoca, „strigoiul pădurii de fag”.

Fiică-mea, tânără, plină de viață, răzgâiată de moșu-său și însetată de fericire își dădu partea ei de lacrămi scumpilor morți și se întoarse iute la imboldurile tinereții, care-i dădeau ghes. Ar fi fost păcat, să ai pică pe ea. Bunul Mihai, dimpotrivă, lovit în suflet de nenorocirea mea și întărit în dreapta-i părere asupra vieții, împărtăși frățește durerea mea, își sfâșie sufletul cu învierșunarea omului născut ca să sufere laolaltă cu tot ce este suferință și se stinse ca un sfânt, doi ani după sosirea mea la Bisoca.

Rămăsei singur cu lacrămile, pădurea și oile mele. Uitai de Măriuca, care, văduvită de mângâiere, își însuși ideile unchiului ei asupra primejdiilor dragostei, și le aplică de-a-ndoaselea: refuză astfel să-și întemeieze un cămin, din lipsă de dragoste maternă și pentru a se deda, fără stavilă, unei desfrânări din cale-afară de pătimașe. Așa că, pe când eu băteam pădurile, Măriuca bătea clăcile.

Nenorocirea a fost aspru pedepsită, deoarece, pe la douăzeci și cinci de ani, rămase grea și născu un copil care o costă viața.

Moartea ei nu mă atinse peste măsură. Mă obișnuisem să trăiesc fără ea. O socoteam ca pe o străină de neamul meu. În schimb, mă înnebunii după copilul ei, o fetiță drăgălașă care-mi umplu viața de veselie și milă.

Nicio lacrimă. Nicio deznădejde. O sarcină dulce începea să dea acum un sens bătrâneții mele. Toți morții mei reînviară; toată iubirea lor sclipea în ochișorii negri ai micuței mele Anghelina. O ferii de orice griji, că și o prințesă ar fi invidiat-o, și ea, la rându-i, îmi copleși inima cu o tulburare care făcu pe săteni să creadă că-mi pierdusem mințile. În ciuda celor șaizeci de ani ai mei, mă cocoțam în vârful pomilor, de unde imitam pentru ea cântecul cucului; mă încotoșmănam cu blana unui urs împușcat de mine și țopăiam dinaintea Anghelinei, care, numai de șase ani, îmi bătea toba pe spate cu mânuța și cânta în felul țiganilor care-și joacă urșii dresați:

Joacă bine, moș Martine,
Că-ți dau pâine și măsline!

Oh! Dumnezeul meu! Câte maimuțăreli, de dimineață până seara, ca s-o înveselesc! Glasul ei avea gingășia notelor înalte ale armonicei. Chiar oboseala îmi părea o voluptate, când, iarna, cu Anghelina în cârcă și săniuța la subsuoară, suiam de-o sută de ori colina acoperită de un strat de zăpadă în care înotam pân-la brâu și care-mi tăia răsuflarea; dar, oare, care alt bunic era mai fericit decât mine, în clipa alunecușului cu nepoata pe genunchi?

Am trăit, robit de Anghelina, cei mai frumoși ani ai vieții mele, ai vieții mele întregi. Numai că vârsta înaintată începu să-mi dea, când ea împlini cincisprezece ani, oarecari griji asupra sorții micuței, în cazul c-aș muri. Era frumoasă, ca orice fruct al unei dragoste ascunse. O puteai asemui cu una din acele faimoase ștrengăroaice, născută dintr-o roabă țigancă, frumoasă, și un chipeș fiu de boier, amândoi scoși din minți într-

o noapte de vară. Firea ei semăna cu a noastră și deloc cu a mă-sei; mă iubea, mă dezmierda, se arăta deșteaptă, gospodină. Plimbările ei se mărgineau la împrejurimile cele mai apropiate: pe jos, călare, în brișcă, eram nedespărțiți. Și cum frumusețea nu-i era întrecută decât de sărăcie, deveni numaidecât îngerul tuturor acelora pe care iarna îi apucă lipsiți de lemne, făină și provizia de brânză.

Cum aș fi putut, Dumnezeule neîndurător! ca-n mijlocul acestei nemăsurate fericiri să mai gândesc la un dușman, care de departe își ațintise ochii asupra singurului meu rost în viață, asupra Anghelinei mele.

Și de ce oare nu mi-a fost dat să uit nenorocirile de altădată, să mă bucur de ceea ce socoteam drept o răsplată a cerului și să nu mai mă tem de cruzimea omenească, pe care o scăldasem din belșug cu sângele alor mei?

Și totuși, de-aș fi putut birui măcar o clipă încântarea mea de bătrân smintit, mi-ar fi fost ușor să deslușesc dușmanul, căci de multe ori îi cercetasem sufletul și-i auzisem glasul.

Era starețul mânăstirii Orbu, un tâlhar de cuțovlah din acea Macedonie ai cărei băștinași își schimbă naționalitatea ca și cămașa și care nu-s nici români, nici bulgari, nici greci, nici oameni. Era vestit ca intrigant iscusit și puternic ocrotit, dar asupra purtării sale de satir nu circulau decât șoapte. Mânăstirea era dintr-acelea care prădase obștiile sătești de ultima sfoară de pământ și munți împăduriți.

Țiganii robi furnicau pe proprietățile sale.

Uneori, starețul de la Orbu binevoia să ne cinstească prin prezența sa vecerniile duminicale. Mă aflam întotdeauna cu Anghelina. Starețul observă porumbița și-o învălui în privirile sale pătimașe. De-atunci, vizitele lui se îndesiră, până ce într-o duminică, apropiindu-se de noi, îmi vorbi, duse dosul palmei drepte la buzele noastre, apoi, împreunându-și mâinile deasupra căpșorului auriu al fetei, o binecuvântă cu căldură:

— Fie ca *Pronia* cerească să te aibe în paza sa, frumoasă Anghelina, și ca ea să-ți călăuzească pașii pe drumul fericirii. *Amen!*

Țăranii, martori ai acestui semn de atenție, ne pizmuiră. Le pieriră însă pofta, când, opt zile mai târziu, ieșind să dau o raită prin pădure cu Anghelina, furăm atacați de o bandă înarmată, care, cât ai clipi, îmi răpi copilul, lăsându-mă încremenit locului. O lovitură de măciucă în cap îmi luă piuitul, de crezui că lumea s-a sfârșit odată cu mine.

N-am murit, pentru că oi fi având poate „șapte suflete”, ca pisica, dar de-atunci urechile mi-au rămas surde, nesimțitoare la cele din jurul meu.

Au trecut șase ani.

Mânăstirea Orbu, cuib de desfrânare lumească și maimuțăreală divină, adăpostește încă între zidurile ei un monstru, cu numele de „stareț”.

Anghelina mea nu mai e!

Trei luni după răpire, părăsind patul, luai – moșneag surd și prăpădit – drumul spre București, ca să mă jeluiesc Divanului țării. Divanul, puțin plictisit de istoriile mânăstirești, îmi soroci o anchetă, care constată că: *numita Anghelina, fiind fiica unei haimanale, nu era poate chiar așa de neștiutoare cum susținea bunicu-său…*

Așa că, tot ce putui obține, fu ca porțile mânăstirii să se deschidă, după șase luni din ziua când îmi zălogiseră copilul și ca Anghelina să-mi cadă în brațe. Dar nici urmă de fetișoara mea. Ci o stafie.

Glasul nu i-l mai auzeam. Nici nu fu nevoie, căci nu mai vorbea, deoarece își pierduse pe jumătate mințile și muri la capătul a trei săptămâni.

M-am retras din lume, am renunțat la pământuri, n-am mai băgat în gură decât pâine goală și apă, ca s-o sfârșesc mai iute.

Dar, vedeți voi, până și moartea e anevoioasă pentru nenorociți!

Calul, se spune, n-așteaptă rugăciuni ca să mănânce ovăz; cu atât mai puțin haiducul, când e vorba de o răzbunare.

Când ne adunarăm iarăși în jurul focului, iar căpitanul nostru cercetă cu o privire fețele hotărâte ale voinicilor, nu citi decât un singur răspuns de la un capăt la celălalt al șirului:

— Da! strigau toate aceste figuri de aramă, să-l pedepsim pe starețul de la Orbu. Trebuie!

— Bine-nțeles, tovarăși, încheie Floarea Codrilor. Dar vă înștiințez că, dintre toți puternicii pământului, popii sunt cei care știu să-și apere strașnic pielea!

— Cu atât mai rău! Cu atât mai rău! strigarăm, în frunte cu călugărul Spilca.

Ilie înțeleptul, în timpul acesta, nici nu se clintise. Toate privirile se ațintiră asupra lui.

— Ce spui tu, Ilie?

— La fel ca Floarea: popii știu să se apere pe pământ, ca și-n ceruri…

— Dar asta nu-i totul, reluă căpitanul. Mai întâi, voi nu știți că starețul de la Orbu e chiar fostul stareț al mânăstirii Snagov, fiorosul părinte Chiriac…

— Părintele Chiriac?… Monstrul ăla?

— Chiar el, desigur, omul prin ale cărui uneltiri au căzut capetele celor trei boieri cinstiți, patrioți sinceri și care apoi a dezlănțuit o teroare ce a secerat populația unui județ întreg. Apoi, ceea ce voi nu știți, e că bestia mă cunoaște de la o poștă. Am trăit la Snagov pe vremea lui, i-am fost gazdă, iar el mie oaspete, înainte de a-și da pe față ce trebuia să fie mai târziu. Când ne-am destăinuit unii altora viețile, n-am crezut necesar să-mi înșir toate pățaniile. Ca și voi, de altfel. Bănuiam c-o să se afle cu

vremea.

Ei bine, uite, înainte să plec la Constantinopol, am ținut la Snagov, lângă București, o casă care fu des vizitată, pe atunci, de ceea ce se cheamă „crema țării”. Casa mai e și azi, și-mi aparține. Acolo am haiducit în felul meu, adică: cât mai mult bine poporului și cât mai mult rău dușmanilor lui, fără să ies de sub scutul legii. Dimpotrivă, ocrotită de ea. Chestie de vicleșug femeiesc. Sper s-o revăd împreună cu voi, dac-o să vreți, fiindcă cea mai bună haiducie este aceea care supune legile, cauzei ei.

Deci, trebuie să venim de hac unui *popă*, acest popă e *părintele Chiriac* și acest părinte Chiriac *mă cunoaște*.

Se mai află un al patrulea punct și cel mai greu: *neprevăzutul*, capul tuturor belelelor în viață.

Nu e vorba numai de vitejie. Vă cred destul de curajoși, ca să mergeți să vă spargeți capetele de porțile ferecate ale mânăstirii Orbu, care e o fortăreață. Da’ p-ormă?

Nu! tovarăși. Să mori, e ușor. Să trăiești, mai puțin. Și acum, în drum spre Orbu, mă voi gândi la toate piedicile astea; gândiți-vă și voi, la rândul vostru.

Patru ore de mers obositor, pe o noapte întunecoasă, ne ajutară să atingem pădurea deasă ce străjuiește Orbu. Oameni și animale eram plini de zgârieturi, din cauza mărăcinilor și a crăcilor. Nici caii, nici noi nu ne simțeam bine. Și umezeală! Umezeală! Până și buzunarele ni-erau umede! Blestemat anotimp!

Zorile mijeau posomorâte ca și nesiguranța expediției noastre. Întreaga întindere a văii administrată de stareț era cufundată într-o mare de ceață, deasă, tot pe atât de sinistră ca și înfricoșătoarea mânăstire, a cărei arătare cenușie, înfiptă pe-o ridicătură, se ivea obraznic din ceață.

Movilă, vătaful nostru, îi arătă pumnul său amenințător. Un dangăt

de clopot, abia auzit, îi răspunse. Călugării, unul după altul, plecau să se roage Domnului ca domnia lor pe pământ să nu înceteze niciodată.

Voirăm s-aprindem focul, acest prim tovarăș al haiducului, după flintă, cal și vin. Floarea se opuse:

— Nici fir de foc! Ne aflăm, doară, la marginea pădurii și fumul ne-ar putea trăda. Dar, cum trebuie să stăm aci toată ziua, până noaptea târziu și cum nu putem să dârdâim cincisprezece ore în șir, știți voi mijlocul de-a face foc fără fum?

Nimeni nu răspunse.

— Ei bine, porniți la doi kilometri de-aci și veți găsi acolo o cărbunărie. În schimbul acestei plosci cu rachiu, cărbunarii o să vă lase să luați cât mangal poftiți. Dosiți-vă bine armele și nu fiți prea grozavi.

Fețele mohorâte se înseninară:

— Să ne trăiești, căpitane! strigă Movilă. Eh! acu sunt sigur că mâine noapte starețul n-o va scoate la capăt cu astfel de ibovnică!

Doi oameni plecară pe fugă și se reîntoarseră în mai puțin de o oră, aducând fiecare câte un sac de cărbuni în spate.

— Aprindeți puțin câte puțin și hrăniți focul cu chibzuială, porunci Floarea.

Apoi – după ce căldura și cafeaua fumegândă din plosci ne întărise inima – Floricica ne dezvălui planul ei:

— Voi știți că haiducii au meteahna de-a se năpusti asupra dușmanului și de-a ucide fără să se sinchisească de sângele nevinovat ce-l varsă. Obiceiul acesta trebuie păstrat numai la ananghie. Niciodată să nu pierdem din vedere că slugile care-și apără stăpânul n-o fac totdeauna cu tragere de inimă. Trebuie să le cruțăm, pe cât se poate.

Astă-seară n-o să fie vorba de un atac, dacă lucrurile vor merge cum le presupun. Iată: pe la ora zece, o să mă anunț starețului, împreună cu fiul meu, Irimia, cerându-i azil pentru o noapte. Încă doi oameni vor face la fel. Unul va fi Ilie. Celălalt?

— Eu! strigă Spilca; am fost călugăr și le cunosc tabieturile.

— Foarte bine… Ilie și Spilca vor fi codița noastră. Acum, ascultați! Treaba se va face cu noi patru: toată mânăstirea are un călugăr portar, care veghează noaptea și un ajutor de portar, un țigan rob, bărbat vânjos, cutezător, periculos. După primirea noastră. – care-i sigură, fiindcă-mi voi da numele adevărat – acești doi inși vor fi supravegheați îndeaproape de către Ilie și Spilca, rămași jos, la trapezărie. Dacă devin bănuitori – adică daca starețul le strecoară vreun consemn special cu privire la noi – atunci vor fi uciși amândoi cu dibăcie și poarta va fi a noastră. Pe portarul țigan să nu-l omorâți, decât după ce-o refuza propunerea voastră de-a ne urma.

Cam asta, pân-aici. Cât despre stareț, mă însărcinez eu, singură sau ajutată de Irimia, după împrejurări. Sper să izbutesc, sprijinindu-mă pe cele trei puncte care adineaori erau împotriva noastră: *un popă*, deci un ins oricând măgulit să aibă de-a face cu o femeie frumoasă; acest popă e *părintele Chiriac*, o dihanie, care cu siguranță nu se teme de nimic, fiindcă-i puternic; apoi, *mă cunoaște* ca pe femeia galantă, de demult, de la Snagov, mare negustoreasă de mătăsuri din Levant.

Dar iată și-al patrulea punct care votează împotriva noastră: *neprevăzutul*. Asupra lui, în zadar orice discuție. Tot ceea ce putem face, e să-l înfruntăm cu băgare de seamă.

În cazul că acest neprevăzut îmi va răsturna socotelile, Movilă, care va aștepta aci cu patrusprezece oameni, va fi gata de orice, dacă nu vom reapărea până după miezul nopții. Poate că n-o să cădem morți, ci numai prizonieri. Atunci, să vie să bată în poarta mânăstirii, cerând tot găzduire, să dea prin surprindere paznicii peste cap și să atace fără sfială…

În cazul ăsta extrem, așteptați-vă la orice!

Hotărât, nu! Vechii tovarăși ai lui Cosma nu erau obișnuiți cu un căpitan cu socoteli atât de drămuite. Le plăcea mai mult să-și înfierbânte

capul cu vin, să nu prevadă nimic și să cuteze mult. Cât despre grija unei aventuri: chestie de noroc. Și pe urmă, nu mori de două ori!

În loc de asta, li se cerea acum să devină cărăuși, să lumineze un popor pe de-a-ntregul îndobitocit și de a-și pune mănuși, spre a stârpi un cuib de vipere.

Și averea mânăstirii? Trebuia să nu te atingi de ea? Floarea Codrilor o trecuse, cu noblețe, sub tăcere. Dar haiducii nu se împăcară deloc cu astfel de nobleți.

Din care cauză, Ilie îl și luă la o parte pe Movilă, șoptindu-i:

— Ba, să n-aștepți cu oamenii tăi până la miezul nopții. Mânăstirea asta-i una din cele mai bogate. Dacă nu ieșim dintre zidurile ei legați fedeleș stăpânirii, trebuie să ieșim plini de aur. Veniți, deci, după noi, la o oră după plecarea noastră și țineți-vă ca la o bătaie de pușcă: la primul țignal, alergați și lucrați ca și cum căpitanul n-ar fi cu voi.

Movilă trecu acest cuvânt de ordine haiducilor, care-și curățau armele, și-i îmbărbătă puțin. Ilie, înțelept cum era, se pricepu cum să-i înveselească încă și mai mult: luă trei oameni, plecă, dracul știe unde, și se-ntoarse pe înserat cu un berbec frumos pe umeri; cei trei tovarăși aduceau fiecare câte o damigeană de zece ocale de vin.

Toate aceste bunătăți stârpiră golurile sufletești, care, desigur, nu sunt făcute ca să-ți dea curaj. Haiducii nu prea iubesc posturile și rugăciunile. Însăși Floarea ne ținu hangul, deși de felul ei se purta ca o domniță adevărată.

În acest timp, soarele ne făcea bezele, străpungând deodată stratul de ceață. Fâșii roșii suprapuse brăzdară cerul la orizont. Câteva raze se prelinseră printre trunchiurile arborilor, poleindu-ne fața. Ilie le întâmpină cu sunetele înăbușite ale fluierului său.

Căpitanul nostru se sculă, își deschise sacul și scoase veșmintele cele mai scumpe: manta de hermină, șalvari de mătase brodată, așa cum poartă turcoaicele în locul fustelor, gheroc scurt de catifea, năframă

persană împodobită cu fluturi de aur. Se împodobi cu toate inelele și diadema, și-și strecură la cingătoare un mic pumnal cu vârful otrăvit.

Ca fecior al unei doamne atât de nobile, fui poftit să-mi pun căciula de astrahan, cizmele din teletin lustruit și să-mi potrivesc îmbrăcămintea, după cum cerea împrejurarea. Spilca și Ilie își ascunseră, de asemeni, înfățișarea, izbutind să pară, pe cât posibil, niște „țărani de treabă”, dar își înțesară brâiele cu pistoale și junghiuri. Pe deasupra mantalelor, numai ei aveau să poarte flinte în văzul lumii și fără să dea de bănuit, ci așa cum le poartă cutare ins din garda unui bogătaș în călătorie pe drumuri nesigure.

Noaptea cufundă toată suflarea în beznă.

— Trageți cenușa pe jeratic! zise căpitanul.

Puțin după aceea, cei patru cai ai noștri apucau drumul mânăstirii Orbu.

Mânăstirea era o clădire foarte întinsă, străjuită de ziduri, ridicată pe o înălțime, departe de orice așezare omenească. Nu se zărea nicio lumină în curtea muncilor sau în cea de onoare.

Ciocănirăm la poarta acesteia din urmă, care se deschidea oricărui drumeț dornic să petreacă o noapte la arhondărie. Un clopot sună, anunțându-ne, apoi ușa ferecată cu drugi grei scârțâi în balamale și un călugăr cu felinarul în mână ne deschise calea.

Ținând caii de căpestre, pășirăm în curte, când deodată, la lumina palidă a felinarului, un blestemat țâșni pe dinainte-ne, încât crezurăm, oricât de haiduci eram, că-i într-adevăr dracul. Călugărul, încurcat de spaima noastră, ne lămuri:

— E un țigan rob, care o zbughise; prins, a fost băgat în fiare, după cum e obiceiul în țara asta.

Aceste fiare și acest obicei – despre care auzisem vorbindu-se – erau pur și simplu o barbarie: țiganul din fața noastră, o namilă de om, nu mai

păstra nimic omenesc. Două coarne mari de fier îi atârnau de o parte și de alta a capului. Ele erau înțepenite într-un cerc, tot din fier, care-i strângea țeasta la nivelul frunții și acest cerc, ca să nu poată fi scos, era, la rândul lui, înțepenit, cu ajutorul a două bare verticale, de un alt cerc care-i înconjura gâtul.

Sărmanul târa, pretutindeni, după sine, un lanț lung, legat de glezna piciorului drept; celălalt capăt al lanțului era prins în zid, lângă culcușul lui. Și nenorocitul era nevoit să trăiască în halul acela, să slugărească și să doarmă noaptea, chinuit de coarne și aparatura lor.

Prietena noastră îl privi îndelung, fierbând de mânie. Ne privi și el, de asemenea, cu ochi omenoși, dar Dumnezeu știe ce se petrecea în mintea lui. Trupul său de Hercule, tăiat parcă în stâncă și aproape gol, era respingător de murdar. Mustăți mari, negre ca și restul feței sale, îi cădeau până pe piept.

Călugărul închise poarta cea mare, îndreptă animalele noastre spre grajd și ne ceru să-l urmăm. Floarea îl rugă să ne anunțe starețului.

— Prea sfinția sa nu mai primește azi, răspunse portarul.

— Fii atât de bun și-l înștiințează că jupâneasa Floricica de la Snagov îi face o vizită. O să ne primească.

Trimisul porni cu pași mărunți, cu felinarul în mână, dar când fu în mijlocul curții, se întoarse deodată din drum.

— Haideți după mine în sala de așteptare; e prea lung drumul, ca să-l fac de două ori, în caz că v-o primi.

Traversarăm un lung gang, care mirosea a mucigai, apoi o nesfârșită galerie ce da într-o sală de mâncare, plină cu afișe și dulapuri și, după puțin timp, ne trezirăm în sala de așteptare, o încăpere rău luminată de două candele.

Aci, grozavul neprevăzut, despre care ne vorbea Floarea, căzu ca un trăsnet: când să ne părăsească spre a intra la stareț, călugărul ridică felinarul în dreptul figurilor noastre și ne cercetă bănuitor. Privirea sa

întâlnind pe a lui Spilca, amândoi holbară ochii și tresăriră, dar numai cât ai clipi din ochi, apoi portarul plecă fruntea la pământ și dispăru pe o ușă.

Rămași singuri, Spilca își plesni obrajii cu amândouă mâinile și ne șopti printre dinți:

— Haiti! sunteți pierduți! Călugărul ăsta mă cunoaște de la Muntele Athos, unde mi-am ucis starețul, care era și al lui. O să mă dea în vileag!

Spaima sa ne amuți câteva clipe… Ilie avu însă răgazul să sufle căpitanului:

— Ține-ți firea, o să facem ce-o trebui; oamenii noștri vor fi în curând sub zidurile mânăstirii!

Ușa se deschise. Părintele Chiriac apăru înfășurat într-o manta lungă de aba, în capul gol. Era un om burtos; față roșcovană, congestionată; privire de epileptic.

Simulând o curtoazie care-i ascundea cu greu neliniștea, exclamă cu voce spartă, de bețiv trândav:

— Ia te uită!… Floricica! Sau precum te strigau țăranii și boierii: *Domnița din Snagov!* Hai, poftește! Cât despre *compania* doamnei, să binevoiască a-l urma pe fratele portar.

(Rostind cuvântul „companie”, își adânci privirea în ochii lui Spilca).

— Din această companie, replică Floarea, tânărul este feciorul meu, Irimia; dacă nu te supără, mi-ar plăcea să-l am lângă mine.

— Ah! Feciorul dumitale! Aveai unul? Nu știam. Ei bine, s-aștepte o clipă, aci, în sală. Intră mata, întâi!

Înțepenit în pragul ușii, nici nu ne dădu binecuvântarea.

Floarea păși, cu sânge rece, în odaia starețului, care închise ușa.

Acum știam ce ne rămânea de făcut; dar portarul o bănuia?

Nemișcat, o clipă, cu bărbia în piept, avea aerul că gândește privind pământul ce trebuia să-l înghită, înainte de-a reapărea starețul, – și

deodată o luă la goană cu pași mărunți, urmat de Spilca și Ilie, traversă sala de așteptare, sala de mâncare și, când să deschidă ușa galeriei…

Hop!

Cu un salt de panteră, Spilca îi sări în cârcă, astupându-i gura. O clipă mai apoi, inima îi fu străpunsă de pumnalul lui Ilie, fără un strigăt, fără un geamăt.

I se luă cheia de la intrare. Trupul, încă zbătându-se, fu aruncat iute într-un dulap. Și cei doi prieteni o tuliră spre scăpare.

Din sala de așteptare – temându-mă, dintr-o clipă într-alta, să nu apară starețul – priveam scurta scenă a omorului, cu liniștea celui care urmărește jocul unei pisici zburdalnice, cu un ghem. Când totul se sfârși, închisei ușa sălii de mâncare și mă așezai pe scaun.

La capătul unui sfertuleț de oră, „Prea sfinția sa” deschise ușa și mă chemă:

— Cred că nu te-am făcut s-aștepți prea mult? îmi spuse cu un aer ursuz, rece, că mă uimi, atât îl simțeam de răutăcios.

Aruncase după față masca bunăvoinței silite. Ce se petrecuse? Aș fi dat cerul și pământul ca s-o știu, dar din aruncătura de ochi ce-o schimbai cu Floarea, ca s-o vestesc *că totul era în regulă*, nu putui ghici nimic.

Ne aflam într-o sală de primire-bibliotecă, a cărei simplitate fără margini, mai de grabă stânjenitoare, nu dovedea altceva decât fățărnicia sărăciei, proprie fețelor bisericești, în mijloc, o masă mare, din lemn mâncat de cari și scaune șchioape.

Starețul se așeză, poftindu-mă să fac la fel, apoi adresându-se Floarei:

— E multă vreme de când te-ai întors de la Constantinopol? o întrebă el, privind-o dușmănos pe sub sprâncenele stufoase și roșcate.

— De câteva luni…

— Pare-mi-se, dacă nu mă-nșel, te-ai reîntors în tovărășia arhontelui

Samurakis?

— De ce această întrebare?

— Pentru că arhontele a fost unul din bunii mei prieteni…

— Ei bine, da! Am venit împreună…

— …Și tot împreună ați locuit în casa lui de lângă Siret, nu?

Prietena noastră adulmecă nenorocirea și-o înfruntă cu liniște:

— Observ, părinte Chiriac, că după ce până mai adineaori mi-ai propus să mă culc cu d-ta, acum mă supui unui interogatoriu în toată regula!

— Cam așa, scumpă „domniță din Snagov”… Dumneata o să-mi dezvălui misterul acestei aventuri care a costat pe arhonte viața!…

— N-am ce să-ți explic…

— O să vedem noi!

Cum stătuse lângă ușa pe care intrasem, se sculă agale, răsuci cheia în broască și-o băgă în buzunar – gest care mă făcu să duc mâna la pistoale, dar Floricica mă opri, printr-un semn, la repezeală. Și pe bună dreptate, fiindcă imediat se deschise înapoia noastră o ușă cu două canaturi și apărură patru inși. Ne legară fedeleș, cât ai clipi din ochi. Nu opuserăm nicio împotrivire.

În picioare, în mijlocul sălii și încruntat ca un călău, starețul crezu că ne răpune cu ochii lui de gâscă. Floarea îi spuse:

— Ai cunoscut, cumva, acum șase ani, o tânără din Bisoca, pe nume Anghelina?

— Poate…

— Folosind aceleași mijloace, ca cele de-acum, i-ai biruit împotrivirea dinaintea poftelor dumitale?

— Nu chiar așa…

— Și dumneata nu crezi că, luându-mă drept o Anghelina, ți-ai putea rupe dinții?

— Nu văd cum, căci în ceasul de față cei doi tovarăși ai voștri vor fi

mărturisit scopul vizitei voastre la mânăstirea Orbu. Mă voi purta cu voi mai puțin aspru decât s-au purtat cu ei, dacă o să destăinuiți, de pe acum, partea voastră de nelegiuire în omorârea arhontelui Samurakis.

— Partea mea de nelegiuire? Dumneata vorbești de nelegiuire? Dumneata care răpești fete tinere, le siluiești și le omori? Dumneata care ai uneltit să cadă capete și care strivești mulțime de nevinovați? Dumneata care pui coarne de fier ființelor ce te slugăresc și pe care Dumnezeu le-a înzestrat cu grai? *Tu* vorbești de nelegiuiri, *tu*, gunoi popesc!

Niciodată n-o văzusem pe Floarea Codrilor mai frumoasă ca-n clipa aceea, cu mâinile la spate, cu fața aprinsă de mânie, capul împodobit cu diademă, cu mândrie dat pe spate, ochii ei negri, măriți și scăpărători.

Foarte palid, starețul ceru foarfeci. Stând pe scaun, haiduca nu se clinti. El îi scoase diadema și mantaua, îi tăie veșmintele de la ceafă până jos, dădu la o parte fâșiile și, arătând spre spatele-i gol, porunci unuia dintre gealați, care ținea o vână de bou în mână:

— Trage-i una!

Apoi, privind pe Floarea în albul ochilor:

— Zadarnic, orice zgomot: aci nu se aude decât ceea ce voiesc eu, care sunt ascultat orbește.

Bestia lovi fără milă. O dâră roșie, care se învineți numaidecât, apăru de-a lungul omoplaților.

Niciun suspin. Doar corpul îi tremura… Mă simții mândru de a fi feciorul unei asemenea femei!

— Mărturisește, aventuriero! urla prea sfântul.

Nimic.

Un semn al starețului fu urmat de a doua lovitură, care clătină pe osândită. Prima umflătură plesni în două, sângele țâșni în lături din abundență.

Totuși niciun strigăt. Oh! cât de mare mi-era dorința de a fi în locul ei

și de a-i dovedi, la rându-mi, că eram un haiduc.

Cu fața spre dulapul cu geamuri înțesat de cărți sfinte, căpitanul nostru medita, poate, la atâtea înțelepciuni milostive, răstălmăcite în instrument de tortură, când clanța ușii ce da în sala de așteptare se mișcă încetișor.

Călăul prinse zgomotul slab al broaștei și tresări:

— Tu ești, Marcule? Ce s-a întâmplat?

În loc de răspuns, o bubuitură care zgudui temeliile; ușa zbură spre stareț, care fu dat de-a berbeleacul, și în prag se văzu lungindu-se statura neagră a țiganului „încornorat”, în urma căruia năvăleau haiducii. Lovitura și uluiala fură atât de puternice, că nimeni n-avu timp să se întrebe ce se petrecuse. Înarmați cu saci și frânghii, țiganul deoparte, tovarășii noștri de altă, legară în grabă pe stareț și cei patru ticăloși, le înfofoli capetele, cât p-aci să-i înăbușească. Și abia sfârșite acestea, robul, lăsând în plata Domnului pe stăpânul său, să dădu îndată unui măcel, fără pereche în viața mea de haiduc: învârtind în mână, ca pe-o praștie, lanțul greu ce-l târa de gleznă acum o oră, îl repezi de câteva ori în capul celor patru zbiri ce zăceau la pământ. Saci, oase, creieri, fură pe curând o tocătură groaznică. Apoi, fără să sufle o vorbă, înspăimântătorul diavol se întoarse la stareț, răzbunarea sa cea mare. Îi smulse hanțele, îi descoperi fața și c-un genunchi pe piept, față în față, labele sale mari începură un soi de sugrumare, prin opinteli scurte. Călugărul tiran părea pe jumătate mort; când apăsarea ținea prea mult, ochii îi rămâneau o bucată de vreme închiși, până să-i redeschidă, în acel răstimp, țiganul țopăia prin odaie, se arunca asupra victimei, îi mușca nasul, urechile, gâtlejul și-l ințepa cu atâta furie cu coarnele lui de fier, că se răni el însuși cu aparatura și sângele i se prelingea pe față.

La urmă, înhățându-și lanțul îi strivi capul.

În timpul acesta, tovarășii noștri ne slobozeau mâinile și scotoceau

încăperea părintelui Chiriac, unde-i aștepta o pradă bună.

Clopotele mânăstirii Orbu chemau pe călugări la rugăciunea de la miezul nopții, când ceata noastră, îmbogățită cu zece mii de galbeni și un fost rob scăpat de coarnele sale, își luă calea destinului.

Singură Floricica avea de ce se plânge puțin…

III
TAZLĂU

— Mii și mii de tristeți rod, într-o viață, sufletul generosului; dar nimic nu-i este mai dureros ca suferința aproapelui său: așa e *sufletul haiducesc!*

Pământul este atât de minunat, simțurile noastre atât de nestăvilite, nevoile gurii atât de josnice, încât, pe bună dreptate, ar fi trebuit să vii pe lume fără ochi, fără inimă, fără nimic altceva decât nevoia de-a sfâșia, pentru ca să ne mărginim numai în a strivi pe semen și de-a urâți viața, în loc să iubim, mai degrabă, dreptatea, mila și dreptul altuia la fericire.

Iată în ceea ce haiducul se desparte de ceilalți oameni, de turma proștilor, devenindu-le dușman.

Haiducul nu e crunt. Nicidecum sângeros. Dacă uneori ucide, e din vina cruzimii dușmanilor, care-l silesc.

Haiducul este omul născut bun și numai bunătatea ne deosebește de animalitate: ea este unica distincție a vieții omenești.

Ștergând-o în pădure și ieșind de sub scutul legii, orice haiduc adevărat rămâne bun, deloc hain, îngăduitor în fața greșelii. El nu uită că, ceea ce definește măreția unui conducător, este mai ales înțelegerea. Altminteri, și gospodarii ar ști să poruncească, la rândul lor. Haiducul nu uită, mai cu seamă, că e un răzvrătit generos: pentru dânsul, crima și jaful nu sunt un scop.

Haiducul nu este un tâlhar.

Pentru ca lumea să devină mai bună, orice om trebuie să fie un haiduc!

Cu aceste cuvinte, Floarea Codrilor deschise sfatul haiducilor, pe Tazlău.

Erau de față patru din cele mai frumoase figuri ale acelor vremi:

Groza, Jianu, Codreanu și Bujor. Oamenii care îi întovărășeau, erau cam la vreo două sute – mișcătoare regăsire de frați, legați prin aceleași simțăminte, urmăriți de aceleași potere și năpăstuiți de aceeași soartă.

O pădure seculară, în mare parte neumblată, îi ferea de orice surprindere. Lupul, ursul, mistrețul și popândăul erau singurele vietăți ale pădurii – ființe mai puțin nedrepte și primejdioase decât omul. Le presimțeai vecinătatea, dar nimeni nu se neliniștea: curajoasele animale se mulțumeau să sfâșie, azi o oaie, mâine un porc pe jumătate sălbatic și ocoleau pe om, neîntrecut în lăcomie de niciun dobitoc.

Tabăra surghiuniților poposise într-o pajiște încăpătoare, pe de margini cu ferigă. Mirosul de sulcină, adus de un vântuleț de prin vreo câmpie apropiată, o îmbălsăma. Dedesubt, drept în adâncuri, spumegosul Șoimul se năpustea cu furie în brațele fratelui său mai mare, Tazlăul, care-l primea șoptindu-i mustrări prietenești, în timp ce mierlele, necăjite că nu pot supune zgomotul torentului, ciripeau înfuriate.

Întreagă această lume de haiduci ne aștepta acolo de câteva zile. Apariția căpitanului nostru călărindu-și calul roib, fu salutată prin zvârlirea a două sute de căciuli către vârful pomilor:

— Trăiască Floarea Codrilor!

— Trăiască femeia-haiduc!

Groza, prietenul ei din copilărie și țârcovnicul Ioachim, dascălul lor la grecește, se îmbulziră primii ca s-o îmbrățișeze. Celelalte căpetenii făcură la fel, fără a-și mai cere voie, cum e obiceiul între haiduci. Floarea îi întâmpină pe toți cu elanuri de „soră pătimașe”, dar spre bunul Ioachim merseră mângâierile ei cele mai drăgăstoase:

— Prietenul meu! Iubitule! Ai îmbătrânit mult! Mai mă iubești așa ca altădată? Te-ai deprins cu viața de haiduc?

Țârcovnicul se tânguia:

— O, Floricico! Dragostele mele nu mai țin de lumea asta, iar haiducia mea nu-i decât un oftat al inimii! Trăiesc ca și copacii care nu

stingheresc pasările Domnului. Seara și dimineața, mă minunez de ceea ce văd și lăcrimez întruna.

Furăm surprinși, când aflarăm că vestea loviturii noastre la mânăstirea Orbu ne-o luase înainte, dar, întăreau căpitanii, nu se cunosc făptașii și e bănuit Groza.

Această ispravă, socotită îndrăzneață pentru pumnul de oameni al cetei noastre, încunună pe Floarea de tot prestigiul de care avea nevoie spre a vorbi cu autoritate celor patru șefi și două sute de haiduci, din cei mai vestiți.

Ea răsturnă temeliile haiduciei primitive, mărturisindu-și dintr-odată dispreţul dinaintea oricărui revoltat nedublat de un idealist și continuă să-și dezvolte principiile, fără sfială:

— E mult mai ușor să omori un om, decât să-l dumirești. Popoarelor, totdeauna, le-au trebuit puțină codeală, spre a se supune poruncilor șefilor ce le trimeteau la măcel, căci ele nu se străduiesc a se pătrunde de adevărul unei vorbe sănătoase.

Aici zace răul de care suferă omenirea, însă de acest rău nimeni nu e vinovat și de-aceea trebuie să-l îngăduim. Trebuie să pricepem viața așa cum e, așa cum o vedem.

Sufletul omenesc e plăsmuit dintr-o materie foarte felurită: calitatea bună e rară și se află copleșită de cea rea. Plantele hrănitoare și florile sunt și ele înăbușite de bălării.

A cui e vina, dacă lumea e așa cum e? Zbirii ei n-au picat din lună ca s-o terorizeze, ci s-au ivit numai și numai din neamul omenesc. Ești sau rob sau tiran, iată cele două fețe ale realității, pentru cea mai mare parte dintre oameni. Mijlocia între aceste două limite crude ale vieții, *omul drept*, e atât de rară ca și diamantul printre pietricele.

Luați nouă sute nouăzeci și nouă de locuitori ai pământului, dintr-o mie, și priviți-i în ochi: ăștia sunt umilii. Pipăiți-le țeasta: o să descoperiți cucuiul tiranului.

Aproape că nu există pârlit care să nu chinuiască pe altul și mai pârlit, fie el nevasta, măgarul sau câinele său.

Să nu-mi pomeniți, deci, de-o omenire împărțită în două. Nu recunosc decât stănoaga ce separă pe *drept* de *nedrept*, pe *bun* de *rău*.

A împărți omenirea în *cei de sus* și *cei de jos*; a atribui primilor numai păcate, celorlalți numai părți bune și a încerca să nimicești pe unii, pentru a da pământul celorlalți, – n-ar schimba cu nimic viața de azi, deoarece e greu să găsești sugrumați care niciodată n-au voit să fie sugrumători. Cu toate astea, marii ucigași rămân, fără îndoială, cei care guvernează lumea și care nu-și îndeplinesc unica datorie: aceea de-a sili lumea la dreptate, fiind mai întâi ei înșiși drepți.

Aceștia sunt bandiții pe care haiducul trebuie să-i vâneze, fiindcă dacă omul nu este supus păcatului de a fi rău și hrăpăreț, câtă vreme este un exploatat, vina sa se transformă în crimă de Stat, în ziua când ia guvernarea unui popor, pentru a-l stoarce mai bine.

Haiduci! Așteptând ca haita lupilor să devie turmă de oi, să legăm nădejdea unei vieți mai bune, numai de oamenii care suferă. Ei sunt de două feluri: cei care trăiesc strâmtorați de nevoi și cei care se chinuiesc cu generozitatea inimii lor.

N-aș putea să vă spun care din doi ar fi mai de nestrămutat în bunătate, dar știu că, de vreme ce cineva suferă, poți să-i acorzi încrederea.

În schimb, război fără cruțare oricărui nesimțitor în fața suferinței de pretutindeni și îndeosebi aceluia care e în stare să exercite dreptatea și n-o face.

Pe acest nesimțitor trebuie să-l stârpim, oriunde s-ar afla și să-l socotim dușman, chiar atunci când ar fi propriul nostru frate, deoarece tiranii dăinuiesc mai ales din pricina nesimțirii nesimțitorilor.

Trebuie să pornim deopotrivă și în căutarea viteazului care se înfrățește cu năpăstuiții vieții, mai cu seamă când e un înstărit și chiar un

puternic. Asemenea eroi nu sunt numeroși, dar există; am cunoscut câțiva și-i cred gata să-și pună la bătaie totul pentru izbăvirea patriei lor. Nu le faceți nedreptatea de a-i amesteca laolaltă cu hoarda amăgitoare a tiranilor ce-i înconjoară. Ar fi o nedreptate strigătoare la cer, să negi unui om mărinimia, bunătatea, dreptatea, fiindcă s-a născut, din întâmplare, printre sugrumători. Se naște cineva unde i-e pofta? Și care-i stratul social unde un om drept s-ar simți în apele lui?

Avem dinaintea ochilor un exemplu izbitor, pe tovarășul Jianu. S-a născut în boierie și bogății, cel mai tânăr dintr-un șir de frați, toți dușmanii noștri și ar fi trebuit să fie și el la fel, dacă sufletul lui de haiduc nu l-ar fi silit să-și ia valea. Azi, Jianu împarte cu noi aceeași viață și soartă; capul lui e pus la preț ca și al nostru și nu este de mirare s-o sfârșească la spânzurătoare, coșcogeamite fiu de mare boier cum e.

Ei bine! Jianu nu-i singurul boier cu inimă de haiduc. Dar nu oricine poate să ia calea haiduciei. De altfel, tare mă îndoiesc dacă cea mai bună haiducie o fi aceea care se pune în afara legii, pentru că, până acum, îmboldită de o tinerețe entuziastă, am lucrat întâi la Snagov, apoi la Constantinopole, mai folositor decât toți haiducii care operează în codru.

Mulțumită, în parte, legăturilor mele cu ambasadorii Franței și Angliei la Stambul, generalul Aupick și lordul Canning, a fost răsturnat hrăpărețul Mihai Sturdza, iar omenosul Grigore Ghica readus în scaunul Moldovei. Tot eu, în aceeași măsură, am protejat la Brussa pleiada de tineri boieri ce și-au încercat micul lor 1848 și se văzuseră surghiuniți în Anatolia. Am contribuit la repatrierea lor și sunt în strânsă legătură cu dânșii. Au o educație apuseană, asuprirea îi revoltă, fie ea făcută de străini sau de ai noștri, și primesc, pentru a o sfărâma, ajutorul oricărui patriot.

În fruntea lor se află un om pentru a cărui bună-credință îmi pun capul jos. O să vă încredințați chiar voi, deoarece l-am poftit să ia parte și el la această consfătuire și n-o să întârzie să pice de la Iași: e hatmanul

Miron, pe care l-am întărit în postul de conducător al miliției moldovene…

Un șopot de mirare acoperi ultimele cuvinte ale vorbitoarei.

Groza strigă:

— Un hatman printre haiduci!

— Chiar așa! întoarse vorba Floarea: un hatman, haiduc!

Jianu se sculă – boier cu figura delicat dăltuită, cu mișcări grațioase, înfățișarea mereu serioasă. Glăsui cu căldură:

— Să nu vă neliniștiți! Floricica nu prea se înșală ușor. Îl cunosc pe Miron. Mi-e chiar prieten. Ne-am instruit împreună la Paris și Lunéville. E într-adevăr un haiduc. Dacă-i hatmanul miliției moldovene, cu atât mai bine pentru patria pe care vrem s-o dezrobim.

— N-o să putem face nimic trainic, fără ajutorul acestei tinerimi, adaogă Floarea. Nu omorând, pe ici pe colo, când un grec, când un boier român, o să schimbăm cu vreo iotă halul țării noastre. Viața zbirilor nu ne atrage; moartea lor nu ne ține de cald. Ceea ce ne trebuie, este pământul răpit țăranului și legi bune pentru toată lumea. Așa ceva nu se poate înfăptui decât înlocuind absolutismul de azi printr-o stare de lucruri mai dreaptă, având la temelia ei însuși poporul.

Dar, unde-i voința populară în stare să pună oameni noi la lucru? Nicăieri. Poporul e ținut la obroc de orice mișcare de idei. Dacă n-ai poporul, cu cine începi? Cu voi, idealiștii, care veniți de jos și cu Mironi revoltați, care ne vin de sus?

Iată ce vă propun: farmecele unei femei nu sunt date pentru a vrăji copacii. Lăsați-mă să practic haiducia mea acolo unde se află oameni puternici, care se încovoaie ca o salcie în fața unei dezmierdări prefăcute. Cei care nu se încovoaie, se sparg ca sticla și asta e totuna pentru o îndrăgostită de felul meu.

La Snagov, lângă București și, mai abitir, lângă vestitul codru al

Vlăsiei, unde atâția tirani și-au lăsat în același timp și punga și viața – mulți inși au îngenuncheat la picioarele „Domniței din Snagov”, alții s-au nimicit, iar câțiva bățoși în cruzimea lor s-au încredințat într-un chip jalnic că asprimea unei femei n-are pereche.

Mă voi înapoia la cuibul meu, care va deveni cuibul haiducilor. Vom deschide larg ușile și le vom închide, din când în când, în urma cutăror puternici, prea supărători; toate daraverile astea n-or să ne coste decât un căluș și un bolovan; marele lac, în care se oglindesc, balcoanele și streașinele casei mele, se însărcinează cu restul.

Vom linguși neghiobia mai-marilor, care ne vor scăpa printre degete. Cu cei care vor primi târgul, o să lucrăm pe față și o să plătim cinstit.

Dac-o trebui să-mi strecor degetele în vreo barbă simandicoasă, spre a scuti de spânzurătoare pe cutare tovarăș – cu dragă inimă mă supun.

Dar, mai ales, să fim sinceri cu sincerii, cinstiți cu cinstiții, drepți cu drepții, buni cu bunii, în acest cămin al haiducilor, care n-are decât o rațiune: *de-a obține dreptatea omenească pentru această sărmană țară sau chiar s-o smulgem*. Fiindcă toată tactica unui om de nădejde stă prin a începe să-și deschidă inima, de a se arunca chiar și asupra unei stânci, de-a o înfierbânta prin căldura sângelui său; dar dacă se pomenește întâmpinat cu un scuipat în față, să calce în picioare tot ceea ce este rău, deoarece nu *orice* om alcătuiește omenirea, ci *omul bun*.

Asta am învățat, trăind.

Am învățat, încă, să fiu îngăduitoare cu acel căruia îi lipsește pâinea, din cauza aproapelui său: foamea mistuie sufletul și atunci ființa umană cade mai prejos decât animalul.

Acest fel de om nu-i în realitate decât un stomac. Cum să te înțelegi c-un stomac? Cum să îmbii pe cel care adulmecă pământul ca să dea peste un ciolan: *Frate! ridică-ți fruntea și privește soarele!*

Vai! eu știu că lumea își împarte viața între a adulmeca, de nevoie, pământul și a privi soarele, din mândrie; dar, prefer pe vanitos, unui

flămând, fiindcă noi suntem întocmai. Dovadă, haiducia noastră.

De asta vă spun: să lucrăm, mai întâi, cu animalul care *poate* să ne dea ascultare; la urmă, ne vom adresa și celui care *nu poate!*

*

În acea clipă, apăru statura delicată a hatmanului Miron, întovărășit de călăuza sa. Tânărul boier era îmbrăcat civil. Purta redingota, obișnuită pe atunci, și cizme din piele roșie. Se aruncă în brațele deschise ale lui Jianu, a căror strânsoare cât p-aci să-l înăbușe, apoi, întorcându-se spre Floricica, îi sărută prelung mâna și-i zise:

— Despre ce „animal" vorbeai?

— Vorbeam despre *două animale…*

— Și care-i cel ce te poate asculta?

— Tu, pentru că nu ești flămând.

— A! Ba să mă ierți: am o foame de lup!

— Ei bine! spuse căpitanul nostru, să ne potolim foamea; vom tăifăsui, după. Cred că tuturora le e foame.

Movilă mulțumi pe toată lumea, strigând:

— O clipă! *Ei* vor pocni îndată!

Era vorba de berbeci: nu mai puțin de vreo treizeci, care se coceau fiecare în gropița lui, încinsă ca un cuptor, fiecare în pielea lui și cu mormanul de spuză deasupra – șir prelung de morminte, asemănător unui cimitir de copii, dar a cărui dogoare era de nesuferit. Berbecul nu fusese supus nici unei pregătiri: ci tăiat, îndopat cu sare și piper, și culcat în acel pătuc fierbinte, unde, acoperit cu un morman de jeratic, pocnea după un timp, semn că poate fi mâncat. Asta se chema… *berbec fript haiducește!*

Pocniră unul după altul, zvârlind în sus neprietenoasa învelitoare.

Fiecare bubuitură era întâmpinată cu strigăte de căpcăuni.

Și, desigur, întâile fripturi gata fură servite șefilor, pentru că, totdeauna și oriunde, ei sunt serviți primii, chiar și când sunt haiduci.

În timpul mesei. Floarea înștiință pe hatman de planurile ei. Miron o ascultă cu seriozitate. La urmă spuse:

— Minunat! Și poți să mă numeri și pe mine printre cei mai credincioși idealului nostru patriotic, dar cu o condiție: să nu se mai repete lovitura de la mânăstirea Orbu…

— Cum? A și ajuns vestea la Iași? întrebă Floricica.

— A ajuns ea la București, *unde capul acestei aventuriere necunoscute a fost pus la preț pentru zece mii de galbeni*, precum glăsuiește ordinul de urmărire îndreptat împotriva ta!

— Ăsta-i spiritul noii ordini cu care se împăunează tinerimea voastră generoasă? strigă Jianu, înăcrit.

Hatmanul replică:

— Frate Iancule, te știu pripit, nicidecum naiv; n-oi fi vrând ca întreg Divanul celor două țărișoare să fie format din haiduci! Și apoi, lasă-mă să-ți spun că nu văd scopul asasinatelor voastre individuale…

— Tu vezi poate mai bine urmările asasinatelor voastre în masă, în straturile poporului!

— Ho! țipă Floarea Codrilor. Aci eu sunt căpetenia voastră! Ei bine, vă opresc să mergeți mai departe pe calea asta! Toți sunteți însuflețiți de dorința de-a ne înțelege și de-a munci laolaltă în viitor: de ce oare să mai trăncănim asupra lucrurilor trecute? Va avea dreptate, cine va lăsa o operă în urma lui. Deci, la fapte!

Apoi, sfredelind pe Miron cu o privire hotărâtă:

— Hatmane! Ceasul se apropie. Vin de la Constantinopole, cu credința că rușii vor pierde războiul Crimeei. Napoleon ne asigură de asta pentru anul viitor. Turcii, însă, vor pierde, de asemenea, prețul victoriei lor, măcar în ceea ce privește Principatele noastre: Franța și

Anglia îi susțin pe „unioniști”. În străinătate, chestiunea e foarte înaintată. Trebuie ca și în Principate să fie barem la fel. În ce stare ne aflăm?

— Câștigăm teren, pe fiecare zi. Cei mai buni oameni, tineri sau bătrâni, sunt pentru Unire. Totuși separatiștii rămân destul de puternici, mai ales la noi, în Moldova, unde caimacamul uneltește pe față împotriva Unirii Principatelor și-și cumpără partizani, aci ca și la Stambul, năzuind să puie mâna pe scaunul Moldovei. Asta place dușmanilor noștri, rușii, turcii și austriecii.

— Bine! dar așa ceva displace prietenei noastre Franța; ea trebuie să fie învingătoarea. Așa că, nu mă tem de caimacam, cu toată imensa avere a nevestei sale, cea mai bogată moștenitoare din Moldova; nevastă-sa nutrește gânduri bune pentru ideea unirii; pe deasupra, am eu grijă să-l zugrăvesc în ochii Sublimei Porți ca vândut rușilor și partizan al înfrângerii turcilor.

De ceea ce mă tem este ușurința sau nepriceperea noastră, fiindcă s-o știți, ca să ne poată susține până la capăt, Franța ne cere să-i dăm dovada dorinței fierbinți a națiunii române. Ori, eu știu prea bine că biata noastră nație este redusă la câteva mii de intriganți egoiști și ambițioși.

Iată de ce, hatmane Miron, în ceea ce privește Moldova, îmi pun întreaga nădejde în tine și Alexandru Cuza, acest îndrăzneț de o sinceritate zguduitoare, senzual ca un câine, dar bun și dezinteresat. Dacă-și joacă bine rolul în armata caimacamului, în curând va fi colonel. Căznește-te să-i insufli puțină stăpânire, puțină fățărnicie. I-ai putea fi, într-o zi, prim-ministru…

— Ce visezi să faci din prefectul de Galați?

— *Primul Domnitor al unei Românii noi!*

Mulțimea de haiduci se sculă, ca unul. Auziseră vorbindu-se despre sinceritatea acestui nobil, necruțător cu cotropitorii clasei lui, simplu în

apucături și generos până la disprețul oricărei situații demne de treapta sa. Era socotit ca singurul în stare „să taie în bucăți carnea boierului”.

Un „*ura*” măreț zgudui aerul. Douăzeci de fluiere începură să cânte bătuta, cel mai îndrăcit dintre jocurile noastre populare.

Târâți de acest entuziasm neașteptat, șefii renunțară deodată să mai prelungească tăifăsuiala și se prinseră în horă. Prima horă fu încercuită de-o a doua, mai resfirată, formată din stat-majoarele celor cinci căpitani și aceasta, la rândul ei, fu luată la mijloc de un al treilea lanț de haiduci. Pământul duduia sub răpăitul celor două sute de tălpi învrăjbite.

Bujor și Codreanu chiuiră cu vocile lor bărbătești:

Dat-a frunza fagului!
pus-am cruce satului,
și coadă baltagului;
că am gândul dracului,
asupra bogatului!

Bată-te crucea, bogat;
om bogat și fără sfat,
ce mă porți prin sat legat,
zici că birul nu ți-am dat!

Foaie verde de gutui!
Iancule, de unde vii?
— Ia, d-aci, de peste Jii.
— Iancule, ce-ai târguit?
— Dat-am aur și argint,
pe vreo cinci oca de plumb,
să duc la băieți în crâng;
că băieții-s cam zglobii:

trag la naiba, prin pustii,
nu ca mine-n cărnuri vii!

LA SNAGOV

ÎN CUIBUL HAIDUCILOR

I

Prietene care mă asculți, sunt un om de optzeci ani, a cărui inimă nu cunoaște însă bătrânețea. Dacă tu nu știi ce înseamnă asta, nu-ți mai pierde vremea în zadar, ascultându-mă! În furnicarul omenesc se găsesc inși cărora nu le e de-ajuns propria lor viață, suferința și durerea lor și care se simt trăind prin toate existențele de pe pământ; mii de fericiri nu-i împiedică să audă un geamăt; mii de dureri nu-i pot lipsi de-o singură bucurie.

Aceștia sunt *oamenii-ecou*: totul răsună în ei! Noaptea, ei aud strigătul cărnii mușcată de sălbăticia plăcerii; ziua, sar în sus, odată cu toate ființele sângerate de chinul animalic al muncii pe care n-o iubesc.

Sunt unul din acești oameni-ecou: sunt un haiduc!

Dacă tu, cititorule, nu ești; dacă te mulțumește viața ta, a părinților sau a prietenilor tăi, sau dacă te nemulțumește numai ce ți se întâmplă ție sau alor tăi, atunci n-ai să mă pricepi, deoarece, contrar felului tău de-a fi, îmi place să mă amestec în tot ceea ce-i omenesc și nu mi-e indiferent dacă semenul meu trăiește sub sceptrul dreptății, dacă are vreo durere sau e arătat cu degetul.

Oh! Nu trebuie să fiu luat drept un înger sau apostol! Nu! Pot să fac și rele, însă păcatul meu este dintre acelea pe care nu le poți înlătura în viață și nu-s niciodată o pacoste pe capul oamenilor. Și apoi, acolo unde însăși Bunătatea nu-i în stare de nimic, nici eu nu pot mai mult!

În această casă a haiducilor, a cărei amintire mi-e așa de dragă, am iubit și am fost iubiți. Numai de asta mi-amintesc! Ura… S-o ia dracu’! O

alung din mintea mea.

Veniserăm acolo cu dorința de-a schimba fața lumii! N-am făcut decât puține lucruri și, în schimb, avurăm și partea noastră de pagubă. Așa-i bilanțul oricărei vieți care năzuie să îmbrățișeze pământul.

Dar câte ceasuri de neuitat petrecute acolo!

Mai întâi, ținutul Snagovului e oaza dragostei în această câmpie fără sfârșit a Dunării, în care Bucureștii se pierd ca într-un deșert. Codrul său, scăldat în zilele de vară de un soare nemilos, este prețuit cu atât mai mult cu cât i se știe singurătatea. Lacul său, care acoperă câteva sute de hectare, e semănat cu ostroave stufoase, ce se desenează șerpuitor în zare, ca niște căciuli uriașe plutind în voia valurilor. Vânatul, peștele, racii, sunt din belșug. O fâșie lată de trestie, înaltă de zece picioare, tivește, aproape fără întrerupere, malul lacului, oferind adăpost iepurilor și umbrar miilor de broaște izgonite de arșița verii. Câteva sălcii plângătoare, plicticoase și iscoditoare, asemenea unui șirag de pustnici, se pleacă pe luciul apei, cu o îndărătnicie de adevărați duhovnici. Din loc în loc, nufărul, regele purității – ieșit la iveală cu alaiul lui de lopățele plesnind de sevă – veghează cu îngâmfare singurătatea lacustră.

*

Nu era o singurătate deplină, deoarece casa prieteniei, a dragostei și a luptelor generoase, umplea aerul cu strigătele sale, în timpurile când frumoasa ei stăpână se afla acolo.

Așezată pe un colnic care-i înlesnea o privire cât mai largă asupra lacului nesfârșit, părea că vrea să-și ia zborul, grație streșinilor ce se prelungeau ca niște aripi. Uși, ferestre, galerii, balcoane, totul era ferit de asprimea vremii. Și niciun zid împrejmuitor, nici chiar un gard sau o îngrăditură; nimic n-o apăra în afară. Chioșcuri, ici și colo, năpădite de

hamei. Puțin, la o parte, bătătura gălăgioasă a robotelilor și a crescătoriilor de tot felul: cai, vaci, oi, porci și ograda cu nenumăratele găini, gâște, rațe, păuni, porumbei. Câini mari ciobănești erau singurii păzitori. O duzină de căsnicii țigănești, încincite prin puzderia de plozi, trăiau liberi, într-o vreme când robia era în floare. Ei fură primii țigani dezrobiți din țară. Floarea Codrilor, cumpărându-i ca pe vite, odată cu terenul, întocmi acte în regulă de dezrobire. Nu se lăudă nicăieri cu dezrobirea lor, dar se alese cu o adâncă mulțumire, deoarece țiganii îi deveniră prietenii cei mai credincioși. O parte din ei erau așa zișii „casnici”; ceilalți, de la sfârșitul lui aprilie și până în septembrie, cutreierau țara, practicând felurite meserii: ursari, căldărari, lăcătuși, meșteri primitivi ai lingurilor de lemn și cazanelor de rufe, spoitori, iar femeile lor ghicitorese.

Ironie a sorții: cel mai însetat popor de libertate de pe pământ a fost supus robiei de către reprezentanții celei mai îngenuncheate națiuni din câte apăsa Semiluna! La Stambul, tronurile Principatelor române se vindeau la mezaturi, tăinuite; boierul român, el însuși o raia disprețuită, își vindea țiganii la mezatele publice, ca și vitele. Totuși, acest popor, pe jumătate gol și asupra căruia se avea drept de viață și moarte, rămase neschimbat în veselia sa. El fu acela care întâmpină sosirea noastră la Snagov, cu inima deschisă și entuziasm.

*

O trăsură cu opt cai venise ca să ne ia de la Galați, unde Floricica se anunțase, în treacăt fie zis, ca reîntoarsă direct de la Constantinopole. Numai noi doi, eu și ea, luarăm loc în trăsură. Cei optsprezece tovarăși de drum, transformați într-o gardă demnă de „Domnița din Snagov”, ne urmară călări. Costumele lor naționale, din pânză albă brodată cu arnici,

minunau pe trecători, ca să nu mai vorbesc de statura uriașului Trăznilă, țigan liberat de la mânăstirea Orbu, care băga în sperieți pe copiii satelor. Era într-adevăr înspăimântător, cu fața-i oacheșe de drac și trupul de uriaș, care deșăla, în mai puțin de un sfert de ceas, calul cel mai voinic, ceea ce-l silea să alerge pe jos, o bună parte din timp, trăgându-și animalul de dârlogi și asudând cu broboane mari. În acele clipe, spaima țăranilor dădea de haz. Floricica râse cu lacrimi tot timpul călătoriei.

Dar hazul cel mai strașnic al reîntoarcerii noastre fu apariția lui Trăznilă la Snagov. Droaia de țigani ieșise în păr, cu liota de copii, câini, pisici și chiar vreo câțiva purcei. Fețe oacheșe, lucioase și melancolice; dinți albi, piepturi dezgolite. Cu neputință să pricepi o iotă în furtuna de gesturi și strigăte. Era ceva vesel, o vedeai cât de colo, nu atât de clar și ușor de interpretat drept dușmănie. Vărsară donițe cu apă înaintea trăsurii, ne urară belșug. Jucară îndrăcitele geamparale. Rândașii se tăvăleau pe jos, dându-se de-a berbeleacul. Și toată adunătură asta dorea să atingă cu mâna veșmintele stăpânei lor.

Asta, înainte ca vesela societate să fi observat prezența lui Trăznilă, care ne urma ultimul.

Îndată ce alaiul se opri și fostul „încornorat" se înfățișă ochilor sălașului, uimirea sugrumă mai întâi toate gâtlejurile, apoi bairamul se asmuți mai vârtos și fără cruțări asupra fericitului Trăznilă. Repede terminară cu el, cu puterea și costumul lui brodat. Veselia țigănească nu cunoaște marginile și cu greu se deosebește de agresiune. Într-o clipă – apucat de mâini, picioare și cap – uriașul nostru fu înghițit de valul acestei dragoste copleșitoare, îl pipăiau cu înverșunare și nu știam dac-o făceau ca să-l sărute sau să-l omoare. Răcnetele în țigănește te ajutau încă și mai puțin să deslușești ceva.

Floricica crezu c-o să-l linșeze și le strigă cu toată puterea:

— Nu-l omorâți! E de-al vostru!

— Drace! Vedem și noi, că-i de-al nostru! răspunse o femeie care

privea furnicarul; de asta îl și mângâie! O așa „bucățică” de țigan merită osteneala ca s-o „guști” o țâră!

Și iată-l pe Trăznilă, plin de praf de sus până jos, cu hainele în neorânduială, apărând înălțat deasupra unei gloate care-l ducea în triumf în fața Floricichii, strigând de-a valma:

— Domniță!… Domniță!… Îl vrem pe Trăznilă baș-bulibașă!

Stăpâna încuviință „ungerea”:

— Fie!

Și dispăru în casă, urmată de noi toți, în timp ce Trăznilă se trezi încercuit de o horă de jucăuși, fericiți că au putut să-și folosească libertatea, alegându-și un stăpân.

II

Nu știu de la cine avea fosta păstoriță de la Lipia încântătorul ținut al Snagovului. Cum, prin ce lovitură a norocului, fetișcana cu picioarele goale din satul cel mai deocheat din județul Buzău – prietena lui Groza, amanta feciorelnică a lui Cosma, Floricica, mama mea – izbutise ca să devină *Domnița din Snagov*?

Această lature a vieții sale îmi rămase totdeauna întunecoasă. N-am întrebat-o niciodată, din rușine și nici ea n-a deschis vorba.

Venind la Snagov, speram să întâlnesc pe mărinimosul care-o blagoslovise cu un dar, pe de-a-ntregul regesc. N-avui parte: în vreo zece odăi încăpătoare, simple dar plăcut mobilate, se lăfăiau două femei și un bărbat, pensionari pe viață, tustrei de-o vârstă nehotărâtă, umili ca înfățișare, săraci ca duh.

Fiecare își avea o poveste care-i lămurea prezența în casa haiducilor, și dintre ele două merită o scurtă istorisire. Cea de-a treia, nenorocita Evghenia, nu inspira decât milă: fiica mezină a unor părinți oarecum chiaburi, dar îngâmfați și haini, fusese sacrificată în hatârul unei surori

mai mari și trimeasă la mânăstire, de unde se salvase la moartea cruzilor autori ai vieții ei și venise s-o sfârșească la Snagov. Obișnuiții casei o porecliseră *călugărița fără voie*. Sosită cam târziu într-o viață ce i se refuzase, Evghenia, așa ștearsă cum era, reuși să muște din fructul care este slăbiciunea bărbăției noastre, „atâta vreme cât tâmplele ne zvâcnesc și urechile ne ard”, vorba lui Cosma.

Mult mai veselă era istoria celeilalte femei, voioasa Marinula de-altădată, poreclită *Călăreața*, din pricina pățaniei amoroase ce-o trântise dintr-al noulea cer al galanteriei în iadul zeflemelelor.

Mare boieroaică, măritată cu un bogătaș pe de-a-ntregul nătărău. Frumusețe de bujor, purtare de gâscă, minte de oaie și temperament în stare să dea gata un regiment într-o noapte.

Ca în cele mai multe case boierești ale timpului, ofițerii spilcuiți ai armatei rusești de ocupație găseau la Marinula, casă, masă și acel adaos care face ospitalitatea orientală de neuitat. Preafericitul soț al Marinulei nu se îngrijea de nimic. Doar Marinula se îngrijea de neplăcutul suvenir pe care irezistibilii cuceritori, stricați până-n măduvă, îl lăsau de obicei nesăbuitelor amante. De rest, nici ea nu se sinchisea.

Și într-adevăr, nenorocirea nu-i veni de pe urma nenumăratelor asalturi ce trebui să le suporte, ci din indiferența lingușitoare a unui colonel de cavalerie. Șmecherul se juca de-a fidelitatea, pe care spunea că o are față de nevastă-sa, apoi, într-o zi, cu o piruetă de cazac, răsuci capul bietului bujor, șoptindu-i:

— Da! Te vreau! Dar numai a mea! Cu totul a mea…

— Cum asta? bolborosi ea, pierdută de fericire.

— Foarte bine! mă vei urma! O să fugim peste trei zile. Țarul ne

recheamă.

În dimineața plecării, colonelul găsi pe Marinula ghemuită în sania sa, la locul întâlnirii. Și alunecușul pe zăpadă începu după ce „călărețul” se încredințase mai întâi că Marinula luase cu ea aurul și giuvaericalele.

Călătoria nu fu lungă. Dumnezeul românilor nu putea îngădui răpirea unei părticele din pământul Moldovei.

O noapte de dragoste la Ungheni; un popas sincer dinaintea Prutului înghețat; o chelfăneală căzăcească, urmată de un furt, tot atât de cavaleresc și iat-o pe Marinula dezmeticită din vis! În fața ei, sfânta Rusie a curtenitorului colonel; în urmă, un bărbat dezbrobodit, care ceruse și obținuse divorțul.

Îndârjit de insulta suferită cu vâlvă, bărbatu-său o lăsă ca să se rostogolească în cea mai cruntă mizerie. Ca să poată trăi, își vându totul, până și blănurile și căciulița de astrahan pe care o purta semeață, așezată pe-o ureche. Prietenele sale virtuoase, cerându-i socoteală de jignirea bunelor moravuri, îi închiseră ușile în nas.

Târându-și picioarele prin zăpadă, cu capul înfășurat într-un șal, ea auzi cum ștrengarii ulițelor îi cereau socoteală, la rândul lor, de pierderea căciuliței:

Ma-ri-nu-lă! Ma-ri-nu-lă!
Ce-ai făcut cu-a ta că-ciu-lă!

Floricica o descoperi într-o zi în halul ăsta. Nu-i ceru nicio socoteală și-i oferi ospitalitatea ei, unde nimic nu-i lipsea.

*

Povestea celui de-al treilea pensionar al casei, Alecachi, era puțin

tragică.

Într-o frumoasă dimineață de primăvară, aflându-se în trăsura pașei din Silistra, care-și inspecta pașalâcul, Floricica zări doi călăi turci și un agă, pregătindu-se ca să taie capul unui om. Îl trăseseră lângă o fântână, îi legaseră mâinile la spate și rânduiau barda și tăietorul.

Prietena noastră opri trăsura și coborî:

— Vreau să văd despre ce-i vorba! spuse ea bătrânului pașă.

— Despre ce-i vorba? miorlăi tiranul; se vede cât de colo, draga mea! Se taie capul cuiva. N-oi vrea să te oprești azi, pretutindeni unde se taie un cap, numai să afli *despre ce-i vorba!*

Era vorba totuși de sărmanul Alecachi, care, la cererea Floricichii, povesti din fir-a-păr cele ce urmează:

Vameș la Silistra, Alecachi trecea drept omul cel mai cinstit din regiune. Văduv, cei trei copii ai lui, un băiat și două fete, îl ajutau în meseria sa, care de mai bine de cincisprezece ani se mărginea în a sta turcește pe-o saltea și de-a încasa taxele asupra mărfurilor descărcate la debarcaderul său de la Dunăre. Nicio plângere nu fusese îndreptată împotriva lui. Sumele fixate dinainte și pe care le datora sultanului în fiecare lună, aga le încasa cu regularitate. Din ziua când Alecachi nu mai fu solvabil, cumsecadele agă le încasă *în natură*. Și aici, ițele se încurcară.

Vameșul, binevoitor ca toți orientalii, își făcea veacul tăifăsuind la nesfârșit cu prietenii, pentru care avea oricând un locșor pe saltea. Sorbeau întruna ceșcuțe cu cafea. Fumau ciubuce. În acest răstimp, fetele și băiatul aduceau banii, îi încredințau părintelui și se reîntorceau la datorie. Alecachi sălta un colț al saltelei, strecura banii dedesubt și continua partida de trândăveală, care se isprăvea la miezul nopții. Disprețuia socotelile. Abia dacă se ostenea să pună gologanii sub saltea și să-i scoată pentru măruntele nevoi ale familiei.

Dar probabil că nu numai el era acela care-i scotea de-acolo, deoarece, la sfârșitul unei luni, când aga se înfățișe ca să-și ceară dreptul,

fu degeaba, căci vameșul ridică salteaua, o întoarse pe dos, scotoci încăperea: cu mare greutate găsi câțiva piaștri și irmilici, ici și colo! Adânc mâhnit, explică omului stăpânirii:

— Ioc, afaceri! Ioc, galbeni, aga!

Aga, care era arab, se mulțumi să mormăie un singur cuvânt:

— *Malèche!* Adică: *nu-i nimic!*

Și se îndepărtă supus. Dar Alecachi observă într-o zi că aga zăbovea puțin cam mult cu glumele pe lângă fetele sale, lângă debarcader. Totuși, cum generosul funcționar continua să răspundă: *Malèche!* la fiece sfârșit de lună nenorocit, vameșul închise ochii asupra ceea ce aga își luă *în natură*, uită pocinogurile blestematei saltele și își dădu cu totul inima bunilor prieteni – până în clipa când fata cea mare veni să-i spună că aga o lăsase grea. Atunci, tatăl se aprinse și chemă pe făptaș, care răspunse domol:

— *Malèche!* Nu-i nimic!

Și drese paguba, silind pe un raia, băiat bun, să se însoare cu fecioara însărcinată.

Puțin timp după, a doua fată a vameșului călcă pe urmele celei dintâi. Urmă iarăși un *malèche* și un al doilea raia.

Acum, Alecachi trăia fericit: la pagubele lunare, aga răspundea recunoscător, de departe, printr-un *malèche* și mergea înainte. Fete, bietul părinte numai avea de unde da.

Dimpotrivă, aga avea și el vreo două. Și tocmai feciorul vameșului fu acela care, răzbunându-și surorile, le lăsă însărcinate. Apoi fugi în lume, fără pic de milă față de taică-său, rămas pe-o saltea ce luase foc.

Urmările acestei fapte necugetate sfârșiră prin a fi serioase. Aga – chiar în dimineața încântătoare când Floricica își făcea plimbarea – venise, însoțit de doi călăi, să-l înhațe pe Alecachi. Cum nu-i plăcea vorba lungă, zise simplu:

— Am venit să-ți tai capul!

Vameșul auzi bine, văzu barda și buturuga, și simți că i se albește părul de spaimă.

Totuși mai avu puterea să-l descoasă:

— Și de ce ții, să-mi tai capul, agă?

— Pentru că fi-tu mi-a însărcinat fetele!…

— Da ’ parcă tu nu le-ai lăsat grele pe-ale mele?…

— *Malèche!* Mi-erai dator.

— Dar, agă, nu spuneai tu că nu-i nimic?

— *Malèche!* scoală-te și urmează-ne!

Floricica rugă pe pașa din Silistra să ierte pe Alecachi – ceea ce bunul pașă încuviință, ridicând un deget – apoi prietena noastră plăti agăi sumele datorate sultanului, de Alecachi.

— Și cele două fete ale mele, grele? strigă arabul.

— *Malèche*, aga! chicoti Domnița din Snagov.

III

A doua zi de la sosirea noastră, primirăm vizita popii din Snagov și a enoriașilor lui, veniți să ne mărturisească, zgomotos, bucuria de-a se ști iarăși proteguiți de „buna Domniță Floricica”. După care fapt, casa haiducilor făcu primul pas în bătălie.

Fu un pas hazliu, și pentru mine neașteptat.

Două personagii simandicoase coborâră într-o zi dintr-o diligență și fură primite la masa de prânz, cu onoruri care sporiră caraghioslâcul acestor ființe, străvezii ca ploșnițele unei case părăsite, dezarticulați ca niște marionete și urâți de-ți venea să te prăpădești de râs.

Aproape că mă și prăpădisem, zărindu-i, dar Floricica mă trase îndată la o parte și-mi șopti:

— Ștrengarule! Învață-te să fii cuviincios. Știi tu cine-s ăștia?

— După câte văd, „sperietori de vrăbii”, de-ai lui Cosma!

— Dacă vrei tu, fie, dar află că cel ce poartă fes și ochelari e *hood-bey*, primul tâlmaci al Sublimei Porți și cel mai bun prieten al nostru. Tovarășul său este d. Isidor, evreu german, reprezentantul mai multor fabrici, care vor procura țării noastre tot ce-i trebuie, pentru ca locuitorii ei să nu mai mănânce cu degetele, să nu se mai culce pe pământul gol și să se îmbrace ca de-alde osmanii.

*

Am bănuit în *hood-bey* pe unul din puternicii care făcuseră averea Floricichii, dar care nu-și cunoșteau prietena cu de-amănuntul. Era putred de bogat și vorbea nouă limbi, dintre care patru orientale. Printre ultimele se număra și o română, ca vai de ea. Dimpotrivă, d. Isidor o vorbea cu ușurință, ca și germana, franceza și engleza.

Tâlmaciul Padișahului era, după mamă, și el evreu, iar prezența acestor doi inși în cuibul haiducilor își găsea explicația în planul femeii-haiduc, care-l dădu în vileag, îndată ce se isprăvi masa.

În odăița înțesată cu sofale și divane, rezervată prietenilor intimi, beyul englez se înțepeni ca o momâie, cu ciubucul în mână, ochelarii pe vârful nasului, privind în gol și nedeschizând gura decât pentru a rosti „da” și „nu”; dintre cei doi evrei, era acela care vorbea despre aur, adică de *lire sterline*.

Cealaltă prăjină de om – mai mult simpatică la înfățișare și mai plăcută prin temperamentul ei vioi – nu înceta o clipă să măsoare odaia în lung și lat. Fuma niște frumoase țigări și făcea haz de ciubucul beyului, poreclindu-l „scuipătoarea de nicotină”.

Zeflemisea, de altfel, tot ceea ce nu era occidental:

— Priviți acest interior de femeie cochetă și europenizată, zicea el: o

cameră care te silește să șezi turcește. Nu vezi nicăieri un scaun ca lumea, un garderob, un bufet, o veselă convenabilă. Româncele și românii cei mai chiaburi, deși îndrăgostiți după limbile și culturile din Apus, păstrează totuși obiceiuri asiatice; se spală în fântâna, se luminează cu lumânări puturoase și-și culcă prietenii pe saltele trântite pe jos. Vorbesc franțuzește și poartă șalvari. Hăinăria și-o înghesuie în cufere neîncăpătoare. E caraghios! Și în halul ăsta zac tocmai românii, care au acest minunat proverb: *Vorbește după cum ți-e portul, sau îmbracă-te după cum ți-e vorba!*

— Sunt de aceeași părere cu dumneata, domnule Isidor! întări Floricica. Într-o oarecare măsură, dumneata ești un haiduc!

— Eu, haiduc? strigă Isidor. Auzit-ai vreodată vorbindu-se de un ovrei-haiduc? Oh! nu! Îmi pare rău; dacă nația mea ar fi știut să mânuiască armele, n-ar fi fost azi țapul ispășitor al tuturor belelelor sociale!

— Am spus „într-o oarecare măsură”, ceea ce-i adevărat! Nu te istovești dumneata răspândind în Orient arta de-a trăi și, prin urmare, bunăstarea? Asta-i haiducia. În sensul ăsta, chiar hood-bey este un haiduc, la rândul lui!

Beyul avu un tremur ușor și cât p-aci să scape jos ciubucul:

— Dumirește-mă, Floricica! Și oricum, ferește-te s-o spui cumva sultanului; s-ar putea să-mi pierd capul!

— Deloc, prietene. Haiducia voastră tot făcând *revoluții*, atrage aurul în casele de bani ale industriei puternice, fiindcă voi sunteți cei care îi înlesniți scurgerea produselor, deschizând credite negustorilor.

Cei doi „haiduci”, liniștiți astfel, nu mai avură decât să încheie afacerea pentru care veniseră. Isidor se însărcina cu instalarea mai multor categorii de negustori evrei, hood-bey furniza banii, iar Floricica lua pe seama ei transportul mărfurilor de la punctele de frontieră până la prăvăliile așezate în câteva centre ale Principatelor.

În acest chip, începu pe pământul românesc un comerț care – la început alcătuit în întregime doar de evrei – trebuia să constituie mai târziu un izvor de energie națională și să ajute reintrarea României în rândul țărilor civilizate.

Răsplata care căzu pe capul evreilor pentru faptul că fuseseră și la noi vehiculele progresului, ba chiar îl înlesniseră, fu cu totul alta decât aceea pe care o scontaseră inițiatorii.

*

Scopul Floarei Codrilor nu era câtuși de puțin negustoria. Profita însă de nevoia claselor înstărite de la noi de-a trăi după moda apuseană și de zorul năvalnic al industriei străine – care ținea morțiș să-și deschidă piețe de desfacere în țara noastră – ca să-și răspândească ideile ei haiducești, care erau: reîntoarcerea pământului la țărani, secularizarea averilor mânăstirești, desființarea robiei țiganilor și a pedepsei cu moartea, Unirea Principatelor și garanții constituționale.

Un congres european avea să poftească pe curând cele două țări, ca să-și formuleze aspirațiile, alegând Adunări naționale, de care depindea soarta poporului român. Trebuiau dejucate, cu orice preț, manoperele reacțiunii și de-a nu alege decât oameni simpatizanți cu programul tineretului.

În acest scop, Floarea Codrilor îndrăzni să înceapă lupta pe două tărâmuri deodată: jos, creând o mișcare populară, de reazim; sus, demascând cruzimea boierească și rechiziționând toate energiile prielnice cauzei naționale.

Dar mai greu fu să punem în mișcare țărănimea, îndobitocită în patru secole de exploatare! Cât de greu este deci, să zgândări o fărâmă de omenie!

Ne-am înhămat la cucerirea maselor populare, cu credința misionarului. Sute de care cu boi și de căruțe cu cai începură să brăzdeze Principatele, fiece convoi în frunte cu un haiduc, gata să pună umărul pentru izbânda binelui sau să moară; fiecare haiduc având pe buze lozinca: „Fiți viteji! Cereți-vă drepturile! Sprijiniți pe bunul nostru *Vodă!*"

Ani în șir și fiecare la rând ne luptarăm cu ploaia, noroiul, zăpada, vânturile, arșița înăbușitoare, fiarele sălbatice, păduchii – dar ceea ce ne dădu mai mult de furcă fu îndărătnicia țăranilor.

Pentru omul simplu, puterea autorității oficiale e ceva ocult, divin sau drăcesc, nici el nu știe bine, dar înaintea căreia nu poate decât să se plece.

Frate al meu de suferință, vrăjmașul libertății mele, n-ai și tu un cap, două mâini, două picioare, ca toată lumea? Unde-i, oare, beteșugul tău? Pe ce cale trebuie să te iau, ca să lovesc cum trebuie în stânca prostiei tale, să-ți aduc ție un folos, iar mie viața de care mă lipsești?

*

Amară ca fierea fu viața haiducului, în răstimpul acelor zile de devotament forțat. Hărțuit din copilărie și certat cu cei care nu-s ca el, haiducul disprețuiește viitorul și moartea, pune preț pe clipa ce-o trăiește în libertate și își pierde răbdarea, oricât de puțin i s-ar cere să convingă pe un om de ceva. El știe că înainte de-a lua calea haiduciei, gura lui a risipit destul scuipat la toate răspântiile, că vorba i s-a lovit numai de surzi, că nu s-a izbit decât de ghearele autorităților din satul său. La urmă, și-a spus: te naști haiduc, așa cum te-ai naște cântăreț. Și a rupt cu legătura care-l zălogea de semenii lui.

Totuși, numeroși fură tovarășii care se oferiră de la sine meseriei noastre neplăcute. Devotamentul lor, deși silit, nu era cu nimic mai prejos

iluminismului creștin.

Noaptea – când beznele biruiau licărele ochilor noștri – ne adresam, cu voce șoptită, căruțașilor care fumau în urma carelor ce scârțâiau. La vremea popasurilor tihnite, în câmp deschis, în timp ce ei moțăiau, dezmorțindu-și spatele, rezemați de boii care rumegau, noi îi băteam la cap.

Desigur, nu încercam ca să-i câștigăm cauzei, prin simpla putere a vorbelor: le arătam dragostea noastră, împărtășind, nesiliți de nimeni, toate necazurile lor, când carele se înnămoleau sau se răsturnau în vreun torent, când om și vită se istoveau la datorie. Pe drumurile bune, noaptea, rămâneam singurele călăuze ale convoaielor, îngăduind cărăușilor să se odihnească sub coviltirul căruțelor. Și, întotdeauna, le-am dăruit kilograme de vin, gustări și alte nimicuri, de dus acasă (bucățele de panglică și stofă, farfurii desperecheate, bricege).

Pretutindeni, eram mereu gata de frăție, de milă pentru iobagi. Și când le lipseau o vită de povară, un plug, o colibă sau bruma pentru măritișul vreunui copil, noi, care câștigam destui galbeni și n-aveam niciun chef de-a face avere, le săream într-ajutor.

Câteodată, în entuziasmul lor nesăbuit, căpitanii haiducilor și chiar Domnița din Snagov, dădeau buzna în vreun sat și cetele noastre se așezau la mese, se răspândeau pe la nunți sau botezuri, jucau cu turbare și azvârleau galbenii cu amândouă mâinile:

— Tovarășilor, fraților! strigam fețelor prăpădite de suferință; priviți cât de frumoasă ar fi viața pentru toată lumea, de n-ar exista asuprirea gospodarilor! Aveți un pic de curaj și loviți în călăi! Noi suntem gata să v-ajutăm!

IV

Paralel cu această luptă în straturile de jos, se ducea o alta, la Snagov,

de mai multă însemnătate.

Pentru a da o pildă de primirea ce voia să se facă modelor apusene, Floricica își preschimbă interiorul casei. De la îmbrăcămintea și mobilele sale – mergând cu cochetăria până la introducerea cleștelui de zahăr în serviciul mesei – ea înlocui totul cu mărfuri trimise de la Viena, Paris, Dresda și Lipsca. Un bucătar-șef luă locul vestitului sufragiu țigan al boierului român, biet rob care se ștergea la nas chiar cu degetele de care se folosea apoi la prepararea salatei stăpânului.

Aranjă dormitoare dichisite, ale căror paturi din lemn vârtos sau din tablă de fier lustruită purtau picturi reprezentând scene istorice, străine și românești. Dacă adăogați acestui interior împrospătat farmecul stăpânei lui, care știa să primească pe musafiri ca o adevărată Domniță și să poarte orice rochie la modă, cu o grație înnăscută, puteți să vă închipuiți faima ce și-o câștigă casa haiducilor, într-o țară unde nu lipseau nici bogătași, nici pofta de a străluci, ci numai oamenii de inițiativă și căile pentru împlinirea dorințelor, fără multă osteneală.

Floarea Codrilor deschise larg ușile casei, oricui dorea să-i pășească pragul și se arăta gata să facă interiorul casei oricărui boier, la fel cu al ei.

Musafirii, și odată cu ei comenzile, se revărsară din toate colțurile Principatelor. „Curtea” de la Snagov se întrecea în recepții cu cele ale celor doi prinți domnitori. Zi și noapte, echipaje cu șase și opt cai se opreau în fața casei; și vedeai bărbi mari, albe (purtate îndeosebi numai de boierii de mâna întâi sau înalți dregători publici cu plăpândele lor soțioare) catadicsind a primi ospitalitatea „neguțătoarei”, „intrigantei” sau „aventurierei”, cum o porecliseră în intimitatea boierească pe această gazdă care-i apropia prin avere și-i întrecea prin arta de-a trăi.

Floricica, cu zâmbetul pe buze, frumoasă și cochetă ca acele pariziene atât de invidiate de femeile epocii, – primea, călăuzea, arăta, dădea serbări strălucitoare și vrăjea pe toată lumea.

Dar tâlcul nu sta acolo.

Dacă – în plină serbare – vreuna din acele bărbi ale protipendadei greșise ușa, rătăcind prin casă, dăduse desigur peste barba patriarhală a lui Ilie înțeleptul, care, blând dar nestrămutat, aștepta, stând turcește, împlinirea Justiției pe pământ.

Aștepta și veghea: era paznicul obiceiurilor casei haiducilor.

Deloc sever, îngăduitor, Ilie înțelegea orice, ierta totul și paza lui se exercita liniștit, prin ochii-i blânzi, urechile-i tăinuitoare, fața-i senină.

N-are a face! Această blândețe, discreție, bunătate, ne reamintea cu atât mai bine prezența lui Ilie, foarte aproape de serbare, așa ca pe vremea când Cosma făcea orice-i trăsnea prin minte, dar cădea regulat asupra liniștei „plicticoase” a haiducului-patriarh.

Desigur, Floarea Codrilor nu era un Cosma, și eu, Irimia, mă străduiam din răsputeri ca să-i fiu cât mai puțin un fecior aidoma. La Snagov ardeam să-l întrecem pe Cosma în haiducie, dar reușiserăm, mai abitir decât el, să ne mulcomim strigătele inimilor? Poți oare să năzui mai binele lumii, fără să guști toate plăcerile vieții? Cu alte cuvinte: poți fi un haiduc ursuz?

— Bucurați-vă și vă înveseliți! striga Floricica, haiducilor pelerini care se înapoiau de la datoria lor din mijlocul poporului. Mâncați, beți, iubiți și luptați-vă cu inima deschisă, ca să vă poată lua lumea de exemplu! Purtându-vă astfel, n-aveți ce să vă reproșați: cel care nu împiedică pe alții să trăiască și care luptă pentru fericirea universală, are dreptul la viață!

Puzderiei de fete tinere și flăcăi pe care-o îmbia cuibul dragostei noastre, fără putință de împotrivire, ea îi spunea:

— Rupeți cu trecutul! Nu călcați pe urmele părinților voștri! Acolo

unde domnesc egoismul și ura, nu există morală – of! morala, acest cuvânt atât de scump bătrânilor. Cel ce se încăpățânează să nesocotească legile vieții, nu rămâne nepedepsit și are parte de fericire și mai puțină, deoarece traiul fără griji stârnește o plictiseală care, în mod sigur, duce la așa numita meteahnă sufletească: *nu știu ce să fac cu mine*.

Și pentru a dovedi că ea știa ce să facă cu ea, Domnița din Snagov arăta tuturor calea nouă de urmat.

*

Această „cale” nu era prea departe de casă și se croia pe apă. O duzină de bărci, cu policioarele capitonate, așteptau, ca din întâmplare, la îndemâna oricui, să i-o înlesnească. Și cum să nu uiți necazul? Cum să te împotrivești momelii acestui lac, într-o lună de august, cu nopți ca din basme?

În fiecare zi se adăugau oaspeților găzduiți la Snagov, alții care soseau de la București, în calești sau călare, pentru o după-amiază și o parte din seară. Discuțiile asupra chestiunilor curente încăierau pe bărbați și femei. Floricica lupta ca o leoaică, pentru a câștiga partizani puternici, apoi oboseala și căldura domolea zarva; glumele, idilele, luau locul ideilor. Bătrânii se cărăbăneau la culcare. Stăpâna casei apuca brațul voiosului hatman Miron și dispăreau împreună.

Ilie, de la geamul care se deschidea înspre lac, zărea prima barcă desprinzându-se de la mal, luându-și largul. Nu zicea nimic, dar gândea destule lucruri.

Alte perechi nu întârziau să-i urmeze. Una câte una, bărcile părăseau debarcaderul, lunecând pe fața netedă și lucioasă a lacului, afundându-se în bezna nopții, spre ostroavele tăcute, spre malul pustiu din față. Comesenii stingheri se reîntorceau acasă ultimii.

Atunci, țigăncile servitoare stingeau toate luminile. Casa haiducilor, cu ușile și ferestrele vraiște, se cufunda în întuneric, răspândind miresme răscolitoare, părând mai mare decât era.

De la locul lui, Ilie cuprindea totul și deci și urmarea care nu întârzia: era, poate, latura cea mai frumoasă a serii.

După dispariția șefilor conspirației populare, haiducii pe picior de pace țâșneau de pretutindeni, ca șoarecii. La țignalele lor înăbușite, șase țigăncuțe frumoase, slujnicele care stinseseră luminile, alergau în picioarele goale, cu ochii măriți în beznă, toate fremătând de plăcere. Dacă stocul de bărci nu se terminase, noua echipă de îndrăgostiți se îmbarca fiecare cum putea. De nu, fiindu-le cu neputință să ia calea apei, erau nevoiți s-apuce drumul spre pădure.

Trăznilă, baș-bulibașa, lua de obicei același drum, fără să i-l arate nimeni și din preferință: nu-i plăcea apa.

Devenit portarul unei locuințe care n-avea nici zid împrejmuitor, nici poartă principală, Trăznilă aștepta ca stăpâni și ajutoare s-o tulească, apoi, din chioșcul unde-mi fumam ciubucul, zăream ivindu-se statura sa neagră, alergând cu o păpușă zdravănă în brațe. O răsfăța, îi șușotea vorbe nedeslușite, cu o voce galeșă și zorea cu pași de urs spre nepătrunsul din pădure.

*

În toropeala nopții și la lumina lunii, cerul scânteietor părea mai înalt decât aievea. Clopotul, foarte îndepărtat, al micuței și bătrânei mănăstiri a Snagovului, strecura dangătul clar al bronzului său, pe care arborii, păpurișul și lacul îl ascultau într-o neclintire aproape religioasă.

Era clipa când Marinula părăsea fericită brațele iubitului, un țigan focos, înzestrat cu o voce frumoasă, vizitiul personal al Floricichii.

„Bujorul” însuși cânta cu talent. Și amândoi – mergând alături, cu capetele date puțin pe spate, piepturile în afară – risipeau în aer cântecul lor favorit:

Și dușmanii s-au vorbit,
Să ne prindă-n așternut.
Să ne lege cot la cot,
Să ne plimbe satul tot!

Râsete izbucneau din balconul unde Alecachi, fostul vameș, și Evghenia, „călugărița fără voie”, își treceau timpul, admirând clarul de lună.

Erau nedespărțiți, mai ales că Evghenia nu se sătura niciodată, tot descusându-l cum era să-și piardă capul.

Noaptea, o auzeam, pentru a suta oară, întrebându-și tovarășul de restriște:

— Ți-au clănțănit dinții de spaimă, Alecachi, în ziua aceea, la fântână?

Și celălalt răspundea, ca de obicei:

— Cum nu… Evghenio!

Uneori, după defilarea perechilor îndrăgostite, Evghenia se ducea să-l caute pe Ilie la fereastra lui și-l întreba fără răutate:

— Ilie, ce gândești tu despre toate *făpturile astea?*

— Pe legea mea, îmi spun că petrec… pentru binele poporului.

V

Când Ilie glăsuia că în cuibul haiducilor „se petrecea… pentru binele poporului”, strecura poate o fărâmă de ironie în cugetul omului cinstit.

Totuși, nu rostea decât adevărul.

Bucuria deschisă place oricui și, în intimitate, chiar prefăcuților, deoarece trebuie să crezi mai puțin în răutatea omului decât în prostia lui.

Dovadă că bunătatea inimilor înclinate spre plăcere se impune până și răutăcioșilor, e însemnătatea pe care o luă Snagovul, în doi ani, față de nobilimea înapoiată, dușmănoasă oricărei idei generoase.

La data victoriei Angliei și Franței în Crimeea, asupra Rusiei țariste – boierii, cei mai îndărătnici și îngâmfați, sfârșiseră prin a călca pragul casei noastre, recunoscând, cât de cât, că Floricica era „sinceră și dezinteresată”. Nu se arătau învinși, fiindcă setea de mărire („gărgăunii domniei”, cum se spunea) îi stăpânea pe toți, dar înrâurirea noastră asupra spiritelor nobile din vremea aceea era de netăgăduit și printre acestea avurăm plăcerea să numărăm, într-o seară, doi recruți de mâna întâi.

Erau abatele Uhrich, franțuz de la Lunéville, educatorul înaltei nobilimi românești și consulul Franței, de curând sosit la București. Judecata acestor doi oameni atârna greu în balanța treburilor din lăuntrul țării noastre, stricând socotelile clicii reacționare.

Fericită de apariția lor, gazda le făcu cea mai încântătoare primire, fără a cădea în lingușire. Floarea Codrilor știa că cine-i sigur de dezinteresul său, își poate îngădui luxul de-a fi demn și a spune lucrurilor pe nume.

Nici în seara aceea Floricica nu-și înghiți vorbele.

*

Ne aflam în toiul iernii, ajunul Anului nou. Zăpadă până la genunchi, sănii cu zurgălăi și un crivăț de trosneau copacii. Lacul, o mare de cristal neacoperit.

În marea sală de primire, înțesată cu musafiri, *unioniștii* și *separatiștii* se hărțuiau cu ciudă. Abatele Uhrich, așezat într-un colț, arăta consulului pe „plătiții Rusiei” și-l încunoștiința de treburile românești:

— Suntem într-o țară, unde toată lumea vrea să domnească! îi șopti abatele. Puțin le pasă acestor inși, dacă luptele lor intestine înjosesc Principatele și aduc cele mai nefaste nenorociri sociale; principal fiind numai ca fiecare boier să se poată urca pe tron și să se mențină acolo barem șase luni. Asta se cheamă a fi *Vodă*. În aceste condițiuni, înțelege oricine că Unirea Principatelor nu le convine.

Floarea Codrilor cunoștea simțul de dreptate al abatelui Uhrich și ideile „unioniste” ale diplomatului francez, dar nu știa până la ce punct putea să conteze pe sprijinul lor. Iată pentru ce, înainte de-a deschide focul, ea se ținu puțin la o parte de toată manifestarea zgomotoasă și observă în tăcere pe abate și compatriotul său.

Acesta, ca orice diplomat, se plictisea, fără să arate. Curiozitatea privirii sale hoinare cerceta, mai curând, partea femeiască a adunării, care pe drept cuvânt scânteia printr-un mare număr de femei frumoase. Consulul, încă tânăr, părea zeflemitor.

Dimpotrivă, abatele Uhrich – om în vârstă, mic de statură și foarte slab – era cunoscut, de douăzeci de ani de când călătorea prin țările române, drept un pătruns de credința creștină și înfocat apărător al popoarelor asuprite. Haiducii, care nu iubesc pe preoți, auziseră vorbindu-se despre bunătatea lui și, neputându-i reține numele, îl porecliseră *popa-haiduc*.

Fusei mulțumit că-l văd. Fața lui brăzdată de cute adânci îmi plăcu. Interesul ce-l arăta socotelilor noastre, îl crescu și mai mult în stima mea. Desigur, nu poți să nu respecți asemenea oameni, fie ei chiar preoți. Și cum în această după-amiază de sfârșit de an abatele Uhrich avea sa mă surprindă prin curajoasa lui intervenție în certurile noastre, sfârșii prin a-l iubi.

Ocazia se prezentă de la sine.

Tocmai se servea ceaiul. Prostia dușmanilor noștri fu înmărmurită de frumusețea serviciului din cel mai fin porțelan de Saxa. Bătrânul boier, Daniel Crăsnaru, vestit prin averea și deșertăciunea sa, fruntașul *separatiștilor*, găsi nimerit, în lipsă de argumente, să se agațe de bietele ceșcuțe de ceai, pentru a pune pe Floricica în contradicție cu ea însăși:

— Iată cum îți trădezi adevăratele dumitale simțăminte! tună el, cu ceașca în mână. Te pretinzi prietena poporului, dar luxul matale întrece cu mult pe al nostru: unde vezi vreo deosebire între ceea ce suntem noi și ești dumneata?

— Ba, cam văd una și chiar multe, răspunse Floricica, fierbând de mânie sub o masca de-un calm silit.

În tăcerea ce urmă, privirile tuturor musafirilor, prieteni și dușmani, se ațintiră asupra Floricichii.

— E adevărat că luxul meu întrece pe al vostru, care sunteți – în special dumneata, domnule Crăsnaru – de-o sută de ori mai bogați decât mine; într-adevăr, nu ești mata stăpânul absolut peste cincizeci de comune rurale, înglobate într-un singur ținut care cuprinde nenumărați kilometri pătrați, păduri, eleșteie, islazuri? Mii de robi salahoresc pentru ființa dumitale singură; n-au o cămașă să îmbrace și dumneata te plângi că n-ai o farfurie de porțelan!

Nu crezi că e aici o diferență? Unde-s robii care asudă pentru mine și s-ar putea jelui? Ce-mi aparține, în afară de această căsuță? Pământul? Pădurea? Lacul? Sunt ale țăranilor! Plătesc tot ceea ce consum. Și cu de unde bani? Din cei pe care dumneavoastră, boierii, îi dați „negustoresei” care sunt, pe care o disprețuiți, dar care totuși vă învață cum să trăiți.

Râsete, amestecate cu murmure dușmănoase, izbucniră în adunare. Crăsnaru încercă să riposteze. Floricica îl împiedică printr-un gest viguros:

— S-avem iertare! Am dreptul să mă apăr! Vă place să convingeți pe oamenii de bună-credință, că aș fi o jecmănitoare. Ei bine, nu! Ceea ce vedeți aici, aparține utilului și frumosului și oricine are datoria să lupte cinstit, ca să-și biruie hidoșenia vieții, însușindu-și frumusețea care-i convine. Dacă dumneata ai fi ținut morțiș numai la acest lux, robia n-ar fi existat, mizeria pălmașilor cu atât mai puțin.

Dar, în timp ce dumneata n-ai habar de confortul vieții și higiena trupului, te-am văzut la Constantinopole aruncând pungi cu bani în dreapta și stânga, ca să ți-se dea tronul propriilor dumitale țărișoare, așa cum ți s-ar da un catâr! Dumneavoastră, boieri, nu știți cum să vă spălați și vreți să fiți regi! Și ce-ați face, odată călare pe Principate? Ați vinde funcțiunile publice celor mai cruzi vampiri, celor mai grozavi chinuitori ai națiunii, aceia care au adus-o în halul de animalitate de azi!

Ești, dumneata, câtuși de puțin fericit, în felul ăsta?

Priviți înfricoșătorul bilanț al faptelor voastre: nu se află unul printre voi care să n-aibă vreun strămoș îngropat decapitat! Însuși Principele care domnește acum în Moldova, unul din cei mai buni, are pe bunicu-său asasinat de Poartă, iar taică-său doarme decapitat în Biserica Sf. Spiridon din Iași, în vreme ce căpățâna lui putrezește în nu știu ce canal din Constantinopole!

Unde vreți s-ajungeți pe drumul ăsta? Ce vă lipsește, ca să vă săturați de îngâmfare și averi?

Ehei! boierilor, fiți oameni! Fiți îndrumători buni și poporul o să vă înlesnească să mâncați și din farfurii de aur, dacă vi-e pofta!

*

În mijlocul strigătelor *separatiștilor*, Daniel Crăsnaru se sculă să plece. Abatele Uhrich îi puse mâna pe umeri:

— Primești, domnule Crăsnaru, mărturia unui străin? Mă cunoști cine sunt și, la drept vorbind, știi că după Franța a doua mea patrie e Țara Românească. Dar dacă fusei preceptorul românilor bogați, am rămas întotdeauna prietenul săracilor. Mai explicit: în speranța de-a putea aduce vreun folos ultimilor, mi-am dăruit toate puterile educației primilor.

Ei bine! trebuie să-ți mărturisesc nemulțumirea mea! Nu învinovățesc pe nimeni, dar nu pot să mă opresc de-a constata o stare jalnică! Am sacrificat un sfert din viață educației celor doi fii ai Prințului domnitor, pe care toată lumea-l știe. Unul din ei a ieșit un stricat; cealaltă beizadea a brodit-o mai bine. Poate pentru a aduce recunoștință unui abate preceptor, și-a pus în gând să plimbe în fiecare zi un vițeluș pe umeri! Și asta în dorința de-a continua acest exercițiu, până ce vițelușul va deveni bou, ca-n legenda lui Milon din Crotona.

De asemenea, simt scârbă când mă aud chemat câteodată „educatorul *beizadelei-vițel*[17]”. Ca să ajungi la un atare rezultat, nu merita osteneala ca să mă trambalez de la Lunéville! Și nicăieri ca-n Principate, înrâurirea apuseană n-a nimerit-o mai bine.

Se vorbește curent franceza. Toți tinerii sunt voltairieni. Bătrânii se

---

[17] Prinţul Grigore Sturdza era cunoscut, în chip popular, sub numele de „Beizadea Viţel”. Porecla îi venea de la faptul că beizadeaua [fiu de domn], fiind de o forţă musculară foarte mare, făcea multe exerciţii fizice, între altele obişnuise să ridice de la pământ, în fiecare zi, un viţel de lapte până ce a ajuns la o oarecare vârstă. Legenda spunea, apoi, că prinţul era atât de puternic încât ridica chiar un bou. Beizadea Grigore era fiul lui Mihai Sturdza, fost domn al Moldovei. Când a fost ales Vodă Cuza domn avea contracandidaţi pe Mihai Sturdza şi pe fiul său Grigore. Din rivalitatea acestora a izbutit Cuza.

întrec în daniile către biserici. Totuși, între un omagiu lui Voltaire și o pomană lui Christ, se lungește la pământ țiganul-bucătar, pentru cea mai neînsemnată vină și i se trage la spate cincizeci, o sută, două sute de lovituri de bici. Am văzut cotonogindu-se robi, numai pentru că boierul, la necaz, nu știa pe cine „să-și verse veninul”.

Dar problema robiei e mult mai gravă. Cred că nu vă fac o descoperire, spunându-vă că aproape toți boierii, tineri și bătrâni, „se folosesc” de țigăncile tinere și de *nevestele chiar cu cununie*, fără să-și dea seama de crima făptuită, fără să le pese de suferința morală a sărmanelor neveste și logodnice, care, pentru a fi roabe, nu mai sunt deloc ființe omenești. Mai mult: musafirilor pe care-i găzduiesc acești buni creștini, la țară, li se trimit, în fiecare seară, aceleași femei și fete, țigănci, cu îndatorirea *să frece picioarele boierului*, gata să adoarmă. Frumos frecuș!

Aceleași obiceiuri sunt în floare în toate mânăstirile noastre, locașuri de desfrânări publice, adevărate haremuri! Țiganii sunt socotiți ca o cireadă de vite: îi împărechează la date fixe, se folosesc de femeile, fetele și viața lor.

Cât despre țăran – acest iobag, care nu-i nici hrănit, nici adăpostit de către stăpân și care e liber să crape de foame – boierul nu-l cruță mai mult decât pe țigan, după ce l-a despuiat de pământ. Și fiecare și-aduce aminte că, acum douăzeci de ani, pe vremea instaurării Regulamentului organic, contele Kisseleff se arătă, în felul său, mai omenos decât toți patrioții români laolaltă: acest general rus, deși adjutantul unui țar absolutist, dar ca un adevărat voltairean ce era, se dădu peste cap să hotărască pe boierii latifundiari de a înapoia țăranilor ceea ce le răpise, dovedindu-le că la origină strămoșii lor n-au fost decât niște *șefi* ai obștiilor sătești, *de a căror proprietate se bucură azi pe nedrept*. Nu reuși nimic: generosul și vizionarul *strein* se izbi de lăcomia *națională* a boierilor și se lăsă păgubaș.

Iată câteva adevăruri, domnilor! Întoarceți-le și pe-o parte și pe alta: rămân tot adevăruri!

Și acum, permiteți-mi să spun fățiș, că cinstesc această casă, pe socoteala căreia am auzit clevetindu-se atâtea lucruri urâte și mai deloc bune: sinceritatea gazdei mi-a înlesnit să fiu cinstit, la rândul meu și să rostesc cu glas tare, ceea ce am gândit totdeauna.

*

În fața acestui glas puternic al Apusului, dușmanii noștri bătură în retragere. Nimeni nu îndrăzni să ia cuvântul. Copleșit, Daniel Crăsnaru se așeză pe scaun. O stingherealä firească apăsa asupra tuturor. Se înnopta.

Deodată, un zgomot neașteptat în curte – strigăte de plugari, sunete de clopote, pocnituri de bici – zgudui pe cei de față.

Consulul care se afla lângă fereastră, scrută umbrele serii. Floricica, zâmbind, i se adresă:

— Nu te nelinişti, domnule consul! Nu trebuie să te aștepți numai la lucruri rele!

Tot privind pe fereastră, consulul răspunse:

— Pe legea mea, ceea ce văd, e într-adevăr curios: un plug pe zăpadă. Doi boi albi, minunați… Totul împodobit cu panglici… Apoi șase țărani, dintre care unul bălăngănește un clopot și vorbește de zor la ușă; trei pocnesc din bice și alți doi muștruluiesc o doniță, care scoate niște mugete aidoma unui taur.

Și întorcându-se cu fața spre gazdă:

— Ce-i cu comedia asta?

— Ei bine, tradiționalul nostru Plugușor… Suntem în seara Anului nou și în clipa asta țăranii colindă din casă în casă, urând tuturor plugarilor un an cu recoltă îmbelșugată. Omul „care vorbește de zor” povestește isprăvile plugărești ale *fratelui său mai mare*, *Traian*, în vârstă

de o mie opt sute de ani, dar veșnic viu în mintea urătorului. Și numai pentru a pricepe surprinzătoarea lui poveste, lungă de cinci sute de versuri, merită cazna de-a învăța românește!

Consulul se pregăti de plecare, ca și abatele Uhrich. Dând mâna Floricichii, primul îi spuse:

— Sunteți un popor uimitor și ați merita o soartă mai bună. Îndepliniți-vă datoria: sprijinul Franței vă este asigurat!

VI

În valul de furie generoasă ce se ridica de pretutindeni, primăvara lui 1856 ne binecuvântă cu două biruințe frumoase: desființarea pedepsei cu moartea și dezrobirea țiganilor.

Domnița din Snagov hotărî să prăznuiască imediat și într-un fel nemaipomenit primirea celui mai vesel popor de pe pământ, printre oamenii liberi. Trimise prietenilor și chiar câtorva dușmani simpatici, următorul mesaj:

„*Floricica dă, astăzi în opt, un prânz în cinstea dezrobirii țiganilor. Dacă acest fapt v-a bucurat, poftiți de uniți veselia voastră cu aceea a comesenilor ce vor lua parte*”.

Se știe că deseori bogații mănâncă în cinstea săracilor, însă sărbătoriții nu iau parte niciodată la aceste mese date în onoarea lor.

La serbarea de la Snagov, obișnuința fu răsturnată. Masa stăpânilor număra douăzeci de tacâmuri. Cea a țiganilor o sută. Și amândouă se contopeau într-una singură, așezată lângă lac, pe iarba proaspăt răsărită.

Natural, înainte de-a sta la masă, țiganii trebuiră să se îmbăieze și să se dichisească, cât mai bine, deoarece un alt obicei silește până și pe cei mai buni boieri să nu poată suferi în apropierea lor pe omul care muncește, asudă și miroase. Și deși calicimea isprăvise tot săpunul din Snagov, în scopul de-a se putea face suferită timp de-o oră la masa

stăpânilor, se găsiră totuși, în clipa supremei fericiri, nări sensibile care schițară strâmbătura milenară a oamenilor născuți în puf, luați prin surprindere.

Floricica (desigur din bunătate și fiindcă o dată nu înseamnă un obicei) se însărcinase ca să frece ea însăși labele lui Trăznilă și să-i taie unghiile murdare; acest gest, îndeplinit dinaintea întregului sălaș, îi aduse nemurirea în inimile neamului țigănesc. Apoi, la masă, îl așeză de-a dreapta sa și-l sfătui „să nu vorbească, nici să bea cu gura plină; să nu se aplece prea mult deasupra farfuriei, nici să plescăie limba și, mai ales, să nu-și vâre degetele în sos, pentru a le suge apoi" – ordine care-l deznădăjduiră pe vătaful curții, făcându-l să izbucnească sincer:

— D-apăi, Domnițo! Libertate-i asta?

Acest strigăt de năduf înveseli pe comesenii întristați de această nivelare trecătoare și le dădu ocazia să râdă din toată inima. De fapt, e în firea omului dorința de a-și întrece semenul, în orice, fie chiar în modul de-a rumega.

*

La sfârșitul mesei, Floarea Codrilor cuvântă:

— Ei, acum, Trăznilă! tare am vrea să auzim o poveste țigănească. Știi vreuna?

Trăznilă, voios și la largul său, răspunse:

— O poveste „țigănească"? Știu una, pe-a mea, dar mă tem că-i mai curând *omenească*.

— Ei, hai, spune-o p-asta!

— Iat-o, *prea cinstiți boieri*. Să nu v-așteptați, c-am să vă înveselesc. Țiganii sunt uneori buni la așa ceva. Nu-i însă cazul și nici vina mea.

Începutul istoriei mele îmi poartă gândul la cunoscutul proverb românesc: *Când țiganul ajunge împărat, spânzură întâi pe tat-su!*

Bietul împărat! Trebuie să fi avut un tată ca al meu. Dacă nu l-am spânzurat și eu, deh! pofta nu mi-a lipsit și de tron m-aș fi lăsat păgubaș.

Taica e un boier român de prin partea Calafatului. Trăiește și acum, gras și sănătos tun. Nu sunt singurul său fecior: eram o droaie de țigani, băieți și fete, care-i datoram viața, făr-să avem de ce să-i păstrăm recunoștință veșnică; deoarece, la fel cu toți stăpânii, nu făcea altceva decât să lase grele cele mai frumoase fecioare ale sălașului, al cărui satrap era, – lucru pe care-l fac și câinii, cu ceva mai multă dreptate.

Într-o zi ploioasă, mama îmi povesti despre dânsul că moștenise întreaga avere a lui tat-su, încă de tânăr, abia înapoiat de la carte; că nu vrusese să se însoare, în ruptul capului, din pricină că „muierile își înșală bărbații"; că se reîntorsese de lângă *franțușite*, scârbit de femeile parfumate și că se înnebunea numai după țigănci tinere.

Când deschisei ochii asupra robiei noastre, el era în puterea vârstei. Puțin mai târziu, pe la optsprezece ani, îl auzii strigând într-o zi, în curte, arătând cu degetul o țigancă frumoasă:

— Cin-s-o atinge de Profirița, va mânca o bătaie soră cu moartea. De azi încolo, ea va fi scutită de orice corvoadă!

Pricepurăm ce însemna asta. Crezui că-l pot înfrunta pe loc, scoțându-mi căciula:

— Stăpâne! Dea Domnul ca zilele fericite ale boieriei matale să fie fără sfârșit, ca și numărul de fete frumoase ce ai putea să le aibi oricând; dar nu-mi răpi pe Profirița. E a mea și o vreau cu tot dinadinsul!

Rostii astea într-o răsuflare și numaidecât întreg sălașul începu să se văicărească, așa cum îi e obiceiul la înmormântare. Femeile-și smulgeau părul. Bărbații scuipau cu ciudă:

— Ptiu! Țigan tâmpit! O să-l omoare!

Taică-meu, stăpânul, coborî treptele și mă măsură:

— Nu cumva te-i fi atins de Profirița?

— Nu!

— Din fericire, pentru tine!

Apoi, vătășelului:

— Să-i tragi cincizeci de bice.

Profirița se trânti la picioarele lui și-l rugă, cu toată duioșia celor cincisprezece ani ai ei, să fiu iertat; dar inima tatii nu se înduioșă și-mi primii răsplata. N-am simțit nicio durere, deoarece, cât mă bătură, putui barem s-o văd pe Profirița, ai cărei ochi aruncau flăcări.

N-aveam s-o revăd așa de curând: fu încredințată bătrânei țigănci care îngrijea de trupurile fetelor sortite patului stăpânului, iar eu, cu alți zece robi, femei și bărbați, plecai chiar de-a doua zi, sub paza unui zbir înarmat c-un harapnic. Eram dăruiți starețului unei mânăstiri foarte îndepărtată de Calafat, și unde ajunsesem după-o săptămână de umblet.

Tata despărțise pe bărbat de femeie, pe mamă de copil, pe logodnic de logodnică, și rămase împietrit dinaintea văicărelilor și lacrămilor noastre, așa cum rămâi în fața behăielilor oilor despărțite de mieii lor.

Eh! „Cinstiți boieri!" Știți dumneavoastră că din toate pacostele ce le înduram – bici, lanțuri, coarne de fier, batjocorirea nevestelor – despărțirile astea ne erau cele mai grele?

Blestemați să fie pe veci, din tată-n fiu și până-n morminte, nelegiuiții care ne-au chinuit în felul ăsta!

Vreme de doi ani, mânăstirea nu ne slăbi din ochi! Nu era chip să te depărtezi un pas mai departe, afară, la munca câmpului, pentru firești nevoi, ca să nu fii imediat oprit și bătut. Apoi, când simțiră că uitarea se așternuse pe sufletul noii turme, furăm lăsați în voia sorții, ca și alții.

Dar eu nu o uitasem pe Profirița. Zi și noapte, n-o vedeam decât pe ea. Pieptul mi-ardea, de parcă cineva plimba un făraș cu jeratic deasupra lui. Și, într-o seară, încălecai un cal zdravăn din grajd și dispărui ca o

nălucă.

Galopai fără răgaz peste câmpuri și păduri, până dimineața, când sărmanul animal căzu trăsnit de oboseală. Îi scosei căpăstrul, îi sărutai potcoavele și-o pornii pe jos, cu toată nădejdea. Dar, nu departe, ieșii din încurcătură, într-o livadă, o herghelie frumoasă păștea, păzită de doi țigani care se jucau în arșice. Îmi zisei: *Cu atât mai rău pentru dânșii*; și apropiindu-mă tiptil, înhățai coama unei iepe, care crezu că i-a sărit dracul în cârcă și cât p-aci să mă omoare. Bieții țigani urlară:

— Stai, mă! O să ne omoare!

— Faceți la fel ca mine! le aruncai eu vorba, gonind lipit de spinarea calului.

Chiar în seara aia dam târcoale împrejurimilor curții câinelui de stăpân. Era pe vremea cireșilor. Profirița știa c-o strigam totdeauna imitând cucul. Îmi îndoii limba și strigai în noapte de câteva ori… Așteptare zadarnică… Șuierai iarăși… Nimic. *M-o fi uitat și se veselește acum cu boierul!* îmi spusei.

Cât p-aci să mor de inimă rea. Oboseala, lipsa hranei îmi doborâră limpezimea minții. Mă descurajai și slobozii căpăstrul iepei: du-te dracului!

Mă socoteam să dau foc conacului și apoi să m-azvârl într-un puț. Dar, Doamne! ce bine e să trăiești! Aveam douăzeci ele ani și iubeam viața, ca orice țigan. La urma urmei, de ce să cred atât de ușor că Profirița era fericită?

Această idee minunată îmi îngreună pleoapele și adormii buștean pe câmp.

Mă deșteptai cu mare greutate, cu fața scăldată de lacrămile Profiriței. De mult, ea se tânguia la pieptul meu.

Zăpăcit de somn, o strânsei în brațe. Nu se simțea bine; atunci îi pipăii mâinile și picioarele: erau crăpate.

— Nu mai ești cu boierul? o întrebai.

Sărmana se văietă:

— M-a trimes din nou la muncă, o lună după plecarea ta; dar nu de asta mă plâng, ci pentru că m-a betegit… Sufăr de pântece. Junghiurile m-au cocoșat. Aseară credeam c-o să mor. Din cauza asta n-am putut să te întâmpin. Și tu? Ai fugit de la mânăstire… Lanțurile și coarnele de fier te așteaptă!

Tăcui. Bolnavă, încă mi-era dragă și nu mă săturam ținând-o în brațe.

Profirița plecă să-mi caute ceva de-ale gurii. O claie de fân ne adăposti, până ce Cloșca cu pui porni spre apus, apoi, mână-n mână, ne îndreptarăm spre Dunăre. În drum, regăsii iapa. Se lăsă apucată de căpăstru și-mi fu de folos pentru ultima oară, fiindcă p-ormă o dăruii luntrașului care ne trecu peste fluviu.

Ne aflam acum la Vidin. Pământ bulgăresc. Stăpână, tot Turcia.

Când zării, la lumina zilei, adevărata față a Profiriței, mă-nspăimântai. N-o mai recunoșteam: slabă, ochii în fundul capului, scuturată de fierbințeli, buzele albite, mersul târșâit, adusă de spate. La fiece o sută de pași, era nevoită să se odihnească pe marginea drumului.

Ori, tocmai într-una din aceste opriri, fuserăm zăriți și opriți în drum de chehaia Leonti, pușlamaua care avea să mă bage într-o belea, mai dihai ca oricând.

Era în trăsură. Lângă el, o bulgăroaică tânără și frumoasă, dar galeșă de ți se rupea inima. Pricepui că era vreo mărime de pe la Vidin. Se opri și-mi făcu semn să m-apropii.

Unchiașul, cu privirea sălbatică, cu fața mâncată de sifilis, mă dezgustă peste măsură.

— Cine ești? Ce făceați acolo? mă întrebă, pe turcește.

Avea tot dreptul să mă descoasă: ce puteau face doi țigani, așezați pe marginea drumului? Văzut-ați, cândva, măgari, boi, forfotindu-se de colo

până colo, fără stăpân? Și chiar de-i vezi, pui laba pe ei, țigani sau vite de povara!

Ceea ce se și întâmplă, când îi istorisii despre ce-i vorba:

— Stam acolo, cam de azi-dimineață… Mi-e nevasta bolnavă…

— Urmați-mă înapoia trăsurii! îmi strigă răutăcios.

Trăsura se urni în pasul cailor. Urmând-o, șoptii Profiriței:

— Cred *c-am căzut acum din lac în puț*.

Chiar așa. Picasem în ghearele unui gâde: tată-meu, câinele, însărcina tinerele fete sau le beteșugea, apoi le azvârlea; chehaia Leonti le omora, dar cu mâna altuia.

O săptămână se scurse. Habar n-aveam care ne era soarta sau întrebuințarea. Intrând în curte, chehaia Leonti îmi arătase o colibă:

— Stați acolo. Nicio corvoadă. Îngrijește-ți femeia. P-ormă o să-mi faci un *servici* și sunteți liberi.

Crezui că m-a pălit norocul și-i sărutai pulpana hainei, dar în zilele următoare ne uluirăm de tristețea acestei curți, unde nu cânta niciun rob, nici nu juca și unde toate slugile se strecurau fără să-și arunce o vorbă de haz.

Când sosi ziua „serviciului”, Doamne! cât p-aci să leșin, așa, baritai țiganul, cum mă vedeți!

Mă chemă într-o seară, îmi puse în mână o pungă cu galbeni și o funie de mătase, apoi:

— În dosul ușii de colo se află fata pe care ai văzut-o cu mine în trăsură. Eu, astă-seară, plec și nu mă întorc decât mâine, pe vremea asta, când vreau s-o găsesc moartă pe această femeie! Ai s-o spânzuri. De nu…

Nu mai auzii nimic Amețiii. Căzui lat pe dușumea, unde miezul nopții mă găsi năuc, fără niciun gând.

Prima mișcare fu s-o tulesc: nicio ușă sau fereastra deschisă. Atunci strigai:

— Mămuco-o-o-o! De ce nu m-ai lepădat? Sărac de mine! Sărăcuțul!

Vârâi sfoara și punga în buzunare, crăpai binișor ușa blestemată: o odaie mare, bogată; pe-o sofa, tânăra bulgăroaica. Sări în sus, dreaptă, frumoasă ca o Cosânzeană și-mi țipă pe turcește:

— Iubesc!

Acest cuvânt îmi săgeta inima, mai rău decât un pumnal. Îi privii gâtul și cugetai: *Tu iubești și eu trebuie să te spânzur!* Și apucând cu amândouă mâinile un drug de fier de la sobă, mă pălii cu toată puterea în frunte. Sângele-mi scăldă fața. Tânăra fată se apropie, căzu în genunchi și-și încrucișă brațele pe piept. Apoi plecă de se trânti pe sofa, hohotind întruna, c-un singur nume pe buze:

— Dimitri… Dimitri… Dimitri…

Mă așezai pe prag, lângă ușa dată de perete și-n halul ăsta mă găsi chehaia Leonti.

Intră în vârful picioarelor și-și aruncă ochii pe sofa: bulgăroaica, țeapănă; ședea cu fața-n jos, cu capul îmbrobodit într-o năframă, adormită, poate.

Mă ridicai. Chehaia mă privi cu ochi ce păreau a zice: *Ce, te-a pălit cumva, înainte de-a muri?*

În loc de răspuns, plecai capul în piept; însă, cum se îndrepta spre sofa și întindea mâna ca să pipăie dacă-i făcusem „serviciul”, îl culcai la pământ, c-un pumn zdravăn repezit în moalele capului.

Și cu asta, basta. Desigur, își găsise nașul.

Pe-o noapte întunecoasă, părăsii curtea, cu bulgăroaica leșinată în brațe. La Dunăre, înainte de-a ne despărți, ea ne povesti dragostea-i înfocată pentru Dimitri, răpirea și împotrivirea ei de-a se culca cu zbirul și-mi dădu ca amintire această „constantinată[18]”.

P-ormă trecui iarăși Dunărea cu Profirița și, timp de doi ani, trăirăm

---

[18] Amuletă de aur, cu efigia Sf. Împărați Constantin și Elena.

prin codru.

Aurul chehaiei îmi folosi ca să cumpăr arme. Țintea să devin haiduc, să m-alătur cutărei cete, dar degeaba bătui munții ca să întâlnesc vreuna. Colac peste pupăză, avui pacostea să mă trezesc, nas în nas, c-o poteră, comandată de nepotul starețului mânăstirii de unde fugisem.

Ne-am apărat, pân-la ultima încărcătură. Profirița fu împușcată lângă mine. Ciuruit de răni, fusei dus la mânăstire, unde, în loc să fiu spânzurat, cum mă așteptam, mi se puseră coarne și un lanț la gleznă.

În halul ăsta m-a găsit domnița Floricica; m-a… răscumpărat și m-a pus azi la masă cu dumneavoastră.

VII

Dacă aș fi credincios, aș spune că Dumnezeu a pus necazul lângă veselie, ca să dovedească mai bine omului nimicnicia vieții și să-l împace cu gândul morții. Am reflectat adesea la asta, în timpul celor cinci ani trăiți la Snagov. Grosul amărăciunii îl sorbirăm însă cu prilejul întâmplării următoare.

Puțin înainte ca pedeapsa cu moartea să fie desființată, ea lovi în chipuri deosebite pe cei doi șefi haiduci: Jianu și Bujor, prinși și condamnați la spânzurătoare, cam în același timp.

Bujor – fecior de preot de la țară și dintr-o bucată – își plăti vitejește polița, mârșăviei omenești. Dimpotrivă, Jianu, crudul Jianu, fiu de mare boier, se îmblânzi dinaintea ștreangului *și se reîntoarse la ai săi, așa cum spune proverbul că: apa ieșită dintr-un râu, trebuie să se înapoieze la matcă*.

Comedia fu ticluită cu istețime, spre dezonoarea haiducului. Se știe că o veche și sfântă datină românească acorda viața și libertatea celui condamnat la moarte, dacă o fecioară primea să se mărite cu el, chiar în clipa ispășirii. Un popă-i binecuvânta la piciorul spânzurătorii. Călăul le era naș.

Fecioara care se arătă gata să se mărite cu Jianu era domnișoara de onoare a unei domnițe, nu aceea din Snagov, ci una adevărată: fiica Prințului care domnea în Valahia.

Așa că Jianu reuși să-și încheie zilele, plimbându-și amintirile de haiduc într-un palat, în papuci de mătase și cămașă.

Nu-i este dat oricui să aibă umeri tari. Și românul mai spune că: *obrazul subțire cu mare cheltuială se ține!*

*

Aceste două pierderi, una mai sfâșietoare decât alta, produseră o mare descurajare în rândurile haiducilor, mai ales că Bujor pierise prin trădare. Încrederea în Snagov scăzu; tovarășii găsind că-i zadarnic să se ducă acolo, pe patru drumuri, spre a lovi în inima boierului. Mulți dintre ei dădură bir cu fugiții; cei doi prieteni viteji, Groza și Codreanu, întemeiară bande de jefuitori și prădau, pe buni și pe răi, orice le cădea în gheare.

De altă parte, negustoria noastră cu străinătatea luă o întorsătură neașteptată: noul fel de viață arunca pe drumuri bresle întregi de meșteșugari, care de secole confecționau cele trebuincioase vieții vechi.

Un vuiet de mânie izbucni și atinse proporții amenințătoare. Bandele, înarmate cu ciomege, cutreierau străzile orașelor, băteau pe evrei, arătați ca vinovați de desființarea meșteșugăriei și li se spărgeau geamurile dughenelor. Autoritățile, care ne eliberaseră autorizațiile de import, grație grelelor pungi cu galbeni, fură decretate antinaționale. Multe personalități oficiale demisionară.

În fruntea nemulțumiților se afla un oarecare Arghiropol, de origine grec, antisemit de meserie. El era susținut de o clasă nouă, de îmbogățiți fără scrupule și însetați de stăpânire, pe care poporul îi numea *ciocoi*, –

foste slugi ale adevăraților boieri, ruinați de ele.

Ciocoii erau dușmanii noștri cei mai încarnați și puternica lor solidaritate se impuse curând tuturora. Umilința, disprețul ce-l întâlneau pretutindeni, îi sileau să se unească strâns împotriva stăpânilor de ieri. Aurul de care dispuneau le folosi să corupă și să se strecoare în toate funcțiunile publice. Primejdia acestui val de ploșnițe flămânde nu scăpa nimănui, dar nu puteai nimic împotrivă. O clasă de privilegiați, grea de sânge și exploatare, își da duhul; o alta, ceva mai josnică, o înlocuia. Ne găseam prinși între amândouă, deopotrivă de dușmăniți, deopotrivă de loviți. Între Arghiropoli și Danieli Crăsnaru se aflau puțini abați Uhrich, care să ne susțină. Țăranul era deci departe de ziua când și-ar fi putut zice: „Voi fi, în sfârșit, fericit!" Iar noi, care luptam pentru mai binele tuturor muncitorilor, luarăm o înfățișare de răi patrioți.

Desigur, progresul strivea numeroase categorii muncitorești; dar se poate închipui oare un lucru mai josnic decât exploatarea acestei realități nenorocite, cu scopul de-a trage un câștig personal? Și cine erau acei care ne pârau răzbunării nemulțumiților? Cine alții decât *ciocoii*, acești pungași care împământeniseră primii deprinderile civilizate aduse de noi. Pentru ei, Snagovul era „un cuib de *farmazoane*", unealtă a „ovreimii". Altceva nu bănuiau. Deocamdată.

Aveau să-l afle, grație bănuielilor ce trezi povestea lui Trăznilă.

*

Într-o seară din toamna lui 1858, Floricica dădea o masă în cinstea Franței, reprezentată prin consulul ei și abatele Uhrich. Întâmplări mari se petrecuseră cu puțin înainte, iar energia franceză ajutase să triumfe drepturile noastre.

Alegerile pentru cele două Divane, menite să desemneze un

domnitor, același pentru ambele țări, se desfășuraseră în împrejurări din cale afară de rușinoase. Arghiropol, devenit comandantul miliției valahe și Daniel Crăsnaru, mare sforar moldovean, făcură pe dracul în patru, pentru a izgoni de la vot pe partizanii Unirii. Parodia „voinței naționale" care rezultă din aceste alegeri, înfurie pe colonelul Cuza. A doua zi după „consultare", își dădu demisia, trântind ușile. Reprezentantul Franței la București, ca și abatele Uhrich și hood-bey, se însărcinară să denunțe Puterilor Apusene complotul. Napoleon interveni cu hotărâre la Constantinopole, amenință cu rechemarea ambasadorului său și obținu de la Poartă anularea succesului țarist.

Rezultatul noilor alegeri fu acceptabil și puteai întrezări înfăptuirea idealului național: Unirea Principatelor. Era, de asemeni, și dorința Franței. Și pe bună dreptate, în acea seară se trecea în revistă personalitatea numeroșilor candidați la domnie.

Sorbeam cafeaua, când hatmanul Miron și Floricica observară un musafir necunoscut, care, pierdut în mulțimea de flecari, părea că trage cu urechea la cele ce se vorbeau. Nimeni nu putea spune cine-l adusese. Venise după cină, profitând de acea ospitalitate a românilor, care ține ușa deschisă oricui vrea să intre. Trăsăturile sale de ciocoi, mustața grecească și obrăznicia trădau repede pe una din acele iscoade, trimise adesea de Arghiropol la consfătuirile noastre, dar ăsta părea să fie „cineva", deoarece se apropia fără sfială de cercul restrâns unde discutau Floricica și oaspeții francezi. De vârstă matură, tare oacheș și foarte îngrijit îmbrăcat „europenește", necunoscutul da târcoale grupului nostru, răsucindu-și nervos mustața stufoasă, purtată după moda grecească de-atunci.

Nu ne așteptam să scoată o vorbă, când, la o întrebare a hatmanului Miron cu privire la candidatura sigură a lui Cuza, îl auzirăm strigându-ne cu o voce plină de sine:

— Cine-i acest Cuza? Probabil încă vreunul din acei haiduci ucigași?

Uimirea pricinuită de această apostrofare ne amuți, prilej ca Floricica să înăbușe o sudalmă a lui Miron. Abatele Uhrich, împăciuitor, se grăbi să răspundă:

— Pe legea mea, domnule, într-o țară de ucigași oficiali, nu cred ca haiducii să fie cei mai sângeroși.

— Cine ești dumneata, mă rog? întrebă Floricica.

— Teofil Kiriacos, căpitan de poteră!

— Și ce vânt te-aduce pe la *noi?*

— Deocamdată… nimic… Doamnă!

— Și mai târziu?

— Vom vedea…

Zâmbind cu nerușinare, căpitanul de poteră se retrase, pierzându-se printre cei de față. Chiar în acea clipă, Floricica fu chemată afară de Trăznilă. O însoții.

Țiganul, negru la față ca noaptea, avea ochii holbați:

— Domniţo! Am văzut aci pe omul care m-a arestat!… E cel cu mustața „muscă”…

— Nepotul starețului de la Orbu?

— Chiar el! Și m-a văzut când intra.

— Te-a recunoscut?

— Mai mă-ntrebi? Ba mi-a și spus: *„Aha! aci mi-erai? De când te cat!”*

*

Floricica îmi strânse brațul:

— Trimite, grabnic, cinci călăreți, cu Ilie în frunte, pe drumul spre București; alți cinci, cu Spilca și Movilă, pe cel spre Ploiești. Dacă Teofil Kiriacos e singur sau cu încă cineva, să le pârlească „musca”! Dacă-s numeroși… cu atât mai rău… *Vom vedea…* În orice caz, tovarășii noștri nu

vor porni la pândă mai târziu de miezul nopții. Și înlăturați orice pază din curte, la plecarea mosafirilor.

Câteva clipe mai apoi, ordinul era îndeplinit întocmai și-mi reluam locul lângă abate, care-mi plăcea nespus.

Kiriacos, cu o mână în buzunar, fuma și privea o partidă de cărți. De două ori riscă un ludovic și câștigă. Vedeai cât de colo, că nimeni nu-l cunoștea. Ținui să-i surprind clipa plecării. Pișicherul se strecură afară, în noapte, neobservat.

Cam pe la ora zece, casa era goală, luminile stinse, toată lumea în pat. Toamna n-aveam oaspeți de găzduit.

Și acum, în balconul mângâiat de-o lună palidă, eu și Floricica așteptam reîntoarcerea haiducilor. Ea era gânditoare, ca și copacii desfrunziți care presimțeau asprimea iernii apropiate.

— Te temi c-o să fim trădați, dacă ne scapă Kiriacos? o întrebai.

— Trădați? Chiar și suntem… Și vom fi încă și mai mult, dacă scapă sau nu, în măsura în care vom proceda.

Floricica vorbea cu aerul unei ființe dezamăgite, ceea ce mă uimi, fiindcă o știam de un curaj în stare de orice. Voii să știu mai mult:

— Și-atunci?

— Și-atunci?… O să vedem. Vom sfârși-o ca haiduci. De asta nu mă îndoiesc o clipă; mai de vreme sau mai târziu, se va afla; vom fi prinși și condamnați. Aș vrea să văd măcar înfăptuindu-se Unirea și, dacă s-ar putea, Cuza pe tron. Ar fi un mare salt înainte. Cred în sufletul acestui om. N-o să facă, desigur, tot ce râvnește, dar cine dintre noi își realizează visurile? O viață de om poate răsturna de-abia o căruță plină cu pământ. Pentru rest, timpul e marele meșter: încetul cu încetul, omorând oamenii, el îmbunătățește viața. O face și mai repede, dacă oamenii îl ajută. Noi, spre pildă, îi dăm acest ajutor și asta-i tot ceea ce datorăm vieții. O datorăm. Orice ins o datorează.

Priveam această mamă ciudată, pe care o iubeam pentru vitejia și

tinerețea ei încă fragedă la treizeci și opt de ani și-mi spuneam: „Cu siguranță! Îmi ascunde ceva!”… O iscodii:

— Se aude c-ai de gând să fii nevasta unui Miron… prim ministru. Așa e?

Fața-i rămase nemișcată:

— Nu, Irimia, nu-i adevărat!… Ambiția mea este mult mai înaltă decât aceea de-a fi „nevasta lui X”. M-am născut generoasă, adică suferința aproapelui meu răsună în mine cu atâta încrâncenare, că nu pot fi fericită decât semănând binele. Ochii-mi sunt plini de mizeria animalică a poporului român, bun ca tot ce este popor și asta mă face să sufăr, ca și cum mi s-ar lua aerul pe care-l respir. Iată de ce, din ziua când m-am simțit în stare să-mi bat joc de tirania puternicilor, mi-am riscat tihna și chiar viața, numai să pot satisface această nevoie a sufletului meu: să-i micșorez aproapelui o parte din povara vieții.

Dacă cel puțin fiecare ar putea simți dulceața unei atari ambiții. Viața, și așa destul de bogată în suferință, prin ea însăși, ar fi oricum ferită de îngrozitorul adaos al egoismului omenesc!

*

Floricica încetă ca să privească fix undeva în desișul codrului; cerul era descotorosit de nori, puteai număra arborii, ca ziua-n amiaza mare și de departe zărirăm un ins, care nu putea fi altul decât Trăznilă. Ducea ceva în spate, un fel de legătură. Într-adevăr, era o legătură cu patru puști.

— L-ai trimes tu undeva? mă întrebă Floricica.

— Nu! De unde dracu’ o fi venind la ora asta?

Pășind în curte, țiganul ne văzu în balcon și strigă deodată:

— Domnițo… s-a făcut!… Le-am „pârlit musca!” Au fost doi!

— Cine? Unde? Cum?

— Dar… căpitanul poterei! Dumneata ai poruncit, doar… Și cum drumurile spre București și Ploiești erau supravegheate, am pândit, într-o doară, drumeagul ce duce spre Căldărușani, la mânăstire: câini de-ăștia iubesc mânăstirile. Și uite! Kiriacos a trecut cu însoțitorul său, amândoi călări, nepăsători. Din ascunzătoarea mea, ridicai pușca în urma lor; pac! pac! Caii au luat-o la goană, singuri.

Cavalerii încă nu muriseră, așa c-am fost silit să-mi apăs puțin călcâiul pe beregata lor…

Pe la revărsatul zorilor, Ilie și Spilca se reîntorceau cu oamenii lor, toți bosumflați. Îndreptându-se spre grajd, cei doi șefi bombăniră, unul după altul:

— Parșivul, n-a trecut pe drumul meu!

Floricica, cu gândurile aiurea, nu le răspunse nimic și-mi șopti, ducându-se la culcare:

— Și acum… *vom vedea*, vorba lui Kiriacos!

VIII

Ianuarie 1859: alegerile domnitorilor, în amândouă Principatele dunărene. Fierberea este în toi, de la un capăt la celălalt al țărilor române. În aceeași măsură și în casa haiducilor, unde cauza era dublă, deoarece emoției firești iscată de acest eveniment i se adăuga grija cercetărilor judiciare întreprinse de autoritățile din București, pentru a descoperi pe asasinii celor doi poterași uciși de Trăznilă. Ațâțătorul anchetei era, fără îndoială, Arghiropol, prieten cu căpitanul poterei.

Orice urmă de haiducie fu ștearsă la Snagov, imediat a doua zi după asasinat: armele, îngropate; mare parte din oameni, îndepărtați. Polițiștilor veniți să ancheteze, Floricica le arătă interiorul ei de

„burgheză cumsecade”.

Afacerea era amenințătoare: deși puțin poticnită de fierbințeala alegerilor, putea fi reluată și să ne strivească, grație mijloacelor de corupție întrebuințate de Arghiropol, ca să dezlege limba câtorva slugi, țigani.

— Fie ce-o fi! spunea Floarea Codrilor; datoria noastră e să mergem până la capăt!

„Capătul” era alegerea lui Cuza; dar ca să fie ales trebuia mai întâi să-și pună candidatura la tron și acest colonel ursuz se încuiase în bârlogul său, nemaidând niciun semn de viață. Așteptam, în prima săptămână a lui ianuarie, sosirea hatmanului Miron, prietenul său apropiat, care trebuia să ne aducă un răspuns hotărât.

Neobositul abate Uhrich, plecat cu două luni înainte la Paris, cu un raport amănunțit al consulului Franței asupra situației din Principate, tocmai se întorsese și se afla la noi, când Miron, pe jumătate degerat, apăru pe neașteptate:

— Ei, s-a făcut? întrebă nerăbdătoare Floricica.

— Încă nu! răspunse hatmanul, curățindu-și chiciura de pe mustăți. Zice că tronul nu-l interesează deloc; că nu-i în firea lui de-a se potrivi „zborului corbilor care dau târcoale unui stârv”, și că degeaba stăruim… Uite! mi-am pierdut o noapte întreagă, încercând să-i înduplec încăpățânarea: osteneală vană!

O clipă buimăcită, Floricica privi cum prietenul nostru se trânti pe sofa, rupt de oboseală, apoi izbucni:

— Această încăpățânare trebuie sfărâmată! Nimeni n-are dreptul să lenevească, când toată lumea asudă din greu! Refuzul lui Cuza îmi crapă obrazul de rușine față de abatele Uhrich, reîntors din patria sa, înarmat cu tot ceea ce ne trebuie ca să izbândim! Cum? Recunoaște că corbii sfâșie trupul națiunii și asta-l lasă rece?

Întorcându-se către abate, îi apucă o mână și-i spuse, rugătoare:

— Ai vrea, părinte, să dai poporului român o ultimă dovadă de iubire?

Viteazul om zâmbi și-și plecă pleoapele:

— Vorbește, fiica mea…

— Peste două ore, plecăm la Galați, ca să-l hotărâm pe Cuza să-și împlinească datoria, și-mi fuge gândul la neprețuitul sprijin ce ne-ar fi prezența dumitale plină de autoritate și bogată în documente…

— Vă însoțesc și cu atât mai bucuros, cu cât trebuie să merg la Iași, în misiune.

După-prânz, în două sănii, zburam, tuspatru, în același vârtej de zăpadă.

*

Această călătorie de cinci zile, în toiul iernii, mă făcu să gândesc, adesea, cât de blestemată este viața oamenilor și a animalelor, deopotrivă de năpăstuite de acei pe care îi răsfață destinul. Pe bună dreptate, n-ai de ce să te bucuri, c-ai venit pe lume c-un suflet milostiv.

Natura neavând conștiință, este nepăsătoare față de durere. Omul, care, în treacăt fie spus, nu-i lipsit de conștiință, rămâne tot atât de nepăsător. Prins între aceste două indiferențe, săracul își blestemă părinții care i-au dat viață și pe Dumnezeu.

De-a lungul nesfârșitelor câmpii netezite de zăpadă, pustiite de crivăț, uitate de Dumnezeu, m-am întâlnit cu acest sărac lipit pământului, am poposit în bordeiul lui, am vărsat lacrimi pentru suferința lui, în timp ce ochi-i rămâneau secați de lacrimi. El știe că noaptea coliba îi va fi iarăși troienită de indiferența naturii. Atunci, singura lui grijă e să se închidă de cu seara în casă, cu lopata. Dimineața, își deschide ușa mormântului și-și croiește o pârtie, un tunel, în troianul de un alb nepătat, care-l copleșește

cu generozitatea lui de gheață și iată apărând, de cealaltă parte a troianului, omul milenar, asemenea unei cârtițe, o cârtiță cu două picioare, care se sprijină în lopată, respiră aerul curat și contemplă cimitirul alb al vieții sale negre.

Mută, cârtița umană se îndreaptă apoi spre mormântul celor ce-l hrănesc: vaca, boul, calul, o oaie. Acolo, vai și amar: prin spărturile acoperișului zăpada a năpădit așa-zisul grajd. Țăranul scuipă în palme, și își dezgroapă comoara: niște arătări de animale, numai piele și os, pielea străpunsă de oase, ochii stinși. La auzul lopeții, ele se ridică cu zăpada pe spinare, se clatină și scurmă pământul cu copitele, ieslea e roasă și se împuținează, pe fiece zi; e drept că nu mai folosește la nimic.

Iobagul boierului român înșfacă un braț de coceni, îl aruncă dinaintea boturilor animalelor vlăguite, apoi se reîntoarce în vizuina sa, dă foc bălegarului în vatră și cugetă la îndurarea fără margini a Atotputernicului.

Nu prea are aerul atât de mohorât și dacă o să intri la dânsul cu pâine, rachiu și tutun, numaidecât o să înceapă a-ți îndruga o istorioară, ca asta de pildă:

„A fost odată un om sărac și împovărat de copii, ca și mine. Într-o zi, nevastă-sa blagoslovindu-l c-un nou făt și nemaiștiind de cin-să se roage să i-l boteze, cu copilul în brațe, apucă drumul pădurii, ca să cate un naș cu avere. Moartea-i ieși în cale, înfășurată într-un cearceaf alb, cu coasa în mână. Ea îi zise:

— Lasă-mă să-ți botez copilul și p-ormă te îmbogățesc!

— Prea bine, cumătră, na-ți-l!

Moartea i-l botează și spuse cumătrului:

— Acum, ia seama: am să picnesc cu boli grele pe toți bogații din țară. Niciun doctor n-o să-i vindece. Du-te la dânșii și spune-le că-n mai puțin de două zile, descântecul tău îi va pune pe picioare, dac-or să te plătească atât cât ceri. Și tu cere-le cât mai mult! Intrat în odaia

bolnavului, ai să mă găsești acolo: șoptește câteva vorbe alandala; voi pleca și bolnavul se va scula îndată. Ți se va duce vestea și vei fi putred de bogat. Dar (este un «dar») dacă intrând la bolnav, mă vei vedea la picioarele lui, să știi că omul e al tău și-l poți scăpa. Dacă, dimpotrivă, o să mă afli așezată la capul lui, asta înseamnă că e al meu și că trebuie să moară; nu mai promite nimic și șterge-o. Fă cum te-am învățat și ai să te îmbogățești, văzând cu ochii.

Omul făcu așa cum îl sfătuise moartea și, în mai puțin de un an, deveni tot atât de bogat ca și un prinț: pământuri, cireadă de vite, slugi, trăsuri, de nu le știa numărul! Cumătră șezu la picioarele bolnavilor, cam cât socoti că cumătru-său s-a înstărit destul, apoi, într-o zi, iat-o proțăpită la căpătâiul unui muribund. E drept că era un bătrân boier, care promisese jumătate din averea sa cui l-o vindeca. Proaspătul îmbogățit, văzând moartea la capul celui mai bun client, se strâmbă de ciudă:

— Hai, cumătră, lasă-mi-l și p'ăsta, ultimul și m-am săturat! îi șopti încet.

— Cu neputință! făcu moartea din cap.

Cumătrul se oțărî la refuzul morții, cugetă o clipă și porunci slugilor:

— Ridicați patul cu bolnav cu tot și așezați-l cu picioarele acolo unde se află acum cu capul!

Moartea pricepu renghiul ce-i jucase cumătrul. Și cum de felul ei nu e răzbunătoare, îi cedă și ultimul bolnav, dar la ieșire adăugă: «Pe sărac, oricât l-ai îndopa, tot nesătul rămâne!»”

*

Îl găsirăm pe Cuza la gura sobei, curățindu-și pușca de vânătoare. Un ogar mare lătră prietenește, la intrarea noastră.

Floricica îmbrățișă frățește pe vechiul ei tovarăș de zile bune și rele.

— Hm! Cum poate abdica un haiduc de talia ta?

Într-adevăr, talia colonelului-haiduc era vrednică de respect, dar Floricica subînțelegea mai degrabă talia sufletului și aceasta, întipărită pe fața senină a lui Cuza, în ochii săi cristalini, privirea pătrunzătoare, mă impresionă nespus: un suflet puternic, sprijinit tragic pe o inimă șovăitoare, inima pasionaților. Vigoare, dragoste, bunătate, slăbiciune, toate erau întipărite pe gura lui cu buze cărnoase, umbrite de-o mustață cuviincioasă, prelungită printr-un barbișon stufos.

Cuza nu răspunse dojenii prietenei sale. Ne ajută ca să lepădăm blănile, porunci ceai și frecă cu putere urechile abatelui Uhrich, care se albiseră de ger:

— E curată nebunie să vii de la București la Galați, pe-o așa iarnă! adăugă el, reluându-și locul lângă foc și curățitul armelor. Și apoi, ați nimerit-o rău: mâine în zori plec la vânătoare de mistreți. Veți rămâne singuri, timp de patru zile.

— Poți să te duci și la vânătoare de crocodili! îi tăie vorba Domnița din Snagov. Dă-ne mai întâi candidatura ta la tron și cât mai grabnic cu putință!

Calmul înșelător al colonelului pieri, ochii i se aprinseră, vocea-i tună:

— Eu, în târgul călăilor? Eu, să mă iau la întrecere cu ei pentru tron? Niciodată! Pare-mi-se c-am făcut rău, primind să fiu prefect și ofițer. Destul până acum! Poftele domniei – care au costat chiar un cap al familiei Cuza – sunt prea în afara vieții care mi-e dragă, pentru ca să mi-o risc azi…

— Viața, care ți-e dragă!

Floricica se adresă abatelui Uhrich:

— Nu-i lua în seamă nicio vorbă, domnule abate! Dumneata știi mai bine ca oricare altul să ierți unui generos o clipă de egoism. Cu siguranță că este așteptat să prânzească mâine cu vreo femeie frumoasă: să-l lăsăm

să-și petreacă cele patru zile ce ni le cere pentru vânătoarea sa de mistreți!

Apoi, apropiindu-se de Cuza, care se întorsese cu spatele, ca să râdă pe furiș:

— Vezi, Alexandre: recunoaște și tu că arțagul ți-a venit, pentru că am picat noi, tocmai în clipa când te pregăteai de-o ștrengărie!

— Recunosc orice vrei tu și tot ce face plăcere dușmanilor mei, dar îmi mențin refuzul de-a mă înhăita cu pungași, care socotesc pe domn drept sfârleaza lor. Judecă și tu puțin: ales, prima mea mișcare va fi să împroprietăresc pe țărani și să curăț mânăstirile de satiri, după ce le voi fi secularizat averile șterpelite de la națiune. Ei bine! te poți încumeta împotriva haitei de javre bătrâne și tinere? Fiindcă, să nu vă pierdeți cumpătul: tinerii noștri „idealiști” ascund înapoia măștii liberalismului aceeași sete de mărire și lăcomie, ca și părinții lor. Nu degeaba a scornit poporul zicala: *Ce naște din pisică, șoareci mănâncă!* Nu! Nu sunt omul potrivit acelor bande. Binele și dreptatea pot fi practicate și ca simplu cetățean. Puterea smintește și cele mai bune caractere…

— Dă-o dracului, virtutea asta de creștin! strigă Floricica. Noi știm că azi binele și dreptatea au nevoie de forță, pentru a sili pe om să devie om bun; trebuie impuse răutății umane care guvernează. Ori, tocmai pentru asta, cei buni trebuie să intre în luptă și să smulgă puterea răilor. Orice om drept și generos are dreptul să strige fățiș: *Și mie o parte din putere!* Nu trebuie să roșească, pentru că e dezinteresat. E singura scăpare care mai rămâne adevăraților idealiști, dacă vor să întoarne lumea spre regatul binelui și al dreptății. Nu trebuie să ne pese de felul în care e plăsmuită firea omului: Dumnezeu a făcut ce a vrut; să facem și noi, ceea ce ni se potrivește. Și dacă Dumnezeu rămâne nepăsător față de sângele care se risipește pe pământ, noi nu-l putem imita, fiindcă e pielea noastră în joc.

— Dar ce am izbuti noi, o mână de oameni dezinteresați, împotriva unei lumi învrăjbită de ură! exclamă Cuza.

— Mult, prietene! interveni abatele Uhrich. Fiul domnului a fost și el,

la început, singur de tot. Și desigur, n-a reușit să schimbe înfățișarea lumii, dar credința lui a dovedit, cu prisosință, cât era de însetat sufletul omenesc după ideal. Așa a fost totdeauna… Și va fi mereu… Toate religiile au demonstrat această năzuință de puritate. Atât ne interesează: să știm că orice suflu de bunătate care străbate această omenire egoistă, o atinge totuși, o înnobilează și-o împinge spre progres. Vrei un mic exemplu? Uite-l lângă dumneata: e vorba de împotrivirea dumitale de-a recunoaște legalitatea alegerilor ce fuseseși însărcinat să supraveghezi. Ei bine! demisia dumitale, atât de curagios motivată, a înlesnit Franței și Angliei ca să dejoace mașinațiunea țaristă, care, fără gestul dumitale, ar fi izbutit să mențină, încă pentru multă vreme, nefasta dominație rusească în Principate. Nu-i asta un lucru frumos pentru sărmanele puteri ale unui singur om? Dar, nu-i totul! Răsunetul nobilei dumitale revolte a pătruns până-n inima poporului. Am vorbit despre dumneata cu atâția țărani moldoveni. Mi-au spus: „Cuza al *nostru?* E un haiduc!"…

Și acum ajung la punctul principal al însărcinării mele: haiducia dumitale place, în clipa de față, Franței, care vede în d-ta un braț puternic împotriva pretențiunilor rusești asupra Constantinopolului. Ea e gata să susțină oficial candidatura dumitale la tron; și, odată ales, să te recunoască Poarta. Am înștiințat de această hotărâre pe membrii Divanului muntean, care îngăimează că nu te cunosc. Mâine pornesc cu aceeași misiune la Iași.

Iată două scrisori din partea prietenilor dumitale, Lamartine și Edgar Quinet. Citește-le, fătul meu, și lasă-te dus acolo unde ți-e locul datoriei istorice.

*

A doua zi, dis-de-dimineață, după ce ne ceruse o noapte de gândire,

Cuza apăru, pe când sorbeam ceaiul, după care toți aveam să plecăm, care încotro. Îmbrăcase costumul de vânătoare și ținea o hârtie în mâna-i înmănușată. Ah! frumosul, mândrul piept pe care poporul român trebuia să agațe, puțin mai apoi, cea mai cinstită dintre decorații: aceea a recunoștinței de neuitat față de singurul domnitor care a știut să rămâie haiduc până la sfârșit!

Trecând hârtia hatmanului Miron, Cuza adăugă, însuflețit:

— Aveți candidatura mea, dar nu voi merge să cerșesc glasul nimănui și-mi păstrez dreptul de-a demisiona, dacă voi fi ales numai într-unul din cele două Principate!

O oră mai târziu, trei sănii porneau pe trei drumuri diferite: Cuza, la vânătoare; abatele Uhrich și Miron zburau la Iași, cu candidatura; Floricica și cu mine ne întorceam la Snagov, ca să dăm un ultim ajutor împotriva îndărătniciei boierilor munteni.

La plecare, Floarea Codrilor strigă lui Cuza:

— Alexandre! Ia seama la mistreții pe care vrei să-i vânezi; au niște colți de temut și ar putea să te rănească de moarte!

IX

În timpul haltei, noaptea, la Buzău – jumătatea drumului între Galați și Snagov – Floricica scrise un bilețel tovarășilor noștri, Groza și Codreanu:

„Coborâți cât mai repede cu putință. C… și-a pus candidatura și noi trebuie să folosim orice căi, spre a fi ales în amândouă țările. În acest scop, voi aduna la Snagov cât mai mulți boieri alegători. Veniți să le vârâți puțină spaimă în oase!

Floarea Codrilor"

Vătaful Movilă, care fu șeful pazei noastre în cursul călătoriei, plecă să ducă în pripă scrisoarea lui Moș Manole, unul din mijlocitorii noștri cei mai credincioși, cârciumarul-haiduc care ne aprovizionase pe vremea iernării în Valea Neagră.

Ținea o crâșmă lângă satul Lopătari, chiar la poalele munților înalți ai Buzăului, în care ciobanul, hoțul și haiducul frecau coatele unul de altul, fără să-și adreseze o vorbă.

Moș Manole și fecioru-său erau ștafetele noastre și ne puteam informa, la orice oră din zi sau noapte, asupra locului unde se aflau tovarășii; dar s-ar fi lăsat mai ușor tăiați în bucăți, decât să ne divulge. Bineînțeles, această fidelitate din inimă nu era puțin răsplătită. Totuși, nu scăpam din vedere că autoritățile vrăjmașe puteau plăti încă și mai bine. Și chiar de am fi uitat asta, ele se însărcinau să ne-o reamintească, cu prisosință, cum fu cazul în ziua reîntoarcerii la Snagov, când aflarăm că doi haiduci, și nu dintre cei mai puțin turbați, dispăruseră în lipsa noastră.

Această veste neplăcută ne mâhni tare. Într-adevăr trebuie ca omul să fie mult mai neghiob decât o vită, s-o sfârșească astfel, după ce dăduse, ani în șir, dovadă de uitare.

Floricica îi compătimea:

— Nenorociții! Ce le lipsea aici? Și unde vor găsi mai multă afecțiune? Numai de-ar coborî tovarășii noștri cât mai repede și de-ar fi cât mai numeroși!

*

Cei doi căpitani sosiră destul de iute, pe-o noapte de dezgheț neașteptat și mocirlă groaznică, dar numărul oamenilor abia dacă se urca la patruzeci de puști.

Aveau niște mutre de plâns. De la încetarea comerțului nostru, care împlinea aproape doi ani, haiducii, nevoiți să fie cumpătați, trăiau șase luni pe an sub pământ, în hrube umede, nesănătoase, unde oameni și animale se încălzeau unele pe altele.

Groza, mai ales, avea fața buhăită și genunchii umflați. Totuși, vitejia îi rămăsese aceeași și suferea fără să crâcnească. La rugămințile Floricichii, care-l sfătuia să se îngrijească, răspundea:

— Eah! Nu mai merită osteneală! Azi sau mâine, într-un fel sau altul, voi fi vindecat de doctorul care-ți ia orice durere, fără să te oblojească. Dar, barem în ziua aia, n-o să am ce regreta: am trăit cum mi-a poftit inima, făcând mult bine și mult rău, amândouă la vremea lor. Copiii boierului or să rostească numele meu cu groază, până la al „nouălea neam”, în timp ce țăranul se va duce, poate, să înalțe o rugăciune pentru odihna sufletului meu, către Dumnezeul lui protivnic și nepăsător.

Trădarea celor doi haiduci cumpărați de Arghiropol, nu-l surprinse:

— Trebuia să te aștepți de la ei… Chiar și celei mai sănătoase păduri nu-i lipsesc uscăturile. Dar dacă v-o pica în gheară, fiți fără milă: jupuiți-i de vii. Mai vinovat decât boierul nu e decât haiducul trădător.

— Și tu, bunul meu Ioachim? strigă Floricica, îmbrățișând grumazul țârcovnicului și sărutându-l cu foc, de două ori, pe amândoi obrajii. Îmi pari cam trist! Ești nenorocit? Și de ce ai fi, pentru Dumnezeu? Suntem departe de vremea când boierii îți porunceau cântece serafice, te încărcau cu bijuterii greoaie și-ți refuzau dragostele pământești, după care jinduiai. Nu ți-ai scos pârleala, de-atunci? Încă n-ai întâlnit micuța prietenă, care să-ți îngăduie să-i săruți poamele tari ale pieptului? Spune-mi, bunule Ioachim, iubitul meu? Îți mai amintești de vremea când aveam abia cincisprezece ani și te lăsam să-mi mângâi sânii?

Bătrânul cântăreț începu să plângă. Avea un nas vânăt care curgea, fălci fleșcăite și ochi tulburi, ieșiți din orbite.

— Nu… Floricico… nu! bolborosi el. Nimic din toate astea… Sunt și

azi, ca-n ziua când m-a născut mama… Orice gâză își găsește perechea și împreună cunosc viața. Eu, nu; trăiesc ca un porc scopit la șase săptămâni. Am trăit, am îmbătrânit și o să mor ca acest porc scopit! Chiar haiducia mi-a refuzat ceea ce Dumnezeu nu mi-a dat voie să gust.

Ioachim ridică brațele:

— Dar, Doamne! Tu, care ești în inima oricărei făpturi, tu știi că niciodată n-am vrut să iau cu de-a sila sau să cumpăr cu giuvaericale, ceea ce tu ai socotit că e drept să nu-mi dai! Și haiduc, în afara legii, nu mi-am întins mâna asupra femeii rătăcite în codru, după cum n-am atins flinta ca să dobor pe vreuna dintre creaturile tale! Așa ai vrut-o… Facă-se voia ta, Doamne, dar pătimesc amarnic, fiindcă n-am cunoscut viața întreagă, așa cum o îngăduiești și celor mai mici gâze ale pământului!

*

Tânguielile lui Ioachim, boala lui Groza, tristețea care biruia chiar pe Codreanu și ceata haiducilor ne făcuseră să presimțim că orice avânt omenesc ajunge, într-o bună zi, la capăt. Și-afară vremea era ca și sufletul nostru. O pădure de crengi negre, umede și desfrunzite, care picurau. Un cer plumburiu, apăsător… Corbi, cu miile.

Of! zădărnicia avânturilor noastre!

Aceeași învălmășeală domnea și în mintea oamenilor politici, prieteni și dușmani, hărțuiți și înnebuniți de puzderia de candidați, o duzină de prinți de toate mărimile și de boieri plesnind de grăsime, gata să-și vândă sufletul dracului, în schimbul a șase luni de domnie. Unirea Principatelor îi cătrănise oarecum, deoarece țintiseră, ca prin bună învoială, să se îmbucătățească țara în douăsprezece, douăzeci și patru, treizeci și șase de părticele, numai ca fiecare să-și poată avea un tronuleț!

Din fericire, interesul străinătății – îndeosebi al lui Napoleon III – nu

se potrivea cu dorința haitei princiare. De asemenea, trebuie să recunoaștem, ca în orice lucru omenesc, că în ambele Adunări electorale se afla un mănunchi de boieri dezinteresați, patrioți cinstiți. Se solidarizau cu partea frumoasă a acțiunii și știau ce vor, în timp ce alții își schimbau părerile după argumentele partizanilor ce-i asaltau.

I-am văzut și pe unii și pe ceilalți, în decursul acelei mari întruniri care fu hotărâtoare și ultima în casa de la Snagov. Se ținu la două zile după sosirea haiducilor, chemați într-ajutorul cauzei noastre.

Dezbaterile, încurajările, durară până la miezul nopții. Numele lui Cuza era regulat îndepărtat prin aceleași argumente ale majorității alegătorilor șovăielnici.

— Habar n-avem cine e… Nu l-am văzut niciodată… Nu știm de ce este capabil să facă… Și apoi, se aude că-i cam flușturatic, cam autoritar, chiar brutal cu acei dintre noi care au mai multe proprietăți… Ar putea să treacă pe deasupra capetelor noastre și să ne despoaie de bunuri… Nu asta vrem… Trebuie mers ceva mai încetișor!…

Cum cei mai buni stâlpi ai noștri, abatele Uhrich și hatmanul Miron, se aflau la Iași, Floricica osteni combătând părerea rău-prevestitoare a acestor boieri, care nu voiau decât să-și păstreze cu orice preț privilegiile. Ea fu în acea seară de-o bunătate îngerească: nicio vorbă aspră, nicio jignire; numai rugăminți și rugăciuni fierbinți.

— Fiți puțin binevoitori în această împrejurare istorică! Profitați de ajutorul generos ce ne vine din afară și fiți la înălțimea datoriei: Independența și viitorul Principatelor atârnă de hotărârea ce-o veți lua săptămâna asta. În clipa de față, Cuza este singurul destoinic să amuțească toate certurile, să se ridice deasupra ambițiilor și intereselor personale, pentru a făuri România unită de mâine. Nu vă temeți c-o să vă secularizeze; e și el boier și proprietar totodată.

Desigur, va fi nevoie de sacrificii! Dar nu uitați că peticul de pământ din pricina căruia vă burzuluiți e al iobagului. Înapoindu-i-l, arătați cea

mai cuminte judecată: țăranul are dreptul la o patrie!

Încurcați în neputința de-a opune un argument cinstit, boierii trecură de la vorbăria stearpă la o tăcere posomorâtă.

Miezul nopții ne surprinse astfel.

*

În acea clipă, zornăitul unui clopot cunoscut și oprirea bruscă a unui cal ne înștiință că trimisul de la Iași sosise, în mod excepțional.

Toată lumea sări în picioare. Un țăran chipeș, cu figura inteligentă, se ivi cu o scrisoare sigilată, în mână, își scoase căciula și strigă ca un scos din minți:

— Trăiască Cuza! Trăiască Moldova!

Floricica izbucni în lacrimi, strânse pe țăran în brațe și, desfăcând scrisoarea, citi printre sughițuri:

ALEXANDRU IOAN I CUZA
Domn al Moldovei
cu unanimitatea voturilor – 17 ianuarie 1859

Miron.

De-abia termină cititul și, în vreme ce prietenii noștri și o parte din boieri șovăiau să se arunce unii în brațele altora, ușa cea mare, cu două canaturi, se lovi cu putere de perete, iar Trăznilă zbieră:

— Groza! Codreanu! Haiducii!

Ceata celor în afara legii, în frunte cu cei doi șefi, năvăli în adunare, în mijlocul unei încremeniri generale. Până și noi fuserăm surprinși, lovitura nefiind prevăzută sau ticluită. Patruzeci de piepturi tunară:

— Trăiască Alexandru Ioan Cuza, *domnitorul României de mâine!*

Groza, plimbându-și o privire plină de fulgere, rosti apăsând cuvintele:

— Trăiască deopotrivă și boierii munteni, care, la rândul lor, vor alege pe Cuza! Iar cei care nu-l vor alege, vai de capul lor! Vai de copiii lor! Focul și sabia o să ne răzbune, cu vârf și îndesat!

Prieteni și dușmani, crezându-se pradă unui vis urât, făcură stânga împrejur, tăcuți, alergând spre cai și trăsuri. Noaptea umedă îi înghiți, împreună cu gândurile lor.

Ce avea să se întâmple? Îl vor alege pe Cuza?

N-aveam s-o știm decât abia după o săptămână și, vai, în ce împrejurări!

X

Încântată, Floricica se învârtea prin odaia plină de fum de tutun, săruta scrisoarea lui Miron și repeta:

— A fost ales… În sfârșit, a fost ales… Iașii și-au făcut datoria… Bucureștii vor urma, fără îndoială, exemplul moldovenilor… Dar… Încleștă pumnii și privi în gol: …Pe toți sfinții din cer! Dacă muntenii se vor adeveri niște bestii, atunci – ai spus-o bine, Groza – vai de ei! Voi vinde totul, mă voi vinde chiar pe mine și vom găsi miile de puști trebuincioase, ca să înecăm în sânge, într-o noapte, încăpățânarea acelora care, în nicio împrejurare a vieții, n-au nimic sfânt!

Nu eram de față decât șapte: Floricica, Groza, Codreanu, Ilie, Spilca, Movilă și eu. Ceata, după ce schimbase santinelele, se culcase.

Încetase orice vorbărie și, desigur, nimeni nu se gândea la ceva, când deodată ne pomenirăm zgâlțâiți de această întrebare neașteptată a lui Ilie:

— Ați putea voi să-mi spuneți, ce facem *acum, aici?*

Ne uitarăm unii la alții, mirați, buimăciți. Ilie reluă vorba și accentuă:

— Da! ce așteptăm *acum?* Cuza se va sui pe tron; prietenii noștri,

boierii, se vor mulcomi la locurile lor. Iar noi, haiducii? Ni se pregătesc oare locuri de zapcii? Nu-i mai degrabă o săptămână a Pătimirii haiducești, ceea ce ne așteaptă? Și, în cazul ăsta, ce-ați zice de-o legiune a Prietenilor sfântului Petru, care ne-ar renega mai mult de trei ori, cu mâna pe conștiință, înaintea unei „justiții populare” din doisprezece *ciocoi?*

Din partea mea, tare țin să nu pun la încercare prietenia acestor boieri: judecătorul își are legea lui; haiducul, *codrul!* O să-mi iau catrafusele!

— Cred că și noi trebuie să facem același lucru! întregi Groza.

Și adresându-se Floricichii:

— Afară numai dacă Floarea Codrilor nu se simte cumva ocrotită de Domnița din Snagov?!

Zeflemeaua lui Groza puse degetul pe rană:

— Nu! prietene… Să nu te îndoiești de sinceritatea mea: la Snagov, ca și în codru, am rămas ceea ce mă știi: o haiducă. Și dacă într-o zi fi-vom nevoiți a ne înfățișa dinaintea „justiției populare”, de care glăsuiește Ilie, ai să vezi că Floarea Codrilor și Domnița din Snagov sunt una și aceeași dușmancă a nelegiuirii omenești și că această dușmancă nu va fi ocrotită de jurații ciocoilor, mai mult decât Trăznilă.

Ca să fiu de folos țăranului, m-am resemnat a face ceea ce timpurile îmi permit; dar sufletu-mi aleargă mai repede decât timpul. Dacă am preferat haiducia mea șireată celei din codru, e pentru că am observat că ultima nu aducea iobagilor decât schingiuirile și violurile poterelor.

Cât despre sinceritatea boierilor-prieteni, să nu v-așteptați ca ei să fie mai virtuoși decât sfântul Petru. Ba chiar ne vor renega până în pânzele albe, căci oamenii unei epoci socotesc scrântite sufletele care-și depășesc vremea. Dar nu de asta o să port doliu! Cu atât mai rău pentru vremea mea: adevărul îl port în inimă!

Groza merse să ia mâna prietenei sale:

— Iartă-mă Floricico! N-am vrut să fiu răutăcios cu tine…

— Nu-i nimic, prietene… Ceea ce-i sincer, e mai sfânt decât ceea ce-i divin: dumnezeii se schimbă de-a lungul veacurilor și de la o nație la alta; pe când sinceritatea vorbește aceeași limbă oamenilor de pe tot pământul și încă de la începutul lumii.

*

Putea să fie ora trei dimineața, când o santinelă intră și ne spuse:

— Bănuiți voi, ce-i afară? Ei bine, ia deschideți fereastra!

Floricica deschise cu vioiciune o fereastră: un nor de fum rece năvăli în casă. Era ceață.

— E atât de groasă, spuse tovarășul, s-o tai cu cuțitul! Nu se vede la un metru. Ne izbim de pomi. Ceea ce-i păcătos, e că ne dăm de gol de la o poștă, din pricina ceții care ne face să tușim ca niște măgari.

— Ei și?! spuse Groza, dacă voi tușiți, va tuși și dușmanul și se va da de gol și el, numai dacă nu cumva o fi având ascuns în sân vreun soare!

— Da! dar tușind, poate foarte bine să ne scuipe în plină față alicele flintei sale! mormăi un alt haiduc.

— Ai dreptate. Cheamă oamenii și pune-i de strajă înapoia ferestrelor galeriei. Ceața se va risipi poate în zori și atunci o ștergem.

Santinelele fură aduse înăuntru. Numai Trăznilă ținu morțiș ca să dea târcoale casei. Cu brațele bălăngănind, ca două prăjini spânzurate, ne spuse:

— Am niște semne rele… De două zile îmi țiuie urechile, ochiul stâng mi se bate; se bate de mă bagă-n boale… Cred că, pe curând, o să ne sune ceasul… În lipsa voastră, niște domnișori, mereu aceiași, se fâțâiau încoace și încolo, scrutând împrejurimile, ca și cum ar fi vrut să cumpere casa. Ilie i-a văzut și el. Toată lumea i-a văzut. Ce mai vreți: ei ne cunosc

acum; au aflat cine suntem. Astă noapte le-am strigat în nas: Groza! Codreanu! Haiducii! Nu-i destul?

*

Era destul, o știam cu toții și nimeni dintre noi n-avea gând să se mulțumească cu vorbe.

Ceea ce nu știam nici noi și nici Trăznilă, era prezența lui Arghiropol, în fruntea unei adevărate armate, pe meleagurile noastre.

Se aflau la Căldărușani, încă înainte de miezul nopții și, profitând de ceața binecuvântată, ne încercuia din depărtare, înaintând cu încetul, fără să tușească sau să strănute. Când prinserăm de veste, fu prea târziu și toate ieșirile tăiate.

Încercuirea se trăda, mai întâi printr-un vuiet înăbușit de potcoave de cai pe pământ desfundat. Îndată săririm la puștile noastre: patruzeci de oameni, coborâți din munți, plus douăzeci ai noștri, de la Snagov, plus alți douăzeci de țigani dezghețați, făceau în total optzeci de perechi de brațe, care aveau de apărat ceva, de pildă, libertatea nimic alta decât sfânta libertate! Alecachi, Marinula, Evghenia și o duzină de țigani servitori, stăteau în apropiere, gata să ne încarce puștile de rezervă, într-o odaie, singura pe care o lăsarăm luminată, ca un fel de redută.

— Tu, Ioachime, spuse Floricica țârcovnicului, ne vei cânta psalmi! Vei fi psalmistul ultimei noastre nopți la Snagov! Cântă, viteazul meu! Asta prețuiește mai mult decât o pușcă! Și ferește-te de gloanțe!

Puțin mai apoi, în ceața groasă care se lipea de geamuri ca vata, auzirăm nechezături de cai și voci care nu-și dădeau nicio silință să vorbească încet. Cordonul ostașilor putea să fie cale de-o sută de metri și avea forma unei potcoave. Casa noastră era așezată pe creasta unui povârniș repede, ce ducea drept în lac; numai partea aceasta rămăsese

neîncercuită; dar pe unde să scoți caii, fără să fie simțiți. Lanțul se strângea așa de aproape, că, ispitiți s-o ștergem, trăgând caii de căpăstru, ca pe orbi, am fi fost măcelăriți cu siguranță.

— Trebuie să fie ca la vreo patru sute! spuse Groza, după ce dăduse o raită pe-afară.

— Și nu-s măcar poterași-mercenari, adăugă Floricica, ci milițieni, ostași români! Ce trist… Aș vrea să mor prima în acest măcel…

— Ba, n-o să fie măcel și nimeni n-o să moară, fiindcă eu sunt acela care comandă prin ceață!

*

Acest răspuns, în mijlocul beznelor, pornea de la Ioachim. Mulțimea de haiduci, împrăștiată prin toate odăile, gata să deschidă focul împotriva năvălitorilor, așteptă tăcută o lămurire din partea cântărețului nevăzut. Flacăra unei lumânări tremură. Ioachim, îmbrăcat ca un popă, apăru: sutană jerpelită, patrafir pe piept și potcap murdar în cap.

Îl crezurăm nebun. Se opri și ne privi cu fața lui blândă:

— Nu! niciun măcel! Luați aminte, dar: toți caii voștri sunt colo, în dosul ușii… Așteaptă să fie primiți în saloanele voastre cu covoare scumpe, cum erau altădată boierii simandicoși și diplomații. Treceți-i prin acele încăperi frumoase și scoateți-i pe ușa care se deschide în fața povârnișului dinspre lac; încălecați-i și la drum, înot, spre scăpare, spre Dumnezeu care nu vrea deloc pieirea voastră!

În acea clipă, un zgomot asurzitor izbucni afară: în mijlocul răgetelor de vaci, viței, oi, toate slugile țigănești, cam vreo cincizeci de bărbați, femei și copii, urlau, așa cum numai țiganii sunt în stare:

— Foc! Foc! Fugiți! Arde casa!

— Tu ai dat foc, Ioachime? întrebă Floricica.

— Eu am dat foc dependințelor, ca să pricinuiesc zarvă și zăpăceală. Dar, pentru numele lui Dumnezeu, profitați cât mai e vreme! Pe cai, zbughiți-o! Dușmanul e în curte!

— Și tu?

— Mă duc la…

Nu mai auzirăm sfârșitul vorbelor sale: șuierături puternice ne sparseră auzul, apoi salve înspăimântătoare făcură geamurile țăndări. În scurtul răgaz ce ne despărți de-a doua descărcătură, vocea lui Arghiropol răsună:

— Au aprins casa din vicleșug! Atenție la lac! Trageți pe sus!

Alte șuierături și casa primi o nouă descărcătură.

Câteva gemete în întunericul odăilor ne înștiințară că aveam răniți. Furioși, Groza și Codreanu voiră să deschidă focul, dar Ioachim îi împiedică și aduse caii, țopăind ca un urs, cu lumânarea în mână:

— Sunteți pierduți, dacă răspundeți! La lac! Cu inimă! Eu mă duc…

Floricica strânse în brațe pe cântăreț:

— Îmbrățișează-mă cu putere, Ioachime! Și adio!

*

Haiducii săriră în apă, fiecare cu armele, calul și norocul său. Țiganii și celelalte slugi fură trimiși spre sălaș, care se salva mai bine decât noi, vârât în cireada de vite și răcnind laolaltă.

Vrăjmașii nu cutezară să pătrundă în casă și să ne ia cu asalt. Totuși, spre a întâmpina vreun atac întâmplător, șefii hotărâră să plece ultimii.

Ah! dureroasa reflecție care-mi străpunse cugetul în acel răstimp de așteptare, sub ploaia de împușcături din toate părțile! Mă gândeam la fratele nostru, osteanul român, acest țăran pentru a cărui fericire ne aruncasem în gura lupului și care ne stropea cu gloanțe ucigătoare, plin

de supunere către Arghiropoli și nemilos cu haiducii!

Mă trăgeam din neamul acestor făpturi care sfărâmă bolovanii în mâini, dorm pe zăpada goală ca pe puf, sparg sâmburii de măslină între fălci și ard să se culce cu toate țigăncile frumoase din lume. Nu ceream aproapelui nici să mă hrănească, nici să-i fiu animal de povară: cred că asta-i demnitatea. Ce frăție putea exista, deci, între mine și acest animal care ne împușca, spre a-i jertfi frumoasa mea viață? Ura mă îngenunche pe neașteptate, cât p-aci să trag în grămadă. Floarea Codrilor, care era de-a dreapta mea, mă opri, cu repeziciune:

— Nu… Zadarnic… *El* e silit s-o facă. Apoi, i-e teamă; e cu mii de ani în urma ta. Iartă-l!

Numai o duzină de tovarăși reușiseră să se strecoare printre primele împușcături îndreptate asupra lacului. Încă nu ne mișcasem de acolo, îngrijorați, pitiți pe povârnișul noroios, pe care casa îl ferea de gloanțe, când, deodată, șuierăturile încetară peste tot. Arghiropol întrebă:

— Cine-i acolo?

— Un popă din Snagov care spune că haiducii au fugit încă de ieri!

— Adu-l încoa!

Focul dependințelor nu risipise ceața, nici nu ajutase câtuși de puțin la deznegurarea împrejurimilor. Se formase totuși un cerc luminos, de culoare opală, destul de străveziu, și în jurul lui zăream umbre nedeslușite, mișcându-se călare sau pe jos, desigur comandanți.

Acolo, bunul Ioachim își găsi moartea.

*

În timp ce-l escortau, pe dibuite, el cântă acest psalmi și glasul său, deznădăjduitor de puternic, acoperi zgomotul fugii haiducilor înot.

— *Doamne! ascultă-mi ruga dreaptă; fii cu luare aminte la strigătul meu; pleacă-ți urechea, rugăciunii ce-o fac, fără a fi vreo înșelăciune pe buzele mele. Fie ca dreptatea mea să iasă la iveală în fața ta, ca ochii tăi să deslușească dreptatea cauzei mele. Tu mi-ai pătruns inima, ai cercetat-o noaptea, m-ai pus la încercare și n-ai descoperit nimic; cugetul meu nu trece dincolo de vorba mea. Pentru toate cele ce sunt fapte ale oamenilor, m-am ferit de căile nefirești, numai prin cuvântul rostit de buzele tale…*

— Nu mai zbiera așa tare, nătărăule! strigă Arghiropol. Nu se mai aude nimic! Ce dracu' sporovăiești acolo? Ce ți s-a năzărit?

— *Doamne, sloboade-mă cu mâna ta de aceste creaturi din lumea bună, a căror împărțeală e pe lumea asta și cărora tu le umpli burta cu merindele tale, în așa măsură că și copiii lor sunt îmbuibați și mai au ce lăsa nepoților… Dar eu îți voi vedea fața la ziua judecății și voi fi mulțumit de asemănarea ta, când voi învia!*

— Popă tâmpit! Taci odată dracului și spune-mi îndată, la ce-ai venit?

— Am venit, glăsui Ioachim – și astea fuseră ultimele sale cuvinte – am venit ca să-ți rostesc acest proverb al lui Solomon, care sună: *Pământul se scutură de trei lucruri, ba chiar patru și nu le poate răbda:*

De slugă, când poruncește…

…Primul din cele patru lucruri de care se cutremură pământul și nu le poate răbda, singurul care te interesează: *De slugă, când poruncește…* auzi tu, Arghiropol? De sluga-ciocoi, ca tine, când poruncește… Pământul se scutură!

Un pocnet. Floricica plânge.

Șuierături, salvele reîncepură, dar noi eram acum departe, în marea de ceață și în apa rece, deasupra căreia răsăreau piepturile noastre și greabănul cailor, ale căror căpățâni se lungeau ca boturi de balauri.

Puțin mai târziu, pe când urmam malul, dârdâind îngrozitor, o coloană înaltă de fum, străbătută de flăcări roșietice, urca drept în înaltul cerului, deasupra casei haiducilor, mărturie că Dumnezeu, în mărinimia

lui, catadicsea să primească rugul jertfelor noastre.

DUPĂ SNAGOV

ÎN VOIA SORȚII

Chiar în același an, luna lui april, după o lungă boală care fu cât pe-aci s-o smulgă dintre noi, Floricica se înapoia în codrul preferat al Bârsei, cântând cât o ținea gura:

Hei, codrule, frunză subțire!
Lasă-mă să trec prin tine,
Cu paispre'ce după mine!

Haz de necaz… N-aveam de ce să fim atât de mulțumiți.

Mai întâi, sănătatea sărmanei femei era pe vecie primejduită; apoi, dezertările micșoraseră numărul haiducilor noștri, sub cei „paispre'ce", de care pomenea cântecul. Rămăseseră prea puțini, pentru trei căpitani ce număraseră fiecare cam douăzeci de puști în dimineața prăpădului de la Snagov, care de fapt nu ne costase niciun om, afară de sacrificiul voluntar al lui Ioachim.

Dar cea mai mare nenorocire a haiduciei e aceea de-a voi să cruți viața haiducului; dacă i-ar fi fost atât de scumpă, n-ar fi preferat în locul ei primejdia, și cine a sfârșit prin a-și străpunge inima cu disprețul morții, pierde cumpăna vieții și nu-i mai poate face hatâruri. Devine un disperat. Toate cruciadele se pornesc cu disperați; ele nu folosesc, însă, nici celor care se luptă, nici cauzei pentru care s-au încăierat, deoarece străvechiul pom al vieții, spre deosebire de pomii obișnuiți, nu rodește atunci când îl afumi, pasămi-te să-l cureți de omizi.

Floricica, fidelă metodei sale, cu schepsis învățată, năzuia să încerce

curățirea de omizi a judecății omenești. Spunea haiducilor:

— În ura voastră împotriva asupritorului sunteți în stare să dați foc lumii și să ardeți împreună cu ea. Greșeală! E inutil să te omori sau să-ți petreci viața stârpind păduchii de pe trupul aproapelui, de vreme ce el îi lasă să revie, îndată ce i-ai întors spatele. Învățați-l mai degrabă cum să se spele cu propriile lui mâini. Veți vedea cum păduchii pier de la sine.

Avusese deseori ocazia ca să-i dădăcească astfel, în răstimpul boalei sale, o blestemată de pneumonie căpătată în noaptea fugii de la Snagov. Ne adăpostiserăm la o subprefectură prietenă, unde petrecurăm restul iernii, iar Floricica a fost îngrijită cu devotament. Tovarășii noștri, știind-o suferindă, o ascultară cu îngăduință, o aprobară cu capul și se feriră strașnic să nu-și dezvăluie adevăratele gânduri. Dar, cum apărură mugurii în codru, patruzeci și cinci de haiduci o șterseră, într-o bună dimineață, fără să ne zică măcar adio. Plecaseră să tâlhărească în ținuturile Deltei. Am regretat mult pe unul din fugari, Buzdugan, om de-o violență nemaipomenită, dar a cărui bunătate încolțea îndată, ca să-i mulcomească furiile. Pe lângă asta, este înzestrat cu o voce frumoasă și știa ca nimeni altul să scoată dintr-o frunză de salcâm melodiile cele mai de necrezut. Fetișcanele se înnebuneau după el. Dealtminteri, băiat frumos și disprețuitor al banului.

Aveam să-l regăsesc cândva, dar în ce triste împrejurări!

Petrecurăm vara hoinărind pe Bâsca și în munții Penteleului. Floricica se întrema, sorbind cu sete aerul tare al brazilor, bea lapte crud de măgăriță și urmărea îndeaproape mersul evenimentelor politice. Nu mai rămăsese din ea decât umbra căpitanului de odinioară, care, acum cinci ani, în fruntea a douăzeci de oameni, cobora aceste coclauri. Trupul i se topise. Ochii-i mari, blânzi și mângâioși altădată, mistuiți acum de febră, răspândeau sticliri ciudate.

Pentru întâia dată de când o cunoșteam, simții născându-mi-se în

suflet dragostea filială: o îndrăgii cu patimă. Știind că veștile de la București îi procurau clipe de plăcere, înjghebai un serviciu de curieri speciali, ce soseau de două ori pe zi cu scrisori, când de la Miron, când de la abatele Uhrich, uneori chiar de la Cuza. Citirea lor, cugetarea adâncă ce le urma, scurtele răspunsuri pe care le trimitea, o umpleau de bucurie:

— Nu mai am mult de trăit, șoptea, dar am văzut cel puțin realizarea, în parte, a speranței pentru care mă zbat de la douăzeci de ani: Principatele sunt unite sub domnia unui om care n-o să realizeze tot ce poftește, ci tot ce-i stă în putință! Miron este sfetnicul său și asta nu-i puțin; amândoi au destulă putere ca să răstoarne pe șovăielnici și, la nevoie, să treacă chiar peste ei. Cât privește restul, Dumnezeu mi-e martor, n-am visat nicicând raiul pe pământ!

După lovitura lui Arghiropol, care ne izgonise de la Snagov, Cuza și Miron oferiră numai Floricichii un adăpost sigur în București. Ea refuză să meargă într-acolo, temându-se să nu compromită într-un scandal public pe șeful statului și primul său ministru – și așa învinuiți de către ciocoi a fi la curent cu haiducia noastră și de-a fi ajunși la cârmă cu ajutorul banditților. Cuvântul *„uzurpatorul”*, prin care aceste slugi îmbogățite îl denumeau pe Cuza, spre sfârșitul scurtei sale domnii, fu aruncat încă de la urcarea pe tron.

„Uzurpatorul” nu se sinchisi dar, presimțind ce-l aștepta, muncea zi și noapte la întocmirea legilor care trebuiau să-i înscrie numele printre cei mai cinstiți domnitori, adorați de popoare de-a lungul veacurilor. Vor rămâne nemuritoare în amintirea țăranilor noștri, vestitele sale apariții travestite, prin cârciumi, piețe, bâlciurile satelor, unde, sub înfățișarea unui cioban sau geambaș, venea să se încredințeze personal de felul cum i se aplicau legile sau când cinstindu-se cu locuitorii cerea să le aducă o oca de-a lui Cuza. Vai de necinstiții *prinși cu ocaua mică!* Afară de amendă și închisoare, Cuza, descheindu-și numaidecât gheba jerpelită și arătându-și haina domnească, făcea pe vinovat de râsul satului, silindu-l

să meargă în patru labe – cu greutățile false atârnate de gât – de la dugheană până la primărie, unde era încarcerat.

Dumnezeule drept! Dacă popoarele ar fi guvernate de atari caractere, fie ele domnitori, regi, împărați sau țărani, care-i omul ce s-ar mai văieta că nu știe unde îi e capul, de necazuri?

*

Către începutul lui septembrie, Cuza, însoțit de Miron, veni în taină la ascunzătoarea noastră.

Locuiam atunci la Lopătari, răcoarea timpurie silind-o pe Floricica să părăsească înălțimile Penteleului și să-și caute adăpost vremelnic în casa primitoare a lui moș Manole, prietenul hangiu, care, împreună cu fiu-său, ducea o viață de urs năzdrăvan la marginea unei păduri ce-ți da fiori. Îi fu la îndemână să ne găzduiască pe toți, deoarece nu număram mai mult de cinci capete: Floricica, Ilie, Groza, Movilă și eu. Codreanu și Spilca, întovărășiți de alți cinci haiduci, ținură cu orice preț să plece a-și potoli o răzbunare ce le stătea pe inimă. Porniră în iunie, se întâlniră cu o poteră la Dragosloveni și fuseră măcelăriți, până la unul. Nici Trăznilă nu mai era cu noi. Matahala, după iscodeli obositoare și numeroase capcane întinse, reuși să prindă un ursuleț drăgălaș, pe care-l dresă cu multă îndemânare, fără să-l blegească; apoi, amândoi, aproape tot așa de voios unul cât și celălalt, plecară „în lume” să-și câștige pâinea, omul jucând animalul și viața jucându-l pe om.

Plecarea lui Trăznilă înduioșase pe Floricica, mai mult decât celelalte. Iubea vigoarea și hazul țiganului:

— Ori de câte ori îmi vorbea, mă simțeam plină de viață, ca și el, ne spunea ea în ziua sosirii domnitorului, privind pe fereastră frunzișul îngălbenit al fagilor.

Fața ei pământie mișcă pe cei doi prieteni. N-o mai revăzuseră din ziua când, la Galați, sfătuise pe Cuza, la despărțire, să se ferească de colții mistreților. Ca să le gonească impresia urâtă, reveni la gluma-i de odinioară:

— Acum ai de-a face cu niște mistreți, într-alt chip primejdioși! Vai de tine! Iată-te la cuțite cu ciocoii, dușmanii pe care i-ai disprețuit atâta. Te compătimesc, dar asta e menirea ta. Abia începe. A mea, din fericire, s-a terminat.

Cuza și Miron, îmbrăcați ca simpli orășeni, înțepeniră pe scăunele și păreau să reflecteze mai degrabă la sănătatea ei, decât la ceea ce le îndruga. Domnitorul o certă:

— Sunt mâhnit că n-am alergat să te văd chiar de la începutul boalei. Te-aș fi trimis cu de-a sila în vreun sanatoriu din Elveția. Miron nu mi-a spus că erai atât de grav suferindă.

— N-am știut-o câtuși de puțin! se apără celălalt. În scrisori nu-mi vorbea decât de o răceală. Mă face să cred că ne iubește mai puțin, de la douăzeci și patru ianuarie încoace.

— Dimpotrivă, am vrut să vă las în pace, la treburile voastre, să vă scutesc de clevetelile posibile, de-o mare dandana politică, poate. Voi sunteți bărbați de stat. Eu, o ființă în afara legii.

— N-o să te judec după legea codului penal, ci a conștiinței mele; sunt liber să mă port în felul meu! întoarse vorba Cuza.

— Nici în ruptul capului, urmă Floricica, n-aș fi primit să părăsesc țara, într-o vreme când setea mea de știri era atât de mare. Și apoi, totdeauna, am crezut c-am s-o sfârșesc în codru. Nu-s decât două feluri de morminte demne să înghită inimile generoase: apa mărilor și desișurile pădurii.

*

Moș Manole, gătit de sus până jos cu costumul său național și în cămașă albă ca zăpada, intră cu o oca de vin, slănină afumată și pâine, le puse pe-o masă, turnă în pahare, voi să spună ceva și se fâstâci.

— Ce-i, moș Manole? întrebă Cuza.

— Apăi, ce să fie, Măria-ta, ia, călăuzele ce v-au adus aici nu și-au ținut gura decât pe juma’te.

— Nu-i nimic.

— Mulțumim matale pentru îndurare, dar o să aveți totuși o belea…

— Care?

— Moș Ion e colo. Îl știți? Moș Ion, ultimul nostru răzeș, unchiașul de la Lopătari. E cu fecioru-său, nepotu-său și strănepotu-său.

— Zi-le să intre!

Patru „haiduci” pășiră înăuntru, voinici ca niște stejari, cu inima pe buze și sufletul în ochi. Scoțându-și căciulile, așezate pe un păr a cărui culoare trecea de la castaniu la alb-argintiu, strigară într-un glas:

— Să trăiești, măria-ta!

— Vă mulțumesc pentru binețe. Să trăiți și voi, de asemenea. Și Cuza se sculă, ca să le strângă mâna; apoi, rămânând în picioare: Vorbește, moș Ioane! spuse el.

Bătrânul arcui sprâncenele; vorba-i fu tot așa de limpede ca și privirea:

— Măria-ta! Mă trag din oameni drepți… Taica se ferea să facă rău și unui câine… Asta-i toată moștenirea de care mă mândresc Și iacă-mă la nouăzeci și doi de ani pălmuit de un boier, un boier get-beget, dar ciocoit de când slugărnicia a fost ridicată în cinste. Omul care mi-a pălmuit obrazul, e proprietarul nostru, stă în Sfatul țării. E o lună de atunci, mă dusesem la el ca să mă jeluiesc de-o hoție, pe care arendașul său o făptuise în paguba mea și el m-a pălmuit. Măria-ta, îți cer să-mi faci dreptate!

Cuza înaintă un pas, luă capul răzeșului în mâini și-i sărută amândoi obrajii:

— Acolo unde a lovit ciocoiul, domnul țării sărută și spală ocara. Asta-i, moș Ioane, toată dreptatea ce ţi-o pot face împotriva unor lăcuste, care vor fi în curând mai puternice decât mine și dreptatea!

— Să fii sănătos, măria-ta!

— Mergeți cu bine, dragii mei!

Pe înserate, Cuza și Miron se ridicară să plece. Feciorul hangiului se apropie sfios de domn:

— Măria-ta! fiindcă n-o să mai mă întâlnesc a doua oară în viață cu mărimea voastră, aș vrea să fiu dumirit asupra unui lucru, ce mă muncește…

— Despre ce e vorba?

— Iaca: din câte am auzit vorbindu-se de bătrânii noștri și ceea ce văzui chiar eu în timpul războiului Crimeei, am înțeles că totdeauna Marile Puteri s-au încăierat pentru stăpânirea popoarelor mici, ca să le stoarcă, una după alta; dar neamurile strivite nu pier, totuși; dovadă: noi, românii. Ori, Marile Puteri, ca Turcia și Rusia în ultimul război, au fost mulțumite la urmă să rămână măcar așa cum erau înainte de-a se lupta. Atunci, la ce bun se războiesc?

Cuza chibzui o clipă, apoi:

— Fătul meu, m-ai băgat în încurcătură, dar mă descurc răspunzându-ți că Marile Puteri fac așijderea celor doi inși care au înghițit o broască. Cunoști povestea?

— Nu! Măria-ta! N-o știu!…

— Ascultă, dar! Doi țărani părăseau într-o dimineață satul lor, ca să meargă la târg, într-un oraș mare. Unul mâna o vacă, pe care dorea s-o vândă. Celălalt nu-și avea decât brațele, cu care nu prea știa ce să facă. Cum treceau de-a lungul unei bălți, omul cu vaca, un smintit, se adresă

tovarășului, arătându-i o broască scârboasă:

— Uite, dac-o să îmbuci broasca de colo, îți dau vaca mea; să fie a ta!

Cum smintiților le place să zgândăre lumea, nimeresc întotdeauna peste alții și mai smintiți decât ei, care prind sfidarea în zbor. Tovarășul – un leneș care trăia cu ce-i pica din cer – se socoti: „Trebuie să fie groaznic să mănânci o broască vie, de vreme ce n-o mănânci nici friptă; dar, pentru o vacă, merită osteneala!” Și înhățând broasca, spuse celuilalt:

— Ai să-mi dai numaidecât vaca?

— Îndată ce-o să înghiți broasca!

Celălalt mușcă, mestecă iute și înghiți la repezeală, dar simți cum i-se întoarce inima pe dos: „Pentru numele lui Dumnezeu, o să fie greu!” La a doua înghițitură, gata-gata să-și verse măruntaiele și asudând de scârbă, se trânti pe iarbă.

Văzându-l ajuns aproape la jumătatea broaștei, proprietarul vacii își zise: „Am pățit-o! O s-o mănânce și voi pierde vaca!” Și se înnăduși, la rândul lui. În acest timp, celălalt, după a treia îmbucătură înghițită, se afla la capătul puterilor și-și dădea cu părerea: „Nu, n-am s-o pot termina, dar dacă arunc restul, o să-și râdă de mine și m-aleg cu paguba”.

— Știi, ce, prietene?! făcu el; dacă te încumeți să mănânci și tu jumătatea asta din broască, ei, fie! îți las vaca!

Păcătosul atât aștepta:

— Cum vrei tu, prietene; dacă-ți convine, primesc!

Și trebui să înfulece restul, cu aceeași greață; apoi, cei doi smintiți își urmară drumul, icnind tot timpul mersului, unul mânându-și vaca, celălalt neștiind ce să-și facă brațelor, – așa cum fuseseră înainte de împărțirea broaștei.

*

După plecarea celor doi prieteni, Floarea Codrilor putea să-și ia rămas bun de la „Domnița din Snagov”, înainte de-aș lua de la propria-i viață. Nu bănuia, dar vedeai cât de colo că asta-i era scris; se încăpățână, până la sfârșit, să nu primească îngrijiri potrivite cu boala, precum și un adăpost mai ca lumea, altul decât desișurile codrilor românești.

Chiar vru să-și petreacă iarna la moș Manole, care se dădu peste cap să nu lipsească nimic bolnavei sale. Și tocmai începusem să ne instalăm, când, într-o zi friguroasă și ploioasă de octombrie, furăm înștiințați că Arghiropol suia cu o poteră, ca să ne aresteze.

— Ei bine! spuse Floricica, să mergem… Țara românească e mare.

Da! pământul românesc era mare, dar pentru noi începea să se îngusteze. Valea Neagră și Peștera Urșilor, care acum șase ani ne văzuseră sosind tot într-o zi de octombrie, ne ofereau iarăși adăpostul lor, un adăpost aspru, nepotrivit unei bolnave.

Trei catâri fuseseră încărcați cu cele trebuincioase dichisirii celor două colibe ce trebuia să clădim, una pentru muribundă și alta pentru noi, patru inși. Toți aveam inima strânsă. Înșiși caii erau posomorâți. Floarea Codrilor, călare, părea strigoiul resemnării.

La despărțire, hangiul, luându-i amândouă mâinile și ducându-le la buze, se prăbuși în lacrimi:

— Ai vrut binele lumii ăștia și ea te izgonește de peste tot!

— Așa-i dreptatea, moș Manole; doară și eu am izgonit pe câțiva, chiar dincolo de viață!

Și se așeză în fruntea acestei biruitoare și jalnice cavalcade, murmurând, cu privirea țintă spre crestele încețoșate ale munților:

— Poate că acolo, sus, e încă singurul loc unde omul ar putea să rămâie bun…

Acestor cuvinte – ultimele care-i ieșiră din gură – urmară două ceasuri de urcuș, neîntrerupt, tăcut și posomorât, în timpul căruia ne

simțeam la mii de leghe unul de celălalt; apoi, în clipa când pâlcul trecea peste Bâsca, văzurăm pe Floricica bălăbănindu-se în șa și prăbușindu-se în apa murdară, fără un strigăt.

Sărirăm în albia stâncoasă a torentului, o ridicai și o dusei pe mal, strângând-o pătimaș la piept; dar nu mai strângeam decât o inimă care încetase să bată. Puțină spumă însângerată i se prelingea din colțurile buzelor vinete.

Îmi îngropai mama la rădăcina unui brad voinic, pe scoarța căruia scobii o cruce, semnul suferinței omenești și al milei pentru soarta ce ne-o făurim cu propriile mâini.

Se spune că motanul, când îi cad dinții, se călugărește. Haiducul nu prea are ocazia să-i îmbătrânească osul, dar atunci când steaua haiduciei sale apune pentru totdeauna – ceea ce se întâmplă câteodată – se face cioban.

E ceea ce ni se întâmplase și nouă, care, tuspatru, Groza, Ilie, Movilă și eu, devenirăm ciobani. Ne-am durat pe povârnișul transilvan al Carpaților o stânișoară cu puține oi, încă și mai puține griji, dar cu multe, multe amintiri duioase!

Groza le sorbea amărăciunea dulce, târându-și, vara la soare, iarna la gura sobei, picioarele înțepenite. Ilie și Movilă, mai stăpâni pe inima lor, băteau pășunile cu turmele, cântând din fluier și se însărcinară, ei singuri, cu toată roboteala stânii, în timp ce eu – ah! nevolnicie a sufletului omenesc! — mă cățăram pe muchea Penteleului și strigam celei care odihnea la rădăcina bradului însemnat cu o cruce:

— Of! Floricico! Maica mea frumoasă! Nu-i adevărat că oamenii care trăiesc în pustiul fermecător al munților sunt mai buni! Și chiar de-ar fi așa, mi-e silă de bunătatea lor, oh! viteaza mea Domniță din Snagov! Ei se retrag din lume, pentru că n-au ce-i da. Îndură singurătatea, fiindcă n-au nimic împotrivă. Sunt tăcuți, deoarece sunt muți sufletește. Pentru dânșii, pădurea este lemn de foc; vijeliosul torent, apă pentru spălatul rufelor; stânca ce-ngenunche deasupra prăpastiei o piatră mare, bună la nimic. Vreau să-ți mai spun, prietenă generoasă, că primul gând care li se năzare la vederea unui om ce suie spre cuibul lor, e acela de a-l lua drept răufăcător.

Ni se întâmplă și nouă, de asemeni, ca într-o după-amiază de iulie să primim vizita unui om ce se cățărase până la stâna noastră. Sângera din belșug, dintr-o rană mare, pricinuită de un pumn de alice, în spate, și pricepurăm că aveam de-a face cu un hoț, împușcat de vreun binefăcător. Doi tovarăși, tot așa de puțin cinstiți ca și el, îl ajutau să-și târâie picioarele, cu una din mâini apăsându-l pe rana oblojită cu cârpe arse.

— Creștinilor! gemu el. Oricine ați fi, mă predau vouă! Dar dați-mi să beau ceva: sufăr de sete mai mult decât din pricina rănii. Urc de mai bine de trei ceasuri, fără să întâlnesc un strop de apă!

Cel care ne ruga astfel era Mândreanu, vestitul jefuitor de biserici, pe care-l cunoșteam din auzite. Gaura pricinuită de glonț, deasupra șalelor, era dintre acelea care fac să te întrebi: cum a putut să trăiască și să meargă, cale de-o jumătate de zi? Bău, căzu în agonie și în timpul nopții își dădu sufletul. Trupul său, scund și greu ca plumbul, plecă să putrezească în dosul stânii.

Povestea acestui om era mai curând veselă decât tragică. Nu ucisese niciodată, nici nu rănise, nu purtase măcar o armă de foc și dacă nu era pacostea serviciului militar de șapte ani, de care se temea, nu s-ar fi stricat niciodată cu autoritățile din sat. Dar iată că tinerețea-i fu otrăvită de blestematul arcan. Și tot ștergând-o în munți cu flăcăii din sat, la vremea arcanului, sfârși într-o zi prin a nu se întoarce decât să trăiască din hoțit. Victimele sale erau numai sfinții: îi jefuia de veșmintele de aur și argint. Lăcătuș de meserie, ușile casei Domnului nu i se puteau împotrivi. Cât despre martirii creștinismului se știe că totdeauna au răbdat orice, fără crâcnire.

Mândreanu nu avusese tovarăși, nici nu le simțise nevoia. Se descurca singur. Într-o zi, însă, soarta îi scoase în cale doi, și ce mai tovarăși! Erau chiar aceia care ni-l aduseseră pe jumătate mort și ne istorisiră peripețiile călătoriei lor nevrute în haiducie.

— Iacă, mai acum un an, eram cătane și făceam parte din garda unei închisori, când Mândreanu ne trase după dânsul. Fusese judecat și condamnat la zece ani de ocnă. Ne aleseră pe amândoi ca să-l escortăm cale de-o zi și pornirăm mulțumiți, fiindcă totdeauna ești fericit să hoinărești de-a lungul câmpiilor și, unde mai pui, Mândreanu era un flecar, care înveselise pe toți gardienii, în timpul celor două luni de prevenție. Ne distra de minune pe drum, cu istoriile sale bisericești, de

popi și sfintele juvaieruri șterpelite:

— Desigur! lămurea dânsul, sfinții jefuiți nu mi-au purtat nicio pică; au trăit în zdrențe și au blestemat pe bogații care se împăunau cu podoabe. Atunci? Unde-i crima mea?

Și ne rugă să-i desfacem oleacă, fiarele de la mâini și picioare. Ne gândirăm: „Săracu'! Trebuie că-l canonește mult. Ei, hai, să-i slobozim o mână și un picior! Ce dracu! suntem doi inși, cu pușca în mână! Cum ar putea să ne scape?”. Și-l desferecarăm pe jumătate. Fu cuminte. Pe drum, toți hangii îl cunoșteau. Mâncarăm și băurăm… și-i scoaserăm lanțurile, pe care și le înfășură după gât. Apoi, cu capetele înfierbântate, ne oprirăm o țâră într-o porumbiște și aprinserăm țigări, trântind puștile în iarbă. Eram acum ca trei buni tovarăși, dar el rămânea tot Mândreanu și iute puse mâna pe armele noastre și începu să fugă de-a-ndărătelea.

— Glumești, mă Mândrene?! îi strigarăm.

— Ba deloc, prieteni! O șterg!

— Amar de noi, frate! N-oi vrea să putrezim în ocnă?!

— Nu! Nici nu-mi ține de cald!

— Atunci?

— Atunci… haideți după mine! Biserici sunt destule! O să vă învăț meșteșugul!

La urma urmei, ce vreți, eram chercheliți și ne-am dus cu el, uite, chiar acum un an, în luna asta. Niciodată nu ne-a îndemnat să furăm, stăteam numai la pândă și argintul fu totdeauna împărțit frățește. A fost un suflet drept și bun tovarăș. Acum, c-a murit, nu prea știm de ce să ne apucăm.

Un țăran, surprinzând pe Mândreanu tocmai când jefuia o biserică, îi trăsese la alice în spate, până ostenise și dăduse alarma. Fugarii însă izbutiseră să înșele pe urmăritori.

Oferirăm celor doi „vădani” – așa-i boteză Groza – ca mijloc de trai,

roboteala în jurul fermei.

Și, de altfel, căzură tocmai la țanc, deoarece, dacă Movilă se trezise un bun păstor, Ilie nu fu decât unul ca vai de el, iar Groza și cu mine nici atâta. Nu iubești nepedepsit tot pământul și toată viața. Nu te simți cu pieptul clocotind de patimi, de dragoste și ură, nici cu ochii mereu însetați după alte imagini, ca să le înfunzi pe vecie într-un colț de lume, oricât de frumos ar fi el!

La capătul celor cinci ani de răbdare și nostalgii sfâșietoare, oile ce mițuiam și orizonturile de care ne săturasem privindu-le, ne dădură greață și ne hotărârăm să-l părăsim pe Movilă, într-o minunată zi de mai 1864. Atunci, Ilie, care nu degeaba era înțelept, rosti această vorbă cu tâlc:

— Noi știm ce părăsim, dar habar n-avem ceea ce ne așteaptă. Numai Dumnezeu o știe…

Dumnezeu…

Vrăjmașii noștri o știau și ei, căci ne căutau pretutindeni. O știau poate și bietele inimi ale celor două femei pe care soarta ni le scoase în drum, în ziua când, după ce ne vândusem turma de oi la târgul din Slobozia, ne duserăm, tustrei, să cerem adăpost la hanul lor, situat în împrejurimile comunei.

Nici pomeneală de cursă sau măcar răutate. Dar să fi fost acolo o sută de curse și mii de viclenii în care ne-am fi prăvălit d-a-n picioarele, cu mâinile și capul, ca orbii și surdomuți, și tot nu ne-am fi ferit – în așa chip ni se umplură inimile de bucurie, când, atingând văile și câmpiile valahe, după cinci ani de lipsă, auzirăm că Alexandru Cuza întrecuse – de la alegerea lui – speranțele ce și le pusese poporul român întrânsul. Înfăptuise marea proprietate țărănească, secularizase averile mânăstirești, curățase administrația de orice putregai și înzestrase țara cu o Constituție, după modelul celei din Belgia.

Oh! fericirea de-a descoperi un om bun și incoruptibil, oriunde s-ar afla! Zece secole de răutate nu pot nimici toată credința, pe care cinci ani

de dreptate știu s-o împlânte în inima unui popor! Unde-s guvernanții drepți? O sută de națiuni sunt gata să le dea ascultare!

Ne îmbătarăm ca bețivii și pricepurăm că Lina, hangița și fiică-sa, Marița, erau făpturi care știau cum să se poarte dinaintea dorințelor, atâta vreme înăbușite. Cinci ani de post, la o mie două sute de metri înălțime! Deși de patruzeci ani, Lina avea niște sâni și șolduri tot așa de pietroși ca ai fi-sei; obraji, să-i tai cu un fir de păr și nu-i plăcea s-o chemi „mamă”, ci țațo. Groza se îndrăgosti numaidecât de fusta ei albă, scrobită și mereu curată, care se vedea de sub rochie, mai mult ca jumătate. La rându-mi, mă amorezai nebunește de ochii focoși ai Mariței, care nu era la primii pași în viață. Singur Ilie se mulțumi să ne sfătuiască:

— Băgați de seamă! Muierile astea sunt proaste și prostia dă de furcă, mai abitir decât deșteptăciunea.

Erau proaste? Pe legea mea, cu atât mai rău pentru deșteptăciunea care-și ține zaharicaua departe de nasul a doi haiduci lihniți. Preferam această sărăcime de spirit, care ne ușura, tocmai la timp. Mai ales că țața Lina era o cuzistă înfocată, slăvea opera domnitorului și dădea de băut oricui intra în crâșmă strigând: „Trăiască Cuza!” Dealtminteri, asta ne-o apropiase, ajutând celor două femei să ne intre la iuțeală pe sub piele, căci, cu capul răsucit de patimă și vin, destăinuii Mariței într-o seară cine suntem și cât ne costase alegerea idolului.

Mândrie, tu ești pricina oricărui rău care cade pe capul omului! Și Ilie fu acela care, și de data asta, avusese încă o dată dreptate.

Nu îndată, pentru că prostia nu scapă niciodată ocazia, decât să dovedească mai bine, în felul ei, cât de nemărginită îi este întinderea. Astfel, profitarăm barem de răgazul de-a gusta timp de două luni fericirea, care-i atât de greu s-o întâlnești în pustiul munților și de-a ne alina, în serile cu clar de lună:

Hai, Lino, să trecem Oltu'!
Să schimbăm vorba și portu',
Să trăim necununați,
Să zicem că suntem frați!

Într-o duminică de la sfârșitul lui iunie, crâșma țaței Lina era ticsită de lumea cea mai felurită: țărani, văcari, ciobani, popi, ofițeri și chiar un zapciu. Mulți prieteni și dușmani de-ai lui Cuza. Hangița, mai pilită decât oricând, înveselea pe mușterii, povestindu-le această snoavă despre Cuza:

Cuza se duse într-o zi ca să inspecteze o închisoare mică, din țară. Directorul își alinie în curte pensionarii, o duzină de derbedei, mare parte negustori, închiși pentru înșelătorie și domnitorul începu să-i descoasă:

— Ce-ai făptuit?

— Nimic, măria-ta!

— Măi, măi! Și tu?

— Nimic, vă jur!

— Măi, măi!

Continuă:

— Ia, spune-mi vina ta!

— Niciuna!

— Și a ta?

— Sunt la fel de nevinovat!

Cam ăsta fu răspunsul de la un capăt la altul, când Cuza sosi la ultimul întemnițat:

— Și tu ce-ai făcut?

— Furat, măria-ta!

— Ai furat?

— Da! două găini!

— Și ce faci tu aici printre acești oameni cumsecade? Piei din ochii

mei, ticălosule!

Și porunci directorului:

— Acest nelegiuit să fie azvârlit imediat afară pe poartă!

Prieteni și dușmani ai lui Cuza râseră împreună de această nostimadă, atribuită omului, pentru moment, cel mai iubit și mai hulit de întreaga Românie.

Da! râseră. Și crâșmărița strălucea de fericire, dar neghiobia ei nu aștepta decât acest prisos de fericire, pentru a se deschide ca o varză sub nasul zapciului; căci strecurându-se înapoia băncii unde stam tustrei, țața Lina, arătându-ne cu degetul mușteriilor, spuse cu ifose, bătându-ne pe umeri:

— Ah! vă cred că Alexandru Ioan Cuza e un om, dar dacă-l avem azi în fruntea țării… e mulțumită unor „haiduci” ca ăștia, pe care îi vedeți!

— Na-ți-o! murmură Groza. Tii! a scăpat-o!

Ilie începu să fluiere încet, scărpinându-se sub căciulă. Zapciului nu-i ardea de fluierat, și zbieră deodată:

— Pe ei, băieți!

„Băieții” erau, din întâmplare, cam o jumătate din consumatori. Nimic nu-i deosebea de obișnuiții hanului: țărani, văcari, ciobani, popi, ofițeri. Erau poterași sadea, adunați acolo în urma unei urmăriri iscusite, spre a ne demonstra, nouă și țaței Lina, că nu Cuza era totul în țară.

Fără arme și cai, nu puturăm să facem altceva, dinaintea celor douăsprezece pistoale ațintite spre piepturile noastre, decât să ne lăsăm legați, – spre marea disperare a celor două hangițe care urlau și se zbăteau să ne sară într-ajutor.

Erau sincere. Nu fusese nici pic de cursă sau răutate.

Dar prostia inimilor simple dă de furcă mai mult decât viclenia răilor.

De rest, se însărcinează mândria și bucuria nețărmurită.

Furăm duși la jandarmeria din Slobozia, unde petrecurăm noaptea.

A doua zi, în zori, Lina se afla în curtea închisorii și striga ca o nebună:

— O să-mi vând până și cămașa, dar îi voi scoate de-acolo! Ah! ciocoi blestemați! Vă arăt eu vouă!

Jandarmii ne ferecară mâinile și picioarele, ca să ne transporte în capitala județului. O priviră pe hangiță în albul ochilor și glumiră pe socoteala ei:

— Blestemații de haiduci! Toate crâșmărițele mor după ei!

— Dacă-s buni trăgaci!

Convoiul se urni la răsăritul soarelui și îndată căldura deveni înăbușitoare. Era secetă. Nicio picătură de apă, de aproape două luni. Semănăturile pârjolite nu mai dădeau nicio speranță. Doar porumbul putea să-și revină și să despăgubească oarecum pe țăran, dacă o ploaie ar fi sosit la timp. Iată de ce, pretutindeni, nu vedeai decât procesiuni cu drapele, icoane, tămâie, moaște.

Întâlnirăm pe drum o atare mascaradă. Era triumfătoare, fiindcă, într-adevăr, către prânz, o ploaie cu găleata se abătuse asupra neghiobiei omenești și a bietelor noastre trupuri, cătrănite de sudoare, amestecată cu noroi și țărână.

Procesiunea ne încrucișă în clipa când, escortați de șase jandarmi călări, târam, într-un hal de plâns, fierăria grea, picioarele sângerânde și soarta nerecunoscătoare. Popii, în frunte, își urlau rugăciunile de mulțumire. Trecură pe lângă noi, fulgerându-ne cu privirea. Mulțimea care-i urma, drojdia sfintei și frumoasei vieți pământești, se purtară mai josnic decât popii, ne tăie drumul, murmurând:

— Tâlharilor! Ucigașilor!

Groza răcni:

— Nu! nu! Pentru numele lui Dumnezeu! Nu suntem „tâlhari”, nici „ucigași”. Ci *haiduci!* Vitelor! Lepădăturilor! Bine că nu m-am bizuit

niciodată pe ajutorul vostru, că altfel aveam de ce să-mi zbor creierii!

Beșteliții plecară capul. Cortegiul se depărtă, molfăindu-și pomelnicul.

Se scursese mai mult de un an și jumătate din ziua arestării noastre și lâncezeam încă în lanțuri, ferecați fiecare în carcere umede, fără să fi fost judecați, fără să știm ceva despre soarta care ne aștepta: instrucția înainta cu pași înceți, îngrămădindu-ne în spinare toate crimele și jafurile, ai căror făptași, de-acum douăzeci de ani, rămăseseră necunoscuți.

Groza, devenit un morman fără formă, nu putea să mai deschidă ochii. A doua iarnă îi scurtă suferințele și se duse să-i povestească Domniței din Snagov că luptele noastre nu fuseseră degeaba și că măcar Cuza se adeverise demn de încrederea haiducilor.

Îl scoase din fiare, într-o dimineață mohorâtă de la jumătatea lui decembrie și ne îngăduiră, mie și lui Ilie, să-l revedem pentru ultima dată în curtea închisorii, unde-l întinseseră cu fața în sus. Țăranii, sosiți ca să-și vândă produsele, deținuților, înconjurau trupul neînsuflețit al neîmblânzitului haiduc și se rugau, când, unul dintre dânșii, un unchiaș cu privirea blândă, scoase căciula și vorbi cu tărie:

— Fraților, creștinilor! Vedeți voi ăst om? Fără ajutorul pe care mi l-a dat cândva, de mult aș fi fost mort. Iacă-s zece ani, cel mai bun și mai chipeș dintre feciorii mei a fost luat cu arcanul. În cei șapte ani ai milităriei sale nu mă puteam bizui pe ajutorul nimănui, căci frații lui erau niște nerecunoscători. Așa că, bătrân și bolnav, mă stingeam în coliba mea, când, într-o zi, îmi încrucișai pașii cu omul ăsta – Dumnezeu să-i ierte păcatele! — și-mi ceru să-i istorisesc necazurile mele. Îi mărturisii nenorocirea mea. Venise înadins ca să mă ajute. Auzise de la oameni că un biet bătrân trăia părăsit, afară din sat, în pădure, și din ziua aceea îmi puse în mână cu ce să trăiesc timp de un an. Se reîntorcea de două ori pe an, câtă vreme fecioru-meu nu fu lângă mine, din cauza blestematei cazarme; îmi lăsa de fiece dată atâția galbeni, că din prisosul lor trimisei chiar sărmanei cătane și, într-o vară, acest binefăcător răsări cu vreo treizeci de flăcăi, îmi dărâmară coliba dărăpănată și-mi ridicară, pân-la asfințit, o alta nouă. Acu-l găsesc aici! Fie-i deschise porțile cerului!

Moșneagul alergă la cantină și reveni cu o lumânărică, o aprinse la căpătâiul mortului, apoi îngenunche și-i sărută dreapta încrucișată pe piept.

Tocmai în ziua îngropării lui Groza, pe când inima-mi se tânguia de tristul lui sfârșit, îmi fu dat să simt o ciudată bucurie. Ciudată, pentru că dacă ne bucurăm oricând de regăsirea unui bun prieten, nu poți totuși să fii fericit văzându-l intrând pe poarta unei închisori! Avui totuși plăcere, revăzându-l pe viteazul Buzdugan, tovarășul zilelor luminoase de altădată, veselul cântăreț care știa să minuneze fetele cu o frunză de salcâm și care ne părăsise după prăpădul de la Snagov, ca să tâlhărească, Dumnezeu știe unde. Ori, chiar el ne fu adus, într-o zi, tot așa de vesel ca și atunci, deși în lanțuri.

— Aha! aici erați? ne strigă el, față cu gardienii, tolănindu-se rupt de oboseală pe caldarâmul curții.

Apoi, folosind un pic de neatenție din partea lor, ne șopti:

— O să fiți în curând liberi! Mi-a spus-o Lina, acum o lună…

Fuserăm băgați iarăși în carcere, – dar câte zile îngrozitoare, câte nopți fără somn trăii, gândindu-mă fără încetare la această speranță: *vom fi în curând liberi!* Ce putea să știe, biata de ea?

Fi-vom izbăviți? E o nebunie numai să te gândești la asta! Plănuiește ea oare să atace închisoarea cu o armata de haiduci închipuiți și să ne elibereze ca-n povești?

Mă istoveam în presupuneri, mai ales noaptea, cu ochii scurmând întunericul, în timp ce santinelele strigau, una după alta: *„Nu-mă-rul 1! E bi-ne!”*

Două săptămâni de chinuri urmară morții lui Groza; apoi, la întâi ianuarie 1866, ușa celulei mele se deschise. Ilie intră înăuntru și, odată cu el, un domn, proaspătul director al închisorii, sosit în ajun și în care recunoscui pe un boier tinerel, „cuzist”, cunoștință veche de la Snagov.

Ne strânse mâinile și ne șopti:

— O s-o zbughiți de-aci, îndată ce voi găsi o gardă pe gustul meu. Asta va fi peste câteva zile. Vom înscena atunci o mică evadare, ca să salvăm aparențele. Apoi, voi demisiona. Cuza m-a trimes să vă smulg din temnița pe viață ce vi-o pregătesc ciocoii, fiindcă aflați că tronul prietenului nostru se clatină de-a binelea. N-o să-l mai aibă multă vreme! Chestie de săptămâni.

Îi zisei:

— Mai e aici un tovarăș, pe care trebuie să-l lași să fugă împreună cu noi: Buzdugan!

— Buzdugan nu-i un haiduc!

— Ba da! A luptat cu noi, sub ordinele Floricichii. P-ormă s-a dedat, din disperare, tâlhăriei.

— Bine! Veți pleca tustrei. Și o să aveți răgaz cinci zile, ca să vă faceți de negăsit. După acest termen, o să vă declar evadați, și păzea! Nici Dumnezeu n-ar putea să vă mai scape!

Într-o noapte de crivăț, viscol și zăpadă, ieșirăm travestiți în mocani, cu capetele înfundate în căciuli mari și fiecare înarmat cu o flintă pe sub șubă.

Ger de crăpau pietrele. În pustietatea înfiorătoare se auzeau lupii urlând în depărtare. Pământul se croia în fața noastră, potrivnic, amenințător, gata să ne înghită.

Niciodată viața nu mi-a părut așa de frumoasă!

Dar, bunule Dumnezeu, de ce nu se deschide oare pământul, ca să înghită îndată pe omul egoist și de nimic?

Asta mi-am în zis, când, în teribila zi de iarnă, căzurăm – trei bieți fugari, morți de frig – la stâna „haiducească" din Transilvania și fuserăm întâmpinați de un Movilă greoi, meschin, zgârcit!

Of! lume! Nu mă întristezi când ești urâtă. E dreptul tău și ți-l exerciți în nouă cazuri din zece. Dar când vrei să-ți întinzi urâțenia și asupra celei de-a zecea părți a vieții, atunci nu! Partea aceea e a mea, dă-i drumul! Are și ea dreptul la viață!

— Movilă, Movilă! Asta-i tot ce ai cerut tu vieții? Să ai mii de oi, ca să le mițuiești și să le mulgi? Zece rândași, calicește plătiți? O burtă mare, ceafă groasă, nevastă cu zestre, hârtii în regulă și să te vezi mare baci? Deci, de brânză, de oi, de lână ducea lipsă, după părerea ta, omenirea? Dar, atunci, ce dracu' ai cătat în haiducie și de ce n-ai făcut totdeauna ceea ce, de când lumea, îmbuibații, dau voie acelor Movilă care nu cer vieții decât să devie mari baci?

Spre începutul lui aprilie, părăsirăm puturoasa stână și, străbătând Carpații, pășirăm în România. Încă din februarie, o lovitură de stat militară răsturnase pe Cuza. Ciocoii stăpâneau iarăși țara. Nici urmă de boieri, ci numai fostele lor slugi, deci, vai și amar! Iar Valea Bâscei hăuia din nou de proaspătul cântec haiducesc:

Frunză verde măr crețesc!
stau în drum și mă gândesc:
ce să fac? ce să muncesc?
Pâinea să-mi agonisesc,
copiii să-mi hrănesc?
Unde merg și orice fac,
eu de ciocoi nu mai scap!

De frica zapciului
și de groaza birului,
uitai drumul satului
și coarnele plugului;
luai drumul crângului,
și poteca codrului,
și flinta haiducului,
că decât în silnicie,
mai bine în haiducie:
Ce-o vrea Dumnezeu să fie!

Ne găseam la mormântul Floricichii și mă tânguiam:

— Domnițo din Snagov! Auzi tu aceste strigăte? Sosim din munți, de acolo unde omul a rămas așa cum l-a creat Dumnezeu și aici, în vale, totul o ia de la început! Acum treisprezece ani, chiar în locașul unde odihnesc oasele tale, ascultam balada haiducului Gheorghiță și tu grăiai că *în lumea asta totul sfârșește printr-un cântec haiducesc.* Da! totul sfârșește, dar și începe printr-un cântec haiducesc. Și aceasta e viața!

Buzdugan se duse, ca să caute vin, într-un sat vecin. Ilie se tolăni la umbra bradului Floricichii. În vremea din urmă, înțeleptul nostru nu mai scotea o vorbă, se închisese în sine. Îmbătrânise mult și de-abia se hrănea.

Îl părăsii, în căutarea unui vreasc uscat, fiindcă aveam de fript niște carne de berbec, dar nu făcui nici cincizeci de pași și, deodată, o bubuitură zgudui aerul, pironindu-mă locului. Orice îmi trăsni prin minte, afară de gândul sinuciderii omului care nu disperase niciodată în viață.

Făcui calea-ntoarsă, spunându-mi: „Desigur că Ilie a slobozit încărcătura din nebăgare de seamă!”

Nu! Nu era din nebăgare de seamă, pentru că îl găsii cu țeasta

sfărâmată și trăgându-și sufletul, cu carabina între picioare.

În depărtare, Buzdugan se reîntorcea cântând dintr-o frunză de salcâm, cu două ploști în brațele sale bălăbăninde. Îi alergai înainte, mă aruncai de gâtul său și-i spusei:

— Frate Buzdugan! Iată-ne singuri acum! Dar suntem tineri și buni. Vom pleca amândoi să răspândim în lume bunătatea și mărinimia tinereții noastre.

ADOLESCENȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

MIHAIL

Pe la ora nouă dimineața, bătrânul poștaș al mahalalei bătu cu bastonul în poartă și strigă:

— Adrian Zografi!

— Așteaptă-mă puțin, moș Gavrilă; sunt dezbrăcat! răspunse Adrian.

„Ia, te uită, cugetă poștașul, pasărea călătoare s-a reîntors”. Și pășind în curte, dădu la o parte familiar, cu vârful bastonului, perdeaua de la fereastra deschisă a odăii lui Adrian, încărcată de ghivece cu mușcate, crăițe și busuioc. Moș Gavrilă știa că, ori de câte ori tânărul se brodea să fie acasă, niciodată nu lua o scrisoare din mâna lui, fără să-i dea doi bani, „să bea o țuică”. Iar dacă se întâmpla să se reîntoarcă dintr-una din acele hoinăreli ce ridicau mahalaua în picioare, bacșișul era „regesc”.

Ceea ce se întâmpla și acum. Adrian întinse brațul pe fereastră, fără să-și arate chipul, apucă scrisoarea și-i dădu cincizeci de bani (o băncuță de argint din timpurile trecute), căci lui îi erau tare dragi poștașii, socotindu-i „niște năpăstuiți ai instituțiilor noastre democratice, cărora le încredințăm bucuriile și tristețile noastre și pe care statul îi împinge la cerșetorie”.

Moș Gavrilă, deși prea mulțumit de bacșiș, rămase puțin nedumerit: pentru prima oară, Adrian nu-i strângea mâna, nici nu-i povestea la repezeală, cum și pe unde hoinărise, toate câte-i făceau atâta plăcere, mai mult chiar decât bacșișul.

— E supărat pe mine? o întrebă în șoaptă pe mama lui Adrian, care tocmai ieșea, să stea pe prispă, în bătaia soarelui primăvăratic.

— Nu pe matale e supărat, ci pe mine! răspunse buna mamă. Ne-am ciorovăit încă de aseară, când s-a înapoiat acasă. Oh! dracii de copii! Ar fi mai bine să nu-i ai…

Ca să-i dea dreptate mamei Joița, fără să-l audă însă Adrian, moș Gavrilă făcu câteva semne și gesturi, tare complicate, pe care biata femeie le urmărea cu interes și care păreau să-i spună: „Da… da… te cred… Ah! copiii… Sunt mâncat de ei… Trece…”

Tocmai atunci apăru Adrian: un ștrengar de optsprezece ani, puțin cam slăbuț, oacheș, păr des, ochii căprui umbriți de sprâncene dese și negre, față prelungă și palidă, gură cărnoasă de flăcău. Purta o vestă gri, cămașă din zefir, guler și cravată fără cusur, pantaloni în dungi și papuci. O ceșcuță cu cafea turcească într-o mână, iar în cealaltă o țigare pe care o puse în colțul gurii, ca să strângă mâna poștașului.

— Bună ziua, moș Gavrilă!

— Bine ai venit, Adriene! Bre, bre! ce chipeș ești! Ai spune, un fecior de bani gata. Asta trebuie să coste scump…

Mama, care știa săraca ceva, aruncă o uitătură poștașului: „Mai încape vorbă”. Și spuse:

— Barem de mi-ar asculta povețele… Dar totdeauna face cum îl taie capul! Și tot el se îmbufnează!

Adrian înlănțui gâtul maicii sale și o îmbrățișă, apoi spuse:

— Eu nu mă îmbufnez, mamă! Mă apăr…

Și adresându-se poștașului:

— Închipuiește-ți, moș Gavrilă… Mama ține morțiș să mă însoare! Găsești că-i drept asta?

Mama Joița se înfurie:

— De ce nu-l întrebi pe moș Gavrilă dacă e mai drept s-o ștergi într-una de acasă și să te înapoiezi ca un cerșetor?

La care bătrânul găsi că-i mai înțelept să nu-și vâre degetul între ciocan și nicovală, și se îndepărtă, înălțând din umeri.

Ceartă veche între mamă și singurul ei fecior, dureroasă ca o rană nevindecabilă.

Adrian, potrivnic la tot ceea ce o mamă săracă așteaptă de la copilul ei, refuza, din instinct, să calce pe drumul obișnuit oricărui tânăr care vrea să-și facă o „situație” în viață. Destoinic, sârguincios și chiar descurcăreț, dădea totuși dovadă unei nestatornicii, care o dispera pe maică-sa, făcând-o de râsul mahalalei, care, departe de-a fi mai brează decât el, îi plăcea să bârfească pe socoteala altora. Trebuie să recunoaștem, însă, că și viața lui Adrian se preta de minune la așa ceva.

De la doisprezece ani, de când intră voinicește la stăpân și până în clipa de față, nu puteai deloc număra slujbele ce le încercase în șase ani. Colac peste pupăză, părăsea regulat orașul – fără voia maicii sale sau a mahalalei – își pierdea urma câteva luni și aflai deodată că într-o noapte s-a reîntors, zdrențăros ca un cerșetor. Atunci, gurile rele se simțeau la largul lor.

— E un derbedeu! Se vede cât de colo, că mă-sa l-a „adus” de contrabandă… Nimic bun n-o să iasă din băiatul ăsta!… Și Joița, barem, nu l-a lepădat! E o pedeapsă…

Adrian era cu totul altceva decât un derbedeu. Maică-sa îl „adusese” ca orice femeie, care naște un copil, din mila Domnului, chiar dacă lipsește uneori – ca în cazul lui Adrian – binecuvântarea bisericii. Cât despre prezicerile răutăcioase ale mahalalei sau despre „pedeapsa” ce-o meritase maică-sa, mahalaua așteptând ca cerul să-și rostească voința, izbutea să-și impună spusele. Fapt ce smulgea lacrimi fierbinți sărmanei văduve, care, auzind numai vorbe rele, ajunsese și ea să-și creadă feciorul un derbedeu.

Credea, dar se împotrivea în fața străinilor. Băiatul ei? Spunea adesea:

— Doamne! care-i crima lui? Nu bea, nu se bate, nici nu fură *ca ai lor!* Afemeiat nu-i câtuși de puțin. Citește. Cu nasul în cărți într-una. Atât! Acum c-o fi nesupus, că-și schimbă stăpânii ca pe cămașă și că hoinărește peste munți și văi, da, e adevărat! Dar de asta sufăr numai eu! De ce oare se amestecă și alții? Fiecare să-și vadă, mai degrabă, de bârna din ochi…

Cuvinte drepte… Înțelepciune de femeie simplă… Dar ce știe biata lume despre dreptate, despre înțelepciune? Le disprețuiește și se predă, bezmetică, nedreptății ei, ceea ce nu împiedica deloc pe Adrian să-și urmeze calea.

Care drum? Ar fi tare greu de precizat, cu atât mai mult cu cât feciorul Joiței „spălătoreasa" nu și l-a ales niciodată. El se lăsa, mai de grabă, condus, împins, aproape azvârlit. Și o pornea pătimaș, neînțeles, singuratic, din această mahala a Brăilei – ca dintr-o Sahară a spiritului omenesc – fără o călăuză, fără un prieten, singur să se tânguiască, singur să se bucure. A da din coate, pentru „a-și face un rost bun în viață", i se părea un gând comun, josnic, aproape smintit, o luptă nesăbuită ce preocupă toată puița omenească, dar pe el nu-l putea atinge.

Îi spunea mamei:

— Un rost bun în viață! Ce? Adică să nu trăiești decât ca să devii un mare patron, un mare negustor? Oare pe lumea asta numai îmbuibarea și bunăstarea să conteze? Acele sărmane ființe, cu tine la un loc, să nu vreți altceva decât să-mi omor toate orele, toate zilele, toată viața, numai ca să învăț cum se face avere, ba chiar, până la urmă, să și fac una? Atunci m-ați stima… Dar eu țin să vă spun, că prea puțin îmi pasă de stima voastră și că averea mă lasă rece.

Am în față viața nesuferită a celor înstăriți. Îi văd cum trăiesc, ce iubesc, ce-i pasionează. Ei bine, nu-i invidiez! Pentru nimic în lume, n-aș schimba sentimentele mele cu ale lor. Ăștia sunt viermii omenești.

Măreția vieții le scapă pe de-a-ntregul…

Neînțelegându-l, mama îi obiecta:

— Ce dracu' înțelegi tu prin „măreția vieții", când ești un pârlit ca și noi? E oare o „măreție" să te spetești muncind pentru doi lei pe zi și mâncare, așa cum mă vezi că fac? Ție, care stai toată ziua cu nasu-n cărți – de parcă ai fi popă – ce-ți aduce citania asta? Ilie băcanul abia știe să se iscălească și e milionar. Fă ca el mai bine. Silește-te mai întâi să nu fii un zilier fără viitor și p-ormă citește cât oi vrea…

— Cu neputință, mamă! striga Adrian. Nu pot sluji, în același timp, pe Dumnezeu și pe dracu'!

— Dar, Doamne! care-i dumnezeul tău, săraca de mine! Unde vrei să ajungi? Ce scop urmărești?

— Niciunul! Trăiesc în legea mea, cerând tot mai puțin pentru burtă – mult, cât mai mult cu putință, pentru sufletul și mintea mea…

— Și ce ceri tu pentru sufletul și mintea ta?…

*

Până aici!

Aici se oprea, totdeauna, veșnica lor ceartă. La această întrebare a mamei, fiul se închidea în sine. Zid chinezesc. Barieră de netrecut…

Degeaba încercase Adrian, timp îndelungat, să explice mamei lui cum înțelegea viața: să iubești artele și libertatea; să guști frumusețile pământului; să nu fii în rândul celor ce exploatează pe oameni; să te mulțumești bănește numai cu strictul necesar; să trăiești în dreptate și frăție; să adori un prieten scump; să faci cât mai mult bine în jurul tău…

Până aici… Mamă Joița, deși miloasă și cu suflet darnic, ea care muncea „cincisprezece ore în șir, pe zi, pentru doi lei și mâncare", știa din pățite că viața hotărăște altfel.

Tristă, fără o vorbă, își privea feciorul. Și uneori îi spunea:

— Parcă aș fi găina care a clocit pui de rață: nu pot să-mi urmez copilul pe acolo unde trebuie să știi să-noți!

Nu se putea ține după un pui „de rață”, în apele cristaline ale idealului, unde el plutea în voie. În schimb, rămasă pe mal, umilă, nu-și pierdea din ochi ciudatul pui hoinar, care se deda la năzdrăvănii, de unde se înapoia totdeauna cu mațele chiorăinde, căci acele ape scânteietoare nu-l hrăneau deloc; ba, îl costau chiar scump, ca să se scalde deseori în ele.

Adrian nu-și da seama deloc, asemenea păsărilor cerului, care cântă și ciugulesc ce găsesc. „Pasărea” lui moș Gavrilă nu găsea însă nimic, oricât ar fi fost de puțin pretențioasă. Atunci, mama-cloșcă, care nu iubea aceste „bălăceli”, scormonea pământul pentru amândoi, înzecindu-și sforțările ca să-și hrănească bezmeticul adus pe lume.

Mahalaua fierbea, măcar că purtarea ei era oarecum ciudată. Ea găsea firesc, ca un băiat „de familie bună” să stea pe spinarea societății până la vârsta de douăzeci și cinci de ani, dacă se putea lăuda cu o biată diplomă. Se bucura din răsputeri („Ah! feciorul șefului nostru de gară, o să vedeți, o să devie procuror!”), se îmbăta cu o fericire clădită pe propria-i mizerie, exact ca și mulțimea alegătorilor care strigă „ura”! și țopăie de bucurie, când își vede șefii bând șampanie în sănătatea ei! Dar dacă se întâmpla ca unui copil, născut din nenorocire într-un bordei, să i se aprindă în inimă dorința sinceră de-a învăța și ca acest copil să aibă curajul de-a se împotrivi sorții sale, atunci gura mahalalei tăbăra pe el, înverșunată: „Cum? Ce?… Ce are ăla de se grozăvește atâta? Ce se pretinde că știe? Nu-i mai breaz ca altul de teapa lui! Haide, haide!”…

Adrian nu făcea pe grozavul, însă în ochii mahalalei orice încercare de-a te izola este socotită semeție, dacă nu și mai rău. Adrian nu răspundea niciodată acestor nerozii. Tăcut, își spunea sieși: „Ei, da! am pretenția că înțeleg mai multe decât alții ca voi. Și că-mi poate pielea mult

mai mult decât viitorul vostru procuror!”.

*

Lovitura pe care Adrian o primise în fața poștașului, îl durea vădit. Reintră în odaia lui și începu să-și cerceteze conștiința.

Desigur, lăsând la o parte bârfeala propriu-zisă, mahalaua avea un pic de dreptate. Jumătate din timp, el bătea drumurile sau citea, zi și noapte, ceea ce însemna același lucru pentru niște oameni simpli. Aceștia nu cereau decât să te comporți ca feciorul șefului de gară, adică „să citești, ca să devii procuror”, sau și mai bine, să rămâi în turmă, să muncești, să te însori, să faci copii și să mori. Foarte limpede!

Ceea ce făcea însă Adrian, nu era câtuși de puțin limpede: nu sta locului, cutreiera țara în lung și în lat, se închipuia învățat, nu se încărduia cu nimeni și toca ultimele economii ale maică-sii, strânse cu prețul atâtor renunțări. Mai ales, nu i se iertau aventurările păgubitoare, la Galați, Buzău și Giurgiu sau din regiuni mai îndepărtate, de unde se înapoia totdeauna fără o cămașă, cu hainele în zdrențe și mort de foame. Reîntors acasă, găsea un schimb nou, pe care mama Joița îl cususe noaptea, plângând.

Da, așa era! O recunoștea el însuși, pe față. Dar… „Cu ce sunt eu de vină, Doamne, dacă așa sunt clădit?”

Și cum se înduioșa de sine însuși, își acorda circumstanțe atenuante. N-a dat el, oare, dovadă de cumințenie, încă de la doisprezece ani? Nu s-a dus, singur-singurel, să intre la stăpân la vârsta aceea? Întâi, la Kir Nicola, plăcintarul de-alături; apoi, la o mare băcănie; pe urmă ucenic la Atelierele docurilor, hamal în port, băiat de alergătură la un armator, iar în ultimii doi ani să învețe, în sfârșit, meseria de zugrav, la care se oprise.

E drept că hoinărelile și cărțile – băi de lumină pentru suflet și minte

– îi înghițeau repede toate slabele câștiguri aruncându-l iarăși în spinarea bietei sale mame. Dar…

Ah! acest „dar”… care-i revenea pe buze neîncetat, ca o supremă scuză, cui să-l spună? Pe ce piept de prieten să-și culce capul, plângând și gemând încetișor: „Dar *iubesc acele lucruri…* Ele îmi sunt toată viața. Și dacă cineva mi le ia, viața nu mai are niciun sens pentru mine; sufletul mi s-ar cufunda într-o beznă de nepătruns!”…

Singur în camera sa, cu capul între mâini, Adrian se întreba în gând: „Cui s-o spui? Unde-i prietenul, prietena, ființa omenească în stare să m-asculte și să mă-nțeleagă? Sau, poate, nu cumva sunt nebun?”

Se ridică greoi, se încălță și ieși. În curte, liliacul în floare îmbălsăma aerul. Își afundă fața într-un buchet mare, închise ochii, sorbindu-i adânc mireasma.

Mamă-sa era încă pe prispă și-și privea mâinile arse de leșie. Adrian i le luă încetișor și le sărută.

— Ți-e ciudă tare pe mine?

— Nu… Nu pe tine… Ci pe soarta noastră. Tu nu ești rău, o știu…

— Îți făgăduiesc să muncesc fără întrerupere. Mă împac cu zugrăvitul. Sunt mai liber. De altfel, uite, din ultimul drum în Dobrogea, am adus cincizeci de lei, pe care i-am pus deoparte în mai puțin de trei săptămâni. Aseară, nu mi-ai dat răgaz să-ți spun. Iată-i. Pentru mine nu păstrez decât un leu.

Mișcată, mama cuprinse capul fiului și-i sărută ochii.

— Da! simt că ești băiatul meu!

O voce răgușită răspunse acestei revărsări de dragoste a două inimi:

— Oh! îndrăgostiții! N-a greșit cine a spus că nu trebuie să te bagi între părinți și copii, când se ciorovăiesc… Totdeauna sfârșesc prin a face pace.

Era mama Ioana, proprietăreasa casei, o biată proprietăreasă a șase

odăițe, înșirate ca niște cutii și spoite cu var, care-i aduceau douăzeci de lei pe lună. Văduvă, spălătoreasă ca și mama lui Adrian, părăsită de copii și muncind din greu ca să-și ducă zilele, mama Ioana își oprise o cămăruță, în fundul curții, unde să-și plângă bătrânețea. Dar și ea avea o speranță: Leana, fata ei, ultima dintr-o liotă de copii, croitoreasă iscusită, care lucra de doi ani la București, ca să învețe mai bine meseria. Fusese în copilărie prietena de joacă a lui Adrian și, după dorința părinților, logodnica lui de mâine. De altfel, se și spunea că odinioară cei doi copii se îndrăgiseră foarte mult, fiind de aceeași vârstă și temperament năvalnic. De atunci, însă, cursese multă apă pe Dunăre, așa că azi nu se știa precis ce poți să mai crezi despre dragostea lor de ieri.

Cu ocazia sărbătorilor ultimului Crăciun, în timpul unui scurt popas în casa părintească, Leana se rostise împotriva căsătoriei cu un vagabond. Adrian îi dase dreptate, puțin mâhnit, deși nu se gândea deloc la însurătoare. Mama Joița care se gândea, chiar foarte mult, era tare amărâtă din pricina asta. Sărmana femeie își pusese toate speranțele în această căsătorie, care avea să-i adune feciorul de pe drumuri, creându-i un cămin. Cât privește pe mama Ioana, starea de nehotărâre și rezerva ei față de nestatornicia lui Adrian, spuneau mult.

Și iată că situația trebuia, chiar azi, să se limpezească, prin sosirea Leanei. Ea își înștiințase mama și pe Adrian că părăsea definitiv Bucureștii și venea să se așeze, pe cont propriu, la Brăila. Lucru hotărât, de altfel, de multă vreme. Scrisoarea primită de Adrian în dimineața aceea (destul de prietenoasă, deși cam rezervată), aducea numai vestea sosirii ei la amiază.

Mai mult ca să facă plăcere prietenei de altădată, decât s-o hotărască la măritiș, Adrian apăru „scos ca din cutie”.

Veselă, mândră de „domnișoara” ei, pe care o și poreclise „bucureșteanca”, mama Ioana îl întrebă:

— Ei, te duci s-o întâmpini la gară?

— E ceea ce vreau să fac, dacă dumneata n-ai nimic împotrivă, răspunse Adrian.

— Dacă o să fii cuminte, poți să te duci.

— Totuși, îmi dai voie s-o sărut?

— Cu băgare de seamă…

*

„Zece Mai”, mare sărbătoare națională!

Cum mai avea o oră până la sosirea trenului, Adrian făcu un lung înconjur pe strada Carantinei și bulevardul Cuza – drumul său preferat când mergea în oraș, de când maică-sa se mutase în urâta strada Griviței, cale dreapta spre deocheata Comorofcă, pe care o egala în crime și murdărie, fără să se mândrească însă cu un „Codin”.

Pe bulevard, paradă mare, defilare de cavalerie, cu săbii sclipind în bătaia soarelui, trompete, piepturi înzorzonate cu decorații. Adrian își întoarse ochii cu dezgust: față de atari manifestațiuni, se simțea mai străin chiar de s-ar fi petrecut pe lună. Dar, dezgustul său se preschimba în revoltă, când văzu, puțin mai încolo, o bandă de liceeni, maimuțărind pasul militar, cântând imnul regal și strigând dinaintea unor magazine: „Jos jidanii!”.

De pe trotuarul unde se afla, Adrian zări printre manifestanți un fost coleg din școala primară, acum „elev într-a șasea” și pleșcar notoriu. Vru s-o șteargă repede, dar celălalt, desprinzându-se din grup, se apropie de Adrian și-i strigă, cu ochii injectați:

— Hai, Adriene, vino cu noi!

— Ce să fac? întrebă el, mirat.

— Pe dracu’! E „Zece Mai”! Oricine trebuie să arate că simte românește!

— Și tu o arăți strigând: „Jos jidanii?”
— Desigur… Ca orice bun patriot!
— Atunci eu nu țin să fiu „bun patriot”, conchise Adrian.
Liceanul se depărtă, urlând:
— Afară cu *fanarioții!*
Presupusul fanariot era Adrian, al cărui tată fusese grec. Zâmbi, gândindu-se că „patriotul” era bulgar, după mamă, o bulgăroaică sărmană și cumsecade, pe care bărbatu-său, un bețivan „român get-beget”, o bătea în fiecare zi.

Sosind prea devreme la gară, Adrian se retrase la bufet, ceru o cafea, aprinse o țigare și se gândi la prietena sa.
Îi era dor de ea, mai mult decât de însurătoare. Își aducea aminte de copilăria lor voluptoasă, când, mamele plecate la muncă, Adrian se furișa în odaia Leanei, îi citea *Paul și Virginia*, și o mânca din ochi. Leana, încă în pat, se lăsa mâncată, jucând comedia nevinovăției. Dar Adrian, care nu se prefăcea, își adulmeca prada timpurie. Acest băiat nu cunoscuse deloc inocența, puritatea – dacă prin asta se înțelege ignoranța bănuielii trupului. La vârsta de zece ani, văzuse și ghicise tot; la cincisprezece, era bărbat în toată puterea cuvântului. Asta nu i-a dăunat, dimpotrivă, deveni și mai sănătos. Și descătușat de tulburarea cărnii, care copleșește ființa omenească şi-o împiedică să se împlinească, el își luase zborul către înălțimile care ne cer, spre a fi înțelese, un suflet pe de-a-ntregul descotorosit de această povară bolnăvicioasă.
Adrian, impulsiv, sălbatic, străin la morala ce i se făcuse și supus orbește legilor creațiunii, se purta, în toate împrejurările, fără să se sinchisească de ceva. Aci se afla întreaga sa inocență – barbară – pe care o dovedi, îndată ce Leana coborî din tren.
N-o mai revăzuse de doi ani. O simți femeie pe măsură și numaidecât se aprinse. Mintea i se tulbură, inima-i zvâcni ca unui leu turbat într-o

cușcă strâmtă, iar sângele clocotind își plimbă torța aprinsă, din creștetul capului până-n vârful picioarelor.

Avea și de ce. Blestemata de Leana – o mânză născută dintr-o româncă și un tătar, amândoi din flori – era făcută mai mult pentru dragoste, decât pentru croitorie, cu trupul ei modelat în iadul dorinței, talia suplă ca de șarpe și figură de indiană, cu ochi oblici, ale căror luminițe ucigătoare țintuiau locului pe trecător.

Bietul băiat – cu gura chinuită de dorința de-a mușca, cu ochii împăinjeniți de un abur dens, din pricina fierbințelii nebune ce-l apucase – nu scoase o vorbă. Împinse pe Leana cu bagajul ei într-o trăsură și, îndată ce ajunse pe străzile întortocheate ale mahalalei, pustii la acea oră, sări de gâtul prietenei și o mușcă însetat.

„Bucureșteancă”, așa cum se credea, Leana uită de birjar și-i trase un nechezat, cum numai la Brăila se poate auzi, în bărcile care alunecă seara pe Dunăre sau la umbra duzilor, în după-amiezile cu arșiță. Asta nu înseamnă că nu-i plăcuse (nici unei femei sănătoase nu-i displace așa ceva), însă o duruse tare. Și ca să-i dovedească originea brăileană, ea îi cârpi îndată o palmă, ca pe la noi.

— Na! să te înveți minte, altă dată să mai dai buzna.

— Dacă-i numai pentru atât – se amestecă birjarul – apoi o să te ia mai domol, dar sigur…

Birjarul însuși fusese îndrăgostit de Leana, pe vremuri. Acum se însurase și avea copii. Ea i-o reaminti, cu asprime:

— Caută-ți de drum, păcătosule, uiți că ești înhămat?

— Fiecare la rândul său. Că mâine o să pui șaua pe Adrian.

— Pe bașbuzucul ăsta? Niciodată! Mai întâi c-ar fi un bărbat foarte rău. Cel mult, l-aș putea iubi…

— Norocoaso! Pe mine nu m-ai vrut.

— Tu, tu nu ești decât unul din cei ce fac burta mare la fete. Ca tine, puzderie pe toate drumurile, ca urzicile!

Adrian n-auzea nimic. Îi lăsă să trăncănească, și, ca un câine, tăcea și adulmeca.

Pe strada Grivița, uruitul trăsurii strânse toate cotarlele, toate mahalagioaicele, care tocmai prânzeau în curte. Năvăliră la porți, mestecând ultimul dumicat, ștergându-și buzele cu poala șorțului, de grăsimea fripturii de miel.

Coborând din trăsură, Adrian auzi pe una dintre cumetre spunând:

— Oricum, ar fi o pereche minunată… Păcat că el e o mare haimana!…

Câteva ore mai târziu, Adrian se scula furios:

— Nu, nu! Viață-i asta, tot învârtindu-ne neîncetat în jurul aceleiași chestiuni otrăvitoare? Eu o să plec într-o zi, de-a binelea!

Ieși trântind poarta de la stradă, spre marea curiozitate a cumetrelor, care, pe vine, dinaintea caselor, ronțăiau semințe de floarea-soarelui.

„Chestiunea otrăvitoare” care-l silise pe Adrian să plece glonț, o cunoaștem.

După îmbrățișări, după o masă îmbelșugată, luată laolaltă în curtea stropită și măturată, cele două mame și tânăra „bucureșteancă” deschiseseră asupra lui Adrian tirul încrucișat al bateriilor lor, întâi mai domol, apoi fără răgaz, ca o mitralieră:

— Trebuie să te-astâmperi… Să-ți faci un rost… Fiece lucru la timpul său… De-ajuns cu atâta haimanalâc… Scutit de serviciul militar (fiu unic la mamă văduvă), în curând însurătoarea… Leana e colea, oricând gata… Destoinică… La optsprezece ani, și-a croit un drum în viață… Fată cumsecade… Își întreține mama… Câștigă mai mult decât un bărbat… O partidă bună.

Leana, la rândul ei:

— Și la ce bun atâta citanie, atâta umblet prin țară? La București, oamenii nu citesc decât jurnalele, și doar e Capitală!… E primejdios să știi prea multe, – se spune pe-acolo, la *București…* Cică asta te împinge să visezi la un ideal. Ori, nu există un ideal! O spun eu, care mă întorc din Capitală!… Învață-ți bine meseria, fă-te patron și câștigă bănet, iată idealul!

Adrian își plimba privirea de la una la alta, zicându-și: „Doamne, cât de urâtă e lumea!”.

Și neputând să mai rabde, se duse, lăsându-le pe toate trei într-o înțelegere cordială.

Afară, fermecătoarea stradă Grivița, cu pietre colțuroase ce-ți

găureau tălpile; nor de praf ce-ți ardea ochii; ciorchine de mahalagii de toate culorile, în fața porților, care-și aruncau epitete; soare urât; cer spălăcit. Salcâmii în floare păreau că ei înșiși se tânguiesc…

Cu mâinile-n buzunar, privirea ațintită în vârful pantofilor (spre a nu fi obligat să salute în dreapta și stânga), Adrian se îndrepta agale spre Comorofca: „Ah, dacă l-aș avea barem pe Codin! M-aș duce cu el în baltă… Aș uita puțin de mine… Dar, vai! niciun Codin. Niciun prieten!”

Apoi: „Tii! L-am uitat pe kir Nicola”…

Și brusc o cârmi pieziș spre dugheana plăcintarului, pe care nu-l mai văzuse de-o lună. Ca să-i facă plăcere fostului stăpân și cum se afla în cele patruzeci de zile de după Paști, Adrian îl salută cu un „Christos a înviat!” pe grecește.

— Adevărat c-a înviat!… cu tine odată… răspunse kir Nicola, vesel. Ce-ai devenit, bre Adriani? De-o bună bucată de vreme, nu te-am mai văzut…

— Am fost în Dobrogea, kir Nicola. Ah, acolo e un adevărat colț de Orient!

— Ei, merge cumva mica ta meserie de zugrav?

— Da, cum nu! Cred, însă, că n-o să ajung niciodată să zugrăvesc catedrale; nu sunt tare la desen…

Voind să se așeze, observă:

— Totul e plin de făină, la tine…

— Ei, da! *pulaki-mu* (puișorul meu), ca într-o plăcintărie de „albanez puturos”! Și tu ești ferches, ca un domnișor de pe strada Regală. Se vede că „bucureșteanca” te-a scos din minți… Mă duc să-ți caut un scaun.

Abia în clipa aceea Adrian observă că în plăcintărie se mai afla cineva: un om care citea stând pe-o bancă și a cărui figură, aplecată asupra paginilor, era cu desăvârșire ascunsă de șapcă.

Un om! Există oare o ființă mai banală decât un om? Te poate interesa cutare lucru, mai puțin decât un om?

Te poți îndoi de orice ar fi, mai mult decât un om? Chiar dacă-i un om care citește. Toată lumea citește. Urmează că trebuie să prinzi de umeri pe un om care citește, să-l țintuiești de zid și să-i spui: „Rămâi așa, să te privesc în ochi?”

Oh, a privi un om în ochi, nu-i un lucru dintre cele mai ușoare! Ochi ca aceștia poți întâlni mii și mii. Privirile lor se încrucișează cu a ta, pe durata unei clipe și apoi trec mai departe, la dreapta ori la stânga ta, nemairevăzându-i niciodată, ca și privirile acestor cirezi de boi mânate la abator.

Și printre acești ochi, printre aceste priviri se află desigur cele ce pot privi în inima ta, înțelegând-o. Dar ei trec pe de lături. Și tu treci… Și, în răstimpul unei clipe, ne-am pierdut un prieten care ne era hărăzit, prietenul unic pe care viața îl sortește oricărei ființe omenești, oricât de josnică ar fi, prietenul care vine să-ți dea bogăția inimii sale, despovărând-o pe-a ta. L-am pierdut. Căci suntem mai prejos decât câinii, care se întâlnesc în drum, se miros și-și spun: „Stai puțin să te privesc! Ești un biet animal, care-mi semeni: poate ai ceva să-mi spui, un lucru vesel sau trist, dar care mă privește deopotrivă, fiindcă sunt din același neam cu tine”.

Un om? Poate să vorbească treizeci și șase de limbi, inclusiv esperanto, dar, atunci când ar vrea să se adreseze altuia, el nu este sigur că o să fie înțeles. Nu are nici măcar curiozitatea câinelui. Pentru ce să te apropii de-un om? El poate să n-aibă aceiași părere cu a ta (fiindcă oamenii au păreri) și atunci trebuie să-l omori sau să-l lași singur, ceea ce în fond e același lucru.

Adrian îl privea pe omul care citea, dar acesta nu se uita la el. Știa că nu merită osteneală să privești un om, mai ales un om care era „dichisit ca un domnișor de pe strada Regală”, în timp ce el…

El era aproape în zdrențe, cu ghetele peticite și pline de noroi, o cămașă într-un hal fără hal, iar părul în lațe mari, pe tâmple și la ceafă, întocmai acelor derbedei de pe stradă pe care nu catadicsești nici măcar să-i scuipi. Se oprește oare vreodată cineva la asemenea năpăstuiți?

Desigur, nu putea fi vorba de un om, în asemenea zdrențe, chiar dacă ținea o carte în mână!

Și apoi, presupunând că vrei să vorbești unui atare necunoscut, nu ai cum s-o faci. Buna-cuviință te oprește să te duci de-a dreptul la el și să-i spui: „Iertați-mă, domnule, aș vrea să văd ce citiți”.

Și după ce ai văzut: „Ah, dumneata citești cartea asta? Dar o carte ca aceea pe care o ții dumneata în mâini, nu se citește nici în strada Griviței, decât într-o familie de oameni extraordinari! Astfel de oameni, eu îi socotesc niște aștri, eu… Dumneata ești un astru, domnule! Și pentru că sunt singurul în stare să te înțeleagă aici, în mahalaua Brăilei, facem parte din aceeași familie. Binevoiești, deci, să-mi spui cine ești și ce gândești despre starea jalnică în care te afli?”

Nu. Nu poți vorbi atât de nepoliticos. Trebuie să te recomande cineva. Dar cine ați vrea să slujească de mijlocitor, între doi aștri. Un al treilea astru?

Știi că ai haz! Dumneata crezi că aștrii cresc, la Brăila, ca ciupercile?

Adrian, care nu era politicos din fire, se apropie cu îndemânare de omul care citea cu cartea pe genunchi și aruncă o uitătură de lup pe paginile deschise. Foarte necinstit din parte-i! Dar merită să fii, câteodată,

necinstit în viață…

Cartea era o operă, în franțuzește, ilustrată: *Jack* de Alphonse Daudet. Și pe umărul cititorului, Adrian zări, în același timp, o altă ilustrație mult mai strălucită: un păduche mare care mergea ca un rățoi ghiftuit…

„Oare numai pentru atâta lucru m-ai pregătit până acum?” va spune cutare cititor. „Da, prietene! Ca să ajung aici, te-am pregătit. Dar când asta nu-i o închipuire literară, ci viața însăși – viața frumoasă, viața urâtă, viața feroce – crezi că-i puțin lucru? Văzut-ai, oare, multe cazuri asemănătoare? Cunoscut-ai mulți oameni care devorau arta, în timp ce îi devorau păduchii? Cât despre mine, după ce am hoinărit, timp de treizeci de ani, din Orient spre Occident; după ce am trăit în mii de chichinețe și mi-am frecat coatele de toate neamurile pământului; după ce am căzut în mii de bezne și am primit mii de scuipați în față, eu n-am descoperit decât omul ăsta, care prețuiește cât universul întreg!”

Ceea ce dezlănțuiește pasiunea prietenească a lui Adrian – pasiune ce mocnea în fundul inimii sale – fu că acest păduchios citea în franțuzește și ce autor! același pe care-l descoperise și el tot cu ajutorul duiosului și omenescului *Jack*, atât de mizerabil tradus în românește.

Să fii o slugă nenorocită, cu cinsprezece lei pe lună, la un plăcintar îngălat, din strada Grivița, în vecinătatea acelui cuib de apași, unde pe atunci era o fală pentru orice flăcăiandru să spintece burta primului concetățean care cutezase să-l contrazică; să fii o ființă umană înghițită de întunecimile mocirloase ale mlaștinilor sociale, zdrobit de nedreptate și mizerie, și să citești în franțuzește, în fața lui Adrian, care își avea experiența proprie, – asta era o minune. Nu-i venea să creadă. De-aceea și spuse:

— Dumneata *citești* această carte sau te uiți la poze?

Omul ridică încetișor capul, ca și cum s-ar fi întors din abisuri interplanetare, unde-i bine să te desfătezi, se uită la Adrian cu o privire

stinsă, ce venea de la mii de leghe depărtare de orice privire dumnezeiesc de prietenoasă și-i răspunse într-o românească tare schilodită, cu un ușor surâs pe buzele-i crăpate:

— *Uitat poze.*

Apoi, clipind de două sau trei ori, fără să vadă sau să presimtă ceva – fără să ghicească fratele, prietenul, propria sa umbră ce-l căuta de când lumea – își lăsă capul în jos și se cufundă din nou în Elizeele tainice ale oricărui paria, care se adapă, se îmbată și trăiește cu arta. Dar privirea lui Adrian – privire de prieten singuratic, care niciodată nu se îndoise de existența prieteniei, pentru care se născuse și pe care o aștepta așa cum mugurul așteaptă soarele ca să îmbobocească – privirea lui Adrian rupsese dintr-o dată vălul greu ce-i acoperea ochii și înapoia acestui văl el surprinse zvâcnetul văpăii pe care nicio deznădejde n-ar fi știut s-o stingă. Pentru prima oară, Adrian se simți arzând de focul Dragostei, care depășește viața și supraviețuiește morții.

Prietenul, prietenul *lui* se afla acolo.

Kir Nicola, întorcându-se cu scaunul și prinzând frântura de conversație românească între Adrian și sluga sa, strigă pe grecește:

— Măi, Adriani, el nu știe românește, cunoaște însă bine limba tatălui tău. Vorbește-i grecește. Iată unul cu care ai să te înțelegi de minune; e din *rasa* ta.

Această destăinuire, pornită de la un om cumsecade, nu mărea cu nimic siguranța lui Adrian, care rămăsese pe gânduri, aproape nepăsător. Nu același lucru se întâmplă cu cel care citea. La rândul lui, avea presentimentul unei furtuni pasionale, ce se apropia, mai ales când kir Nicola i-se adresă, spunând:

— Uite, Mihaile! Ăsta-i tânărul care se hrănește cu visuri și de care ți-am pomenit zilele trecute.

Îi vorbise despre el? Și ce crezuse Mihail? Ce încredere ar putea să

acorde prizonierul condamnat la muncă silnică pe viață, spuselor unei fantome care i-ar intra în celulă și i-ar spune: „Ieși de-aici!… Ești liber!…”

Mihail închise încetișor cartea, însemnând pagina cu un băț de chibrit. Apoi, fără să se miște din loc sau să rostească ceva, cam plictisit de întrerupere, cercetă pe Adrian cu o privire mai vioaie, surâzându-i prietenos. Dar atât privirea, zâmbetul, cât și înfățișarea lui păreau să răspundă, categoric: „…Un tânăr din rasa celor care se hrănesc cu visuri?… Nu-mi vine să cred…”

Adrian nu dădu nicio atenție acestei comportări sceptice. O înțelegea. Cu mâinile în buzunar, umbla încoace și încolo prin plăcintărie. Își privea când picioarele, când strada. O senzație de fericire și de teamă îl furnica, în același timp. Instinctiv, era încredințat de valoarea descoperirii făcute, simțea alături omul din „rasa” sa, *prietenul* pe care soarta i-l trimisese de departe, Dumnezeu știe de unde, și pe care răutatea omenească îl urâțise, spre a-i ascunde mai bine virtuțile, întocmai ca în basmul în care vrăjitoarea prefăcea armăsarii „cu douăzeci și patru de aripi”, în gloabe răpănoase, ca nu cumva să-i recunoască Făt-Frumos.

Se gândea: „Ce pot să-i spun acestui om? Cum să-l înhaț?”

Și stingherit, trase cu coada ochiului la costumul lui nou, nepotrivire strigătoare în fața mizeriei lui Mihail.

Apoi, cum doi albanezi, prieteni ai plăcintarului, năvăliseră în dugheană, râzând în gura mare și glumind, Adrian profită de tărăboi și o șterse afară, fără să scoată o vorbă.

Alergă cât îl țineau picioarele spre casă, care se afla cu două numere mai jos de plăcintărie, năvăli în bucătărie și-și schimbă hainele bune cu o bluză murdară și pantaloni de lucru, o șapcă pătată de var și niște pantofi scâlciați, care se asortau cu restul.

Văzându-l plecând în halul ăsta, Leana îl crezu nebun:

— Ce te-a apucat, Adriene?

— Vin îndată! M-am întâlnit cu stăpânul meu și are nevoie de-o

mână de ajutor. Mă întorc într-un ceas; o să mergem astă-seară să vedem focul de artificii. Spune-i și mamei.

Și o zbughi, fără să aștepte răspunsul.

Reintră în plăcintărie, cu un aer liniștit. Kir Nicola, care ciocnea un pahar de vin cu prietenul lui, pufni în râs:

— Ei bine! ce înseamnă îmbrăcămintea asta caraghioasă?

Adrian răspunse, aprinzându-și o țigară:

— Iată ce-i: trebuie să car niște material la lucrarea care se începe mâine și am venit să te rog ca să-mi dai pe omul tău, ca să m-ajute o clipă.

Mihail, care-și reîncepuse cititul, ridică mirat capul.

— Cu dragă inimă, strigă kir Nicola. Azi e sărbătoare, n-are ce face. Du-te Mihail.

Ieșiră împreună. Adrian luă direcția portului.

*

La acea oră, mahalaua, intrând în zodia dezmățului național, își urla bucuria turbată, trufia ucigătoare și prea plinul de viață dornică de încăierări, prin mii de guri și sute de instrumente cu coarde și de suflat. Cântece, pocnitori, flașnete, viori, zbierete și înjurături porcoase se înălțau de pretutindeni și mai ales din Comorofca, ca niște blesteme asurzitoare pentru sensibilitatea lui Adrian. Ei își astupa urechile și închidea ochii, spunându-și în sine că seara nu se va sfârși fără câtiva morți și răniți, cum se întâmpla de obicei în zilele de sărbătoare. În fața cârciumelor ticsite, flăcăi și haimanale cu priviri ațâțătoare se făleau cu cuțitele băgate în teacă, atârnate la brâu, cu o crenguță de liliac sau o mușcată la ureche sau între dinți, cu un picior pe scăunel, ochii ieșiți din cap, lovind într-una cu pumnii în masă, cerând vin, țuică, otravă.

Ca să scape de acest iad ce-l jignea, Adrian se îndreptă cu pași

hotărâți spre Vadul Dunării. Mihail își vârâse cartea într-unul din buzunarele hainei și mergea la stânga lui Adrian, cu pași mici, anevoioși, din pricina cizmelor butucănoase. Era mic de statură, îndesat, căpățânos, fața rotundă, părul negru și mustața blondă. Să tot fi avut vreo douăzeci și cinci de ani. Abia ajungea la umărul lui Adrian, care profita de situație și-l spiona în taină, ca să se încredințeze că avea de-a face cu un om binecrescut, simplu, natural, căruia doar zdrențele de haimana de pe el îi dădeau o înfățișare jalnică.

Îndată ce se aflară în singurătatea Vadului, Adrian își încetini pașii și-i oferi lui Mihail tabacherea cu tutun. Acesta o primi cu un gest ușor de sfială. Răsucindu-și țigarea, un zâmbet, puțin zeflemisit, lumină trăsăturile regulate ale chipului nordic al lui Mihail. Adrian îl observă și-l întrebă fățiș:

— La ce te gândești acum?

Mihail aținti asupra curiosului ochii săi căprui, cu pleoape mari:

— Ții atât de mult să știi?

— Mult, dacă nu ți-e peste mână!

— Nu știu dacă o să te bucure!

— N-are a face! Dă-i drumul! stărui Adrian, dând din cap.

Ah! cât ar fi dorit să primească o lovitură de pumn, drept în piept, de la Mihail, un cuvânt aspru, ceva care să-i alunge temerile că acest om ar fi total nepăsător, să întrezărească posibilitatea unei confruntări, în care se simțea de pe-acum învingător. Cerșea această confruntare, cu o privire însetată de prietenie. Mihail îi ieși în întâmpinarea dorinței. Oprindu-se ca să-și lipească țigarea, căzu o clipă pe gânduri, apoi surâzând într-una:

— Ei bine, gândesc că în țara voastră, înșiși „visătorii” cer patronului ajutorul slugii sale, ca și cum ar fi vorba de un cal sau măgar, adică fără să le pese dacă sluga primește sau nu… Exact cum ai procedat în cazul meu.

— E adevărat! răspunse Adrian, foarte calm. Am însă o scuză, care

mă salvează: l-am mințit!

Mihail, care-și aprindea țigarea de la Adrian, se dădu îndărăt mirat:

— Cum l-ai mințit?

— Foarte bine: nu e vorba de cărat niciun material. Voiam cu tot dinadinsul să mă plimb puțin cu dumneata și i-am jucat festa. Dar, să mergem! O să ne ducem în port, că-i pustiu astăzi.

Mihail rămase cu gura căscată. Spuse:

— Nu! nu merg într-acolo! De ce vrei să te plimbi *cu mine?*

— Și de ce nu?

— Pentru că nu se aleg oameni *ca mine*, atunci când vrei să te plimbi.

Și rostind aceste vorbe, își desfăcu brațele, cu un gest care oglindea halul strigător în care se afla. Adrian simți cum i se strânge inima. Îl apucă de braț.

— Prietene, te-am ales ca să mă plimb cu dumneata, fiindcă mă interesezi ca om. Nu cred să fii ceea ce…

— …Nu te mai osteni cu ceea ce aș putea fi sau nu. Înainte de toate, nu sunt un obiect de curiozitate!

— Nici nu te iau ca atare; dimpotrivă, ca pe un om pe care-l admir…

Mihail încrucișă brațele, cu violență:

— Dacă nu-i o glumă, ceea ce-mi spui, te întreb: ce admiri la mine? Păduchii!

Adrian fu cât pe-aci să plângă de ciudă. Drept în fața lui, cu brațele încrucișate, cinstit în împotrivirea sa, sărmanul Mihail se apăra de propriul său bine, nevrând să înțeleagă ceva. Adrian, cu deznădejdea în suflet, se rezemă de-un copac și încercă să pătrundă misterul acestui om deștept, care-și închidea ochii, să nu vadă că afară e ziuă. De n-ar fi fost sinceritatea-i sfâșietoare ce i se citea pe figură, Adrian l-ar fi învinuit de cinism. Dar Mihail avea și el tot dreptul să se pună la adăpost, știind prea bine că nu întâlnești la orice colț de stradă ochi în stare să vadă ce se ascunde sub niște zdrențe pline cu păduchi. De aceea prefera să rămână

mai degrabă singur, în contemplarea rănilor inimii sale, decât să admită privirile iscoditoare ale primului venit, chiar de-ar fi fost ele ale vreunui băiat plin de bunăvoință.

Mihail avea avantajul că se exprima cu ușurință în grecește, pe când Adrian era silit să-și caute cuvintele, mai ales într-un dialog neobișnuit. Totuși, nu se dădu bătut. Îi spuse brutal:

— Mihaile, degeaba te prefaci: te recunosc!

Celălalt tresări:

— Ce recunoști? Visezi…

— Ba da, recunosc un alt om, sub zdrențele puturoase în care viața te-a înghesuit.

Și-l trase brusc de haină.

Încolțit, nobilul strigat pe numele său, tremură sub veșmintele vagabondului. Păli, ca un vinovat în fața judecătorului de instrucție, care-l bănuie. Dar asta îl îndârji și mai mult în refuzul de-a fi recunoscut într-o situație pe care o socotea înjositoare.

Și Mihail continuă, silindu-se să-și ascundă tulburarea:

— Dumneata nu m-ai întrebat, dacă ți-aș fi îngăduit să-mi vorbești cu atâta nesocotință!

— Nu aveam nevoie de îngăduința dumitale. Am folosit un drept…

— Și care-i acest drept?

— Acela de-a nu rămâne nepăsător în fața nedreptății.

— Dar eu nu-ți cer niciun act de dreptate. Mă aflu aci, lângă dumneata, trimes de patronul meu, ca să te ajut în muncă. Sunt gata s-o fac și nimic mai mult.

— Nu, Mihaile! Mă vei ajuta într-o muncă mult mai înțeleaptă: aceea de-a mă ajuta ca să te înțeleg și să învăț de la dumneata ceea ce vei fi știind în chip strălucit. Iar mie îmi rămâne să te slujesc și să te iubesc.

Această replică îl puse pe Mihail pe gânduri. Se căzni să ocolească

privirea iscoditoare a lui Adrian, care, crezându-se victorios, făcu prostia de a fi lipsit de tact – ca de altfel totdeauna în viața sa, când fu vorba de prietenie – și forță lucrurile. Se aruncă asupra prăzii, adăugând:

— Vei părăsi de îndată văgăuna înfiorătoare, unde am slujit eu însumi, acum patru ani, și vei veni cu mine… Îți voi arăta cum se trăiește în mod liber…

— Ești nebun! strigă Mihail, privindu-l drept în față… Habar n-am cine ești.

— Încă nu mă cunoști?

— Cum „încă”? Nu te cunosc deloc… Nu poți cunoaște un om, într-un ceas.

— Păcat! făcu Adrian, trist, plecându-și capul. Gândeam că pentru a iubi un om, timpul n-are însemnătate.

— Da, dar ca să iubești un om, trebuie mai întâi să-l cunoști.

— Tocmai contrariul trebuie spus: ca să poți cunoaște un om, trebuie mai întâi să-l iubești. Cei care ne interesează, se fac iubiți, și prin asta ei se predau nouă, ni se fac cunoscuți. Cred că numai dragostea deschide toate inimile.

Mihail îl măsură pe Adrian cu o aruncătură de ochi afectuoasă și neliniștită. Deodată îl întrebă, gâfâind:

— Cine te-a învățat toate astea?

— Nimeni… răspunse Adrian cu naturalețe.

— Unde le-ai citit?

— Mai întâi în inima mea.

Mihail se uită la Adrian cu o uimire vecină cu uluirea, îi spuse:

— Presupunând că ai simți într-adevăr ceea ce rostești, ce vrei de la mine?

— Vreau să te prezint mamei, care-i bună și acceptă tot ce-i cer. Apoi, îți vei părăsi locul și vom trăi laolaltă, muncind ceva mai ușor, dar mai bine plătit și mai liber decât ești în clipa de față. Și vom fi prieteni.

Dumneata ești singur pe lume. Eu, la fel, deși o am pe mama. O să fii al doilea copil al ei, fratele meu mai mare. Iată ce vreau! Iată ce nu-mi dă pace.

De astă dată, Mihail crezu că Adrian aiurează. Surâse cu bunătate și răspunse:

— Îți mulțumesc pentru frumoasele sentimente ce-ți inspiră mizeria mea, dar ești un romantic care își ia iluziile drept realitate. Pe asta, dumneata n-o cunoști și nu-ți doresc să începi s-o cunoști pe propria-ți piele. Haide, lasă-mă să-mi regăsesc „văgăuna”.

Și-i întinse mâna, adăugând:

— Oricum, îți voi păstra o frumoasă amintire.

Adrian îi luă mâna într-ale sale. Și el simți, de îndată, mâna-prietenă, mâna pe care-ți place s-o păstrezi cât mai multă vreme, o veșnicie, – mâna pe care o deosebești, cu ochii închiși, dintr-o mie: fluidul ce-l degajă neînșelându-te niciodată. Niciodată! El o păstră îndelung, cu capul plecat, ochii pe jumătate închiși, ca și cum ar fi ascultat ordinele unei forțe nemaipomenite, superioară celei omenești. Apoi, revenind la nesuferita clipă a momentului de față, spuse:

— Te las, Mihaile, să te înapoiezi la starea jalnică în care te afli, de vreme ce gândirea dumitale este atât de întunecată de mizerie, încât nu poți să mai crezi în izbăvire prin Dragoste; dar să știi că nu mizeria este aceea care naște în mine sentimentele descifrate de dumneata. Mizeria materială a unei ființe omenești nu-mi provoacă decât milă, în timp ce pentru dumneata eu am resimțit, din prima clipă, dragoste și admirație. În ochii mei nu ești un strivit de viață, ci un puternic. Și chiar dacă te-aș fi întâlnit sub înfățișarea fastuoasă a unui prinț, te-aș fi revendicat ca pe ceva cuvenit mie, fiindcă eu nu recunosc decât o singură obârșie, o singură frăție: *aceea a oamenilor însuflețiți de sentimente asemănătoare, atât la bine cât și la rău*. Acum du-te și fii sigur că nu mai ești singur.

Adrian rămase pironit locului. Îl urmări cu privirea pe Mihail, care-și târa bocancii înfiorători, ca o protestare a dreptului său sfânt la o viață mai bună. Când ajunse în colțul Vadului Dunării, Mihail întoarse capul spre Adrian și – în răstimpul a trei secunde și a o sută de pași ce despărțeau doi viitori prieteni – două priviri se încrucișară, două priviri ce exprimau o îndoială și o certitudine:

— *Eu cred. Sunt sigur!* spunea una, cu ardoarea vizionarului.

— *E oare cu putință?* se întreba cealaltă, tulburată în dureroasa-i certitudine.

Dintre toate sentimentele pe care Creatorul le-a sădit în inima noastră, Prietenia este cel pe care nu-l putem explica, oricât de puțin; singurul care deosebește pe om de animal, cu excepția câinelui care are sentimentul dragostei dezinteresate, într-un grad vecin cu sacrificiul, neputând supraviețui uneori morții stăpânului său.

Ne iubim părinții și copiii, pentru că sunt ai noștri. Ne iubim, de asemeni, frații și surorile, tot pentru că sunt ai noștri. Iubim o femeie, care și ea ne iubește de la o anumită vârstă încolo – Dumnezeule! tu știi mai bine ca noi pentru ce. Și toate aceste dragoste le lăsăm să se spulbere brusc, în ziua când nicio rațiune nu ne silește să le continuăm.

În privința asta, nici animalele nu fac altfel. Deci, n-avem cu ce să ne fălim.

Dar pentru ce îndrăgim un om, un necunoscut, un străin, câteodată, cu care nu izbutim nici să ne înțelegem? De ce ne pornim să-l iubim nebunește și chiar să nu putem trăi fără el? Te uiți în ochii lui, care sunt ca și ai tăi și zărești într-înșii nesfârșitul dorințelor tale. Ți-e dor să-i cuprinzi fața îmbujorată în mâinile tale. Iar pe-ale lui, care se odihnesc uneori pe masă, ca lăbuțele unui câine cuminte, abia te împotrivești nevoii de a-ți culca când obrajii, când fruntea înfierbântată, fiindcă acest fel de dragoste e numai flacără, singura flacără care rezistă furtunilor vieții, singura care se hrănește cu un ulei pe care Dumnezeu l-a creat fără să se gândească la „rău".

O prietenie ca asta nu se întâlnește decât o singură dată în viață. Și ea îți apare la începutul ei sau niciodată. Cine a cunoscut-o, atinge nemărginirea; viața poate să-l adape cu amărăciunea ei, oricât o vrea, tot bun va rămâne. Iar nefericitul care nu a cunoscut-o, adică n-a fost în stare s-o cunoască, va reveni aici pe pământ, până ce inima îi va fi mistuită de ea, după care își va dobândi locul în viața veșnică sau veșnica neființă.

Adrian se înapoie acasă transfigurat și cam buimăcit, în ciuda împotrivirilor lui Mihail, primise confirmarea propriei sale firi. Da, acum vedea limpede: lumea nu era numai această desfrânare de materialism vulgar, pe care de la un oraș întreg și până la biata lui mamă se încăpățânau să i-o demonstreze. Nu! Se afla, de asemeni, și lumea lui, lumea cărților și visurilor lui de totdeauna, lumea inimii lui. Această lume era restrânsă, aproape de negăsit, dar înzestrată cu o putere și o influență de neînvins în fața forțelor oarbe ale neștiinței! Adrian primise dovada nezdruncinată, cu iuțeala fulgerului: Mihail, prăpădit, în aparență învins, se adeverea singura ființă omenească, din toate câte cunoscuse până atunci, care-i răvășea crunt măruntaiele.

Însemnaseră ceva vorbele schimbate împreună, înfruntarea verbală avută cu Mihail? Vorbe în vânt? Pentru el era principal că la atingerea cu acest păduchios, care citea pe *Jack* în franțuzește, inima i se învăpăiase ca niciodată, întreaga-i făptură vibrase cu o emoție necunoscută până atunci, care nu se asemăna nici cu aceea ce-o încercase pentru maică-sa, nici aceleia produse de Leana, nici uneia dintre emoțiile care-i zguduiseră inima, – și numai Dumnezeu știa cât erau de numeroase, întreaga lui viață fiind o înlănțuire de emoții.

Mihail n-avea decât să se burzuluiască împotriva realității, să se ascundă după deget și să se lepede de sine însuși: toate acestea erau în ochii lui Adrian ca pornite din cauze tot așa de neînțelese, ca și căderea unui bolovan în capul unui om drept. Asta nu era treaba lui. Mihail putea să-l bată, să-l gonească cu lovituri de picior, să-i urle în ureche toate tăgăduielile din lume. Adrian, surd și orb, și-ar fi ascultat doar inima, care îi șoptea: „Continuă-ți drumul tot așa! Sunteți din aceeași rasă sufletească. El însă a fost nevoit să-și schimbe de mii de ori felul, până să

ajungă în strada Griviței. Asta-l sălbăticește pe om. Cu toate acestea, Mihail e o parte din viața ta, iar tu dintr-a lui”.

Când fu să treacă pe dinaintea plăcintăriei, Adrian sări în lături, se lipi de un gard din față, de unde contemplă îndelung dugheana lui kir Nicola. Acum i se părea un templu, iar pe fostul său patron, marele om care îl înțelesese pe Mihail, îl adăpostise ca să-l dea lui Adrian, prietenia lor fiind predestinată. Fiindcă niciodată nu-i trecuse prin minte să-și zică de ce nu se ducea mai bine să se împace cu mahalaua unde se născuse, să urle în cor cu ea, trăind aceeași viață de suferințe meschine și bucurii caraghioase? Și Mihail, la rândul lui, de ce eșuase tocmai în acea dugheană îngălată din Brăila, la doi pași de locuința lui? De ce nu-l observase și prețuise mai de mult, dacă e adevărat ce se spune, că lumea este bogată în oameni care știu să vadă și să iubească? Nu, nu! Se află aici o mână misterioasă, care călăuzește pașii oamenilor.

Fericit, departe de ceea ce se petrecea în jurul său, Adrian își închise pleoapele, ca să deslușească mai lămurit chipul lui Mihail, așezat pe o bancă, cu picioarele încrucișate, citind tot pe *Jack*, în „original”, împovărat de misterul drumurilor străbătute până să ajungă aci. Din când în când, se abătea asupra lui privirea caldă a lui kir Nicola, care suspina în tăcere după Albania sa. Adrian mângâie această imagine, în veci de neuitat, dar deodată zări grozavul păduche, ce se legăna pe umărul prietenului său. Și inima i se chirci, amorțită de durere. Ah! Nicio piedică nu-l va opri ca să-l scoată pe Mihail din halul ăsta, chiar de-ar trebui să răstoarne casa și să-și pună mama pe jeratic. (La crâncena opunere a lui Mihail, nu se mai gândea.)

În acel moment, o țâșnitură de sifon îl atinse, de departe. Râsete izbucniră în hărmălaia flașnetelor, viorilor și răgetelor bețivilor. O voce de femeie răsună:

— Și-a găsit sacul peticul!

Era mahalaua, care intervenea cu „tandrețe” în visurile lui. Adrian îi răspunse în gând, în timp ce traversa strada, ca să intre în casă: „Bine grăiși, dragă mahala! Ai o dreptate dumnezeiască!”

*

Cu sufletul în slava cerului, Adrian păși pragul casei părintești. Îi găsi pe-ai săi atât de micșorați, încât se simți cuprins, pe loc, de pofta de-a se arunca în brațele lui Mihail, spunându-i: „Numai tu, singurul, ai fi în stare să înțelegi că sunt tot așa de străin, ca și tine, în propria-mi țară, ca și în casa părintească”.

Dar dragostea pentru mamă-sa îl readuse de îndată la sentimente mai bune. Scena ce i se înfățișa ochilor era, dealtminteri, plină de duioșie. Mama Ioana și unul din copiii ei, amândoi gata de plecare, nu așteptau decât sfârșitul „toaletei” mamei Joița, ferchezuită de mâinile iscusite ale Leanei. Mândră de știința ei, își coafa „viitoarea soacră”, arătându-i o grijă exagerată.

Era vorba să meargă toți cinci la o plimbare în Grădina Publică, înainte de apusul soarelui. Auzindu-i, în timp ce se îmbrăca în odaia lui, Adrian avu o tresărire. Presimțea un complot ce se urzea împotriva lui; o afișare, în ochii lumii, care trebuia să se termine cu căsătoria, o primă „ieșire cu logodnica, soacra și cumnățelul”… Se împotrivi, ca un turbat:

— Nu merg cu turma în Grădina Publică, ziua-n amiaza mare, când toți ofițerașii și-au dat întâlnire acolo!

Leana răspunse, atinsă:

— Ah, așa știi tu să ne faci o plăcere? Noi suntem pentru tine „o turmă”! O să-mi aduc aminte de vorba asta, în ziua logodnei!

— Nu te necăji, Leano! zice mama Joița. E mult mai supus decât crezi. O să meargă.

Cum să te împotrivești unei inimi bune, de mamă?

Adrian, după ce se dichisi, se duse în odaia alăturată ca să le ia. Leana era încă la cutele fișiului[19] mamei lui:

— Vezi tu, Adriane, îi spuse ea pe un ton drăgăstos. Dacă o să-mi aduci o noră așa de drăguță ca Leana, o să fiu fericită că voi îmbătrâni în mijlocul vostru.

— Bine, mamă. Dacă sunteți toate de aceeași părere, o să-ți aduc una chiar de mâine! strigă Adrian, totdeauna gata, când era vorba de îndeplinit ceva care-i mergea la inimă.

Și confundând o „noră” cu o „amantă”, își completă gândul, cu ochii pe drăcoasa de Leana:

— Da! n-are decât să locuiască la noi cu începere de mâine. Îmi convine.

— Nu… Nu chiar de mâine, îl domoli maică-sa. Mai întâi trebuie să fii în stare să ne hrănești.

Adrian sări ca ars: „Asta e! Iar începe!”

Și ieși, fără să răspundă.

După câteva minute, toți cinci treceau prin fața „văgăunii” lui Mihail. Adrian lăsă capul în jos. O rușine bruscă îi îngheță spatele. Se simțea vinovat, din cauza fericirii familiale, în vreme ce prietenul său stătea acolo, străin, fără nicio nădejde. O voce lăuntrică îi striga: „Orice ai spune, tu ai o familie, în timp ce *el*, el n-are pe nimeni pe lume, decât pe *Jack*”.

Și pe deasupra, mahalaua în păr, râzând în hohote la trecerea acestui grup, compus dintr-un tânăr „îmbrăcat ca un domn de pe strada Regală”, o „bucureșteancă” spilcuită, cu nasu-n vânt, fratele acesteia, mahalagiu în straie de duminică, care se sufoca în guleru-i strâmt, și două mame, deopotrivă de mândre de copiii lor, grozav de stingherite în rochiile lor

---

[19] (Franțuzism) Batic subțire de mătase.

demodate care răspândeau un miros puternic de naftalină.

Grădina Publică din Brăila te ajută să-ți închipuiești faimoasele grădini suspendate ale Semiramidei, fiindcă și ea e suspendată perpendicular pe marginea platoului, care domină majestuoasa Dunăre și Delte cu bălțile ei fără pereche.

În întregime împrejmuită, înspre oraș, de case boierești, pare a fi fost cândva un parc minunat, rezervat numai bogătașilor. Dar astăzi, grație afurisitului „regim democratic” care a stricat orice „frumusețe pură”, nimic nu mai este respectat și de aceea, mai ales în zilele de sărbătoare, aleile grădinii sunt năpădite de mulțimea pestriță a mahalalelor, care aduc odată cu ea pitorescul violent al culorilor, flecărelile iscoditoare și toate mirosurile posibile și imaginabile într-un cartier de soiul Comorofcei.

Astfel, vrând-nevrând, vechii boieri au trebuit să cedeze locul năvălitorilor neașteptați. Rareori se mai poate vedea încă silueta de mops a cutărui rege al porumbului sau capul albit al armatorului grec, cu fața gravă din pricina averii agonisite, târându-și, și unul și celălalt, picioarele gutoase, pe nisipul fin al aleilor.

Adrian, fără să fie un rege al porumbului sau un armator grec, alegea ca și ei, pentru plimbarea în Grădină, orele și zilele când era pustie. (Extremele se ating.) Se poate, deci, închipui furia lui, când, de acest 10 Mai patriotic, sosi aci, cam pe la ora cinci, cu „turma” sa, și găsi liniștita grădină ticsită de soldățime și corporațiile muncitorești din oraș. Se trase înapoi speriat, dinaintea valurilor năprasnice de oameni, care se mișcau greoi sub ploaia de confeti și a serpentinelor, urlând, zbătându-se, asudând ca fierarii și mirosind a picioare și subsuori.

— Asta să-mi fie învățătură de minte pentru viitor, ca să nu mă mai iau după voi, ca un prost! strigă el, furios, croindu-și o trecere prin gloată.

Și odată ajuns pe terasa bufetului care dădea spre Dunăre, se pironi locului, promițându-și să nu se clintească din loc. Ceilalți protestară în cor:

— A, nu! n-am venit aici ca să ne instalăm la masă, ca babalâcii!

Maică-sa îl dojeni:

— Haide! Nu face pe ursu'!… Du-te și cumpără confeti și distreaz-o puțin pe Leana. Cât ești tânăr, e bine să-ți trăiești timpul!

Iar Leana îl dădu gata:

— Nu mai ești iepurașul meu, dacă-mi refuzi această plăcere! Ce vrei, sunt femeie și-mi place să mă văd înconjurată!

Adrian cedă, ca să-i facă plăcere și pentru că voia să se mândrească cu frumoasa lui:

— Dar, spuse el, ai să vezi câtă dreptate are proverbul care spune: „Când te bagi în tărâțe, te mănâncă porcii".

Fu profet.

Îndată ce se amestecară în mulțime, îi înconjurară brațe încărcate cu confeti, haite de subofițeri și civili cu gurile rânjite. Cele două mame fură strivite. Adrian, Leana și fratele ei se apărară din răsputeri, dar sfârșindu-se „munițiile", nu le rămase până la urmă decât să-și acopere ochii cu palmele și „să bată în retragere, fortăreața fiind luată cu asalt". Acești termeni militari, la modă în ziua aceea, fură împinși peste marginile bunei-cuviințe și Leana, ținta tuturor poftelor nemăsurate, trebui să îndure măscări și să audă complimente care o făcură să regrete, nu numai o dată, de-a fi căutat atari „anturaje". Mâini îndrăznețe – nu se poate ști cui aparțineau – o apucară de mijloc, de gât, îi băgară confeti în sân și chiar o ciupiră, în timp ce tovarășii ei erau izolați și orbiți de alții.

Cam aceasta era situația „partidei de plăcere", când, deodată, un luptător neînfricat și providențial se desprinse din mulțimea care-i

încercuia și se alătură lor, tunând cu o voce puternică:

— Ho! banditilor! Ce va să zică disproporția asta de forțe? Curaj, Adriene!

Și cărând pumni de confeti din punga sa, se vârî singur în bătălie. Bucățelele de hârtie colorată poposeau câteodată pe fețele asediatorilor, în același timp cu mâna-i grea, așa ca din întâmplare și fără voie. Lovea cu o iuțeală irezistibilă, mitralia, orbea, dădea de-a berbeleacul pe cei mai îndrăzneți și făcu, într-o clipită, loc gol împrejurul său.

Scăpați, Adrian și Leana erau plini de recunoștință adâncă față de acest om, pe care nu-l cunoșteau. Adrian și-amintea să-l fi văzut la ceainic, bându-și ceaiul de seară. Și totuși, dăduseră peste unul din oamenii cei mai simpatici din oraș, cel mai cunoscut și mai iubit de tineretul din epocă: Samoilă Petrov, de meserie modest antreprenor sobar, pictor cu vocație, sportiv de rasă și mare iubitor de literatură. De naționalitate rus, devenise român prin adopțiune. Făcuse armata la geniu, ieșise sergent, strălucit notat de superiorii lui.

Înalt, mult mai înalt decât Adrian, bine legat și mușchiulos, grație unui exercițiu continuu – scrima și înotul – purta cu mândrie pe umeri un cap de adevărată frumusețe bărbătească, unică la Brăila: figura încadrată de-o bărbuță neagră și cârlionțată tare, păr castaniu bogat, pe care vedeai din depărtare o frumoasă panama, vara sau o pălărie de fetru, cu boruri mari, iarna. Samoilă Petrov întruchipa în acest oraș cosmopolit tipul desăvârșit al artistului de altădată, expansiv, generos, foarte inteligent, fermecător vorbitor, dornic să se instruiască și să placă femeilor, care alergau după el ca viespile. Afară de asta, era un lucrător fără pereche în meseria lui și un talent viguros în pictura sa, de un colorit straniu, turmentat, – admirat de cunoscători, care vedeau într-însul un artist cu viitor.

*

Buimăciți de bătălie, fugiră afară din grădină. Adrian luă mâna lui Petrov și-i spuse:

— Îți mulțumim, domnule, pentru intervenția dumitale neașteptată și atât de eficace. Nu aveam onoarea de-a vă cunoaște decât din vedere. Cine sunteți?

Întrebatul răspunse:

— Sunt Samoilă Petrov.

Și scoțându-și pălăria, strânse călduros mâna la toată lumea.

— Mi se pare că te-am văzut la ceainic, la Procop din piața Galați, îi spuse Adrian.

— Exact. Pe-acolo veneai și dumneata, uneori, cu maistrul Petrache, patronul dumitale. Adesea trăgeam cu urechea la convorbirea dumneavoastră, care mi-a părut totdeauna interesantă. Am întrebat pe cei din jur și am aflat numele dumitale. Și de predilecția pentru cărți, care-i și a mea.

— Oh! îți sunt dragi cărțile?

— Mult. Sunt cei mai buni prieteni ai mei până azi. De-atunci, am tot căutat să te cunosc și iată că întâmplarea mi-a fost prielnică astă-seară, într-un chip destul de banal. Mă ierți că te-am strigat pe nume; voiam să se creadă că suntem prieteni.

— Putem fi pe viitor, dacă o dorești, răspunse Adrian, deoarece prietenii care iubesc arta sunt puțin numeroși. Poți să continui a mă striga pe nume și de acum înainte. Cu dragă inimă, voi face la fel, strigându-te, pur și simplu, Samoilă. Îți place?

— Minunat! strigă Petrov. Și, fiindcă nu faci nazuri în prietenie, merg mai departe: te poftesc să mă vezi, oricând vei vrea, la atelierul meu de pictură, înainte de ora nouă. După ora asta nu mai sunt acasă, afară de

zilele când n-am de lucru afară. De altfel, sper că de-acum încolo o să luăm ceaiul în doi, la Procop.

Și oferindu-i cartea sa de vizită, Petrov îi dădu, cu un entuziasm sincer, o sumedenie de amănunte asupra vieții lui intime: greaua sa muncă manuală, pictura, lectura, sportul, felul cum înțelege el prietenia și neputința de-a găsi una care să-i meargă la inimă.

Adrian îl asculta de-un sfert de oră, cu atenția încordată, privindu-i iscoditor ochii jucăuși, cutele feței pe care o oboseală lăuntrică părea că o împietrise, înregistra mlădierile vocii lui tandre și nu voia să-și creadă ochilor. Se întreba: „Cum de-am trăit până acum în Brăila, fără să-l descopăr?”

Fermecat dintr-o dată, nu mai vru să glăsuiască nimic față de ai lui și-i dădu lui Petrov, cu simplitate, o întâlnire la ceainic. Dar, când se despărțiră la colțul bulevardului Maica Domnului, Adrian simți că și deveniseră prieteni.

— Ce băiat încântător, rosti Leana.

— Da! cred că nu mi-am pierdut ziua degeaba! spuse Adrian, răspunzându-și mai mult sieși decât ei.

Și gândul îi alergă la Mihail. Îl vedea întorcându-se în culcușul său puturos, sceptic în fața brațelor deschise ale prieteniei, nevrând să creadă în minunile vieții, chircindu-se în neagra sa mizerie. Și în fața acestui simbol al neîncrederii tenace, plămădită în durere, Adrian îl văzu pe Petrov, ridicându-se strălucind de entuziasm, de viață năvalnică și speranțe nebune. Două prietenii diferite, care răsăreau în calea pașilor lui în aceeași zi. Ce recoltă frumoasă!

— E 10 Mai, astăzi! murmură el.

Confetile i se desprindeau de pe îmbrăcăminte și cădeau pe drum. Soarele, la asfințit, sclipea în geamuri și aurea caldarâmul.

A doua zi, pe la cinci și jumătate dimineața, Adrian dormea adânc, când maică-sa, gata de plecare la muncă, intră ca de obicei să-l sărute și să-i aducă cafeaua turcească, însoțită de nelipsita linguriță cu dulceață.

— Vremea se anunță urâtă în dimineața asta, spuse ea. Trebuie să plec repede, dacă nu vreau să mă apuce ploaia.

Și fața-i slăbită, cu fruntea brăzdată de griji, se apleca deasupra ochilor somnoroși ai feciorului ei, care primi sărutarea maternă și adulmecă, în același timp, mirosul gustoasei cafele, rămas pe buzele ei.

În curte, își strigă tovarășa de necazuri, mama Leanei, și amândouă văduvele ieșiră, trântind zgomotos poarta de la stradă, a cărei fierărie deșurubată hodorogea, în zori, cu o tristețe ce-și prelungea un lung ecou în inima lui Adrian.

„Of, ce viață! își zise el, aprinzând o țigară. Trage la jug, de când m-am născut. N-are nici măcar dreptul să zacă de urât, într-o zi de lucru.” Dar, numaidecât se posomorî, gândindu-se că din cauza lui se chinuia atât, deși era la o vârstă când putea să-i vină în ajutor. El cheltuia toate economiile sărmanei sale mame. Făcând această constatare, faptul îi displăcu, mai mult decât că toată lumea cunoștea situația. Dar se resemna în fața realității. „Totuși, nu sunt nici bețiv, nici cartofor, se gândea el. Citesc, asta-i tot. Și e adevărat că îmi place să hoinăresc uneori”.

A hoinări… Nu-i oare o cale de-a trăi puternic, hoinărind din când în când? Să n-ai oare dreptul „să zaci de urât”, din când în când rămânând acasă, într-o zi de lucru? Atunci, oare ce-i viața?

Adrian își plimbă privirea pe pereții văruiți ai camerei și iarăși simți cât era de singur, înțelegând viața astfel. Din vraful de cărți, rânduite pe masa lui, una singură părea că se desprinde, scoțându-și titlul în evidență: *Ce-i de făcut?* de Cernâșevschi.

Da, ce-i de făcut? Dragoste de mamă, dragoste de logodnică, dragoste de egoiste, care voiau să facă din el un om așezat, un bun fiu, un soț bun și tată. Mulțumesc! Și dacă așa ceva nu-mi place? Trebuie să mă

mulțumesc cu felul vostru de-a înțelege viața? Dar poți face ca un pește să trăiască pe uscat?

Îmbrăcându-se ca să se ducă la lucru, Adrian cugeta: „Și ce-o să zică ele, când îl voi aduce pe Mihail aici? O să fie nostim de tot!” La gândul că maică-sa s-ar putea împotrivi acestei dorințe, se pomeni strigând cu voce tare: „Pentru numele lui Dumnezeu! Numai să încerce! Mai degrabă, voi pleca în lume cu Mihail!”

Da, Adriene, tu ai dreptate: fiindcă trebuie să trăiești după legea vieții tale, supunându-te doar sorții tale, și cum asta nu se poate decât tăind în carne vie, lovește, dragul meu băiat!

Începe prin a lovi, mai întâi, în aceea care ți-a dat viață. N-o să te coste prea mult astăzi…

*

Când să pornească la lucru, Adrian zări în curte pe micul Serafim, ucenicul lipovean al patronului său. Cu mâinile în buzunare, nasu-n vânt, ca un câine ce latră la lună, ștrengarul strigă în fața ferestrei, cu accentul său puternic rusesc:

— Domnu’ Adrian! Mastoro Petrache a zis că s-a pilit aseară mai tare ca de obicei și că n-o să fie de lucru la bina, în dimineața asta.

— Și când o să fie?

— Poate pe la unu, a zis el.

— Bine, Serafime… înțeles…

Și numaidecât se gândi la Mihail: „E ora șase… Cam pe-acum el iese cu marfa la vândut. Îl voi prinde, înainte să plece”.

Dar, trecând prin dreptul ferestrelor de la frumoasa cameră ocupată de Leana, la stradă, nu se putu stăpâni să n-arunce o privire de vulpoi înăuntru.

— Intră! îi strigă ea, încă în pat. Unde te duci, dacă tot nu lucrezi azi?

— Ah! l-ai auzit pe Serafim? spuse, închizând ușa.

Și nu mai știu ce să mai născocească, s-o mintă. Îl zăpăcise brusc mirosul de femeie și dezordinea senzuală ce domnea în odaia ei de fată tânără. Leana pricepu și-și trase cuvertura mai sus.

— Unde te duci așa devreme?

— Mă duc… Trebuie să mă duc… pentru…

Capul i se învârtea ca o morișcă, în timp ce cu ochii și cu nasul adulmeca talmeș-balmeșul din odaie, atât de frumoasă era Leana în pat, în dimineața aceea.

— Haide, haide! Nu căuta să mă minți! Spune-mi drept: unde te duci la ora asta?

Împietrit în mijlocul camerei, cu șapca în mână, o privi drept în față. Adevărul? Dar dacă i l-ar spune? Poate că sufletul ei tânăr, entuziast, l-ar înțelege. Bietul Mihail n-ar avea decât de câștigat. Și, pe neașteptate, o întrebă, mângâindu-i părul:

— Ia spune-mi, Lenuțo, dacă aș avea un frate, l-ai iubi?

— Depinde! rosti ea cu răutate. Dar despre ce frate vrei să-mi vorbești? De Samoilă Petrov?

— Nu… Nu de el… Pe Samoilă e ușor să-l iubești: e fericit. Pe când prietenul care mi-e foarte drag mie și pe care aș vrea să ți-l prezint, nu arată așa de bine, fiindcă-i nenorocit.

— Cine e? Mă faci curioasă!

— E sluga lui kir Nicola, rosti Adrian, atât de liniștit de parcă ar fi spus: „E feciorul șefului de gară, viitorul procuror”.

De uimire, Leana uită că a dat la o parte cuvertura și ridicându-și frumoasele brațe, goale, spre cer, exclamă exasperată:

— Doamne! Păduchiosul ăla? Nu cumva ai înnebunit, Adriene?

Adrian primi insulta răutăcioasă adresată prietenului său, tocmai în clipa când urmărea cu privirea mișcările acestei comori trupești, dată la

iveală fără voie. Și o astfel de împerechere a frumuseții cu urâtul îi apăru ca un blestem al unei zeițe vulgare. Dintr-o dată, se nărui planul unei vieți fericite, alături de maică-sa, Lenuța și Mihail, plan ce începuse să-l nutrească!

„Păduchiosul!”

O greutate zdrobitoare îl apăsă. Fără să scoată o vorbă, se îndreptă mătăhăind spre ușă. Leana îl strigă. El n-auzi. Capul său, plin până mai adineauri de această cameră voluptoasă, unde i-ar fi plăcut să trăiască o eternitate, era plin acum de imaginea lui Mihail, când îl privise ultima dată, înainte de-a se despărți și când păruse că-i spune: „Nu pot crede într-atâta bunătate…”

*

Dar disperarea nu-i fu lungă. În stradă, Adrian își regăsi echilibrul. Dacă Leana nu-l vrea pe Mihail, ce-are a face, e destul că-l vrea el.

Trecu prin fața plăcintăriei și nu văzu coșurile cu plăcintă și covrigi, la locul lor, pe cuptor. Mihail era, deci, plecat. Alergă cât îl ținură picioarele spre port, ca și cum o primejdie ar fi amenințat viața prietenului său.

La primul coborâș șovăi, întrebându-se dacă trebuia s-o ia pe acest drum sau următorul; apoi, o porni totuși pe el, socotindu-l cel mai scurt. Când ajunse în labirintul vagoanelor de cereale, avu plăcerea să-l zărească pe Mihail, înaintând agale printre liniile pustii. Simți plăcere, dar și durere, fiindcă Mihail îi apărea ca însuși simbolul resemnării, cu spinarea cocoșată sub greutatea celor circa cincisprezece kilograme de marfă, cureaua coșului petrecută după gât, mătăhăind la fiecare pas. Îl strigă de departe:

— Mihail!

Acesta se întoarse încetișor și la vederea lui Adrian puse coșul jos. Adrian îl ajunse dintr-o săritură:

— Bună ziua, Mihaile! spuse, dându-i mâna. Am venit să-ți țin de urât la vânzare. Mă pricep.

— Ai făcut bine! răspunse Mihail zâmbind, întinzându-i mâna.

Adrian simți curgând balsam pe rana făcută de Leana. Vorba lui Mihail era caldă, strângerea mâinii la fel; obrazul lui, îmbujorat de oboseală, radia bucuria prin ochii ce-i străluceau, privind deschis la ochii lui Adrian. Își regăsea prietenul, mai puțin neînduplecat decât la prima lor întâlnire.

— Dar știi, adăugă Mihail, nu putem întârzia prea mult locului, căci dacă ajung cu marfa răcită, hamalii o să mă înjure.

— Ai dreptate, întări Adrian. Trebuie să te scapi de ea cât mai repede. Și eu făceam la fel.

Și spunând acestea, înhăță coșul, își trecu cureaua pe unul din umeri și o șterse. Mihail, luat pe nepregătite, n-avu timp să-l oprească. Porni după el, la repezeală, târșâindu-și bocancii și protestând:

— Nu, nu vreau ca tu să-mi duci coșul! Asta-i treaba mea!

Dar celălalt, mai lung în picioare și mai sprinten, mergea de zor:

— Nu-i nimic! O să-l iei mai încolo!

— Dă-mi-l numaidecât! Așteaptă-mă!

— Îndată! Numai o bucată, până ce mai răsufli puțin. Cureaua ți-a făcut o dungă roșie la gât. Și apoi, sunt mai voinic decât dumneata. Fii cu judecată!

Adrian mergea aproape gonind, Mihail se resemna să-l urmeze de departe.

Când să ajungă la dana nr. 6, unde un furnicar de oameni, în cămăși, încărca un vapor olandez. Adrian se opri și trecu coșul lui Mihail:

— Ia-l acum! Cred că n-am făcut nimic rău. Uneori poți face asta, chiar cu un necunoscut.

Mihail îi prinse mâinile și-i spuse cu o franchețâ și sinceritate, de care Adrian își aduse aminte tot timpul prieteniei lor:

— Desigur, Adriene, sunt nevoit să văd în dumneata un om cu inima cinstită, o inimă de prieten oriental. Totuși, să nu mai mă constrângi la ceea ce nu-mi place.

Adrian, fără să-i pese de mustrare, fu atât de mișcat de întâia lui biruință, încât se simți atât de puternic, să ia în brațe un vagon și să-l răstoarne.

La dana nr. 6, unde Mihail își vindea marfa în mai puțin de-o oră, hamalii tăbărâră pe coș, îndată ce-l zăriră. Îl luară cu asalt, câtă vreme marfa era caldă, fiindcă covrigii reci n-au niciun gust, iar plăcinta învârtoșată nu-i bună decât la câini. Cum munceau cu bucata, nimeni nu putea să-i împiedice de-a mânca, dar câtă jale să-i vezi mestecând și înghițind, cu sacul de cincizeci până la o sută de kilograme pe umărul gol, prăpădit, cămașa leoarcă de sudoare, gâtul țeapăn!

Totdeauna grăbiți, dădeau buzna peste vânzător. Mihail era nevoit să-și apere coșul de pungași, ținându-și marfa acoperită cu un sac și cerând banul înainte. Asta nu-l împiedica, după ce golea coșul și număra banii lui kir Nicola, să constate paguba.

Adrian îl ajută pe Mihail, cum putea mai bine. Strigă la hamalii pe care îi cunoștea, să nu-l fure niciodată pe acest tovarăș, deoarece este un străin, de cu totul altă stare socială, dar că necunoașterea limbii române și mizeria actuală îl silesc să-și câștige pâinea astfel.

Apoi, vânzarea terminată și Mihail mulțumit că-și vede coșul legănându-se gol pe umăr și cutiuța plină cu gologani, Adrian întrebă:

— Îți plac haimanalele portului nostru, clienții dumitale?

— Mă distrează, exclamă Mihail, cu privirea pierdută în apa Dunării.

— Te distrează? Nu totdeauna… Când făceam meseria dumitale, în fața cazărmii, nu găseam nimic distractiv, căci mă furau și trebuia să dau socoteală lui kir Nicola.

— Și eu o dau pe-a mea, dar kir Nicola știe că mușterii mei sunt în stare „să fure ouăle de sub cloșcă, fără să simtă”. Supraveghez, pe cât pot, totuși ei mă fură. Asta mă distrează. Cum să nu te distrezi, când ai de-a face cu oameni care sunt, în majoritate, toți cu familie, apărători de țară? Ei depun mărturie în fața justiției, aleg primari și deputați și când vin la coșul meu se dedau la tot felul de tertipuri posibile, ca la urmă să-mi șterpelească un ban. Și notează, câteodată observ furtul la timp, dar e făcut cu atâta stângăcie, încât mă dezarmează: gestul în sine ar merita mai mult decât un ban. Și atunci mă întreb: de ce atâta osteneală pentru un rezultat atât de slab. Nu sunt atât de săraci, încât să nu-și poată plăti o bucățică bună. Nu sunt nici măcar hoți, ci muncitori care câștigă, în zilele frumoase, berechet. Și dacă hoțul de meserie n-are ce să te mire, în schimb omul cinstit, care-și câștigă pâinea și se dezonorează pentru un biet bănuț, este un paradox pe care eu nu-l pricep. Dumneata îl pricepi? întrebă Mihail, cu aerul cel mai serios din lume.

— Nu m-am gândit niciodată la lucrurile astea, răspunse Adrian.

— Ei bine, gândește-te de-acum încolo. Sunt ciudățenii ale firii omenești. Cugetând asupra lor, ai să descoperi natura distracției mele.

— Și nu încerci să iei înapoi marfa furată? întrebă Adrian.

— Nu încerc. Nici nu trebuie să-ți treacă prin minte așa ceva: mai degrabă te-ar spinteca, decât să recunoască furtișagul. Atunci, omul cinstit din ei se revoltă și e gata de crimă, ca să-și salveze onoarea. Din cauza unor asemenea greșeli, unii dintre ei devin mai târziu hoți sadea. Câți oameni cinstiți, liberi azi, ar fi de multă vreme la ocnă, dacă li s-ar fi dat trei luni de închisoare pentru câteva plăcinte furate. Odată însemnat cu fierul nemilos al justiției, cel mai bun dintre oameni pierde gustul

cinstei.

*

Adrian nu s-ar fi săturat, ascultându-l până seara, dar Mihail se opri ca să scotocească prin coș:

— Ți-ar plăcea să mănânci o bucată de plăcintă sau mai degrabă un covrig? întrebă el.

— Ți-a mai rămas?

— Îmi păstrez porția zilnică: aproape o jumătate de kilogram de plăcintă și trei covrigi, din care nu mănânc decât jumătate.

— Și de ce nu vinzi restul, ca să ai bani?

— Pentru că îmi place mai bine să le dau copiilor drăguți.

— Totuși, ți-ai scoate tutunul.

— Tutunul și mâncarea sunt treaba lui kir Nicola.

— Ei bine, ai fi mai câștigat. Alături de cei cincisprezece lei pe lună, cu acest rest ai avea douăzeci și cinci.

— Am mai mult decât douăzeci și cinci, poate chiar mai mult decât dublul lui douăzeci și cinci! rosti Mihail, oarecum misterios în privire.

Și văzând că Adrian se căznea să priceapă, îl apucă ușurel de braț (prima intimitate, sensibilă inimii celui care o primea!) și îi spuse:

— Nu-ți obosi mintea! O să ajungem îndată acolo. O să mă înțelegi și o să-mi dai dreptate.

Tot vorbind, niciunul nici celălalt n-avu poftă de mâncat. Mihail aruncă coșul pe spate și continuă să meargă de-a lungul Dunării, spre moara de făină „Violatos”, în direcția opusă casei. Adrian se bucură. Se temuse, în fiece clipă, de înapoierea prietenului direct la dugheană. Știa, de altfel, că Mihail era stăpân pe timpul său până la prânz – ora somnului – dat fiindcă muncea fără întrerupere, de la două noaptea, la fabricarea și

vânzarea mărfii. Mihail, însă, nu era obișnuit să doarmă la acele ore și își petrecea totdeauna timpul citind sau hoinărind. Avea raitele și preferințele sale, pe care nimeni nu le cunoștea, în ciuda stăruitoarelor iscoade ale lui kir Nicola. Apoi, după masă – după ce stăpân și slugă își făcuseră somnulețul – un nou cuptor din „locomotiva îngălatului albanez”, o nouă vânzare avea loc între cinci și șase, când ziua de muncă, fiind terminată, Mihail era liber. Atunci, mânca de seară și se culca, uneori înainte de ora opt.

Aceeași viață, ca pe vremea când Adrian slujise acolo. Se bucura acum, văzându-și prietenul că nu se gândea deloc să se înapoieze acasă; părea fericit, își târa cu nepăsare bocancii pe caldarâm și se apropia din ce în ce de acel loc dunărean unde începe poezia sălbatică a malurilor, iar zgomotul portului pătrunde ca un zvon…

În curând, moara de făină fu lăsată în urmă, puțin mai încolo, mahalaua grecească Carachioi își prelungea ultimele căscioare, sus de tot, până la marginea podișului pe care este clădită Brăila. Talia ei de fată într-adevăr frumoasă se lăsă aici înlănțuită de amantul infidel, Dunărea cea cu trup de argint și coama verde, și prea îndatoritor cu nenumăratele-i amante, răzlețite în lunga lui cale, din munții Pădurea Neagră și până la Sulina, unde primește ultimul sărut.

Cine va cânta vreodată bucuriile și tânguielile acestui Carachioi, azi dispărut, – cuib de levantini gen kir Nicola? Burlaci sau însurați; bărbați, femei și chiar copii purtând cu toții, în glas și privire, nostalgia neuitatei lor *patrida*, – cine ne-ar putea descrie beția sfâșietoare, suspinele și lacrimile lor când se auzeau tratați drept „nație spurcată”, ori de câte ori ieșeau pe stradă? Cine ne va spune, pentru ce toți coborau în acest Carachioi, cocoțat deasupra Dunării și pădurea-i de catarge? De ce se înghesuiau unii într-alții, claie peste grămadă, ca să-și capete un locșor pentru a-și înjgheba acele curți aeriene, susținute de o împletitură de bârne, ce-ți dădeau fiori privindu-le.

Vai!… Cine ne-ar putea spune vreodată, de ce inima omenească închide laolaltă ura și dragostea?

Printr-o coincidență care trebuia să le pecetluiască prietenia, făcându-i să uite deosebirile de păreri de mai târziu, amestecându-le viețile și făcându-i de nedespărțit, Mihail se întâlnea cu Adrian, în nețărmurita dragoste pentru natură; uriaș jet de lumină care întunecă toate opiniile noastre meschine, bietele noastre idei și jalnicele noastre judecăți. Sosind în acel colț pitoresc, amândoi se simțiră cuprinși de acea plăcere mută, ce se oglindește în privire, atunci când descoperi aceeași pasiune în ochii celui pe care-l iubești. Pașii lor, conduși de aceeași voință, se opriră aci, mașinal, și Mihail fu primul care se trânti pe nămolul învârtoșat al malului. Adrian, înduioșat de amintirile iubitului său Carachioi, își ridică privirea, spre locuințele cuibărite pe malul platoului și spuse:

— Acolo, sus, am învățat limba greacă, acum șase ani, cu prețul unor suferințe de neuitat.

— Orice cucerire adevărată se obține cu prețul suferinței, răspunse Mihail, care se căznea acum să taie plăcinta în cinci părți foarte egale.

Adrian vru să-l întrebe pentru ce făcea asta cu atâta migală, când niște strigăte de copii, vorbind grecește, răsunară în susul platoului.

— Tiii! Mihail a și venit! țipă unul dintre ei.

— Ci-i-i-ne? strigă un altul, de departe.

— Mihail, vânzătorul de plăcinte.

Apoi, câteva nume grecești, strigate cât îi țineau gura:

— Hristos! Stamati! Vasili! Veniți iute!

— Uite-mi prietenii, spuse Mihail, ridicându-se.

Micii greci coborau potecile abrupte ale malului, ca niște căprioare, înconjurară pe Mihail – fețe vesele, nasu-n vânt, ochi sfredelitori – înghioldindu-l cu pumnișorii lor, ca să-și arate puterile:

— N-ai venit ieri, îi reproșa cel mai mare, șeful bandei.

— Nu! A fost sărbătoare! se scuză Mihail, zâmbind, tare fericit să-i revadă.

— Oh! sărbătoare, ce sărbătoare? se schimonosi băiatul.

— O *maschera!* exclamă un altul.

Primul băiat, zărind pe Adrian că se uita la ei și curios de această familiaritate, îl arătă cu capul lui Mihail și-l întrebă:

— Cine-i ăla de colo?

— Un prieten.

— Ah, acum ai un prieten?

— Da! dar nu-i plac plăcintele mele!

Mihail țintise unde trebuie. Micuțul, nemaivăzând un concurent în Adrian, merse de-i strânse mâna:

— Vorbești grecește? îl întrebă.

— Da.

— Dar tu nu ești grec!

— Nu, sunt român.

— Păcat! rosti micul naționalist.

— De ce „păcat”? întrebă Adrian.

— Pentru că noi suntem o națiune mare, ripostă copilul.

Adrian vru să-l necăjească:

— Da! întări el. Voi sunteți o mare națiune, dar tu ai venit totuși să mănânci mămăliga noastră!

— Niciodată! strigă furios ștrengarul. E bună numai la porci!

— Ai dreptate, Iani, spuse Mihail. Nici mie nu-mi place.

Și începu să împartă plăcinta, în timp ce privirile copiilor cântăreau la iuțeală bucățile.

— Astăzi sunteți cinci, în loc de patru, ca de obicei, adăugă Mihail, dar o să vă dau și porția mea, ca toată lumea să fie mulțumită.

Cel mai vârstnic lămuri, lingându-și buzele:

— Știi tu, Mihaile, cine este noul-venit?

— Nu!

— Hristodulos despre care ți-am vorbit, băiatul sărmanei Caliopi, pe care bărbatu-său o bate în fiecare seară.

Cel astfel prezentat interveni ca să-i îndulcească spusele.

— Totuși, ieri-seară, tata s-a întors într-un hal de beție, că n-a fost în stare s-o bată pe mama; dar a spart lampa cu gaz și era cât p-aci să ardem.

— E un progres! rosti Mihail, privindu-l pe Adrian cu ochi triști.

*

Puțin mai apoi, după plecarea copiilor, cei doi prieteni își reluară drumul prin noroi. Mihail spuse, cu o voce copleșită de emoție:

— Vezi, Adriene, unde îmi depun economiile? Copiii ăștia sunt toată familia mea, în frumoasa voastră țară. Ei sunt singurii care mă iubesc cu adevărat, singurii care mă așteaptă cu plăcere. Ei m-au iubit și așteptat, cu mult înainte de a fi fost vânzător de plăcinte și când, abia sosit în Brăila, dam târcoale prin port, crăpând de foame. Ei sunt singurii care nu-mi strigă „păduchiosul”, ca toată strada Griviței, de cincisprezece zile de când mă cunosc.

Neputând să-și stăpânească lacrimile, Adrian își acoperi fața cu mâinile, ca și cum și-ar fi apărat ochii de soarele ce ieșise brusc din nori. Și plânse în tăcere. Presimțise totul, înainte ca prietenul să-i fi vorbit. Spovedania zguduitoare a lui Mihail îi zdrobise inima. Cuvântul „păduchios” îi reaminti de Leana și de scena de dimineață. Fu lovitura de grație.

Apucă mâna lui Mihail și-i spuse, printre hohote de plâns:

— Sărmane prieten… Îți cer iertare… Înțeleg tot ce se petrece cu dumneata…

Dinaintea acestui val de sinceritate, lui Mihail îi tremura glasul, înecat în lacrămi:

— Haide, Adriene, să fim tari… Să nu plângem niciodată decât în

inima noastră. Viața nu-i demnă de lacrimile noastre…

Dar Adrian plânse pe săturate. Vedea în Mihail un om împovărat groaznic de nedreptate. Primul prieten descoperit de inima sa era un om zdrobit. Mizerie și ocară, iată ce rezervase orașul lui natal acestui om.

Ar fi vrut să-l scoată numaidecât din bârlogul lui murdar, să-l aducă acasă, să-i dea tot ce avea. Dar își reaminti că în Mihail se afla o voință tenace, clădită în nenorocire, de care trebuia să ții seamă, să fii prudent, cu multă sinceritate și dragoste, dacă voiai să-l înduplеci.

Mihail fu nespus de mișcat de acest semn de bunătate. Îi păru chiar o adevărată revelație. Cu tot zidul ce-l ridicase între el și lume, în ciuda scepticismului său, Mihail era prea deștept, prea bogat de viață intensă, ca sa nu fie convins că nu există nicio gheață care să poată rezista la focul dragostei. Desigur, Adrian nu-l cucerise încă, dar întâmplarea aceasta neașteptată contribui de minune la croirea unei spărturi în neîncrederea lui Mihail lăsând să pătrundă prin ea flacăra ce avea să-i încălzească inima atinsă de cumplita iarnă a zădărniciei.

Așa că, văzând pe Adrian nemișcat, cu fața în palme, îl atinse ușor pe umăr:

— Ei bine, uite… Mărturisesc, Adriene, că prezența dumitale îmi face bine… Mă simt mai puțin singur… Și-ți făgăduiesc că pe viitor o să mă întâlnesc bucuros cu dumneata. Este adevărat că nu credeam, că mă îndoiam, dar acum văd că ești într-adevăr un prieten, un prieten…

Adrian îl privea cu fața scăldată în lacrimi:

— Dacă-ți sunt un prieten, spuse el, cum vrei să rămân nepăsător față de nenorocirea dumitale? Cum aș putea să mă despart acum de dumneata, să mă duc la ai mei, unde găsesc dragoste, un pat și o masă curată, știind că te reîntorci la cocioaba și singurătatea dumitale? Dacă am fi fost amândoi niște pârliți, atunci da. Pe când așa, eu în bunăstare, iar dumneata în nenorocire, asta nu! Acest fel de prietenie nu este și nu va fi niciodată al meu. Dar dumneata, care mă silești la această nepăsare,

ești nedrept cu mine, ești crud. E îngrozitor… îngrozitor… Dac-ai ști cât rău îmi faci…

Adrian avea dreptate. Mihail era nedrept cu el. Și într-adevăr îngrozitor.

Stând așa, lângă Adrian, în mâini cu o șapcă, adunată parcă din gunoi, la fel cu cămașa-i murdară; cu haina sfâșiată peste tot, gulerul slinos, mânecile prea lungi, sumese; cu pantalonii petec lângă petec; cu bocancii scorțoși și scâlciați; cu păduchii care apăreau și dispăreau; cu brațele părăsite între picioare, într-o atitudine de delăsare – și în mijlocul acestei mizerii nesfârșite, doi ochi ce-ți răscoleau inima și mintea, care reaminteau privirea blândă a animalului și glăsuiau cu convingere sufletului deschis prieteniei – cunoașteți oare, o, prieteni! o imagine mai lamentabilă a nedreptății?

(Prietene învins de singurătate, oriunde te afli pe lumea aceasta, dezmeticește-te și fii mare, ca bucuria sau durerea, în fața necunoscutului care-ți dăruie îndată inima sa! Nu negustori comoara pe care o ascunzi, aceluia ce ți se oferă! Oricare ar fi furtunile ce au putut să-ți nimicească speranțele, fii nobil, fii încrezător, nu te îndoi niciodată de căldura sufletului tău și n-o refuza niciodată însetatului care ți-o cerșește. De vreme ce o simți în tine însuți, poți să fii sigur că nu ești singurul care o posedă – fiindcă nimeni nu are monopolul vieții frumoase – și este mai bine să fii înșelat de-o sută de ori într-un ceas, decât să faci o nedreptate unui singur prieten din stirpea ta!)

*

Era ora nouă dimineața, când razele călduțe ale soarelui alungară norii de pe cer și răcoarea dimineții. Apa Dunării deveni sclipitoare. Pădurea de sălcii plângătoare de pe malul celălalt prinse viață, iar

departe, pierduți în zare, se profilau munții melancolici ai Dobrogei.

Cei doi prieteni tăceau, stăpâniți de aceeași teamă religioasă în fața lucrurilor ce nu se exprimă, fiecare însă cu sentimente diferite.

Adrian, cu inima grea, ochii buimaci, privea țintă la freamătul valurilor ce sărutau nisipul; el încerca să adune câteva idei, să le înlănțuie și să găsească o soluție care să-l ajute de-a învinge împotrivirea lui Mihail la planurile sale generoase.

Mihail era și el tulburat, dar nu-și da nicio osteneală să vadă limpede. Știa ce voia Adrian și, în sinea sa, nu-i reproșa decât faptul că-i dorea binele, fără voia lui, adică într-un fel care-i rănea amorul propriu.

Văzându-l potolit, îl întrebă:

— Lucrezi în dimineața asta?

— Nu! Abia de la unu!

— Ei bine, vrei să petrecem o clipă împreună pe malul celălalt al fluviului? O să ne facă bine la amândoi.

Adrian deschise ochii mari: dacă i s-ar fi anunțat că tatăl său a înviat, n-ar fi fost atât de fericit.

— Adevărat? Nu glumești? șopti cu inima tresăltând de bucurie.

Chipul său trăda o speranță atât de copilăroasă, încât Mihail fu cuprins de remușcări.

— Odată ce-ți spun, sigur că nu glumesc. Mă crezi un urs?

— Ai unele asemănări!

— Desigur, când vreau; dar crezi că degeaba?

— Ghicesc multe lucruri…

— Aici nu e vorba de ghicit, pentru că atunci ar însemna s-o nimerești alături de adevăr… E vorba să vezi ceea ce există. Și-acum, du-te și caută o barcă și un vâslaș care să nu știe o boabă în grecește.

Când Adrian se întoarse cu barcagiul, Mihail îl întrebă:

— Te-ai încredințat că nu înțelege ceea ce vorbim?

— Da.

— Cum?

— I-am cerut, în grecește, să mă treacă fluviul și n-a înțeles nimic.

Mihai reflectă: „Nu-i prost flăcăul nostru!"

Și sări primul, voios, așezându-se cu spatele spre barcagiu. Adrian luă loc la pupă, în fața prietenului său, pe care-l privea cu oarecare sfială, după acest scurt examen de perspicacitate. Spuse:

— Ce bine este să vorbești o limbă străină, când ai în jur urechi curioase.

— Și e mult mai bine să poți vorbi cât mai multe, fiindcă greceasca e arhicunoscută la Brăila, completă Mihail.

— Dumneata cunoști multe?

— Câteva…

— Care? întrebă Adrian, atins la una din marile lui dorințe: aceea de-a ști mai multe limbi.

Mihail surâse încurcat – adorabila tulburare ce-i revenea, ori de câte ori era descusut prea pe față despre cultura sau viața lui. Răspunse:

— …Ai văzut, franceza. Pe celelalte, când se va ivi ocazia.

Acest răspuns ar fi fost de-ajuns oricui, afară de Adrian care-i întoarse întrebarea, crezând c-o pune mai discret:

— Nu ești grec?…

— Nu… răspunse Mihail, cu fața îmbujorată de-o umbră de pudoare ce ar fi trebuit să-l dezarmeze pe Adrian, dacă ar fi avut puțină experiență în ale vieții. Cum însă nu avea, stărui:

— …Francez?

— Nicidecum… spuse Mihail, privind fundul bărcii.

Și ridicându-și capul, pe neașteptate, cu o privire aspră, aplică stângaciului prima muștruluială prietenească:

— Dacă prietenia mea te interesează și vrei s-o câștigi, te sfătuiesc, Adriene, ca pe viitor să nu mai fii atât de indiscret cu mine. Sunt lucruri pe care le tăinuiesc spre binele amândurora. Pentru altele, nu-ți cer decât

un pic de răbdare și o să le afli. Când vreau să vorbesc, nu-i nevoie să mă tragi de limbă. Vorbesc de la sine… Și acum, să trecem la altceva.

Adrian înțelese mai bine decât te-ai fi așteptat de la o fire ca a lui.

*

Traversară fluviul. Acum barca plutea de-a lungul malului drept, la vale, strecurându-se prin rămurișul sălciilor, ca o suveică de la un război de țesut. Deși obișnuit cu acest fel de plimbare, Adrian nu fusese niciodată atât de mișcat ca acum; pentru prima oară în viață se simțea în sfârșit aproape de-o ființă umană ce-l înțelegea, prietenul care se predă inimii tale, cu o forță ce-ți răscolește întreaga existență.

Cu echilibrul sufletesc restabilit, Mihail își abordă direct tovarășul:

— Adriene, ia să-mi explici: adineauri, când mi-ai spus că am fost „nedrept" cu dumneata și că ți-am făcut „rău", la ce te gândeai? Cum mă vezi dumneata?

— Dar… te văd într-o situație nepotrivită cu demnitatea dumitale și cred că asta te face să suferi… răspunse Adrian, temându-se că și-ar fi jignit prietenul.

— De unde știi că sufăr? Ți-am spus eu ceva?

— Nu! dar presupun. Mizeria nu-i ceva plăcut. Am gustat și eu din ea.

— Și ești sigur că sunt în *mizerie?*

Această întrebare paradoxală îl dădu gata pe Adrian. Nu mai pricepea nimic. Căscă niște ochi mirați. Și făcu o mutră, că Mihail izbucni într-un hohot de râs, scurt, voios, ceea ce zăpăci și mai mult pe celălalt. Adrian nu știa ce să mai creadă despre acest om, pe care-l socotea printre cei mai nenorociți și care-și râdea de propria-i stare, din toată inima.

Mihail îl dezarmase, dintr-o dată, cu ușurință. Dar confuzia firească a

lui Adrian, sincera lui dezamăgire în fața oricărei răsturnări de adevăruri consacrate, îl cuceriră sufletește pe Mihail, mai repede decât cel mai frumos act de generozitate. Acesta avea să fie mai târziu, una din desfătările sale.

— Deci, după dumneata, zise el, abia stăpânindu-și râsul, nu ar exista o altă stare mai jalnică decât a mea.

— Afară de boală și pușcărie.

— Ei bine, deschide-ți bine ochii. *Mizeria* adevărată – aceea care face viața de nesuferit – nu este sărăcia lucie și murdăria în care m-ai găsit, ci teribila situație a omului care posedă toate mijloacele de trai de care are nevoie pentru a gusta din plin viața care-i place, și care nu-i e cu putință s-o facă. Am cunoscut această situație și am fost într-adevăr nenorocit. Azi sunt fericit: mă bălăcesc ca un rățoi în ape care nu-mi erau îngăduite altădată. Nu bagi de seamă?

Adrian îl privi prostește, fără să crâcnească, în timp ce lui Mihail îi râdeau ochii. Apoi, cu o mișcare a brațului ce voia să zică „să lăsăm asta”, îi puse mâna pe genunchi, spunându-i:

— Aș vrea să te întreb ceva.

— Vorbește… întreabă tot ce vrei… N-am secrete față de dumneata… strigă Adrian înciudat, ceea ce-l înveseli nespus pe Mihail.

— Ai prieteni interesanți?

— Nu. N-am decât cunoscuți. Prietenia, așa cum o înțeleg eu, încă nu am întâlnit-o.

— Și cum înțelegi dumneata prietenia?

Adrian răspunse degajat:

— Foarte simplu: să iubești arta pe care o înțelegi, natura și omul, până la sacrificiu.

— Până la sacrificiu! exclamă Mihail, cu oarecare tristețe. Asta este idealul! Numai că viața nu încape cu totul în cercul pe care dumneata îl tragi.

— Și de ce nu? strigă Adrian, înflăcărat. Cel care iubește tot ceea ce-i frumos, nu poate să nu fie o ființă generoasă.

— Nu totdeauna! Dar admițând concepția dumitale, asta nu-i totul. Mai sunt deosebirile adânci de rasă și educație, care împiedică uneori pe cei mai buni dintre oameni să se înțeleagă. Citit-ai oare ceva despre caracterele, temperamentele și natura sensibilităților omenești?

— Nu, n-am citit nimic!

— Atunci, ce citești?

— Literatură. Numai pe asta o pricep.

— Care sunt autorii dumitale preferați?

— Balzac, Dostoievski și cei care le seamănă.

— Cine te-a îndreptat spre dânșii?

— Inima mea.

— E foarte mult, dacă spui adevărul. Dar numai literatura nu ajunge, deoarece, îmbătându-ne, ne împiedică să ne cultivăm. Ea este pentru sufletul nostru ceea ce sunt aripile pentru o pasăre; dacă zboară fără poticneli este grație privirii ei agere, nu aripilor. Poezia este melodia unei ore de tihnă sufletească; și, prin poezie, eu înțeleg toate frumusețile pământești, toate manifestările artei, tot ce se poate iubi. Totuși, vai! după ce ai visat, trebuie să trăiești. Și a trăi înseamnă a lupta împotriva vieții.

— Glumești! zise Adrian.

— …Ascultă mai departe, continuă Mihail, foarte serios. Închipuiește-ți viața ca pe o mașină formidabilă, foarte complicată, însă demontată. Piesele ei reprezintă facultățile și instinctele noastre, pasiunile și nevoile noastre. Ca să o faci să funcționeze perfect, ar trebui să fie montată perfect și asta nu se poate, fiindcă tehnicianul ei încă nu s-a născut, de-aceea toate cunoștințele noastre nu fac doi bani. De pildă, eu aș vrea s-o fac să funcționeze pe suporții sociabilității și uneori chiar în cadrul intim al unei vieți care vrea să se lipsească de societate.

Piesele acestei mașini se pun la unison, ca să ne păcălească: nu

contează felul cum le ajustezi, ele te ascultă, totul se pune în mișcare, își ia avânt, se mulțumesc cu ce le dai sau le lași, la fel ca și omul căruia poți să-i iei picioarele, brațele, ochii, urechile, nasul, să-i desfigurezi fața, să-l lași surd, slut, neputincios, – el va voi și va putea să trăiască mereu, căci nu-i decât o picătură din această eternitate care se mulțumește cu puțin.

Acest mecanism se numește lumea. În orele de odihnă face poezie: într-o odaie, în doi; într-un teatru, o mie; pe un stadion, o sută de mii, prezentând o unitate, o armonie aproape perfectă. Numai că în aceste momente nu trăiești, ci visezi. De pildă: cumătră bârfitoare care varsă lacrimi de bucurie pe un roman cu deznodământ fericit; prietenii care se sărută la colț de stradă; poporul care jubilează și se înfrățește în bătaia tobelor; mulțimile de alegători ce-și poartă în triumf demagogii lor. Nu-i nimic de zeflemisit aici. Primul stâlp al vieții, chiar a celei mai josnice, e dorința binelui, înclinarea spre generozitate, spre ideal. Dar asta nu-i decât visul…

Îndată ce sărmana mașină omenească încetează de-a visa, îndată ce începe să trăiască, totul se încurcă, totul trosnește, se rupe și vezi scuipându-se în față pe cei ce s-au sărutat în ajun. Este poezia care învecinează mocirla. Este visul încolțit de antagonismele vieții. E mașina socială pe care un nimic o face să meargă, dar pe care niciun tehnician nu-i în stare s-o facă să funcționeze ideal.

Ferește-te, Adriene, să nu te prindă prea mult între roțile ei. Îmi îngădui să ți-o spun, fiindcă mi-ești drag și pentru că îmi pari să fii dintre acei care ies striviți din aceste roți.

*

Adrian simți că un balsam îi umple inima, auzindu-l pe Mihail mărturisindu-și dragostea pentru el.

— Dar, replică el, cred că prin dragoste oamenii s-ar putea înțelege.

— Viața nu îngăduie altă dragoste, afară de aceea care se raportează la propriul ei egoism, răspunse Mihail, rece. Restul, visuri.

— Cum? strigă Adrian. Află că dragostea mea e altruistă; că mi-aș împărți până și sângele, ca să trăiesc lângă dumneata și alții care îți seamănă.

— Se poate! Însă dumneata nu însemni nimic în viață.

— Și totuși, aș socoti acest fel de-a fi drept cea mai bună parte a vieții.

— Desigur… Numai că noi, eu și dumneata, sau Petre și Paul, înseamnă în viață, ceea ce este un fir de păr pe trupul omului: poți să te lipsești de el, viața merge înainte. Creând omenirea, îmi închipui că Dumnezeu a trebuit să procedeze în felul următor: mai întâi a aruncat în copaie aluatul omenesc așa cum îl vedem noi, adică putând să-și ducă zilele lipsit de toate simțurile și membrele. Dar, hotărându-l unui atare destin, mormanul de argilă n-ar fi avut decât să vibreze la anumite ore. Și atunci, creatorul a găsit că-i nostim să-i adauge grăuncioare de frumusețe, câteva grăunțe de talent, un fleac de generozitate, câteva fire de inteligență, de asemeni, – ca la pateul de ficat, căruia i se adaugă o fărâmă de trufe; apoi, după ce s-a întărit destul aluatul, Dumnezeu și-a croit creaturile, la întâmplare, cu cuțitul. Ceea ce a dat naștere la încurcături, la neliniști, deoarece toate aceste valori omenești nu erau asimilabile. Ca și trufele în pateu, ele au rămas solitare și nemistuibile. Ceea ce n-a împiedicat ca iluzia parfumului să reușească. Iată de ce această interpretare greșită este sfâșietoare.

Aceste cuvinte, contrare credinței sale, îl întristară pe Adrian. Privirea i se îndreptă instinctiv spre oraș, unde încercă să vadă lumea cu ochii lui Mihail. Nu desluși însă nimic. Îi veneau în gând necazurile sale, truda mamei, dragostea pentru Leana, al cărei spirit practic îl îngheța. Și încercă să vadă totul în sumbra lumină proiectată de prietenul lui. Nicio concluzie precisă nu se desprinse din judecățile sale.

Îi lipsea experiența. Până atunci, îndurase cu nervii de oțel ai adolescentului care uită lesne relele, muncit neîncetat de nevoia de-a iubi. Nu înțelese deloc concepția de viața a lui Mihail. Dar cum îl respecta mult, socotindu-l acum un stoic, Adrian își dădu seama de inutilitatea a tot ce pretindea că învățase până atunci și se disprețui. Asta-l făcu să se zăvorască și mai mult, deplin încrezător în sentimentele sale. Acolo, totul era limpede: își iubea mama, logodnica și chiar lumea. Și ierta oricărui „lut împănat" că-l înțelegea anapoda.

Pentru Mihail, care îl înțelegea, resimțea o dragoste și mai puternică și se hotărî să-l câștige cu orice preț. Acest străin se revela prietenul viselor sale. N-avea să-i scape.

Un vapor care se îndrepta spre Galați, trecu cu mare viteză prin mijlocul fluviului. Valuri năvalnice se sparseră de mal, izbindu-le barca la babord. Dansă timp de câteva minute ca o coajă de nucă, tocmai în clipa când Mihail, cu tabacherea pe genunchi, răsucea o țigară. Adrian observă tutunul prost, de douăzeci de bani pachetul și-l opri, zicându-i:

— Nu fuma mahorcă aia puturoasă. Ia-l pe ăsta al meu că-i mai bun.

Și-i întinse, stăruitor, tutunul său de cincizeci de bani, douăzeci de grame. Mihail, vădit contrariat, dar mereu cu un zâmbet îngăduitor pe buze, trebui să se supună, ca să fie pe placul acestui copil mare, apoi, după ce își aprinseră țigările, rosti:

— Adriene, cred că într-o zi o să fim prieteni. Dar până s-ajungem acolo, n-ar trebui s-o începem prin a ne lua la bătaie?

— Să ne batem? strigă Adrian. Și de ce?

— Pentru că printre atâtea alte cusururi ce vei fi având, eu observ unul care-i greu de suportat pentru anumite persoane: anume, acela de-a voi să dai cuiva ceva, fără să-l întrebi dacă dorește; ceea ce-i îngrozitor, fiindcă e mai dureros să nu poți primi ceva de la cineva pe care-l stimezi, decât să te vezi deposedat cu forța de un bun al tău. Generozitatea cu de-a sila este cea mai dureroasă dintre toate câte nu poți suferi. Și oricât de paradoxal ți-ar părea, asta se întâmplă.

— Dar, spuse Adrian nedumerit, eu aș primi de la un prieten, cu aceeași ușurință! Chiar i-aș cere, dacă aș avea nevoie.

— E în întregime posibil, la firi ca a dumitale; e contraponderea capacității dumitale de-a da. Dar, sărmane prieten, te plâng, dacă ai venit pe lume prea plin de această impulsivitate. O să te strici într-o zi cu toți oamenii, prieteni sau nu!

Adrian se aprinse, roșu de mânie:

— Atunci, la dracu'! Ce-i oare prietenia, dacă nu iubirea de aproape? Și poți oare concepe o dragoste care să nu ne împingă să dăm tot ceea ce avem, de la bani, care sunt cel mai ușor de dat și până la viață, care e bunul nostru suprem? Să nu fie pe lume decât prietenia de la cârciumă, unde fiecare își plătește consumația? Nu simți oare aceeași bucurie reciprocă de-a da, decât numai de-a primi? Sau vrei să mă convingi că sunt nebun?

Ghemuit pe genunchi – poziția sa favorită, ori de câte ori asculta – Mihail privea țintă fundul bărcii și se căznea să scuture mucul țigării, cu riscul de a-și arde degetul mic. Nu răspunse nimic. Nebănuind la ceea ce se gândea, Adrian reveni cu insistență:

— Să nu-ți închipui că, vorbindu-mi astfel, o să scapi de mine sau că ai să clintești cu o iotă ceea ce am simțit că-mi bate totdeauna în piept. Orice s-ar întâmpla și în ciuda prezicerilor ce-mi faci, nu, nu, nu dau îndărăt! Așa simt. Și de s-ar afla pe lume doar un singur om căruia să-i

placă prietenia mea, mie mi-ar fi de-ajuns, ar prețui pentru mine cât omenirea întreagă. Ca să-l descopăr, voi răsturna pământul și dacă n-o să-l întâlnesc niciodată, voi crede totuși în existența lui, voi crede, voi crede!…

Mihail își aruncase țigarea și acum, cu mâna în apă, privea nemișcat la dâra pe care o lăsa în urmă. Se ferea să-l privească pe Adrian în ochi. Totuși, atitudinea sa dovedea că-l asculta cu cea mai mare atenție.

Adrian, tot voind să-l convingă că „afară e ziuă”, reîncepu:

— Dacă-mi dai voie să trec la cazul nostru, mi-ar fi mai ușor să mă explic. Imediat ce te-am văzut, am simțit că mă atașez de dumneata. Acum știu că ești un om instruit, deci nu m-am înșelat, deoarece am bănuit-o încă de ieri, când ți-ai încrucișat privirea cu a mea, în timp ce citeai pe *Jack* și nu presimțeai nimic. Mai cred că ai o inimă afectuoasă, de prieten adevărat, așa cum îl înțeleg eu. Asta e credința mea și e zadarnic să mă descoși de ce cred astfel. De ce n-am crezut-o și față de alții? Fiindcă eu caut prieteni, din ziua când m-am simțit nenorocit să tot gust singur atâtea frumuseți pe care Dumnezeu le-a creat ca să fie împărtășite. Dar cu cine să le împărtășesc, Doamne! când nici mama mea, nici aceea pe care o cred logodnică, niciuna din cunoștințele mele n-au habar despre ce e vorba? Și cine altul, mai bine decât dumneata, ar putea să priceapă cât de greu este să te simți străin în orașul tău, în familia ta, mâhnit să te vezi categorisit drept o haimana, tocmai pentru că porți în tine o lume de pasiuni, o lume de visuri, cele mai puternice bucurii ale vieții? Am clipe când fug de aceste făpturi pe care le iubesc și mă furișez aici, singur, să-mi urlu aleanul în fața acestui fluviu, cerându-i un prieten, o haimana ca mine?

Și când lucrurile stau astfel, ai vrea să mă port față de dumneata calculat, meschin, egoist? Dar m-ai face fericit și m-ai onora, dacă m-ai lăsa să iau parte la suferința dumitale și ai face dreptate prieteniei, dacă ai primi ajutorul unui prieten, ca pe ceva cuvenit. E singura generozitate

cinstită pe care o cunosc; toate celelalte sunt interesate.

Să-ți împărți bunul tău cu părinții, care nu sunt decât părinți sau să te despoi pentru o femeie, care nu-i decât o femeie, spune-mi: ce legătură de sânge am eu cu acești oameni care sunt milostivi cu ei înșiși? Nu! singura ființă care ar avea drept la viața mea, va fi aceea căreia m-aș dărui și mi s-ar dărui *din prietenie*. Restul e demn de-o brută.

*

Barca plutea de-a lungul unui ostrov pustiu, puțin cam înalt și plin de sălcii. Mihail se ridică deodată, făcu semn barcagiului să tragă la mal și, fără să mai aștepte atingerea cu uscatul, sări în apa adâncă până la glezne.

— Spune omului să ne aștepte! murmură cu o voce abia șoptită.

Din graba prietenului, Adrian ghici că emoția îl gâtuia. Coborî, la rându-i, și-l urmă.

Mihail merse până la malul unei bălți mici, acoperită peste tot cu nuferi mari și albi sau mai de grabă de frunzele lor imense și late, covor nesfârșit care zăcea pe suprafața apei adormite. Jur împrejur un gard viu de trestie împrejmuia aceste perle acvatice, pitite în singurătatea mlăștinoasă. Adrian se apropie și rămase uluit în fața petalelor de hermină catifelată, care-și înălțau cu sfială corolele sprijinite pe o fărâmă de lujer abia vizibil. Se aplecă și apucă un boboc înflorit. Un lujer lung, din ce în ce mai gros, de un verde frumos, ieși din apă. Mihail, care privea în tăcere, cu mâinile în buzunar, spuse prietenului:

— Nu-l rupe… Acolo e frumos; a-l lua cu tine, înseamnă să-l pângărești…

Adrian îi dădu drumul încetișor. Nu-și amintea să mai fi atins acești frumoși crini sălbatici, din vremea îndepărtată, când, copil, îl însoțea pe

moș Dumitru la tăiat pe ascuns papură, și pe Codin la vânătoare de rațe sălbatice.

Cei doi prieteni se așezară pe iarba cărnoasă, care crescuse pe dealurile formate din vechi aluviuni, hrănită din belșug de umezeala permanentă.

Priveau și tăceau. Mihail sta încovoiat, ca îngropat în pământ. Adrian își înfundase mâna în iarbă și râcâia ușor pământul moale, ca să-i simtă răcoarea.

Dinaintea lor, balta se scălda în razele călduțe revărsate de soare. O mulțime de gâze roiau ca scoase din minți. Pe ochiuri, nu mai mari ca o farfurie, unde apa nu era acoperită de frunzele nuferilor, musculițe fără formă, ca niște semințe de cânepă, se învârteau locului cu o iuțeală ce-ți da amețeală. Păianjenii de apă alunecau, în lung și în lat, fără rost, în timp ce roiul de țânțari, înnebuniți de plăcere, țopăiau deasupra bălții cu o furie de-ai fi zis că o să se urce unii peste alții. Din când în când, bărzăunii și tăunii inspectau, în treacăt, regiunea și plecau bâzâind nemulțumiți.

Privirile celor doi spectatori alergau de la o priveliște la alta, dar ceea ce le plăcu mai mult fu înfățișarea și mișcările broaștelor. Câteva se prăjeau la soare, cățărate pe plante, confundându-se cu ele, din pricina culorii galben-verzuie; altele scoteau capul din apă, priveau o clipă, cu un aer prostesc, la cei doi inși de pe mal și se afundau sperioase. Câteva broscuțe râioase nu se sfiau deloc să-și urmeze vânătoarea de țânțari, pe care îi înghițeau lacome, scoțând după fiecare înghițitură un „oac!” de satisfacție. Iscodindu-le, cei doi prieteni schimbară, în treacăt, o privire, în care licărea o plăcere nesfârșită.

Adesea, tăcerea era sfâșiată de un muget îndepărtat sau de lătratul câinilor de pe la moșiile învecinate. Câteodată, strigăte scoase din piepturi zdravene, chemări pe nume, frânturi de convorbiri în românește, grecește sau turcește – strigăte de pe un mal la celălalt „braț al Dunării

vechi” – clinchetul pompelor pe șlepuri și caice, ca și șuieratul asurzitor al sirenelor, tulburau brutal pacea acestei contopiri cu natura, reamintind celor doi prieteni că oamenii și viața lor nu erau prea departe de dânșii. În deplinătatea sufletelor lor contopite, aceste zgomote cădeau ca niște picături mari de ploaie pe suprafața netedă a unui lac.

În mod sigur și fără să-și dea seama, Adrian atinsese în chip magic și biruise rezistența încuietorii secrete, care împiedica intrarea oricărei afecțiuni noi în templul unde Mihail veghea neînduplecat la căpătâiul dragostei sale rănite. În acel moment, privirile inimii lui convalescente întâmpinau cu un zâmbet cald cele două mâini întinse de Adrian. Și într-adevăr: tulburarea lui Mihail, tăcerea-i sfiicioasă, calmul neliniștit, o dovedeau cu prisosință. Și Adrian, care presimțea totul, tăcea chitic, ca un vinovat.

Dar cel care e păstrătorul dragostei universale, care știe să lecuiască orice rană și să pună ordine în toate, fără să ne ceară rugăciuni, nici tămâie, acela pricepu tot așa de bine și sinceritatea ofrandei de care era plină inima unuia dintre ei, cât și dorința de-a trăi, de care celălalt se arăta însetat.

Și în acest colț de natură, nepângărit de om, stăpânul Firii le dădu binecuvântarea ce avea să-i unească într-o prietenie de opt ani: o prietenie care avea să fie pusă la toate încercările ingrate ale unei existențe vitrege; care trebuia să îndure toate chinurile unei vieți de hoinăreală, târâtă prin mizeria mai multor țări și care – de-o sută de ori rănită în carnea ei, de vulgaritatea omenească, de-o sută de ori sufocată de duhoarea propriei sale imperfecțiuni – știu să iasă la liman din toate potopurile ce-o năpădeau, știu să-și țină fruntea sus în vijeliile ce-o trântiră deseori la pământ, izbutind să rostească până la sfârșit cele două cuvinte sfinte, însuși esența ei: *Dragoste și Artă.*

Doar moartea îi despărți, cu o lovitură de sabie, trimițând pe unul din cei doi îndrăgostiți, acolo unde ne vom duce cu toții, iar pe celălalt,

singur de-acum încolo, îl lăsă să cutreiere lumea în căutarea adevărului personal necesar oricărui suflet puternic, jeluind timpurile petrecute odinioară împreună și cerșind, cu stăruință, la toate orizonturile ivite în cale, un pic de prietenie care să semene cu prima.

*

Mihail rupse tăcerea, tânguitor. Vocea-i era scăzută, tremurândă de emoție, ca a unei tinere femei ce-a plâns mult. Bogata muzicalitate a limbii grecești dădea gândirii lui un înțeles adânc. Adrian îl asculta pentru prima oară și se înfioră. Rareori, în cursul prieteniei, mai avu ocazia.

— Adriene, rosti el, fără să clipească, cu privirea mereu în baltă. Nu te cunosc decât foarte puțin… Nu știu ce idei ai, vreau să spun, felul dumitale de-a vedea lumea, și-ți descifrez destul de greu caracterul. Firea omenească, cu cât e mai înzestrată, cu atât ascunde în adâncul cutelor ei realități necunoscute adesea chiar nouă înșine, și ale căror izbucniri neașteptate, în aventurile din viață, nu rămân totdeauna nevătămătoare. Am în privința aceasta experiențe triste. Și dacă unii îndură cu stoicism aceste surprize, eu nu mă împac deloc cu ele: din ciocnirea pe care am avut-o cu oamenii cei buni, eu sunt cel care am ieșit strivit. Mă adresez acum inimii dumitale.

Știu că ești dornic să mă cunoști, să afli cine sunt. E foarte natural, de vreme ce mă iubești. Și ai avea tot dreptul, dar nu se poate… Ceea ce voi putea să-ți spun, vei afla pe măsură ce-mi vei câștigă încrederea. Dar află acum, odată pentru totdeauna, că niciodată, niciodată n-ai să-mi cunoști tot trecutul, chiar de-ai fi zeul dragostei sau al tăcerii. Ăsta-i felul meu de a fi. De altfel, faptul acesta nu va avea nicio urmare pentru prietenia noastră… Sunt încă destul de tânăr și dacă dumneata ești demn de a fi

iubit, te voi iubi ca nimeni altul pe lume, mai mult chiar decât maică-ta.

Și apoi, închipuiește-ți că m-am născut chiar în ziua când ne-am întâlnit. N-am trecut, e mort. L-am îngropat, să-l uităm și să ne vedem de viață…

Ți-am spus că te cunosc încă destul de puțin. Dar puținul ăsta mi-ajunge pentru început. Ca și dumneata, mai mult decât dumneata – deoarece sunt ajutat de-o experiență mult mai bogată decât a dumitale – și eu mă călăuzesc cu antenele sentimentelor mele, iar întâlnirea cu dumneata îmi pare fericită.

Așa că, pentru a-ți dovedi încrederea mea, îți destăinui că sunt născut undeva, în lume, din părinți care n-au fost săraci. Unde? Poate vei afla-o într-o zi, odată cu naționalitatea care nu reiese nici din hârtiile mele și nici din accentul meu, deoarece vorbesc șase limbi, dintre care trei tot atât de bine ca și limba maternă.

Copilăria mea a fost senină, fericită; adolescența însă mi-a fost tulburată de idei politice, urâte de părinții mei, pe care eu însumi le-am urât mai apoi – pentru că m-au costat cele mai frumoase iluzii – și, în sfârșit, prima mea tinerețe fu zdrobită de zbuciumul inimii mele… N-o să-ți deapăn toată povestea.

Am călătorit… Și viața mi s-a părut urâtă. În realitate, este și nu este, dar pasionații sunt foarte puțin conduși de rațiune și era cât pe-aci să mă prăbușesc. Fusei salvat printr-un miracol încântător și frumos, pe care am să ți-l povestesc altă dată.

Iată tot ce pot să-ți spun acum… Păstrează-l pentru dumneata. Dacă te descoase cineva, fă pe niznaiul; minciuna e scuzabilă și necesară, atunci când trebuie să menajezi susceptibilitatea altora, să le salvezi onoarea sau viața. Și-acum să trecem la ceva mai important, pentru care fac apel la inteligența dumitale.

Dumneata gândești că sufăr. Desigur, mă vezi în mizerie – ceea ce-i adevărat – și arzi de dorința de a-mi sări într-ajutor. E foarte frumos. Mai

mult decât frumos: în viața mea, ești primul exemplu de dragoste creștinească, unită cu inteligența unui om modern. Dar, dragul meu, Adrian, fii sigur că suferința și mizeria mea îți fac mai mult rău dumitale decât mie. Și numai ca să-ți răsplătesc osteneala sinceră, m-am hotărât adineauri să ies din carapacea mea, într-un fel mult mai pronunțat decât avusesem intenția pe malul celălalt al fluviului.

Astfel, află că am avut zile de sărbătoare în viața mea, frumoase zile scăldate în lumina tuturor bucuriilor. Obțineam tot ceea ce, omenește și cu mintea întreagă, poți cere vieții. Și cum am o inimă simțitoare – mult mai simțitoare în acest moment – și o inteligență destul de vioaie – mult mai vioaie azi – mă bucuram până la suferință. Dar asta a fost nenorocirea mea: am crezut, tare ca o stâncă de oțel, că viața mea nu era, nu trebuia să fie decât plăcere. Or nenorocirea, grabnică și teribilă ca un fulger, nu întârzie să-mi dea, în plină fericire, una din acele lovituri de măciucă, doborându-te, când nici nu te aștepți.

Ei bine, te rog să mă crezi, când îți voi spune că, după ce am ieșit jumulit din iadul unde mi-am răscumpărat trufia și unde era cât pe-aci să-mi las pielea, mă aflu acum înaintea dumitale cu aceleași pofte de plăceri ca-n vremea când n-aveam decât să apăs pe un buton și să am, zece minute mai apoi, calul meu, frumosul meu roib, singura ființă care mă întoarce spre trecut, singura care-mi dă uneori doruri nebune de a pleca, cu capul înainte, cu ochii închiși, spre locurile de fericire josnică, pe care nu le voi mai revedea niciodată.

Da! prietene, viața face astfel de minuni: am rămas neschimbat. Ba, mai mult, am descoperit alte izvoare de fericire, unele nebănuite, mai bogate, rămase ascunse în timpul vieții mele de belșug, care era ca o lumină puternică ce te orbește: toate amănuntele – care fac viața frumoasă și arta adevărată – îți scapă.

Credeam că simțeam arta și minunățiile naturii, dar ascultam doar muzica cea mai amețitoare, înlănțuind gâtul femeilor; le citeam cele mai

frumoase pagini, ca să admire mai degrabă talentul meu la citit; și când treceam călare pe sub ramurile aleilor, cravașam frunzele care cădeau sfârtecate.

Durerea, care fu fizică și morală – deopotrivă de nemiloasă – aruncă peste această fericire confuză lumina ei discretă, care întreține uleiul neprețuit al vieții, ce se cheamă sinceritate. Mizeria trecu apoi buretele ei arzător pe pielița fină a vanității mele și șterse orice urmă de bucurii resimțite printr-o sensibilitate bolnăvicioasă. Și acum, că nu mai e nimeni să-mi spioneze mișcările – care trebuiau să fie perfecte – nici să lingușească o știință pe care mi-o apropiasem pentru falsa lor admirație, acum admir această baltă pentru frumusețea ei sălbatică, citesc o carte pentru valoarea ei adevărată și nu mai fac un gest, nu mai rostesc o vorbă pentru ochii cutărei frumoase sau viclenia dușmanilor mei. Numai acum gust bucuria.

Stă scris: mizeria și durerea fac pe om sincer. Merg mai departe: suferința creează bucurii. Perfidia fericirii ușoare, lașitatea plăcerii gratuite, beatitudinea sentimentală gen Narcis, ne obosesc nervii, privează pe om de ceea ce viața conține mai bogat omenesc și secătuiesc plăpândele izvoare ale vieții unilaterale, de care dispune orice ființă care n-a cunoscut marile dureri. Aceste izvoare sunt toate asemenea izvoarelor de apă vie care, ca să poată funcționa bine, ca să-și mărească debitul, au nevoie să fie îngrijite, lărgite, adâncite. Ei bine, nu-i decât o singură cale în stare să primească debitul izvoarelor noastre de bucurie: suferința. Da, numai ea e în stare să ne facă sinceri, dar cu condiția ca omul, copleșit de ea, să nu fie, de data asta, admirat de-a-ndoaselea, căci atunci, dacă e vorba să rămâie ușuratic toată viața, mai bine să simtă ușurința aurului care trece, decât urma păduchilor care rămân. Nu sunt un admirator al mizeriei și mai ales niciun ahtiat după suferința stupidă pe care ți-o dă, dar odată căzut în apele ei nesfârșite, îmi place mai mult să mă afund către adâncuri, decât să mă bălăcesc la suprafață într-o

deznădejde caraghioasă. Iată de unde vine această pasivitate, acest calm, această acceptare pe care o vezi la mine și te înspăimântă.

Spuneai adineauri ceva unde era vorba de demnitatea mea. Demnitatea e una din acele valori care nu pot fi pierdute decât atunci când te temi că ai să rămâi fără ele. Nimeni nu poate să se atingă de demnitatea unui om, afară de cazul când o încredințează unui suflet vulgar, care îndată va scuipa pe ea. Demnitatea este cristalul cel mai curat al personalității noastre și ar însemna să fii nebun ca să-l arăți la fiece pas. Așa că, închipuiește-ți, ori de câte ori un hamal mă trage de nas sau îmi dă un bobârnac, eu m-aș apuca să-i spun, scuturându-mă de praful mizeriei mele: „Ei! drept cine mă iei? Dar uiți, oare, că sunt X… fiul domnului X, născut în castelul X, așa vânzător de plăcintă cum mă vezi?" Nu, să nu faci niciodată una ca asta. Te vei alege numai cu râsetele.

Dar se întâmplă că un oarecare să-ți strige „păduchiosule!" cum mi se întâmplă și mie adesea. Ei bine, dacă ai păduchi, n-a spus decât adevărul; dacă n-ai, s-a păcălit. Și într-un caz și-n celălalt a vrut să fie răutăcios. Repet: „a vrut", căci foarte adesea aceștia sunt oameni cumsecade, suflete bune care au în mașinăria lor vreo doagă lipsă, deoarece, după cum ți-am spus, nu s-a născut mecanicul perfect al mașinii omenești. Dar să zicem că sunt într-adevăr răi, ce înseamnă asta, dacă nu faptul că n-au încă experiența vieții?

Deci, nu te chinui deloc pentru mine. Mă simt bine. Am și atins fundul acestei mări, acum un an, sosind la Brăila. Acum urc iarăși la suprafață. Vrei să mă ajuți să mă sui pe mal? Primesc, cu condiția neapărată ca nimeni să nu observe ce ai pescuit, adică ce fel de pește ai prins. Sunt și vreau să rămân pentru toată lumea, ceea ce lumea gândește despre mine: un vânzător de plăcintă, sluga lui kir Nicola, care, între noi fie-zis, întrece cu mii de coți o bună parte din prietenii mei de odinioară.

Desigur, mulți se vor ocupa de prietenia noastră, căci cea mai mare plăcere a omului de rând este să se preocupe de treburile altora. Silește-te

să nu afle că am o rană: ar sări îndată să pună degetul pe ea.

Și-acum, s-o ștergem.

*

Adrian observă că o cută verticală, foarte adâncă și care-i da un aer aspru, se formase între sprâncenele lui Mihail, pe când vorbea. Această cută și asprimea ce o da feții, Adrian le găsea în izbitoare contrazicere cu blândețea pe care Mihail o punea în glas, în sobrietatea gesturilor și cumpăneala vorbelor. Nu totdeauna avea să fie așa și îndată cunoscu un Mihail care știa să-i arate ce avea să însemne pentru viitor, dacă acea grozavă cută va reapărea pe viitor din cauza lui Adrian.

Barca se îndreptă spre intrarea în Docuri. Cei doi prieteni nu-și adresară o vorbă, tot timpul traversării fluviului spre malul stâng și barcagiul îi crezu certați. Când privirile li se întâlneau, aveau aerul să spună: „Ce frumos e ceea ce știm acum! Dar, nicio vorbă!”

Coborâră la pescărie.

Mihail, cu cureaua coșului după gât, sări primul și își scoase cutia cu gologani ca să plătească barcagiului. Adrian îl opri cu o privire de reproș. Și cum în jur nu se afla lume care ar putea să-i înțeleagă pe grecește, îi șopti:

— Vrei să plătești dumneata?

— Da! răspunse Mihail, zâmbind prietenos, dar cu un aer vinovat.

— Atunci, așa ne-a fost vorba? făcu Adrian, cu mânia în priviri.

Mihail nu crâcni, puse cutia la loc și plecă ochii rușinat, cu un aer de noblețe.

(Ban ticălos! Ai și apărut? Ai început să pângărești mâinile prieteniei și să otrăvești viața a două ființe omenești, care te disprețuiesc? Ai vrea,

de pe acum, să zămislești cearta în acest cuib al frăției născânde, să arăți că tu ești începutul și sfârșitul oricărei legături între oameni, că nimic nu-i mai presus de dominația ta? Tu, murdară născocire a unui creier mediocru! Nemernicie care te fălești cu dreptatea! Ehei, Adriene, atenție!)

Fericiți cei a căror inimă cunoaște pasiunea prieteniei. Numai ea știe să ne facă singurătatea mai puțin ucigătoare și viața suportabilă.

Adrian se despărți de Mihail într-o stare de toropeală atât de puternică, încât nu se putea gândi la ceea ce se petrecuse. Nici chip să prindă o idee. Totul fugea, îi aluneca printre degete, ca argintul viu. La drept vorbind, ideile erau poate prea numeroase, dar atât de fluide, prea pline de bucurie, așa cum se întâmplă ori de câte ori inima ne stăpânește mintea, spre fericirea noastră, deoarece creierul, singur, este un biet instrument de care Dumnezeu ar fi trebuit să ne scutească.

Aceste idei voioase care-i jucau în cap sau în inimă ca roiul de musculițe deasupra bălții, Adrian le cântărea cu un ochi îngăduitor și leneș, în timp ce se îndrepta spre bina, mergând cu pas șovăitor pe marele bulevard Carol – Champs-Élysées-ul Brăilei – a cărui pustietate la ora aceea nu era tulburată decât de strigătele unui bătrân găzar ovrei:

— Gaz, ga-a-az!

Adrian, văzându-l cocoșat sub povara celor două garnițe atârnate de-o cobiliță, își zise în sine: „Dragul meu, ca să poți răbda viața asta, desigur că iubești și tu pe cineva, așa cum îl iubesc eu pe Mihail”.

Și deodată și-aduse aminte că mai iubea și pe maică-sa, și pe Leana. Foarte uşor împăcă pe toate trei dragostele. Erau oare adevărate?

Da, în inima sa!

După-amiaza şi-o petrecu în această toropeală fericită. Norocul lui că lucrul lâncezea, adică cei doi lucrători și însuși patronul nu erau mai cu tragere de inimă decât Adrian, însă cu totul din alte cauze: chefuiseră în ajun și cu tot *blau-montag*-ul de dimineață, nu-și reveniseră din mahmureală. Îl crezură și pe Adrian la fel:

— Ah, dragul meu, îi spuse maistrul Petrache, în zadar te silești să caști ochii mai mult decât noi, văd cât de colo că pleoapele îți sunt la fel de grele ca ale noastre. Du-te! Și te înțeleg, vezi bine! Munca neavând nimic atrăgător, cei bogați au dăruit-o gratis nouă, ăstora,

dezmoșteniților, ca să nu pierim de urât.

Patronul se așezase pe o cutie cu alb de zinc și n-avea chef să-și pună salopeta. Ceilalți doi lucrători și le îmbrăcaseră, dar se uitau la unelte ca la niște șerpi veninoși. Doar micul Serafim, ucenicul, părea mai viteaz: desena purcei, cu cărbunele, pe un zid părăsit.

Binaua era o lucrare veche, părăsită în timpul execuției, din cauza clientului. Acesta încetase să mai dea aconturi în bani și meșterul Petrache îi spusese la revedere, până la noi ordine. Acum lucrul reîncepuse, deoarece „cârcotașul sfârșise prin a da gologanii”. Și cei care cunosc necazurile acestor întreruperi, înțeleg melancolia meseriașilor noștri. Matei, decoratorul, nu mai regăsea tonurile miozotiselor, iar Ițic, asul ciubucelor false, nu mai izbutea să le îmbine. Adrian, cel mai umil dintre toți, începu să umple „câmpurile” câtorva panouri. Cât despre patron, se căznea să continue o imitație de lambriuri de lemn, abandonate acum trei săptămâni.

Maistorul Petrache nu strălucea în meseria sa, dar era descurcăreț și bun organizator. Drept, generos, afectuos și înțelegător cu sufletul muncitorului – acest suflet care n-are „drept la lene” – se făcea iubit până și de lucrătorii cei mai ursuzi. Era o namilă de om, uscat ca o scândură. Fața lui, de asemeni, n-avea pereche în tot orașul: un oval prelung, capul chel și ascuțit în formă de ou, o pătlăgea vânătă în loc de nas, două buze care deveneau cât patru la cel mai mic zâmbet, bărbia ca o roșie a cărei gropiță da de furcă bărbierului și niște urechi atât de blegi că „atestau – spunea el – originea rasei sale”. Și totuși, niciodată un om urât n-a fost mai simpatic ca maistorul Petrache, nu numai pentru că râdea cu ochi ce exprimau toată veselia inimii sale, cu adevărat bună, dar chiar furiile sale, devenite proverbiale, contribuiau să facă dintr-însul omul cel mai iubit de la ceainăria lui Procop, unde era ținta tuturor zeflemelelor prietenești și nerăutăcioase, datorită fizicului.

Aproape totdeauna, după una din teribilele-i furii ivite în timpul

lucrului, maistorul Petrache pleca valvârtej, spre a se înapoia numaidecât cu o trăsură și un țigan lăutar, îi încărca pe lucrători și-i târa cu sine, claie peste grămadă. Un chef strașnic, care dura până în zori, aducea calmul pentru o săptămână întreagă și împăcarea cu toată lumea.

Adrian îl cunoscuse în împrejurări, când frumusețea sufletească a acestui om răsărise din urâțenia sa fizică, cu spontaneitatea soarelui de vară străpungând norii.

Prima dată, li se încrucișară pașii într-o casă de export, unde Adrian era băiat de alergătură[20]. Zugravul venise într-o zi să repare câte ceva. La capătul zilei, după ce cucerise toată casa cu veselia lui, asistă la o ceartă violentă între stăpână și jupâneasă, care fu aruncată sălbatic în stradă. Maistorul Petrache își adună sculele, o luă pe servitoarea scăldată în lacrimi şi-o dădu în grija nevesti-si, tot așa de cumsecade ca și el, ca s-o plaseze altundeva, în condițiuni foarte bune. Adrian însemnă în inima lui un punct în favoarea acestui om. N-avea să-l mai întâlnească decât peste un an.

Era prima perioadă dureroasă când, fără lucru, de luni întregi, se zbătea în căutarea oricărei munci cu ziua. Într-o zi, un lăcătuș îl tocmi la instalarea unei uși din fier forjat. Adrian se regăsi cu maistorul Petrache la aceeași lucrare. Amândoi fură mulțumiți, băură ceaiul împreună, la Procop, și flecăriră fără ocolișuri.

Într-o seară, când Adrian fusese concediat din lipsă de lucru, zugravul îl întrebă deodată, din curiozitate prietenească:

— Într-un cuvânt, ce faci acum? Ești lăcătuș?

— Nu, răspunse Adrian. Nu-s lăcătuș…

Și adăugă cu ciudă:

— Sunt o nimica toată!

---

[20] Vezi *Casa Thuringer*, în vol. *Viața lui Adrian Zografi*, Editura Minerva, București, 1983.

Această sinceritate născu un sentiment de compătimire în inima bună a maistorului Petrache, care privi pe tânăr cu interes:

— N-ai nicio meserie?

— Din nenorocire, nu.

— Și n-ai încercat să înveți vreuna?

— Ba da, mecanica, în atelierul Docurilor, dar a trebuit să renunț la sfârșitul anului, din lipsă de mijloace căci eram cu totul pe spinarea mamei.

Se aflau la *ceainic*, la Procop, unde comuniunea sufletească se închegă repede, datorită atmosferei supraîncălzite. Maistorul Petrache sorbea pahar după pahar din băutura răcoritoare și își ștergea fața de zor. Întrebă iarăși:

— Și nu ți-ar plăcea să înveți o meserie?

— Eh! prea târziu… răspunse Adrian, adânc mâhnit.

— Câți ani ai?

— Aproape optsprezece.

— Și crezi că-i târziu la optsprezece ani?… Uite, eu am luat pensula în mână pentru prima oară când aveam douăzeci și patru. Și totuși, vezi bine, nu merge prea rău. Numai că, dacă „meșteșugul e brățară de aur” pentru meseriaș, gâtlejul este de asemenea o pâlnie de argint! glumi el, parodiind proverbul românesc, care spune că meseriașul își câștigă bine existența, dar că bea și mai bine.

Adrian petrecu două ore în tovărășia acestui om și râse cu lacrimi, fără oprire, fără a bănui că va urma ceva, când, rămași singuri, zugravul îl întrebă:

— Gât câștigi pe zi?

— Doi lei.

— Ei bine, făcu celălalt, dacă gura mea nu te sperie prea mult, ți-i dau eu, cu începere de mâine dimineață… Vino… O să vezi că „dracul nu-i așa de negru, cum îl fac zugravii”…

Uimirea lui Adrian fu atât de mare, că-l podidiră lacrimi de recunoștință. Avea și de ce: în acea vreme, leafa unui ucenic începea cu cincizeci de bani, nu cu doi lei.

De-atunci trecuseră șase luni, Adrian se dovedise demn de mărinimia patronului-prieten, învățând cu ușurință, iar acum, dovedind îndemânare în lucrările încredințate, leafa i se urcase la trei lei pe zi, în vreme ce lucrătorii cei mai buni n-aveau mai mult de cinci.

*

Etajul de sus al clădirii, unde se afla lucrarea reîncepută, era locuit de familia clientului. Servitoarea lor, o unguroaică tânără și expansivă, căzu pe neașteptate în mijlocul zugravilor cu mutre de înmormântare și le strigă într-o românească stricată:

— Aha, mastoro Patrachi! Așe lucrezi la voi? Haideți! La treaba!

Patronul făcu pe speriatul, sări în sus până-n tavan și ridicându-și brațele, strigă cu o disperare care înveseli toate fețele:

— O! Marișka, Marișka! Frumoasa fată a „țării papricașului”, care-ți bășică gura și aprinde inima bărbatului! O! zâna tuturor mâzgălitorilor descurajați, spune-mi: îți plac zugravii?

Întrebând-o, se încovrigă, ca gâtul unei berze. Nas în nas, Marișka răspunse voioasă:

— Da, mosiu Patrachi! Iubește Marișka la zugrave ca chinte bine, băieți bun, lucrezi puțin!

— Bravo Marișka! urlă maistrul Petrache, înșfăcând servitoarea de mijloc și făcând o piruetă cu ea. Ei bine, dacă vrei să ne vezi lucrând ca niște zmei, șterge-o iute și fă-ne patru cafele cu caimac, groasă, nu prea dulce și fierbinte să ne ardă în… teremtété!

Servitoarea se smulse din brațele sale și o luă la goană, strigând:

— Mintenaș, mastoro Patrachi!

Lucrătorii, dezmorțiți, se strâmbau de râs. Peste puțin timp, servitoarea, cumsecade, le aduse pe-o tavă patru cești cu cafea, la care adăugase tot atâtea lingurițe cu dulceață și pahare cu apă – politețe elementară oricărei ospitalități românești, prea puțin cunoscută în Occident, unde semenii te lasă să mori de sete și de pofta de-a bea o cafea (a lor nu e niciodată turcească, ci, vai! o biată zeamă de umbrelă).

Cu moralul ridicat de tratația gustoasă, cei patru își luară inima în dinți. Matei și Ițic, amândoi ocupați cu tavanele, se avântară pe scări, mergând ca pe picioroange, unul pentru a-și semăna miozotisele, celălalt pentru a trage ciubucele. (Minunată metodă de lucru, în treacăt fie zis, născocită de germani, cu totul necunoscută în Franța și care crută muncitorului oboseala de-a coborî neîncetat pe scară ca s-o mute din loc în loc, iar patronului o mare pierdere de timp.)

Meșterul Petrache și Adrian începură și ei lucrul, primul să prepare „ultimul strat" de ulei pentru verandă, celălalt să imprime pe zidurile unei odăi un șablon reprezentând scene de vânătoare.

Pălăvreala era în toi. Vocile și râsetele izbucneau unele după altele. În timpul lucrului, fiecare povestea peripețiile chefului din ajun. Patronul, jos, pe dușumea, cu o găleată între picioare, dădea tonul hărmălaiei și asmuțea elanul lucrătorilor, în timp ce-și întindea zugrăveala, adăugând când culoare, când ulei, sicativ sau terebentină, pe care i le da Serafim. Adrian, din odaia lui, asculta nimicurile, râdea din toată inima și acoperea pereții cu păduri, vânători, câini și cerbi, – toți verzi.

Dar încetul cu încetul, vocile slăbiră, istovite; răspunsurile și râsetele se răriră; piepturile obosite scoteau niște sunete hodorogite și, după un ceas, o tăcere aproape generală domnea în bina. Din timp în timp, ritmul unei scări în mers din loc în loc, o tuse scurtă, seacă, un oftat de nemulțumire sau vocea abătută a patronului care cerea ucenicului:

„Albastru de Prusia”… „Verde închis”… „Ia-o dracului de-aici, p-asta!” – cădeau solitare, în mijlocul tăcerii generale. Apoi Adrian nu mai auzi nimic, somnolența și amorțeala zilelor posomorâte învăluiră totul într-o toropeală, binaua pieri din ochii lui Adrian și gândurile lui se înapoiară pe tărâmul nuferilor albi, al cerului albastru (nu albastru de Prusia) și mai ales la ideea fixă de a-l revedea pe Samoilă Petrov și de a-l câștiga planului său de a-l libera pe Mihail.

Mașinalicește, visând mereu, aplica șablonul pe perete, trecea pensula pe deasupra desenelor croite în tipar, ridica șablonul și repeta operația, mecanic, mai departe, când, smulgându-se din visare, observă că tocmai aplicase șablonul cu cartonul desenat întors pe dos. Mizerie!… Cu cartonul într-o mână, pensula în cealaltă, Adrian privea amărât pădurea cu rădăcinile copacilor în sus, vânătorii cu capetele în jos, cerbii și câinii cu labele în aer. Și necunoscând vigurosul cuvânt al lui Cambronne, prompt pe malurile Senei în cazuri asemănătoare, trase printre dinți o înjurătură românească, în stare să-l înspăimânte chiar pe Cambronne, deoarece orientalii sunt neîntrecuți la înjurături.

Dacă Adrian înjura aproape în gând, ca să nu fie auzit, în schimb o altă înjurătură răsună alături, zbârnâind geamurile. Maistorul Petrache urla furios:

— Pe toți sfinții martiri ai bisericii!… Cine a băgat roșu de Berlin în cutia cu verde Van Dyck? Am prăpădit două chile de ulei!

Nimeni nu crâcni. Serafim, cu vocea lui monotonă, că „e din cauză că în ziua încetării lucrului a fost aruncat totul claie peste grămadă în ladă și acum trebuie verificat totul înainte de-a fi întrebuințat”.

Adrian, mulțumit că nu-i singur în pagubă, spălă în liniște panoul greșit și-i trase un strat de vopsea, în timp ce patronul, necăjit de confuzie, aruncă o privire asupra lucrului făcut de cei doi lucrători ocupați cu tavanul. Nemulțumit, le spuse:

— Dragii mei, fiți așa de buni și coborâți-vă de pe scări. Miozotisele

tale, Matei, sunt moarte, vestejite: iar falsele tale ciubuce, Ițic, n-au niciun relief…

— Iar eu, interveni Adrian la rândul lui, am pus șablonul cu sus-n jos!

Bietul meșter sări în sus:

— Peste tot peretele? întrebă el.

— Nu! numai o singură foaie, răspunse Adrian.

— Bine! S-o lăsăm baltă! S-o ștergem! strigă zugravul. Azi toți avem privirea tulbure. Ne vom scoate pârleala mâine. Jumătatea asta de zi vi-o plătesc. Strângeți uneltele!

Toată lumea fu satisfăcută. Îl încredințară pe patron că mâine fiecare va munci „ca un turbat”, ca să câștige cele trei ore pierdute. Și plecară.

*

În stradă, Adrian își scoase ceasul, era patru și jumătate, își zise: „Samoilă nu poate să fie așa devreme la *ceainic*”.

Și se îndreptă, la voia întâmplării, spre casa sobarului – artist-pictor, din strada Zidari. Un cartier liniștit, de mici burghezi. La nr. 7 al sus-numitei străzi, văzu o locuință modestă; bătu la poarta de lemn a curții şi-o întredeschise cu grijă, de frica vreunui câine. O femeie de vreo patruzeci și cinci de ani, foarte grasă, pieptănată și îmbrăcată rusește, ieși din bucătărie și-l întâmpină, zâmbindu-i prietenos, ca unei cunoștințe. Adrian salută și întrebă:

— Domnul Samoilă Petrov aici stă?

— Da, domnule, intrați numai! Vă așteaptă de azi-dimineață și m-a întrebat de dumneata de trei ori până acum.

— Cum se poate asta? făcu Adrian, mirat. Dumneata nici nu mă cunoști!

— E adevărat, dar toată ziulica mi-a vorbit de întâlnirea de-aseară cu dumneata, în Grădina Publică. Ține mult la dumneata și-mi pare bine că te cunosc și eu.

În acel moment, Samoilă țâșni dintr-o camera din fundul curții și năvăli spre Adrian, cu brațele întinse. Purta o rubașcă albă, guler moale și lavalieră neagră, sclipind de grație și tinerețe, plin de exuberanță, de viață, de mândrie, de încredere în sine și nădejdile sale. Apucându-l de braț și conducându-l pe Adrian spre atelierul său, revărsă asupra lui un potop de cuvinte drăgăstoase:

— În sfârșit, iată-te! De azi-dimineață te aștept cu nerăbdare. Închipuie-ți, un cunoscut de-al meu te-a zărit, pe la ora opt, plimbându-te în port, în compania unui vânzător de plăcinte. Persoana asta a fost de față la bătaia cu confeti de ieri, te cunoaște din vedere și s-a rostit cu oarecare dispreț asupra plimbării dumitale. Poți să-ți închipui, cum l-am pus repede la punct! Cu ocazia asta, am aflat că nu lucrezi azi și bazându-mă pe sinceritatea promisiunii de ieri-seară, eram sigur de vizita dumitale. Am și prevenit-o pe mama, să te roage să mă aștepți puțin, dacă ai fi venit cumva în lipsa mea.

Din pragul ușii de la intrare, strigă maică-sei, cu un glas de copil răzgâiat:

— Mamă! Vrei tu să pregătești samovarul?

Intrară în casă, unde Adrian văzu două încăperi, curate, modest mobilate: o cameră de culcare și atelierul-cabinet de lectură al lui Samoilă, unde domnea o mare dezordine de artist, care-l impresionă și încântă pe Adrian. Vreo cincizeci de pânze, de toate mărimile, acopereau pereții, din temelie până-n tavan. Peisajul domina, ici-colo câteva capete de studiu și două compoziții cu subiecte religioase. Numeroase reproduceri în alb-negru și cromolitografii după capodoperele lui Rembrandt, favoritul lui Petrov, precum și numeroase portrete ale maeștrilor penelului, muzicii și literaturii, prinse cu ace aproape peste tot.

Pe biroul său, încărcat cu vrafuri de cărți, trona Tolstoi, flancat de Pușkin, Vereșaghin, Lermontov, o fotografie a măștii lui Beethoven, Eminescu, toate talmeș-balmeș. Lângă fereastră, șevaletul care adăpostea o pânză mare, aproape gata, care atrase atenția vizitatorului.

— Recunoști priveliștea asta? îl întrebă Samoilă.

— Cum, nu! Mi-e familiară! zise Adrian. Ce nume i-ai dat?

— Cum ai boteza-o dumneata?

— Pe cuvântul meu… I-aș spune *Dunărea în fața Brăilei*.

— Ei bine, așa să fie! exclamă pictorul. Mă gândeam s-o intitulez *Balta Dunării*.

— Nu prea se potrivește, opină Adrian. Bălțile sunt pe al doilea plan, în timp ce fluviul, cu măreția detaliilor, domină totul. Încolo, îți mărturisesc că nu mă pricep deloc. Iubesc pictura, la fel cu toate artele – cu excepția literaturii – adică fără s-o adâncesc. Încă dibuiesc.

— Atunci, ne vom completa unul pe altul. Eu îți voi vorbi despre pictură, iar dumneata mie despre literatură. Acolo ești mai la largul dumitale decât mine.

— Nu știu până unde pot pătrunde taina literelor, dar să spui că eu m-aș pricepe, e prea mult. Desigur, totdeauna m-am scăldat în această lumină binefăcătoare, am privit fără răgaz în inima ei, dar domeniul este atât de vast, că-mi sperie dorința de-a mă instrui. Îmi lipsesc atâtea…

— Știi vreo limbă străină?

— Ei, vezi? Ai și pus degetul pe una din ignoranțele mele. Nu cunosc decât greaca modernă și asta, cum! Dar aș schimba-o, de bunăvoie, cu franceza, de pildă, în ciuda ironiei dumitale… La nevoie, aș adăuga, pe deasupra, și româna.

— Oh, cum ni se potrivesc dorurile! suspină Samoilă. Și eu ard de dorința de-a cunoaște franceza, Franța, Parisul cu capodoperele sale!

— Totuși, dumneata stăpânești rusa, care-i cu totul altceva decât greaca mea șchioapă.

— N-are a face, nu-i o limbă universală. Și, ca și dumneata, tânjesc să zbor spre marile înălțimi.

Petrov avea în conversație unele familiarități și o mimică ce-i plăcură lui Adrian. Plimbându-l prin fața tablourilor sale și dându-i o sută de explicații asupra subiectelor, desenului, coloritului, expresiei, mai mult sau mai puțin reușită a gândirii sale, Samoilă îi strângea brațul, îl bătea pe umăr, făcea glumele cele mai caraghioase. Ascultându-l, Adrian îl compara cu Mihail și-și zicea: „Ce diferență uriașă!”

Și totuși se simțea atras de acest om, vibrând în întregime de entuziasm, cu aceeași putere ca în întâlnirile lui cu Mihail. Acest fapt îi păru ceva nou și minunat. Doi oameni… Descoperise doi oameni. Primul se apropia cu greu; al doilea, în goana mare.

*

Samovarul în clocote, cu armurile scânteietoare, fu adus de mama lui Petrov, cu grația și îndemânarea proprie rușilor. Pe tavă, două cești mari, cu farfurioare adânci, zahăr, lămâie, rom și pesmeciori. Adrian nu fusese niciodată atât de bine servit.

Buna mamă a lui Petrov îl întrebă:

— Pictezi și dumneata?

— Da, doamnă: spoiesc pereții! glumi Adrian.

Samoilă, care turna ceaiul, protestă:

— Nu-l crede, mami! Adrian este un băiat desăvârșit. De câteva săptămâni mă căznesc să pun mâna pe el. Dar, de-acum, am și devenit prieteni vechi. Nu-i așa, Adriane?

Rămânând iar singuri, sorbind zgomotos ceaiul, Petrov întrebă:

— Ai prieteni?

— Nu-ți răspund acum, spuse Adrian, și te întreb la rândul meu: dar

dumneata ești bogat în direcția asta?

Limba pictorului plescăi:

— Am o sumedenie de cunoștințe, dintre care unele îmi sunt apropiate. Am fost militar, practic sportul și vizitez multă lume. Dar, lucru curios, fără să fiu mai citit decât prietenii mei, mă despart totdeauna de ei cu o stare de emoție, încă neîmpărtășită, ca la un spectacol care nu satisface dorințele. Nu prea mă potrivesc frivolității lor, cu toate că pornim uneori la „vânătoare de femei”, chefuri și nesăbuințe destul de jalnice. Totuși – nu știu cum să-ți explic – s-ar zice că în anumite momente nu sunt același om. Câteodată, reîntorcându-mă după o seară petrecută cu cei mai buni dintre ei, mă simt doborât de tristețe: îmi rămâne un gust de amărăciune, care trebuie să provină din efortul meu de-a obține maximum de plăcere de la viață. Și notează, e vorba de plăcerea ce ţi-o dă emoția artistică: pe asta vreau s-o împărtășesc unora dintre ei și s-o văd licărind în ochii lor. Asta ar fi pentru mine adevărata fericire, atunci m-aș simți pe de-a-ntregul înțeles. Ei bine, această scânteiere de bucurie am văzut-o într-o seară în ochii dumitale.

— Când asta? făcu Adrian surprins.

— Acum câtva timp… Mai înainte, te ascultasem de mai multe ori de la masa mea, în mijlocul hărmălaiei din ceainărie, cum citeai meșterului Petrache și-i tălmăceai anumite pagini din cărți: o dată era vorba de scena unde Rascolnicov cade la picioarele Soniei, în *Crimă și pedeapsă*, și lămureai înflăcărat patronului dumitale măreția acestei scene. Bunul om te urmărea cu greutate – pricepând pe ici-colo – dar dumneata o porniseși în goana mare, fără să iei seama că tovarășul era adesea foarte stânjenit de entuziasmul dumitale.

— Mi-aduc aminte, zise Adrian, încurcat.

— Nu-i totul. Te-am surprins, de asemenea, pe cale să te entuziasmezi de unul singur și atunci am putut să-mi dau seama de măsura sincerității dumitale în bucuria de a gusta arta…

— Dar tocmai dumneata faci pe polițistul?! strigă Adrian.

— Deloc. Pui prinsoare că ai vederea slabă.

— Da! sunt cam miop, mai ales când se înnoptează.

— Ei bine, într-o seară ai intrat la Procop cu un pachețel. Nu se aflau acolo decât vreo cinci-șase persoane, printre care și eu, într-un colț puțin luminat. Așteptam un lucrător. Ai desfăcut pachețelul, ai scos două cărți, ai tăiat câteva pagini și citeai cu înfrigurare, răsfoiai, apoi te cufundai din nou în lectură. După aceea, sprijinindu-ți bărbia în podul palmelor, ai pornit în lumea visurilor, dar cu privirea înfiptă drept în ochii mei, care strigau fățiș: „Dar spune-mi, despre ce e vorba!” E drept că în timp ce d-ta stăteai în lumină, eu nu. Și atunci am putut vedea în voie licăririle bucuriei, pe care n-o poți gusta decât singur, în clipa când n-ai în față oglinda prieteniei de care-ți pomeneam. La urmă, atingându-mă în treacăt de masa dumitale, ca să ies, am văzut că erai în tovărășia lui Sienkiewicz și Balzac: *Hania* și *Moș Goriot*.

— Și de ce n-ai trântit un pumn în masa mea, ținându-mi de îndată discursul ăsta? făcu Adrian cu melancolie.

— Ah! suspină Samoilă. Nu poți cădea din senin peste cineva. Dacă am făcut-o ieri-seară, în Grădina Publică, e pentru că aveam două pahare cu vin în nas.

— Nu-i adevărat, Samoilă! protestă Adrian. Poți să dai buzna peste un om, să-i dăruiești elanurile tale, cerându-i-le pe ale lui, fără să bei ceva. Cea mai bună băutură pentru oameni ca noi este dragostea care ne umple inima și care dospește în noi de la facerea lumii. Beția și veselia ei sunt singurele pe care le cunosc, eu care n-am băut niciodată vin scump. Și e bine că această dragoste mi-a dat brânci – nu mai târziu decât ieri și azi-dimineață – căzând brusc și brutal peste un om amorțit de mizerie și nedreptate, și că am izbutit totuși să reînsuflețesc jăraticul ațipit al propriei sale dragoste, pe care nerecunoștința omenească aproape o ucisese. Petrov, am venit la dumneata cu gândul de a-ți vorbi despre

acest om și de-a ne uni strădaniile ca să-l câștigăm pentru noi și pentru viață, care-i place. Sunt fericit să-ți mărturisesc c-am găsit în dumneata mai mult decât ceea ce nădăjduiam, prietenul care știe să răspundă cu elan unei atari încercări…

— Cine-i omul ăsta? strigă Samoilă, zburlindu-și sprâncenele și sărind de pe scaun. Dacă este demn de prietenia dumitale, voi fi fericit să aspir la a lui. Cere-mi orice îmi stă în putere și sunt gata să execut: înainte de toate, uite punga mea și casa mea, dacă el e în nevoie!

În picioare, cu brațele deschise, frumoasa-i barbă răvășită, ochii aruncând flăcări de dragoste, Samoilă Petrov întrecea, în ochii lui Adrian, valoarea celei mai frumoase capodopere de artă: „Ăsta, își spuse privindu-l, ăsta nu mai e o născocire ieșită din creierul unui mare artist: ăsta este *o bucată de om* vărsată din măruntaiele lui Dumnezeu. Și este a mea!”.

Prinzându-l de mână, îi zise cu adâncă părere de rău:

— Bunul meu Samoilă! Dumneata cinstești prietenia și mă copleșești, arătându-mi această măreție sufletească. Dar, în cazul nostru, a da, n-ajunge, trebuie să izbutești ca să ți se *primească*. Deși sunt sărac, fără altă avere decât brațele, am făcut același gest ca și dumneata, cu aceeași spontaneitate, și m-am lovit de un refuz de granit.

— Dar cine-i oare ființa asta ciudată? Nu cumva, din întâmplare, e aceea cu care ai fost văzut, azi-dimineață, prin port?

— El este!

— Vânzătorul de plăcintă?

— Exact. Acest vânzător de plăcintă este primul meu prieten, descoperit ieri la ora două, ca să descopăr, trei ore mai târziu, prietenia dumitale, pe care o doream și o hrăneam în sufletul meu, de atâta amar de vreme. Pe amândoi v-am descoperit din întâmplare. Gândește-te, deci, Samoilă, în ce ocean de neștiință trăim.

Pictorul, vădit tulburat, rămase încremenit, cu privirea agățată de ochii lui Adrian, în care încerca să prindă imaginea lui Mihail, care-i scăpa.

— E român? întrebă, ca și cum s-ar fi trezit din vis.

— Nu, nu e român.

— Din ce țară vine?

— Nu știu.

— Trebuia să-l întrebi.

— Am făcut prostia asta și m-a repezit.

— Tii, ce pasăre grozavă! exclamă Samoilă. Vorbește românește?

— Foarte puțin. Ne înțelegem în grecește, dar mi-a spus apoi că știe șase limbi. L-am văzut chiar eu citind franțuzește.

— Franțuzește? sări Petrov.

— Da, prietene. Și omul ăsta se află într-o mizerie, de unde nici păduchii nu lipsesc.

Pictorul își acoperi ochii.

— Nu se poate… nu se poate! gemu el. Și cine știe ce valoare omenească o fi reprezentând!

— Nu e vorba aici de „cine știe”, spuse Adrian cu fermitate. Sunt sigur de asta. Am petrecut câteva ore cu el și m-am simțit ca un țânțar pe lângă un elefant.

Petrov îl înhăță pe Adrian de umeri:

— S-alergăm într-ajutorul lui! strigă el. Trebuie să-l găsim, să-i vorbim înțelept, prietenește, să-l batem, la nevoie, dar să-l scoatem de-acolo cu orice preț!

Adrian zâmbi trist.

— Regăsesc în dumneata primul meu val de generozitate, dar asta nu folosește la nimic sau cel mult va servi să-l îndepărteze de noi.

— Atunci, ce-i de făcut?

— M-am întrebat și eu și am întocmit un plan…

— Ce plan? Cum să facem? se repezi pictorul.

— Ei bine, trebuie să te porți cu el așa cum fac marii artiști necunoscuți în fața gloriei: o lasă să vie la ei singură, slujind-o în același timp cu sinceritate, dragoste și pasiune. Să ne mulțumim, pentru un moment, să fim doi prieteni care vor binele lui Mihail și să-l iubim, pe tăcute, căci unui om, mi-a spus într-o zi mama, poți să-i iei ceva cu sila, dar nu poți să-i dai cu sila.

Apoi Adrian strânse voinicește mâna lui Samoilă și-l părăsi, spunându-i:

— Pe curând!

Cei doi conspiratori ai prieteniei n-aveau să se revadă așa de curând. A treia zi de la vizită, Petrov fu nevoit să plece foarte departe, la țară, ca să facă niște sobe de teracotă în locuința bogată a unui moșier, unde întârzie șase săptămâni.

În acest timp, viața lui Adrian nu fu deloc veselă. A mamei sale, cu atât mai puțin. Iar Mihail suferi o nouă lovitură.

Era și natural să se întâmple astfel. Mai întâi, fiindcă Leana își luase însărcinarea să repete, în gura mare, scandaloasa întrebare prin care Adrian o rugase să-i spună dacă putea să-l iubească pe Mihail! Și să-l aducă acolo pe „păduchios!"

— Ce spui de asta! se văita către prietenele ei. Poate fi ăla o relație pentru „oameni bine?" Numai p-ăla l-a găsit drăguț în tot orașul, ca să mi-l prezinte mie, care la București n-am avut decât cunoștințe simandicoase? Ah! nu! Asta-i culmea! Mă întreb dacă nu-i puțin nebun…

— Și eu mă întreb, sări o prietenă, dacă prietenia lor nu ține de dragostea turcească sau grecească… În sfârșit, ceva curat nu e, dimpotrivă, dă de bănuit. (Prietena nu știa că „dragostea", presupusă de ea între cei doi, poate „depinde" pur și simplu de bărbatul care se naște într-o hasna, şi-o proclamă azi, în cărți foarte elogiate și apreciate, la Paris și aiurea!)

Și pentru că bănuielile prietenelor Leanei și „culmea" ei să fie îndreptățite, Adrian le dădu o mână de ajutor: tot timpul liber și-l petrecu numai cu „păduchiosul". Surd și orb, cu capul sfidător ca un animal frumos, în zori, la prânz, seara, pe ploaie, și pe timp frumos, duminica sau în zi de lucru, Adrian tăbăra pe cel ce întruchipa pasiunea vieții sale. (Binecuvântată să fie această pasiune, în vecii vecilor, căci dacă lumea va deveni într-o zi mai bună, asta numai grație ei va fi!)

Erau zile când, sculat prea devreme, nu îndrăznea să-l stânjenească pe Mihail la lucru. Ca să-i strângă mâna, Adrian se posta în fața plăcintăriei, din care ieșeau aburi de plăcintă coaptă. Și acolo, ghemuit pe

un trunchi de salcâm, cu nasul într-o carte, pândea ieșirea slugii geniale, marele său prieten. Treceau hamalii și căruțașii portului. Treceau fetele și femeile care cârpeau sacii. Trecea toată suflarea matinală a mahalalei harnice. Adrian nu vedea, n-auzea nimic! Și, Doamne! ar fi avut ce, fiindcă lui îi erau destinate, strâmbături de văzut și răutăți de auzit. Și pe unele, și pe altele, viața ni le oferă din plin, în aceiași măsură cu dragostea.

„…Naivule, care-l iubești pe Mihail cu o tandrețe „suspectă”, mergi înainte surd și orb, continuă-ți drumul.”

Calm, sincer, neclintit în singurătatea sa, de neabătut în consemnul său, Mihail accepta avalanșa pasională a „nebunului”, se apăra cum putea mai bine și-l înțelegea. Înțelegea că n-are nicio vină, că el era totul în cabala pe care strada Grivița o urzea împotriva amândurora, doar pentru că Adrian îi arăta o dragoste, veche de când lumea, fără să se sinchisească de ochii răi ce-i pândeau. Era precum copacul care-și înalță ramurile în prea plina lumină a cerului, fără a roși de înflorirea lui.

Și, aproape egal de fericiți, cei doi prieteni se dăruiau arzătoarelor discuții sentimentalo-filozofice, lăsându-le pe cumetre să clevetească, în spate, despre „ailaltă haimana, venită de peste nouă mări și nouă țări, oploșită în dugheana albanezului, încă și mai murdară decât patronul ei și tot așa de lacom să facă avere la noi, ca să nu mai pomenim de relațiile cu feciorul spălătoresei, care aleargă după el ca purceaua în călduri după vier!”

Cât despre biata spălătoreasă, ea – la fel ca și Mihail – se ținea dreaptă și înfrunta grindina ce cădea aproape de peste tot; dar când se întâmpla ca „grindina” să pornească de la propriul ei fiu, atunci, încovoiată, plângea cu coatele pe genunchi și cu amândouă mâinile acoperindu-și capul, ca și cum s-ar fi apărat. Căci Adrian, crunt ca toți inocenții și nemilos ca orice copil răsfățat, cerea, zi și noapte, mamei sale,

să-l primească pe Mihail acasă la ei, să-l considere „ca băiatul cel mare”. Numai atât!

Sărmana mamă acceptase cu dragă inimă să spele și să repare rufăria sărăcăcioasă, pe care Adrian i-o aducea fără știrea lui Mihail; ba îl și îmbogățise cu câteva cămăși purtate, căpătate de prin casele înstărite și se oferea să-l recomande călduros, pentru o slujbă mai bună la stăpânii ei. Dar ca să-i dea adăpost în căminul ei?

— Ehei, copile! îi spunea lui Adrian, nu știu cum să mă dezvinovățesc în ochii oamenilor, că te-am adus pe lume pe tine, singura mea avere, și tu ai vrea ca eu să adopt o nouă comoară de teapa ta? Fie-ți milă, băiatul meu!

Adrian răspundea:

— Puțin îmi pasă! Eu nu trăiesc cu „oameni”, ci cu tine și *oameni* ca Mihail. Oamenii? Să-i ia ciuma! Dacă s-ar ocupa de mine, cât mă ocup eu de ei, aș fi desigur mai mulțumit să-i văd sătui și să-i știu la adăpost, decât crăpând de mizerie. Asta-i toată omenia mea față de cei care nu cer decât atât de la viață. Și fie că li-e sau nu pe plac, eu nu mă despart de Mihail.

— Și Leana? îl întrebă maică-sa. Ai să vezi c-o să fugă de la tine.

— N-are decât! Bocancii lui Mihail îmi sunt mai scumpi decât ea.

— Dar Mihail nu este decât un prieten. O să ai nevoie de-o femeie.

— Am întâlnit o sută până acum și o să mai găsesc o mie, mâine; numai să consimt a fi măgarul lor. Arată-mi o femeie care să fie dublată de un Mihail și sunt gata să înghit un chil de gaz! Cât despre rest, voi face tot ce vrei, dacă poți să-mi arăți un al doilea Mihail.

Oțeliți în nevinovata lor pasiune, cei doi prieteni continuară să se întâlnească, la fel ca doi îndrăgostiți, înfruntând limbile clevetitoare, ochii dușmănoși și chiar ocările în față.

Dar, într-o dimineață, tare devreme, pe când Adrian îl întovărășea pe Mihail în cei două sute de pași, obișnuiți înainte de despărțire, îi

surprinse, chiar la cotitura străzii Grivița, un uruit de trăsură, cântec de vioară și urlete răgușite de bețivi. Și în clipa când se opriră din mers ca să vadă cine erau cheflii matinali, aceștia săriră brusc din trăsură: cei trei frați Scatiu, trei turbați, care se năpustiră asupra celor doi prieteni, pe mutește, fără o vorbă sau înjurătură. Mihail și Adrian abia avură timpul, unul să se debaraseze de coșul său, celălalt să pună mână pe-o piatră, că se și treziră la pământ, complet năuciți de lovituri de pumni și picioare, marfa răsturnată în țărână, tăbăcită înadins cu picioarele de cei trei haidamaci, care, satisfăcuți, se urcară în trăsură și-și luară tălpășița, fără să sufle măcar o vorbă.

Totul dură un minut. Chelfăneală neînsemnată la Brăila, fiindcă nu cursese sânge și nici vreo coastă ruptă. Ceea ce-l făcu pe Adrian, adunându-se de jos, să tune împotriva slăbiciunii sale fizice:

— Of, Doamne! dacă mi-ai fi trimis în clipa asta un deget de-al lui Codin, mi-ar fi fost de-ajuns să răpun pe cei trei borfași.

Mihail, adunând ceea ce rămăsese nestricat din marfă, obiectă filosofic:

— Paguba nu-i mare, dacă cei trei geloși or fi măcar satisfăcuți… Și dacă noi o să fim în stare, numai cu atât să ne răscumpărăm dreptul la împământenire, tot noi trebuie să le mulțumim.

*

În primele zile ale lunii august, Petrov se întoarse de la țară, negru ca un țigan și triumfător ca un războinic victorios. Se dedase vieții țărănești și își neglijase adesea lucrul, ca să dea o mână de ajutor celor împovărați de munca câmpului, cunoscu o bună parte din acele nedreptăți administrative, care rămân nepedepsite pentru totdeauna, iar seara se adăpase la dulcea poezie populară, în tovărășia greierilor și a furnicilor

îndrăgostite.

Pus la curent de Adrian, despre câinoșeria mahalalei care-i umilise, pe el și pe Mihail, luându-i la bătaie, Petrov deveni furios și vru să plece îndată în căutarea fraților Scatiu.

— Îi știu ce le poate pielea, spuse el; ăștia sunt plevușca portului. Și n-o să-mi fie greu, nici trei contra unu, ca să le rup coastele.

Adrian îl potoli:

— Asta ar naște răzbunări și ne-ar sili să trăim viața lor de răfuieli neîncetate. Nu țin deloc la așa ceva, iar Mihail și mai puțin. N-o să mai vrea să te cunoască.

— I-ai și vorbit despre mine?

— Mult.

— Ei bine, se-arată dornic să-i fiu prezentat?

— Nu arată nimic. Nu mi-a răspuns o vorbă, la tot ceea ce i-am spus despre dumneata. Dar asta nu înseamnă nimic, la un om ca el. Nimic nu ne împiedică să mergem numaidecât în port, să-l găsim, cu condiția de-a fi discret, prudent.

— Dar cum o să mă înțeleg cu el? Ca orice brăilean de baștină, cunosc limba greacă, dar mi-e greu s-o vorbesc.

— Mi se pare că el vorbește și rusa, opină Adrian.

— Oh, atunci, strigă Petrov, sunt călare pe situație.

— Ferește-te să nu dai în gropi. Și lasă-mi mie sarcina periculoasă de a-l face să vorbească fără voia lui sau să accepte cutare propunere, care nu-i spune mare lucru.

Într-o după-amiază fierbinte, când se afla acasă la Samoilă, Adrian hotărî să prezinte pictorului pe Mihail. Acesta, tot pălăvrind, desena în cărbune, sub privirea distrată a lui Adrian, care cerceta – fără să-și dea seama – sufletul pictorului, spre a se încredința de sinceritatea sa.

Observând înfățișarea spilcuită a lui Petrov, îi spuse:

— Știi, nu trebuie să fii în contrast prea izbitor cu zdrențele lui Mihail… O simplă măsură de prevedere.

— Vrei să mă gătesc cu salopeta de sobar? Mi se întâmplă adesea să ies astfel, atunci când îmi car materialul necesar.

— Nu! spuse Adrian. Pune-ți, pur și simplu, niște haine mai purtate, ca ale mele.

Samoilă se execută. Nu-și mai puse guler, la fel ca Adrian, și ieșiră.

Afară, arșița soarelui îi sili să cotească drept prin Grădina Publică, care le reaminti cu duioșie de prima lor întâlnire, dar trebui să părăsească iute marea alee, ca să evite două cunoștințe ale lui Petrov, ce flecăreau pe-o bancă.

— Ăștia-s niște „pisălogi”, lămuri pictorul, târându-l pe Adrian pe o potecă singuratică – sectari închistați în formule mai rigide decât o stâncă. Nu-mi plac. Își trec viața fără să dea ceva din ei, te ciupesc de bani fără rușine și îți compromit cele mai frumoase năzuințe omenești.

— N-am relații cu ei, răspunse Adrian. Și ei mă lasă-n pace. Fă ca mine. Sectarismului, oricare ar fi el, îi lipsește bunătatea, chiar când o monopolizează. E contrariul vieții care n-are nimic exclusivist, nici chiar în moarte, al cărui soroc e adesea amânat. De asemeni, mă străduiesc să înțeleg și să tolerez tot și toate, cu condiția să nu mi se impună ceea ce-i potrivnic felului meu de-a fi. Altminteri, devin violent.

— Suntem făcuți ca să ne înțelegem! strigă Petrov. O să facem tustrei o frumoasă trinitate, dacă și Mihail o fi ca noi.

— El e mai dihai decât noi, spuse Adrian, voind să revină asupra celor spuse. Dar pictorul îi reteză urmarea, cu o exclamație bruscă, în fața priveliștii ce se oferea ochilor în acea clipă, ca o încântare, la picioarele lor:

— O-o-oh! privește, Adriene, ce peisaj e astăzi! Ai crede un relief pictat de-un artist impresionist și mai aproape de noi, cum nu l-am văzut niciodată! Toate amănuntele parcă sunt sculptate cu dalta.

— Ai impresia asta, fiindcă se apropie furtuna, observă Adrian, absorbit de priveliștea portului și a deltei nesfârșite.

Deși obișnuiți din copilărie cu această panoramă, duioșii noștri hoinari fură pe deplin cuceriți, dar fiecare în felul său. Samoilă, pictor, necunoscând vreodată mizeria, distingea mai degrabă latura decorativă, în timp ce Adrian nu putea dezlipi frumusețea unei imagini de amintirea ei dramatică. Astfel, bălțile cu stufărișe de papură, pajiștile cu sălcii plângătoare, brăzdate de acele canale naturale ce sclipeau ca argintul viu, îi reamintea pe Codin și sfârșitul său dramatic, pe moș Dumitru și înjunghierea frumosului armăsar. Priveliștea minunată a portului îi producea, de asemenea, o emoție ciuruită de tristețe. Aceste șiruri nesfârșite de oameni în cămașe, mergând cu pași mărunți să-și deșerte sacii în pântecul vapoarelor; acei vlăjgani care țopăiau cu povara în spate și își puneau piedici în glumă, care fredonau voioși, aruncau mășcări femeilor și păcăleau pe cel ce-i privea, cu buna lor dispoziție, Adrian îi cunoștea. El știa că la începutul zilei, în timpul formării echipelor, acești tovarăși sumbri, feroci, gata de omor, își dispută dreptul la viață, cu cuțitul în mână. Câte neveste, câte mame deznădăjduite nu văzuse el, alergând de-a lungul cheiurilor, smulgându-și părul în fața băltoacei de sânge închegat al bărbatului sau fiului, căzut pe celălalt „câmp de onoare” al civilizației moderne.

Iată de ce, arătându-i lui Petrov, Adrian spuse cu tristețe:

— Vezi oamenii aceia de colo? Ai crede că-s la nuntă. Tocmai asta mă întristează. Văzut-ai vreodată un cal țopăind, în timp ce-și trage povara istovitoare? Oricât de uitucă și de căptușită cu veselie ieftină ar fi inima animalului-om, eu nu înțeleg totuși această putere de-a îndura, care-i justifică sclavia milenară. Este adevărat că munca trebuie făcută cu inima voioasă. Dar ce muncă? În niciun caz aceea pe care o obții cu șișul, dând apoi pe brânci. Acest fel de muncă ar trebui să-i pună pe oameni puțin pe gânduri…

Privindu-i apoi pe lopătari, care uscau cerealele, vânturându-le cu lopeți de lemn, Adrian adăugă:

— Mi-s dragi mai mult lopătarii… Ei nu lucrează la bucată. Se vlăguiesc din greu pentru doi lei pe zi, dar vezi cel puțin că-și dau seama de truda lor. Sunt niște biete animale de povară, care nu cunosc bucuria și-și blesteamă viața.

— Tocmai la ei mă uitam, de când sunt aici, răspunse Samoilă. Nu mă satur niciodată de priveliștea muncii lor; e cea mai bogată în mișcări frumoase, în colorit și cea mai curată dintre muncile portului. Îmi reamintește scenele pe care le văd în fiecare an la țară, în vremea treieratului.

Lui Adrian îi reaminteau altceva miile de hectolitri de grâu, răspândite pe rogojini uriașe și vânturate de lopătar. Îi reaminteau munca cea mai ucigătoare și mai prost plătită din port; munca întâmplătoare, ce greva adesea până la ruină prețul de cost al mărfii, amenințată de încingere. Era considerată o muncă ușoară, o pacoste neașteptată, ce cădea peste un câștig sigur. Niciun om tânăr și în putere nu se grăbea s-o caute. Dar într-o societate clădită pe nedreptate, orice trudă își găsește omul ei. Astfel, lopătarii se recrutau dintre bătrânii uitați de moarte, printre prăpădiții din cauza băuturii, femeile fără căpătâi și niciun dumnezeu, copiii vagabonzi, gălbejiți, ce nu-și mai amintesc să fi rostit vreodată cuvintele *mamă* și *tată*. Toți sunt plătiți cu o leafă de mizerie, știindu-se că muncă asta n-are importanță cine o execută.

Doamne! Nu-i o muncă de titan, să iei cerealele cu o lopată de lemn și să le vânturi. Într-adevăr, ai spune că-i o joacă: lopețile înșfacă grăunțele, într-un elan ritmat și le aruncă spre cerul de foc. Praf de aur care arde în soare. Grămada din stânga scade; cea din dreapta se mărește. Și desigur, priveliștea nu-i lipsită de frumusețe, dar lopătarul nu vede, nu simte nimic. El vântură, vântură într-una, vagoane întregi, pe zi. Și dacă i-se întâmplă să vadă și să simtă ceva, este astrul zilei care înaintează cu pași

de melc; e ochiul supraveghetorului atunci când vrea să pună lopata jos, ca să scuipe în palme; sunt brațele sale de plumb, însăși viața inutilă a bietului lopătar.

— E ora patru, spuse Adrian, scoțându-și ceasul. Haide să-l căutăm pe Mihail.

*

Abia se urniră din loc, că un vânt rece îi izbi în față. Cerul se întunecase deodată. Nori negri, grei, se roteau deasupra lor, amenințători. Fapt obișnuit vara, în zilele de arșiță mare. Trecând prin fața casei unui cantonier, auziră o voce de femeie care striga în curte:

— Să strângem iute rufele! O să avem furtună…

O sută de pași mai încolo, picături mari de ploaie, grele și reci, le șficui fața.

— Asta ne trebuia acum! zise Adrian. O să-l scăpăm pe Mihail.

Își ridicară gulerul de la haine, își traseră șepcile pe urechi și o luară la picior. În labirintul magaziilor, cu liniile ferate blocate de vagoane cu cereale, ploaia cădea cu găleata. Biciuită de vânt, se transformă îndată în vijelie.

Furișându-se de-a lungul zidurilor; trecând deseori de-a bușelea pe sub vagoanele ce le tăiau calea; sărind peste băltoace mari de apă și șuvoaie spumegânde, care le barau trecerea pe la toate răspântiile, cei doi prieteni ajunseră în sfârșit în piața portului și se urcară într-un vagon gol, la adăpost. Erau uzi ca niște șobolani ieșiți din apă și atât de obosiți, încât abia că nu-și puteau trage răsuflarea.

Se priviră unul pe altul și izbucniră în hohote de râs zgomotos. Samoilă, mai ales, cu vocea lui puternică, acoperea zgomotul furtunii. De sub șapca neagră a lui Adrian, decolorată de ploaie, o apă negricioasă îi

șiroia pe față, prelingându-se pe cămașa îngrozitor de murdară, în timp ce din barba lui Petrov, ascuțită, ca de țap, apa se scurgea ca dintr-o streașină. Înfățișarea pictorului era de nerecunoscut.

— Nu s-ar putea spune acum, că am avea nevoie de umbrelă! urlă Samoilă.

— …Și nici c-am fi venit aci să căutăm un vânzător de covrigi, într-o piață neacoperită, adăugă Adrian, care se căznea să vadă prin perdeaua de apă impresionantul spectacol ce se înfățișa ochilor.

Într-adevăr, acest spectacol merita să fie văzut, fiindcă nu se asemăna deloc cu ceea ce contemplaseră până mai acum o oră.

În piața portului, largă de câteva hectare și spălată de trâmbele de apă furioase, un imens talmeș-balmeș, de oameni, căruțe și cai, se luptau în furtună, cu un tragicomic vrednic de milă sau se lăsa copleșit, neputincios, de forța maiestuoasă a naturii dezlănțuite.

Furnicarul de hamali alerga acum cu pași de struț, în căutarea unui adăpost, fiecare vrând să-și apere cu ajutorul unui sac, mai degrabă hainele decât trupul aproape gol. Circa cinci sute de căruțași, grămădiți claie peste grămadă cu căruța lor cu un cal (ghioci), se zvârcoleau într-o mișcare greoaie de mulțime apucată de spaimă, urlau, înjurau, biciuiau animalele orbite de potopul biciuitor; desprinzându-se în pâlcuri o ștergeau din loc.

Se mai aflau apoi cei care se mișcau greoi, încet, resemnați, ca de pildă vânzătorii ambulanți, împovărați de marafeturile lor, vânzătorii de fructe, pepeni, băuturi răcoritoare; bucătari care frigeau pe grătare ambulante pește mărunt sau bucăți de ficat și măruntaie, gustări pe care le ofereau muncitorilor, la orice oră din zi.

Dar ceea ce reținea mai mult privirile celor doi prieteni era lupta înverșunată a sărmanilor lopătari, singurii muncitori din port siliți să uite de apărarea propriei lor piei, până ce nu adăposteau aurul fragil ce li se

încredințase, să-l acopere grijuliu cu prelate priponite la colțuri cu bolovani mari și numai după aceea să se pună și ei la adăpost. Ori, pe vijelia asta, osteneala lor era o muncă de-a surda, o muncă de Sisif.

La vreo sută de metri de vagonul în care se refugiaseră cei doi spectatori ai noștri, o pereche de lopătari părea deosebit de greu încercată de furtună. Bărbatul și femeia trebuiau să se descurce singuri cu piramidele de porumb. Nimeni nu le sărea în ajutor.

Petrov îi arătă lui Adrian:

— Ia privește la cei doi de colo. Câtă trudă, ca să mențină prelata.

În bătaia vântului, prelata, foarte mare și grea ca plumbul, se îngreunase și mai mult din cauza apei căzute; abia priponită într-o parte, le scăpa îndată din mâini, se umfla și se ridica în aer ca un balon. Și bietele brațe, istovite de oboseală, de vârstă, de nemâncare, se căzneau într-un chip jalnic s-o întindă deasupra boabelor înecate de apă.

Bărbatul urla de mânie, femeia, cu fusta lipită de picioare, cădea în genunchi de zece ori pe minut. La un moment dat, vântul îi smulse prelata din mâini și o aruncă peste bărbat, care dispăru sub ea.

În fața acestei scene hazlii, Samoilă se porni pe un râs cu hohote. Adrian nu-l imită, zâmbi doar ușor, temându-se de-o urmare oribilă. Și într-adevăr, bărbatul ieși de sub prelată, luă un bolovan de râu și-l azvârli asupra roabei sale. Izbită drept în piept, nenorocita se prăbuși.

Această sălbăticie smulse celor doi prieteni un strigăt de groază. Dintr-un salt, Petrov coborî din vagon, străbătu distanța cu pași mari și aruncându-se asupra bărbatului hain, îl culcă la pământ cu un pumn tot atât de greu, ca și pietroiul primit de femeie. Adrian îl ajunse îndată și amândoi ajutară pe nenorocita care sângera pe gură și pe nas.

Portul era acum gol. Vijelia bântuia cu furie. Dunărea și bălțile nu se mai zăreau, înghițite de perdeaua cețoasă de apă care cădea în cascade pulverizate de furtună. Și aici, patru nenorociți doborâți de-o tristețe pe care n-o bănuia nimeni.

Nesinchisindu-se de ploaia torențială, Adrian și Petrov reușiră să oprească hemoragia femeii, care părea moartă. Pictorul, amenințător ca un arhanghel bărbos, se răsti la bărbat, promițându-i că o să-l dea pe mâna jandarmilor. Dar bietul om, căzut în băltoacă, se resemnase în fața nenorocirii și se uita binevoitor la Petrov.

— Ia privește, îi zise, arătându-i marfa înecată, ai putea barem să te ostenești ca s-acoperi porumbul ăsta, fiindcă ai crezut că nu-mi erau deajuns furtuna și prelata și că-mi mai trebuia și pumnul tău pe deasupra.

— Puțin îmi pasă de porumbul tău, brută! îi strigă Samoilă. Nu vezi că ți-ai omorât femeia?

— Nu te prăpădi cu firea pentru ea, îl liniști bărbatul. A văzut ea altele și mai dihai, și n-a crăpat. „Femeia, ca și pisicile, are șapte suflete".

La auzul acestor cuvinte, nevasta scoase un urlet sălbatic, se ridică sprintenă, ca și cum nu i s-ar fi întâmplat nimic. Apucând o lopată care înota în apă, o ridică să-și lovească bărbatul, dar alunecă și căzu grămadă, plângând peste el, peste lopată și peste o întreagă viață de mizerie.

— Vedeți? făcu omul, râzând. Nu v-am spus eu că n-a murit?

Apoi, revenind la datoria sa, zise:

— Dați-mi o mână de ajutor ca să acopăr acest terci și p-ormă o ștergem de-aici.

Adrian și Petrov apucară prelata, cu brațele lor viguroase, și o proptiră cu bolovani mari, din lava vulcanică, ce se folosesc la pietruirea străzilor. Lopătarul adună cele două lopeți, își pescui din apă catrafusele și strigă femeii, care plângea într-una:

— Aide, scoal' d-acolo, vacă! N-o să crăpăm așa de curând, nici eu, nici tu! Hai, mișcă-te! Mai avem încă mult porumb de vânturat împreună, pân-să ajungem la capătul chinurilor.

Acest fel de mângâiere înduioșă pe Samoilă. Viața înfricoșătoare a celor două făpturi îi apăru în toată grozăvia. Avu remușcări că-l lovise pe

bărbat. Văzându-l îndepărtându-se cu femeia lui, reflectă: „Cu ce i-am venit într-ajutor? În loc să sar la timp, m-am distrat, privindu-l cum se lupta cu nenorocirea lui și nu m-am urnit din locul meu decât ca să-l pocnesc. A avut dreptate să mi-o spună”.

Apoi, către Adrian care mergea gheboșat:

— Hai să-i poftim la un pahar cu noi!

Alergară după lopătari, ajungându-i. Petrov li se adresă:

— Ascultați: credem că după o astfel de baie, n-o să fie greu să beți împreună cu noi o juma’ de țuică… Haideți… Ploaia nu pare s-aibă chef de stat. Dacă o să iasă soarele, ne înapoiem cu toții la „terciul” vostru.

La această invitație, figura lopătarului se lumină. Fața lui mare, scofâlcită și brăzdată de cute adânci, tresări de bucurie. Zise:

— Ah! ai vorbit mai frumos decât sfântu’ Ion Gură-de-Aur! Domnul să te binecuvânteze! Muream de poftă ca să pun un strop de rachiu pe limbă, dar n-am decât un singur gologan, cu care aș putea să-mi plătesc un păhărel… Da! vedeți dumneavoastră, n-aș putea să beau de unul singur și muierea să stea colo în fața mea, privindu-mă și înghițind în sec. E destul de amărâtă, ca s-o mai oropsesc și eu.

— Îți place mai bine să-i arunci un bolovan în cap! zise Petrov.

Omul își ridică lopata spre cer:

— Eh, da, dom’le! Asta ți se pare poate caraghios, nu? Dar intră te rog în pielea mea, timp de opt zile: ai plesni acolo, ca un pui de broască pe care-l strivești sub talpă: poc!…

Râseră toți patru. Femeia, încă plină de noroi și sânge, își aprobă bărbatul:

— Da, domnule! ați fi crăpat, cu siguranță!

Grupul se îndreptă spre intrarea în Docuri, unde cârciumile muncitorești sunt așezate în fața pescăriei. Privindu-i din urmă, ai fi zis: patru naufragiați scoși acum din apă. În umbletul lor, bălăbănindu-și brațele, trupurile păreau schiloade, iar picături de apă murdare li se

scurgeau de pe mâini și din mânecile hainelor.

În mai puțin de-o jumătate de ceas, furtuna înecase ținutul și dispăruse. Pe cerul de-un albastru sclipitor, nu zăreai decât câteva frânturi de nori alburii, răsfirați ca niște zdrențe. Soarele reapăru arzător. Munții Măcinului erau mascați de aburi, care se ridicau greoi, fumurii, ca și cum niște căldări uriașe ar fi clocotit undeva în vale. O oboseală generală stăruia asupra naturii, vlăguită de furtună.

Pe pământul încă acoperit de apă, sute de broscuțe, nu mai mari decât un bob, țopăiau încoace și încolo, riscând la orice pas să le strivești: poc! sub talpă.

Portul, spălat, împrospătat, reînvia. Un furnicar de oameni se ivi buluc prin ușile vagoanelor și dughenelor, sau revărsați din adâncul vapoarelor și șlepurilor, ca albinele din stupul lor. Cei care se udaseră și trebuiau să lucreze, se dezbrăcau până la cămașă, își întindeau veșmintele la soare și reîncepeau munca întreruptă.

Lopătarii alergară primii la grămezile lor de cereale. Perechea care întovărășea pe Adrian și Petrov, alergă, la rândul ei, urmată de aceștia și vorbind cu glas tare. Prelata fu ridicată, porumbul întins într-un strat mare și subțire, pe care începură apoi să-l vânture neîncetat cu lopețile.

Tot trudind, bărbatul vorbea singur, neobosit, în timp ce cei doi prieteni – tot spetind într-una să-l vadă pe Mihail apărând din vreun cotlon – îl ascultau și se prăjeau la soare:

— …Nu trebuie să ai necaz pe mine, dar asta e… spunea el. E bine să te înfurii, să lovești un necunoscut și să-i zici: *bestie!…* dintr-o pricină sau alta… Dar încearcă să te pui în locul lui… De pildă, să vânturi ca mine porumbul și sărăcia, timp de treizeci de ani… Da, treizeci de ani! și atunci

ai vedea… Hm!… pe dracu’… Nu ești de piatră… Ții cât ții, până-ntr-o zi, când plesnești ca o cămașă argăsită. Dar cămașa o arunci, pe când pielea… eh, păstrezi totdeauna un pic de milă pentru ea, oricât de urâtă și tăbăcită ar fi…

Și-apoi, ce? N-am fost și eu băiat tânăr și frumos? N-am crezut și eu c-am s-apuc cu mâna luna de pe cer? N-aibi teamă; nimănui nu-i place răul… Ești împins la rău, asta-i totul…

Tata era fierar și eu am vrut, din toată inima, să devin fierar, căci gologanii picau la fiecare bătaie de baros pe nicovală: Dar, of! of!… Barosul lui nu cădea numai pe nicovală, ci și asupra mea, feciorul lui, un ștrengar de unsprezece ani. Aha, te miri? Ei bine, toate oasele-mi sunt zdrelite de barosul tatii. Și afurisit să fie numele lui Dumnezeu, dacă tata n-a avut milă de oscioarele mele, cum vrei mata, ca lumea să aibă mai multă?

Uite, mata, care m-ai dat peste cap adineauri cu un pumn, nu ești om rău și totuși mi-ai făcut un rău. De ce? Pentru că-mi lovisem femeia… Dar știi de ce am făcut asta? Nu pentru că era vinovată, nu! Toată vina noastră e că suntem niște bieți oameni sărmani. Atâta!

Vina e mai întâi a tatii, care mi-a rupt oasele, la o vârstă când alți copii sunt ajutați să se îmbrace. A trebuit sa fug de-acasă, să hoinăresc prin port, să rup plumbii la vagoane, să fur grâu și să trăiesc… Da! Să trăiesc! Aci, alții mi-au rupt coastele, înainte de-a mă baga la închisoare.

Apoi urmară ani lungi, când nu știui ce înseamnă să te culci într-un pat, ci numai prin hambare, în poduri cu șoareci morți care puțeau, sau cu alții vii care-mi alergau noaptea pe piept… În sfârșit, milităria: trei ani… Și-aci mi-au rupt coastele… Nimic de zis, trebuie să-ți aperi țara și tot așteptând să fie atacată, ești snopit cu bătaia în fiecare zi!

De-atunci, iată au trecut treizeci de ani de „lopată” și sărăcie; mereu înghițind praf, mereu încovoiat, mereu borș de fasole și mămăligă rece, și cămașa jegoasă, și casa ca un grajd, și țuica păcătoasă.

Și mai ce încă?

(Omul se opri din lucru, se sprijini în lopată și privi pe Adrian și Petrov, sfidător.)

Ce? Venit-a cineva să mă întrebe: „Ia spune-mi, nu cumva te doare rău, când ți se rup coastele?” Nimeni! Sau, ba da: muierea aia de colo, pe care era s-o omor adineauri… Adesea, ea m-a tras pe șale cu oțet și usturoi. E bună, destoinică… Iată de ce nu mă lasă inima să beau singur un păhăruț de țuică, ci mereu împreună… Nu-i așa, Stano!

— Așa e, așa e, Toadere! bolborosi femeia. Da’ să nu mai arunci cu bolovani în mine!…

Cei doi prieteni se depărtară.

Înainte să dispară în labirintul magaziilor, se uitară pentru ultima dată la lopătari. Lopețile lor aruncau grăunțele de aur, tot mai sus, spre soare.

Mergeau agale, tăcuți și cam dezamăgiți, cotind printre magaziile cu cereale, amândoi în cămașă, cu hainele pe mână, ude, pantalonii lipiți de coapse. Temându-se de răceală, Adrian spuse:

— Să mergem la Procop, să ne încălzim cu un ceai cu rom și să ne uscăm hainele.

Tot vorbind, era cât pe-aici să calce pe o pereche de picioare încălțate, care ieșeau în afară pe trotuarul strâmt; era Mihail! Cu hainele uscate, liniștit ca un pașă, silabisea un ziar românesc, de seară, tolănit cât era de lung pe una din acele scări scurte și foarte înclinate ce se află la intrarea magaziilor.

Adrian trase un chiot scurt de plăcere, asemănător cu al rândunelelor buimăcite și se repezi la mâinile lui Mihail, în timp ce Samoilă fremăta ca un armăsar nebun, cu ochii mari deschiși.

— Na! asta-i bună! Vorbeam de lup și lupul era la ușă! exclamă Adrian.

Aceste dovezi de prietenie nu produseră asupra lui Mihail alt efect, decât că se răsturnă mai bine pe spate și zâmbi în felul său sceptic, voluptuos, cu pleoapele întredeschise, apărându-se parcă de soarele strălucitor care scălda strada singuratică.

— Ce faci acolo? întrebă Adrian.

— Aștept… răspunse Mihail cu o lene nemăsurată.

— Și ce aștepți? Sfârșitul lumii?

— Nu… Aștept să se scurgă apa.

— Ce apă?

— Apa de ploaie… Colo, la răspântie, e o băltoacă mare care împiedică trecerea.

Petrov, cu privirile ațintite setos pe Mihail, turba că nu se putea amesteca în vorbirea lor grecească. Adrian îi pricepu neastâmpărul și văzându-și prietenul bine dispus, îl atacă fățiș:

— Știi cine-i omul ăsta? făcu, misterios.

În loc de răspuns, Mihail ridică ușor din umeri, cu un aer ce voia să spună: „Tu descoperi oamenii ca balegile pe o pășune”.

În fața acestei neîncrederi, Adrian se aprinse. Încreți sprâncenele, își umflă pieptul și înaintă spre Mihail ca un berbec, ceea ce nu displăcea deloc celuilalt. Cu pasiune, abia trăgându-și sufletul îi reaminti pe scurt tot ce-i vorbise despre pictor: sinceritatea lui, entuziasmul și dragostea pentru toate artele, marea-i sete pentru prietenie și arzătoarea dorință de a-l cunoaște și iubi pe Mihail.

Totul nu dură nici trei minute. Dar, din clipă în clipă, și fără să se smulgă din nepăsare, ochii întredeschiși ai lui Mihail se făceau mari, pe măsură ce torentul cuvintelor se rostogolea în căldura mocnită de pe buzele lui Adrian. Și când acesta conchise, spunând convins, cu credință:

— Pun capul jos, dacă o să regreți vreodată că i-ai dat mâna!

…Ai fi putut vedea că din *dolce-farniente*-le lui Mihail nu mai rămăsese decât voința de granit, ce-i pironea trupul pe trepte, în timp ce în pupilele ochilor săi mari strălucea mărturia: *simt, văd, înțeleg*.

O clipă de șovăială, o clipă de sforțare (oh, numai să cocheteze cu pesimismul său învins!) și iată-l pe Mihail că-și urnește frumosul tors (ca și cum l-ar fi smuls dintr-o strânsoare neplăcută), se ridică încetinel, drept în fața lui Samoilă (care crapă de fericire), îi întinde mâna sincer, cu privirea înfiptă în ochii lui, apoi…

Apoi Adrian nu mai înțelese niciun cuvânt care ar fi putut să trădeze ce-și spuneau. Urechile lui auziră o duioasă învălmășeală de cuvinte rusești, debitate melodios de buzele cărnoase a doi oameni și care i se așternea ca un balsam pe inimă. Rezemat alene de zid, cu ochiul atent (gata să sară la cel mai mic semn de neînțelegere), Adrian le transmitea efluviile acelei pasiuni care sudează sufletele și de care inima sa era arhiplină. Ochii lui neînduplecați mângâiau cele două figuri prietene; a lui Petrov, îmbrățișată de flacăra soarelui și de flacăra propriei sale inimi; a lui Mihail, aurită de același torent de flăcări roșietice, dar imobilizată de

binecuvântata stăpânire a sufletului său îmblânzit.

Și în timp ce Mihail și Petrov se certau unul cu altul, într-o limbă de neînțeles, el, Adrian, deslușea în această primă comuniune forța atotputernică a prieteniei, care se descoperă prin ea însăși și se oglindește în propriu-i chip. În orice colț al pământului ar apărea, prietenia biruie zidurile cele mai de nepătruns, simțindu-se atrasă de cel care prețuiește dragostea și căruia ea îi este lege și regat.

Prietenie… Nu încerc să te explic: aș vrea să te cânt…

După acest grabnic și scurt schimb de tatonări afectuoase, Mihail, care-și știa prietenii uzi până la piele, înhăță coșul gol și se îndreptă spre „Vadul Comorofcei”, unde ajunseră aproape în fugă. Aici se afla mahalaua lipovenilor. Căscioare și cocioabe nesănătoase, îngrămădite unele peste altele, se cațără pe povârniș, de unde se prelungesc până în fața ultimelor case de pe strada Grivița și chiar în Comorofca, cu care n-au nimic comun; bravii lipoveni – toți pescari și hamali cu apucături potolite. Este drumul obișnuit, la înapoiere, al lui Mihail, după vânzarea de seară. Aici, vânzătorul de plăcinte împarte micilor lipoveni resturile rămase în coșul său, tot așa cum o face și cu copiii greci, în cealaltă extremitate a portului.

Îi și văzu cum se distrau, bălăcindu-se în apa nisipoasă, care șerpuia din vârful coastei surpată de ploaie. În zdrențe, cu capul și picioarele goale, murdari, îl întâmpinară pe Mihail cu strigăte de bucurie; mai timizi decât grecii, aproape se fâstâciră când îl văzură însoțit de doi străini.

Mihail își rugă prietenii să stea mai la o parte, de teamă să nu-i sperie. Și se duse să împartă resturi de covrigi și grămăjoarele de foi

grase și dulci, căzute de la plăcintă. Îl încercuiră și tot mâncând, răspundeau prietenului lor care-i chestiona. Un băiețel de vreo opt ani se bucura îndeosebi de favorurile lui Mihail. Era un gălbejit, cu părul blond și lins. Când își ridica căpșorul, vedeai doi ochi verzi, suferinzi. Vocea îi era atât de înceată, încât Mihail îi cerea uneori să-i vorbească la ureche, ca să-l audă. La urmă, dispărură amândoi într-o colibă din chirpici, acoperită cu trestie, povârnită toată și împestrițată cu crăpături adânci. Mihail întârzie câteva minute înăuntru. Se întoarse singur, nu dădu nicio explicație și începu să urce, urmat de Adrian și Samoilă, care nu îndrăzniră să-l întrebe nimic. Observară, însă, că se căznea să-și ascundă o tulburare și-i respectară tăcerea.

În capul „Vadului”, Mihail intră într-o băcănie, unde ceru, pe socoteala stăpânului, brânză, untură și zahăr. În timp ce-l servea, puse coșul jos și se retrase într-un colț, ce părea să-i fie familiar. Acolo, așezat pe-o ladă, începu să răscolească în voie într-un morman mare de cărți vechi aruncate alandala, foarte prăfuite și majoritatea făcute ferfeniță.

Adrian șopti la urechea lui Samoilă:

— Pun rămășag că-și consultă biblioteca.

— Cum asta: biblioteca lui?

— Cred că de-aici își procură cărțile.

Într-adevăr, Mihail reveni cu o carte. Văzându-i zâmbind, pricepu că ghiciseră.

— Sunteți două iscoade.

— Da! două iscoade care te admiră.

— N-aveți nimic de admirat.

Și când fură afară, cu coșul greu în spate, îi lămuri:

— Dacă-i ceva de admirat, apoi e numai prostia acestui băcan, care învelește de doi bani măsline, în pagina unui autor celebru. Mă înțelegeți ce vreau să spun: omul cumsecade a cumpărat, Dumnezeu știe de unde, sute de kilograme de cărți și terfeloage, ca să-și facă pungi. Cum cele mai

multe cărți sunt în limbi străine și foarte murdare, nimănui nu-i arde să le trieze și să le revândă. Sunt sigur că maldărul ăla de cărți ascunde cel puțin o sută de cărți valoroase, în bună stare. Am citit până acum peste douăzeci de lucrări de mâna întâi.

— Le cumperi? întrebă Adrian.

— Nu!… Plătesc cinci bani de fiecare carte citită, pe care i-o înapoiez.

— Ce carte ai în mână?

Mihail le-o arătă. Petrov își vârî îndată nasul în paginile ei; și cei doi înfometați de carte silabisiră: *Honoré de Balzac: Un menage de garçon!* titlu pe care fură foarte fericiți să-l poată descifra. Dar când încercară să meargă mai departe, să mai citească câteva rânduri, se aleseră cu o bâlbâială de neînțeles, ceea ce-i întărâtă. Lăsând pe Adrian să buchisească singur, Petrov se adresă singur lui Mihail.

— Cât trebuie să fii de fericit, că poți citi în franțuzește!

— Da, sunt într-adevăr fericit… Măcar atât!…

Atunci, cuprins de-o curiozitate febrilă și uitând consemnul dat de Adrian, pictorul vru să afle totul și-l întrebă cu însuflețire.

— Și de ce citești dumneata?

— Și de ce mă-ntrebi dumneata? răspunse întrebatul, baricadat în eterna-i teamă față de întrebările indiscrete.

Adrian, ocupat cu Balzacul lui indescifrabil și necunoscând limba rusă, habar n-avea de gafa făcută de Petrov. Totuși, uitându-se mai bine, îl văzu pe Mihail împotrivindu-se, iar pe celălalt plecându-se smerit, speriat de greșeala sa.

— Iartă-mă, domnule Mihail, spuse Petrov. Te-am întrebat, nicidecum să te jignesc… dar… voiam să vă înțeleg…

Atins de accentul lui sincer, Mihail își îndulci vorba:

— Ce fel de întrebare e și asta? De ce citesc… Dumneata citești și Adrian, de asemenea… Toată lumea citește…

— Ce s-a întâmplat? sări Adrian, amestecându-se în vorbă.

Și cum amândoi tăceau, se adresă lui Mihail, cu un aer morocănos.

— Nu trebuie să fii răutăcios! Du-te și descotorosește-te de coș și înapoiază-te în mare grabă. Vom merge să luăm un ceai la Procop.

Fu aproape un ordin. Mihail înțelese că pornea din inimă. Surâse cu bunătate.

— Mă supun…

— Erai cât pe-aci să strici totul! îi spuse Adrian lui Samoilă, când rămaseră singuri. Te prevenisem că nu trebuie să-l bruschezi.

— Ah, ce om! ce om! strigă pictorul. De unde ne vine pasărea asta? Dac-ai ști ce rusească perfectă vorbește! Nu! Nu e de teapa noastră.

— Și eu cred la fel, că nu este de teapa noastră. Dar este din aceeași rasă cu noi. Stăpânul său mi-a spus, poate fără să-și dea seama.

— Cum asta: „din aceeași rasă cu noi”?

— Da, din rasa celor care iubesc aceleași lucruri.

— Crezi, oare, că există o atare rasă?

— Vezi, bine: ieri nici nu ne cunoșteam; mâine vom fi prieteni nedespărțiți.

— E adevărat, întări Samoilă. Trebuie să existe o rasă de oameni care șterge diferențele de condiție socială.

Se aflau în colțul străzii Grivița. Mihail ieși din dugheana lui, cu țigara în gură, aer ștrengăresc, fericit ca un sticlete pe-o cracă. Ai fi zis că tocmai închisese în casa de bani un câștig gras, agonisit în aceea zi. Spuse în grecește:

— Știți că mahalaua a și aflat că suntem *trei* și ne-a poreclit frumușel: *cei trei țicniți?!*

— E perfect, răspunse Adrian. Nouă ne place țicneala asta!

Și îndreptându-se împreună spre Procop, care-și avea ceainăria în piața Galați, îl lăsă pe Mihail în seama lui Petrov („ca să se iubească prietenește, în voie”), iar el îi urmă, la câțiva pași, silabisind într-una pe

mutește din Balzac. Dar îi supraveghea, cu urechea ațintită la tonul convorbirii pe care o reîncepuse Mihail, de îndată, foarte dispus în seara aceea. Îi spuse pictorului:

— Dumneata nu greșești, când te arăți destul de nedumerit asupra lecturilor asidue ale unui om *ca mine*. Vina îți este însă mare, când mă iei drept ceea ce *nu sunt*.

Iar celălalt:

— Dumneata știi că atunci când citești, trebuie să fii, dacă nu fericit, cel puțin mulțumit. Cu alte cuvinte, să ai strictul necesar… Ce dracu'! Doar n-o să susții că poți să citești și când ți-e foame!…

— Ba da…

— Ei, atunci nu mai pricep nimic…

— Ai să pricepi numaidecât. Ce-i lectura pentru dumneata?

— O fericire.

— Nu-i destul. Pentru mine este o hrană.

Petrov rămase încremenit. Mihail reluă:

— Să știi că arta nu e gustată în același fel de toată lumea. Sunt unii care se folosesc de ea, ca de-un lichior care să le ușureze digestia…

— …Nu-s din ăștia! întrerupse cu vioiciune Petrov.

— Desigur că nu! Ești mai presus de ei, de vreme ce vrei să tragi un profit sufletesc; dar ca să ajungi acolo, ai încă mult drum de străbătut.

— Care drum?

— Acela al suferinței liber-consimțite, chemată aproape ca o salvare. Și dumneata, la fel ca Adrian, n-ați suferit de-ajuns.

— A privi suferința, nu-i același lucru cu a suferi tu însuți.

— Nu, nu! Deloc.

Samoilă nu vru să se dea bătut. Alese exemplul lopătarilor. Povesti scena petrecută în timpul furtunii, își destăinui brutalitatea față de lopătar, adăugând:

— …Dar când am aflat trista viață a nefericitei perechi, povestea

copilului, fierar la unsprezece ani, tot calvarul lui de-atunci încoace, ah! asta mi-a săgetat inima și m-am căit amarnic că-l lovisem.

— Pariez, spuse Mihail, că i-ai plătit apoi un kilogram de vin, ca să-l despăgubești.

— Chiar așa, i-am dus la o cârciumă! mărturisi pictorul, rușinat.

— Vezi? Ești prada celor mai mici mânii, a celor mai mici emoții. Stăpânirea de sine îți lipsește cu totul.

— Așa-i felul meu. Nu pot altfel.

— Ba poți. Trebuie să poți. Firea noastră se schimbă.

— Cum?

— Trăgând cel mai bun profit, din ceea ce ne învață cărțile și mai ales viața. Și asta, mușcând pământul de durere.

— Dar citesc și observ în jur, cu toată atenția de care sunt în stare.

— Nu faci nimic din ceea ce ar trebui. Îți spargi capul și pierzi vremea degeaba. Fă mai degrabă sobe!

Foarte susceptibil, Samoilă schiță o strâmbătură, de parcă l-ai fi stropit cu apă rece.

— Aha, nu-ți place? adăugă Mihail. E și natural. Dar aici e buba oricărei prietenii adevărate. Ți-ar place mai bine să-ți spun că ești un pictor mare. Da! ai fire de artist; și fără să-ți văd pânzele, pot să-ți spun că pe ele nu se află decât gânguritul unui copil fericit, și poate chiar dotat. Cazul dumitale se întâlnește la nouă din zece artiști din lumea întreagă. Poate chiar la mai mulți: vibrezi puțin (poate mai puțin decât o muscă la soare), râzi sau plângi ușor, repede te înveselești sau te întristezi și apoi pictezi, sculptezi, compui, scrii… și iată arta! Dar asta valorează mai puțin decât să ai talent, o inimă simțitoare și chiar să fii un revoltat…

— Cum? strigă Petrov. Nu-s toate astea calități?

— Ba da, calitățile oțelului care nu-i călit. Nu poți sfărâma granitul cu degetul și nici măruntaiele mașinăriei omenești cu bunăvoința. Numai artistul este în stare să facă asta, numai asta. Trebuie să meargă acolo

unde nimeni nu îndrăznește să pună piciorul; să lărgească potecile bolovănoase ale vieților de mâine, să le netezească, făcându-le practicabile, lăsând pe drum fâșii sângerânde din carnea sa, căci adevăratul artist este generos și nepăsător, ca soarele. Dacă nu este așa ceva, jos mutrele! Muncitorul care coboară în mină și scoate cărbuni ca să ne încălzim dindărătul, e mult mai folositor omenirii.

Iată de ce îți spuneam că trebuie să suferi. Suferința – aceea care este mută, neștiută – ascunde o mare comoară: *calmul*. Este cea mai solidă încercare pe care o putem smulge vieții, care ucide. Asta nu se obține dintr-o dată (ar însemna moartea, dacă s-ar întâmpla așa), ci treptat. Ori, ia privește ce faci dumneata: vezi un om biciuit de furtuna – de afară și din lăuntrul său – și în loc să afunzi într-însul sonda marei înțelegeri, să-i pătrunzi drama, să afli tot ce-ți poate povesti și dincolo de vorbele lui, dumneata te porți ca primul birjar ce-ar fi trecut pe-acolo: îl dai peste cap cu o lovitură de pumn. Desigur, nu mă îndoiesc c-ai fi plâns pe cadavrul lui, dacă-l omorai.

Un alt exemplu: mă întâlnești pe mine, pentru că mă căutai. Ce vrei de la mine?

— Să te cunosc… bolborosi Petrov.

— Și m-ai cunoscut?

— Nu încă…

— Și nu ai să mă cunoști niciodată cu mijloacele de care dispui astăzi, pentru că, adineauri, în loc să pătrunzi ceea ce se află sub zdrențele mele, dumneata nu le vezi decât pe ele și începi să gemi deasupra lor, luându-mă drept un nenorocit. Ba mergi până acolo încât să crezi că starea mea actuală m-ar împiedica să gust o carte sau razele soarelui și vrei să-mi sari într-ajutor, fără voia mea, la fel ca și Adrian care te-a chemat. Nu-i așa? Voi nu știți că dacă e cineva – dintre noi, trei – care să aibă nevoie de ajutor, apoi acela ești dumneata sau Adrian. Ar trebui să vă dau mâna, ca să vă ajut să coborâți în noroiul și întunecimile de unde prețuiești mai

bine lumina. Sau dacă ai stofă de artist, afundă-te în acest ulei coroziv, care este durerea omului singuratic, și de unde te înapoiezi cu fălci în stare să mestece gresia. Dar ca să se întâmple așa ceva, trebuie să faci parte dintre cei care se încing peste măsură, având mai înainte pică pe Dumnezeu, pe lume și pe sine însuși.

Dar să nu mergem prea departe. Iată-ne ajunși la gospodin Procop, unde se zice că ceaiul este fără pereche.

*

„Se zice!”… Cum putea fi Mihail atât de sceptic, să pună la îndoială până și faima, universală, la Brăila, a ceainicului sau ceainăriei gospodinului Procop? Fiindcă această faimă nu privea numai calitatea ceaiului, care *la Procop* era „Poppoff veritabil” (atunci când îl cereai anume, adăugând gologanul suplimentar). Nu privea în plus nici zahărul, – acest motiv de eternă discordie, care făcea pe mulți clienți credincioși să schimbe brusc localul, pentru că le servise „zahăr făinos”. De aceea sunt obligat să fac aci o mică abatere de la subiect.

De ce se fereau clienții, ca de ciumă, de „zahărul făinos”? Fiindcă, la Brăila, după exemplul sfintei Rusii, nu se bea ceaiul ca la Paris sau ca la Londra. Liber, prin alte părți, să-ți îndulcești licoarea călduță; sau s-o „mânjești” cu o picătură sau mai multe de lapte; sau să nu faci nimic din toate astea și să-l înghiți – ghiorț! — cum ai înghiți o sare amară; sau să-l și primești „ca să faci plăcere” și să pleci – cu un „mulțumesc” – fără să-l fi atins. În cel de-al doilea port dunărean al României, localnicii beau ceaiul cu totul altfel. Fie că sunt băștinași get-beget sau lipoveni pravoslavnici – cu bărbi ca a lui Tristan Bernard, cu cizme de vidanjori sau sumane largi, în al căror buzunar țin nelipsitul pahar greu ca de piatră, de care se slujește fiecare să bea vodcă pură, în cârciumi murdare,

după ce s-a închinat mai întâi, din belșug – acești localnici sunt, înainte de toate, mari băutori de ceai. Îl beau de dimineața până seara, pentru nenumăratele lui însușiri: aperitiv, nutritiv, digestiv, laxativ, constipant, excitant, calmant, diuretic. Îl beau iarna, ca să se încălzească; vara, ca să se răcorească. Și așa se soarbe, între doi până la patru litri pe zi, ca un nimic. Dar veți spune, ce se face cu această cantitate de apă în stomac? Ei bine, se bea în deplină liniște, pahar după pahar, apoi tot așa de liniștit și de nevinovat se iese în stradă și-și face nevoia pe trotuar, ștergându-și sudoarea de pe frunte și câteodată întorcându-se cu spatele, la trecerea vreunei persoane, tocmai în momentul acela. Astfel, termosifonul funcționează după dorință. Mațele spălate din belșug pe dinăuntru, sunt pișcate de foame, iar plămânii, adesea de frig, când ies afară în plină iarnă, „ca să facă găurele de chihlimbar în zăpada imaculată".

Și ca să poți bea economicos atâta ceai, având în vedere prețul exagerat al zahărului și câștigul mic, a trebuit să se recurgă la un mijloc de scăpare: zahărul a fost prefăcut în bucățele minuscule cu ajutorul unui cleștuț, numit sifci; bucățica de zahăr e muiată întâi în lămâie, apoi fixată cu dibăcie între fălci și obraz, unde rezista vitejește sorbiturilor de ceai fierbinte, care o ating în treacăt, fără s-o topească dintr-o dată, și în felul acesta ajungi la fundul paharului, păstrând încă în gură o vagă senzație de dulce. E ceea ce se cheamă la Brăila: a bea ceaiul *pricuțc*. Iată de ce toată lumea ocolește zahărul tos, pe care ceaiul îl topește la iuțeală, „ca și cum ar fi griș" și este căutat cel „de căpățână", sticlos și fosforescent noaptea, ca acele chibrituri întrebuințate odinioară de sinucigași.

Cele două bucăți care se serveau la o „jumătate porție" (circa cincizeci de grame), sunt tăiate cu un fierăstrăiaș, de însuși patronul, dintr-o căpățână de zahăr de cinci kilograme: căci trebuie să ai ochiul format și rara îndemânare de-a tăia bucățelele de-o egalitate aproape perfectă, înlăturând astfel ca unele din ele să pară, cutărui client, mai mici decât ale vecinilor de masă. Și așa e încă izvor de nemulțumire,

inepuizabil. Căpățână de zahăr, fie ea triplu rafinată, nu e mai puțin adevărat că „spre vârf” e mai sticloasă, și mai „făinoasă” la bază. Și bietul băiat de prăvălie trebuie să facă naveta, în goană, de la mușteriul arțăgos la stăpâna de la casă, care nu mai știe unde-i este capul:

— Cu-coa-a-a-nă! Domnul X… vrea o bucată „de la vârf”!

— Dar domnule X?… Dumneavoastră știți bine că o căpățână de zahăr n-are numai „vârf”!

— Da, cucoană, dar n-o fi având numai „dindărăt”?

La auzul acestora, gospodin Procop, care vede și înțelege tot, intervine îndată, scotocește, găsește și dă mușteriului o bucățică „din partea de la vârf”; el știe că omul are dreptate și-l mulțumește, căci uneori se întâmplă să dea și pe unii pe ușă afară…

Dar la fel cu ceaiul, care este fără pereche, chiar când nu-i musai „Poppoff”, toate celelalte chestiuni care privesc zahărul (excelent), serviciul și materialul (fără reproș), prăvălia (mare, curată și luminoasă), apa (provenind din două căldări, dintre care una fierbând încontinuu), toate aceste avantaje la un loc nu contribuie atât la renumele ceainicului Procop, cât persoana însăși a lui gospodin Procop.

Și omul sfințește locul…

Omul – până la cel mai ordinar – e un animal care poartă în sine, inconștient, germenul perfecțiunii universale, către care umanitatea se îndreaptă fără voia ei. Iată pentru ce hamalul necioplit, care se mulțumește cu un colțișor de masă *la Procop*, știe că uriașul lipovean, cu privirea limpede și barba frumos pieptănată, face o deosebire strașnică între clienții săi. Știe că prețul și calitatea consumației sunt aceleași pentru toată lumea. Dar nu și salutul patronului: Or, la asta râvnește mai mult hamalul necioplit, în asprimea vieții sale, sub înrâurirea nobilului grăunte al cărui purtător inconștient este.

Acest hamal necioplit se teme de Procop, în aceeași măsură cu care îl

iubește și cerșește o fărâmă din stima sa, fiindcă l-a văzut pe mândrul lipovean părăsindu-și tejgheaua – unde stă în picioare, drept ca un judecător, lângă nevastă-sa, așezată pe un scaun – și ducându-se să strângă mâna cutărui client care intrase, să-l conducă la un loc bun, să-i șteargă masa el însuși, din simplă politețe – deoarece mesele sunt curate – să se întrețină cu el un minut și apoi să comande cu vocea-i de patron, ceea ce știe că mușteriul ia de obicei:

— O jumătate pentru domnul X!

Asta înseamnă – pentru urechile băiatului de la bufet, pentru toate urechile din local – mai întâi considerație, apoi câteva nimicuri: serviciu neciobit, zahăr și felie de lămâie acătării.

Dar asta vrea să spună, mai ales, că mușteriul care se bucură astfel de considerația lui gospodin Procop, nu face nimic din ceea ce face el, necioplitul de veacuri: nu șterpelește jurnalul ce i se dă să citească; nu scuipă pe jos; nu spune măscări față de femei; nu bate în masă, ca un mitocan, atunci când vrea să cheme băiatul; nu-și face nevoile pe stradă; nu încearcă să fure șifciul sau să-și însușească banul lăsat la plecare, pe masă, de un consumator vecin; sau să dispară, fără să plătească, simulând „o nevoie urgentă”, ca să poată ieși în curte.

Pe când el, omul fără rușine, el le face toate astea. Nu se poate dezbăra de ele, căci sunt păcate ce-i aparțin numai lui, precum exploatarea nerușinată și crima colectivă aparțin numai celuilalt om fără rușine, aflat în capul scării sociale, ce-l asuprește cu toată cruzimea. Deși ținut în mod sălbatic în ignoranță, pradă jalnică instinctelor și niciodată ajutat să-și revină în fire, el se ajută cum poate. Nu, nu se ajută, el se supune. Freamătă sub clocotul plămadei care dospește în sufletul său. Și când îl vede pe gospodin Procop cum onorează omul corect, curat, delicat, – bietul amărât deschide ochii, admiră liniștit, surâde, clipește, scuipă de plăcere și se resemnează în colțul său: stima aceea nu e pentru el, dar se bucură totuși, deoarece el este astăzi strămoșul necioplit al

acelei omeniri corecte, curate, delicate de mâine. El nu-și dă seama. Iar Procop, care-i un pionier al progresului, nici el nu-și dă seama ce reprezintă. Nici el nu face decât să se supună legii lui de precursor.

Cu capul sus și privirea disprețuitoare, proptit pe picioarele-i zdravene, în mijlocul duzinilor de mese înșirate pe trotuar și gemând de lume, Procop privește vara spectacolul ce-l oferă terasele ceainăriilor înconjurătoare: mușterii care înjură, își bat bucile, pârțâiesc zgomotos, se apucă de prohap, insultă femeile – toate astea sub ochii jupânului care face haz. În aceste momente, Procop își cântărește influența ce-o exercită asupra micii sale lumi, întorcându-și doar capul, cu vădită stăpânire de-a scuipa cu dezgust, adresându-se cu noblețe unui client pe care-l prețuiește:

— Uneori, îmi vine să cred că Dumnezeu a pus omul pe pământ, numai ca să dovedească animalelor că sunt mai cinstite și mai delicate decât el!

Doar atât spune și face Procop. Îndată, hamalul de rând se simte fericit că se află pe terasa acestui lipovean drept, în loc să fie amestecat în gloata celor disprețuiți de el, cărora nici nu le îngăduie să-i calce pragul ceainăriei.

Iar duminica, când Procop pleacă la biserica rusă, pentru liturghie, îmbrăcat cu rubașca-i neagră, imensă ca și el și înconjurat de nevasta-i rotofeie și cei șase copii – bucălați și solemni în straiele lor împestrițate cu roșu-cărămiziu, galben ca lămâia și albastru-marin – Samoilă Petrov, ateul convins, se ridică de pe scaun la trecerea cinstitei familii, se înclină cucernic, simțind în sinea lui o poftă de neînvins de a-l imita pe gospodin Procop, urmându-l chiar acolo unde n-a mai călcat din copilărie.

Iată din ce se încheagă atracția ceainăriei Procop; ea e întemeiată nu pe „zahăr sticlos” și ceai „Poppoff”, ci pe-o frumoasă credință omenească. Nu toți își dau seama de ea, dar i se supun. Această credință sapă fără preget în stânca ticăloșiei noastre, provoacă încolțirea acelei

lumi noi, care apropie – cu pași de broască țestoasă – îndepărtatele abisuri cerești. Ca să-și îndeplinească destinul, ea n-are nevoie de predici: obligă pe unii să dea exemplul și pe alții să-i urmeze. Mijloacele ei sunt simple, ca și lumina zilei; gospodin Procop nu ține conferințe dulcege, nu face reproșuri amare; el trăiește, mai întâi, cu demnitate, apoi își arată stima față de cei care îi respectă casa. Le-o arată în felul cel mai simplu, dându-le o binețe mai afectuoasă, arătându-le mai multă atenție.

De pildă, văzând că apare statura înaltă a lui Samoilă – care, curtenitor, lăsase pe Mihail și Adrian să intre înaintea lui – gospodin Procop le ieși în întâmpinare și-i spuse lui Petrov:

— Acum un minut l-am întrebat pe băiatul care vă servește, dacă ați luat ceaiul de seară.

Și privindu-i cu atenție:

— Dar v-ați udat până la piele!

— De asta și vrem, spuse pictorul, să-ți cer, pentru o oră, cămăruța de lângă cazane. Luându-ne ceaiul, hainele se vor usca.

Apoi adăugă în rusește:

— Vă *recomand* pe gospodin Mihail. Dacă o să vină aici, singur sau însoțit de Adrian, pe care-l cunoști, te rog să te porți cu dânsul, ca și când aș fi eu.

Procop se înclină după obiceiul rusesc, strânse mâna lui Mihail și nu dădu nicio atenție înfățișării lui sărăcăcioase. Apoi, ducându-i spre camera cerută, strigă cu vocea-i gravă:

— O porție „Poppoff” *la trei* (pahare), pentru domnul Samoilă!

Și toată lumea își întoarse capul.

Aceste evenimente se petreceau pe vremea războiului ruso-japonez. Înfrângerea rușilor se întrevedea limpede și numeroșii pravoslavnici, ca și alți cetățeni din Brăila, își cheltuiau scuipatul ca să susțină, prin ceainării, moralul „tătucului”, țarul, care trimitea armatei sale din Manciuria câte o icoană pentru fiecare soldat, în loc de muniții, în timp ce dușmanul de la Tokio răspundea cu orez, obuze și veșminte.

Nume de orașe, cetăți și generali, de care brăilenii habar n-avuseseră până în ajun, deveniseră atât de populare, de familiare, încât copiii, jucându-se de-a soldații, își rupeau pingelele, strigând: *„Ku-ro-pat-kin, Port-Ar-thur!”*

Ziarele de mare tiraj își întreiseră numărul cititorilor, cârciumile și ceainăriile, pe al mușteriilor. Capi cumsecade de familie care n-aveau obiceiul și nici mijloacele să consume vreo băutură în afara casei, îi zăreai aproape în fiecare seară poposind dinaintea unui pahar cu ceai, „ca să asculte pe unde a ajuns războiul”, să citească ziarul și să pălăvrească despre „ce se petrecea la celălalt capăt al lumii”.

În seara aceea, deși venise ora mesei, discuțiile continuau pătimașe și nimeni nu se gândea că ai săi îl așteaptă acasă cu masa gata. Era din pricina unei vești mari, pe care o adusese telegraful din Extremul Orient și pe care ziarele o ofereau turmei umane, ca un adevărat regal: distrugerea marelui cuirasat rus *Petropavlovsk*, de către japonezi.

Ah! Ce strașnică „ediție specială” trântești cu o atare veste! Asta merită osteneala să fii directorul-proprietar al unui „mare organ”! Păcat însă că nu se află în toți anii un război și, în fiece săptămână, un cuirasat scufundat, n-are a face unde și de cine! Cât despre felul de interpretare a evenimentului, nu e o problemă care să pună la încurcătură pe un gazetar: dacă paguba e suferită de națiunea antipatizată, o înconjură cu imnuri de bucurie; dacă atinge „poporul” cu care simpatizezi, urli răzbunarea, revanșa, ațâți urile. Și într-un caz, ca și-n celălalt, ziarul se vinde, tirajul crește și odată cu el prețul publicității și mai ales „porția”

din bugetul guvernelor.

În odăița retrasă, a cărei fereastră da spre ceainic, cei trei tovarăși își așteptau ceaiul. Mihail descifrând ziarul de seară, ceilalți doi perpelindu-se la zidul încins al cazanelor. Erau mulțumiți că-s singuri. Hărmălaia localului îi stingherea puțin. Ca toată lumea, se interesau, la rândul lor, de mersul războiului, dar cu nepăsarea oamenilor preocupați de ei înșiși, înainte de orice lucru de afară.

Profitând de singurătatea lor de-o clipă, Samoilă rezumă pe șoptite lui Adrian conversația ce-o avusese pe drum cu Mihail, îi proslăvi inteligența, însă, la urmă, își mărturisi și rezervele:

— Haide! haide! Adriene! Să nu-mi spui că omul ăsta, cu toate cunoștințele și limbile știute, nu e în stare să facă altceva decât să vândă plăcintele, pe care le coace noaptea în murdărie și păduchi. Uite: dacă ar vrea, mâine l-aș îmbrăca din cap până-n picioare și i-aș căuta o meserie demnă de el. Asta nu e viață! Fuge de lume și lumea îl ocolește. Cauți azi un om, ca pe vremea cinicului Diogene, și când îl descoperi ești nevoit să te coborî până la mizeria lui, în loc să-l ridici la o stare mai bună. Trebuie să te îmbraci în zdrențe ca și el și să-ți fie teamă să-i apuci brațul, ca să nu te alegi cu unul dintre pensionarii lui. Ehei! nu cumva să-mi spui că ăsta e idealul!

Băiatul intră cu o tavă încărcată cu un întreg „arsenal” din porțelan fin, bogat pictat și aurit, căpăcelele jucând în ceainicele clocotinde, farfurioarele zăngănind ca bronzul, ceai „Popoff”, zahăr „de la vârf” – totul pentru șaizeci de bani.

Petrov, care murea de sete, se repezi la serviciu, opări paharele, le împărți, turnă, apoi, cu șifciul în mână, își întrebă prietenii:

— Pricuțc?

— Pricuțc, i se răspunse.

Cât ai clipi din ochi, cele cinci bucățele de zahăr, de diferite forme și

armonios geometrice, fură prefăcute într-o grămăjoară de boabe de porumb. După care, golind jumătate din pahar în farfurioară, fiecare o duse la buze, cu mai multă sau mai puțină grație, dar toți sorbind zgomotos din cauza fierbințelii lichidului, singura pricină de altfel care-l silește pe băutor să-l verse în farfurioara întinsă.

În felul acesta, ajunseră la al cincilea pahar, asudând, ștergându-se, chemând neîncetat băiatul – cu un tac-tac metalic în căpăcelul ceainicului – ca să le aducă mereu, mereu, apă fiartă (tot pentru cei șaizeci de bani!), când, aruncând o privire pe ziarul lui Mihail, Adrian strigă:

— Ce grozăvie! Vereșaghin a fost omorât în explozia blestematului cuirasat *Petropavlovsk!*

— Nu se poate! gemu Samoilă, sărind de pe scaun.

Și smulgând foaia din mâinile lui Adrian, citi, tremurând, telegrama care anunța catastrofa vasului-amiral și, cu litere groase, moartea pictorului. Vru să spună ceva, dar ochii îi fură năpădiți de lacrimi și-și lăsă fruntea să cadă pe brațele-i încrucișate pe masă.

(Zece ani mai târziu, la 31 iulie 1914, Adrian va vedea sute de muncitori de rând alergând pe cheiul portului, strigând: *Jaurès a fost asasinat!… Jaurès a murit!* Și mulți dintre ei, cu ochii scăldați în lacrimi, deși nu-l cunoscuseră sau îl auziseră vorbind vreodată.)

Vereșaghin se relevase tineretului idealist român din acea vreme, cu ocazia războiului ruso-japonez. Între altele, două opere ale sale, inspirate de măcelul din 1904 și reproduse pe mii de cărți poștale, deveniseră foarte cunoscute: *Piramida craniilor* și *Santinela*, înghițită de zăpadă, la datorie. Le întâlneai în orice casă, prinse în ace, și influența lor era cu atât mai mare cu cât Vereșaghin, nobil între nobilii ruși, își primejduise viața (până la sacrificiu, cum o dovedea telegrama din ziua aceea), ca să slujească omenirea, luptând împotriva celui mai mare flagel al ei.

Petrov nutrea o adevărata venerație față de această inimă mare de

artist. Moartea lui tragică îl aruncă într-o deznădejde egală aceleia care lovi atâtea suflete cumsecade de pe întreg pământul, în ziua când marea viață a lui Jaurès sfârși sub gloanțele unui zănatic.

Împărtășindu-i durerea, Adrian îi mângâia prietenește mâna. Cât despre Mihail, această făptura tainică nu trăda nimic. Cu coatele sprijinite pe masă, tăcea chitic, netulburat și fuma.

Samoilă, ridicându-și capul și ștergându-se la ochi, rosti, sugrumat:

— Nu mi-aș fi dat o singură zi, ca să lungesc viața tatii; dar mi-aș fi dat jumătate din cât mai am de trăit, numai să-l reînviu pe Vereșaghin!…

Și în tăcerea care urmă acestor cuvinte, continuă să se văicărească, privind într-una funesta telegramă:

— Ah! ce valoare pierdută! Cine știe câte capodopere s-au dus odată cu el! O adevărată catastrofă pentru artă! Și de nereparat!

— Bunul meu Petrov, obiectă blând Mihail, orice viață care se stinge, în chip tragic sau nu, poate fi o tragedie pentru cineva.

— Da, dar prin asta nu pierde arta?

— Nu numai arta suferă pierderi dureroase și de nereparat. De când ne-am așezat la această masă, sute de ființe omenești au murit pe suprafața pământului, unii natural, alții înecați în mări sau zdrobiți în uzine, striviți în mine, înjunghiați de gelozie sau de ură, ori s-au sinucis din disperare. Gândește-te că aceste morți constituie niște catastrofe. Și știm noi, oare, cine sunt, mama, bărbatul, femeia, copilul, logodnicul, logodnica, prietenul, care jelesc aceste pierderi, *mult mai ireparabile pentru cei care le suferă*, decât pierderea resimțită de artă prin moartea lui Vereșaghin?

— Oh! exclamă pictorul, făptuiești un sacrilegiu, vorbind astfel!

— Nu… Nu făptuiesc niciun sacrilegiu. L-am cunoscut pe Vereșaghin, cu mult înainte de-a se fi auzit despre el la Brăila, și-mi place arta lui generoasă. Dar arta nu-i decât o viață fictivă, a cărei pierdere nu provoacă niciodată drame, în timp ce viața adevărată fiind foarte bogată

în drame, pentru ea pierderile sunt în mod diferit nereparabile.

Samoilă se întărâtă în fața acestui fel de-a judeca:

— Deci, pentru dumneata, moartea marelui artist și a micului marinar care a murit odată cu el, sunt egale în urmări!

— Pentru mine pot sau nu să fie egale. Dar nu de mine este vorba, nici de dumneata, care mergem la culcare astă-seară, mai mult sau mai puțin liniștiți, în ciuda catastrofei lui *Petropavlovsk*. Îți vorbesc de acei care la pierderea unei vieți se trântesc la pământ și nu se mai scoală: pentru aceștia, „marele pictor” și „micul marinar” sunt vorbe goale.

Petrov nu fu convins. Îl luă pe Adrian ca arbitru. Acesta, mirosind, apropierea unei „ședințe pasionate”, se prefăcu că împărtășește părerea pictorului, spre a-i da ghes la vorbă lui Mihail:

— Desigur, niciodată nu m-am gândit la una ca asta. Cred și eu că viețile nu sunt toate la fel.

Atunci, Mihail, scoțându-și pieptul în afară, cu figura iluminată de-o flacără lăuntrică, rosti deodată:

— Luați aminte, prieteni!

(Vorbi în grecește; observase că Samoilă o înțelege destul de bine, în timp ce Adrian nu pricepea o boabă rusește):

Sosisem la Brăila – patria voastră – oraș frumos, fără îndoială. Veneam de undeva (asta nu vă interesează), să zicem că veneam din… Rusia, această Rusie formidabilă a lui Vereșaghin. Și n-aveam niciun gologan în buzunar, nici calabalâc de vânzare, căci totul fusese vândut la Odesa.

Cea mai simplă dintre înțelepciuni mă sfătui să schimb hainele frumoase, ce le purtam atunci, cu cinstitele zdrențe ce le vedeți pe mine, și cu câștigul încropit să mut mai departe pionii vieții mele.

Pe vremea aceea, nu căutam de lucru. Făceam pe rentierul, cu pâine, măsline și castraveți murați, alimente prețioase, foarte ieftine, pe care le vedeam în mâna oamenilor ce descărcau poveri grele. Cum eu nu

descărcăm decât amintiri puțin plăcute, adoptai hrana lor, fără să știu o boabă românească; arătam marfa cu degetul, dam gologanul și plecam să-mi gust, pe malul Dunării, pâinea, măslinele și castraveții.

Și asta fu o viață dulce și voluptoasă, viață plină de emoții, viață cunoscută numai de oamenii în stare sa schimbe niște straie frumoase cu jerpelituri, să ronțăie netulburați câștigul realizat prin acest schimb, și să nu se gândească deloc, în acest răstimp, să-și caute de lucru. Da! așa am făcut. Și asta se cheamă *a privi în față, cu gentilețe, viața care se pregătește să te sfâșie*. Dar câtă vreme am putut trăi astfel? Nu-mi amintesc: poate o lună, două, apoi…

Apoi începui să flămânzesc… Desigur, nu-i plăcut. Două zile în șir n-am înghițit decât apă chioară. A treia zi, cum mă plimbam, cu mâinile în buzunar, găsesc un ban pe chei și-mi cumpăr o bucată de pâine neagră, care-mi căzu la stomac mai greu decât plumbul. Avui crampe, de crezui că mă otrăvisem. Și n-aveam chef să mor, nu! Încă o clipă, – încă o clipă din acest soare prețios și această gândire la fel de prețioasă omului singur pe lume, omului tare ca stânca. Fiindcă mă gândeam – dacă ți-e îngăduit s-o faci când ești lihnit – la o sumedenie de lucruri care nu pot fi simțite decât în ziua când ești convins că pământul e un pustiu.

Mă târâi cum putui la „vagonul meu”, căci, uitasem, să vă spun, de la sosirea în frumosul vostru oraș nu mă culcam decât în vagoanele de marfă ce staționau goale pe liniile din port. Era pe la sfârșitul lui martie, vremea fiind încă destul de rece. Mă refugiai deci în apartamentul meu, mă lungesc pe podeaua de scânduri, cu burta-n sus, nemișcat. Buna dispoziție nu-mi pieri și nici durerile, care oricum mai mă lăsaseră…

Ah! neuitatele clipe de speranță în viață, alternate cu oribilele viziuni ale morții, în acea seară când, cu privirea îndreptata spre asfințitul soarelui – ce mă saluta din rece-ai eternitate – mă vedeam atât de singur în vagon, atât de părăsit și neștiut de semenii mei, ca nimeni altul pe acest pământ! Clipe mai prețioase decât toate comorile universului…

Cine nu le-a trăit niciodată, este un om sărac și incomplet, chiar de-ar fi regele aurului și prințul gândirii, căci totul este relativ în existența noastră, în afară de deznădejdea morții, de chinuitoarea ei incertitudine și meschina-i certitudine – moartea care se înfățișează pe neașteptate și-ți spune în mod stupid, în timp ce tu te zbați cu suferința, ca să-i smulgi încă o clipă de gândire frumoasă, încă o clipă de soare generos:

— Haide!

— Imediat?

— Numaidecât!

— Nici chip să mai zăbovești puțin?

— Nu!

Și te smulge gândului neisprăvit, luându-te cu dânsa. În mod stupid.

În sfârșit, adormii, după câteva ceasuri de canon, când deodată o zguduitură puternică îmi tulbură mintea și măruntaiele, părându-mi atât de îngrozitoare, de crezui c-am murit. Apoi, șuierături de locomotivă… și iata-mă plecat în călătorie de nuntă cu foamea, într-o direcție necunoscută… Ah! îmi spusei, numai plăcerea asta îmi lipsea din colecție; da, în sfârșit, e mai bine să călătorești cu burta goală, pe lumea asta, decât cu ea plină, pe lumea cealaltă…

Mă deșteptai de-a binelea. Durerile fizice și morale îmi pieriseră, ca prin farmec. Fără să mă mișc de pe podeaua vagonului – unde mă simțeam tot așa de bine ca într-un vagon cu paturi – încep să urlu, cu toată puterea stomacului chiorăind, un cântec de dragoste al lui Pușkin, simțindu-mă, în acest vagon de vite, mult mai fericit decât în clipa când îl învățasem și mă credeam unul din fericiții pământului.

După vreo jumătate de oră de bălăbăneală, când într-o parte, când în într-alta, trenul meu special se opri în gara centrală, unde fusei tras pe-o linie liberă.

Toate astea nu-s decât introducerea. Iată acum povestea.

A doua zi, la prânz, revenit în port și leșinat ca o pisică bătută, mă așezasem pe platforma unui vagon de marfă și mestecam boabe de grâu, pe care le ciuguleam, cu degetele ca o pasăre, cu gândul numai la soarele care încă îmi perpelea spatele.

Mă credeam singur, dar deodată zării o lipoveancă; mă fixa prin crăpătura ușii unui vagon de marfă, de pe-o linie din față, în care se închisese, ca să-l măture și să adune gozuri. Ne privirăm lung în ochi, fără să ne clintim niciunul, nici celălalt, ca două animale blânde, apoi, nu știu de ce, începui să râd (ah, da! râdeam de ochii ei mirați), dar biata femeie se porni pe plâns, ca o Maria Magdalena.

Mă înțelegeți: cu înfățișarea ce-oi fi avut și văzându-mă mâncând boabe de grâu, își uitase propriile-i nenorociri, ca să se înduioșeze de ale mele. Oh! asta-mi topi inima: deci eram atât de sărman, că puteam îneca în lacrimi ființele cele mai împietrite de mizerie?

Sării de pe platformă și mă apropiai:

— Nu mai plânge, îi zisei în rusește, nici tu nu ești mai fericită.

Dar lipoveanca, în loc să-mi răspundă, scotoci în sac – unde avea gozurile, mătura și fărașul – scoase un codru de pâine și mi-l întinse, cu un gest ce spunea: „Na, mănâncă-l!”

Cu pâinea pe genunchi, lipoveanca plângea sincer, lacrimile i-alunecau din ochii-i ficși și picau pe pâine. Apoi o auzii vorbind, ca un miorlăit:

— Dacă nu vrei să mănânci, atunci nu ești un bun creștin!

Ei bine, prieteni, am mâncat în fața ei acea pâine blagoslovită, ca să fiu, măcar o dată „un bun creștin”, în viața mea de păgân. Și ne-am cunoscut apoi mai bine, adică eu am fost acela care am avut de învățat de la dânsa, căci aflați că această femeie în zdrențe m-a scos din nepăsarea

de până atunci și m-a redat speranței, dorinței, activității – singurele pârghii ale vieții.

— De ce, mi-a spus ea, n-aduni plumbii ăștia care-i vezi pe pământ? Cad de la vagoanele desplumbuite dimineața și într-o zi ai putea să aduni cam două chile, adică optzeci de bani; poți trăi cu ei, sperând la mai bine. Multă vreme am făcut și eu asta, dar acum câștig mai mult măturând vagoanele, de unde scot de unu sau doi lei gozuri. Mai târziu, când o să fii în stare să-ți cumperi uneltele necesare: sac, mătură, făraș, ciur, o să faci și tu ca mine. Atunci n-o să mai fii atât de chinuit.

Priveam la această ruină omenească, cu fața jigărită, mâinile și picioarele crăpate, pline de noroi, dar cu sufletul tare și mă rușinai de slăbiciunea mea. De trecutul meu, de asemenea. Niciodată, în viața mea de tânăr înfumurat, nu mă îndoisem că „sufletele simple” (acei „simpli” cărora nu le catadicseam cinstea unui răspuns la binețea lor) fusese posesorii celei mai frumoase bogății pământești, *aceea de a-ți uita nenorocirile, în fața celui învins, de-a te arăta cu sufletul vânjos dinaintea celui mai slab decât tine și de a-l ajuta să se ridice*. Aici stă întreaga superioritate a omului asupra animalului. Restul nu-i decât deșertăciune. N-am știut-o, în ciuda studiilor mele. A trebuit să mă rostogolesc în drojdia societății, pentru ca unul din acești năpăstuiți să-mi arate drumul adevăratei vieți, fără de care nu există decât haos și bestialitate.

Așa că, grație acestei făpturi, ce-mi vorbea cu puterea exemplului, mă ridicai drept în picioare, îmi câștigai pâinea fără osteneală, fără scârbă, ferit de orice chin moral, trăind ca o pasăre. Izbutii, în sfârșit, să-mi cumpăr tutun și să nu mai fumez chiștoace, căci, colac peste pupăză, sunt o pasăre care fumează cu pasiune.

Dormeam mereu în vagoanele mele și uneori capriciul mecanicilor încerca să mă târască iarăși în călătorii fără voie; acum, însă, săream iute din camera mea pe roate și, pe jumătate somnoros, îmi căutam un alt „apartament”.

În felul acesta, eu cu plumbii, ea cu gozurile, ne-am împrietenit Era o femeie de vreo patruzeci de ani, înaltă și îngrozitor de slabă. Mergea cocoșată, tușea într-una și era predispusă la ore de lungă tristețe și chiar de lacrimi. Ca s-o înveselesc puțin, s-o fac să râdă, îi istoriseam tot felul de povești, bune să distreze pe cei „simpli”, cu care ne întâlneam în fiecare zi în jurul acelorași vagoane. Și o dată, atâta o făcui să râdă, că-și deschise inima și-mi povesti istoria vieții sale, care, după cum o să vedeți, nu pornea dintr-o inimă tocmai veselă.

Lipoveanca mea nu fusese totdeauna atât de nenorocită. Bărbatul ei fusese pescar, pe cont propriu. Cu cel mai vârstnic din cei trei copii – „un băiat de cincisprezece ani, puternic ca un taur” – pleca în fiecare seară la pescuit pe Dunăre și se reîntorcea în zori, cu peștele vândut și gologanii în buzunar. Și tatăl, și fiul erau cumsecade: nu beau și încredințau toți banii babușcei lor. Nu erau mulți, dar, o zi mai mult, alta mai puțin, treaba mergea. Și într-adevăr, totul merse târâș-grăpiș, „până-n ziua de înălțare, anul trecut”, când ițele se încurcară, căci în acea „dimineață blestemată” băiatul bătu în geam pe la două din noapte și când îi deschise abia fu în stare să rostească: „Mamă! El s-a înecat!” și căzu pe pământul odăii.

Barca se răsturnase din pricina valurilor mari. Tatăl, încălțat cu bocanci grei, făcuse pe dracu’ în patru ca să se mențină la suprafață, în timp ce fecioru-său, cu picioarele goale, se lupta din răsputeri să-i scoată „bocancii fatali”, singura piedică mare pentru acești înotători înnăscuți; dar, bătrân și istovit, tatăl căzu la fund, în clipa când unul din cei doi bocanci rămase în mâinile băiatului. Acesta îl auzi strigând, cu puțin înainte de-a pieri în valuri: „Petrușca! Salvează-te și fii bun cu maică-ta”!

Petrușca fu bun cu maică-sa, care era aproape să moară de durere. „Dar nu mori cu una, cu două, când ești sărac!” Cine știe? „Poate trebuie să trăiești ca să ispășești niscavai nelegiuiri ale taților și bunicilor?”

Gospodăria își reveni din suferință, grație sforțărilor viguroase ale băiatului, care deveni într-adevăr cap de familie pentru frățiorii săi mici și pentru maică-sa, „îmbătrânită cu zece ani, în șase luni”. Petrușca făcu minuni, ca să câștige atât, încât mizeria să nu-și arate colții la ușa căminului. Dar degeaba. Intrau de trei ori mai puțini bani decât în vremea tatălui, deși băiatul se înhămase la cea mai grea și mai prost plătită dintre toate muncile portului: descărcatul vagoanelor de grâu. De la șase dimineața până la opt seara, mântuia între zece și cincisprezece tone de cereale, cărate pe umerii lui de șaisprezece anișori. Și totuși n-ajungea ca să hrănească patru guri, fiindcă n-avea de lucru în toate zilele. Lipoveanul Petrușca era iute alungat de românii „care aveau cuțite mari, cam așa”.

Atunci, sărmana babușca trebui să lase grija casei în mâinile fetiței sale de doisprezece ani și să se amestece printre nenorocitele care cutreieră din vagon în vagon, să adune gozuri și țărână, și odată cu ele și înjurături, ca să câștige încă un leu sau doi pe zi.

Și într-una din acele zile, de la începutul meseriei sale umilitoare, într-o după-amiază văzu „lumea alergând și o mare gloată de hamali adunându-se” la un post de lucru, nu prea departe de locul unde mătura un vagon. Nu vru să se ducă să vadă ce se petrece acolo, știind că hamalii „se înjură și se încaieră din nimic”, când, deodată, „ochiul drept începu să i se bată foarte repede și foarte tare”, iar bătăile inimii i se răriră… Și atunci, aruncă sacul, mătura și tot, și alergă cât o ținură picioarele, ca să vadă „pe cine puneau pe targă să-l ducă”?

N-avu nevoie s-ajungă aproape, ca să se încredințeze că era chiar fiu-său, Petrușca, tânărul despre care tovarășii spuneau „că-i fusese prins pieptul între tampoane și turtit ca o farfurie”, căci zărise de departe „brâu-i lat, din lână verde, care atârna cu un capăt în afară de pe targă”. Atunci i se înnegurară ochii, își pierdu judecata și îndată nu mai știu nimic…

O ridicară de jos şi-o transportară într-o farmacie, unde se trezi cu dureri groaznice de cap. Farmacistul se dovedi om cumsecade, o ajută cum putu mai bine; dar ea fu un timp mirată, trezindu-se într-un pat curat, ea, femeie săracă. Apoi, deodată, îi flutură pe dinaintea ochilor capătul de brâu ce atârna peste targă, memoria îi reveni și se ridică, urlând „ca o vită înjunghiată”, vru să se repeadă în stradă, dar căzu în pragul farmaciei. Bunul om o ridică, o culcă într-o odaie din spatele farmaciei, o mângâie frățește, telefonă la spital, de unde i se răspunse că „nu era nimic grav”. Petrușca neavând decât un umăr strivit, dar că totul se va drege la loc.

Din nenorocire, acestea nu fură decât mângâieri de circumstanță, și răspunsul celor de la spital o minciună plină de omenie! Adevărul, nefericita mamă nu-l cunoscu decât la comisariat, unde omenia nimerește rareori și acest adevăr fu nemilos, așa cum îl presimțise inima și ochiul drept, care începuse să i se bată: da! Petrușca își „zdrobise și turtise frumosul piept, ca o farfurie!”

— Dar, barem Petrușca are un mormânt, spuse nefericita, sfârșindu-și spovedania. Lipovenii au alergat, care cu un leu, care cu doi și nu l-au lăsat la spital, „unde morții sunt ciopârțiți și-i îngroapă unul peste altul”. A fost îngropat la cimitirul lipovenesc, „cu popă și slujbă, ca un bun creștin ce-a fost în viață”.

Mereu aceeași poveste! Sărmana femeie avea nevoie de-o mângâiere și şi-o găsi în mormântul feciorului, ca și în mine de altfel, după ce își descărcase inima de povara necazurilor. Și asta ne făcu bine la amândoi. Îmi spunea: „Nu sunt chiar atât de nefolositoare pe lumea asta!”

Ne întâlneam în fiece dimineață, ca doi vechi prieteni. Îmi zâmbea, de departe, arătându-mi sacul ce-l umpluse cu gozuri; și eu îi arătam punga cu plumbi, legată cu o sfoară la gât, pungă pe care mi-o dăduse într-o zi, ca să nu mai pun plumbii în buzunare.

Și această făptură, pe care educația de odinioară mi-o arătase demnă de dispreț, îmi deveni atât de scumpă, că, uneori, neîntâlnind-o la prânz, o căutam de la un capăt la celălalt al portului, printre sutele de vagoane și furnicarul de trăsuri. O găseam, îi spuneam lucruri plăcute și alergam până la cea mai apropiată bucătărie ambulantă, de unde îi aduceam bucăți de ficat fript și pâine.

Dar într-o zi n-o mai găsii, deși răscolisem tot portul. A doua zi și în cele următoare, nicio urmă. Ah! mă simțeam cel mai nenorocit dintre nenorociți! Eram sigur că e bolnavă. Tuberculoza o rodea cu încetul. Dar nu știam unde locuia. Nu-i cunoșteam măcar numele, fiindcă ne spusesem totdeauna; ea mie „batiușca”; eu ei „babușca”.

Într-a cincea zi de lipsă, începui să răscolesc mahalaua lipovenească, intrând din casă în casă, întrebând pe localnici și dându-le ca semnalmente propria ei poveste.

Și o descoperii. Niciodată fericirea și nenorocirea nu au fost în mai bună tovărășie. Am fost fericit, cum n-am fost și nu voi fi niciodată, de parcă cineva mi-ar fi dat un regat. Dar cine va ști care-mi fu inima, când o regăsii pierdută fără scăpare?

În cocioaba ei, culcată pe un pat de scânduri, pironea cu ochi sticloși de febră numeroasele icoane adunate în colțul dinspre răsărit. Alături, ținându-i mâinile, fiică-sa și un băiețaș, amândoi atinși de boala care nu iartă. Pe masă, resturile unei ciorbe de fasole adusă de vecini. Și în fața acestei priveliști, eu, neputincios ca un ocnaș în fiare!

Văzându-mă apărând, avu o izbucnire de bucurie atât de vie pe fața-i pământie, c-am îmbrățișat-o cu o frenezie de care nu m-aș fi crezut în stare și am plâns din adâncul inimii mele, devenită omenească…

M-am zbătut.

Ceea ce n-am făcut pentru mine, pentru tata și mama, ceea ce n-am făcut pentru soarele și libertatea mea, am făcut pentru acest soare al

suferinței: m-am vândut, ca servitor.

Spre fericirea mea, am dat peste un om. Un om care m-a înțeles fără să-i destăinuiesc ceva și mi-a dat banii înainte, fără condiție și palavre. Acest om e kir Nicola, față de care am o datorie, de care n-o să mă plătesc niciodată.

Acum, prieteni, cine-i femeia asta?

*

Adrian și Petrov deschiseră ochii mari, umezi de lacrimi:

— E desigur… acolo… unde…

— Perfect… Acolo unde m-ați văzut intrând adineauri, cu micuțul blond, în josul Vadului Comorofcei.

— Ah! strigă Samoilă, mâine, dis-de-dimineață, iau un doctor, o trăsură și zbor la ea!

— Ar fi un gest de bunătate, spuse Mihail. Dar află, bunul meu Samoilă, că pentru această nenorocită nu mai există „dis-de-dimineață”, nici doctor, nici bunătate, care ar putea să-i vină într-ajutor cu folos, fiindcă este lovită de *Ireparabil!*

Ireparabilul, de care spuneați adineauri că a lovit arta prin moartea lui Vereșaghin, încă mai poate fi reparat prin alți Vereșaghini, care ar putea chiar să-l întreacă. Dar, dintre toate tristețile vieții omenești, ireparabilul care a doborât-o pe babușca mea e cel mai dureros, cel mai sfâșietor, cel mai sângeros, căci aci nu-i vorba de pânze care nu vor mai fi pictate niciodată, ci de viața însăși – care este scopul suprem al Creației – aceasta viață care ne pustiește cu sânge rece, nepăsătoare c-ar fi vorba de propria ei soartă sau a noastră.

Și acest *ireparabil* se săvârșește pe toată suprafața pământului, în fiecare clipă din zi și din noapte: când muncim, când ne odihnim, când

dormim, când hoinărim, când cântăm, sau când plângem. El se săvârșește cu certitudine și va continua să se săvârșească, atâta vreme cât va dura viața pe pământ, deoarece răul este însăși existența. Împotriva lui, n-avem nicio șansă. Ce poți face pentru copacul care crește și pe care furtuna îl ciuntește?

Și atunci?

Liniște. Liniște… Să chemăm liniștea, ca pe un balsam suprem al rănilor noastre, veșnic sângerânde… Numai ea singură, cu luminoasa și aparenta-i indiferență, ne poate ajuta să privim limpede în opera complexă a Creatorului, s-o putem pătrunde, s-o facem în sfârșit mai puțin crudă.

*

În timpul celor trei zile care urmară acelei după-amieze de ploaie cu găleata, de prietenie pasionantă și de spovedanie neașteptată, în casa mamei Joița fu jale și aproape doliu. Adrian era cât p-aci să moară de pneumonie.

Se întorsese acasă seara, tremurând de frig, nu mâncă și se culcă. La miezul nopții, toate păturile din casă nu mai ajungeau să-l încălzească. Pe la patru dimineața, maică-sa îi plimba pe piept un gălbenuș de ou proaspăt, ca să afle locul junghiului ce-i tăia respirația. Afurisitul de junghi fu găsit tocmai deasupra sânului stâng, unde gălbenușul de ou „se sparse cu totul”. Îl întinse pe toată partea bolnavă, îi presără sare și piper și-l obloji pe deasupra cu o bucată de pânză subțire. Dar degeaba: două ore mai târziu – chiar în momentul când biata femeie trebuia să plece la muncă – Adrian ardea ca un cuptor și-și pierdu cunoștința. În ușoara-i aiurare, un singur cuvânt îi revenea pe buze:

— Mihail… Mihail… Mihail…

Își aruncă toate păturile la pământ. Înnebunită, plângând cu lacrimi fierbinți, nenorocita mamă uită îndată ocările din trecut și alergă la plăcintărie, unde deschise ușa cu atâta putere, încât clopoțelul sări din loc, izbindu-se de perete:

— Mihaile! strigă ea, într-un suflet, Adrian moare și te cheamă! Ah! mi-am pierdut băiatul!

Mihail tocmai își încărca coșul, gata să plece. La apariția fulgerătoare a deznădăjduitei mame și la auzul cuvintelor ei îndurerate, rostite într-o grecească perfectă, se răsuci pe călcâie, mașinal, păli și o întrebă ușor:

— Adrian moare, spui dumneata?

Apoi către kir Nicola, care era de față:

— Acum, descurcă-te singur!

Și întorcându-se spre mama lui Adrian, spuse:

— Să mergem, iute!

În fața lui Adrian, care nu mai recunoștea pe nimeni, Mihail își dădu seama de gravitatea primejdiei, dar își impuse liniștea de care vorbise în ajun:

— Îmi trebuie apă rece de la puț și un cearceaf, zise, scoțându-și haina.

I se aduse. Mihail rugă pe toată lumea să se retragă, deoarece, pe lângă Leana și mamă-sa, în cameră se aflau și alți vecini care ședeau ciorchine în pragul ușii deschise.

Dintr-o singură mișcare, procedă la prima compresă rece, care deveni curând fierbinte și fu repetată. Apoi Mihail intră la mama bolnavului, în bucătărie, unde plângea:

— Aveți un termometru? o întrebă, mereu senin.

— N-am avut niciodată! răspunse mama, suspinând.

— Îmi trebuie unul neapărat… Și cum nu vreau să-l las pe Adrian singur, aleargă mata până la farmacie să cumperi unul. Cu această ocazie, cred c-ar fi bine să chemi un doctor.

Mama Joița stropi câteva străzi cu lacrimile ei și se întoarse cu termometrul și doctorul. Termometrul era stricat, doctorul îl uimi însă pe Mihail. Era un evreu tinerel, sărăcuț, cam slăbuț, mărunt, oacheș, cu ochi și mișcări de veveriță. Înainte să-l vadă pe bolnav, remarcase sărăcia căminului și a îngrijitorului, care-l întâmpină, luându-i piuitul, cu aceste cuvinte în franțuzește:

— Dacă veți găsi cazul îngrijorător, vă rog să nu vă dați de gol!

Doctorul adânci în ochii lui Mihail o privire călduros-cercetătoare, luă temperatura lui Adrian și o găsi de patruzeci de grade. Apoi, luându-și bastonul, zise:

— Continuă cu compresele, e singurul lucru pe care-l putem recomanda ca folositor în atari cazuri. Dă-i să mănânce lapte, supă de carne și puțin vin. Și fiindcă nu aveți termometru, vi-l las pe-al meu.

După ce rosti acestea în franțuzește, se întoarse spre mamă, care se ghemuise într-un colț cu fața acoperită de șorț, îi puse mâna pe umeri și i se adresă.

— Băiatul dumitale va birui boala și-ți garantez că va da încă de furcă iubitelor sale. În orice caz, sunt la dispoziția dumitale. La revedere.

Și ieși.

— Dar, făcu mama, alergând în urma lui, îți datorez vizita, dom’le doctor.

— Nu-mi datorezi nimic, măicuță bună. Dumnezeu îmi datorează mai mult. Haide, fii sănătoasă!

Femeia rămase uluită în mijlocul curții. Mihail, care înțelesese totul, îl ajunse din urmă, la poartă.

— Doctore, iartă-mă, pot să-ți strâng mâna?

— Iat-o!

Și cei doi oameni se priviră, gândind unul despre celălalt tot felul de lucruri care nu se pot exprima.

Trei zile și trei nopți, Mihail nu închise deloc ochii și nu încetă cu compresele, decât atât cât îi trebuia să alerge la puț, ca să scoată apă proaspătă. După care, Adrian deschise ochii mari și înlănțui cu aceeași mișcare gâtul mamei sale și al lui Mihail. De bucurie, îl podidi lacrimile. Mihail spuse:

— Acum, te cred scăpat, dragul meu. Și începând de azi, ne vom tutui, în semn de sărbătoare!

Samoilă, prezent, fu de aceeași părere, țopăi prin toată curtea, îmbrățișă pe toată lumea care intra, inclusiv Leana, și aduse de la târg o pulpă de vacă și o căruță de zarzavat pentru supa lui Adrian. Dar bolnavul nu se vindecase încă. Alte cinci zile de îngrijiri, cu răstimpuri de odihnă, se alăturară primelor trei, în care timp, Petrov aproape se bătu cu Mihail, ca să-i cedeze locul. Acesta își petrecuse nopțile pe o saltea trântită la picioarele patului lui Adrian, cu un ochi mereu deschis. Abia atunci mahalaua pricepu că prietenia acestor oameni era cu totul altceva decât „dragoste turcească”, iar Mihail un alt om decât acela arătat de zdrențele sale. Și în fața mamei, care spunea: „Dumnezeu să-l păzească! Numai el mi-a scăpat pe Adrian! Acum am doi feciori și sunt fericită”… Mahalaua, înduplecată, răspundea: „Da, Joițo, am fost răi cu acest biet străin”.

Și pacea se încheie. Chiar Leana veni într-o zi ca o pisică și i se adresă lui Mihail, sub privirea surâzătoare a lui Adrian:

— Tare mult mi-ar plăcea să am un catalog de mode de la Paris, dar nu mă pricep cum să procedez. Poate știi dumneata, care cunoști limba franceză?!

Mihail luă un toc, însemnă câteva cuvinte către o mare casă din Paris și, după opt zile, Leana se pomeni cu un kilogram de hârtie ilustrată. Dar

ceea ce o făcu să-și piardă cumpătul, fu numele ei, *tipărit* pe plicuri.

Și cei doi prieteni o auziră, strigând buimăcită, în curte:

— Sunt așa de mulțumită, că l-aș săruta, dacă…

— Aproape totdeauna e un „dacă”, de care atârnă virtutea unei femei, spuse Mihail.

*

Adrian scăpă de pneumonie, după cincisprezece zile de zăcere în pat, o săptămână de convalescență și peste nouă kilograme pierdute pentru totdeauna. Terenul pentru tuberculoza de mâine era de-acum pregătit. Dar, în prima zi a ieșirii în oraș, după zdravăna chelfăneală ce-i trăsese dragostea lui puternică de viață, putea merge cel puțin cu fruntea sus între Mihail și Petrov, privirea lui încă înfrigurată spunând limpede: „E dreptul meu! L-am plătit!”.

Mihail lucra acum cu Petrov, kir Nicola fiind nevoit să-l înlocuiască, pe loc. Pentru locuință, refuzase până la urmă să împartă odaia lui Adrian, așa cum mamă și fiu îl invitaseră. Se mulțumi cu un culcuș înjghebat într-un chioșc de vară, aflat în partea dreaptă a curții, drept în fața odăii lui Adrian.

Desigur, Mihail a trebuit să înghită pe ascuns multe noduri, acceptând acest adăpost și nu-i ascunse lui Adrian stinghereala de a-și „freca coatele” de Leana și de chiriașii ei.

Dar și aici soarta interveni încă o dată cu sabia ei, aruncând pe amândoi – dintr-o lovitură – dincolo de strada Griviței, trimițându-i să-și „frece coatele” în lumea întreagă.

Această aventură neașteptată începu astfel:

Era prin septembrie, lună darnică, vreme blândă. Lui Adrian, refăcut

complet, Petrov îi propusese să încerce, pe cont propriu, zugrăvirea câtorva odăi din locuința unui popă dintr-un sat apropiat, unde tocmai construia niște sobe, ajutat de Mihail. Adrian sări în sus de bucurie.

— Vezi, visul meu începe să se realizeze, spuse el. Să muncim tustrei laolaltă, nesupărați de nimeni, e primul pas spre fericirea la care avem dreptul, ca prieteni liberi.

Se duse să vadă lucrarea. Târgul se încheie pe loc. Chiar în aceeași seară, după ce băură aldămașul, se înapoiară acasă, cântând, clătinându-se pe picioare.

Și o viață frumoasă dură trei săptămâni…

Din Brăila și până în satul popii aveau de mers cinci kilometri, în zorii zilei și pe înserat, la ultimele pâlpâiri ale asfințitului. Mergeau pe jos – ca niște tineri adevărați – o oră, care li se părea scurtă, când erau în întârziere sau cerul nu le spunea nimic, sau când „ucenicul sobar" avea o cută verticală între sprâncene; o oră lungă (uneori cât două!), când cerul, pământul și sufletele li se contopeau în același elan, care stăvilește viața din mers și o soarbe dintr-o înghițitură. O sorbeau și ei adesea, în felul acesta fiind demnă de inimile noastre, când aurora smălțează cu flăcările ei jumătate din bolta cerească și când pământul geme sub povara porumbiștilor înalte de peste doi metri și nesfârșite ca apa oceanului. Porumbiști ce-și oferă, pe cele două laturi ale drumului lung și singuratic, știuleții săi pietroși și lăptoși, ca sânii tinerelor femei ce-i culeg. Pierdute în pădurea nesfârșită de coceni, culegătoarele cheamă Dragostea în cântecele lor tânguioase și care se plimbă nestânjenită, în ciuda strădaniilor omului de a-i tăia aripile.

În atari momente, lui Mihail îi pierea cuta urâtă ce-i cresta fruntea, deasupra nasului și nu mai alerga ca gonit de lupi. În capul gol, pieptul scos în afară, poalele hainei mototolite fluturânde în vânt și cămașa desfăcută la gât, lăsând zefirul să-i mângâie pieptul păros, abia atingea cu picioarele țarina groasă și pufoasă, părând că vrea să încetinească

scurgerea vremii. Mereu la stânga lui Adrian, mereu la dreapta lui Petrov, Mihail simțea uneori cât era de fermecat între cei doi paznici ai dragostei și asta nu-i plăcea deloc. Ca să-i „învețe să trăiască”, se fereca într-un mutism absolut, cu fața voioasă, ochii scânteind de-o plăcere zeflemitoare; putea merge așa o oră întreagă, fără să scoată o vorbă, obosind și cei doi paznici și distrându-se grozav pe seama așteptării lor zadarnice. Căci așa-i ciudățenia firii omenești: un om prea atent, căruia n-ai chef a-i spune nimic, este tot atât de plictisitor ca și un flecar, care nu se mai oprește și care-ți taie pofta să-l asculți.

Astfel fu începutul curselor între Brăila și casa popii, dar cei doi prieteni se vindecară, fără prea multă suferință. Văzând mereu pe Mihail ocupat tot lungul drumului, ca să atingă cu degetul roua dimineții ce atârna ca niște boabe de diamant pe foile aspre de porumb, sau mângâind mătasea blondă ce ieșea din știuleți, sau aruncând cu pietricele în înaltul cerului, sfârșiră prin a face și ei la fel. Și n-o brodiră rău. Și când stinghereala decepțiilor îndurate în timpul primelor duceri și întoarceri fu uitată cu desăvârșire; când, mai târziu, Mihail se trezi întrecut de prietenii săi în tot felul de zburdălnicii de-a lungul porumbiștilor fără sfârșit – de unde ieșeau gâfâind de oboseală, cu fața în flăcări, obrajii zgâriați de foile tăioase ale porumbului și sărind ca niște copoi după prepelițele care zburau speriate – el le spuse într-o dimineață, când radiau de bucurie:

— Vedeți voi, dragi prieteni? Niciodată, nici cel mai interesant om, nu-i mai demn de mai multă atenție decât ceea ce se află uneori în jurul său, chiar de n-ar fi vorba decât doar de porumbiști, de un drum și un cer deasupra…

Astfel, scăpat de curiozitatea celor doi prieteni care-l pândeau ca pe-un oracol, Mihail se simți, la largul său, atât de bine, că într-o seară începu să îndruge „prostii”.

Faptul se întâmplă în ziua terminării lucrului la popă și din cauza unui „pahar”, cu „Cotnari” bun, un pahar mereu același, dar puțin cam prea des umplut.

Eu arunc vina pe vin. Dar, în realitate, adevăratul vinovat fu popa, care, mulțumit de lucrarea executată și de „popia” sa, dădu „nitroglicerina” din sfintele-i butoaie pe seama drăceștilor limbi ale celor trei meseriași. Deși țăranul nostru se ferește de „popă roșcovan” și își face nod la batistă când îi iese în cale, acesta era totuși cumsecade, și ca popă, și ca om, poate puțin cam prea bogat pentru o comună atât de săracă. Gurile rele ale oamenilor din sat aveau pică pe el, pentru că în acest ținut locuit de-o populație oacheșe, apăreau, din când în când, în unele case, mici capete blonde ca de îngeri și care semănau ca două picături de apă cu copiii preotului. Bărbații erau furioși, iar preoteasa nu mai puțin. Silită de bărbatul ei să explice acest fenomen, femeia care aducea pe lume „o astfel de rușine”, răspundea liniștită:

— Bărbate, tu știi de la părinții noștri că femeia însărcinată e uneori impresionată de ceea ce vede… Asta lucrează asupra fătului. Poate că m-oi fi uitat cu ochi prea curioși la popă, duminica la liturghie și la zi-întâi când vine cu botezul… Și… de! Știu eu?… Poate că m-am uitat prea mult la el…

— Cum femeie? întorcea vorba bărbatul. Tu nu-l vezi pe popă decât duminica și la zi-întâi și dai zor că poate l-ai privit prea mult? Dar pe mine, care mă vezi în fiece zi, nu puteai să mă privești oleacă?

Atari scene se petreceau în casele țărănești. Într-a popii era iadul. Era iadul, căci căminul popii simboliza într-un fel Maternitatea bisericii, unde preoteasa ținea să aibă numai ea monopolul divin de-a fabrica popi mici. Și dacă din partea țăranilor bietul slujitor al Domnului se alegea cu un nod la batistă, din partea preotesei înghițea alte lucruri, care adesea îi rămâneau în gâtlej și, ca să le urnească din loc, avea nevoie de-o „dușcă din băutura sfântă”. Această „licoare” era desigur vinul, pe care preotul

era obligat să-l aibe pentru împărtășanii. Dar și aici țăranii erau cârtitori:

— În timp ce noi îl gustăm *cu lingurița*, popa îl gustă acasă *cu sticla!* strigau ei.

Nu era adevărat. Cei trei prieteni văzuseră cu ochii lor că preotul nu bea „cu sticla", ci cu paharul. Îl văzură și chiar participară la libațiile lui, căci nenorocitul, totdeauna în luptă cu necazurile casnice, fugea adesea de nevasta-i cicălitoare – cu părul și barba vâlvoi, râzând cu toată fața lui mare și roșcovană – și venea să se împărtășească împreună cu meșterii, să uite lângă ei ocările nelegiuite ce i le azvârlea preoteasa.

Așa că, în acea zi de toamnă frumoasă și de trândăvie voluptoasă, cei trei tovarăși auziră deodată un zgomot mare de crătiți, încărcat cu blesteme. Ca de obicei, pricepură că e vorba de-o scenă de gelozie; dar îl văzură pe bietul popă țâșnind din bucătărie ca din iad, urmat numaidecât de potcap, care i se rostogolea printre picioare. În același timp, sfânta nevastă striga din răsputeri:

— Na! Ia-ți țucalul! Lua-te-ar dracii și nu te-aș mai vedea în ochii mei! Țap blestemat, marș!

— Auziți, feții mei? suspina nenorocitul, adunându-și „țucalul" de pe jos și ștergându-l cu mâna. Ah! să nu vă fie cu mirare! Toate femeile sunt la fel, fie ele preotese sau diavolițe. Cum te-nsori cu ele, te omoară cu fidelitatea lor, ți-o impun și-ți fac viața de nesuferit. Dar, Doamne Dumnezeule! Dacă aș rămâne măcar văduv! Atunci, da! ar mai fi de trăit, căci noi, popii ăștia, odată văduvi, nu mai avem, din fericire, dreptul să ne recăsătorim. Iată o lege făcută de un înțelept. Cu siguranță că și ăsta a fost însurat.

Apoi alergă la beci și se întoarse cu un urcior de „chihlimbar de Cotnari" și un ghiudem mare.

— Haideți, fraților, zise popa, ridicând paharul, să mâncăm și să bem! Din fericire, ne rămâne încă sângele lui Iisus Christos, care n-a fost otrăvit cu veninul căsătoriei!

— Dar, părinte, obiecta Samoilă, totuși în Sfânta Scriptură scrie că „oamenii trebuie să se înmulțească, ca nisipul mării”.

— Da, răspunse preotul, sugându-și mustața muiată în vin. Da! „să se înmulțească”, dar să nu se însoare… Și apoi, Cărțile sfinte nu sunt decât niște cărți; vreau să spun că virtutea lor e tot așa de ușoară, ca și a femeilor lehuze.

Petrov izbucni într-un hohot de râs formidabil, care zgudui geamurile. Popa se sperie:

— Nu mai râde așa tare, fiule! „Blestemata” ar putea să pice peste noi și să-mi arunce în cap cu una din oalele voastre.

Și se sculă ca să încuie ușa.

Pe nesimțite, urciorul de cinci kilograme se golea, pe măsură ce dispărea și ghiudemul. Figura preotului devenea din ce în ce mai roșie, dar se ținea bine. Prietenii noștri începură să se amețească. Petrov, care voia să-și transporte toate sculele în acea zi, plecă să caute un țăran cu căruță.

Puțin mai apoi, călare pe șevaletele sale, lua drumul Brăilei, trăgându-se de barbă și strâmbându-se la Mihail și Adrian, care, ca să scape de zdruncinăturile căruței, preferară să-l urmeze pe jos. Poate și pentru că voiau să se simtă puțin mai singuri, cu ocazia acestei ultime reîntoarceri acasă.

*

Soarele ardea însă destul de puternic, deși era „târât spre asfințit de-un iepure șchiop”.

Îndată ce trecură de casa cantonierului, ce domină valea Siretului, drumul îi înghiți în marea de porumb pe care o despica în două câmpuri fără sfârșit. Pe acest drumeag, flăcăul din sat își încetinește pasul – ca și

strămoșii lui, haiducii – își descheie haina și își aprinde țigara. Aici, pierdut în singurătatea mișcătoare, își deschide stăvilarele bucuriei sau cele ale necazurilor și își încredințează vânturilor spovedania împătimită sau strigătul răzbunător al urii sale. Numai aici, toate sufletele pătimașe ce străbat această mare a belșugului, se aruncă încet în valurile ei. Și Mihail, care era unul din aceste suflete, nu i se împotrivi mult. Ochii lui întredeschiși se acoperiră cu un văl duios de amintiri, umerii îi căzură striviți sub greutatea zilelor trăite în suferință.

Adrian n-avu nevoie să-l privească, pentru a presimți totul. Ah, dacă am fi avut numai privirea, ca să vedem lucrurile, ar fi fost destul de trist pentru sărmanele noastre suflete! Dar când simți că tovarășul de alături e preocupat mai mult de țigara sa; că își întoarce deseori capul, în partea cealaltă, ca să respire; sau că își privește prea mult picioarele, ca și cum cărarea ar fi semănată cu capcane, oh! lasă-l atunci în pace, dacă vrei să te proslăvească în imnurile sufletului său!

Ca să-l lase pe Mihail în pace, Adrian se dădu la felurite comportări, de-o naivitate copilărească și care măriră dragostea ce-i nutrea Mihail. Să nu fie oare o plăcere, ca să prinzi lăcuste și greieri și să-i privești îndelung, rămânând mai în urmă? Sau să zăbovești pe lângă știuleții de porumb, să-i crestezi cu unghia, ca să vezi cât au crescut?

Mihail îl opri pe Adrian ca să-și aprindă țigara de la el și, cu această ocazie, îl fixă până în albul ochilor. Dar pe buzele sale se și schițase zâmbetul blând al liniștii lăuntrice, recâștigate de un convalescent. Îl întrebă:

— Nu ți-e frig, Adriene?

— Deloc! Aș putea chiar să mă culc aci, dacă aș avea o ghebă.

— Atunci, să ne odihnim oleacă.

Și se trânti, ca un butuc, în iarba înaltă, care tivea drumul. Apoi zise:

— Vezi tu, prietenii visători nu sunt totdeauna plăcuți, ei doresc,

câteodată, să viseze singuri, întovărășiți fiind de frați ca tine. Poți găsi asta cam egoist, dar egoismul este și el una din sevele care hrănesc pomul vieții, cu condiția ca să ajute la coacerea fructului bun. Deci, tu n-ai pică pe mine?

— De ce aș avea? De altfel, n-am observat nimic la tine.

— Taci, dragul meu urâcios, i-o reteză Mihail. Vrei să vinzi castraveți la grădinar?

Adrian râse și mărturisi:

— Da, ai dreptate! Te-am simțit absent, dar am preferat să revii singur la realitate, decât să te aduc eu cu trompeta prieteniei.

— În sfârșit! Așa te vreau. Dacă-ți dai seama de adevărul celor spuse, ei bine! vom fi prieteni buni. Și-acum, vreau să te răsplătesc pentru gingășia ta, arătându-ți de ce te-am lăsat singur jumătate din drum.

Adineauri, lângă casa cantonierului, am văzut două vrăbii ce se zbenguiau, în felul lor, sărind una peste alta. Și să mă ia dracu' – cu vinul ăsta afurisit în cap – vrăbiile mi-au reamintit, deodată, o poveste veche, un fapt neplăcut sau nu, cum vrei să-l iei. Nu știu, Adriene, dacă ai cunoscut clipa când tristețea se înfrățește cu bucuria… E ceva foarte rău… Te descompune. În sfârșit, am mai văzut, cândva, două vrăbii zbenguindu-se.

Mă aflam într-o curte mare, împrejmuită de ziduri înalte, foarte înalte. Niciun om nu fusese în stare vreodată ca să sară peste ele! Și eu mă aflam acolo de câteva zile. Când ești în asemenea locuri, nu-i decât o singură cale de scăpare: să te gândești la viața trăită până atunci și s-o retrăiești. Asta-i tot! Cine n-o poate face, e pierdut. Mă străduii cum putui mai bine.

Cum vremea era blândă, îmi petreceam tot timpul în curte, fie plimbându-mă, fie tolănit pe caldarâm, mai mult însă tolănit. Mi se-ntâmpla uneori să nu înțeleg cum se poate explica existența soarelui, a vântului și ploii, singurele evenimente ce se desfășurau sub ochii mei și

care-mi păreau tot atât de puțin libere și stupide, ca și existența mea în acel loc…

Mihail se opri, răsuci o țigară și afundându-și privirea în ochii lui Adrian, îl întrebă deodată:

— Ți-ai pierdut vreodată libertatea?

— Nu, niciodată!

— Îți urez s-o pierzi într-o zi, pentru o clipă, o clipă grea… o necesitate vitală pentru oameni ca noi: cel care nu și-a părăsit niciodată țara, nu cunoaște nici țara lui, nici pe celelalte; cel care nu și-a pierdut niciodată libertatea, nu-și cunoaște nici resursele sufletului, nici slăbiciunile lui. Ah! nu toate sunt bine alcătuite pe acest pământ blestemat, dar e bine să simți orice, până nu înnebunești!

Eu eram cât pe-aci! Când sosește nebunia, simți ca un zgomot, un freamăt în spațiu, asemănător celui pe care țăranii cred că-l aud înaintea unui cutremur de pământ și despre care dau amănunte. Odată cu acest zgomot, îți simți capul devenind mai ușor, dar cu o apăsare nemaipomenită pe creștet. Chipurile iubite se perindă atunci, cu iuțeală, pe retină, apoi dispar înapoia capului, unde ochii se întorc și ei, ca și cum le-ar urmări, în timp ce brațele își caută un sprijin undeva, deși sunt în realitate sprijinite pe ceva. Totul e treabă de-o clipă, apoi… Apoi una din două: nebunia sau revenirea la loc. Eu am fost readus la loc de două vrăbii ca acelea de adineauri.

În clipa când am fost ușor atins, în treacăt, de fuga rațiunii mele, mă aflam în acea curte, în locul preferat, cu spatele pe caldarâm, picioarele sprijinite cât mai sus pe zid și cu ochii spre cer, căznindu-mă de un ceas să aflu cine eram, rostindu-mi neîncetat numele. Chiar în momentul când percepui zgomotul și primii lovitura de ciocan care-mi ușură capul și când bătui lespezile cu amândouă mâinile, văzui trecând în goană, una după alta, două păsări negre, uriașe, care întunecară cerul… Erau, în realitate, doar două vrăbii, mărite și înnegrite de dezechilibrul minții

mele. Dar trecerea lor fu de-ajuns ca judecata mea să-și vină în fire.

Vrui atunci să mă scol. N-avui nici măcar putere să mă clintesc și trebui să aștept. Abia în momentul acela îmi dădui seama de ciudățenia vedeniei mele de mai-înainte: cele două vrăbii se așezaseră pe muchea zidului; ceea ce fu pentru mine un prilej să le văd zbenguindu-se atât de zglobii. Una sărea pe cealaltă. Sări de unsprezece ori la rând. Era oare vorba, acolo, de-o adevărată virilitate – în cazul ăsta de necrezut – sau pur și simplu o zburdălnicie?

Habar n-am, atât de ea, cât și de restul poveștii mele.

Și ridicându-se să plece, adăugă:

— Eh! astea-s *prostii!* Uită această poveste cu vrăbiile și virilitatea lor, asemănătoare celei cu al nostru popă roșcovan!

*

Parcurseră restul drumului într-o tăcere desăvârșită. Mihail deveni îndată rece, mut, un mutism fără duioșie, fără revenire, feroce.

În oraș, trecând prin fața felinarelor, el cerceta ochii lui Adrian, cu o privire răutăcioasă. Cuta grozavă de la frunte era mai adâncită decât oricând. Adrian se înfricoșă. Nu știa dacă trebuie să vorbească, sau să tacă în continuare. Și totuși n-avea nimic să-și reproșeze: nu-i pusese nicio întrebare curioasă, nici nu-l zgândărise să-i istorisească povestea cu vrăbiile.

Ajungând acasă, Mihail refuză să mănânce de seară, merse drept la chioșcul său și se culcă îmbrăcat, fără măcar să aprindă lampa. Rugămințile lui Adrian fură retezate scurt:

— Când îți spun să mă lași în pace, trebuie să înțelegi. N-am obiceiul să fac nazuri.

Mama Joița îi ceru lui Adrian s-o dumirească:

— L-oi fi jignit?

— Nu, mamă, ţi-o jur.

Se duse la Mihail, îi mângâie capul, pe întuneric și-i spuse:

— Haide, nu fi supărat! Dacă s-a purtat urât cu tine, o să-i lungesc urechile! Numai spune-mi…

Mihail îi luă mâna și i-o sărută:

— Mamă bună… Mamă sfântă… Te asigur că Adrian n-are nicio vină în amărăciunea mea. Vina e a mea, dar nu chiar a mea: mi-am adus aminte de lucruri ce-mi fac rău. Te rog să mă lași singur! Nimeni nu m-ar putea alina, în clipa asta. Așa sunt eu… O să-mi treacă.

Să fi fost miezul nopții? Să fi fost înainte sau după?

Adrian n-ar fi putut-o spune, când se trezi din ghearele unui coșmar: Mihail se izbea cu capul de zidurile unei fortărețe și vorbea vrăbiilor, care ciripeau pe metereze.

Fericit că totul nu a fost decât un vis urât, cu pleoapele grele de somn, Adrian adormi din nou.

Dar iată-l că se deșteaptă iarăși, cu această întrebare răspicată în fața ochilor: „Oare Mihail o fi barem acolo?”

Cu o mișcare bruscă, sări din pat și aprinse lampa, ca să se uite la ceas. Era ora cinci. Își trase pantalonii, micșoră lumina și ieși pe fereastră, ca să nu-și deștepte mama. Afară era frumos. Cer înstelat. Dinspre partea Levantului, ziua își arăta fața albicioasă.

Adrian alergă cu inima zvâcnindu-i, ca să se încredințeze că Mihail se află încă în pat: chioșcul era gol! Bâjbâi ca să-i găsească traista. Nimic!

O clipă, nu voi să creadă o atare crimă împotriva prieteniei. Apoi își aduse aminte de un proverb pe care Mihail i-l spusese într-o zi: „Câtă vreme ții o taină în tine, ea e sclava ta. Cum ai spus-o altuia, ești tu sclavul ei”.

Asta era: Mihail nu iubea niciun fel de sclavie…

Ai fi putut vedea, în zorii acelei zile de septembrie, un tânăr care ieșea prin bariera Galaților și alerga ca vântul, cu capul și picioarele goale și în cămașă.

Ciobanii, care pășteau oile în câmpia ciulinilor și zarzavagii, care veneau la Brăila, cu legume, își făceau cruce, văzându-l și scuipau în urma lui: „Un apucat!”…

„Da! sunt!”… se gândea Adrian, auzindu-i.

Animale și păsări speriate: măgari, oi, corbi, și sticleți; cât pe-aci să-l sfâșie câinii și să dea peste un tren care zgudui aerul, trecând la doi pași de el.

Apoi, departe tare, acolo unde nu-i decât cer auriu și câmpie cenușie, Adrian zări, la câteva sute de pași înaintea lui, un omuleț care înainta legănându-se, cu traista lovindu-i șoldurile – un om mărunt, cu inimă mare, care se ducea fără să-i pese de ceva și care și catalogase Brăila și pe Adrian printre amintirile ce trebuiau să-i umple cândva ochii cu lacrimi.

Ah! prietene răutăcios, care fugi de prietenie! Meriți prea bine o îmbrățișare!

Încă vreo câteva salturi de ogar. Apoi:

— Mi-ha-i-i-l!…

Și Adrian se prăbuși în țărâna rece.

Ca lovit de un glonte, Mihail se răsuci locului și înălță brațele spre cer:

— Nu se poate!… Nu se poate!…

Alergă, se aruncă asupra trupului fierbinte al prietenului său, acoperindu-i fața cu sărutări:

— Iartă-mă, Adriene! Iartă-mă! Nu merit o atare prietenie!

— Ba da! făcu celălalt din cap.

Mihail îi scoase cămașa udă-leoarcă, îi dădu o alta din traista lui, precum și propria-i haină. Apoi, în picioare, îl apucă de mână:

— S-o ștergem acum, s-o ștergem cât mai repede cu putință. Altfel o să mori!

Dar Adrian:

— Nu moartea!… Ci viața… Căci noi gonim împreună pe același drum!

Astfel părăsiră Brăila, pentru lumea largă…

NERANȚULA

PREZENTARE

Neranțula s-a născut într-un ceas de lumină caldă, într-un ceas de dans. Aș putea spune că Panait a scris *Neranțula*, dansând. Faptul s-a petrecut într-o după-amiază, în „Subsolul prieteniei” (așa numesc eu subsolul prăvăliei lui Gheorghe Ionescu). Un subsol care se limpezește uneori cu o ciudată lumină „à la Rembrandt”, cu umbrele sale mai expresive decât lumina însăși…

Mâncasem și băusem bine, când tovarășii clipelor îndepărtate răsăriră în mintea fiecăruia. Am tăifăsuit despre tot ce-am cunoscut și trăit în copilărie, dimineți pe malul mării, după-amieze în jurul bisericilor, seri în fața casei.

Așa am ajuns la cântece. La cântecele mamelor noastre și la vechile dansuri *cantabile* pe care le dansau mamele noastre – mamele noastre din România și Grecia. Și astfel s-a trezit, în amintirea și pe buzele mele, *Neranțula*, cu zâmbetul și veselia ei. *Neranțula* este un cântec și un dans de pe țărmurile Greciei, din țara marinarilor cu inima deschisă și apucături simple.

În picioare, cu paharul în mână, pocnind din degete, ca mama mea Elena, am cântat și am dansat *Neranțula*.

Kato sto yialo
Kato sto perighiali…

Cântec și dans sunt o lume. Și amândouă reînvie o lume. Cântecul este miracolul care poartă în sine alte miracole. Și *Neranțula* este un

cântec miraculos, ca un izvor.

În acea zi, pentru Panait miracolul fu reînvierea unei lumi, el însuși părând un înviat, în picioare, cu o liniște aparentă pe fața în care se reflecta trecutul și în inimă cu o tulburare amară, el șoptea:

— Ce? Ce cânți? Cum ai spus? *Ne-ran-țu-la? Ne-ran-țu-la?*

Părea că se adresează fantomei propriei sale copilării. Și, pe nesimțite, cântecul îi reapăru pe buze, începând să cânte și să danseze el însuși:

Neranțula fundoti
Neranțula mu condi…

Panait dădea viață unei lumi îndepărtate, dispărute. Ah! ce jucării suntem în mâinile marelui vis!

Era o clipă stranie.

— Dac-ai ști! Dac-ai ști! Tu îmi trezești o întreagă viață!…

Și Panait ne povesti anii petrecuți la Brăila, anii cutezătoarei și nesupusei *Neranțula*, în a cărei soartă sta scris să fie cântată de popor, ca o fiică a valurilor – soră îndepărtată și simbolică a Afroditei – dar până la urmă redată și ea mării. Triumfătoare și veselă, ea răsărea din spuma mării pentru a se înapoia în regatul valurilor, după ce va fi cunoscut mirajul luminii, ducând cu ea acolo ultima iluzie pe care deznădejdea o îngăduie muritorilor.

Am petrecut întreag-acea seară și multe altele în „Subsolul prieteniei”, cântând *Neranțula*, în grecește. Asta, până în clipa când el a așternut pe hârtie, cu elanul unui dansator, povestea nefericitei și preafericitei fiice a Brăilei.

Neranțula lui Panait, joc al dragostei și al mării, este redată mării – apelor legendarului Bosfor – o dată cu dragostea ucisă.

Cealaltă, *Neranțula* poporului, trăiește și va trăi veșnic, în ciuda

războaielor și suferințelor care nimicesc zâmbetul și cântecele. Trăiește și va trăi în inima și pe buzele mamelor și fetelor de pe țărmurile grecești:

Ea va trăi mereu,
Pe prundișurile
Insulelor trandafirii,
Mereu nesupusă,
Mereu sălbatică,
Cu gleznele-i
Atât de alb-strălucitoare,
Încât vederea lor
Trece ca un fulger pe deasupra mării
Și luminează lumea-ntreagă.

Nerantula! Pentru ca Occidentul să te înțeleagă, trebuie ca el să te vadă și să te citească, așa cum ai fost scrisă: ca un vechi și neprihănit dans de altădată. Panait te-a scris dansând. Și trebuie să fii citită, tot dansând.

Nerantula! Dintre toate odraslele lui Panait ești aceea care porți în tine o muzică bogată și firească, de o intensitate nemăsurat de adâncă. Ești muzică. Istrati și Nerantula sunt din acele spectacole pe care trebuie mai degrabă să le simți, decât să încerci să le înțelegi și să le explici.

Ca un jucător nesocotit și robit patimei, Panait însuși își lăsa întotdeauna inima în voia sorții, fără să încerce să explice vreodată valoarea monedei sale, fără să știe dacă această monedă are preț la jocurile cunoscute în Occident, fie în cuvinte, fie în idei.

La fel și cu *Nerantula*: o mare și semnificativă parte din muzica ei este exprimată printr-un refren straniu și de nedescifrat, un refren care poate sugerează secretul, dar nu-l dezvăluie. Refren care ne întovărășește, după fiecare mișcare, în momentele cele mai patetice:

— Aman! More! Aman! Aman! Nerantula!

Pentru a ne dezvălui însăși inima omului și a ne arăta cum florile vieții se înnegresc și cad la suflarea amară a suferinței.

— Aman! More!

Deși scrisă în franceză, Istrati își lasă aici gândirea și inima să vorbească în limba maternă, limba lumii de unde a purces. Și dacă pune partitura muzicii sale pe notele Occidentului, el păstrează cheia care-i gama unei alte lumi. Ori, acest *Aman! More!* este una din cele mai frumoase chei ale *Neranțulei*, rapsodie a Copilăriei.

Dar toți cei care – bărbați și femei de pe tot pământul și din toate timpurile, în dragoste sau în ură, în sacrificiu sau martiriu, liberi sau între zidurile închisorilor, în ceasul nașterii sau al morții, în bucurie sau în durere – toți cei care au simțit tragicul mister al vieții și care adresându-se lui Dumnezeu sau oamenilor, părinților sau călăilor, au scos acest mare strigăt sfâșietor: „Fraților! Fraților! Milă! Din dragoste pentru viața fraților! Ajutor! Ajutor! Gândiți-vă la frăția noastră! Veniți! Am suferit prea mult! Destul! Destul! Destul!” ei bine, toți aceștia trebuie să simtă că *Aman* – cântat de Istrati în momentele cele mai hotărâtoare și mai haine ale vieților tovarășilor și fraților săi – nu e decât strigătul nostru în fața sorții, soartă care atârnă deasupra dumnezeilor și a oamenilor.

APOSTOLIS MONASTIRIOTY

E mult de când am petrecut în Alexandria Egiptului câteva ierni însorite. Și dacă amintirile acelor timpuri nu sunt prea vesele, cum aș putea totuși să nu mă las cuprins de ele, cum nu mă înflăcărez de acele clipe rare care răstoarnă cazanul cu amărăciuni ale vieții noastre, umplându-ne de bucurii în stare să ne fărâme inima?

Da, am cunoscut atari clipe, în ciuda vieții mele trudite.

Mi le da soarele iernatic al Alexandriei, soarele ei și dorința mea de-a trăi, acceptam feliile mari de amărăciune pe care soarta mi le oferea pe aceeași tavă.

Le acceptam, deoarece presimțeam că viața refuză tot platoul, celor care întind mâna ca să apuce numai soarele.

Soarta îmi hărăzea puține ceasuri de lumină, în schimbul unei zile de trudă, fără plăcere, dar forțăm părticica de fericire, mărind cu știință feliile de amărăciune. Mă lipseam de atâtea lucruri necesare vieții, numai să-mi satur mai bine ochii de lumina ce se revărsa, de cerul care te zăpăcea, de Mediterana ce-și lua zborul.

Pe scurt, eram un muncitor rău. Părăseam lucrul fără motiv, îndată ce o muscă mă sâcâia cu puterea ei de a-și apropia soarele. Atunci plecam tare mâhnit de această slăbiciune, pe care oamenii sunt bucuroși s-o pedepsească…

Plecam plin de libertate și golit de speranță.

Picioarele, ele însele grele de atâta fericire scump plătită, mă duceau totdeauna spre marginea Alexandriei, la Ramleh, de unde palmierii africani își contemplă, pe deasupra Mediteranei, frații înșiruiți pe Coastele de Azur, pe Ramleh-urile europene. Aceeași mare îi mângâie sau îi bruftuluiește. Darnic cum îl știm, soarele îi scaldă în aceleași raze puternice.

La Ramleh se află clădiri luxoase, ca în orice ținut minunat unde

bogații vor să fie singuri, ca să-și mistuie singuri costeliva lor bucurie. Doamne! văzându-i cât de jalnic se plictiseau pe terase, sorbindu-și odiosul lor Nimic, pricepui de ce viața era atât de aspră, în nerecunoștința ei, cu un pârlit ca mine.

Și astfel, eu, săracul, îndrăznii să mă apropii de terasele ticsite cu bogătași, de acele locante unde narghileaua și cafeaua – fermecătoarele mele vicii – se plăteau la prețuri prea scumpe pentru punga mea. Dar nimic din tot ce mi-am dorit în viață nu mi-a fost peste putință; mi-am plătit adesea bucuriile cu sânge, monedă pe care băncile nu o cunosc, și nu voi regreta niciodată, deoarece aceste băi de lumină m-au ajutat să îndur întunericul existenței mele.

Pentru o cafea și o narghilea, la Ramleh-ul Alexandriei sau pe marile cheiuri ale Smirnei, pentru un ceas de visare care însemna toată viața mea de-o zi, adesea de-o săptămână, am făcut totdeauna ca acel român de treabă din cântecul popular:

Am dat, lângă mândra mea de-o seară,
Toată truda mea de-o vară

Da, am dat… Ca să ai mult, trebuie să dai mult.

Asta vine de la sine, fără sforțare. Dar nu despre asta e vorba aici.

*

Nu poți iubi lumina, fără să iubești în același timp oamenii. Nu pe toți. Nimeni nu-i iubește pe toți și nici Iisus nu i-a iubit prostește.

Iubim doar ce ni se aseamănă în felurite privințe. Iubim dorințele noastre.

Într-o după-amiază, la Ramleh, pe o terasă înțesată de de-o sclifosită puiță omenească, am văzut un om. Și el pe mine. Îndată știui ce căuta acolo, la ce se uita, ce simțea. La rândul său, și el știu la fel despre mine, ba încă și mai abitir. Am ghicit în privirile noastre sincere nuanța dorințelor noastre, minunea asemănărilor noastre.

Acest lucru nu se întâmplă totdeauna. Adesea, cântărind oamenii, m-am înșelat pe jumătate, niciodată în întregime. Dar cu cât mă înșel mai mult, cu atât merită să mă înșel astfel, deoarece aici nu e vorba decât de *viața frumoasă, sănătoasă ca apa de izvor și puternică, la fel ca fulgerul*.

Iubesc omul, când poartă în sine, încă de la naștere, dragostea pentru prietenie. Iubesc femeia, când sângele îi este aprins de patima cărnii. Mă dăruiesc lor cu frenezie, fără să mă tocmesc. Asta costă scump, dar niciodată dezamăgirile îndurate n-au fost și nu vor fi în stare să micșoreze suma dorințelor mele.

Îmi caut pretutindeni norocul, cu furia cartoforului. Joc totdeauna larg, deoarece nu pot suferi zgârcenia. Dacă mă înșel, nu pierd nimic; celălalt e-n pagubă. Nu pierzi nimic, când te dăruiești în întregime. Altminteri, ar însemna să poți spune despre soare că-și sleiește forțele, când se dăruie fără cruțare și fără alegere. Și cu atât mai rău pentru ghețari, care totuși se topesc ei înșiși! Dar când câștig, pun mâna pe-o comoară! Vorbesc despre sentimentul prieteniei, deoarece, vai! pasiunea cărnii este ca fulgerul: puternică, dar nu ține mult.

Iată cum este alcătuit lutul meu și ceea ce iubește. Nu-s nemulțumit din cauza asta. Marii mei prieteni nici atât. Și în acea zi, la Ramleh, Marco – pe care l-am înțeles și m-a înțeles mai iute decât a trebuit să ne furăm narghilelele – Marco a fost, poate, cel mai fericit dintre toți.

Fermecătoarea secătură încearcă totuși să se apere. Știa bine că ar fi de prisos, deoarece, la ființele sensibile, nevoia de-a iubi și a se mărturisi este mai puternică decât simțul pudorii, care te silește să-ți ascunzi

urmele loviturilor. Totuși, el ținu să-mi dovedească reținerea sa de om de lume, acest „sărman om de lume”, care se hrănește cu iarbă, bea apă, iubește ca un vierme și își ascunde cele mai mici zgârieturi! Și în după-amiaza acelei întâlniri de neuitat, Marco mă părăsi, în mod grav, fără un semn încurajator, plecând de acolo.

Ca un om de lume.

Câinele său lup, de o veselie năvalnică, îl sâcâia: voia să-i arunce o pietricică, și cât mai departe. Marco, visător, cu mâinile împreunate la spate, puțin adus, mergea pe plajă, fără să răspundă dragostei celui mai bun prieten al său. Această nepăsare nu mă păcăli. Îl urmai multă vreme, de la oarecare depărtare, întipărindu-mi trăsăturile frumosului său chip de prieten, pe care trebuia să mi-l apropii. Și, într-o zi, am făcut-o. Cum? Asta nu se învață.

Și acum, uitați-vă. Nu va mai fi vorba aici despre mine. Ascultați o poveste, petrecută în colțuri de pământ, pe care cei mai mulți dintre voi nu le cunoașteți.

Este povestea istorisită de omul pe care l-am descoperit pe o terasă la Ramleh-ul Alexandriei, un om pe care-l iubeam fără să știu pentru ce și care mi-a sfâșiat adesea inima cu acest cântec grecesc, sprințar, a cărui primă strofă ar putea fi tradusă cam așa:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerantula fundoti[21]*!*
O fecioară își clătea fusta,
Nerantula fundoti!

[21] Mic portocal amar.

PARTEA ÎNTÂI

Să tot fi avut șaisprezece ani, când tata cumpără o căsuță, pe Ulița evreiască, la Brăila. Ne mutarăm numaidecât. Știam că nu vom sta mult acolo, deoarece tata – ca de obicei – nu cumpăra decât case dărăpănate, pe care le meremetisea și le vindea din nou primului amator. În fond, asta-i era meseria, destul de bănoasă. Aceea a mamei, deloc obositoare, consta în a-și sprijini bărbatul în nesfârșitele sale pălăvrăgeli de afaceri, în timp ce o slujnică se ocupa de gospodărie, ciorovăindu-se cu lucrătorii care cârpeau șandramaua.

În ce mă privește, aveam datoria să alerg la cârciuma din colț, să iau carafe cu vin pentru părinți și cumpărătorii lor, care beau laolaltă, sporovăind despre „casă de vândut”, „casă de cumpărat”. Asta mă plictisea de moarte. Ca să mă distrez, aruncam tencuială în sosurile servitoarei noastre și sare în ipsosul zidarilor. Toată lumea se supăra și se mai schimba kalimera. Îmi mai plăcea să mă joc cu marile mele zmeie pe străzi, în capul gol, cu cămașa descheiată, în bătaia vântului și mereu singur. Da, singur, deși nu eram nici fricos, nici sălbatic; mă temeam însă de pietrele azvârlite de ștrengari, mai ales din ziua când una mă lovi în cap, găurindu-mi-l.

Iată de ce, mutați proaspăt în mahalaua ovreiască, mă ținui la distanță de băieții din cartier. Aceștia, deși „copii de ovrei” – ceea ce însemna: sfioși, deloc primejdioși – ofereau o mie de ocazii ca să le spargă capul; știindu-i fără curaj, micii românași de prin împrejurimi nu șovăiau să vină ca să-i bată, la ei acasă. Cu sânul și buzunarele doldora de pietre invadau strada și, de dimineață până seara, zburau „proiectilele” în ambele direcții. Uneori, pietrele zburau peste garduri, în curțile oamenilor.

Așa că, vrând-nevrând, mă lipsii deocamdată de plăcerea – foarte gustată cu prilejul schimbării locuinței – de-a hoinări pe uliță, ca să

cercetez locurile, ca să cunosc oameni și obiceiuri noi. În schimb, o preocupare neașteptată se oferi de la sine setei mele de-a iubi.

La mahala, curțile sunt despărțite prin garduri din șipci vechi. Poți vedea tot ce se petrece la vecini. Și cum pe-aici lumea e foarte curioasă și nu prea politicoasă, fiecare se uita, cât avea poftă. Ceea ce făcui chiar eu însumi, după pilda celor mari, care nu se sfiau să se scuipe în obraz, ori de câte ori aveau prilejul și să-și arate dindărătul gol printre șipcile gardului.

Eu, unul, n-aveam nimic de arătat și nici de scuipat pe cineva. Dimpotrivă, în curtea din dreapta, aveam plăcerea să văd în fiece zi o fetișcană de paisprezece-cincisprezece ani, care se mișca întocmai ca un pește în apa râului, necatadixind să priceapă că aveam poftă să fac la fel. Dar era fată și, ca și cățeaua care nu se teme de mușcătura câinelui, nu se temea de pietrele băieților. (Copilul, când devine bărbat, își pierde până și această omenie și lovește femeia însărcinată.)

Oacheșă și cu păr bogat, semăna cu o țigancă. Coada mare, împletită îngrijit. Fața – ovală, foarte serioasă, cu ochi pătrunzători și buze cărnoase – era întotdeauna curată, ca și mâinile și picioarele.

De altfel, n-avea de-a face decât cu apa. Cu brațele împovărate de două găleți din tablă, făcea naveta – încă din zori – între pompa cartierului și casele pe care le aproviziona, pe o para „rândul”, cu condiția să fie „pline ochi”. Ca să prididească și să n-o stânjenească la mers, atârna gălețile de-o cobiliță, care o îndoia sub greutatea ei.

Oricum, corvoada asta trebuie să fi fost istovitoare, de vreme ce o vedeam adesea cu fața crispată, gura strâmbă, buza de jos atârnându-i, lac de sudoare, dar niciodată tristă, niciodată copleșită; veselă îndată ce-și punea jos povara, gata de zburdălnicie. Nu era vorba de zburdălnicia neroadă cu ștrengărițele din mahala, ci, singură în curte, cu niște cățeluși frumoși pe care-i ferchezuia, îi gătea cu nenumărate panglicuțe și-i dezmierda necontenit. Sau când se sătura de cățeluși și n-avea curse de

făcut, o pornea haihui. Ceasuri întregi n-o mai vedeam. La înapoiere, cu fața scăldată de fericire, înșfăca gălețile și alerga la corvoada zilnică. Terminând-o, se tolănea la umbra unui dud, unde reîncepea găteala cățelușilor, cu risipă de îngrijiri și duioșia unei adevărate mame.

În jurul ei, nimeni. Nimeni care s-o țină din scurt. Nici părinți, nici strigăte, nici înjurături. Numai cereri de apă, din toate părțile.

Umbrele nopții o înghițeau, laolaltă cu micuțele animale, într-un susur de mângâiere și de îmbiere la odihnă.

Dimineața o găsea mătăhăind sub povara cobiliței, cu brațele și gâtul încordate, cu pumnii strângând toarta găleților, la capetele cobiliței. Buza îi tremura puțin. Apoi, iarăși câinii, disparițiile neașteptate, întoarcerile acasă radiind de fericire.

Văzui toate acestea, într-o vară, la începutul vacanței mari.

— Mamă, cine-i fetița care cară apă?

— O orfană.

— Cum o cheamă?

— Nu știu. Nimeni nu poate spune. I se zice Sacagița.

*

O orfană… Pripășită de un an, Dumnezeu știe de unde… Care n-a vrut niciodată să spună cum o cheamă și nici cine-i sunt părinții. Pe care Stana, bătrâna proprietăreasă, o culesese de pe drumuri și căreia lumea îi zicea sacagița.

Cam asta-i tot ce știa „lumea” despre această fetiță. Și îndată ce „lumea” își potoli curiozitatea-i nesătulă, boteză pe nepoftită cu numele de *sacagiță*, îi întoarse spatele și-și văzu de socotelile ei, socoteli de agonisit, de îmbuibare, de „case de vânzare” și „case de cumpărat”.

Sărmana *lume!…* Și tu, sărmane *om de lume!…* Cât vă plâng!… Vă

întâlniți în drumul vostru cu o făptură omenească, având fălcile încleștate de vifornița vieții, și în loc să-i dovediți căldura voastră, marea voastră omenie, o întrebați în fugă: „Ia să ne spui, necunoscutule, cât ai clipi din ochi, cine ești, de unde vii, ce părere ai despre noi și ce ai de gând să faci în mijlocul nostru?”

Și nenorocitul se uită la voi, incapabil să-și descleșteze fălcile pentru a vă răspunde sau măcar să vă scuipe în față. Și, grăbiți cum sunteți, îi întoarceți spatele, îi atârnați o poreclă, ca pe-o tinichea găurită de coada unui câine, și o ștergeți la treburile voastre. O ștergeți: tu, sărmană *lume*… și, de asemenea, tu, sărmane *om de lume*…

Cât vă plâng…

*

Într-o zi, pe când mă apropiam sfios de gard, micuța singuratică îmi spune deodată, spre marea mea uimire:

— De ce te joci numai în curte?

Ah! câtă plăcere îmi făcu acest semn de prietenie! Inima îmi bătu cu putere. Îmi simții obrajii în flăcări. Nu putui să scot o vorbă. Coborâi privirea.

Sta dreaptă, de cealaltă parte a gardului, mângâindu-și cățelușul drag – Leu – pe care-l strângea la piept, șoptind într-una, melodios:

— …De ce? De ce?… *Marco*…

Tresării, bolborosind:

— Știi, deci, că mă cheamă *Marco?*

— Am auzit strigându-te astfel…

Sforțându-mă, izbutii s-o privesc în față și s-o întreb:

— Dar pe tine cum te cheamă?

Îmi răspunse, simplu:

— *Sacagița*.

Simții un cuțit în inimă. Îi întorsei spatele și fugii ca să plâng.

Va să zică, ea se împăca liniștită cu cumplita poreclă de *sacagiță!* Cu acest nume era chemat cel mai frumos tovarăș din copilăria mea!

— Și ce-i cu asta? îmi spuse a doua zi, după ce îi mărturisisem revolta, scârba mea. Ce-i cu asta? *Ești ceea ce ești…*

Apoi, îmblânzindu-și glasul:

— …Sunt, oare, pentru tine, *o sacagiță?*

Pentru mine!… Oh! pentru mine!… Nu! Nu! Smulsei o șipcă din gard, mă strecurai prin spărtură și o strivii în brațe.

Avea carnea tare ca piatra. Un parfum necunoscut până atunci – parfumul cărnii iubite – îmi pătrunse în sânge.

Era ca mireasma unui fruct exotic pe care-l guști întâia dată.

O părăsii îndată și trecui în curtea noastră. De-acolo, ne-am privit cinstit în ochi. Ai ei erau mari, deschiși și, ai fi putut spune, mirați. Fața ei, împietrită, liniștită, golită de orice emoție. Eu… eu abia îmi trăgeam sufletul.

În jurul nostru pustiu. Ulița, de asemeni, pustie.

Totul se petrecea într-o după-amiază înăbușitoare de august, când trântorii mahalalelor dorm, cu toții, după ce-au gonit muștele și-au lăsat perdelele.

În săptămâna următoare, se ivi o împrejurare care mă ajută să câștig inima prietenei mele.

Dimineață. Ea trebăluia voinicește, de la un cap la celălalt al mahalalei, cărând apă la clienți. În acest timp, mă jucam cu zmeul în uliță, dar foarte aproape de poarta noastră. Zmeul plutea în înaltul cerului. Îi „dădusem” toată sfoara de pe ghem, ca să-l încerc la zbor mare. Nu vedeam, nu auzeam nimic. Mă sileam să „prind” părțile bune și cele slabe ale jucăriei mele, când un strigăt îndepărtat mă-nfioră: era glasul prietenei mele.

La capătul de sus al uliței ea își aruncase gălețile, bătea din palme, urla și alerga spre mine, cât o ținea picioarele, ca scoasă din minți, făcându-mi semn. Mă uitai îndărăt și văzui o trăsură cu doi cai, apropiindu-se, în goana mare, în timp ce în mijlocul drumului ursulețul Leu își scărpina liniștit o urechiușă, nepăsător de primejdie.

O clipă de șovăire și prietena mea și-ar fi văzut strivit câinele atât de iubit.

Lăsai zmeul, care se prăvăli din nori, mă repezii și smulsei cățelul de sub copitele cailor; dar trăsura mă izbi și căzui leșinat.

La trezire, lume multă în jurul meu. Îmi frecau cu spirt coastele strivite. Se văicăreau.

Apoi, după ce lumea plecă la treburile ei, izbutii să merg singur până la gard.

Prietena mă aștepta cu Leu în brațe. Mi-l trecu prin spărtură. Luându-l, mă speriai de fața chinuită a micuței mele.

— De ce ești atât de palidă? îi spusei.

— Ți-l dăruiesc! rosti ea, sugrumată. O să știi să iubești un lucru ca ăsta?

— Da, mult.

— Și ce ești în stare să faci pentru ceea ce iubești?

— Totul!

— Da… Mi-ai dovedit-o. Sunt o proastă… Iartă-mă!

Și, de astă dată, ea fu aceea care trecu prin spărtura gardului, îmi luă capul în mâini și mă sărută pe amândoi obrajii.

Au fost primele și singurele sărutări voluptoase din viața mea, care nu m-au costat decât puțină durere în coaste. Altele, altele, toate…

Dar, de ce să mergem atât de repede…

*

Durerea de coaste mă țintui în pat mai multe zile. În fiecare după-amiază, stăpâna lui Leu și a inimii mele venea – pentru un ceas sau mai multe – ca să mă vadă și să-și mângâie câinele.

Mi-aș fi dat întreaga-mi sănătate nefolositoare, ca să pot prelungi această fericire de bolnav răsfățat! Doamne! fie-ți lăudată opera! Noi o considerăm nedesăvârșită, fiindcă suntem niște nesocotiți; iartă-ne însă și nu lua în seamă jalnica noastră judecată! De un singur lucru-i păcat: că nu te-ai gândit să ne pui o a doua inimă în locul bietului creier, care ne stingherește atât!

— Marco, îmi spuse prietena (într-o zi, când sta pe patul meu, una din acele zile de august, bogate în soare, în muște și praf), Marco! Ești gelos?

Vorbindu-mi, fața ei deveni la fel de palidă ca în clipa când se despărțise de cățelușul pe care îl scăpasem de la moarte.

— Gelos? De ce mă întrebi? Și de ce această spaimă?

— Pentru că te iubesc *pe tine, pe tine și încă pe cineva!…*

Auzindu-i mărturisirea, mintea mi se tulbură, patul se învârti cu mine și era cât pe-aici să-l strivesc pe Leu.

— Da! adăugă. Vă iubesc pe amândoi ca pe *unul singur*, așa cum îl iubesc pe Leu. Iată tot ce iubesc. Să nu te superi. Asta e.

Și mă sărută cu putere; dar mai bine mi-ar fi dat o lovitură de ciocan în frunte.

Îndată simții că nu trebuie să mă tângui, că aveam de-a face cu o făptură bine clădită și cu un potrivnic puternic; și că numai arătându-mă puternic, la rândul meu, mai puternic decât ei doi, voi izbuti să lupt și să-mi păstrez locul. Simții clar aceasta.

Timpul mi-a dat dreptate. O dreptate amară…

— Cine-i acel *cineva?* o întrebai gâtuit.

— O să-l vezi… când om merge să sărim șanțul la *Nerанțula fundoti*.
— …La cine? *Neranțula fundoti?* Ce înseamnă asta?

Cunoșteam bine ce însemnau aceste cuvinte grecești, deoarece știam greaca la perfecție; totuși, nu pricepeam nimic și mă uitam la ea prostește.

Izbucni într-un hohot de râs atât de frumos, atât de răsunător, atât de amețitor, încât îmi uitai toată durerea. Leu, la fel, își uită durerea. Și tustrei, rostogolindu-ne în pat, râdeam, ne mușcam și lătram ca trei animale, tinere, fericite.

— Spune-mi, frumoasa mea, frumoasa mea… *Neranțula…*

— Mă chemi Neranțula? strigă, buimăcită.

— Da, dar…

— …Nu-i cumva ceva asemănător sacagiței?

— Nu! nu! *Neranțula* înseamnă mic portocal amar; iar *fundoti*: stufos. Ești, deci, pentru mine, mica portocală amară, micul meu portocal stufos! Ești refrenul unui cântec grecesc, pe care l-ai auzit și pe care-l repeți ca un papagal. Spune-mi, ce-i cu șanțul pe care-l sari și unde se află?

— Pe Ulița kalimerească[22]… Acolo, muncitorii au desfundat toată strada, de la un capăt la altul, ca să pună conducte și s-aducă apa în case. Se zice că prefectul o și are: te duci la perete, întorci o drăcovenie care se cheamă „robinet” și apa curge singură. Tare mi-ar plăcea să văd și eu! Tu crezi? Apa din Dunăre urcându-se *singură* în odaia ta? Ei drăcie!

Nu știam mai mult decât ea, dacă apa din Dunăre se urca sau nu *singură* în bucătării și nu dam crezare poveștii cu „robinetul” „pironit în perete”, pe care-l „întorci” și țâșnește un șuvoi de apă „fără sfârșit”, „atât de fără sfârșit, că toată Dunărea s-ar putea scurge în odaie”.

Dar știam și credeam altceva: anume că Neranțula mea iubea un grec, de pe Ulița kalimerească, desfundată de primărie, că într-acolo alerga în

---

[22] Strada grecească, botezată de români astfel, deoarece îi auzeau pe greci spunându-și, de dimineață până seara, *kalimera* (bună ziua).

toate după-amiezele și că de acolo se înapoia veselă, extaziată, roșie ca focul.

Ce se petrecea acolo? Cine era băiatul care-mi lua jumătate din prietenă?

Un cui dureros îmi sfredelea inima.

Aș fi vrut să-mi ucid potrivnicul, dar nu știam nici să mă bat, nici s-arunc cu piatra.

O privii în albul ochilor.

— L-ai sărutat pe *celălalt*, ca pe mine?

— Da! l-am sărutat, dar el e *ceva*, iar tu *altceva*. Nu trebuie să te superi. Hai să vezi…

— Să văd, ce? Pe cine?

— Pe Epaminonda… *Celălalt*. E atât de cumsecade! O să-l iubești și tu.

*

Noaptea cobora încetișor, după o zi pustiită de zăpușeală.

Îl închisesem pe Leu împreună cu ceilalți doi câini, şi-o pornirăm spre Ulița kalimerească. În stradă, praful rece ne gâdila plăcut picioarele goale. Toți ștrengarii erau pe-afară. Ne strigară, dar nu-i luarăm în seamă. Alte gânduri ne frământau.

De fapt, ea părea liniștită. Mersul ei nepăsător, chipul liniștit de fecioară, brațele care-i atârnau părăsite (brațe vânjoase ca doi șerpi puternici, oțelite de povara găleților) și întreg trupul ei călit de o trudă anevoioasă, toate laolaltă mă speriau și mă atrăgeau în același timp. Cu mare greutate izbuteam să-mi stăpânesc pofta nebună de-a o mușca, de-a o face să țipe.

De ce îmi spusese că mai iubește și un *altul?* Nu-l puteam suferi pe

acest „altul”.

Oh! egoism al cărnii! Să te blestem sau să te binecuvântez? Astăzi, când de pe culmea vârstei mele pot cumpăni tot binele și răul din viață, mă întreb dacă viața s-ar putea lipsi de tine, de tine ucigător egoism al cărnii.

Se-ntunecase de-a binelea, când ajunserăm în ulița locuită de greci. Șanțul, fără sfârșit, se afla la picioarele noastre. Adâncitură întunecată, străjuită pe de lături de o movilă de pământ și amândouă pierzându-se în bezna tainică a nopții, ca și drumul sorții noastre. Felinare cu gaz, rare, răspândeau ici-colo lumina lor chioară, ca niște presimțiri, în timp ce în dreapta și-n stânga se înșiruiau, una după alta, căsuțe singuratice, ca niște capcane de neînlăturat.

Cuprins de spaimă, de-o spaimă nebună, o apucai de umeri pe Nerantula și o strânsei la piept, șoptindu-i:

— Ce cauți aici?

La rându-i, îmi înlănțui mijlocul cu putere și, cu privirea ațintită la șanț, îmi răspunse, abia auzit:

— Nu știu… îmi place aici…

— Hai să fugim! murmurai, strivind-o în brațe. Să fugim și nu te mai gândi la locul ăsta! Nu te mai întoarce aici!

Tăcu, împietrită.

Mi-amintesc că i-am prezis atunci, strigând:

— O să plătești scump, dacă nu te oprești la timp: grecii sunt periculoși!

Continua să tacă, strângându-mă la piept, privind la șanțul care devenise negru ca smoala.

Deodată, se stârniră glasuri, departe în beznă. Mulțime de ștrengari cântau și pe măsură ce, apropiindu-ne, melodia și vorbele se deslușeau, simții trupul prietenei scuturat de scurte tremurături.

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerانțula fundoti!
O fecioară își clătea fusta,
Nerانțula fundoti!

Se smulse din brațele mele, cu o putere nebănuită, ca un pește mare abia scos din apă și, fără o vorbă, începu să sară de îndată șanțul în ambele direcții, de pe un mal pe celălalt, în zigzag, îndreptându-se în direcția cântecului și repetând la fiecare săritură peste șanțul fermecat:

— *Neranțula fundoti!… Neranțula fundoti!*

Rămăsei pironit locului, urmărind cât puteam cu privirea, năluca ușoară a Neranțulei mele. Apoi, timp de câteva clipe, mahalaua fu stăpânită de o tăcere de moarte pentru sufletul meu, când, în sfârșit, vocea iubită izbucni în beznă:

— Haide, Marco! Haide, Marco!

O clipă mi se năzări să fug, să n-o mai văd niciodată, dar rânduiala sorții este nemiloasă și mă supusei, ca și cum două mâini drăgăstoase m-ar fi împins: du-te, du-te spre aceea care te cheamă!

Mă dusei… Ca un fermecat.

Un prim felinar și două siluete – Epaminonda și Neranțula – răsăriră în beznă, apoi, la vreo douăzeci de pași mai în urmă, alte felinare și alte siluete: vreo zece băieți greci, între zece și cincisprezece ani. Toți erau desculți și cu capul gol. Felinarele ce li se legănau în mâini erau făcute din pepeni mari, goliți de miez și găuriți cu crestături de tot felul: rotunde, pătrate, rombice, triunghiulare, dreptunghiulare, semilune, prin care se strecura lumina unei lumânări fixată pe fundul pepenelui. Unele felinare aveau găurile lipite cu hârtie străvezie și multicoloră.

La apropierea mea, Epaminonda se opri. Ceata lui făcu la fel, păstrând distanța. Înțelesei că aveam de-a face cu un căpitan. Orice grec

se naște căpitan. Își ridică pepenele-felinar care ne lumină o clipă fețele, în timp ce Nerancula, tăcută, sta foarte aproape, dreaptă, cu mâinile la spate.

Fața lui Epaminonda, osoasă și oacheșă, îmi fu îndată simpatică. Nu-i lipsea sinceritatea. Era o haimana puțin mai mare și mai puternică decât mine. N-avea trufia grecească, pe care n-o puteam suferi. Îmi întinse mâna, adresându-mi-se cu un glas aproape bărbătesc:

— Bună seara, Marco! Fii binevenit în mahalaua noastră. Nerancula (îi și zicea astfel!) spune că ești de treabă. Și eu și ea suntem la fel. O să vedem unde o să ajungem cu o fată cumsecade, iubită de doi băieți la fel și pe care și ea-i iubește. Acum, hai să cântăm și să hoinărim împreună. Mi se pare că știi grecește?

Fără să-mi aștepte răspunsul, luă comanda cetei – cu Nerancula între noi doi, braț la braț – și porunci:

— Hei, palicari!… unu, doi, trei:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerancula fundoti!

Marș în cadență perfectă și veselie săltăreață. Pământul tremura sub pașii noștri. Inimile, la fel. Cu capul dat pe spate, Epaminonda domina toate celelalte voci. Și mi se părea că șanțul pe a cărui margine umblam, devenise mai puțin întunecos.

Nerancula și cu mine tăceam. Dar, departe de-a fi nepăsătoare pe cât părea, îi simțeam trupul fremătând ca o coardă de harpă, înfiorată de atingerea degetelor. Coada i se legăna ritmic, la fiece pas alungit, în timp ce mâna-i stângă îmi strângea brațul, ca un clește.

Nu mă simțeam prea rău. Mă socoteam în stare să lupt și să-l birui pe acest Epaminonda, care cânta frumos, însuflețindu-ne mersul. În vreme ce mă întrebam cum se va încheia seara, prietena, pentru care ne

înfruntam, alunecă deodată din brațele noastre, își începu săriturile în zigzag pe deasupra șanțului și dispăru în noapte cu refrenul:

Nerançula fundoti!
Nerançula fundoti!

Din când în când, când trecea prin fața vreunui felinar, umbra i se trăda pentru o clipă și apoi n-o mai revăzurăm. Rămăsei înlemnit. Foarte liniștit, Epaminonda îmi spuse, cu strângere de inimă:

— Noapte bună, Marco… Nu se mai întoarce în seara asta. E o apucată.

Mă înapoiai singur și trist. Dar, ajuns la gard, o dorință de neînfrânt mă împinse să mă duc s-o văd.

Cămăruța ei, drept în fundul curții, avea ușa dată de perete. Lumina lunii scălda fața adormită a Nerançulei, cu Leu în brațe și ceilalți doi câini la picioare, veșmintele aruncate, care încotro, gălețile și cobilița într-un colț.

Pășii în vârful picioarelor și sărutai ușor fruntea ciudatei prietene.

Ea nu se trezi. Eu, însă, n-am închis ochii toată noaptea.

*

Copilăria și mai ales începutul adolescenței sunt trepte ale vieții, pe care nimeni nu le înțelege. Oricât le-ar fi trăit părinții, cei căsătoriți nu le înțeleg mai bine decât cei necăsătoriți, și-i foarte bine așa, căci altfel viața ar fi grozav de monotonă: copilăria, adolescența, maturitatea și bătrânețea sunt patru vieți, patru feluri de-a trăi; le ucizi pe toate, dacă vrei să torni pe una în tiparul celeilalte.

Astăzi știu că uleiul sfânt care ne curge în vine, potrivit temperamentului nostru, își cere dreptul de a se manifesta încă din clipa

când ne naștem și că este cu străin de ceea ce numim logică, bun-simț, judecată. Judecata aparține Creatorului. Noi n-avem altceva de făcut, decât să ne supunem sau nu. Atât. Asta-i soarta noastră, în Orient se și spune: *Ce ți-e scris, în frunte ți-e pus*.

*

Pe fruntea mea, a Nerantulei și a lui Epaminonda sta scris să ne înțelegem prin violență și să ne distrugem unul pe altul prin dragoste.

În noaptea aceea de nesomn, biata-mi judecată mă sfătuise s-o rup scurt cu grecii, cu căpitanul și cântecele lor, cu șanțul lor întunecat. Mai hotărâsem să nu mai calc în ulița Kalimerească. Dar, a doua zi dimineața, Epaminonda fu cel care veni să-mi vorbească de-o ispravă îmbietoare, îmi spuse grav:

— Îl știi pe Miu. Ei bine, Neranțula îmi suflă neîncetat la ureche, că are cel mai puternic zmeu. Nimeni nu se poate măsura cu el. Asta-mi stă pe inimă. Dar ție?

Mă învinețiI de furie, aflând că Neranțula admira pe un altul, în materie de zmeie. Aveam de toate mărimile, între care pe cel mai mare, din hârtie căptușită cu pânză și care mă întrecea în înălțime cu cinci șchioape! Nimeni nu era în stare să le confecționeze mai bine ca mine. Nimeni nu mă putea birui *„la încurcare*[23]”.

Epaminonda – care auzise despre prăpădul ce-l făcea zmeiele mele – mă îndemnă să-l înfrunt pe Miu, singurul care ar fi putut să se măsoare cu mine. O făcea, oare, contând dinainte pe înfrângerea mea, spre a mă umili în ochii prietenei noastre? Voiam s-o știu:

---

[23] Provocare, degenerând adesea în bătălii sângeroase și care consta în a încurca zmeiele la mari înălțimi, atingând uneori două sute de metri. Victoria revenea celui care avea „mâna sigură” și smulgea adversarului cât mai multă sfoară, odată cu zmeul.

— Neranțula nu mi-a spus niciodată că-l socotește pe Miu mai tare ca mine.

— Ți-o va spune, dacă ai s-o întrebi.

Ne aflam în fața casei mele. Neranțula își făcea ultimele corvezi de dimineață. Trecea și se înapoia în goana mare, îmbujorată la față, c-un soare deasupra capului, cu alți doi oglindiți în apa limpede a găleților. De fiecare dată, ne arunca o scurtă privire, care spunea lămurit: *Îndată sunt gata*.

Epaminonda îmi zise:

— O s-avem nevoie de ea, dacă vrem „să ne luăm la încurcare" cu Miu.

— Deci, vrei să m-ajuți?

— Desigur! Și Miu o să fie ajutat, și încă de oameni vârstnici, frații lui, care-i dau o mână de ajutor ca „să tragă".

— Și de ce o să avem nevoie de Neranțula? Ea-i fată.

— Da, e fată. Dar e în stare să spargă ușor capul mai multor băieți ca tine și ca mine. Pentru asta, n-are decât să-și umple șorțul cu pietre și să le arunce. Nimeni în oraș n-o poate nimeri cu o piatră de la o sută de metri; în schimb, Neranțula, cu stânga ei, nu greșește decât o lovitură din zece. Toți o știu și se feresc de ea. E o apucată.

La atelierele docurilor fluiera de prânz, când Neranțula, sosind ca o vijelie, ne dădu câte-o palmă la fiecare şi-o șterse să-și vadă mai întâi câinii. Avea un pachet sub braț.

— Am mezeluri, pâine și vin. O să mâncăm pe iarbă, afară din oraș. În după-amiaza asta nu mai car apă!…

Neliniștit, Epaminonda o urmări cu privirea, dând din cap:

— Ascultă la mine: e o nebună! O vezi? Își cheltuiește toți gologanii agonisiți cu trudă. Deși știe că am bani care nu mă costă nimic, deoarece îl fur pe tata când câștigă la cărți și se întoarce acasă beat ca un porc.

— Asta-i treaba ta, îi spusei. Nu-mi place însă că-i lipești porecle: „apucată”, „nebună” și altele, asemenea. E o fată cumsecade și necăjită, care mi-e dragă mult…

— Ah! Îți place? Dar mie?…

Mă fixă cu-n aer încurcat, apoi se aplecă și-și scarpină genunchii plini de zgârieturi.

Alergai în pod și mă înapoiai cu cel mai mare dintre zmeiele mele, deoarece simțeam că în curând vântul va deveni prielnic. Tocmai atunci apăru și Nerانțula, pieptănată și îmbrăcată îngrijit, mai frumoasă ca niciodată, mirosind tare a parfum de liliac. Zbura ca o mânză, dar mereu distantă, serioasă.

Bietul de mine! Văzând-o atât de înnebunitoare, mi-aș fi omorât și părinții, nu numai pe Epaminonda. Cred că și potrivnicul meu ar fi făcut la fel, fiindcă o mânca din ochi, ca și mine.

— Unde te duci cu dihania asta, Marco? mă întrebă, plină de admirație.

Deodată, simții că-mi plesnește inima:

— Mă duc să mai iau „la încurcare” cu Miu…

— Cu Miu?… Adevărat? Ai curajul?

— Da, pentru tine… Epaminonda zice că tu îl crezi pe Miu mai tare ca mine…

— E-adevărat. Dar smulge-i lui Miu zmeul și…

— Și ce? strigă celălalt, întărâtat.

— Asta mă privește! i-o reteză Nerانțula.

Pornirăm spre mahalaua lui Miu, în fața căreia se afla un maidan mare. Pe drum, Epaminonda se repezi la puștii săi, dându-le de veste să vină după noi, după masă.

Profitai de scurta-i lipsă și spusei prietenei mele, strângându-i mâna:

— Nerانțula, iubește-mă numai pe mine. Fii numai a mea.

Mă mângâie încetișor cu degetele-i cărnoase și-mi răspunse:

— Nu trebuie să fii gelos, Marco… E o prostie! Încearcă să-l bați pe Miu și te voi săruta apăsat, foarte tare.

Pentru ce era nevoie să-l bat „mai întâi” pe Miu, ca să fiu apoi sărutat de Nerantula, iată ce nu izbuteam să pricep.

Miu și cei doi frați ai săi mai mari erau vestiți pentru lipsa lor de scrupule. Să vii în mahalaua lor și să le smulgi zmeul, chiar pe drept, însemna să te duci la moarte sigură. Ce-are a face! Acest sărut „tare”, făgăduit de Nerantula, după victorie, merita riscul încercării.

Dar cum eram doi în luptă și cum ea știa ce ne aștepta, dornica prietenă socoti nimerit să ne dea la amândoi câte-un „aconto”, în timpul mesei, pe iarbă. Ne înlănțui pe la spate și ne sărută pe tâmplă pe fiecare, fără gând rău, amețită de vinul băut la iuțeală. Și bineînțeles, fiecare socotirăm de prisos sărutarea dată celuilalt, îmbufnându-ne. Ea își dădu seama și ne zise:

— Nu trebuie să vă supărați! E o prostie…

Privirea lui Epaminonda părea să-mi spună: „Nici acum nu crezi că-i o apucată?”

Nerantula ne lăsă în apele noastre, luă zmeul meu și se duse să-l înalțe. O lăsai, cu riscul de a-l strica.

Dar nu se întâmplă una ca asta. Dintr-o dată, zmeul se înălță sus de tot, târându-și în nori cei douăzeci de metri de „coadă”. Mulțime de gură-cască se înghesui la porți, impresionați de frumoasa provocare, chiar în mahalaua lui Miu, uluiți de puterea „vâjâietorii[24]” mele.

Sării la cârmă. „Trăgea” bine! Nici pic de „burtă”! Nici chip de tumbă, deci, „coadă destulă”. „Gură cât îi trebuie”. Cârmire ușoară „la dreapta și la stânga”. Treabă bună! Hei, Miule! Dormi?

Și iată-l pe Miu ieșind cu „privighetoarea” lui! Aruncă o privire în

---

[24] Dispozitiv din hîrtie, pe care vântul îl zbârnâie cu putere.

sus și nu-mi pare prea mulțumit. Un ștrengar se duce să-l „țină”.

— Dă-i drumu’! strigă Miu.

Copilul dă drumul zmeului, Miu trage cu labele sale de urs, dar zmeul dă greș și cade, „ca o balegă de vacă”.

— Te-ai „curățat”, Miule! îi strigă din poartă un însurățel în vestă.

„Vâjâietoarea” mea urlă și scoală din somn toată mahalaua. Femeile au dureri în ceafă, silite să privească în sus, către cer, unde zmeul meu stă pironit ca un soare.

— Ăsta-i Marco! strigară ștrengarii. Marco de pe ulița ovreiască!

— O să vadă el îndată! răspunse Miu, care, la a treia încercare, izbutește, în sfârșit, să-și înalțe „mașinăria” petecită.

Și, îndată, se înapoiază la el în curte și închide poarta. De-acolo, începe să „tragă”.

— Cheam-o și pe bunică-ta! îi strigă Epaminonda.

Și acum la treabă!

*

Ah!… copilărie, copilărie… Această poveste cu zmeul, ca toate cele ce vor urma, nu-i decât un mijloc de-a mă ameți, rechemându-te, copilărie! Simt nevoia să te retrăiesc, o, copilăria mea, căci iată moartea se apropie și ieri, abia ieri, eram copil încă!

De ce, oare, nu se prelungește copilăria până la capătul vieții? De ce devii deodată grijuliu, meschin în toate și mai ales chibzuit? La ce bun prudența? Ce ne dă în schimb, această zgârcenie pe care o punem în tot ce cheltuim?

O zgârietură ne face părul măciucă… O necuviință ne jignește… Puțină mânie ne otrăvește sângele, până la viitoarea mânie. O dorință nesatisfăcută ne umple capetele cu ranchiune, Și, mai presus de orice,

acest coșmar de-a voi să aduni, ca să ai cu ce trăi o mie de ani în belșug.

Nerantula!… Micuță fecioară bună, cu trupul învârtoșat de munca nevoioasă! Prietenă de neînțeles!… Roua vieții mele care mă întâmpinai în fiecare dimineață cu gălețile tale pline de argint-viu, la tine mă gândesc, când rostesc cel mai dulce cuvânt din lume: *copilărie!*

Cât de departe erai de a bănui primejdiile pricinuite de îndrăznețele noastre distracții! Cât de departe era acest mare nătărău de Epaminonda! Cât de departe eram eu însumi!

Îmi făgăduiai un sărut *„apăsat”*, înainte de a cunoaște puterea sărutului și, ca preț al acestei dorințe neasemuite, îmi cereai să-l umilesc pe Miu, un derbedeu care ar fi putut să ne spintece pe tustrei.

Mângâiai, Nerantulo, doi îndrăgostiți în același timp și ei se mulțumeau doar să se îmbufneze, în loc să dea foc orașului. Cât despre noi, te simțeam în chip vag femeie, aurora unui soare necunoscut, dar bănuit cu înflăcărare.

Eram copii, *o, mica mea portocală amară, o, micul meu naramz stufos!*

*

La-ncurcare. Bătălia.

Mai întâi nepotrivirea de zmeie, hotărât prielnică mie; sfoara lui Miu făcea „burtă”, apoi „gură prea largă”, „coadă puțină”, „nesupus la comenzi” și „primejdie de a se da peste cap”. La mine, zbor ideal; două sute douăzeci de metri de sfoară întinsă să pocnească – exact ca o linie oblică între cer și pumnii mei – imobilitate perfectă, ascultător la toate mișcările. „Trăgea” atât de tare, că m-ar fi ridicat în sus, dacă aș fi avut cu zece kilograme mai puțin. Mândria îmi luase într-atât capul încât mă așteptam ca în orice clipă să mă trezesc ușor ca un fulg și târât în nori.

Era într-o duminică, după masă. La toate porțile, ciorchini de oameni,

cu suflarea tăiată. Și nenumărate guri strigând:

— Bravo, Marco!

— Ți-ai găsit nașul, Miule!

Priveliștea o îmbătă pe Nerantula care, desigur, își udase chiloții.

Firește, Epaminonda conducea bătălia, poruncea, umflat ca un curcan, viteaz ca un amiral. Sărind într-una între mine și poarta lui Miu, atent la matrapazlâcurile adversarilor noștri, dându-mi de veste:

— Niciun dubiu; acum trag trei! Un puști e gata să se cațere pe acoperișul vecinului, ca să ne taie sfoara la timp. Bagă de seamă!

Apoi, întorcându-se către propria-i ceată de puști:

— Hei, mă, Mavridis și tu, Gherasimos! Veniți aici! Aveți grijă de pantalonii noștri să nu cadă, când s-o îngroșa gluma. Să ni-i împingeți sub curea!

Soarele ne potopea, și între el și Nerantula simțeam că ni se topea inima. În sfârșit, răcnii pentru atac:

— Miule! Numai între noi doi, vrei?

— Du-te-n mă-ta!

Un strigăt ascuțit sfâșie văzduhul, ca un nechezat. O auzii pe Nerantula, ripostând:

— Ticălosule!

Chiar în clipa aceea, ea o zbughi cu ceata noastră de ștrengari. Și, în timp ce făceam o mică manevră de „apropiere”, o văzui, ajutată de băieții noștri, cum mătura pământul cu brațele, adunând pe cât putea toate pietrele, umplând buzunare și șorțuri, făcând grămezi de rezervă semănate pe drumul nostru de retragere, și pe care numai Dumnezeu știa cum aveam s-o scoatem la capăt.

Lupta fu scurtă, datorită unei stângăcii a lui Miu, care căzu în cursa ce-i întinsei. „Încălecai” fățiș pe sfoara lui, singura poziție ca să fii „trăsnit” de adversar. Încrezător în greutatea zmeului său, mai mare și deci mai greu decât al meu, Miu scontă rostogolirea mea și începu să

tragă de sfoară cu furie. Ticălosul uitase că zmeul meu nu făcea „burtă”, puteam deci să trag de sfoară și s-o fac tare ca oțelul.

El trase, eu slăbii. Trase cu putere și-mi făcu o „cocoașă”. Slăbeam sfoară într-una, dar, îndată ce-l văzui pe Miu ajungând „în vârf”, pusei „furca”.

— Să tragem, Epaminonda! Să tragem cu toată puterea, pentru Dumnezeu, înainte ca Miu să „scape”!

El observă șiretlicul și încercă să „scape”, dar prea târziu, căci îl și „înhățasem de beregată”. Mulțimea urla.

— Prea târziu, Miule. Te-a-nhățat „de beregată”!

— O să te rostogolești! „Privighetoarea” ta o să-și lase „coada-n jos”!

Într-adevăr, încurcat zdravăn, zmeul său se descumpăni, se împletici în coadă și începuse să descrie tumbe, atârnând ca o zdreanță.

Acum n-aveam decât să trag. Nu mă mai puteam teme că-l va redresa.

Iată-ne pe amândoi tocmai deasupra acoperișului vecin, când – ticălosul! — se ivi un băiețaș printre olane, cu un briceag în mână, gata să-mi taie sfoara în clipa coborârii.

Dar nu degeaba aveam o prietenă care se numea Nerանțula: cu o singură piatră atinse pe băiat în cap, rostogolindu-l de pe acoperiș.

— Trage, Epaminonda!

— Trage, Marco!

— Trage, Nerănțula!

Trăgeam, în timp ce mulțimea urla odată cu noi, iar puștimea ne ținea cu greutate pantalonii ce ne alunecau pe vine!

Buuum!… Vuiet groaznic! Cele două zmeie, mari cât niște porți, se prăbușiseră pe acoperișul cu frumoasele olane noi, curățind tot ce întâlneau în cale. Cedând puterii cu care trăgeam, sfoara lui Miu, se rupse la vreo treizeci de metri deasupra pământului: un maldăr fără formă, de zmeie, sfoară și cozi căzu în brațele noastre.

— Să fugim! Să fugim!

— Păzea! strigă careva. S-a luat după voi cu un cuțit în mână.

— Miu! Miu! urla o femeie. N-o să faci o crimă pentru o copilărie!

O fulgerătură de privire în urmă ne încredință asupra grozăviei situației.

Stânjeniți de pradă, eu și Epaminonda nu puteam face mare lucru. Atunci o văzui pe Nerantula înfruntându-i singură pe cei trei haidamaci, care să năpusteau asupră-ne, cu ochii ieșiți din orbite. O grindină de pietre se abătu din mâna ei stângă, mitraliind pe urmăritori. Aprovizionată de băieții noștri, loviturile ei fură atât de iuți și de drăcesc la țintă, încât cei trei dușmani avură capetele sparte, în mai puțin de un minut. Dar, deși însângerați, se îndârjiră să caute o spărtură în ploaia de pietre, ca să ne ia la trântă dreaptă, ceea ce ar fi însemnat pentru noi o nenorocire, deoarece ei erau aproape oameni în toată firea.

Strașnica noastră prietenă nu le dădu răgaz, ținându-le piept vitejește, dându-se înapoi cu pași măsurați și cu nemaipomenit sânge rece, până când cele trei haimanale, grav rănite de pietrele ei, se opriră la un puț și începură să-și spele rănile.

Atunci o luarăm la sănătoasa, cât ne ținură picioarele, ajungând în ulița kalimerească, unde ne aștepta o primire triumfală.

— Urrra! Bravo, Nerantula! Bravo, Marco! Bravo, Epaminonda!

Zmeul, trofeu purtat pe Epaminonda; Nerantula între noi doi; ceata războinică de puști ținându-se scai după noi; astfel intrarăm în sunetele cântecului:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerantula fundoti!

Da! *Nerantula fundoti!* Dar iată că proprietarul acoperișului stricat

sosește cu un olan spart în mână, întovărășit de tata. De asemenea, tatăl lui Epaminonda este chemat să asculte din gura păgubașului isprăvile feciorului său. Câteșitrei vorbesc în același timp, urlă, fac spume la gură, sunt gata să se ia de guler. În sfârșit, de bine-de rău, omul este despăgubit. Suntem ocărâți ca niște măgari leneși, și odată venită seara putem să ne reluăm petrecerea greco-latină, cu defilare, cântece, pepeni, lampioane și cu această zăpăcită de Nerantula, care, apucată de delir, sare cu înverșunare peste șanț, împarte sărutări grăbite celor doi iubiți, rănindu-i într-atât pe amândoi, încât se învrăjbesc de moarte din această seară triumfală.

Dar Nerantula nu vede nimic, nu bagă de seamă nimic. Atrasă de chemarea Destinului ei, părăsește pe cei doi rivali, continuându-și săriturile în zigzag, afundându-se în beznă, odată cu refrenul:

Nerantula fundoti!
Nerantula fundoti!

Cu zmeul în spate, părăsii încă o dată, singur și trist, acest loc de nenorocire, în timp ce Epaminonda, cu o țigară în gură, dinaintea porții, striga în urma mea:

— Marco, ăsta nu-i decât începutul! În curând, o s-o facem și mai lată! Și alt fel decât cu zmeie!

Copilărie, dulce și sfâșietoare copilărie!

*

Este de la sine înțeles că înotam ca niște pești, fiind copii ai bătrânei Dunări. Și aici încă o altă pățanie, bogată în amintiri duioase, în lumină,

nemărginire și crudă amărăciune.

Hei! Viață năvalnică! Dunăre primăvăratică a inimilor noastre!

Toți înotam. Dar, a înota, e puțin spus. Care băiat fricos din Brăila n-a fost ispitit să treacă Dunărea înot, între Catagaț și Ghecet? Și, totuși, ce ispravă nemaipomenită această traversare a apei!

Să străbați fluviul, folosind cele cinci feluri cunoscute de înot: câinește, ca broasca, pluta, voinicește sau călcând apa; să atingi cu piciorul nămolul de pe malul celălalt și să zbucnești îndată înapoi, iată ce nu era în stare să facă toată lumea! Iată ce era jinduit de toată lumea și mai ales, în chip nestăvilit, de mica „toată lumea”! Și iată de ce în fiecare anotimp brațele îndepărtate și nemiloase ale Dunării îmbrățișau cu predilecție micile trupuri ce li se încredințau cu patimă – trupurile bietei „toată mica lume”!

Avea la cheremul ei, de toate felurile: slăbănogi, durdulii, blonzi, bruneți, oacheși. Și ochi mari, și gene lungi, pleoape ce nu mai puteau să se deschidă vreodată la soare, la lumină, la Dunărea răutăcioasă și la frumoasele îndrăgostite care-i așteptau înfiorate la cutare răspântie aleasă de destinul nepăsător.

Aceste trupuri, hrănite cu mămăligă și dorinți fierbinți, erau scoase din fluviu, uneori calde, câteodată vinete și ciopârțite de raci. O mamă cu fața răvășită de disperare, o soră dărâmată de bețivul de bărbatu-său, se aflau întotdeauna pe mal, pentru a reînsufleți cu sărutările lor micuțul cadavru al celui care dăruise Dunării suprema dovadă a dragostei lor.

De asemenea, se întâmpla ca vreun ștrengar să scape ca prin minune. Era tras de păr la „a treia apariție la suprafață” și adus pe mal, ca un pachet, sub braț. Acolo, un om curajos îl apuca de glezne și-l răsturna îndată cu capul în jos, până ce apa înghițită i se scurgea toată pe nas și pe gură. Atunci, înviat din morți, omulețul nu se dumirea:

— Unde mă aflu? Ce s-a întâmplat?

— Erai cât p-aci să treci Dunărea! i se răspundea.

Da, înotam toți. Ne petreceam o parte din viață în apă, bărbații și băieții într-o parte, femeile și fetele la câteva sute de pași de noi. Numai Nerantula se încumeta să se amestece cu băieții și să înoate împreună cu ei. Nu-i plăceau nici femeile, nici fetele.

Și-ntr-o frumoasă zi de început de septembrie, după nenumărate încercări de-a mă împăca cu Epaminonda, ea mă găsi la umbra unei sălcii. Îmi spuse:

— Dacă Epaminonda te va ațâța să treci Dunărea „dus și întors”, să nu primești. El e în stare s-o facă; tu însă te vei îneca. Și el asta vrea!

Tăcui, fiindcă, în realitate, mi-ar fi plăcut să-i dovedesc că eram gata să mor pentru dânsa.

Pricepuse? N-aș putea-o spune. Oricum, dragostea ei pentru mine era vădită; și ceva viclean trebuie că se petrecuse în capul celuilalt, de vreme ce ea venise să-mi dea de veste, fără înconjur.

Văzându-ne vorbind împreună, Epaminonda veni să mă scoată din îndoială. Mă înfruntă fățiș, alb la față, răvășit de suferință:

— Știi, Marco? Unul din noi e de prisos pe lângă Nerantula. Nu vrei să-i dăm Dunării dreptul de a alege?

— Îndată, Epaminonda. Sunt de aceeași părere cu tine.

Nerantula își lăsă capul în jos și-și mușcă frumoasele buze, pe care, desigur, nu trebuia niciodată să i le sărut ca „oamenii mari”.

— Vă însoțesc! ne zise, privindu-ne cu răutate.

Era un ordin. Pe care-l aprobarăm în tăcere. Și repede îi înlănțui gâtul, sărutând-o ca „oamenii mari”. Luai cu mine arsura de neuitat a buzelor ei și dispărui, afundându-mă în apă.

*

Eram sigur că mă voi îneca la înapoiere. De aceea, la început fui

liniștit. Totdeauna ești liniștit, câtă vreme mai păstrezi o slabă speranță de viață.

Niciodată n-am aflat ce s-a petrecut între ei, după dispariția mea în valuri. Ieșind la suprafață, observai că Epaminonda înota la câțiva metri în urma mea, dar în aceiași aruncătură de ochi mai văzui ceva: o zării pe Nerantula în clipa când lua din mâinile unui ștrengar una din acele bășici de porc, care slujește la învățatul înotului. O dezumflase iute, ascunzând-o sub tricou. Puțin mai apoi alunecam cu toții lin pe oglinda scânteietoare a fluviului.

Ai fi spus, trei buni prieteni într-o partidă de plăcere. Și totuși era vorba de moarte. Nu pot să-mi stăpânesc râsul, gândindu-mă la asta.

Era și de ce.

Convins că mă voi duce la fund, Epaminonda era întunecat ca un călău. Mai târziu am aflat că se temea de chinurile iadului, pentru că încerca să mă omoare. Or, se spune că în cer crima asta se plătește cu focul Gheenei. De aceea, chinuit în egală măsură de dorința de-a mă nimici ca și de grija de a intra în rai, Epaminonda înota de parcă apa ar fi fost clocotită. Se legăna, rostogolindu-se ca un butoi, schimbându-și neîncetat felul de înot, contemplând cu deznădejde bolta cerească și scuipând foc și pară. Eu habar n-aveam.

De asemenea, nici ce se petrecea cu Nerantula. Cu brațele și picioarele ei de atlet, înainta mult mai repede, făcând pluta. În timp ce noi ne luptam cu brasul. Dar, deodată, ea se opri, lăsându-se întrecută de Epaminonda. Apoi, la apropierea mea, începu să-mi facă tot felul de semne și-mi arătă pe furiș o bășică dezumflată.

Prin semnele ei care voiau să mă încurajeze, eu crezui că-mi reproșa faptul de-a fi primit provocarea, expunându-mă astfel morții. Mi se părea că-mi spune: *Cu atât mai rău pentru tine, dacă te îneci; ți-am spus-o doar!* Și-i explicai, printr-un gest care o ului: *Bine, bine! voi muri, răutăcioaso, şi-o să rămâi cu celălalt.*

Cât despre bășica dezumflată, desigur, în clipa aceea, nu puteam să bănuiesc despre ce era vorba.

Între timp, ajunserăm mai la vale, în fața Ghecetului; atinserăm cu vârful piciorului pământul Dobrogei și îndată o pornirăm la drum înapoi, schimbând mereu direcția împotriva curentului apei.

Acum altă poveste: aproape sleit de puteri, moartea îmi arăta de foarte aproape chipu-i înfiorător. Și cât e de trist, de sfâșietor să mori, când iubești!

Cu toată apa Dunării, simțeam încă pe buze arsura sărutului Nerancțulei, acest sărut pe care mă lăsase să i-l iau din toată inima. Ah, nu! Acum nu mai voiam să mor! Mai voiam încă asemenea sărutări! Dar malul Catagațului mi se părea că se îndepărtează. Ochii-mi împăienjeniți abia îl mai zăreau.

Plumb în picioare, plumb în brațe. Nu mai eram în stare să fac nici măcar odihnitoarea plută. Nu mai pricepeam nici diferența dintre curenții apei. Inima îmi bătea din ce în ce mai puternic. Iar urechile îmi pocneau. Și malul Catagațului care se depărta într-una! Ah, Epaminonda, tu o să te însori cu Nerancțula mea. Eram convins. Dar unde o fi prietena mea, ca s-o văd pentru ultima oară?

Bolta cerească se învârtește, se clatină, ai zice că Dunărea urcă spre cer. Îl văd pe Epaminonda, ca printr-un văl subțire, cum alunecă iute pe suprafața apei.

Și deodată simt cum Nerancțula mă strânge în brațe și apoi ce se întâmplă cu mine? Bășica umflată, o bășică mare, strașnic de umflată, mă împinge în sus de sub burtă.

Ah! Câtă odihnă! Câtă fericire! Da! Eram salvat. Ea mă salvase. Acum pricepui rostul semnelor ei și al bășicii. Dar cum izbutise s-o umfle? Și de ce gonea Epaminonda?

— Când o să ajungi la mal, sparge-o în apă, ca să nu afle că l-am tras pe sfoară!

Spunând aceasta, Nerančula se îndepărtă în mare grabă. Tocmai atunci îl auzirăm pe Epaminonda strigând unei bărci, ce-i ieșise în cale:

— Hei! barcagiu!… Colo se îneacă un prieten! Duceți-vă repede! Salvați-l!

Întocmai unui delfin jucăuș căruia îi place să se distreze, zburând în fața vapoarelor ce intră într-un golf, așa și Neranțula jubila de victoria ei asupra morții, la auzul strigătelor disperate ale lui Epaminonda.

„Călca” apa bătând din palme, se cabra imitând saltul unui pește mare, făcea tumbe, se cufunda în apă până i se tăia respirația, striga, șuiera ca o sirenă.

Odihnit și bucuros la culme, spărsei bășica și mă avântai spre mal, pe care-l atinsei, dând cu tifla barcagiului ce-mi venea într-ajutor.

Pe bună dreptate, Epaminonda nu mai pricepu nimic. Și încă o dată ne-am despărțit potrivnici; în timp ce răutăcioasa prietenă, ne părăsea pe amândoi alergând să își ia îmbrăcămintea, sărind și cântându-și refrenul favorit:

Neranțula fundoti!
Neranțula fundoti!

*

Prima săptămână din septembrie este săptămâna murelor târzii, pe care orice copil curajos din Brăila le caută în bălțile nesfârșite ale deltei, departe, tare departe, spre Corotișca, acolo unde este stăpână numai mărinimoasa Dunăre. E tare greu să le ai, deoarece Creatorul a avut grijă de fericirea sfioaselor viețuitoare ale desișului din baltă, pe care omul le vânează prostește și a pus la adăpost de răutatea omenească toate aceste

bunătăți. Dar copilul este un mare risipitor de viață și nimic nu-i îndeajuns de ferit de pofta lui nemăsurată. Lui, Dumnezeu îi iartă tot.

Totuși, uneori nu iartă și pedepsește fără milă.

A doua zi după baia cu intenții criminale, Nerانțula îmi șopti la ureche, în timp ce-mi mângâia capul culcat pe genunchii ei.

— Ascultă… Marco… Ascultă-mă bine… și nu fi rău… Epaminonda…

— …Pentru numele lui Dumnezeu! Nu vrei s-o sfârșești cu Epaminonda, atunci când îl mângâi pe Marco? Și cu Marco, când îl mângâi pe Epaminonda? Nu-ncap două săbii într-o teacă!

Mă sculai brusc, să-i strig mânia ce mă cuprinsese. Mă trase însă ușor de păr, punându-mi din nou capul pe genunchii ei:

— …Marco, lasă „teaca” și ascultă!… Epaminonda este ros de remușcări că a vrut să te omoare mișelește!…

— …Și acum vrea să mă omoare *voinicește*, ca și când asta mi-ar ține de cald!

— …Și acum vrea să ne ducă la Corotișca, să mâncăm murele vulpii, ale lupului și ale nagâțului. Știi, mure mari și negre ca ochii mei!… Și toate cu puf de brumă!… Și dulci, ca… asta!

Și mă sărută ca „oamenii mari”, apoi, spre a mă împiedica să-i răspund pripit, își apăsă buzele mele când pe un ochi, când pe celălalt, clipindu-și genele lungi, a căror atingere îmi oprea bătăile inimii.

Îmi pieri glasul. O frunză căzu din dudul bătrân sub care ne aflam. O luă, o sărută și-mi acoperi gura cu ea. Apăsând frunza, cu palmele cruciș, continuă:

— Să nu spui nu! Am o poftă nebună, nebună, să mănânc din murele animalelor sălbatice. Și tu știi că o poftă nesatisfăcută poate face mult rău, deoarece e mai tare decât noi. Se spune că, pe vremea turcilor, o femeie însărcinată rupsese un bob dintr-un ciorchine frumos de struguri, pe care

slugile îl duceau pe o tavă de argint stăpânului lor, un pașă câinos. Furios, pașa porunci să fie adusă biata femeie. Îi spintecă burta și se văzu că bobul de strugure se afla în gura fătului. De-atunci, orice pașă a sfătuit pe oameni să îndeplinească toate poftele femeilor, deoarece sunt mai tari decât noi. Uite, e adevărat că nu sunt încă femeie, dar e același lucru. Da, Marco, e aproape același lucru, nu-i așa?

Și apoi, dacă ești bun, vei îngădui lui Epaminonda să ne dovedească, la rândul lui, că e în stare de ceva. Se simte umilit și ține să ne arate ce bun „căpitan de caravie" este. Vom merge toată ceata cu barca lor cu pânze. El va fi căpitanul și ne va ului pe toți. Înțeles-ai? N-o să fii gelos!

Deși mă dăduse gata împărțeala, plecai la mure. Bietul Epaminonda îți făcea milă. Ca și mie, de altfel. Mă asigură că nu-i băiat rău. Știam. Totuși, ne-am strâns mâinile fără căldură.

Ne urcarăm pe vasul său, o vechitură care lua apă peste tot. Trebuia s-o scoatem, fără răgaz. Treaba asta reveni celor șapte puști care alcătuiau statul-major al amiralului Epaminonda – șapte „voinici" nespălați, nemâncați și în zdrențe. Vedeai prin găurile pantalonilor lor toată averea amiralității. Copilăria nu cunoaște însă decât o singură pacoste insuportabilă: mersul la școală. Și slavă Domnului, de această spaimă îi scapă Dunărea, pe a cărei apă marinarii noștri puteau merge ca și Christos, de la care moșteniseră îndurarea.

Nerantula se afla în culmea bucuriei. Totul promitea o hoinăreală din cele mai reușite, pe o vreme plăcută, ca în toiul verii după o ploaie cu găleata. Fiecare la postul său. Nerantula ne zăpăcea, sărind de la pupă la proră și de la proră la pupă, așa cum sărea deasupra șanțului, strigând pătimașă:

Nerantula fundoti!
Nerantula fundoti!

— O să-mi fărâmi „vasul”! îi spunea Epaminonda, care naviga cu toate pânzele sus.

Încredințat că dirija un vas și amărât că n-avea un binoclu, sta țeapăn ca și catargul de la vela foc (închipuit, deoarece n-aveam decât un biet catarg), scruta zarea, cu mâna streașină deasupra ochilor, prevenind cu seriozitate pe cârmaci:

— Atenție, Papaiani! Șlepurile de colo vin spre noi! Cârmește ușor la stânga! Am putea să ne ciocnim cu ele și să le pricinuim vreun rău!

— Cine, *noi?* îl întrebă prietena noastră, răutăcioasă. Mai degrabă, vrei să spui că șlepurile ar putea să-ți facă zob șandramaua!

Tot lungul drumului, Epaminonda trebui să îndure asemenea înțepături, dar platoșa lui de „lup de mare” îl apăra cu tărie. Era sincer, credincios, viteaz și gata de jertfă pentru onoarea patriei sale îndepărtate, al cărei slujitor glorios spera să fie într-o zi. Fața, pustiită de flacăra pasiunilor precoce ce-l mistuiau pe dinăuntru, căpăta o înfățișare solemnă, îndată ce era vorba de îndeplinit o datorie. A fost un noroc pentru noi că niciuna din bărcile pline cu bețivi, atât de nelipsite pe Dunăre, nu ne ieși în cale, cu provocările obișnuite, altfel Epaminonda ar fi fost în stare să primească îndată o „bătălie navală”. Și oricât l-am fi sâcâit cu starea jalnică a „corăbiei” sale, el ar fi dat vina pe Dunăre, că apa pătrundea înăuntru.

Nu mă îndoiesc, că Epaminonda n-ar fi fost un navigator bun. Ah! Ursită nemiloasă.

Pentru ce te înverșunezi să zdrobești îndeosebi sufletele cele mai generoase?

Bun cunoscător al topografiei bălților, Epaminonda ne conduse în mod glorios pe canale, care în deltă sunt ca scurtăturile în munți. O făcu întocmai ca un adevărat Don Quijote dublat de un Sancho Pancha, asudând, sângerând, zbătându-se, luând o biată salcie plângătoare drept

un dușman neînduplecat și măcelărindu-i crăcile cu lovituri de vâsle, speriindu-ne la trecerea prin anumite desișuri cu apariții probabile de lupi ce atacă pe om, care l-ar fi „atacat odată” chiar pe el, primejdie care-l silea să țină mereu un cuțit mare în mână și să ia măsuri înduioșătoare pentru a ne apăra viețile. Dar, în același timp, știu să ne dovedească bunul său simț, ghicind și ferindu-ne de toate acele înnămoliri și rătăciri supărătoare, cărora le cad victime chiar și cei mai buni barcagii și care fac adesea ca multe din petrecerile celor mai vesele grupuri să se sfârșească în lacrimi și înjurături.

Porniți la drum, mult după răsăritul soarelui, Epaminonda „aruncă ancora” cu mult înainte de amiază, în mijlocul felicitărilor.

Și petrecerea începu…

*

Petrecere… Să ne ferească Dumnezeu, fiindcă Nerantula își luă, voioasă, sarcina să ne învenineze, îndată ce pășirăm pe uscat. Îl sărută pe Epaminonda, în nasul meu, ca să-l răsplătească pentru curajul său; și, ca să nu fiu supărat, mă sărută și pe mine, în nasul lui Epaminonda, întărâtându-ne pe amândoi.

— Ah! *more* Marco! strigă sărmanul amiral; asta-i boală curată, ce nu mai poate dura! Eu, unul, mor!

Mirată de pozna făcută, Nerantula ne privi stăruitor în ochi, cu nevinovăție:

— Dar… de ce vă supărați? Ceea ce am făcut era drept…

— …Foarte drept, Neranți-*mu!* Atât de drept că doare al dracului! răcni Epaminonda.

Și dispăru în desiș, ținându-și capul între mâini. Fugii, la rândul meu, în altă direcție. Cei șapte trepăduși se aflau și ei departe, în căutarea

murelor.

Ea nu se luă după niciunul dintre noi doi. Puțin după aceea, o auzii în depărtare, cântând din răsputeri, cu gura plină de mure:

Nerانțula fundoti!
Neranțula fundoti!

Ne aflam în mijlocul unei bălți de mai multe mii de kilometri pătrați, stufăriș de nepătruns, pământ pierdut pe vecie pentru mâna harnică a omului. Dunărea, tiran generos, îl ține necontenit, în vremea umflării apelor, sub amenințarea valurilor sale necruțătoare. Aici cerul pare la fel de sălbatic ca și pământul, tăcere care înspăimântă; nemărginire care face viața de nesuferit pentru ființele simțitoare. O frunză care se mișcă, un spic care se leagănă, un țipăt de uliu care spintecă văzduhul, îl fac pe om să simtă cât de puțin înseamnă el pe pământ. Aici neghiobul „rege” al planetei noastre nu poate pătrunde decât cu prețul a sute de răni pe obraz, a mii de necazuri și oboseli istovitoare. Aici, de la vulturul care plutește în aer, ca un zeu al nemărginirii și până la țânțarii ce mișună puzderie, totul se împotrivește celui care strică frumoasa viața de pe pământ: „La noi, nu-ți vei putea înfige colții!”

Refrenul melodios al Neranțulei răsună ca sub o boltă de aramă, uimind un sitar care ciugulea mure, foarte aproape de mine. Mă lăsai răpit de chemarea vocii iubite. Din locul unde se afla, Epaminonda făcu la fel. Și îndată capetele noastre se iviră la marginea unei poiene, plină de uriași pepeni verzi. Văzându-ne, Neranțula bătu din palme și făcu haz de boturile noastre mânjite de mure. Ea nu-și înnegrise decât degetele.

Veselia ei ne dezmorți sufletul, făcându-ne să uităm suferința. La rândul nostru, râserăm unul de altul. Apoi, arătându-ne coliba pepenarului, ne apucă pe fiecare de mână și ne trase într-acolo.

— Hai să vedem cine-i pepenarul ăsta!

Era o pereche de cincizeci de ani, dobrogeni săraci, jumătate bulgari, jumătate țigani, îmbrăcați cu niște zdrențe și ajunși tot atât de sălbatici ca și pământul care-i hrănea. Totuși femeia, care mai păstra urmele unei frumuseți repede ofilită, izgoni câinele și veni să ne întrebe dacă voim să mâncăm pepeni:

— Ai noștri sunt foarte gustoși, adăugă, cercetându-ne cu o privire curioasă.

— Nu! răspunse Nerantțula. Ne-am îndopat cu mure. Mulțumim.

Femeia reluă:

— Ei bine, frumoaso, atunci dă-mi mâna. Știu să ghicesc viitorul. Nimeni nu mă întrece!

— Uite-o!

Ghicitoarea aruncă o privire în palma ei și izbucni, într-un suflet:

— Micuțo! Ești rodul unei dragoste nelegiuite. Viața o să-ți fie îngrozitoare. Soarta ți-e legată de un băiat care e din neamul tatălui tău. Du-te! Mi se rupe inima!

Dădu drumul mâinii prietenei noastre și se înapoie la colibă, în timp ce Nerantțula fugi ca o căprioară.

O ajunserăm din urmă:

— Din ce neam e taică-tău? o întrebarăm într-un glas.

— Lăsați-mă în pace! ne strigă ațâțată. Nu cunosc niciun tată! V-am spus-o! Lăsați-mă în pace!

Ea se duse să se întindă la umbra unei sălcii. O urmarăm plouați. Niciodată nu se arătase atât de rea. Și cum ne apropiam cu încetul, strigă la noi.

— Duceți-vă dracului… Voi și ghicitoarea voastră!

Poftim!… Ghicitoarea *noastră…*

Epaminonda se trânti la pământ și adormi. Vrui să fac la fel, dar vorbele: *duceți-vă dracului!* îmi chinuiau inima. Pentru prima oară, buzele

ei pline de dezmierdări, pentru prima oară, ochii ei atât de tandru grăitori, mă fulgerau cu o atare vorbă de ocară. *Duceți-vă dracului!…* Ea, cea atât de delicată, de fină, să mă bruftuiască la fel ca oricare mahalagioaică ordinară! Cât de rău mă durea!

Mă gândeam la aceste necazuri de dragoste, în timp ce stam lângă Epaminonda și așezam murele mari într-un coșuleț, ce-l împletisem. Deodată, mâinile iubite ale Nerantulei apărură în fața ochilor mei, ștergându-mi ca prin farmec toată durerea. Mă oprii fericit și mă uitai să văd ce face. Chircită în spatele meu, desprindea ușor murele de pe crengile pe care le aveam pe genunchi și le rânduia frumos în coșulețul atârnat de mâna mea stângă, care împietrise de atâta fericire. Între timp, îmi șopti la ureche:

— E pentru mine?… Marco… Pentru mine?… Deci, nu te-ai supărat?… Cât ești de bun… Cât te iubesc!… Iartă-mă!… Iartă-mă!…

Răsuflarea ei mă frigea. Cu capul îngreunat, îmi lipi urechea de gura ei.

Epaminonda se trezi.

— O s-avem furtună, spuse, lungit cu fața în sus. Și vârându-și două degete în gură, fluieră pentru adunare.

Mă lungii în aceeași poziție ca și a lui, în timp ce Nerantula trecea printre noi doi, cu coșulețul în mână și începea din nou să ne adape cu fiere, după o metodă cunoscută. Luând mure, le săruta mai întâi una câte una, apoi le băga când în gura mea, când într-a lui Epaminonda, fredonând de fiecare dată:

Nerantula fundoti!
Nerantula fundoti!

Nu înghițeam mure, ci cărbuni aprinși, în vreme ce ea nu bănuia nimic și continua cu nevinovăție. Deodată, Epaminonda izbucni:

— *Aman!…* Neranțula!… *Aman!…*

Și se ridică amenințător:

— Să dea Dumnezeu ca o furtună să ne scufunde înainte de apusul soarelui!… Eu, unul, îmi dau sufletul!…

N-avea nevoie să cheme furtuna. Plutea în aer. S-ar fi putut spune că Epaminonda dorea într-adevăr să fim prinși de furtună, tocmai în mijlocul Dunării, străduindu-se din răsputeri să ajungă acolo.

Pe brațul Măcinului, cu prilejul trecerii bărcii noastre, în goană turbată prin fața Ghecetului, pescarii de pe mal strigară la noi:

— Nu intrați pe Dunăre!… E furioasă! Și nimeni n-o să vă poată sări într-ajutor!

Cu mâna pe cârmă, surd, orb și fără milă, Epaminonda viră spre Brăila, în timp ce „marinarii" săi scoteau cu furie apa din barcă, supuși, aproape mândri. La proră, Neranțula se uita cu nepăsare. Ea știa că Dunărea nu putea s-o înece, oricât de furioasă ar fi fost. Cât despre grija ei pentru copii, s-ar fi putut ști vreodată câtă milă sălășluia în inima unei atari drăcoaice? De altfel, răspunzător era doar Epaminonda și vitejia sa îi amenința într-atâta pe ștrengari, încât, cu cât primejdia devenea de neînlăturat, cu atât ei urlau, exaltați:

— Trăiască Grecia! Trăiască flota grecească!

Și scoteau la apă din barcă, pe spetite.

Dar ajunși în mijlocul Dunării, truda lor fu deodată zădărnicită de o trombă care potopi nenorocita noastră barcă.

— Dezbrăcați-vă! porunci „amiralul", părăsind cârma și dezbrăcându-se el însuși.

Abia avurăm timp să îndeplinim ordinul, că barca se scufundă.

— Țineți-vă cu mâinile pe deasupra spatelui nostru! strigă Neranțula la copiii care nu se mai gândeau la flota grecească.

Hula nisipoasă ne orbi o clipă, răzlețindu-ne. Ne regăsirăm și

strânserăm rândurile. Copiii făceau haz, crezând că-i glumă.

Dar, vai! Un minut după aceea, cerul își deschise zăgazurile și furtuna mătură cu furie Dunărea. Cu neputință să deslușești ce se petrece la o palmă în fața ochilor. Beznă și apă, de la pământ până la stele.

Zbătându-mă din răsputeri, despărțit de celelalte două grupuri, ca și de băiatul care înota singur, simții multă vreme pe spate brațele înlănțuite ale celor doi micuți tovarăși. Apoi, deodată, ca și cum s-ar fi rupt ceva… Și… nimic! Mă trezii singur.

Cercetai în dreapta și în stânga, pe cât îmi îngăduiau vârtejurile de apă, dar se spune că Dumnezeu are nevoie de suflete neprihănite pentru legiunile sale de îngeri, și când am ajuns la mal – unde o mulțime deznădăjduită aștepta să ne culeagă, trei suflete de viteji din șapte se aflau în drum spre împărăția Domnului.

Întâmplarea se petrecea în prima săptămână a lui septembrie, când murele târzii sunt plăcerea cea mai râvnită de către copiii curajoși ai Brăilei. Fără să le pese de moarte, ei pornesc la drum cu toții; dar uneori sunt pescuiți în Dunăre, cu botișorul încă mânjit până la urechi de zeama fatidicului fruct, hărăzit doar animalelor sălbatice.

*

Toamnă bogată în frunze moarte. Octombrie trist ca și inima mea. Frunze moarte și tristeți pe care un vânt uscat le plimbă prin tot orașul.

Nerantula, îmbrăcată ceva mai gros, bate într-una drumurile, cu cobilița pe umeri. Gălețile nu-i mai sunt pline cu argint viu. Nici urmă de soare care să tremure ușor în apa lor. La rândul său, cerul s-a încotoșmănat de iarnă.

— Marco, în iarna asta o să mâncăm dovleci copți în soba mea!

Nerantula își împarte mereu după-amiezele libere între mine, ulița

kalimerească și cățelușii ei, care au crescut mari, frumoși și zăpăciți, ca și stăpâna lor.

— Marco, vino să-l vezi pe Leu cum sare șanțul, odată cu mine! Au încercat să monteze acolo țevi de tuci înșurubate una de alta. Acum e mai periculos de sărit, deoarece poți să mori, dacă nimerești în șanț. Dar eu săr într-una! Vino să vezi…

Îi ascult flecăreala neobosită, mă las răsfățat ca și cățelușii ei, dar nu mă urnesc din casă, nu ies nici măcar din curte. Epaminonda nu mai vine nici el să mă vadă. Amândoi avem inimile sfârtecate de împărțeala Nerantului. Așa nu mai poate continua mult. În ce mă privește, aș dori ca chinul să aibă un sfârșit, oricare ar fi el și cu orice preț!

Și sfârșitul sosi, dar cu totul altfel, mult mai crud decât cele presimțite în gelozia mea înfierbântată.

Într-o zi, tărăboi înspăimântător în stradă: femei, copii și câini urlau laolaltă, de parcă venise holera.

Erau hingherii de la ecarisaj, cu duba lor odioasă și polițaiul care-i apăra de furia mulțimii. Cei doi țigani, cu ochi haini și râs sarcastic, având în mână un băț lung prevăzut la capăt cu un laț de sârmă, alergau ca niște draci, lungindu-și la nevoie bățul și treceau lațul în jurul gâtului bietelor animale, care nu se împotriveau. Târât ca o zdreanță, sugrumat, câinele astfel prins era aruncat brutal în cușca în care se aflau înghesuiți o grămadă.

Toți locatarii se aflau în stradă, dușmănoși, gata să sară la bătaie, în ciuda polițistului și a caraghioasei săbii care i se bătea de coapse. Fiecare își striga câinele, și fugea cu el în brațe, strângându-l ca pe comoară.

— Hei!… Sacagițo!… Păzește-ți câinii! îi strigară vecinele.

Dar unde o fi Nerantula? Desigur, la pompă. Alerg la magazia unde-și închidea câinii. Leu lipsește! Și hingherii au dispărut. Nu pot ști dacă l-au luat („ca să-l jupoaie de viu”), sau o fi la pompă, ori hoinărește.

Simt că înnebunesc. Nu știu încotro s-o iau, când iat-o pe Nerantula!

E singură. Leu n-o însoțește, cum speram. De departe, o văd venind, voinică, într-o mână cu gălețile goale, cu cobilița într-alta, pe deplin mulțumită că și-a terminat munca. Deodată, însă, holbează ochii îngrozită, înțelegând dintr-o privire că au trecut hingherii. Aleargă spre mine, urlând:

— Câinii mei sunt acolo?

— Lipsește Leu!

Mai furioasă decât o scorpie, mai vijelioasă decât furtuna, Nerançula țâșnește pe urmele hingherilor. Pe drum, adună pietrele cele mai periculoase: ascuțite, tăioase, colțuroase. O însoțesc și-mi îndop buzunarele cu muniție. Îmi dau seama că numai un tir zdravăn îi va sili pe țigani să dea drumul câinelui.

Într-adevăr, îndrumați de localnici, care văzuseră trecând cotiga, i-am ajuns din urmă. Dar unde? Firește, în blestemata Uliță kalimerească, cu șanțul său și Epaminonda care e afară, l-a văzut pe Leu în cușcă și ne strigă:

— E înăuntru!… Șo pe hingheri!

Ploaie de pietre!… Azvârlim câteșitrei, dar cele pornite din mâna stângă a Nerançulei își ating ținta și rănesc îngrozitor pe țigani, vizitiu și polițai, punându-i pe fugă, cu capetele însângerate.

Răsturnăm duba. Toți câinii scapă. Și când polițaiul se înapoiază cu întăriri, nu mai găsește pe nimeni care să-i spună că ne-am ascuns în grajdul lui Epaminonda, cu Leu în brațele noastre.

Ieșim ca șobolanii… Amurg prevestitor de furtună… Ochiurile ferestrelor sunt parcă aurite. Abia mai ținându-se de crăcile copacilor, ultimele frunze ale toamnei par a fi muiate în sânge.

Însuși șanțul, întunecos ca un mormânt fără sfârșit, este scăldat de raze aurite, care îi arămesc marginile, făcând vizibile conductele așezate pe fundul său.

Nerançula privește la șanț, dusă pe gânduri, fermecată, strângându-și

câinele în brațe. Ai fi zis că se împotrivește dorinței de a-l sări. Îi spun:

— Hai! Hai la noi!

Și traversez pe cărăruia lăsată pentru trecere în fața fiecărei case. Dar ea nu mă urmează. Dă drumul câinelui, îl sărută pe Epaminonda, sare peste șanț și mă sărută pe mine:

— *Nerantula fundoti!*

Apoi, înapoi la Epaminonda, cu câinele după ea:

— *Nerantula fundoti!*

Și din ce în ce mai iute, un sărut, pumnal pentru mine, un altul pentru Epaminonda, cu câinele și *Nerantula fundoti* pe deasupra șanțului.

— *Aman!… Aman!…* Neranți-*mu!* Mai bine omoară-mă! Omoară-mă! strigă sărmanul meu potrivnic, palid, nemișcat în fața porții.

N-aștept decât să mai sară spre mine, ca s-o înhaț și s-o duc acasă, dar tocmai în clipa când își ia avânt, Leu o apucă de poala rochiei: un țipăt scurt și Nerantula piere în fundul șanțului.

Leșinai îndată.

Urmarea accidentului îmi revine în minte foarte încâlcit, căci, timp de trei zile, febra și aiurările amestecară în mine adevărul cu nălucirile.

Mi-amintesc c-am auzit urlete de femeie și am văzut felinare, umbre care se agitau, apoi doi ochi închiși, o față roșie, în întregime scăldată în sânge, păr năclăit și un cap spart. Era frumoasa noastră Nerantula, dusă cu o trăsură la spital.

Era sfârșitul unei suferințe…

…Și începutul alteia, mai grozave, care a durat ani în șir.

PARTEA A DOUA

Por-to-cale și lă-mâi! (Nenorocirea nenorocirilor!) De cinci ani, vindeam portocale și lămâi într-un cărucior, pe care Epaminonda îl împingea, iar eu îl trăgeam de oiște.

Morți părinții mei… Ai lui Epaminonda, la fel. Și deși moștenirea ne putea asigura un trai îmbelșugat, vindeam portocale și lămâi prin toată Brăila, căutând cu disperare pe Nerançula. A doua zi după vindecare, dispăruse de la spital, fără să ne spună un cuvânt de adio, fără să ne lase o amintire!

Doi bani porto-ca-a-la!… Un ban lă-mî-î-ia! (nenorocirea nenorocirilor!) pe vânt, pe ploaie, pe arșiță… Și mereu cercetând cu privirea o fereastră sau o ușă care s-ar fi putut deschide, încadrând chipul minunat al Nerançulei noastre.

Cinci ani!…

Devenisem acum „bărbați”. Înalți, amândoi… Oacheși… Barbă și mustăți crețe. În rest, destul de bine clădiți. Dar ce priviri galeșe aveam! Ai fi zis, doi tineri călugări gata să renunțe, cu tristețe, la legământul de castitate.

Por-to-cale și lă-mâi! (Sărmanii de noi, sărmanii de noi!) De sute de ori, tălpile noastre bătătoriseră praful și noroiul, metru cu metru, pe toate ulițele, căile și bulevardele! De mii de ori, privirea ni s-a răsucit spre aceleași uși, spre aceleași ferestre… Case cu uși și ferestre înșirate monoton. Bărbați și femei care intrau, ieșeau, se plictiseau.

Toate acestea puteau să dispară, fără să ne pese câtuși de puțin. Noi o căutam numai pe frumoasa noastră Nerançula!

Doi bani porto-ca-a-la!… Un ban lă-mî-î-ia! Căruciorul se oprește… Căruciorul o pornește iarăși… Eu trag de oiște. Epaminonda împinge de la spate… De mii de ori, buzele noastre rostesc zilnic obișnuitul: *Portocale! lămâi! doi bani! un ban!*

Și cum credeam într-una că Nerανțula se ascunde înapoia vreunei perdele, cântam într-un glas:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Neranțula fundoti!
O fecioară își clătea fusta,
Neranțula fundoti!

Neranțula fundoti!… Poți tu s-auzi asta și să nu răspunzi? Ai tu inima asta?

— *Aman*, Marco, *aman!…* Eu îmi dau sufletul! O fi rău cu rău, dar mai rău e fără rău!

*

Da, am colindat întreg orașul, de la cartierele boierești, tăcute și reci ca și inima oamenilor sătui care le locuiesc și până la mahalaua foarte populată, zgomotoasă, gălăgioasă și murdară, dar mult mai omenoasă, mult mai interesată să afle taina celor doi negustori, *care strigă și se tânguiesc cu ochii la ferestre, de parcă și-ar căuta miresele fugite în noaptea nunții.*

(Oh! omule din popor, cum nu ești tu apreciat, pe cât meriți! Numai tu poți ghici prăbușirile sufletului omenesc, pentru că numai tu singur le-ai îndurat în viață!… Ai trecut prin toate și știi să suferi alături de toți cei zdrobiți de viață.)

Mâinile noastre împart, mașinal, lămâi, portocale și adună gologani. Dar, vai, noi suntem pe altă lume: cu gândul departe; cu mintea care ni se învârtește ca o morișcă. Nici nu băgăm de seamă, cum ștrengarii ne șterpelesc din marfă.

Potolite sunt toate ranchiunele stârnite odinioară de zmeiele noastre… Nimeni nu mai dă cu piatra în noi… Nimeni nu mai are habar de noi… Am devenit doi mielușei cu privirea blândă, melancolică, două ființe îndepărtate care se mișcă, de parcă ar fi niște automate. Și zadarnic fete sfioase îndrăznesc să-și apropie bluzele, cu sâni obraznici, să ne mângâie bărbile… Niciuna dintre ele n-o poate înlocui pe Nerantula noastră!

— Bre, Marco!

— Bre, Epaminonda!

În fiecare seară, lungiți în paturile noastre și în întuneric beznă, ne reluăm veșnicele întrebări, cu aceste strigări duioase, tânguitoare!

— Cum, cum a fost *ea* în stare să ne părăsească, cu atâta cruzime?

— Și unde, unde s-o fi ascunzând?

— Cu cine, Doamne, cu cine şi-o fi împărțind mângâierile frumoasa noastră Neranțula?

— S-o fi măritat? (Ah, *Aman!*)

— *Aman*, Neranțula!

— Neranți! Neranțo. Unde ești?

Brațele ni se întind, fără vlagă, spre tavanul pierdut în beznă, către trista nemărginire, care ascunde fericirea noastră, fericirea noastră…

A noastră? Da, desigur, *fericirea amândurora*. A lui Epaminonda și a mea. Neranțula *noastră!*

Fiindcă acum nu mai vrem nimic, dacă-i adevărat că odinioară am dorit lucruri care tulbură, care zăpăcesc și te fac să urăști. Astăzi, ba chiar de multă vreme, din ziua când Neranțula ne-a răpit inimile și a dispărut, n-o mai dorim decât pe prietena cu figură neînduplecată și nevinovăție voluptoasă, femeia-prietenă, care ne iubea cu o dragoste pe care n-am înțeles-o.

Această dragoste, acest prieten-femeie, acest chip mirat și această nevinovăție voluptoasă, totul era făcut pentru fericirea noastră și nimic

nu l-ar fi putut înlocui.

Oh! bărbatule! Când femeia îți poate fi un prieten, ea este mai neprețuită decât cea mai bună dintre neveste, mai completă decât cea mai voluptoasă amantă și întrece cu mii de coți cea mai deplină prietenie pe care un bărbat o poate avea pentru alt bărbat, deoarece femeia e complexă și diferită, ca și pământul care ne farmecă și ne hrănește!

Unde se afla, oare, Nerantula *noastră*, pentru ca aruncându-i-ne la picioare, să-i putem spune:

— Prietenă! Prietenă! Ne-am împăcat. Dă-ne șorțul tău, ca să ne fie icoană ziua și pernă noaptea! Ziua, îl vom săruta, așa cum faci cu imaginile sfinte! Noaptea, ne vom lipi de el obrazurile noastre potolite în frăție! Fiindcă ne-am împăcat, prietenă! Dă-ne șorțul tău!

*

Da, trăgeam de oiște. Epaminonda împingea de la spate. Și amândoi strigam:

— *Porto-ca-ale! Lămî-î-i!* (Nenorocire! Mizerie! Vai de noi!)

Așa, de sute de ori, am colindat întreg orașul, tot, afară de-o stradă sau mai de grabă o porțiune de stradă.

Brăila, paceaură planturoasă care-și contemplă Dunărea, amantul ei, cu o privire pe cât de înflăcărată pe atât de desfrânată, Brăila e construită după un plan poate unic în lume. Un evantai, desfăcut aproape în întregime. Din sâmburele care-i formează centrul, opt străzi și două bulevarde alcătuiesc tot atâtea brațe ce-i înlănțuiesc mijlocul și o arată Dunării, ca pe o ofrandă ispititoare. Dar pentru ca frumoasa să nu se simtă stingherită, patru căi curmă elanul celor zece brațe, traversându-le întocmai ca legătura unui evantai.

Lungi, fără sfârșit, mergând de la Dunăre la Dunăre, mereu în linie

curbă și atingând la periferie șase sute de numere, fiecare din cele zece drumuri își păstrează denumirea, deși sunt întretăiate de Căi. Totuși, pentru că populației nu-i place monotonia, a botezat în felul ei porțiunile despărțite prin marile artere, ceea ce a dat naștere cartierelor, faimoaselor noastre mahalale: ovreiască, grecească, rusească, țigănească etc.

Una din aceste mahalale, pe care n-o călcasem niciodată, se chema *Șanțul*, și care-i o parte din strada *Unirii*. Nume fatidic! Fiindcă *Șanțul* este o adevărată groapă pentru femeia care aleargă aici ca să-și dea tinerețea ca hrană pântecului pofticios al acestui port dunărean; numele Unirii, pe care-l poartă strada în întregimea ei, este istoric: aici se afla, în vechime, Șanțul care apăra cetatea pe vremea turcilor. Devenită stradă, în urma dezvoltării moderne a Brăilei, șanțul de odinioară fu numit *strada Unirii*.

Dar de ce populația n-a păstrat denumirea de *Șanț*, decât porțiunii de stradă unde noaptea ard sute de felinare roșii? Ne-o explică un cântec deocheat de pe vremuri:

Pe Șanț, craiule, pe Șanț,
Unde intri cu un sfanț;
Câinii și cățelele
Își înnod belelele.

Șanțul aproape că n-avea case cinstite. Pe măsură ce „cățelele" năvăleau, proprietarii își vindeau casele țațelor și nenilor care plăteau gras, deoarece industria „belelelor" care „se înnodau" înflorea braț la braț cu alte industrii ale societății moderne, unde totul „se înnoadă" cu aceeași nerușinare.

Nicio familie onorabilă. Părinții constatau cu tristețe că toți băieții născuți pe această stradă deveneau codoși, înainte de vreme. Cât despre fete, chiar dacă ele se măritau cinstite, purtările lor și felul de-a vorbi nu

se deosebeau de-al „cățelelor”. Deoarece:

De la băile Dianei
La fabrica Milonei,
N-auzi decât glasul Satanei;
Haide, dragă! Na! Na, na na!

Stabilimentul băilor Dianei și moara Milona alcătuiau cele două extremități unghiulare ale *Șanțului*, cu căile Victoria și Galați.

Treceam adesea pe-acolo și ne opream căruciorul. Dar… mintea, ochii, inima ni se revoltau la gândul, nerostit, că Nerançula noastră s-ar fi putut afla în acest iad. Niciodată, nici eu, nici Epaminonda, n-am îndrăznit să rostim cuvântul nelegiuit.

Împietriți dinaintea uneia din cele două case de desfrâu, ne uitarăm o clipă la ciorchinii de fete, îmbrăcate ca pentru bal mascat, care se îmbulzeau la porți, strigând răgușit la trecători sau trăgându-i de mână. Bețivi, cu caș la gură, se țineau de gât, târându-și vesta prin praf, răcneau cu ochii scoși din orbite, urmați de un pârlit de țigan care scârțâia din vioară. Aceștia erau în stare să spintece un om, în mai puțin timp decât ți-ar fi trebuit să aprinzi o țigară.

Ne uitam de departe la aceste grozăvii, apoi în propriii noștri ochi. Și plecam muți.

*

Dar într-o zi – într-o frumoasă zi de primăvară! – pe când treceam cu portocalele prin fața *Șanțului*, cerul ne trimise un atare semn, încât ne țintui locului, nemaiputând pleca. N-am mai putut!

Era seară. Treceam prin dreptul morii, când o haită de câini și cățele

în călduri (câini adevărați și cățele adevărate) coborând dinspre *Șanț* năvăli la picioarele noastre și ale căruciorului. În aceiași clipă, îl auzii pe Epaminonda strigând cu un glas care n-avea nimic omenesc:

— Leu! Leu!…

La acest strigăt, care mă făcu să tresar, o javră mare și puternică se desprinse din haită, ca și cum ar fi fost lovită la ureche, se apropie, ne mirosi în grabă pantalonii, apoi, fără întârziere, o porni în urmărirea celorlalte pasiuni ale sale.

— *Aman*, Marco! *Aman*, Epaminonda! Crezi că-i el? Atunci? Cum? La cine?… Ce?!

Lăsarăm marfa de izbeliște și o luarăm la goană pe urma câinilor, mai turbați decât ei, amestecându-ne câteodată cu ei, încercând să stricăm „nunta” și învârtindu-ne cu toții în jurul pătratului format de calea Galați, bulevardul Cuza, biserica Maicii Domnului și bulevardul Carol, când un cârciumar azvârli câteva stropitori cu apă peste haita de câini care se risipi.

— Leu! Leu! strigarăm atunci.

Animalul își scutură cu putere blana udă și puțin cam obosit se apropie să ne miroasă mai cu atenție, dar fără însuflețire, cam absent, poate pentru că memoria nu-l ajuta îndeajuns să deslușească amintiri din copilărie, de care-l despărțeau cinci ani.

— O fi chiar Leu?

Eram mai mult decât nesiguri. Nici blana, nici privirea nu semănau cu cele știute. (Poate că însuși câinele gândea la fel despre noi.) Încolo, se lăsă mângâiat, nepăsător, cu gândul aiurea.

— Hai să ne căutăm căruciorul și să ne luăm după câine! spusei prietenului.

Printr-o minune, se mai afla acolo unde-l lăsasem, dar din trei sute de portocale și lămâi, câte aveam, rămăseseră doar vreo patruzeci: trecătorii socotiseră că șterpelitul lor n-o să facă gaură în cer, unor negustori

smintiți ca noi.

Paguba portocalelor și lămâilor nu însemna mare lucru. N-ar fi fost cine știe ce, nici chiar pierderea căruciorului, care se duse pe apa sâmbetei în acea seară de neuitat, de parcă n-ar fi existat niciodată. Fiindcă, urmărindu-l pe Leu – care era într-adevăr câinele Nerantulei noastre și care ne conduse în fața casei stăpânei lui – era cât pe-aci să murim, așa cum se moare, atunci când afli că Nerantula ta locuiește într-unul din aceste „șanțuri”, de care e plină lumea și că ea, ea, prietena cu fată neînduplecată și plină de nevinovăție voluptoasă, nu-i decât o paceaură!

La început, habar n-aveam și nu ne venea să credem. Mergeam după câine… Văzându-l că o ia spre Șanț, ne îndoirăm:

— Nu… Ăsta nu-i Leu.

Totuși, continuarăm să-l urmărim, trăgând după noi căruciorul ușurat de marfă și îndurând „tirul” încrucișat al fetelor, ale căror vorbe drăgăstoase ni se păreau o jignire cruntă.

Câinele o luă pieziș spre o poartă deschisă și dispăru înăuntru, fără să ne arunce o privire.

Cercetarăm casa. Cea mai arătoasă din tot Șanțul, frumoasă chiar, prin ciubucele de la fațadă și cu înfățișare serioasă, din pricina storurilor trase. Dar felinarul roșu nu lipsea, un felinar cu totul aurit.

— E o „casă de mâna-ntâi”, șopti Epaminonda.

Știam că Șanțul avea două sau trei case de soiul ăsta, frecventate de ofițeri de marină și de oameni însurați, „foarte bine”. În aceste case se aflau puține fete, toate tinere și foarte frumoase. Ele nu se arătau niciodată la fereastră sau în pragul porții. Casă „serioasă”.

— Ce facem, Marco?

— O să strigăm, totuși, Epaminonda!

Cu ochii când la ferestre, când la bruma de marfă, începurăm:

— *Porto-ca-a-le și lămî-î-i!* (Nenorocire, Mizerie!)

Apoi, privindu-ne în ochi:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerançula fundoti!
O fecioară își clătea fusta,
Nerançula fundoti!

Să ferească Dumnezeu pe toată lumea, de asemenea clipe!

Eu nu îndrăznii să mă uit la ferestre, dar Epaminonda, care cuteză, luă deodată înfățișarea muribundului, conștient că-și dă sufletul:

— *Aman!* gemu el, închizându-și ochii și sprijinindu-se cu spatele de cărucior.

Chiar în clipa aceea, auzii o fereastră deschizându-se și o voce frumoasă – aproape cunoscută, dar de pe lumea cealaltă – exclamând:

— Ah… Voi sunteți, Marco! Epaminonda! Intrați repede!

Și fereastra se închise. Storul scârțâi în cădere.

Nu mă uitasem și nu văzusem nimic. Dar… să ferească Dumnezeu inima omenească de atari grozăvii! Mai bine moartea.

*

Intrarăm într-o curte, cu pași de înmormântare, apoi în casă, introduși de Nerançula, da, de Nerançula noastră, femeie frumoasă, în capot și pantofi, frumoasă și pură ca orice suflet feciorelnic, cu privirea nevinovată de copil și deloc fardată. Singura-i cochetărie era părul bogat, adunat din toate părțile, după moda ungurească.

Ne aștepta în pragul antreului, ne luă de mână cu vioiciune, strângându-ne-o cu putere:

— Doamne!… Marco… Epaminonda… Vă credeam morți! Ce-s

mutrele astea! Veniți la mine… Avem atâtea să ne spunem!… Cât sunteți de frumoși cu bărbile astea!… Dar nu-mi place felul cum mă priviți. Ce s-a întâmplat?

Apoi, trăgându-ne după sine deschise cu putere ușa salonului și strigă cu răutate:

— Hei, cafegii: trei cafele cu caimac și zece „regale”! La mine! Și azi să nu mă supere nimeni! S-a înțeles?

— Dar, fetița mea…

Din salon, unde trei marinari și trei femei tinere, adevărate îndrăgostite, beau cafea, o țață grasă, o codoașcă sadea, miorlăise aceste vorbe, pe care Nerantula i le retezase, furioasă:

— Ce? Ce vrei să spui?

— Dar… Anicuțo… frumoasa mea… nu poți merge cu *niște…*

— *Cu niște…* Ce? Na!

Și cu o lovitură de picior, răsturnă un piedestal, spărgând vasul de flori de pe el.

Țața începu să geamă:

— Anico! Anicuțo! Ai înnebunit de-a binelea, fata mea! Ce dracu! Nu ți se mai poate vorbi! Așa pățești, dacă răsfeți prea mult copiii!

Gata s-o sfâșie, strălucitoare în mânia ei, Nerantula urmări cu o privire plină de fulgere mișcările patroanei, care aduna cioburile și le arunca în șorțul cafegiului.

Acesta se retrase, smerit. Țața se înapoie în salon, jignită, dar fără o vorbă.

— Haideți cu mine! Sunt atât de mulțumită că v-am regăsit! ne spuse, luându-ne de mână, aceea care se chema acum Anicuța, în această „casă de mâna-ntâi”, unde am regăsit-o după cinci ani de căutări.

Fără a rosti vreun cuvânt, traversarăm un lung culoar, apoi o săliță, ca să ne trezim poftiți a lua loc într-o odaie mare, unde nimic din cele ce

știam nu reamintea oroarea unei case de pe Șanț. Ordinea și dezordinea dinăuntru erau de o naivitate atât de nevinovată și copilărească, încât mă întrebam dacă într-adevăr nu eram prada vreunui vis urât.

Tavanul era acoperit în întregime cu crengi mari de salcâm înflorit, al căror parfum ne amețea. Un strat gros de boboci veștejiți acopereau podeaua și mobilele. Patul, bogat împodobit, părea al unei păpuși, în locul ei tronând Leu, ca un pașă. Peste tot, frumoasa cuvertură purta urmele labelor sale murdare de noroi. Câinele se uită la noi intrigat, bătu prietenos din coadă și sări jos, ca să ne miroasă, de data asta pe îndelete.

— L-ați recunoscut îndată? ne întrebă sărmana prietenă.

Cu neputință să ne descleștăm dinții. Cătam, ca doi netoți, unul în ochii celuilalt, un gând precis, o ieșire, o atitudine.

— Hai, prieteni!… Ce vă supără într-atâta? Hai, poate asta o să vă dezmorțească puțin…

Înlănțuindu-ne pe după gât, ne dădu la fiecare câte o sărutare pe obraz, apoi începu să sară de pe un divan pe celălalt, așezate chiar în mijlocul odăii, la mică distanță între ele, cântând melodia de neuitat, ca odinioară deasupra șanțului care era s-o coste viața:

Nerançula fundoti!
Nerançula fundoti!

În fața acestei violente rechemări a trecutului, un val de durere amară ne umflă în același timp piepturile, mie și lui Epaminonda… Buzele începură să ne tremure… Sub pleoape, potop de lacrimi… însă ea nu observă nimic, înaltă, frumoasă și bine făcută, din creștet până-n tălpi, sărea într-o parte și cealaltă, arătându-ne, până la genunchi, picioarele sculpturale, săltându-și frumoșii sâni de femeie, croită pentru ca bărbații să se omoare între ei.

Cafegiul intră cu tava de nichel strălucitor. I-am întors spatele și ne-

am șters ochii pe furiș. Nerantula luă tava din mâinile slugii, care se retrase, o puse pe un taburet între cele două divane, și trăgând un fotoliu se așeză cu cafelele pe genunchi. Liniștită, serioasă, își aprinse o țigară și se uită drăgălaș la noi, care stam tot în picioare.

— Hai, veniți, ne zise, bătând cu palmele pe divane. Hai, supărăcioșilor… Aici… Unul la dreapta, celălalt la stânga, fiecare pe scaunul său, ca să nu mai fie motiv de de supărare, ca pe vremea murelor… Și, pentru Dumnezeu, spuneți ceva! Oare frumusețea mea v-a luat piuitul. Sunt oare atât de frumoasă? (Începurăm să behăim):

— Fru-u-moa-să… Nerantula… ca un diamant în soare!

— Fru-u-moasă… Neranțaki… ca visele copilăriei noastre frumoase…

— …Dar, ce păcat…

— …Ce păcat, da…

— …Toată comoara asta îngropată într-un șanț!

— …Atâta farmec, atâta strălucire sluțită de urâțenie!

— …Mărgăritare orbitoare aruncate porcilor!

— …Un văl subțire de mătase dat pe mâna unui nebun!

— …Un trandafir, în toată splendoarea lui, desfrunzit fără milă!

— …Un fluture, în toată strălucirea lui, rănit mișelește!

— …Și Doamne, pentru ce această crimă jalnică?

— …Da, o! Nerantula, pentru ce această nelegiuire?

— …Nu erai fericită?… Iubită?

— …Nu aleseseși două inimi de prieteni?

— …Câtă tandrețe disprețuită!

— …Câtă dragoste ucisă năprasnic!

*

Nemișcată, fumându-și țigara, Nerantula ne asculta cu marii și frumoșii ei ochi de cărbune, ale căror pleoape, cu gene nemăsurat de lungi, clipeau, de parcă le-ar fi înțepat ceva. Pe față, nimic. Părea că i se oprise răsuflarea.

Doar cele două degete, care țineau țigara, îi atingeau adesea, pentru o clipă, buzele.

Astfel, ne lăsă să ne tânguim, până ce ne golirăm de toată amărăciunea. Apoi, mereu nemișcată și văzând că am tăcut, murmură cu glas abia auzit, dar hotărât și lipsit de emoție:

— Prieteni, *aici* nu sunt iubiți cei care vin să-ți vorbească atât de cinstit, nu vorbești de funie, când îl ai pe spânzurat în fața ta, și spânzuratele, care suntem, încă n-am murit de-a binelea. Or, a vorbi așa cum ați făcut-o, înseamnă să ne spânzurați din nou… De ce oare nu ni se iartă niciodată curajul de-a fi vrut să fim ceea ce suntem? E oare cineva cu adevărat sigur, că cel puțin *am vrut-o?* Haide… Trebuie să vorbim de altceva… Și, mai întâi, să stăm jos, în ciuda „urâțeniei”… Ea se află pretutindeni.

Nerantula ne apucă de mâini, ne trase spre ea, silindu-ne să ne așezăm fiecare pe un divan:

— Așa… Frumușel… Și fumați… Beți o cafea… Mai știți să fumați? Să beți? Un lichior. Un vin bun. Să bei și să fumezi și să privești în ochii unui prieten pe care-l iubești! Doamne! Marco… Epaminonda… Cât sunteți de prăpădiți! Eu am pătimit și voi sunteți cei care ați murit!

— Și noi am pătimit!

— Mult, mult…

— Pentru ce ați pătimit? Din cauza suferințelor voastre? Eu nu mă gândesc la ale mele, eu…

Împinse fotoliul înapoi și ne privi în ochi, cu căldură, când pe unul, când pe celălalt. Apoi se ridică, se duse la un dulap și se întoarse cu o sticlă de coniac și trei păhărele.

Fumarăm, băurăm și ne privirăm în ochi. Simțeam că devenim mai apropiați.

Trist, Epaminonda întrebă, totuși, cu oarecare însuflețire:

— Am auzit că aici ți se spune Anicuța… E numele tău adevărat?

Nerantula sări ca un arc:

— Numele meu adevărat! Numele meu adevărat! N-am un nume adevărat!

Umbla, încoace și încolo, prin încăpere, cu ochii holbați, scânteind:

— Mi se spune, după cum vor: *Sacagița, Anicuța* sau altfel, după inimă și loc. Voi m-ați numit „Nerantula”, acest drac de Nerantula care m-a scos din minți și eram cât p-aci să plătesc cu viața.

Mai vru să rostească încă ceva, dar se auzeau pași grei apropiindu-se de odaia noastră. Tăcu. Cineva bătu în ușă. Nerantula deschise. Era țața, grăsana.

Prietena noastră se oțărî:

— Am zis să fiu lăsată în pace, astăzi!

— Am înțeles… Am înțeles, rosti țața, intrând și uitându-se fix la noi, ca o năucă. Dar, domnii ăștia… înțelegi, Anicuțo, am dreptul să mă gândesc și la „taxa” mea.

În fața acestui „drept”, Anicuța nu mai putea fi Nerantula, nici măcar *Sacagița*. Rămase pironită, fără glas, în mijlocul odăii, cu privirea rătăcită asupra țaței, care reprezenta „taxa” în toată frumusețea ei.

— Cât face? întrebai.

— Cinci lei pe oră, și de persoană! răspunse codoașca, la iuțeală, înainte ca eu să fi sfârșit întrebarea.

Epaminonda și cu mine ne executarăm de îndată. Și mormanul de sluțenie plecă, urmărit de privirea vagă a sărmanei Anicuța. Dar îndată ce oroarea dispăru, Anicuța își scutură capul cu tristețe și redeveni îndată frumoasa noastră Nerantula. Cu brațele întinse ca niște aripi, făcu o piruetă și se aruncă în pat, unde Leu o ajunse de îndată. De-acolo, cu

ochii ațintiți la florile de salcâm ce atârnau de tavan, cu o mână mângâind capul câinelui, iar cu cealaltă schițând mișcări lenețe în aer, Nerantula vorbi ca pentru sine, dar cu înflăcărare.

— Nu, prieteni… Nu trebuie să fiu răutăcioasă cu voi. Numele meu adevărat n-o să vi-l spun nici vouă, nici lui Dumnezeu. Mi-e silă de el. Îmi amintește o copilărie urâtă, dureroasă. Dacă cineva mi-l va rosti la ureche, îl voi pălmui. De altfel, cred că l-am uitat.

Dar ceea ce n-am putut uita, ceea ce aș vrea să vă fac să pricepeți, este această copilărie. Ea m-ar ajuta poate să uit multe din tot ce a trebuit să pătimiți, iubindu-mă. Deoarece totul se trage din copilărie, totul se reazimă pe ea, clipa când viața se înfățișează ochilor noștri larg deschiși. Dacă ni se înfățișează ca o femeie îngrozitor de rea, o urâm și iată-ne niște păcătoși.

Sub această înfățișare s-a prezentat viața în fața ochilor mei. Femeia rea, înspăimântătoare, a fost mama, o ovreică din părinți bogați și al cărei chip l-am moștenit întocmai. Puțin îi păsa că era ovreică sau creștină. Nu trăia decât pentru dragostele ei. Din cauza asta, a fost alungată de ai săi, oameni neînsemnați, după spusele sale.

N-a regretat nimic, deoarece mama, desigur, n-a fost o ființă mediocră.

— La ce bun să trăiești, spunea ea adesea la taifas cu vecinele, la ce bun să trăiești, dacă nu faci altceva decât să caști muncind, să caști distrându-te, să caști rugându-te, să caști făcând dragoste!

— Adela, i-a întors vorba într-o zi proprietarul nostru, cred că părinții tăi n-au „căscat”, în clipa când te-au zămislit, fiindcă ești o drăcoaică și jumătate!

— Ah, desigur că nu, domnule Grigore, cu siguranță că nu! Dar, în ziua aceea, din două lucruri unul: sau își numărau, *în același timp*, aurul adunat peste zi, sau mama s-a lăsat îmbrățișată de pimnicierul nostru. Din cauza asta am fost o străină în neamul nostru. Toți frații și surorile

mele dorm de-a-mpicioarelea, ceea ce înseamnă că mama prindea muște în clipa zămislirii lor!

Proprietarul nostru avea dreptate să spună că era „un drac și jumătate”. Mama nu căsca, nu prindea muște. Întreg târgușorul o dorea. Era foarte căutată, deoarece trebuia să-și câștige pâinea, cu sudoarea frunții. Dar o făcea voinicește, cântând de dimineața până seara. Și totuși, uram această femeie, pe care toată lumea o iubea. Am fost două dușmance, din clipa când ochii mei căzură pe fața ei, care m-a urât din prima clipă, fiindcă venirea mea pe lume însemna o piedică pentru libertatea ei desfrânată.

Mama nu mi-a rostit niciodată numele, fără a-l însoți imediat cu epitetul belea sau pacoste.

— Vino încoace belea, ca să te spăl! Du-te de-aici pacoste, nu te-aș mai vedea înaintea ochilor!

Și fie că mă chema sau mă alunga, totdeauna, totdeauna eram stâlcită în bătăi, luată la palme, trasă de păr. Tot timpul copilăriei mele vânătăile nu mi-au dispărut de pe corp, decât ca să facă loc altora și n-a fost zi să nu fiu păruită. Toate astea, pe înfundate, în odaia cu ușa încuiată. Și vai mie, dacă, la început, mi s-a întâmplat uneori să țip: lungită la pământ, cu un puișor de pernă în gură, plăteam scump îndrăzneala de a fi țipat din pricina tăriei loviturilor date de mama.

— Cățea! urla ea. Tu ești nenorocirea vieții mele! Nu mă simt făcută să fiu mamă. Și tu te-ai răsucit pe măruntaiele mele, ca și cuscuta pe câmp! Mă culc cu tat-tău, pentru plăcerea mea, nu ca să dau viață unei stârpituri ca tine!

Tatăl meu… Voise poate să spună: *amantul ei*. Un animal superb, ca și mama, căsătorit și tată a trei copii. Cât despre mărturisirea că se culcau unul cu altul pentru plăcerea lor și nu ca să-mi dea viață, nu mă îndoiam deloc, întotdeauna, faptul se petrecea sub ochii mei și în urechile mele. Era ultimul reproș ce le-aș fi putut face, pentru că nimic nu mă distra,

nimic nu-mi răscumpăra scandalurile îndurate, decât această „plăcere” a lor.

În realitate, nu era o plăcere, ci o turbare.

La patru ani, nu pricepeam nimic și mă înfricoșam în tăcere. De altfel, n-am înțeles ceva decât la sfârșit (un sfârșit care m-a surprins pe neașteptate, când aveam abia zece ani). Dar, neștiind, din naivitate, că turbarea lor avea un înțeles omenesc, cel puțin mi-am dat seama mai târziu că tot acel tărăboi nocturn n-avea să dărâme casa peste patul meu, cum mă temeam și că puteam să-i privesc și să trag cu urechea, fără nicio primejdie.

Stăpânirea brutală de a nu-mi da în vileag teama, lacrimile și nevoia de a cere ajutor, fură primul sentiment descoperit în leagăn, odată cu bătaia. Și dacă unii copii cunosc întâi tandrețea vorbelor *mamă* și *tată*, eu m-am ales doar cu asprimea acelei teribile amenințări, care urma după palme: *„Sst! sst! Taci, sau te strâng de gât! Pacoste! Belea!”* Chipul care se apleca deasupra mea și gura care rostea aceste grozăvii, erau ale mamei. „Tata” nu se apropia de patul meu, nici să mă bată, nici să mă apere sau să mă mângâie. Eram inexistentă pentru el, ca și copiii lui legitimi. Vai! era un bărbat din același aluat cu mama.

Ghemuită sub plapumă și ținându-mi răsuflarea, îl vedeam intrând, noaptea târziu, om simplu, puternic, înalt, mustăcios, oacheș, cu sprâncenele încruntate și pălăria pe-o ureche. Mama îl aștepta, cu friptură rece și sticle cu vin pe masă, după ce frecase și lustruise totul. Îi sărea de gât cu ardoare și-l mușca până la sânge. El scotea primul răcnet. O mușca, făcând-o să urle la rândul ei. Asta era în loc de „bună seara”, sărutarea lor de bun-venit. Mi-amintesc că mai târziu mi-am putut da seama că taurii și vacile dădeau dovadă de mai multă gingășie, în dragostea lor.

Părinții mei aveau, de altfel, ceva din frumusețea și firescul acestor animale, ca și totala lor lipsă de rușine.

În timpul chefului, se comportau ca și porcii, prin felul lor grosolan de-a mesteca mâncarea. Apoi, pe măsură ce vinul li se urca la cap, ochii li se măreau, se holbau și luceau, umezi, ca ai vitelor în călduri. Pe drept cuvânt, era frumos să-i vezi, cu atât mai mult cu cât vara, cât și iarna, aveau obiceiul să se dezbrace în pielea goală, ceea ce îmi făcea o mare plăcere, deoarece trupurile lor, ca niște sculpturi, erau pline de grație, până în cele mai mici mișcări.

Găseam toate astea simple, firești, plăcute, distractive și făceam minuni de răutate ca să nu fiu prinsă în timp ce-i spionam, deși nu-mi dădeau atenție niciodată.

După chef, deveneau mai puțin simpli și mult mai zgomotoși. Ca doi cocoși superbi, se aruncau unul asupra celuilalt ca să se muște, alergau prin toată odaia, răsturnau mobilele și scaunele și se sileau care să muște mai strașnic, fără a fi mușcat (cred, însă, că aceiași plăcere aveau, și-ntr-un caz, și și-n celălalt). Totuși, dacă i se întâmpla mamei să nu izbutească de mai multe ori în șir, și adversarul o potopea cu mușcăturile, furia ei creștea într-atât că mă așteptam să înnebunească. De aceea, după atari eșecuri, mușcătura ei era și mai grozavă. Atunci tata mugea cu gâtul întins, ca un taur, o apuca pătimaș, ridicând-o în sus și plimbând-o în brațe, jur împrejurul odăii.

Singura clipă când îi iubeam în mod sincer, era când îi vedeam atât de frumoși, atât de mlădioși, atât de bine clădiți; el cu o coamă creață, ea cu părul despletit, amândoi cu pielea acoperită de zeci de urme vinete, de pe urma mușcăturilor.

După aceea nu-i mai iubeam. Stingeau lampa și gemeau ca bolnavii. Nu-mi puteam da seama ce se petrece și asta mă întrista.

Dar altceva decât tristețe îmi provoca sfârșitul acestor istorii nocturne, din care cauză începui să-i disprețuiesc.

După o scurtă ațipeală, auzeam glasul mamei.

— Ah!… Ce viață! Ce viață!… M-am săturat… Alege, dragă, alege

între *ea* și mine… Așa nu se mai poate. Îmi pierd capul…

Era semnalul. De obicei, „tata” tăcea un lung răstimp, apoi:

— Nu mă plictisi… Nu pot să fac cum aș vrea… O știi prea bine…

Și, din vorbă în vorbă, iată-i în picioare. Aprind lampa. El se îmbracă, morocănos. Ea, în cămașă, nu-i dă pace cu ocările, până ce prima palmă îi răsună pe obraz. Apoi, timp de un ceas, loviturile și ocările plouă de ambele părți, deoarece mama era foarte curajoasă și voinică, din pricina muncii ei aspre.

Ah! Ce priviri necinstite, ce figuri oribile!… Atunci erau ca niște brute hidoase!… Tremurând de frică, mă întrebam în zori, când el pleca trântind ușa, câte vânătăi aveam să capăt în ziua aceea, eu, *cauza nenorocirii lor*.

Această viață de animale sălbatice s-a repetat mai des, în vremea când începusem să-mi dau seama. Și uneori, aproape în fiecare noapte. Mai târziu, de două ori pe săptămână, rărindu-se de la an la an, pe măsură ce certurile și bătăile creșteau în violență.

Mama era de-o gelozie sălbatică. Pentru a-i „trimite” rivalei boli ce nu se lecuiesc, mama îi arunca în curte, noaptea pe lună plină, broaște cu gura cusută, pline cu argint viu. Nevasta amantului ei se răzbuna, mânjindu-ne geamurile cu murdărie. Dimineața, trebuia să ajut la spălarea scârnăviilor, plângând de scârbă și mâncând bătaie.

Uneori, cele două femei se întâmpla să se întâlnească nas în nas, tot pândindu-se una pe alta. Atunci tot târgul se aduna să facă haz, deoarece, fără să-și pricinuiască prea mult rău, se trăgeau de păr și se scuipau în obraz. Dar tărăboiul era de neînchipuit. Și oamenii, care o iubeau pe mama pentru bărbăția ei, se întrebau cum poate o ovreică să adopte unele purtări josnice românești.

Căzu din ce în ce mai jos, până când o manie religioasă îi întunecă mintea, smintind-o de-a binelea. Odaia noastră fu năpădită de icoanele tuturor sfinților bisericii ortodoxe. Lumânări și candele ardeau peste tot.

Popii apărură în odaia „ovreicii”. Și ovreica se boteză, nădăjduind „o schimbare” în purtarea amantului „creștin”, care-și bătea joc *de toate aceste basme popești*.

Desigur, o schimbare se produse, în sens contrar însă. Din curată și muncitoare cum era, mama deveni o habotnică murdară, nepăsătoare, leneșă. Ne năpădiră păduchii în cap. Sărăcia ne puse la post, atât de drag popilor, când e vorba de oițele lor. Amantul mai veni o dată sau de două ori, găsi că mama „începe să devină o nevastă ca oricare alta” și o părăsi.

Aveam nouă ani. Îndobitocită din cauză că fusese părăsită, frumoasa Adela de odinioară nu mai făcea altceva decât să bată străzile, pândind trecerea omului ei, pe care-l ruga în genunchi să se înapoieze „măcar o dată”, sau cel puțin „pentru ultima oară”, în timp ce eu umblam din casă în casă, în zdrențe, în căutarea unui codru de pâine.

Într-o seară, îi surprinsei stând de vorbă la colțul unei străzi. Mama era beată:

— Vino, dragul meu… vino… sau mă spânzur.

Cuprins de milă, el îi spuse cu duioșie, mângâindu-i mâna:

— Sărmană Adela!… Mi se rupe inima de tine… dar, vezi, duhnești a țuică, ca o rachigiță… Și-i atât de murdar la tine!

Fu ca o lovitură de bici. Mama își vându ultima bijuterie, o brățară frumoasă, curăță casa, se făcu frumoasă, aproape seducătoare și izbuti să-și readucă „drăguțul”.

Era toamnă… Frigul ciupea destul de tare și mama aprinse focul. Din patul meu, cu ochii-n patru, aș fi fost fericită să-i pot vedea iubindu-se „încă o dată”, dar tocmai în seara aceea, după un lung răstimp de pace, mama mă bătuse crunt, pentru o nimica toată și mă trimisese la culcare, cu stomacul gol. Așa că, văzându-i înfulecând gâsca friptă, înghițeam în sec și-i uram de moarte.

Săracii! De unde să bănuiască că pentru ei moartea era atât de aproape!… Ar fi fost și pentru mine, dacă purtarea lor haină nu m-ar fi

ținut trează, salvându-mi viața, pentru că, flămândă, n-așteptam decât clipa când să-i văd adormiți, ca să mă reped la resturile îmbelșugatului lor ospăț.

Această clipă sosi, puțin după miezul nopții, după tărăboiul obișnuit, când mama dovedi pentru ultima oară că – deși stăpânită de ideea morții – nu prindea muște, când făcea dragoste.

Se culcaseră într-o stare, cum nu-i mai văzusem: buimaci, mătăhăind. El mai ales, părea să aibă un cap de plumb; îl auzii sforăind, primul, fiindcă, la începutul somnului, sforăiau amândoi. Tocmai voiam să alunec din pat, ca să mă duc pe dibuite și să șterpelesc o bucată de friptură, pe care pusesem ochii, când mama se sculă și făcu lumină. Închisei repede ochii, făcând pe moarta. Ea se aplecă asupra mea – îi simțeam sudoarea de nesuportat – apoi o auzi ieșind și împiedicându-se prin curte, de unde venea zgomotul unei ploi cu găleata.

Întârzie mult. Când se înapoie, puse ceva greu jos. Stinse lampa și se vârî în pat numaidecât.

Atunci deschid ochii, ca să văd ce a adus, dar, în aceeași clipă, mă amețește un miros de gaz. În mijlocul odăii, cufundat în beznă, clipește un sâmbure de foc, care aruncă scântei ce trosnesc. Îmi spun, neștiind deloc că te poți omorî cu mangal: „I-a fost frig și-a aprins focul, dar de ce nu în sobă?” Mă doare capul!

Pe întuneric beznă, mă scol și ascult. „Tata” sforăie într-una; mama nu mișcă; și jeraticul licăre din ce în ce mai tare, trosnește și miroase îngrozitor. Nu mai avui poftă să mănânc, ci să vărs.

Sar din pat, ușurel îmi strâng hainele, nu uit bucata de gâscă friptă, apoi deschid ușa și părăsesc odaia, cu băgare de seamă. Și pentru ca ei *să poată dormi și să nu le fie frig* – gândesc eu – închid ușa la loc, de teamă să nu fiu bătută a doua zi, mai crâncen ca de-obicei.

N-am mai fost bătută, fiindcă a doua zi eram orfană, scăpată de la moarte, datorită cruzimii mamei care mă trimisese la culcare fără să

mănânc.

După o noapte petrecută în fânul din grajd, intrai dimineața, sfioasă, în odaia noastră, însoțită de o vecină: mama și *grecul* ei muriseră asfixiați.

Rostind ultimul cuvânt al povestirii sale, Nerançula făcu o săritură în mijlocul încăperii.

— Iată! spuse. *Multe li se vor ierta, fiindcă mult au iubit!*

Și luându-ne de gât și sărutându-ne:

— …O să mi se ierte și mie, multe…?

Epaminonda, cu privirea rătăcită, se gândea aiurea. Se gândea la ceea ce mă gândeam și eu. Și rosti, din vârful buzelor:

— Tatăl tău era, deci, grec…

Nerançula tresări:

— Grec? N-am spus asta!

— Ba da… susținui, ai spus: „Mama și *grecul* ei erau morți…"

— Și ce vă pasă vouă de asta! strigă întărâtată.

Ne păsa mult. Știa, ca și noi, că ghicitoarea din baltă, citindu-i în palmă, îi spusese: „Viața îți va fi îngrozitoare. *Soarta ți-e legată de un băiat care e din neamul tatălui tău*".

Deci, acest băiat era Epaminonda. Eram convins. Și Epaminonda, la fel. O vedeam din privirea lui, devenită aproape neînduratoare cu mine, spunându-mi răspicat: „*Dintre noi doi, eu sunt din neamul tatălui ei. Soarta Nerançulei este deci legată de a mea. Ea este a mea*".

Din acea clipă, simții că nu trebuie să mă mai bizui pe afecțiunea prietenului meu. Uniți timp de cinci ani în suferință, nu mai puteam fi alături în această bucurie sfâșietoare, unde patima cărnii și prietenia curată se vrăjmășesc. Epaminonda redevenea potrivnicul meu din vremea canalizării orașului, când ne cunoscusem pe marginile unui șanț, care-i fu fatal Nerançulei. Și astăzi, un alt șanț – „Șanțul fetelor" din Brăila – ne aduna iarăși pe tustrei. Pentru cât timp? În ce fel? Și pentru care

dintre noi trei acest Șanț fi-va fatal?

Rămaserăm pe gânduri, fiecare cercetând prăpastia sorții comune, când ne trezi un brutal toc-toc în ușă. Nerانțula deschise. Cumplita țață reapăru. Ni se adresă, îndată, fornăind și apăsând cuvintele:

— S-a împlinit ceasul, domnilor! Taxa, vă rog!

În fața acestei sălbatice și neașteptate chemări la realitate, prietena noastră împietri. Ai fi crezut că asta i se întâmpla pentru prima oară. Ne scotocirăm repede prin buzunare, aruncarăm codoșcăi scumpa-i taxă, şi-o alungarăm. Ieși, săltându-și monedele în palmă.

Ziua scădea pe tăcute. Neliniștea ne doborî. Timp de-un ceas, nimeni nu suflă o vorbă. Nerانțula pe patul ei, Epaminonda și cu mine pe divane, fumând țigară după țigară, ferindu-ne de ciocnirea privirilor noastre. Atmosfera era atât de împovărată, încât Leu, scos din sărite, căsca și lătra într-una.

— Du-te la plimbare! îi spuse, în sfârșit, Nerانțula. Câinele pricepu de-ndată și sări cu amândouă labele pe clanța ușii, care se întredeschise. Își vârî botul în deschizătură și se prelinse afară.

Abia ieșise, când un zgomot de cârje, lovind podeaua, se auzi prin ușa deschisă. Nerانțula aprinse lampa mare a policandrului cu gaz, alergă și-l întâmpină cu brațele deschise pe cel ce mergea în cârje. Curată arătare.

Un om tânăr, cam de aceeași vârstă cu noi, dar care nu era decât un schelet, cu pielea tăbăcită, ochii adânciți în orbite – deși frumoși, visători – mustața nu mai groasă decât sprâncenele, nasul străveziu și buzele acoperindu-i frumoșii dinți, ca două lipitori flămânde. Râdea cu pălăria în mână, un râs sincer care-mi merse drept la inimă.

— Ei bine, Aurel! zise Nerانțula, prietenoasă, conducându-l la fotoliu. Te-ai distrat bine în societatea unde-ai fost?

Cu glas gâfâind, în care simțeai urmele unei melancolice păreri de

rău, schilodul răspunde:

— Bine?… Nu te distrezi bine, când ești în halul meu și într-o „societate” de oameni care n-au decât milă pentru mine…

Rostind acestea, își rostogoli privirea mirată asupra noastră. Dându-i explicații, Nerançula ne puse și pe noi pe gânduri:

— Sunt doi prieteni, doi prieteni vechi, pe care n-ai să-i recunoști. Dar îți vei reaminti de ei, dacă-ți spun că bărboșii ăștia sunt Marco și Epaminonda, cei doi băieți cumsecade care veneau joia și duminica la spital, când aveam capul spart.

La aceste cuvinte, fața schilodului se întunecă, sincer întristat.

— Ah!… da, mi-amintesc, apoi… Pentru mine ți-ai părăsit cei doi prieteni… Acum… lăsați-mă. Nu mă așteptam la surpriza asta…

Cu atât mai mult nu ne așteptam noi… Acest schilod… Nerançula ne părăsise pentru el!… De ce?

Privirile noastre, care exprimau dorința de-a afla adevărul, se opriră pe fața ei emoționată. Nerançula închise încetișor ochii, în semn de consimțire și-l ajută pe Aurel să se îndrepte spre ușa care rămăsese deschisă, dar, tocmai în clipa aceea, cadrul ușii fu astupat în întregime de teribila țață:

— Cum asta, copiii mei? Vă distrați cu ușa deschisă? miorlăi ea.

— Despre ce-i vorba? Despre taxă? întrebă Epaminonda cu o voce înfundată.

— Ei, da, băiatul mamei! Sunt două ceasuri, de când v-am lăsat în pace.

Nerançula scoase un răget de vită înjunghiată. Îl lăsă pe schilod și se repezi la sertarul unui scrin, apucă în pumn tot felul de bijuterii și le aruncă dintr-o dată în obrazul patroanei sale:

— Na! Scroafă puturoasă! Satură-te de taxă! Și lasă-ne în pace până mâine dimineață!…

Apoi, apucând din nou brațul lui Aurel, dispăru cu protejatul ei.

Țața păli și se sprijini de pervaz:

— Ah! Asta-i culmea! Nimeni n-a îndrăznit să-mi zică „scroafă puturoasă”! Și dacă ați ști ce bună am fost, ce bună sunt cu acest copil! Fără mine, ar fi ajuns o culegătoare de zdrențe… Ce rușine! Doamne!… Am tot dreptul să-mi cer taxa. Mi-e datoare o groază de bani, e atât de risipitoare… Doamne! Doamne! Ce rușine!

Adunarăm bijuteriile risipite pe jos, punând apoi în palma „generoasei” codoașe o hârtie de o sută de lei. Îi spusei:

— Du-te, madam, și de-acum încolo să nu te mai întorci!

— Cum „să nu mă mai întorc”? se oțărî codoașa. N-ați fi vrând să-mi sechestrați, pentru o hârtie de o sută, cea mai frumoasă dintre fetele mele? Se află în salon trei domni, *„bine”*, care o vor. N-o vor decât pe ea. Și doar sunt clienți care plătesc băuturi scumpe pentru toată lumea, nu ca voi…

— Dar, madam, noi nu suntem clienți…

— Nu sunteți clienți? Atunci ce? Amanți de inimă? N-admit așa ceva în casa mea! Și, colac peste pupăză, doi! Ah, nu! Mă faceți să râd!… Ia ascultați-mă puțin, despre Anicuța asta! Mai întâi, să-mi plătească cele patru mii de lei ce-mi datorează, și p-ormă, treaba ei, dacă vrea să meargă pe veresie!

Și țața plecă, trântind ușa. Rămași singuri, eu și Epaminonda ne priveam, uluiți.

— Patru mii de lei, *more,* Marco!

— Patru mii de lei, Epaminonda!

— Biata Anicuța!

— Scumpa Nerantula!

— Niciodată n-o să putem plăti o sumă atât de mare!

— Niciodată!

— Totuși, trebuie, Marco!

— Desigur, trebuie, Epaminonda!

Pe vremea aceea, niciun negustor de portocale nu avea două sute de poli de aur în buzunarul său. Cu atât mai mult noi, deși eram stăpânii a două proprietăți, care ne dădeau putința de-a trăi. Da, puteam trăi, dar nu la preț de-o sută de lei pe zi, pe care trebuia să-i dăm țaței, ca să ne lase în pace lângă Nerantula noastră, lângă Anișoara ei pe care domni „bine" o așteptau în salon!

— Eu nu mai plec de-aici! izbucni Epaminonda, pipăindu-și cuțitul ascuns la brâu.

Și îndată hotărârăm să vindem fiecare câte o proprietate, ca să plătim datoria Neranțulei și s-o scăpăm de Șanț. Apoi…

Tot așa de repede, fiecare cercetă gândurile celuilalt, spre a afla ce socoteli avea cu Neranțula, odată eliberată.

Sărmană și sublimă tinerețe! Nu mai tu știi să iei, repede, cele mai imposibile hotărâri. Numai tu închizi ochii, în chip încântător, în fața crudei realități.

Deoarece era vădit că-n ziua când Neranțula ar fi fost liberă, nu puteam *„împărți două paie la trei măgari"*, cum spune proverbul, și nici o femeie cinstită la doi bărbați cinstiți. Dar ziua aceea era departe de-a fi realitate. În așteptarea ei, furăm fericiți s-o putem sechestra pe prietena noastră, s-o privim, s-o ascultăm.

*

— Oh! zise Neranțula, la înapoiere. Sunt sigură că *ea* v-a îndrugat că o cost patru mii de lei. Așa spune la toată lumea. Și fiecare îi dă câțiva poli, ca să-mi scadă din datorie. Dar datoria nu scade… O cunosc, ce poamă e!

E drept, mi-a împrumutat bani frumoși, într-o vreme când,

neștiutoare, credeam în dărnicia oamenilor… Dealtminteri, nu erau pentru mine. Ci pentru Aurel, pe care speram să-l pot vindeca. Ah! cât mă dor toate astea!

L-ați văzut pe bietul Aurel. A fost victima unui accident, asemănător cu al meu. Cam cu un an înaintea mea a căzut și el în șanțul acelei canalizări. Și din căderea asta, care i-a atins măduva spinării, s-a ales cu picioarele paralizate. Afară de-asta, suferă de o tuberculoză moștenită.

Dar ce fire fericită!… Nicio văicăreală, niciun geamăt, nicio proastă dispoziție. A fost bolnavul cel mai prăpădit din secția noastră de chirurgie. Și totuși, așa schilod cum era, înveselea tot spitalul și făcea servicii oricui îl ruga!… La cutare, care avea brațul legat, se ducea regulat și-i răsucea țigări, altuia, care nu se putea mișca, îi da să mănânce, îi sufla nasul, îl scărpina când avea poftă; celor neștiutori de carte le compunea scrisori, care smulgeau lacrimi, când era vorba de „ciupit” un părinte, sau stârneau hohote de râs, când trebuia să dea curaj „scumpilor bolnavi” din spital. În sfârșit, cum fiecare bolnav avea nevoie de câte ceva de la cantină, Aurel, omul fără picioare, își punea traista de gât, își lua cârjele și alerga după cumpărături. Nu era îngăduit. Dar cine putea fi aspru cu îndatoritorul Aurel! Toată lumea îl iubea, de la medicul-șef până la servitori.

— Au-re-e-e-le! striga o infirmieră. Bolnavul de la 7 nu vrea să facă pipi! Vino să-l ajuți să facă!

Nu era nevoie să se înțepe bășica încăpățânatului. Era de-ajuns ca Aurel să imite pe domnul administrator, când e supărat. Or, administratorul spitalului era ființa cea mai posacă de pe lume, având și ticuri cu duiumul. Totul se mișca la el: nasul, ochii, urechile, barba, buzele, umerii și chiar pielea capului. Mișca din ele, ori de câte ori nu se afla în toane bune, ceea ce la el era firesc. Dar, îndată ce un lucru îl zgândărea, toanele i se prefăceau în mânie, cu o iuțeală nebună, cuprinzându-i întreaga fire. Adesea chiar limba „i se arăta în poartă”,

cum spunea Aurel, singurul în stare să-l imite pe amuzantul administrator, „tatăl bolnavilor”, într-una nemulțumit de serviciu. În fond, era om cumsecade. Într-adevăr, când Aurel se hotăra (foarte rar) să-l imite pe șeful nostru suprem, toți internii și infirmierii se adunau în jurul lui, se strâmbau de râs, la urmă, zicând:

— Pe onoarea mea, am făcut pe mine!

Dar Aurel ne făcea servicii, ca nimeni altul. Se știe că în spitale mâncarea e pe sponci, mai ales pentru bolnavii care n-au decât fracturi. Și cum Aurel curăța singur jumătate din zarzavatul spitalului, tot distrându-i pe bucătari, ne aducea, cât ai clipi din ochi, tot ce doream, spre a ne astâmpăra foamea. Fiind la bucătărie ca la el acasă, își păstra pentru sine și fără să se sinchisească toate acele bunătăți pe care slugile le șterpeleau în nasul administrației și, desigur, în dauna bolnavilor. Le împărțea tuturor, fără predilecție, ferindu-se ca cineva să devină gelos. Era cinstit, se gândea la toți nenorociții, dovadă acest caz: într-o seară, un biet țăran fu transportat cu patul său în camera mortuară. Se credea despre el că o să moară. Își pierduse cunoștința. I-au pus o candelă la căpătâi, o cruce pe piept și-l lăsară în plata Domnului, departe de ceilalți bolnavi, pe care agonia lui i-ar fi putut speria. Infirmierul nostru ne asigură:

— O să moară în noaptea asta!

Aurel nu fu de aceeași părere și, către miezul nopții, se duse la bolnavul lăsat în părăsire. Aici, surpriză: mortul înviase! Și primul său cuvânt fu să ceară „puțină varză acră”.

— Mor de poftă! i-ar fi spus prietenului nostru, care alergă să-i caute o farfurie plină, să i-o dea, și să-l culce din nou, fără ca nimeni să știe ce s-a întâmplat.

Vai! povestea asta avu o urmare tragicomică. Dis-de-dimineață, infirmierul nostru, ducându-se să-și caute mortul pentru a-l transporta la morgă, deschizând ușa, se întâlni nas în nas cu el:

— Încă puțină varză acră, dragă domnule! îi strigă mortul.

Infirmierul o luă la goană, străbătând spitalul și curtea, urlând îngrozitor, și nu se opri decât la el acasă, nemaivrând să se înapoieze la serviciu. Din acel moment, căzu într-o melancolie ipohondrică; a ajuns o povară pentru ai săi, în timp ce țăranul, pe care voia să-l ducă la autopsie, este voios și mănâncă varză acră, ori de câte ori îi poftește inima.

Puțin mai apoi, după această întâmplare, Aurel deveni celebru, datorită unei isprăvi nemaipomenite. Spitalul avea o secție de nebuni și într-o zi unul din ei deveni furios. Hotărâră să-l trimită într-o casă specială, dar cei doi gardieni, ce trebuiau să-l lege, nu îndrăzneau să se apropie de nefericit, care amenința că „va omorî toți balaurii”, cu un drug de fier smuls de la fereastră. Aurel apăru brusc în pragul ușii și îi arătă nebunului un lanț lung de aur, ce-l avea totdeauna în buzunar. În fața bietului schilod, încovoiat pe cârje, nebunul rămase uluit și scăpă drugul de fier din mână.

— Nu vrei, prietene, să-ți pun brățara asta? îi spune Aurel, jucându-i lanțul strălucitor.

— O brățară?… urlă nebunul… Bineînțeles că vreau o brățară, dar balaurii ăștia vor să mă înghită!

— N-or să te înghită, dacă vei avea la mână o brățară de aur! Dă-mi mâinile!

Nebunul se apropie supus, cu ambele mâini întinse. Aurel îi puse cătușele încetișor, spunându-i apoi:

— Acum hai să fugim de balaurii ăștia. Hai cu mine. Trăsura mea ne-așteaptă afară… Hai, repede!

Totul se petrecu, cât ai clipi din ochi.

Îl întrebai pe Aurel, după această uimitoare și îndrăzneață lovitură:

— Și dacă nebunul te-ar fi omorât cu drugul de fier?

— Mi-ar fi făcut un bine! răspunse bietul băiat.

Acest răspuns mă întristă nespus. Pricepui că în realitate nu era atât

de vesel pe cât părea. Și de-atunci, l-am iubit pe Aurel ca pe un frate și m-am legat de el. Ne-am deschis, unul altuia, inimile, povestindu-ne copilăria. A lui era la fel de cenușie, la fel de pustie, ca și a mea. Nici el nu mai avea părinți, pe nimeni în lume care să-l iubească sincer.

Într-o zi, exclamă:

— În spitalul ăsta sau în altul îmi voi petrece de-acum încolo viața…

Ah! câte lacrimi n-am vărsat împreună, departe de orice privire. Și cât de nenorociți ne simțeam, la gândul că ne vom despărți în curând!

Atunci, ne-am înțeles să părăsim spitalul într-o noapte și „să fugim în lume”.

Îmi spunea:

— Voi cerși… Nu vom muri de foame!

— Iar eu am ceva bani puși de-o parte și mâini gata să facă orice, adăugam.

— Vom trăi ca frate și soră, nu-i așa surioară?

— Da, Aurele!

Îmi spunea „surioară”, ca și astăzi de altfel, fiindcă, la spital, ca peste tot în Brăila, nimeni n-a știut cum mă cheamă, neavând acte.

Și într-o seară, când toate luminile erau stinse, am alunecat ca două umbre, de-a lungul zidurilor, ne-am strecurat prin spărtura gardului vechi ce înconjoară spitalul și am pornit fără să ne observe cineva.

Fugeam de voi, cu mare părere de rău, deși încredințată că dragostea lui Aurel era mult mai frumoasă decât a voastră; dragoste frățească, pe care n-o interesa femeia, și curată, așa cum a rămas până azi. Vă știam violenți, gata să vă omorâți din cauza mea. Mi-ar fi fost greu să aleg între voi doi. L-am ales pe Aurel, copil blând, infirm, fără sprijin, condamnat la viață veșnică de spital. Și crezând că vă fac un bine, punând capăt unei situații imposibile, am dispărut cu Aurel „în lume”.

Lumea… A fost bun cu mine, de ce n-aș mărturisi-o? Sau, dacă vreți, a fost așa cum îl vedeți, așa cum nu poate să nu fie, dacă în viață totul

depinde de ceea ce îi cerem. Și numai Dumnezeu știe cât mă mistuia dorința de a-i cere porții duble! De asemenea, trebuie să spun că ocazia se prezentase și că ea a fost, într-o oarecare măsură, cauza acestei dorințe.

Era în vremea când ne aflam retrași la Galați, orașul meu natal. O prietenă a mamei, bună croitoreasă, ne găzdui. Ca să-mi agonisesc pâinea, mi-a cerut să-i dau o mână de ajutor. Era singură, cam zgârcită, foarte adesea tristă, dar, în general, suflet bun. Aurel îi deveni un tovarăș vesel, la domino. Leu, pe care-l luasem cu mine, o înveselea nespus. Și un timp, tustrei făcurăm viața mai veselă în acest cămin de fată bătrână, înăcrită.

Dar cât de greu este să fii fabricant de veselie, pentru un prieten care se întristează la tot pasul! În sărăcie, ca și în belșug, nimic nu te scârbește mai mult, decât să trăiești alături de un tovarăș, care se prăbușește, îndată ce-i dai drumul o clipă, ca să-ți ștergi fruntea.

Bunul Aurel, atât de neobosit în a distra pe oricine, îmi spuse, după un an de ședere la domnișoara Caterina:

— La spital, barem, bolnavii stau în pat. Afară din spital, trebuie să-i ții în brațe. Nu-i tocmai plăcut, să-ți petreci vremea astfel.

La capătul celui de-al doilea an de croitorie, învățasem să conduc singură micul atelier al domnișoarei Caterina, care acum scotea ahuri și ofuri, pe toate tonurile și în toate colțurile casei. Situația începuse să devină de nesuferit; Aurel își pierdea voia bună. Amândoi trecusem de șaptesprezece ani și curajosul meu prieten se străduia din răsputeri să încropească ceva, ca să câștige un ban. Izbuti în ceea ce a fost pasiunea sa din totdeauna: desenul, pictura. Portretele, acuarelele sale găsiră cumpărători:

— Pomană pentru un schilod! o spunea, în zeflemea. La fel de bine, aș putea să-i „împachetez” cu orice: cremă de ghete, șireturi, păpuși pe sfoară…

Nu cunoșteam deloc Galații. Îi părăsisem pe când aveam abia șase

ani, plecând cu mama. Dar Aurel, deștept, drăgăstos și înzestrat, izbuti să se facă repede iubit și încurajat de oamenii cu vază din oraș. Și tocmai când ne gândeam să părăsim moara noastră de măcinat tristețe și să ne croim un drum aiurea, numai pentru noi singuri, deodată un curent de veselie năvăli în casa domnișoarei Caterina, luându-ne pe toți valvârtej.

Acest vârtej era *lumea!* Lumea cu partea ei de frumos și urât. Lumea cu binele și răul ei, lumea așa cum e.

Și lumea asta se înfățișă într-o zi în persoana unei cliente bogate și cu „recomandații bune"; o doamnă elegantă de-o anumită vârstă, încărcată cu bijuterii și darnică, de-ți dădeau lacrimile. Cât ai înghiți un șerbet, comandă patru rochii, nu se tocmi deloc și achită totul înainte, deși nu i se ceruse decât acontul obișnuit, dar…

— Cine-i copilul ăsta frumos? o întrebă pe domnișoara Caterina, arătându-mă.

— Ah, scumpă doamnă! O biată orfană, nepoata mea…

— Cum o cheamă?

— Anicuța.

Recomandându-mă ca pe o nepoată a sa, domnișoara Caterina mințea cu știință. În ce privește numele de Anicuța, buna ei credință era victima unei confuzii nostime. După zece ani, și-a adus aminte de mine, dându-mi numele mamei. Lovindu-și palma cu fruntea, exclamase: „Ah, Doamne! Tu ești *Anicuța!*"

Stăpânindu-mi râsul, fusei mulțumită de noul meu nume, lăsând-o să mă cheme astfel.

— Ei bine, domnișoară Anicuța, reluă mărinimoasa clientă, dacă o să-mi faci rochii frumoase, te voi mulțumi cum trebuie.

Apoi, întorcându-se spre Aurel și desenele sale, exclamă:

— Cât talent are tânărul ăsta! E tot o rudă de-a dumitale, domnișoară Kati!

— Da-a-a, doamnă! Săracu'! Și el mi-e nepot, tot orfan, ca să nu mai

vorbesc de infirmitatea lui!

— N-are leac?

— Vai, nu!

— Niciodată nu poți fi sigură… Trebuie încercat la București, cu doctori mari.

Și mărinimoasa doamnă, alegând apatic câteva desene și pânze, îi dărui lui Aurel o sumă a cărei rotunjime mă făcu un timp să tighelesc alandala la mașina de cusut.

— Ce inimă!.. Ce inimă!… exclama neîncetat domnișoara Caterina, după plecarea extraordinarei doamne. Copii, ăsta-i norocul vostru. Vouă vă datoresc această minune, fiindcă eu n-am cunoscut niciodată asemenea noroc!… Și am presimțirea că doamna Pavlic o să vă schimbe viața!

— Numai de-ar fi în bine, *tanti!* rosti Aurel, deschizându-i brațele. Poate că, până la urmă, ne vom alege fiecare cu o partidă frumoasă și vom juca chindia!

— Pe legea mea, nu mi-ar displăcea deloc. Încă aș mai putea face fericit un bărbat, și pentru asta m-aș lăsa păgubașă de mândria mea de odinioară.

Sărmana domnișoara Caterina! Mă gândii la vorbele ei mai târziu, când prăbușirea noastră fu o realitate… Mândria se pedepsește în viață! Și nu mai poți să fericești pe nimeni, în ziua când nu mai ai *nimic de dat*; smochina, care stă țeapănă în vârful copacului către care nicio mână nu se întinde s-o culeagă, sau nicio gură nu se apropie s-o muște când este coaptă, se usucă, se întărește și moare contemplând cerul.

Să dai, să dai, iată marea fericire a vieții. Să dai mai ales la timp, fiecare lucru la vremea lui. Să dai râsul, să dai lacrimile… să-ți trăiești avânturile, să-ți trăiești durerea… Să înhați raza de bucurie care fuge, să-ți arăți dinții frumoși în râsul pe care niște ochi umezi ți-l cerșesc, și apoi,

apoi să plângi nebunește, din toată inima, sătulă de bucurie! Să plângi, un timp… și apoi să râzi.

Deodată, Nerançula se opri, cu privirea ațintită asupra lui Epaminonda. Abia atunci observă că acesta avea o privire de nebun și-și încleștase fălcile, să le fărâme.

Se făcuse târziu… Toată casa dormea. O liniște care-mi dădu fiori.

— Continuă, prietenă! spusei.

— Nu pot, îmi răspunse, încetișor. Mi-e teamă de Epaminonda!

Celălalt schiță un zâmbet, care mă înfricoșă și pe mine.

— Nu-i nimic, *more*, Nerançachi… Acum mergi până la capăt!

— Nu-i niciun „capăt”! murmură ea.

Ceea ce urmă, fu povestea scurtă și neroadă a tuturor fetelor.

Doamna Pavlic reveni întovărășită de doi bărbați, meșteri în arta de-a răsuci capul, atât fetelor tinere cât și celor bătrâne. Poate că n-a fost o înșelătorie sadea, deoarece i-am văzut pe chipeșii răpitori suferind și risipind banii, cum n-o faci când ești pe de-a-ntregul prefăcut…

Mai degrabă, aș putea spune, o încâlceală de neînțeles pentru mine. Nu-mi plăcea niciunul dintre ei. Domnișoara Caterina îi iubea pe amândoi, iar doamna Pavlic pe toată lumea! Aurel putea face desene și acuarele, câte erau gata să-i cumpere. Și iată-ne pe toți, inclusiv Leu, plecați spre București, unde cei doi spuneau că vor face totul spre a-l vindeca pe Aurel. Într-adevăr, fu primit într-un spital vestit. Timp de trei luni, l-au întors pe toate părțile, pentru ca la sfârșit să-i dea drumul, fără vreo altă îmbunătățire decât două cârje noi, în locul celor vechi.

În vremea asta, nouă, celor de-afară, ni se făgăduia marea cu sarea, arătându-ni-se tot ce era de văzut, de plimbat, de gustat. Treceam cu vederea peste înșelătoria care devenea tot mai vădită. Băui, în treacăt, până la fund cupa cu nectar și-mi spuneam cu ochii închiși: „Așa, cel

puțin voi cunoaște tot, nu voi jindui nimic și nu voi ajunge niciodată urâtă și tristă ca domnișoara Caterina”.

La rândul ei, nici domnișoara Caterina nu-și închisese ochii. Îi deschisese zadarnic, în căutarea unui bărbat printre cei doi cheflii, socoti, scontă, făcu mofturi, ca să se trezească până la urmă singură, într-o odaie de hotel.

Cât despre mine, continuai, cu toate pânzele sus! Fiindcă între croitorie și ceea ce aveam, nu s-a găsit nimeni care să-mi dea o primă de încurajare la muncă cinstită, îndemnându-mă să mă reîntorc la ac.

Barem acum fac ce-mi place și nimic nu mă scârbește. Mi se dă în continuare și dau, ca și când aș fi în vremea primelor elanuri.

Și așa va fi, până în ziua când voi fi dat totul, odată cu viața mea!

Epaminonda arăta ca un strigoi în năvalnica lumină a zorilor de vară, care începuseră să albească geamurile. Buzele-i uscate erau întredeschise. Ochii țepeni, ca și întreg corpul, păreau ca de mort. Nările i se lipiseră. Barba și părul, de obicei atât de sclipitoare, i se năclăiseră.

Nerانțula îi sări de gât și-l sărută:

— Hai, prietene!… Să uităm toate astea!… S-a făcut ziuă. O să dormim puțin. Voi pe divane; eu în pat, cu Leu, prietenul meu din copilărie, pe care n-o să fiți geloși! Apoi, cum e și drept, va fi rândul meu să vă ascult, iar al vostru să-mi istorisiți bucuriile și suferințele! Haideți!

Zgâlțâit de prietena noastră, Epaminonda, țeapăn, se clătină ca un manechin. Neranțula nu băgă de seamă. Mă hiritisi cu aceleași mângâieri, apoi, veselă, ridicându-și fusta până la genunchi, începu să sară între cele două divane, împărțindu-ne sărutări, la fiecare săritură:

Neranțula fundoti!
Neranțula fundoti!

Dar, la a patra săritură, pe când se întorcea cu spatele la Epaminonda și se avânta spre divanul meu, un țipăt îngrozitor răsună în toată casa. Abia avui vreme să prind în brațe pe frumoasa noastră Nerανțula, înjunghiată de cel care-i era ursit, de sărmanul Epaminonda.

PARTEA A TREIA

Opt ani trecură… Opt ani împovărați de întreaga mea avuție sufletească…

Și cât aș vrea acum, să-mi fie îngăduit să mă tângui și eu puțin!… Da, să mă tângui. Să scâncesc! Să spun ce sunt: *un biet om împovărat de această apăsătoare avuție, pe care nimeni n-o vrea!*

Comoară nesecată și copleșitoare… Mină de dragoste, tânjind după cazmaua adevăratului minier, care întârzie s-o cerceteze, care întârzie s-o facă să înflorească la soare și să trăiască întreagă acea viață scăldată de lumină.

Hei! sărmani oameni cumsecade! Viermișori care nu înțelegeți decât să vă sorbiți fericirea voastră stătută; care nu bănuiți deloc nemărginirea Oceanului și nici măreția vieții; pe care soarele nu-i atinge, iar furtuna nu-i tulbură… Dacă Dumnezeu v-a dat inimă și minte, a făcut-o tocmai ca să vă dovedească, cu vârf și îndesat, că asta nu înseamnă nimic. Sau, dacă vreți, că-i folositor să simțiți arsura divinei sale ironii, alături de balsamul strălucitoarei sale mărinimii.

Viermușorilor! Oameni cumsecade, vrednici de milă! Un nimic ce vă atinge ușor, în treacăt, face ca nimicul care sunteți să vă dea un pas îndărăt… La voi, totul este teamă, bucuria ca și suferința… Niciun chiot de plăcere, care să răzbată până la ceruri… Niciun răcnet, care să răsune în adâncuri… Lipsiți de cea mai mică expresie a feței și orbi până-ntr-acolo încât nu vă recunoașteți unul pe altul, fiți fericiți, viermușorilor! Dar, mă întreb, dacă prudența voastră nu-i mai degrabă un beteșug al inimii, decât o plagă a creierului. Sărmanii de voi, oameni cumsecade!

*

Doi ani după drama din Șanț, îngropai aici, în Alexandria Egiptului, biata coșniță trupească în care bătuse marea inimă a prietenului și artistului necunoscut, care fusese Aurel, șchiopul.

Pentru că inima lui Aurel fu acea care primi lovitura de pumnal dată Nerantulei. El fu cel care căzu, ca să nu se mai ridice.

După ce se luptase între viață și moarte, Neranțula birui, își uită suferința. Și când judecătorii lui Epaminonda veniră s-o interogheze la patul ei de suferință, ea se recunoscu vinovată în întregime.

— Eu l-am scos din sărite, întrebați-l pe Marco! Nu trebuie să-ți povestești aventurile amoroase, în fața celor care te adoră. Și niciodată nu trebuie să săruți doi îndrăgostiți deodată. Dar, ce vreți?! Dacă aș fi fost atât de înțeleaptă, n-aș mai fi fost *eu!* Și mă simt foarte bine, așa cum sunt… Cu atât mai rău!

Confruntată cu Epaminonda, adus în fiare, la spital, Neranțula le puse capac la toți: sărută mâinile ferecate ale călăului, spunându-i în fața judecătorilor:

— Iartă-mă… Nu știam că mă iubești atât de tare!

Dar nenorocitul nu mai avea nevoie ca propria-i victimă să-l ușureze de povara crimei sale: doctorii îl declarară iresponsabil. Și se va vedea cât de colo, că așa era… Mut, nepăsător până-n clipa acelei confruntări, îndată ce auzi rugămintea nebună a celei care îi era patimă tiranică, Epaminonda izbucni în lacrimi, îngenunche la picioarele patului ei și începu o scurtă tânguire, pe care avea s-o murmure tot restul vieții sale:

– Aman, bre! Aman, bre! Aman, bre!

Epaminonda mai putea plânge.

Aurel, deloc. Făcea parte dintre acele ființe la care lacrimile se revarsă asupra inimii, rozând-o, oprindu-i bătăile.

Mi-am dat seama, îndată, de acest lucru. Și îndeplinii o dorință a Neranțulei, dorință care era deopotrivă și a inimii mele.

În ziua când mi se îngădui s-o văd, la spital, primul ei gând fu pentru

schilod:

— Marco, să-l iubești pe Aurel… Fii fratele său, prietenul. E singur pe lume… Îți cer să faci pentru el, mai mult decât ai făcut pentru mama Ileana…

Emoționanta repetare a unei aceleiași rugăminți, făcută cu cinci ani mai înainte!

Când căzuse în șanț și își spărsese capul, Nerانțula mă chemase, îndată ce fusese în stare să rostească o vorbă. Îmi spusese:

— Marco… La numărul 3, de pe ulița ovreiască, drept în fundul curții, se stinge o biată femeie părăsită: mama Ileana. Vecinii fac ce pot și-i dau de mâncare uneori, dar mama Ileana suferă de o boală ciudată, care-i cere să mănânce mult și să bea într-una… Bea două gălеți cu apă pe zi… Marco, dă-i să mănânce și, mai ales, adu-i apă… Nu știu ce se va întâmpla cu mine, dar tu, dacă mă iubești, n-o uita niciodată pe mama Ileana!

Am îndeplinit întocmai rugămintea ei. Dar, vai, diabetica muri, în timp ce aceea care-i era atât de devotată se afla încă în spital.

Acum, cu aceleași buze arse de febră, îmi cerea ajutor pentru Aurel.

Îl și avea, și chiar mai mult decât un sprijin frățesc: Aurel și cu mine ne simțeam uniți pe viață, pentru o viață ce nu putea fi, în niciun caz, aceea a Nerانțulei sau a lui Epaminonda, deoarece pentru ei amândoi nu trebuia să urmeze de-acum încolo drumul trasat de împunsătura unui cuțit, înroșit de sânge? Epaminonda câștigase partida, pierzându-și mințile, și Nerانțula, care era femeie, apuca brațul celui mai tare. O făcea, sărutând mâna care-o lovise.

Am înțeles și ne-am depărtat… Îl luai pe Aurel cu mine, în Egipt, pentru sănătatea lui, pentru a noastră și gândindu-mă că astfel voi putea salva mai multe suflete.

Nu s-a ales nimic din toate astea.

De când hoinăresc prin lume, am auzit adesea pretinzându-se că pentru bărbatul rafinat, femeia este o repulsie și că numai doi bărbați-amanți ar fi în stare să întruchipeze, în intimitatea lor, fericirea completă. Numai ei singuri ar putea să creeze o umanitate rafinată. Deci, creatorul vieții a fost un imbecil; dragostea carnală a femeii, cu tot ceea ce oferă pasionant tuturor simțurilor noastre, nu-i decât o aberație, dacă e adevărat că în omenirea viitoare viața va trebui să germineze în cloceala excrementelor.

Dar poate că se află, în acest final dezgustător al dragostei masculine, ceva din dorința comună de-a voi să realizeze o armonie între pasiunea devastatoare a cărnii și sublima prietenie.

Prietenia crește prin statornicie, prin durată și orice necredință este pentru ea de neînțeles: cu cât suntem mai mulți, cu atât e mai bine. Dimpotrivă, carnea este egoistă, atunci când iubește și nu îngăduie pe un al treilea. Îndată ce i se dă prea mult din aceeași hrană, ea se plictisește și începe să lâncezească.

Cum poate fi realizată pacea între bărbat și femeie? Cum să înfăptuim fericirea deplină? Un lucru este sigur: în ce privește suprema prietenie, idealul va fi realizat numai de amanții-prieteni, dacă, atât bărbatul cât și femeia, ar putea rămâne prieteni și amanți, în același timp. Vorbesc de ființe care sunt bântuite de-un *geniu* excesiv al înțelesurilor.

În propria-mi experiență, destul de bogată, n-am putut realiza niciodată acest tur de forță prietenesc, decât pentru foarte scurte clipe, frumoase ca niște iluzii înflăcărate.

Vina este a *patimei* de care suferă însuși acest „geniu” și care nu-i decât o extraordinară capacitate de a simți și iubi, într-una și cu toată puterea. Dar care, tocmai din cauza aceasta, păcătuiește dintr-o nevoie

neînfrântă, dintr-o dorință nemăsurată de necunoscut, veșnic necunoscut.

Într-un cuvânt, idealul de a vedea prietenia îmbinându-se cu carnea noastră, făcând cu ea casă bună, nu-i decât un țel suprem, pe care nimeni nu-l poate atinge deplin, fără a se descotorosi de cele mai arzătoare pasiuni ale sale.

N-am știut-o decât mult mai târziu.

Aurel iubea femeia, ca și mine, și ca orice om care n-a fost mângâiat în copilărie și nici născut într-un canal, dar el era, mai presus de orice, un prieten pasionat: în fața dragostei sale pentru Nerantula, el jertfise îndată pe amantul ce n-ar fi putut fi. Și acest sacrificiu – impus cu voioșie până la apariția noastră – l-a doborât, după sângeroasa apariție a lui Epaminonda. Îmi spunea:

— Niciodată n-am suferit, văzând pe Anicuța făcând cu viața ei, ceea ce avea tot dreptul să facă. Dar mă va ucide gândul că un bărbat ar putea s-o ceară pătimaș *numai* pentru el *singur*, că ar putea să ne-o smulgă în *întregime*, și că ea s-ar putea lăsa să fie luată *toată!* Asta mă învață că și cea mai bună dintre femei e mai lesne de cucerit prin forță brutală, decât prin afecțiune.

Bineînțeles, bietul Aurel cam bătea câmpii, deoarece, dacă Epaminonda reușise într-adevăr să ne-o smulgă „în întregime și numai pentru el singur”, nu era mai puțin adevărat că, în același timp, fusese zdrobit de propria sa victorie și că Nerantula îi scăpa în întregime.

Vise feerice ale copilăriei – Egiptul, Alexandria – apărură cu neasemuita lor priveliște în fața ochilor noștri întunecați de tristețe, biciuiră vitalitatea în amurg a lui Aurel, smulgându-i ultimele flăcări ce-aveau să-l prăvălească în mormânt. A avut cel puțin fericirea de-a trăi un miraj aievea și de a nu cunoaște agonia fără sfârșit. Ba, mai mult, pe pământul Egiptului ne fu dat la amândoi să gustăm, pentru prima dată, acea plăcere fără seamăn a cărei vistiernică generoasă este doar femeia.

Fii binecuvântată, femeie anonimă care știi să te dai pentru un nimic:

pentru un râs cinstit care ți-a plăcut; pentru o vorbă bună care ți-a mers la inimă; pentru o privire înflăcărată care ți-a pârjolit ochii!… Fiți binecuvântate voi, haimanale din Alexandria și Cairo, drăgăstoase, fără mofturi, care ați trecut peste infirmitatea unui tânăr cu inima zdrobită de una din voi și pe care l-ați adăpat cu acea bucurie cristalină, în veci nesperată!… Fiți binecuvântate, femei care nu cereți nimic, femei care dați totul, fără încetare! Și Domnul să vă deschidă, în altă viață, porțile raiului și să vă așeze frumos la dreapta sa, pentru că nu cunosc nimic care să vă întreacă în generozitate!

*

N-aveam bani să-i plătesc o trăsură lui Aurel, înflăcăratul meu Aurel, care, cu toată viteza jalnică a cârjelor sale, se avânta spre spațiu, spre palmieri, spre dunele deșertului, spre siluetele minaretelor, spre oameni și animale. Eu aveam, în schimb, două picioare zdravene, spate solid și inimă de prieten: de-ajuns ca să-l ridic pe Aurel, ca pe un copil, să-l așez pe umerii mei primitori, unde el săvârși minunea de-a mă face să nu mai simt povara nenorocirilor ce ne copleșeau pe fiecare în parte.

Și astfel, cu ochii ațintiți și gâturile încordate, în hohote de râs ce ne amuțeau lacrimile, uitarăm de Brăila, ca să trăim cu Egiptul.

Poate niciodată un om sănătos n-a gustat și n-a simțit mai bine ca Aurel – paraliticul și tuberculosul – frumusețile unei naturi minunate și farmecul unei vieți de vagabond. Nicio inimă n-a știut să prețuiască generozitatea unui popor ospitalier și învins, nici să se răzvrătească mai fățiș, mai sincer, strigându-și revolta împotriva asupritorului. Niciodată mila – mergând până la împărțirea codrului de pâine – n-a fost risipită de cineva mai din belșug decât de Aurel, față de cei pe care-i socotea mai nenorociți decât dânsul.

Exclama adesea:

— Ah! civilizația!… Acum o văd: e frumoasă! Ar fi fost mai bine ca omul să fi rămas sălbatic!

Acest „om sălbatic”, felahul, deși prăpădit de ți se rupe inima, ascunde în pieptul său singura dovadă cu adevărat de preț a civilizației: *bunătatea*. Ne-o dovedi, primindu-ne în coliba lui de lut, dându-ne tot ce avea: bobul, *fulul* arab. Și totuși, eram doi oameni ai acelei civilizații care-l strivea, ai acelei civilizații care aduce în sapă de lemn pe oameni, pentru ca apoi să-și agațe pe ușă un afiș: *În această casă, comerțul ambulant și cerșetoria sunt interzise*.

Timp de doi ani de vagabondaj, am străbătut, cu Aurel pe umerii mei, drumul de la Alexandria la Cairo și de la Minieh în Egiptul de Sus, unde ne-am îmbarcat la bordul unei *dahabieh*, înapoindu-ne la Alexandria, lunecând pe firul Nilului.

S-ar putea spune că această călătorie, neprielnică unui tuberculos, a scurtat viața lui Aurel. Dar știu că a murit fără părere de rău. Am început-o, pur și simplu, pe negândite și fără itinerar. După ce făceam zilnic cei zece kilometri obișnuiți, îl așezam pe Aurel la umbra unui palmier, unde-și petrecea tot timpul visând, desenând, în timp ce eu mă duceam la Nil, ca să mă scald, să spăl rufele sau să mă distrez, pescuind.

Îmi striga:

— Să nu te îneci! N-aș putea să vin după tine!

Într-adevăr, odată așezat jos, nu se mai putea ridica.

Drept orice calabalâc, n-aveam decât două pături, două cămăși de schimb și cele de trebuință lui Aurel, la desen. Prieten și calabalâc, purtam pe umerii mei abia patruzeci și cinci de kilograme. În timpul marilor manevre, soldatul român duce în spate cu un kilogram mai mult, mai puțin un prieten și o prietenie.

Bani nu-mi păstram, decât atât cât s-avem cu ce trăi o săptămână. Dar

niciodată nu ne-a atacat careva. În fiecare duminică, poșta din Alexandria ne adăsta undeva, pe drum, cu tain și vești.

Cu excepția orașelor, nu cheltuiam aproape nimic. La țară, toți felahii se înghesuiau să ne dea adăpost și hrană. Aurel îi răsplătea, dăruindu-le schițe înfățișând propria lor viață: peisaje, animale, diferite scene și portrete.

Câte desene semănate astfel pe acest drum lung! Ce operă frumoasă, pierdută pentru totdeauna!

— Cum, *pierdută!* exclamă într-o zi, când îi spusei. Acești țărani sunt mai fericiți să aibă schițele mele, decât indivizii de la noi care mi le cumpărau din milă disprețuitoare! Valoarea unei opere stă în fericirea pe care o naște, nu în prețul cu care e împopoțonată.

Înapoiat la Alexandria, unde încă mai spera să aibă *cele mai bune vești despre Anicuța*, o scrisoare îl înștiință că ea dispăruse din Brăila, de trei luni, plecând cu Epaminonda, ajuns idiot.

A fost o lovitură de trăsnet. Se închise în casă, cufundându-se în contemplarea portretelor Nerantului. Deveni melancolic și, într-o seară ploioasă, își dădu sufletul într-o criză groaznică de hemoptizie.

Singur, i-am întovărășit coșciugul.

Și acum, Marco, iată-te singur pe lume!

Mi-o spuneam mie însumi, înapoindu-mă de la cimitirul ortodox, unde îngropasem un om și un artist.

Un om și un artist! Se văd oare, în viață, atari animale?

Mai întâi, este atât de greu să rămâi bun și cinstit, în mijlocul unei lumi unde totul este stricăciune. O spun fără ură. Știu că *nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale*.

Și apoi, ce-i un artist? Este un favorit al întâmplării, care-l face să se nască înzestrat cu puterea de a-și exprima simțămintele, așa cum privighetoarea iese din cuib și se duce să cânte pe o cracă. Nu văd aici

niciun merit. Ar fi un merit, dacă ar face cu propriile mâini și fără să fi văzut vreodată o pereche de ghetuțe, tot atât de perfecte ca și cele ieșite din mâna unui bun cizmar, după treizeci de ani de meserie.

Nu! Suntem toți niște bieți diavoli, mai mult sau mai puțin înfumurați.

Dar, începem să fim *oameni* și *artiști*, atunci când suntem simțitori la întreaga suferință omenească, atunci când o exprimăm potrivit posibilității noastre și ne străduim să înlăturăm răul pricinuit lumii de egoismul nostru: arta este un război cu propria noastră imperfecțiune.

Pentru inima noastră, există aici un balsam care întrece toate bucuriile pământești, fiindcă numai generozitatea te ajută să poți îndura mai bine viața.

Dar, vai! Pentru asta, trebuie să te fi născut astfel înzestrat, deoarece forțele noastre fiind în stare astăzi să acapareze pământul, numai *Bunătatea* poate pune frâu violenței noastre, până în ziua când *Dreptatea* va pune stăpânire pe ea, mult mai bine și pentru totdeauna.

*

Fiind acum singur, mă simțeam mai nenorocit decât în vremea când vindeam portocale și lămâi, alături de Epaminonda.

În jurul meu, se aflau făpturi omenești, da! mulțime, dar ce să faci cu acești semeni care te privesc ca niște viței, care câteodată chiar se iau după tine, apoi te lasă să cazi, tocmai când avuția ta sufletească se pregătește să se reverse la lumină?

Aveam de-a face cu oameni din toate păturile sociale. Specializat în cunoașterea pietrelor prețioase, eram chemat pretutindeni, pentru tot felul de afaceri: expertize, cumpărări, vânzări, schimburi. La cafeneaua din piața Mehmet-Ali, unde stam de obicei, intram în relații strânse cu cel

mai bogat, ca și cu cel mai sărac, cu cel mai înzestrat ca și cu cel mai sărac cu duhul. Și deschideam ochii! Ascultam un om, ceasuri întregi! Și-i vorbeam, la rândul meu! Dacă aș fi încercat să încălzesc o piatră cu flacăra risipită – vrând să însuflețesc oamenii – aș fi obținut un rezultat mai bun.

Pe când așa, nimic! Niciun Aurel! Nici chiar un Epaminonda! *Crâmpeie de oameni*. Crâmpeie, pur și simplu. Cum de altfel i-am și numit apoi.

Și scârbit să ard în zadar uleiul sfânt, mă înapoiam seara acasă și începeam să răsfoiesc opera lui Aurel, de la începuturile sale în spitalul din Brăila și până la ultimele imagini, pe care le schița, melancolic, contemplând de la fereastra sa furnicarul de pe strada Hamanil.

Astfel, petrecui la Alexandria încă șase ani după moartea lui Aurel.

*

Dar într-o zi, o zi când nu mai puteam sta în picioare, îmi făcui frumușel bagajele și luai drumul spre România…

„Haide, Marco… mi-am zis, hai să retrăim puțin pe urmele trecutului! Hai să ne reîmprospătăm visele!”

De la știrea care-l vestise pe Aurel despre fuga lor din Brăila, nu mai aflasem nimic despre Nerantula și Epaminonda. De altfel, nici n-am căutat vreodată să aflu ceva. La ce bun? Morți, de două ori morți, sunt cei care dispar!

Luai vaporul la Alexandria și pornii drept spre Constantinopole, unde mă hotărâi să rămân timp de-o săptămână, pentru afaceri.

Și iată-mă… Ca un băiat. Hoinăream câte puțin, pe ici, pe colo, deoarece îmi iubesc Constantinopolul. Este unul din rarele orașe ale lumii, care nu plictisește niciodată pe omul simțitor: e ca un poem vesel și

trist, dar sincer și într-un caz, și în celălalt. Numai Bosforul știe să umple o biată melodie, cu elan eroic. Și numai la Constantinopol poți auzi, la fiecare pas, cel mai frumos, cel mai cuprinzător, cel mai inexprimabil suspin pe care poate să-l scoată un suflet strivit: faimosul *Aman, bre!* al turcului și al tuturor orientalilor care-i vorbesc limba.

Da, acest suspin îl auzi la fiecare pas, făcându-te să tresari totdeauna, deoarece totdeauna pornește din inimă, ca și melodia obișnuită pe care un barcagiu vesel o cântă, pasionat, pe Bosfor. Asta-i Turcia. *Aman, bre!* Stambulul și sufletul ei…

Bunăoară, vezi doi oameni, cu fes și veșminte europenești, plimbându-se tăcuți pe un chei, spălat de flacăra asfințitului:

— *Aman, bre*, exclamă unul dintre ei, știind poate pentru ce.

Iar celălalt, arătându-i numaidecât cu mâna pe veselul barcagiu:

— Ce bine cântă! Nu găsești?

Îmi place tare mult Constantinopolul. Și cum în seara aceea rămăsei să-mi savurez cafeaua și narghileaua, auzii deodată în spatele meu:

— *Aman, bre!*

Credeți că am tresărit? Nu, dar mi s-a făcut părul măciucă, deoarece Epaminonda era acela care se rostise astfel.

Se afla în picioare, cu umărul sprijinit de pervazul unei uși deschise. Un Epaminonda ras, zbârcit, bătrân, mototolit, ca un vagabond care se culcă pe sub poduri. În capul gol, cu o mână în buzunar, cu cealaltă învârtind între degete niște mătănii, privea drept înainte, în gol și din nou suspină:

— *Aman, bre!*

— Epaminonda! strigai, aruncând ciubucul.

Acesta își întoarse încet capul, mă recunoscu și-mi spuse, de parcă ne-am fi despărțit, liniștit, în ajun:

— Ah!… Tu ești… Marco…

Mă repezii asupra lui:

— Nerancula, unde-i Nerancula?

— Oh! făcu, zâmbind îndobitocit. Tu îi mai spui încă *Nerancula!* E acolo, înăuntru… Dar *acum…* nu i se mai zice decât Anicuța.

Acest *acum!…* Cântărea mai greu decât o mie de spânzurători.

— Cu cine stai de vorbă, Epaminonda, răsună o voce, foarte cunoscută, pentru ca să mai pot sta în picioare, și atât de doborât de acel *acum* al lui Epaminonda, ca să n-am poftă s-o iau la goană, să fug, și să nu mai văd niciodată Constantinopolul atât de iubit.

Anicuța apăru și mă prăbușii pe scaun.

Se trecuse… Asta-i tot ce putui să-mi dau seama, dintr-o aruncătură de ochi. Fiindcă, la rândul ei, văzându-mă, scoase un țipăt și dispăru înăuntru.

Pornii s-o găsesc, ca un automat. Plângea, cu fața în palme, trântită pe „patul de lucru", în spatele prăvăliei.

— E adevărat că el a murit? gemu ea, cu capul înfundat în perne.

— Mort… Anicuță… Odată pentru totdeauna… *El*.

*

În trista mea odaie de la hotel, n-am putut închide un ochi, toată noaptea. Vorbele Neranțulei, povestindu-mi despre Epaminonda, îmi stăruiau neîncetat în urechi: „Nu s-a culcat încă niciodată cu mine. Și crede într-una că mă ferește să merg cu clienții. Dar cum nu mai are bani, ca la Brăila, ca s-o plătească pe țața, îi dau eu. Și este *amuzant* să-l vezi plătind-o cu cincizeci de centime pe patroana care ia o taxă de cel puțin doi franci. Bineînțeles, totdeauna îl convingeam că mă împiedică totuși «să fac rău», cum spune. Dar fac tot ce vreau, fiindcă nu bagă de seamă nimic, *într-atât s-a îndobitocit*, cu veșnicul lui *Aman, bre!*"

Epaminonda *se îndobitocise*, spunea frumoasa noastră Nerantula…
— *Aman, bre!* gemui, la rândul meu…
Constantinopole… Constantinopole…

*

La cererea ei, îi promisesem să mă înapoiez a doua zi, către prânz, deși luasem chiar în clipa despărțirii hotărârea să-o șterg, fără să-i mai revăd. Dar, dimineața, prin nu știu ce teribilă și drăcească voință, adormii buștean și nu mă trezii decât la bătaia loviturilor violente în ușa mea. Era cinci seara. Deschisei: Anicuța și Epaminonda! Habar n-am cum mă dibuiseră. De altfel, nici nu era prea greu, fiindcă locuiam în Galata, foarte aproape de ei.

— Așa, va să zică! strigă ea, ca s-o audă toți vecinii. Ți-ai făcut de cap toată noaptea!

Mă îmbrăcai și părăsii hotelul. Afară, Anicuța ținu morțiș să merg să văd Constantinopolul. Mă lăsai târât, ca o oaie dusă la abator, fără să aud ceva, fără să văd nimic altceva decât pe acest Epaminonda, gătit ca de duminică. Cu aerul său de pensionar de ospiciu, cu muțenia și zâmbetele sale *îndobitocite*, atrăgea privirile tuturor.

O singură dată, în timpul mesei, deschise gura, ca să zbiere ca un măgar:

— Marco! Nu-i așa că-i drăguță Anicuța?!

— Da, prietene, e drăguță, dar taci odată!

— De ce-l dojenești? interveni Anicuța. Mă iubește mult, săracul!

— Se vede! din cauza asta i-am și spus să n-o strige în gura mare. Ca să nu se uite lumea mirată la el!

*

Și iată-ne, în sfârșit, la marginea mormântului, unde trebuia să se împlinească scrisa sorții.

— Haide, Marco! îmi spuse ea, să ne plimbăm cu barca pe Bosfor… E-atât de frumos, seara!

Primii cu însuflețire, într-atât mă temeam să nu fiu poftit să mergem la vreun teatru. Ne urcarăm fără barcagiu. Vâsleam eu.

Bosforul era tăcut ca un cimitir. Pe Cornul de Aur licăreau luminițe, de parcă ar fi fost niște suflete zgribulite… Câteva glasuri… niciun cântec… nicio tânguire…

Înaintarăm tare departe, în tăcere. Ședeau amândoi la pupă, înlănțuiți ca doi îndrăgostiți. Epaminonda, mai ales, o strângea puternic de mijloc. Abia le deslușeam chipurile.

— Marco! zise ea… Ți-amintești de cântecul ăsta:

Pe țărmul mării, pe prundiș,
Nerancula fundoti!
O fată își clătea fusta,
Nerancula fundoti!

— *Aman, bre!* răcnii. Ajutor!

Dar, în jurul nostru, nicio vietate. Doar catran nesfârșit și lumini clipind în depărtare.

— De ce strigi *ajutor*, Marco?! se miră ea.

Și se sculă, sunt sigur de asta, ca să mă sărute.

Nu făcu decât un pas în barcă.

Cu o zvâcnitură de braț, asemănătoare gestului cosașului, Epaminonda îi înlănțui mijlocul și dispăru cu ea în apa neagră.

Nu mai reveni la suprafață. De teamă să nu-i fie răpită aleasa inimii.

PAGINI AUTOBIOGRAFICE

DIRETTISSIMO

Ca să ajungă în Franța, care totdeauna a fost privită în Orient ca o amantă ideală, numeroși vagabonzi visători s-au aruncat nebunește, atrași mai mult de chemarea ei, decât de gândul cuceririi. Dar, majoritatea, poate cei mai buni, și-au lăsat oasele pe drum, înainte de-a o cunoaște sau după ce au cunoscut-o, ceea ce-i totuna. Deoarece numai în iluzie se află frumosul. Și fie că atingi sau nu capătul drumului, amărăciunea are cam același gust, în ambele cazuri. Scopurile totdeauna au fost nobile. Ceea ce are preț pentru omul, ale cărui dorințe sunt nenumărate, e numai lupta, bătălia ce-o dă cu destinul său, în timp ce dorințele îl mistuie. Asta-i toată viața; viața visătorului.

Eu sunt unul dintre acești visători. Și odinioară, între atâtea alte dorinți, am hrănit-o și pe aceea de-a atinge pământul Franței. Voi povesti una dintre încercările mele nenorocoase; pe cea mai frumoasă.

*

Mă aflam la Pireu (sunt de-atunci tocmai douăzeci de ani), în tovărășia celui mai bun frate de hoinăreală pe care l-am cunoscut vreodată, singurul prieten al cărui suflet se contopise în întregime cu al meu. Și totuși eram pe punctul să ne despărțim: o tristețe lăuntrică ce-i sfâșiase dintr-o dată inima îl smulgea prieteniei mele pasionate, trimițându-l să se zăvorască, pentru câtva timp, într-una din mânăstirile

de la Muntele Athos.

După debarcarea noastră la Pireu, ne plimbarăm timp de trei zile, tăcuți și triști, printre glorioasele ruine, ceea ce spori și mai mult mâhnirea bietelor noastre suflete; apoi veni clipa când trebui să ne îmbrățișăm, ca să nu ne revedem, poate, niciodată. Oh! Cât e de tristă despărțirea, atunci când ți-e drag cineva!

La ultima noastră masă – pâine și măsline întinse pe un jurnal – nu mâncarăm mai nimic. Cămăruța de la hotel ni se părea un cavou. Ne-am strâns fiecare lucrurile, ne-am împărțit punga, comună, vreo șaizeci de drahme, și am plâns vitejește.

Cum eu voiam să plec în Franța, iar prietenul meu se împotrivea, mă rugă pentru ultima oară:

— Nu te duce acolo… Fii cu judecată… Ai o mamă care tremură pentru viața ta. Cât am fost împreună, mai mergea: eu știu să mă descurc mai bine ca tine și vorbesc mai multe limbi. Dar, singur, ai să suferi nespus de mult. Apoi Occidentul, deși are aziluri de noapte, este mult mai nemilos cu vagabonzii decât Orientul, care nu le are deloc. Dă-o dracului de Marsilia! Dacă ai ști cât m-a costat orașul ăsta! Întoarce-te la ai tăi, însoară-te cu o neroadă bogată, trăiește dintr-o muncă asigurată și mori liniștit. Visurile… Clocește-le la gura sobei, căci este mai puțin primejdios ca atunci când le hrănești cu sângele tău: când ai să mori, pe fața ta vor fi mai puține urme. Crede-mă, Panaite… Bilanțul tuturor visurilor trăite se cifrează prin nenorociri mari. Și e drept să fie așa; astfel n-ai avea loc de visători. Haide… Jură-mi că mâine vei lua vaporul spre Constanța.

Prietenul meu vorbea, strângându-mi mâinile, iar frumoșii săi ochi umezi și fața lui plăcută de frate trădau o prefăcătorie duioasă: nu credea decât pe jumătate din tot ce îndruga; mințea din dragoste.

Minții, la rândul meu, promițând să-i urmez sfaturile și plecă

încredințat că n-am să fac nimic din tot ce-mi spusese, căci nu degeaba eram din aceeași rasă.

Îndată ce rămăsei singur, pământul mi se păru lipsit de orice sens, iar pe oameni îi simțeam nerozi. A doua zi, în picioare, pe chei, cu urechile zbârnâind de frumoasele versuri franțuzești, pe care prietenul meu le recitea seara, privii cum ultimele încărcături fură urcate pe vaporul românesc, apoi cum însuși vaporul își luă drumul spre Constanța.

Două zile mai târziu, vaporul „Saghalien[25]” al „Companiei mesageriilor maritime” pleca spre Marsilia, via Neapole.

Îmi făcui bagajul.

*

Când ești vagabond, sărac și părăsit de prieten, operația aceasta se îndeplinește tragic. Dar ce știe lumea despre asta?

Ce știe ea, câtă durere poate să închidă o valiză făcută, în ajunul primei plecări, de mâinile bătătorite ale unei mame care plânge în hohote; ce știe ea de ceea ce simte un copil afectuos, când o întreagă mahala urlă că s-a înhăitat cu o „haimana”; de pustiul pe care o astfel de „haimana” îl poate lăsa în sufletul unui adolescent exaltat, atunci când îl părăsește, „ca să nu-l mai revadă poate niciodată”, după ce i-a vorbit cu disperare de lucrul acesta.

De toate acestea, ce știe lumea?

Știe oare, măcar, ce înseamnă să te pregătești de plecare, atunci când ești sigur că n-ai cu ce-ți plăti nici biletul de drum?

Nenumărate sunt resursele pe care viața le oferă dragostei noastre și de neînfrânt curajul pe care-l naște dorința.

---

[25] Nu sunt sigur dacă numele vaporului se scrie altfel (n.a.).

În acel sfârșit de ianuarie 1907, care urma după plecarea nefericită a prietenului meu, puteam fi văzut dinaintea debarcaderelor Pireului, așezat cuminte pe valiza mea și urmărind cu privirea mișcările vapoarelor; studiam de două zile acel du-te-vino al vieții marinărești; cercetam obiceiurile călătorilor, ale marinarilor și ale vapoarelor.

În curând, un mare eveniment avea să se producă în noua mea viață de vagabond novice în străinătate, rămas fără bani și aruncat dintr-odată de sub aripa protectoare a mentorului meu. Cu inima cât o nucă, mă gândeam neîncetat la piesa de aur – o jumătate de liră sterlină – pe care o cususem în poala cămășii, la toată averea mea, o pâine de două kilograme și o jumătate kilogram din excelentul cașcaval grecesc, cumpărate și închise în valiză între *Viața lui Socrate* și *Poeziile* lui Eminescu. Mă gândeam deopotrivă la ceasornicul meu „Roskopf”, o mașinuță simpatică și de precizie, din nichel oxidat, bogat în amintiri, de patru ani de când îl târam pretutindeni și fericit că a scăpat de atâtea ori de la moarte sigură. Ceasul îl strecurasem în pulpana dreaptă a paltonului, la fund de tot, între stofă și dublură, după ce găurisem buzunarul. Ca să-l iau și să văd cât e ora, trebuia să vâr mâna până la umăr. Îi simțeam prezența, lovindu-se de genunchii mei, la fiecare pas.

Astfel, după ce scotocii cu înfrigurare, nu-mi rămâneau la îndemână decât câteva drahme, destinate în parte acelui cumsecade barcagiu, care – din fundul bărcii sale unde sta tolănit cu brațele sub cap – mă spiona cu bunăvoință, de două zile de când cercetam vaporul „Saghalien”, îmi zâmbea cu grație și-mi spunea la fiecare reîntoarcere din cursă, trântindu-se pe spate: „*Kalosto patrioti* (salutare)”!

Nu-i răspundeam decât cu o privire rece de muribund. Cu o oră înaintea plecării „Francezului” a trebuit să renunț la amarul meu dispreț:

— Da! *kalosto patrioti*, ia spune-mi cât îmi iei ca să mă duci până la vaporul de colo, ancorat la intrarea în port.

Dintr-o săritură, se așeză în capul oaselor și privi spre locul arătat,

unde se aflau două vapoare.

— *To Galiko* sau *to Ghermaniko?* („Francezul” sau „Germanul”?)

— *To Galiko!*

Omul se bătu pe coapse, vesel, șiret.

— Eh, *patrioti…* Știi prea bine; treizeci de bani… E destul de departe, *kaimeni* (vai de noi)!

— Da, e departe. Și, pe deasupra, n-am nici bilet, zic eu.

Barcagiul izbucni:

— Dă-mi gologani să ți-l cumpăr, strigă sărind pe chei. Mă-nțelegi, e același preț, dar voi câștiga cincizeci de bani pe-deasupra.

— Cam cât o să coste până la Marsilia, *katastromatos* (pe punte)?

— Șaizeci de drahme.

— Ar trebui să le am… *Kaimeni!*

Această mărturisire schimbă tonul și atitudinea barcagiului. Fața lui slăbuță luă un aer solemn; vorbi cu gravitate:

— Asta-i altă căciulă! Hai să luăm o cafea, colo, în față!

Și la cafenea, încrucișându-și brațele pe masă, nas în nas cu mine, îmi spuse:

— Vrei, deci, să faci pe *palikaraki* (micul viteaz)?

— Da, cam așa…

— Ei bine! ai să-mi dai două drahme și te voi urca pe vapor.

Îi dădui banii.

— Acum, ascultă-mă, *matia-mu!* (Ochii mei!) Te vei duce la scara cea mare de la clasa întâi. Acolo, vei sări repede, ca un cocoș. Dacă te oprește cineva, răspunde-i în grecește: „Mă duc să-mi văd un prieten”. Cum ești bine îmbrăcat, *ei* or să te lase să treci. Bagă de seamă să nu te ascunzi înainte de plecare. *Ăia* au ochi buni. În acest timp, voi strecura valiza ta printre cuferele bogătașilor. Tu stai acolo înăuntru, așteaptă s-o vezi, apuc-o, fără să dai vreo lămurire și… Dumnezeu să te păzească, copilul

meu.

Așa s-a și întâmplat. Urcat fără nicio piedică, coborâi pe puntea inferioară și văzui pe barcagiul meu dând din coate, certându-se cu camarazii lui; apoi, după ce îmi trecu valiza și se încredință că o luasem, îmi spuse încă o dată cu un gest de mare ușurare:

— Acum, Dumnezeu să te păzească!…

*

Da! Dumnezeu să te păzească, băiete… până-n clipa când controlorul te înșfacă.

Dar, așteptând această grozavă catastrofă, este îngăduit să nădăjduiești într-un sfârșit bun și să iei parte la viața care te înconjoară. Și viața care mă înconjoară pe „Saghalien” este destul de însuflețită: patru sute de greci, veniți din toate colțurile Greciei, Anatoliei și Macedoniei, sunt îngrămădiți acolo pe punte într-un talmeș-balmeș caraghios, tragic, pitoresc, mai mult decât teatral și aproape neverosimil. Toate costumele, toate dialectele, toate caracterele. Tineri, bătrâni și copii, însurați și burlaci. Veseli, melancolici, morocănoși, nepăsători și înțelepți. Unii dansează sau își joacă copiii. Alții cântă, strunesc coardele vreunui instrument sau joacă cărți. Unii discută atât, de-ai crede că se ceartă, în timp ce câte unul suspină într-un colț, iar altul măsoară puntea, gesticulând cu degetele mâinilor rășchirate și răcnind la cer:

— Ah! *patrida-mu! patrida-mu!* (Ah! patria mea, patria mea!)

Toți mănâncă și beau. Puntea este plină de sâmburi de măsline, capete de heringi, coji de ceapă și de portocale. Peste tot duhnește a țâri, brânză fermentată și altele, ceea ce este îngrozitor.

Un refren se înalță deslușit, deasupra grupurilor:

Ehé, moré, ehé,
Tha pami stin xanthia!
(Ehei, dragul meu, ehei,
Plecăm în străinătate!)

Și în mijlocul acestei hărmălăi, sirena vaporului șuieră pentru prima oară, aducându-mi aminte că n-am bilet. Aproape că și uitasem de el, dar mă simt așa de bine pierdut în această mulțime, că nu mă sperii prea mult; las sirena să-și epuizeze toate semnalele reglementare și vaporul pleacă în delirul acestui furnicar omenesc, care urlă din răsputeri:

— Adio *patrida-mu!*

— Adio prieteni!

Acest *Ehé, moré, ehé!* zguduie acum cerul, scos din piepturile unui cor de patru sute de voci:

Toată lumea cântă,
Așa-i pe vapor:
Veselie, bucurie.
Toată lumea, afară de evreu.
Evreul rătăcitor, el, numai el, călătorește trist.

„Saghalien” își ia largul, mângâiat de o briză care ne stropește în joacă. Pânzele pocnesc în bătaia vântului. Emigranții ghemuiți unul într-altul devin îngrijorați, din ce în ce mai îngrijorați. Eu de asemeni și am pentru ce. Mă gândesc într-una cu bucurie la fericirea de-a mă afla peste câteva zile la Marsilia. Ah! voi face orice, hamal, rândaș, cerșetor, numai ca să ajung acolo. Parcă mă și văd citind și eu cărți, cărți franțuzești, în original, ca prietenul meu!

Dar inima mi se dezlipește de acest gând și se micșorează, bătând cu putere. Împrejurul meu: *katastromatos*, oameni de-a valma, visători de

dolari. Ce legătură să fie între mine și această turmă?

Cu răsuflarea duhnind de usturoi, un tânăr emigrant îmi sare înainte:

— Eu merg la San-Francisco… Dar tu?

— La Tombuctu!

— Unde-i asta?

— În Canada.

— E cam frig pe acolo…

— Lasă-mă în pace!

Cu privirea ațintită asupra comandantului care se plimbă în cabina de comandă, mă întreb dacă omului ăsta i-ar fi milă de mine, la un caz de nevoie.

Deodată, o frază scurtă, răsunătoare, strigată în grecește, îmi străpunge inima:

— He! *Ta sitiria pédia!* (Haide! Biletele, copii!)

Cel care a dat ordinul acesta nenorocit este cafegiul, patronul bufetului de la a treia, tălmaci și totdeauna grec pe toate vapoarele care brăzdează bazinul Mediteranei.

Alături de el, stă înfipt un ofițer de bord cu fața aspră.

Ah! *kaiméni palikaraki!*

*

Profitând de zarva ce-a cuprins mulțimea, ca și de neatenția celor doi controlori, o șterg, strecurându-mă pe nesimțite. Unde? Parcă știu? Mă învârtesc încoace și încolo, dau din colț în colț, cu ochii în căutarea unei ascunzători, tot pipăind piesa de aur cusută în cămașa mea, în timp ce „Roskopf”-ul îmi ciocănește genunchiul.

Să mă strecor într-o barcă de salvare? Sunt acoperite cu pânze, bine legate cu frânghii pe care ar trebui să le tai. Să mă cobor la cazane? Nu

cunosc pe nimeni acolo: toți sunt francezi. Dar iată că un marinar care trece mă măsoară cu coada ochiului și surâde. Cu siguranță că a recunoscut *palicarul!*

Socotindu-mă pierdut, mă pitii în labirintul de culoare din apropierea coșului cel mare. Mă ghemuii deasupra grătarului care proteja cazanele și mă simții în siguranță. O să le fie prea greu, să dea peste mine aici. Doar n-o să le vie în cap să scotocească prin puzderia de colțuri și unghere ale vaporului! Poate, cine știe, nici nu le cunosc tot așa de bine ca un vagabond, care este la prima lui lovitură. *Hei palikaraki?…*

Și veșnicia, greaua veșnicie trece, se scurge cu nesiguranța ei, cu burnița care a început să-mi ude umerii, cazanele care mă dogoresc pe sub grătar, cenușa care se urcă și mă sufocă, tangajul vasului care mă zdruncină tare… Și valiza mea, lăsată în voia acelor pirați, ce-o fi devenit? Aveam înăuntru pâine și brânză, cu care voiam să mă întremez puțin, căci, pe legea mea, mi-e foame. Dar trebuie să am răbdare și aștept cu urechile ciulite, cu privirea în pământ. Jumătate fript, jumătate înghețat, schimb din când în când piciorul, ca berzele când se odihnesc.

Dumnezeule, cât e de mult! Și totuși nu prea.

Un zgomot de pași care se apropie, toc, toc, pe punte. Sunt doi… Se opresc! De ce? N-au ce căuta aici! Îndrăznesc o aruncătură de ochi în jurul meu, ca să văd dacă i-ar putea aduce ceva încoace. Nimic: murdărie și fierărie prăfuită.

Dar pașii, pașii unuia singur acum, pornesc din nou, toc, toc și iarăși se opresc, de astă dată chiar în labirintul meu! Oh! Marsilia, n-o să te văd deloc! Văd mai degrabă șapca tălmaciului – cafegiul – de care mă desparte o singură manșe. Și primejdia îmi curmă respirația, dar e degeaba să-ți ții respirația în fața unei atari nenorociri, că iată încă un pas și cafegiul mă privește cu ochii săi de broasca râioasă, cu fața buhăită; nu spune nimic, dar din locul său îmi face semn cu arătătorul: *Vino-ncoa!*

Mă supun, desigur. Mă recomand.

Palikaraki…

Pe punte, francezul și grecul schimbară câteva vorbe, pe care nu le înțelesei. Primul mă măsoară liniștit. Al doilea îmi spune:

— Urmează-ne!

Îl urmai ca o mironosiță, gândindu-mă cu tandrețe la jumătatea mea de liră sterlină și la „Roskopf” fiecare încă la locul respectiv.

Când convoiul funebru sosi pe punte, toți emigranții erau în picioare. Cei mai nerăbdători ne împresurară:

— Ce s-a întâmplat?

— Ce-a făcut?

— N-are bilet?

— Săracul! *Kaimenos!*

Mă uit la toată lumea asta, la cei doi judecători ai mei – marea și cerul – și tremur pentru micuța mea comoară, pe care regret că n-am ascuns-o în cașcaval.

Și acum, interogatoriul, luat de tălmaciul grec, ascultat cu nepăsare de ofițerul francez și cu viu interes de emigranți:

— De ce te-ai ascuns acolo?

— Ca să ajung la Marsilia.

— Hm! Și biletul?

— N-am.

Cafegiul se roși de mânie, mă înșfacă de reverul hainei și mă zgâlțâi cu putere:

— *Kerata!* Ce, te crezi pe vaporul lui tat-tu?

Ofițerul întinse mâna și potoli excesul de zel al slugoiului. O voce strigă din mulțime.

— Haide, *moré*, nu mai face pe lacheul. Suntem creștini!

Apoi alte voci:

— Dar ce! e vaporul lui tat-tu…

— …Și n-o să fie mai greu din cauza acestui *kaiménos*.

Vrăjmășia contra tălmaciului cuprinde toate sufletele. Un emigrant își scoase o batistă din buzunar, aruncă în ea câțiva gologani, apoi, nervos, începe să cheteze printre cei de față, zăngănind monedele și strigând cu voce metalică:

— Hai, fraților! puțină bunăvoință. Dați ce vă lasă inima! Trebuie să adunăm câțiva gologani, pentru nenorocitul ăsta! *Pentru el!* Nu pentru vapor, lua-l-ar dracu'!

Îl privesc și mi se pare că recunosc pe acela care-mi spunea că se duce la San-Francisco și-l luasem la goană.

Dinaintea acestei întorsături, cafegiul își întrebă din ochi stăpânul. Acesta rosti o frază și grecul se puse îndată să-mi scotocească buzunarele. Rezultatul: câțiva gologani. Mi-i lăsară.

Atunci, auzii pe ofițer șoptind:

— La cărbuni!

Și-mi întoarse spatele, dar repede se răzgândi, din cauza hainelor mele curate și-mi modifică osânda:

— *Nu… nu… Supraveghează-l… Debarcați-l la Neapole…*

Tălmaciul mă aruncă într-o cabină de bagaje și acolo, împingându-se în mine, îmi zbieră în nas:

— *Vodi! Gaiduri!* (Boule! Măgarule!) De ce n-ai venit să mă cauți înainte de plecarea vaporului? Pentru câteva drahme, ți-aș fi arătat eu unde să te ascunzi. *Zoo!* (Animalule!)

— O să știu de-acum încolo!

Și, pe bună dreptate, cu altă ocazie i-am folosit sfatul cu vârf și îndesat.

*

Totul merse bine până ce Messina se profila în zare. Emigranții mâncau, beau; puntea devenise un adevărat grajd; nu călcai decât pe resturi. Cântecele amuțite, noaptea reîncepeau mai abitir decât dimineața:

Ehé, moré, éhé!

Bătăi din palme și dansuri:

Hai să mâncăm, să bem
și să jucăm!
Ehé, moré, éhé!

Când, deodată, se dezlănțui o furtună și iată-ne pe toți, lucruri și ființe, claie peste grămadă.

O răbufnitură de vânt, nebănuită, puternică, grea cât mii de tone de apă, izbi cu putere pânzele, le umflă, le smulse din toate legăturile și le aruncă de catarg, care trosni de credeai că-i sfârșitul lumii. Bărbați, femei, copii, bagaje, sticle, pâine, țâri, ceapă, portocale, toate la un loc nu sunt decât o masă informă, pe care corabia o rostogolește de la tribord la babord, o strivește, o zdrobește, în timp ce furtuna pustiește puntea, iar căpitanul strigă de la postul său:

— Toată lumea în cale!

Emigranții au schimbat cântecul. Târându-se pe mâini și pe șezut, uzi leoarcă, cu privirile îngrozite, se agață de tot ce le iese în cale și cheamă în gura mare, în ajutor, pe cei doi sfinți greci, protectorii mărilor:

— *Aghios Nicolas! Aghios Gherasimos!*

Cafegiul, care se ocupă cu coborârea în cabine și care face haz de spaima emigranților, răcnește la sărmanii *katastromatos*, speriați, călcând peste ei:

— Aha-a! Iată naufragiul! Acum *éhé, moré, éhé!*

Și aruncându-i ca pe niște saci, curăță puntea de orice harababură.

Sunt singurul căruia îi place mai bine să înfrunte furtuna, decât să coboare în împuțiciunea și vărsăturile de jos. Ghemuit între balustradă și bucătărie, mă feresc pe cât pot de valurile care spală puntea și o clipă mă stăpânește și pe mine gândul naufragiului. „Adio, mamă, n-ai să mă mai vezi!”

Cafegiul, zărindu-mă acolo, strigă la mine:

— Coboară, nenorocitule! O să te ia un val de apă.

— Lasă să mă ia!

Însă altfel mi-a fost scris.

Într-o seară înstelată, în fața mizeriei mele, Neapole își arătă golful său, fără pereche în lume, înălță până-n nori luminile amfiteatrului său și mă afundă într-o vrajă care mă făcu să iert sorții că-mi răpea dorința de a ajunge în Franța.

Am fost dat jos la Neapole… Dar îl admir. Inima mi se umflă, gata să plesnească, în timp ce ochii mei răscolesc întunericul, spre a descoperi silueta masivă a Vezuviului.

— Ai să cobori aici, îmi strigă tălmaciul, în mijlocul unei larme asurzitoare.

„Saghalien” se oprește și ancorează. Călătorii se înghesuiesc în bărcile care roiesc în jurul vaporului. Eu, cu geamantanul în spinare, sunt luat de valul de emigranți care debarcă aici, de unde un transatlantic îi va transporta în America. Și iată-ne, adevărată turmă de oi, îngrămădiți într-un bac pe care un remorcher îl trage până la cheiul vămii. „Totdeauna sunt în câștig”, îmi spun, gândindu-mă la cele trei lire pe care barcagiii ți le cer de la vapor până la chei. Și cum nimeni nu mă bagă în seamă, mă lăsai în voia sorții. Cine știe? O masă și o noapte pe gratis nu sunt de disprețuit, de vreme ce ești un *palikaraki*. Să facem deci pe emigrantul, cât

s-o prinde.

Dar asta nu merse și totul se termină într-un mod neașteptat.

Conduși într-o clădire uriașă, cu paturile aliniate ca niște morminte, văzui pe greci apropiindu-se de pereți și citind următoarele rânduri scrise de alți compatrioți: *Fraților! Aici am fost mâncați de ploșnițe cât lintea!*

Îmi înhățai valiza și o luai la goană!

Iată-mă acum în stradă, singur, fără prieteni, fără mentorul meu; eu, un om de treabă din Brăila, aruncat în lume, eu, omul de treabă care știe că-l așteaptă zile negre, adolescent crăpând de viață și mulțumit că se află la Neapole, de vreme ce n-a avut cum să ajungă la Marsilia. Mulțumit de acest Neapole a cărui poezie îi este necunoscută, mulțumit de lira sterlină cusută în poala cămășii, de „Roskopf"-ul așezat în buzunarul vestei și de biata comoară de douăsprezece drahme, în gologani, pe care i-o adunase emigranții.

Dar nu tot așa de mulțumit, de ceea ce i se întâmplă, deodată, în timp ce mergea cu gândul aiurea: un ștrengar se apropie, îi propune să-l ducă la un *albergatore*[26] și, fără să-i aștepte răspunsul, îi smulse valiza, ordonându-i să-l urmeze!

„Dumnezeule! îmi spuneam, omul ăsta trebuie să crape de foame, de vreme ce se poartă astfel! Am fost debarcat într-un oraș mai sărac decât cele din Grecia!"

Și-l urmai! Via Duomo, apoi o străduță: iată-ne ajunși la *albergatore*, la etajul al patrulea. E tânăr, oacheș, fața aspră de om care se zbate. Interiorul îmi pare curățel. Prețul: cincizeci de centime pe noapte, douăzeci și cinci pentru o farfurie de carne sau pește cu legume. Foarte bine. Plătesc hamalul, care nu-mi cere decât treizeci de centime. Și mă duc la culcare, deoarece casa îmi joacă înaintea ochilor, de parcă aș fi încă

---

[26] Hangiu, hotelier.

în largul mării.

Patronul îmi arătă camera, deschise ușa și după ce mă lăsă să trec, se oprește în prag cu mâna întinsă. Mă uit la gura lui amară, la ochii săi reci și scăpărători, la nemișcarea feții lui bărbătești și nu pricep nimic.

— Cele cincizeci de centime! rosti cu o voce tăioasă, ce-mi dădu fiori.

Plătesc în grabă. Închisei ușa. Înțepenit în mijlocul odăii, îmi plimb privirea de la patul jegos la fereastra sinistră și la pereții al căror tapet e pictat de urmele ploșnițelor strivite cu degetul. Un cântec de jale străbate din acest șanț greu, adânc, lugubru, care se numește stradă, strada Occidentului, strada Neapolelui, unde, ca să poată câștiga treizeci de centime, un om mi-a sărit în spate, ca și cum ar fi vrut să mă jefuiască și m-a adus la acest *albergatore*, care are aerul unui călău.

Mă cuprinde spaima. Inima mi se umple de presimțiri negre. Aș vrea să plâng.

Departe, departe, prietenul meu! Departe, departe, mama! Și eu ce să fac aici? Mă gândesc la căminul nostru sărac, dar curat și moale. Mă gândesc la prietenii de vârsta mea, aproape toți însurați, fiecare cu familia lui, cu rostul lui. De ce oare blestemul de-a nu putea face ca ei, ca toată lumea? Ce mă împinge într-una pe drumuri îndepărtate, când în țara noastră până și străinii își fac un rost și se statornicesc? Ce vreau? După ce alerg?

Singur, la mii de leghe departe de orice suflet care să mă înțeleagă și să mă ajute.

Repede mă dezbrac și descos piesa de aur, pe care o mângâi cu dragoste; ea mă va ocroti, ea împreună cu gologanii *katastromatos*-ilor, care valorează aproape cât ea. „Roskopf”-ul, de asemenea, așa păcătos cum e și tot merită doi-trei franci.

Îmi înșiruiesc averea pe pat: ceasul, grămada de aramă și piesa de aur. La un loc, totul face o liră sterlină. Bun, am cu ce trăi o chenzină, socotind câte treizeci de bani pe zi, inclusiv tutunul. Dar, chiar de mâine,

voi pleca să caut de lucru, primind orice o fi.

Acest gând mă liniștește și mă culc, spunându-mi: „Trebuie să mă descurc! Sunt un om singur pe lume!”

*

Singur pe lume? Nu! gânduri negre de-o seară… A doua zi, la ora șapte dimineața, Neapole se înfățișează privirii mele. Neapole, orașul fără pereche, minunatul colț de lume despre care auzisem că trebuia să-l vezi și apoi să mori!

N-am murit, dar mi-am pierdut capul. Timp de două zile, am alergat într-una, pretutindeni; la muzee, Vezuviu, Pompei, grădini, șosele, monumente, toate astea înghițite dintr-o dată cu o bucată de pâine într-o mână și „Roskopf”-ul în cealaltă.

Dar, în seara celei de a doua zile, reîntorcându-mă acasă, nu-mi rămăsese nicio para din grămăjoara de aramă dăruită de emigranți.

Îndată mă cuprinse teama. Acum, băiete, la muncă! Și atenție totodată la gologani, că se duc! Gustai în seara aceea faimoasa farfurie a hangiului, carne și legume, care nu costa decât douăzeci și cinci de centime.

Era un amestec de fasole, de tăiței, și de morun sărat cu multă zeamă; amestec ce părea să mai fi fost mâncat o dată. Deloc bun. Să lăsăm acest terci pentru zile mai grele, care poate nu vor veni niciodată. Pentru moment, jumătatea de liră sterlină e încă neatinsă, deși schimbată. De data asta, voi alerga după muncă.

Sunt sigur c-am s-o găsesc! N-am văzut oare, în timpul plimbărilor mele, magazine cu firma: *Latteria Romana?*

Astea sunt, fără îndoială, *Lăptării… românești!* Aceste firme, ca și un

bilet atârnat la geamurile tuturor caselor, pe care scria *si loca un piano*[27], m-au făcut să cred că la Neapole toate lăptăriile sunt ținute de români și că toată lumea închiriază… piane! Două lucruri diferite, ce-mi jucau dinaintea ochilor, prima dându-mi curaj, în timp ce alergam după tramavaie.

Nu, nu sunt pierdut.

Latteria romana, asta trebuie să fie: *Lăptăria română*.

Blestemată limbă latină: tu mi-ai jucat festa! Căci foarte sigur c-am să găsesc o întrebuințare la acești români, *care în niciun caz n-o să mă lase să mor de foame, am amânat ora intrării la stăpân*, și mă avântai, timp de alte trei zile, de-a lungul câmpiilor minunate care se învecinesc cu Neapole. Colindai portul, cheiurile, bisericile. Făcui cunoștințe.

Desigur, cunoștințe!

Una din ele mă duse într-o seară la o „casă”, unde se dansa în sunetul acordeonului. Multe fete tinere. Veselie, sinceritate, nimic care să dea de bănuit.

Cum eu nu dansez, băui, glumii, râsei. O fetiță ieșea afară cu regularitate de ceasornic, făcea mâinile pâlnie și striga cu o voce divină, către o altă divinitate de la al cincilea:

— *Na-a-a-ni-i!*

O fereastră se deschidea în cer. Altă voce divină răspundea:

— *Che vuoi?* (Ce vrei?)

— *Scendi a basso! Ce un soldatiello, un pasquale che ti voule!* (Coboară jos. Te vrea un soldățel!)

Și divina cobora… „jos”, jos de tot, în iadul pământesc, de unde-și lua *soldatiello*. Totul nu costa decât cincizeci de centime.

Dar și-așa, încă era prea scump, trebuie s-o recunoaștem, deoarece la

---

[27] Etaj de închiriat.

ușa cabaretului se afla un „tată de familie”, care făcea o concurență grozavă întreprinderii cerești. Judecați: acest părinte, cu biciul pe umăr, trăgea *pasquale* de mânecă, le arăta pe cele două fete ale sale așezate într-o brișcă, la care înhămase o vacă și un măgar și-ți oferea, pentru *o liră: mâncare, băutură și… restul.*

Un *soldatiello* se urcă. Apoi un altul. Mă urcai și eu. Tatăl ia hățurile. Vacă, măgar și marfă se pierd în noapte. Pe drum, un abonat se urcă din mers, salută, împarte sărutări, strânsori de mână și țigări.

Mahala. Casă de țară. Harababură. Mizerie. Mama și o fetiță pun pe o masă mare: pâine, vin, brânză, plăcinte. Se bea, se mănâncă și se trece alături, într-o încăpere care n-are decât un paravan în loc de ușă. Perechile intră acolo, pe rând. Doi copilași, de cinci și șapte ani, doi adevărați spiriduși, aleargă încoace și încolo, serioși, unul cu un lighian, altul cu o cană cu apă.

Veselie, râsete. Nimeni nu se sinchisește. Am rămas pe scaun și privesc fetița. Să tot aibă doisprezece-treisprezece ani. Pe când rândul ei?

Pe legea mea, chiar acum, deoarece maică-sa, crezând că-o doresc, o înghioldi cu cotul, arătându-mă.

— *Hé, vai…* (Ei, du-te!)

— *Co ágio, anda che non mi chiama!* (Cum să mă duc, dacă nu mă cheamă!) răspunse jignită micuța.

*

Da, cunosc Neapole.

Ca să ajung aici, am plătit scump, mai scump decât v-ar lua, ca să vă plimbe prost, compania „Cook and Son”.

Am cunoscut Neapole, înainte să împlinesc săptămâna. Și am simțit într-adevăr că puteam muri pe urmă. Pentru mine, Neapole n-a avut nici

chip de salvare, nici măcar atâta cât pentru o bună parte din proprii lui fii.

Înspăimântat, cu ultimele trei lire în buzunar, băteam cheiurile, debarcaderele, cercetam toate vapoarele ce pluteau spre Marsilia, dar pe aici nu se afla niciun barcagiu grec care să strecoare într-un alt „*Saghalien*" pe disperatul *palikaraki*, ce devenisem după ce văzusem Neapole. De dimineața până noaptea, asistam la plecarea navelor ce se duceau fără mine spre țărmuri mai milostive. Sper, totuși, să ajung acolo, cândva.

Suntem în februarie, începutul celei de-a doua săptămâni de ședere în orașul celui mai frumos golf din lume.

Curajos, chem pe *albergatore* și-i deschid valiza în față.

— Uite; costum nou, rufărie nouă, ghete noi, plus *Socrate* și *Eminescu*. Cât timp *mangiare* și *dormire* pentru toate astea?

— *Una settimana.* (O săptămână.)

Bine. Adio, scumpă valiză! Rămân cu două cămăși și cu două izmene pe mine; o pereche de ciorapi, două batiste, două gulere, un prosop, un săpun și briciul le împrăștii prin buzunare.

Să nu uit să evoc, în clipa aceasta solemnă când scriu aventura care mi-a înveselit cel mai mult prietenii, obiectul principal pe care l-am salvat de la dezastru. E o cărțulie, intitulată *Ombra* de Genevraye, apărută în românește într-una din acele colecții populare care au hrănit și instruit o generație întreagă și al cărei editor, un evreu necunoscut în lume, a dat faliment și s-a împușcat.

Memoriei lui dedic această pagină din viața mea, pentru binele ce mi l-a adus cartea tipărită de el, în vremea lungilor zile de foamete, la Neapole.

Am uitat toate lucrurile pe care o mamă îndurerată le cumpărase și le închisese în acea valiză, prima pierdută la începutul unui vagabondaj ce nu s-a sfârșit încă. Dar niciodată nu voi uita *Ombra*, singura hrană și

singurul martor al unui suflet pe care-l păștea nenorocirea.

Acum, de vreme ce piesa de aur și grămăjoara de aramă au dispărut, o viață nouă începea, o viață care va dura o săptămână și ale cărei cheltuieli le va suporta valiza.

Vreau, nu vreau, trec pe un regim de un fel de tocană de morun sărat cu fasole uscată și tăiței. Ca să le înghit, mestec ținându-mă cu mâna de nas. Nu știam, Doamne, că-mi pregăteai zile când aș fi fost fericit s-o mai găsesc!

De lucru nu mai caut decât printre picături, desigur, zadarnic. Toată vremea mi-o petrec dând târcoale în port, în căutarea unui al doilea „Saghalien”. Vapoare sunt destule, numai că, *o dată ce te-ai fript cu ciorbă, a doua oară sufli și-n iaurt*; mă feresc de „Saghalieni” care fac escală și din care poți să fii dat jos în vreun Neapole. Altele nu sunt, dar e permis să speri.

Tot așteptând, sunt cu ochii-n patru ca să nu mă trezesc în fața „marei ocazii”, neavând nici cele două lire necesare barcagiului care m-ar transporta până la „Saghalien”-ul visului meu. Și cât de greu e, Doamne! când fumezi și cheltuiești treizeci de centime zilnic numai pe tutun. Cele două lire au și fost începute, dar mai am o mică comoară de rezervă: „Roskopf”-ul, un briceag foarte frumos, un portofel de piele și un portmoneu, la fel de frumos. Sacrificate la momentul oportun, aceste lucruri mărunte mă vor scăpa de mizerie. Asta mi-o bag bine în cap și nu-mi permit nicio slăbiciune; știu că sunt un om pierdut și că pentru mine nu se află nici Dumnezeu, nici ființă omenească în viață. Singur pe lume, mai năpăstuit decât un câine vagabond, un biet om care n-are altceva de făcut decât să se întindă în mijlocul străzii pline de trecători și să-și dea sufletul acolo.

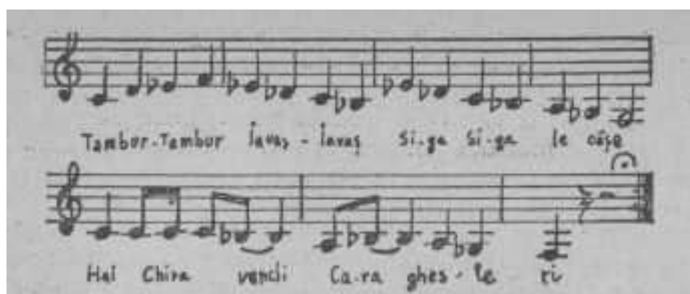
În vremea acestei săptămâni de morun pe socoteala valizei, se ivi o mică ocazie ce-mi procură tutunul zilnic. O familie de armeni, în drum

spre America, care trăsese la hanul nostru și căreia mă oferii ca ghid, fără să slăbesc din ochi vapoarele fără escală. Mă acceptă, dar și aici câtă mizerie din partea unei inimi omenești! Pentru o dimineață sau după-amiază întreagă de plimbare pe jos, de lămuriri sufletești și de devotament de adevărat ghid, acești zgârciți nu-mi dădeau decât cincizeci de centime! Oh! omule, cât ești de respingător.

Totuși, întreaga familie era înstărită, mama, tatăl și șapte copii. Jumătate din zi se plimbau; cealaltă o petreceau în casă, unde se îndopau cu toate bunătățile, mâncau, beau, râdeau și fumau narghilele scumpe. Habar n-aveau de morun, iar pe mine, care mi se acrise de el, nu mă întrebau nimic. Îmi dădeau cincizeci de centime și mă priveau cu fețe joviale și grăsune, tatăl mai ales, un om frumos cu barbă, care se înnebunea după ultimul născut, un băiețel de șase ani, ce dansa din buric, în timp ce „papa" lovea într-o dairea și cânta cu o voce bărbătească de bas. Această melodie, refren mai degrabă, pe care o țin minte cu exactitate împreună cu cuvintele ei din care poate nu se înțelegea nimic, mă chinuiește de atunci ca un vis dulce și trist al vieții mele. Multă vreme, ori de câte ori mi-o amintesc, mă prăbușesc sub povara acelei amintiri din Neapole, cu splendoarea și cruzimea lui, ca și cu egoista fericire a acelei familii.

Transcriu mai jos această amintire, cu muzică exactă și cuvinte neînțelese. O fac pentru mine, numai pentru mine… Poate, de asemeni, și pentru înduioșarea oamenilor care au inima plină de cântece mute și care cunosc prețul acestor evocări dureroase.

Iată una, săpată în carnea mea:

*

S-a terminat cu săptămâna de morun! Familia de armeni a plecat și ea! Totul s-a sfârșit: adăpost, hrană, tutun! Mă aflu în stradă, un biet *palikaraki!*

Timp de două zile, mă învârtesc pe lângă *albergator*-ul meu, cu un codru de pâine în stomac. Patronul se înduioșează și-mi dă, pentru ultima oară, o farfurie din morunul său, pe care o înfulec, apoi îmi spune:

— *Venga con me!* (Hai cu mine!)

— Unde?

— La consulatul român.

Rămân trăsnit: habar n-aveam. Și ideea asta nu-mi spune nimic: ce legătură poate să fie între consulul patriei mele și cu mine?

— Ar putea să te repartizeze, îmi zise italianul, târându-mă la consul, și mai ales să-mi plătească cele cincisprezece lire ce mi le datorezi!

Mă gândesc: „Consulul ar putea să mă întrebe ce caut aici, și culmea, să-mi ceară un pașaport, pe care nu-l am!”. Așa că mă adresez tovarășului, care merge îngrijorat, cu frumoasele-i sprâncene zbârlite.

— Știi ce-i aia un *palikaraki?*

— Nu!

— Ei bine, este un individ pe care consulii nu-l iubesc deloc. Și unul ca ăsta sunt eu!

Omul se oprește cu mâinile în buzunare și mă privește înciudat:

— *Porco Dio!*

O clipă cred că a renunțat la hotărârea sa. Nu!

— *Andiamo sempre!* (Să mergem, totuși!)

Și canonul începe.

Întâi la consul, care-i onorific și nu știe o boabă românește:

— Uite… dom'le… Românul ăsta a venit la mine acu' două săptămâni. Moare de foame și mi-e dator cincisprezece lire.

— Nu pot să fac nimic. Eu sunt aici numai pentru vize.

Coborâm mofluzi. În stradă, italianul se chibzuiește. Apoi:

— Haide!

— Unde?

— La prefectură!

— Aibi milă! Nu ți-am dat valiza? Nu ți-ajunge?

— Ba da! Mi-ar plăcea să am mai bine banii și să-ți înapoiez valiza.

Om cinstit!

La prefectură, un șef de birou care moțăie, cu mâinile încrucișate pe burtă. Napolitanul o ia de la capăt:

— *Scuzate… Signore… Questo Rumeno… otti giorni… non pagato… quindici lire…*[28]

— E un pungaș?

— Nu, dar…

— Aici nu se ocupă nimeni de datorii!

Afară respir: în sfârșit!

Niciun „în sfârșit". Napolitanul își răscolește mintea.

— Haide!

— Iar!… Mamă!…

— Hec! Trebuia să rămâi la mă-ta! Aici: Neapole!

---

[28] Iartă-mă, domnule… acest român… opt zile… n-a plătit… cincisprezece lire…

— *Vede Napoli, poi mori?*

— *Davvero*[29]*!*

Îl urmai. De astă dată mă târî la primărie:

— *Signore… Guardate… Questo… Rumeno…*[30]

Același monolog, în timp ce eu ședeam acolo, ca un câine bătut. Același rezultat și…

În stradă, ștergându-se de două ori sub bărbie cu dosul mâinii, *albergatore*-le îmi strigă în nas:

— *Non che mangiare! Non che dormire!*[31]

Și plecă.

Om cinstit, totuși… Om care luptă, care se trudește și face tot ce poate ca să rămână bun. Dar viața își bate joc de asta.

*

Pironit pe trotuar, mă rezem de zidul primăriei și închid pleoapele, spre a păstra imaginea acestui hotelier care se depărtează, mâhnit, gesticulând. Mi-e imposibil să am necaz pe el. De altfel, nu sunt supărat pe nimeni. Eu sunt vinovatul. Voit-am cândva să am un rost în viață? Nu. De când mă știu, așa am fost. Atunci? Nu degeaba un proverb înțelept spune că „Ceea ce își face omul cu mâna lui, nici dracul nu poate să-i descurce”.

Mașinalicește, mă îndrept spre port. Acolo sunt stive mari de lemne, acoperite în formă de căpiță. Începând de azi, aici va fi culcușul meu de noapte. Ah! păcat de hainele mele care sunt încă noi! Dar o să mă păzesc… Apoi, scândurile trebuie să fie curate: e lemn de tâmplărie.

---

[29] Într-adevar!

[30] Domnule… priviți… acest român…

[31] Nimic de mâncare, nimic de dormit.

Curate? Mută-ți gândul!

În bezna de nepătruns umblu de-a bușelea și numaidecât dau de niște picioare, care put de-ți vine să verși. Sunt tovarăși, alde *palikaraki*, ca mine! Cel pe care l-am atins, bombăne prietenește și-mi spune că-i „loc destul!”

Îmi golesc buzunarele care sunt înțesate cu lucruri, îmi încropesc un fel de perniță și mă lungesc, învelindu-mă cu paltonul. Dar, nu pot închide ochii toată noaptea. E frig… Tremur. Și, colac peste pupăză, tovarășii, îmi dăruiesc cu generozitate păduchii lor. Doamne! De necrezut! Ah! cu siguranță, păduchii nu se hrănesc cu pește sărat.

Furios, a doua zi plec în căutarea a „orice o fi”. Cutreier tot orașul și portul: mă ofer, pentru salarii de nimic, pretutindeni unde văd că e ceva de făcut, dar îmi dau seama de zădărnicia sforțărilor mele: înșiși napolitanii sunt prea mulți și mor de foame, mai dihai ca mine. Zece inși se bat pe un loc, pentru un ceas de muncă, pentru un geamantan de dus. Seara, mă strecor sub șopronul nostru, fără să fi mâncat ceva toată ziua, mai mult de ciudă, deoarece mai am câțiva „soldi”, păstrați special pentru tutun, singura mea mângâiere. Deoarece port un baston de bambus în mână, mă gândesc că poate din cauza lui nu sunt primit nicăieri și a doua zi, la plecare, după a doua noapte de scărpinat, îl las în stiva de scânduri.

Iarăși bat drumurile, dau din coate, îmi cer partea mea de viață, oricât de mizerabilă ar fi. Nimic, nimic, nimic!

Atunci mă împăcai cu soarta. Zadarnic să te ostenești pentru ceva. Zadarnică încăpățânarea de a vrea să dărâmi un zid cu capul. Pace! Pace cu tine însuți!

Istovit, înfometat, cu inima goală de orice sentiment, căzui pe o bancă. La ieșirea din port e o piață publică. În fața mea, derbedeii care se înghesuie în jurul unui cazan uriaș, ce fumează în bătaia vântului.

Mă opresc și văd cum un bucătar ambulant împarte mâncare. Ce?

Morun? Nu. Mai rău! Șorici și resturi de pâine de toate felurile, adunate de prin restaurante. Pâinea și șoriciul fierb în vreo cincizeci de litri de apă; șeful le prinde cum poate, cu lingura sau cu mâna și le cumpănește în farfuria de metal pe care flămândul o ia din grămadă.

Cât costă asta? Un ban porția! Și ți-o dă! Și e bună, pentru Dumnezeu! Se topește în gură. Dar trebuie să te înghesui, deoarece cazanul se golește într-o clipă. De asemeni, trebuie să nu faci mofturi în fața acestei ciorbe, în care parcă și-au spălat picioarele toți *palikaraki* din Neapole!

Ceea ce nu împiedică pe nimeni să mai ceară încă o porție, cu gologanul într-o mână, cu castronul în cealaltă. Și se înghite fiertura, cu râgâieli de satisfacție. Apoi, cu mâinile în buzunar, ochii pe jumătate deschiși și nepăsători, se duc legănându-se până la tutungerie, își cumpără un pachet de șase bani; răsucesc o țigară, râgâind din belșug și o fumează, tolăniți la soare, cu mintea pierdută. Admiră Neapole…

Iată omul care s-a împăcat cu soarta lui.

Făcui același lucru cu soarta mea și cu Neapole: scosei cămașa murdară de dedesubt și o pusei deasupra, făcându-mi astfel din două cămăși murdare… două curate.

Din nenorocire, nu putui păstra această pace mai mult de un sfert de oră, nici în abrutizarea minții, nici în nemișcare completă, în ciuda jurămintelor ce-mi făcusem de atâtea ori de-a privi viața cu sânge rece. Acel „la ce bun” nu mi-a fost prieten mai mult de-o clipă de alean. Tot ce poate zgudui mașina umană e *bun*, chiar și boroboața de neiertat ca aceea, de pildă, din ziua în care mă întremai cu șorici.

Cu mâinile în buzunare, savurându-mi țigara, dădui peste un vânzător ambulant care-și explica jocul: „Un franc pentru doi bani!” Jocul era următorul: pe o masă, o bilă atârnată de un lănțișor. În fața ei un popice pe care bila, când îi făcea vânt, trebuia să-l răstoarne.

Șmecherul apucă bila:

— Priviți domnilor: țintești drept și-i dai drumul: popicele e

răsturnat! Câștigi un franc numai cu doi bani. Uite așa…!

Într-adevăr, dădu drumul bilei și răsturnă popicele. Alții, probabil, complici, îl răsturnară, de asemenea. E ușor, într-adevăr. O să-mi încerc norocul!

Da, dar cu ce bani, deoarece n-am decât un singur ban. Ei bine, cu lira pe care însuși vânzătorul ambulant mi-o dă în schimbul briceagului păstrat pentru clipe de ananghie!

Ah! îmi spun, dacă reușesc să răstorn popicele de două sau de trei ori, am cu ce să-mi țin tot atâtea zile. Și apuc bila, ochesc, dau drumul, dar neghioaba trece la stânga, fără să atingă popicele. Rezultatul: am pierdut cei doi bani!

Trebuie să-mi scot paguba. Desigur, a fost o stângăcie din pricina necunoașterii jocului: n-am ochit bine. Jocul e simplu. Mi-am dat seama.

Apuc iarăși bila, ochesc și-i dau drumul; de astă dată trece pe la dreapta și nici gând să atingă popicele. Cu asta, patru bani pierduți. Cum să-i lași?

Continui, ochind, dând drumul, dar bila trece când la dreapta, când la stânga și odată cu ea gologanii și briceagul meu trec în buzunarul pungașului.

Înfrânt, cu inima bătându-mi de parcă aș fi omorât pe cineva, mă îndrept spre culcușul meu, unde de astă dată, un somn greu mă împiedică să simt păduchii și urmările marei mele greșeli.

*

La capătul primei săptămâni petrecută sub cerul înstelat – a treia la Neapole – nu mai am decât „Roskopf”-ul, destinat unei încercări supreme de salvare. De altfel, e aproape de nevândut în acest oraș unde napolitanii îți oferă, la orice colț de stradă, ceasuri pretinse de aur și, în

treacăt fie zis, furate. Le oferă tuturor străinilor, după ce le-au frecat fără încetare de șolduri și chiar găsesc naivi care să le cumpere. Aceștia sunt mai cu seamă englezii, eternii căutători de chilipiruri de-a lungul tuturor continentelor.

Așa că, aproape fără să vreau, ceasul meu fu salvat din pricina acestei concurențe. Restul: portofelul și portmoneul au fost vândute; banii au căzut în buzunarul bucătarului ambulant. Șorici, șorici și iar șorici.

Deși lacom după șorici, încă din copilărie, niciodată n-am văzut și n-am mâncat atât de mult! Ore întregi îi simt mirosul în nas, împreună cu duhoarea de talpă arsă.

Pe curând, un alt miros, mai puțin substanțial, îmi va gâdila nările. Deocamdată, sunt cu stomacul gol de două zile și dau târcoale prin port, unde mă întâlnesc cu vechiul meu *albergatore*:

— Eh, nimic? mă întreabă.

— Nimic, încă.

— Mâncat?

— Nu.

— Hai acasă; am ceva bun!

Acasă, devorez o tocană minunată!

— Ce e?

— Iepure de casă, îmi spune, sugând un os și zâmbind misterios.

Aproape că n-aș fi băgat de seamă, dacă, plictisit de miorlăielile deznădăjduite ale unei pisici băgate într-un sac, n-aș fi întrebat, în timp ce ne desfătam cu o cafea gustoasă:

— Ce ți-a căşunat pe pisica aia nenorocită de-ai vârât-o în sac?

— E tocana de mâine, îmi răspunse cu gravitate. Și cât ai clipi, se sculă, apucă pisica, îi legă de gât o sârmă, pe care o fixă la un capăt dintr-o gaură a unui scăunel, iar de celălalt trase, după ce se urcă pe el. Și, în fața mea, sugrumă sărmanul animal, care se zvârcolea îngrozitor.

Mulțumii și ieșii. N-ajunsei în curte și vărsai toată tocana.

Suntem noi un popor înapoiat, dar nimeni nu mănâncă pisici, nici broaște și nici măcar carne de cal.

*

Acea minunată carne de pisică, pe care n-am avut virtutea s-o mistui, a fost ultima mea masă la Neapole… Și, totuși, încă opt zile aveau să mai treacă până să sper într-o schimbare.

Într-o zi, pe când mergeam la voia întâmplării pe lângă coasta Filipo Santo, îmi căzu privirea pe un afiș mare, al cărui cuprins mă pironi locului.

Între atâtea și atâtea laude, se spunea că:

IL MAGNIFICO VAPORE
„HOHENZOLLERN”
Va pleca (la data cutare)
DIRETTISSIMO
DA NAPOLI A ALESSANDRIA D'EGITTO

Eram pe la sfârșitul lui februarie 1907.

Citii și recitii afișul minunat și inima mi se umflă de bucurie, presimțind salvarea apropiată. Acest Magnifico, și mai ales acest *direttissimo* era ceea ce căutam. Scăparea mea aici era! El trebuia să fie, chiar de-aș fi fost nevoit să mă agăț de cârma lui sau să fac o crimă!

Și sigur de reușită, plin de speranță, alerg, aproape jucând, pe întreaga câmpie napolitană, mă rostogolesc în iarbă, latru, cânt:

Tambur, tambur!

Iavaș, iavaș…
Siga, siga, iecișe
Hai chiravendi, caraghesteri!

Dar, în vreme ce cântam, seara sosi și odată cu ea și foamea. Mi-e foame, săracul de mine și știu că încă opt zile vor mai trece până să îmbuc ceva, deoarece viitoarea masă trebuie s-o iau pe *Magnifico*, pe *direttissimo* sau nicăieri, nicăieri!… Sunt un om care nu mai mănâncă! Nu mai am nimic de vândut, afară de ceasornicul „Roskopf”, dar cu el nădăjduiesc sa plătesc barcagiul care, la momentul potrivit, mă va duce la picioarele „Hohenzollern”-ului!

Așa se va întâmpla, viteazul meu *palikaraki*, chiar de-ar trebui să muști din țărână, să paști iarbă.

Și într-adevăr, mă aflu în mijlocul unui câmp nesfârșit de lăptuci, înalte până la genunchi! Smulg una, îi scot miezul și… curaj prietene! De morun te-ai săturat. Șoriciul ți-a dat greață. Pisica ai vărsat-o. Ei bine, acum îndoapă-te cu iarbă și aleargă, aleargă apoi, ca gâștele pe câmp, la începutul primăverii.

Așa s-a și întâmplat: m-am îndopat cu lăptuci timp de opt zile și-am alergat ca gâștele!

Nicio firimitură de pâine, în tot Neapole, pentru mine; niciun gologan ca s-o cumpăr, o săptămână întreagă. Nu mănânc decât lăptuci cu sare furată de prin butoaiele din fața băcăniilor, beau apă și alerg! Tutunul meu, mucuri de țigară. Culcușul meu, mereu sub șopronul de scânduri din port. M-am jigărit în așa hal, că nu mă mai recunosc, când îmi văd imaginea în geamul vitrinelor.

Dar Dumnezeu e mare și pe pământul ăsta orice are un sfârșit.

Ziua plecării vaporului „*Hohenzollern*”! De pe chei abia se zărește pavilionul său, care flutură în depărtare. Bărci frumoase fac naveta între

el și debarcader. Compania „Cook” îi trimite domni bine, doamne frumoase, împreună cu bagajele lor numeroase.

Și eu? Eu, de asemenea, nu călătoresc decât cu *direttissimo*.

Curaj, *palicarule!*

La o toaletă publică, mișunând de femei, mă dezbrac în vestă; o săpuneală strașnică și cu ajutorul unei oglinzi de buzunar în față mă bărbieresc. Femeile chicotesc. Eu de asemenea: e ziua plecării mele pe *Magnifico!*

Odată ras, îmi îndrept gulerul și-mi fac un nod la cravată, ca pe vremea când eram și eu om. Apoi, cu periuța mea de mustăți îmi curăț hainele, paltonul și-mi lustruiesc ghetele.

Iată-mă un tânăr cu înfățișarea corectă, respectabilă.

Alerg să-mi caut bastonul, pe care nimeni nu l-a vrut, adio, scumpul meu șopron! Mi-am găsit vaporul… Acum, e rândul ceasului. Cui să-l vând? Pe legea mea, dacă nu s-o nimeri la *albergatore*, va fi jalnic!

Pornesc voinicește și, înainte de a intra, îmi scot ceasul și-l privesc:

— Scumpul meu „Roskopf”! Șapte lei m-ai costat, patru ani de când te port! Iartă-mi trădarea și ajută-mă să iau pe tine cele două lire de care am nevoie pentru barcagiu!

Intru. Italianul își bea cafeaua. Bolovăni niște ochi la mine, văzându-mă atât de dichisit:

— *Monneda?*

— Da, *monneda*, am venit să ți-o cer! Plec îndată, căci de la ultima noastră masă n-am mai mâncat decât lăptuci, devenind un ierbivor! Uite ceasul meu; te implor, dă-mi două lire!

Și îi povestesc ce am de gând să fac.

Bunul om mă ascultă, vădit mișcat, dădu din cap, fără să scoată o vorbă și-mi întinse trei lire, în loc de două, pentru mașina aceea fără preț. Îi strânsei mâinile și alergai spre limanul salvator!

În fața barcagiului, cu un aer imperial – bastonul în mână și trăgând din țigară – întreb ca și când n-aș fi știut:

— Unde-i „*Hohenzollern*”?

— Colo, dom’le!

— E *direttissimo?*

— …Da, Napoli à Alessandria!

— Cât iei pe cursă?

— Două lire.

— Du-mă!

Și sar în barcă.

Alunecând pe oglinda de smaragd, fiecare lovitură de vâslă mă depărtează de înspăimântătoarea realitate și mă apropie de o alta, mai rea, fiindcă e nesigură. Barcagiul mă depune la picioarele unei scări, care-i păzită la capătul de sus de un *bersaglieri* și de un ofițer de bord.

Curățenie strălucitoare. Numai „lume bună”. Nici pomeneală de *katastromatos*. Lux mare. *Il Magnifico!*

Împrejurul vaporului, napolitani dansează în bărci, în sunetul ghitarelor, mandolinelor, viorilor și armonicelor. E un tămbălău asurzitor. Pasagerii de pe punte aruncă gologani în bărci și-n mare, care-i plină de înotători. Aceștia, cu gura plină de bani, pândesc mâna care va arunca lira și înainte ca moneda să parcurgă tot drumul se dau la fund ca o săgeată și o prind în timp ce ea coboară ca o frunză veștedă. Revenind la suprafață, ți-o arată între dinți.

Plătesc barcagiul și mă urc… „Ca un cocoș”… Dar privirea mi s-a și împăienjenit, picioarele mi s-au înmuiat, respirația mi-e grea. Da, în clipa aceasta, sunt în stare să ucid!

În susul scării… cei doi mă salută politicos… Unul mă întreabă:

— Biletul dumneavoastră!

Nepăsător, ca un bloc de piatră, răspund plictisit:

— Conduc un prieten…

— Treceți, domnule…

Trec, gata să mă prăbușesc.

*

Din această clipă și până la plecarea vaporului, cam o oră, am trăit momentele cele mai cumplite, cele mai ucigătoare din viața mea. Nu cunosc ceva care să egaleze acest canon, nimic mai sângeros, nici chiar foamea, nici închisoarea sau rana cea mai dureroasă. Numai chinul ce ți-l dă pasiunea cărnii dezamăgite se poate măsura cu această sfâșiere a bietelor măruntaie omenești.

Căci ăsta-i adevărul: fâșii de viață care se desprind din tine, ard ca meteorii, fără voia ta și se duc în infinit, luând cu ele ceea ce-i mai bun în sângele tău: *pofta de viață*. După care nu rămâi decât un pachet de oase, un schelet care rânjește, care scâncește și care se cheamă *un sărman om de treabă.*

Sunt hotărât să-mi arunc îndată zdreanța omenească peste balustrada babordului și-mi lipesc fruntea înfierbântată de un stâlp. De acolo pot să văd scara, fiindcă toată viața mea atârnă acum de această scară, care-i spaima mea, câtă vreme nu s-a ridicat, câtă vreme oricine poate să mă înhațe de ceafă și să mă arunce, unde? Într-o barcă a poliției? Într-un oraș al mizeriei? Nu, nu: într-o pustietate cu lăptuci!

Nu e vorba aici de mizerie, care-i ceva suportabil, pe care o cunosc și de care nu mi-e teamă, ci de lăptuci. Opt zile de lăptuci, care au venit după opt zile de șorici și încă alte opt de morun sărat! Asta nu-i mizerie: sunt un tânăr îndopat cu iarbă și care riscă, dintr-un moment într-altul, să fie trimis din nou la păscut. Și ceea ce-i mai teribil, n-am nicio poftă să mă arunc în mare, care e la picioarele mele, nici nu mă gândesc la moarte:

vreau să trăiesc, îmi place viața, Neapole și această omenire neghioabă. Un singur lucru nu-mi place: lăptucile!

Și orice bluză albă care trece pe lângă mine, orice chipiu, orice mișcare care se produce în apropierea cefei mele – fie pentru a da un ordin, fie ca să arunce o piesă în mare, fie chiar pentru un scuipat peste balustradă – toate acestea la un loc sunt pentru mine tot atâtea mâini gata să mă îmbrâncească pe scara blestemată, azvârlindu-mă în câmpul cu lăptuci.

Îmi simt carnea topindu-se ca ceara când o apropii de jăratic. Pentru mine viața s-a oprit, soarele stă pe loc, la fel ca scara.

Ca să mă dezmeticesc, scot din buzunar *Ombra*, pe care o știu pe de rost și mă prefac c-o citesc, dar nu pot desluși o buche; nu văd decât scara înțepenită în poziția ei, coate de oameni care mă ating în trecere și… lăptuci. Atât pot să vadă ochii mei.

Dar mă silesc să fixez altceva, care ține de vis: îmi apropii fruntea de stâlp, îmi fac din Vezuviu o țintă și aștept clipa când muntele se va urni, întâi încet, apoi repede, repede, departe de aceste meleaguri.

Aștept și nimic nu se clintește. Muntele, stâlpul meu, aceste drumuri cu talazuri de aramă sclipitoare care duc drept la lăptuci, totul este lovit de imobilitate. Numai eu, eu singur sunt mobil, doar inima mea vibrează de toate grozăviile universului, numai eu pot fi mișcat la dorința cuiva și trimis la iuțeală în câmpia cu lăptuci, unde trebuie să trăiesc, ca până acum, ca un ierbivor, ca gâștele, să pasc de o sută de ori pe zi și să mă deșert de tot atâtea ori.

Cu stâlpul în brațe, cu ochii ațintiți spre Vezuviu, mi-aduc aminte că am *Ombra* în mână, *Ombra* care a fost singurul meu tovarăș de drum, de spovedanie și singurul prieten în vremea acestor nesfârșite zile. Și mă întreb: de ce oamenii scriu *Ombre* mișcătoare, *Ombre* patetice, de vreme ce pământul nu-i decât un câmp imens de lăptuci, în care putem cădea fără să ne mai sculăm vreodată.

Un *bu-u-u* formidabil zguduie cerul și marea, izbindu-mă cu dinții de stâlp.

Acum sunt un *palikaraki* așa de ușor, că aș putea fi apucat între două degete și pus oriunde: în cazanul cu șorici sau în câmpia napolitană. Nu mai respir, mă lipesc de balustradă și implor scara să se ridice, mai înainte de-a fi un fulg pe care să-l ia vântul. Nu știu dacă am dreptul să mă bucur. Între primul și al treilea *bu-u!* eternitatea este așa de chinuitoare, că aș fi putut fi măturat de pe puntea acestui deznădăjduit *direttissimo* al salvării mele, la cea mai ușoară suflare și de mii de ori într-o minută.

Dar iată al doilea șuierat de sirenă, apoi al treilea și văd cum brațe puternice trag scara blestemată și o leagă la babord. Nava pleacă majestuos și pământul parcă se învârtește în jurul ei. La ieșirea din port, se oprește și pilotul coboară în șalupa lui. Un scurt *bu!* – salutul civilizat pentru pilotul Neapolului și lăptucile sale – și ne luăm valea, pășind în larg, în timp ce vaporul duduie cu toată puterea, în timp ce vântul suflă în frânghii, iar călătorii și-au ridicat gulerele paltoanelor.

Abia atunci îmi spun cu glas tare:

— Ăsta-i *direttissimo* al meu!

Și umflându-mi pieptul, cu țigara în gură, mâinile în buzunar, bastonul în bandulieră, mă plimb semeț pe puntea comandantului, căruia mi-e poftă să-i strig: „Hei! prietene!… Cum o mai duci cu sănătatea?”

*

Noapte. Noapte frumoasă meridională. Pachebotul își încetinește mersul… Așa, dintr-o dată… În largul mării…

— Ce s-a întâmplat?

Saloane și cabine se golesc. Toată lumea e pe punte, fiecare clasă la puntea ei, cei care au mâncat și cei ce nu au mâncat, fie din indispoziție sau fiindcă nu i-a invitat nimeni.

— Ce este acolo?

Trecem pe lângă Stromboli! Și cum prietenul meu, comandantul, e un individ drăguț, a încetinit mersul lui *Magnifico*, ca să putem privi pe îndelete acest etern aruncător de flăcări. Priviți-l! E la doi pași de noi. De pe creștetul său, țâșnitura ritmică de lavă incandescentă luminează noaptea la scurte intervale. Cărarea de foc, roșie în părțile de sus, coboară șerpuitoare, pe alocuri întreruptă, se întunecă din ce în ce și dispare la poalele muntelui, unde un clocot ciclopean tulbură tăcerea nopții. Spectacol unic, de neuitat.

Vaporul își reia viteza.

Mă așez și fumez în noaptea calmă. Mă gândesc la controlorul care ar putea trece, da… La dracu! O să vadă cum am să-l primesc. Oare sunt sau nu pe un *direttissimo?* Și atunci? Cine ești dumneata, care mă plictisești? Să se termine cu spaima! Acum vaporul merge și nu se va opri decât acolo unde-l am pe moș Binder, așa că puțin îmi pasă! O să mă trimiteți la cărbuni: n-aveți decât! Ca și cum am spus vreodată că nu vreau să scot din mină partea mea de cărbuni! Da, sunt gata să pui mâna pe roabă! Da, sunt gata să-mi plătesc drumul, prin orice fel de muncă, oricât de grea și murdară, dar, pentru numele lui Dumnezeu, fiți oameni, lăsați-mă să ies din câmpul cu lăptuci: am și eu dreptul la un codru de pâine!

Și cum fumam și mă gândeam la ce ar fi putut să mi se întâmple pe *Magnifico*, un domn mărunt și bine legat fuma de asemenea un trabuc, drept în fața mea, cu spatele rezemat de parapet. Nu mă slăbea cu privirea, de-o bună bucată de vreme. Dar nu mă sinchisesc!

Ce o fi vrând cu mine omul ăsta cu figură cumsecade, cu șapca pe ochi, cu impermeabil și cu țigară care licărește în noapte.

Nu vrea nimic. E un austriac: l-am auzit vorbind vieneza cu călătorii. Pe când eram numai noi pe puntea de la a treia, mă întrebă deodată, în italienește:

— Ce cabină ocupi dumneata?

— Niciuna.

— Cum? Toată lumea are cabină aici. Uită-te la numărul cheii dumitale.

— N-am nicio cheie.

Mirat la început, apoi înțelegând, zâmbi și se așeză lângă mine:

— Nu cumva, ești, din întâmplare, un…

— …Da, un *palikaraki!*

— Și desigur că n-ai mâncat?…

— Ba da! numai lăptuci…

— Hai cu mine!

În cabina lui, cu mișcări de buldog grăbit, deschide o valiză, scoate sandvișuri, tartine, banane, portocale, „Malaga" și mă îndoapă. Îmi toarnă de băut, încă și încă… Apoi țigări minunate, țigări minunate.

Ah! palicarule! Totul se plătește pe lumea asta, atât binele cât și răul!

— Să nu te temi deloc! îmi spuse bravul vienez. Suntem pe un vapor de lux, niciun control pe drum! La intrare îți ia biletul și-ți dă cheia cabinei. Atât… Dar cum dracu' ai ajuns aici?

— Să vezi… erau niște lăptuci acolo!

*

Acum îmi trebuie un culcuș. Unde să-l găsesc? Pretutindeni!

Mă lungesc pur și simplu pe marele pătrat care acoperă sufrageria clasei a treia și adorm. Adorm buștean, până dimineața, când o mână mă clatină. Ridic capul, puțin jignit: o bluză albă, o figură tânără, vioaie, se

apleacă asupra mea:

— *Fokista lei?* (Ești fochist?)

— *Fokista…*

Și-mi acopăr fața, adormind din nou.

Puțin mai apoi, aceeași mână, aceeași figură:

— *Passagieri lei?*

— *Passagieri…*

— Ha! Ha! Nu ești nici fochist, nici călător, ci vagabond! Hai cu mine!

Tii, ce să mă fac? Controlor? Cărbuni? Adio „Malaga”, adio sandvișuri și țigări!

Nu! nimic… Cu atât mai bine. Suntem în zodia huzurului, după aceea a nenorocirilor! Așa-i viața! Sunt dus în sufrageria deasupra căreia dormisem. Acolo, micul dejun. Călătorii au plecat și din trei porții două sunt neîncepute.

— Au rău de mare *ăștia!* Tu n-ai! Așează-te!

Ca un lup într-o turmă de miei, mă aruncai asupra untului, dulceței, cornurilor calde, laptelui bun, cafelei gustoase și le trimisei să-mi repare bietele mațe dehăinate de atâtea lăptuci. Băiatul mă privea cu brațele încrucișate și cu fața îmbujorată de bucurie.

— Nu te grăbi! E permis! Toate astea ar fi mers în mare, la rechini! Și fripturi, mari ca asta!… Și *kuglufuri*, tot așa! În mare!

În mare, pentru rechini… Iar mie și atâtor altor milioane ca mine: lăptuci, șorici, lături!

Sărmană omenire! Cât ești de proastă! Mai mult proastă decât rea!…

Trei zile între cer și mare… Mediterană voioasă, câteodată arțăgoasă. Bolta cerească generoasă, uneori cu toane.

De la bucătăria clasei a treia, unde înțepenit pe două picioare solide, cu mânecile suflecate, mă joc cu vasele, privesc prin ferestruică marea și cerul, care dansează în toate chipurile și cânt cât mă ține gura:

Tambur, tambur!
Iavaș, iavaș…

Deodată, în plină mare dezlănțuită, ziua-n amiaza mare, *Il Magnifico* se oprește! Ce s-a întâmplat? Toată lumea năvălește pe punte.

Un biet cargobot grec se află în primejdie. Complet gol, plutește în voia valurilor, cu cârma ruptă. „*Hohenzollern*” încearcă să-l abordeze cu prudență. Prin megafon se aude:

— Tot ce putem să vă facem, e să vă luăm la bord! strigă ai noștri pe italienește.

— Nu puteți să ne remorcați? întreabă grecii.

— Imposibil! Suntem vapor poștal!

Strig, la rândul meu:

— Imposibil! Suntem un *direttissimo!*

Și prietenul meu, comandantul, sună mașiniștilor: *țârr!… țârr!… Cu toată viteza, înainte!…*

Înainte!… Fiecare cu soarta lui…

În sfârșit! Într-o duminică însorită: *bu!… bu!… Hei! acolo, pilotul!*

Acostăm la Alexandria.

Strâng mâna austriacului, apoi pe a băiatului de treabă, care-mi spune:

— Dă-mi ca amintire bastonul tău de bambus!

— Ia-l!… Adio!…

…Hei, Franța!… Nimic de făcut în 1907! Abia peste zece ani și… pe altă poartă!…

Zbor la scumpul meu Binder…

Saint Raphaël, martie 1927

CIULINII BĂRĂGANULUI

Dedic această carte poporului român, celor unsprezece mii de asasinați de guvernul român, celor trei sate: Stănilești, Băilești, Hodivoaia rase cu lovituri de tun. Crime săvârșite în martie 1907 și rămase nepedepsite.

PANAIT ISTRATI
Martie 1928

I[32]

Când sosește toamna, întinsele câmpii țelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de-o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim Muscalul sau Crivățul, mătură cu suflarea lui de gheață, nesfârșitele întinderi; dar, cum pământul arde încă, înfierbântat ca un cuptor, Muscalul își cam rupe dinții în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, își țintește ochiu-i roșu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, și iat-o plecată spre ținuturile calde, căci ei nu-i place Muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară – *ea aduce foc în plisc, dacă-i strici cuibul* – plecare așteptată, pândită de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului.

După ce a urmărit pe barză în zborul ei, până a pierdut-o din vedere, cojanul își îndesă căciula pe urechi, tușește ușor, din obișnuință, și, gonind câinele care i se vâră între picioare, intră în casă:

— Ia vedeți, băieții ăia să înceapă s-adune uscături!

---

[32] Primul capitol este tradus de Panait Istrati.

La aceste cuvinte, femeia și copiii tușesc și se înfioară la rândul lor, tot din obișnuință:

— Au plecat berzele?

— Plecat…

Atunci Bărăganul ia comanda.

El o face, mai întâi, lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu fața la pământ și n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaș!

Întins, de când lumea, peste toate țarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărăganul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de-a hoinări și de-a urla în toată voia. De-acolo vine și vorba, cunoscută în toate țările locuite de români și care se adresează aceluia ce-și îngăduie prea multe libertăți în public: „Ia ascultă, mă: ce, ori te crezi aici pe Bărăgan?…”

Căci Bărăganul e singuratic. Pe spatele lui, niciun copac! Și de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici împotriva foamei nu prea e treaba lui să te apere. Dar, dacă cumva ești înarmat contra acestor două nevoi ale gurii și dacă vrei să te afli singur cu Dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărăgan: e ținutul pe care Creatorul l-a hărăzit Munteniei, pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. Pe Bărăgan, aceeași pasăre urcă, cu ea în zbor, pământul și depărtatele lui zări. Întins pe spate, simți cum talerul pământesc se înalță spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiașul lipsit de toate.

Acestei împrejurări s-o fi datorind și faptul că locuitorul Bărăganului, ialomițeanul, e o ființă oarecum tăcută. Și cu toate că știe să glumească și să facă haz, când i se dă prilej, îi place și mai mult să asculte cuviincios. E, fiindcă viața lui e grea și el nădăjduiește mereu că cineva va veni poate

odată să-i arate cum ar putea să muncească, mai cu folos, îndărătnicul lui Bărăgan.

Visări, gândiri, înălțare și pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan – această pustietate care ascunde apa în adâncimile ei și unde nimic nu răsare de la sine, nimic, afară de ciulini.

*

Nu e vorba de acei scaieți care cresc ca păpușoiul și fac o frumoasă floare liliachie, ca un pămătuf, pe al cărui pufușor fetele îl tund în seara de Sfântu' Toader, cântând:

Codițele fetelor,
Cât codița iepelor!

Ciulinii de care e vorba aici apar de îndată ce se topește zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog. În mai puțin de-o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură și turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin și îl pasc aprig. Dar, cu cât îl pasc, cu atât el crește, se rotunjește mereu și ajunge să atingă dimensiunile unei mari damigene. Atunci oile se opresc de a-l mai paște, îl lasă în pace, căci înțeapă groaznic. Știe să se apere, buruiana dracului! Ca și buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât știe să se apere mai cu înverșunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios ori netrebuincios pe pământ?

Atâta timp cât ialomițeanul se zbate, se încăpățânează să smulgă țelinei un căuș de porumb sau câțiva cartofi, Bărăganul nu e interesant.

Nu trebuie să-l vizitezi. E ceva pe dos, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scop să-i umple burta cu mălai. Mai sunt și colțuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul!

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înțeapă rău și când vântul dinspre Rusia se pune să sufle cu temei. Asta se întâmplă prin octombrie.

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte și întârzie cu păscutul turmei. Nemișcat locului, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, parcă ar fi de lemn.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoși, ai zice că-s niște oi cu lâna de oțel. Numai spini și sământă. Sământă de răspândit pe pământ, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca și ciobanul, la fel se clatină și ei. Căci în masa lor compactă, Muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb strivește pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Așa, o săptămână întreagă… Suflă… Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu balonul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului strășnicia Domnului și se închide în bordeiul lui.

Noi spunem atunci: țipenie! Nu mai vezi om! E numai Bărăganul!

Și, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul lui e în stare, Crivățul galopează în împărăția ciulinilor, frământă cerul și pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele – și iată-i porniți, ciulinii! Plecați să semene netrebnica lor sământă.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină. Balonașele spinoase încep să se rostogolească, mii și mii! E marele pohod al ciulinilor, care „vin, Dumnezeu știe de unde și se duc, Dumnezeu știe unde”, spun bătrânii, privind pe fereastră.

Ei nu pleacă toți deodată. Unii o șterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenușii. Alții par să țină piept, nu vor să cedeze, dar ceilalți dau năvală peste ei, îi agață în goană și-i târăsc. La un moment dat, îi vezi încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce Crivățul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită și apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul!

Ai zice că, aici se cocoșează, aici se întinde, după voință, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când Crivățul își suflă turbarea.

Uneori, în clipe de liniște, Bărăganul parcă-și reține suflarea, ca să simtă cum trec fugulița trei ori patru ciulini, ca niște buni tovarăși, se ciocnesc unul de altul și se întrec în glumă, dar repede se pun în rând și o pornesc, cot la cot.

Spre sfârșitul vijeliei, vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai așteptați.

Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată, ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de-a se fi înțepenit un timp în cine știe ce șanț, fie, în fine, că o ceată de ștrengari i-a urmărit și oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Și-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca niște cocoloașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt singuraticii, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se oprește brusc. Nesfârșitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți princiare.

Atunci Bărăganul se învăluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i

tragă un pui de somn, care ține șase luni.

Dar ciulinii?

Ei își continuă povestea.

II

O poveste nemaipomenită, a pământului nostru românesc. Dar s-o iau mai bine de la început…

Deși băltăreț din Lăteni, de pe Borcea – această fiică a Dunării care cutează să se măsoare cu ea – nu sunt ialomițean de baștină. Părinții mei, amândoi olteni, săraci lipiți, ca Iov, au plecat în lume, când aveam doi ani. Și ce s-o mai lungesc? După nenumărate peregrinări prin douăzeci de județe, își aruncară desagii și pe mine, care eram cât o ciubotă, în acest cătun care se oglindește în Borcea.

Poate să vă pară curios, dar așa e. Părinții mei nu erau dintre cei care se lasă duși la munci grele, ca vitele la tăiere, mai ales tata, un uluit care cânta ca un apucat din fluier, până ce leșina de foame. Și la Lăteni aveam cel puțin peștele la îndemână. Aproape că ne sărea singur în oală.

Primăvara și toamna, Borcea acoperea cu apele sale gălbui sute de hectare înțelenite. Și în această pânză nesfârșită de apă, carasul, ciortanul și știuca roiau, că până și pisicile se duceau să se îmbuibe pe malul bălților. Atunci era vremea pescuitului cu cazanul. Adevărata mană cerească. Bărbați, femei și copii, goi până mai sus de genunchi, cu traista după gât, se împrăștiau în trăgători, înaintând cât se poate de încet în câmpia înecată, fiecare având alături un cazan vechi, fără fund. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăcindu-ne, peștele ne lovea peste picioare. Era însă albitură și noi umblam după cei mari. Acestora – după cum se știe – le plăcea să roadă din rădăcina ierburilor, al căror creștet plutea pe apă. Asupra lor ne ațineam privirea, stând nemișcați. Și cum le vedeam clătinându-se, paf! cazanul deasupra. Auzeam peștele zbătându-se între pereții vasului; n-aveai decât să-l apuci cu mâna și să-l vâri în traistă. Trebuia să fii prea neîndemânatic ca să dai greș.

Tatăl meu, spre marele haz al ștrengarilor, n-o brodea niciodată. Își băteau joc de el, îl tachinau. Puțin îi păsa. Continua să se arunce cu

cazanul său asupra tuturor buruienilor care se mișcau sau nu în preajma lui.

După un ceas de pescuit ne reîntorceam la bordeiele noastre, cu sacii doldora de pește. Tata nu aducea niciun chitic! Cum îl vedea, mămuca îl sfătuia să stea acasă, să se ocupe cu săratul peștelui, să prepare mâncarea, să spele rufele și să cânte din fluier.

Vorbele ei mă umileau până la lacrimi: un bărbat nu face pe spălătoreasă și nici pe bucătăreasa! Dar tata n-avea nimic bărbătesc într-însul: era o femeie blândă, cu niște mustăți mari, negre, ochi adânci și galeși, totdeauna pironiți asupra fluierului său, de unde scotea, cu degetele-i noduroase, melodii ce răsunau în depărtări și făceau pe câini să latre în nopțile tăcute. În schimb, când prepara un borș sau o plachie de pește sau spăla rufe, cea mai bună gospodină putea să vie să-i ceară sfatul. Din păcate, își băteau totuși joc de dânsul, deoarece unui bărbat nu-i șade bine să facă treburi femeiești.

În clipele acelea m-aș fi bătut cu tot satul, căci bietul tata nu răspundea niciodată cu înjurături și răbda în tăcere. Trădând un ușor zâmbet, se îndrepta spre Borcea, cu căciula țuguiată dată mereu pe ceafă, cu nădragii rupți, totdeauna în vine, cu opincile târșâinde, cu gâtul lui lung și cu minunatul caval de care nu se lipsea niciodată, căci îl răzbuna de această viață păcătoasă, frumoasă și tristă.

Uneori îi luam urma, într-ascuns, deoarece îi plăcea să fie singur. În serile calde, când tăcerea se amesteca cu mirosul nămolului. Îl simțeam stând pe un trunchi de salcie dezrădăcinată. Și după o doină ce-ți tăia răsuflarea, îi auzeam vocea înceată și melodioasă, care îngâna neuitatul cântec din țara Oltului:

Foaie verde de-avrămească
Ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;

Au rămas oltencile,
Și-au umplut cârciumile.

Da, oltenii pleacă totdeauna, pentru „coasă” și alte nenumărate nevoi, lăsând în urmă pe oltence care „umplu cârciumile”, ceea ce nu-i chiar atât de adevărat. Tata, de pildă, n-a făcut cum zice cântecul. Plecând și-a luat olteanca și comoara, adică pe mine. Din pricina asta mama ținea la el mult de tot. Mi-o mărturisea chiar ea, la pescuit, când, văzându-i picioarele cu vinele grozav de umflate, o întrebam de ce-i lasă tatii treburile cele mai ușoare:

— Fiindcă îl iubesc, dragul meu… Dumnezeu l-a făcut așa și mi l-a dat de bărbat. Nu e vinovat cu nimic, săracu’.

*

Iată cum trăiam la Lăteni.

Aveam pe atunci nouă ani. Cu mama, care nu se arăta niciodată obosită, mergeam împreună la pescuit, fie în vremea revărsării apelor – când crapul ne bătea la ușă – fie în celelalte luni ale anului, când trebuia să-l căutăm în Borcea.

Pe Borcea nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, ci cu chipcelul, prostovolul, plasa sau vârșiile, adesea chiar cu năvodul în tovărășia altor pescari.

Trebuia să vezi această femeie-pescar, ca să-ți dai seama ce înseamnă o olteancă ce-și iubește bărbatul! Mai ales când arunca prostovolul roată – cu mânecile suflecate până la umeri, fusta ridicată sus de tot, părul strâns bine într-o basma, ochii, gura, nările adulmecând nesfârșitul bălților – ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peștele din Borcea.

— Halal așa nevastă! strigau pescarii, văzând-o.

Niciunul dintre noi nu eram convinși că merită cumva să te spetești prea mult pe lumea asta. Munca nu duce la nimic.

În vreme ce pescuiam cu mama – și eu, la rândul meu, îmi scoteam partea de pește – tata, acasă, săra de zor, umplea hârdaie, zvânta peștele pătruns bine de sare și-l pregătea de vânzare!

Vânzarea!… Să vă ferească Dumnezeu de-o astfel de vânzare. Cinci până la zece lei suta de kilograme, livrate cu toptanul direct la negustorul hrăpăreț. Și tot erai mulțumit, numai să scapi de pește, fiindcă nu mai știai unde să-l pui! Ne strivea, se strica și se împuțea, după ce trebuise să ne bălăcim în mațele lui până la gleznă, în timpul când îl săram. Da, cinci până la zece lei suta de kilograme. Muncă pentru stat, ca să-i cumperi tonele de sare! Din tot acest pește care se strica și pe care trebuia să-l aruncăm în Borcea – de unde mama îl scotea cu atâta bărbăție și nădejde într-o zi mai bună! — nu ne rămânea nici măcar cu ce să cumpărăm un lanț la câini sau o baniță de mălai. Desigur, zicătoarea populară avea dreptate:

Bună țară, rea tocmeală;
Hât-o-n cur de rânduială.

Asta era; țară bogată, rău organizată și rău guvernată. Mama o știa ca orice țăran român.

În lungii săi ani de vagabondaj, de la un capăt la celălalt al Munteniei, avusese ocazia de mii de ori să constate cât de mizerabilă era viața băștinașilor. Departe de apă și prea săraci ca să-și plătească o bucățică de carne, trăiau numai cu mămăligă și verdețuri[33], în timp ce milioane de kilograme de pește zăceau, se pierdeau și se stricau pe sutele

[33] După aprecierea marelui critic și sociolog Dobrogeanu-Gherea, hrana zilnică a țăranul nostru se ridica la 35 de bani, înaintea primului război mondial – vezi *Neiobăgia (n.a.).*

de kilometri parcurși de Dunăre, de brațele și afluenții săi. Dar cum să transporți această mană cerească, de vreme ce trei sferturi din țară e lipsită de comunicații, azi ca și acum o mie de ani?

Atunci mama avu o idee, pe care și-o realiză, fără să ne spună. Economisind pe ascuns bani, îndopându-ne cu pește și nimic altceva decât pește – rareori un boț de mămăligă, și mai rar un codru de pâine – izbuti în timp de un an să adune o sută de lei și să cumpere, de ocazie, o mârțoagă și și o căruță, la care două din roți se bălăbăneau gata să se desprindă.

— Uite, îi spuse tatei, o să te duci tu și băiatul să bateți satele cu *asta*, vânzând pește sărat…

— Cu *asta?* suspină tata, galben, să străbat Bărăganul cu *asta…*

Măsură cu privirea gloaba jigărită și harabaua ieșită din țâțâni.

— Vrei să mă întovărășești, puiule? îmi spuse.

Ce întrebare! Nu numai că voiam, dar eram încântat! Să văd Bărăganul! Acest „pământ fără stăpân”, această obsesie a oricărui copil! Și mai ales să pot alerga, în sfârșit, și eu după ciulinii lui, despre care prietenii de joacă îmi istoriseau minuni, să zbor odată cu țarina lui, purtată de vânt.

— De ce să nu încercăm? spusei grav, stăpânindu-mi bucuria. Ce avem de pierdut?

— La dracu′. Mai întâi calul; apoi căruța și pe urmă chiar pe noi! Vom fi înghițiți de Bărăgan!

Înghițiți de Bărăgan! Mă înfiorai. Cât o doream!

A doua zi, în zori, am pornit luând cu noi cele de trebuință, adică mai nimic. Buna noastră mămucă, plânsă, prăpădită, de parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne întovărăși pe jos până în pragul Bărăganului, acolo unde șoseaua care merge de la Brăila la Călărași, sfiindu-se de pustietate, o ia de-a lungul Borcei.

Acolo, ea ne îmbrățișă, cu fața scăldată în lacrămi și brăzdată de

zbârcituri, deși nu avea încă treizeci și cinci de ani. Avu o mângâiere și pentru gloaba pe care n-avea s-o mai revadă și zgâlțâi una din roțile căruței ca să se convingă de slaba-i rezistență. Nici căruța n-avea s-o mai revadă.

În dimineața alburie, mohorâtă, siluetele noastre se micșorau la apropierea pustietății, în timp ce corbii se roteau pe cerul plumburiu de vară. Cu căciula în mână, tata înșfăcă hățurile de frânghie și-și făcu cruce:

— Domnul să fie cu noi!

— Domnul să fie cu voi!

Și Bărăganul ne înghiți… Fără să se lase intimidat, tata dădu drumul unui tril sfâșietor din caval, acompaniind cuvintele:

Au plecat olteni…

Așa am părăsit-o pe biata mama, pe care n-aveam s-o mai revedem niciodată.

III

Trei sute de kilograme de pește, înghesuite dinapoia căruței, balanța de cântărit, atârnată de coviltir, un sac de mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două scoarțe, o pungă pentru strâns gologanii și o bâtă zdravănă, bună să ne apere la nevoie – iată toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduți, ca într-un ocean, între cer și pământ. Calul ne urma, tușind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii cu mine, n-aș fi plecat pentru nimic în lume…

Fu primul cuvânt pe care tata mi-l adresă deodată, în plină singurătate. Nu-l voi uita până la moarte. M-a urmărit de-atunci, și mă va urmări cât voi trăi. Răspunzător de această aventură eram, deci, eu, un băiat de paisprezece ani.

Dacă n-aș fi vrut… Dar ar fi fost oare cu putință?

Fără să-i răspund tatii – care de altfel mi se adresase într-o doară – trecui înapoia căruței, de unde văzui pe sub ea copitele calului înfundându-se în pământul nisipos, copitele îmbătrânite și păroase care se ridicau și se lăsau cu greutate, în timp ce donița cu păcură, pentru uns, se legăna între osii. Priveliște de-o clipă. Îndată mă simții ca trăsnit: soarele se ivise brusc și arunca asupra singurătății noastre valuri de raze orbitoare. Miile de ciulini ursuzi se împodobiră cu diamante violacee; îmi venea să le ating cu degetul sau să le culeg cu vârful limbii, în timp ce tata și căruța se depărtau ușor, cu spatele spre răsărit.

Chițcani, dihori și nevăstuici fugeau speriați, aproape tot așa de numeroși ca și lăcustele, ceea ce mă făcu să regret că nu luasem cu mine și câinele. Ce chilipir ar fi fost pe capul lui, mai ales că i se făcuse lehamite de pește, ca și stăpânilor lui, de altfel. Și apoi, aș fi avut în el un bun prieten, așa cum tata și-l avea pe al lui, în fluier. Mama însă ne

sfătuise să ne lipsim de câine, căci i-ar fi curs balele, văzându-ne mâncând mămăligă. Și apoi, tata avea somnul ușor, iar pe Bărăgan nu se află țipenie de om, cu atât mai puțin răufăcători.

Cu toate astea, cât îmi lipsea Ursu! Eram setos de singurătate și călătorii lungi, însă în bună tovărășie. Ani de-a rândul, martor neputincios, țintuit la pescuit, priveam cu tristețe la plecările prietenilor mei care galopau odată cu Crivățul și ciulinii în frumoasele luni de septembrie.

Unde se duceau? Ce pățeau? Ce vedeau?

Unii dintre ei nu s-au mai înapoiat acasă niciodată. Se spunea doar atât: „Cutare s-a pierdut”. Altul ajunsese la nu știu ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum asta? Cum te poți pierde și cum poți fi înfiat?

Iată de ce primisem dintr-o dată să-l întovărășesc pe tata.

Eram înalt și zdravăn. Voiam să alerg, la rândul meu, cu vântul și ciulinii, să mă pierd sau să mă înfieze cineva, dar să plec, să alerg, să scap de această apă care-mi putrezise picioarele, de acest pește pe care-l căram în van.

Acum ciulinii erau acolo, la picioarele mele, frumoși ca niște merișori mari, numeroși ca stelele, cărnoși, plesnind de sevă, dar nemișcați. Nu se clinteau deloc, căci eram la începutul lui august.

Alerga-voi cu ei peste o lună? Afla-voi unde se duc, încotro aleargă? Știam că cei mai mulți o sfârșesc în foc, trosnind în vreo sobă? Dar ceilalți? Cei care „scornesc povești”? Ce țări vor arăta privirii unui băiețaș? Cum poate fi schimbată soarta unora?

Ah! cât doream să vorbesc cu cineva care mi-ar fi istorisit năzdrăvănii, care să mă mintă, dar să mă facă să visez puțin, să cutez! Și ciulinii nu erau decât vis și îndrăzneală, invitație să schimbi ceea ce ai cu ceea ce ai putea să ai, fie chiar mai prost. Ori, nimic nu-i mai rău decât să putrezești locului, atunci când iubești întreg pământul.

Bărăganul despre care se spunea că-i „nesfârșit”, era în ochii noștri de copii „întreg pământul”. Pustiu, țelinos, plin de primejdii, oricine știa asta. Și totuși, plecând într-o zi, odată cu ciulinii, ca să nu se mai reîntoarcă, Matei, feciorul săracului moș Broșteanu, devenise unul dintre cei mai mari marchitani din București.

Mărturisesc, nu visam nicio mărire. Visam pur și simplu. Eram revoltat de pescăria rău mirositoare, de toropeala bălților nămoloase și a părinților care aveau aerul că vor să-mi lase moștenire soarta lor păcătoasă. Nu cunoșteam altceva mai trist în afară de găzari, a căror pâine, când o mănâncă, miroase a gaz. Dar, cel puțin, ei mâncau pâine în fiecare zi, în timp ce noi la patru duminici o dată. Și se spune că părinții mei, ajungând pe Borcea, au fost atât de fericiți dând peste pește, că au strigat:

— Aici! e cel puțin pește!

Și, într-adevăr, a fost atâta că până la urma ne-a izgonit, pe mine și pe tata, iar pe mama a omorât-o.

*

Se împlinise o săptămână de când mergeam fără să vedem o față omenească. Apucând pe drumul spre Mărculești, care taie drept Bărăganul, tata îmi spuse:

— Nu mai putem merge cu tot peștele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum? Să-l aruncăm?

— Nu, dar cam așa ceva… Șoseaua asta e foarte umblată. Să încercăm a-l vinde țăranilor care merg la culesul porumbului. La zece lei, cincizeci de ocale, încă am fi câștigați.

Mă gândeam la socoteala mamei.

— Să-l vindeți între patruzeci-cincizeci de bani chilu, așa că de la primul drum să „scoateți” calul și căruța, plus un mic câștig.

Puteam să prezic, de pe acum, ceea ce aveam să „scoatem” din acest prim și ultim drum, privind la ochii stinși ai gloabei noastre și la figura grozav de suptă a tatei. Cât despre căruță întregea restul: încă vreo câteva zile de arșiță și nu va mai fi decât un maldăr de lemne și fiare. De-acum două zile roțile ei nu se mai țineau decât grație cârpăcelilor, în vreme ce calul se prăbușea la fiecare sută de pași. Îl puneam pe picioare, trăgându-l de coadă. Dar acest fel de-a străbate Bărăganul, îl arunca pe tata într-un mutism, pe fiecare zi mai înfiorător pentru mine, care-mi reamintea cuvintele sale din dimineața plecării.

Aș fi vrut mai bine să dispar, să mă salvez de-a binelea. Tăcerea tatei era înspăimântătoare, asemănătoare cu a Bărăganului, sfâșiată doar de strigătele ascuțite ale hultanilor și vulturilor pleșuvi, ce-și săpau cuiburile în nemărginitul defileu al dealurilor ce se profilau în zare. Apariția acestor păsări de pradă mă sili să nu-mi părăsesc tatăl nicio clipă. Nu mă temeam de vulturii pleșuvi, care sunt fricoși și se mulțumesc cu mortăciunile aruncate afară, pe pășune; mă înspăimântau, însă, hultanii, despre care auzisem că atacă turmele de oi și înșfacă uneori chiar miei în gheare.

Această teamă nu-mi displăcea în întregime. Alături de un tovarăș voios și înarmat cu o pușcă, m-aș fi trezit cu un suflet de haiduc, visând primejdii și isprăvi îndrăznețe. Dar, Doamne, cât e de trist să te măsori cu Bărăganul – unde totul este vitejie și pericole – în tovărășia unui om strivit de viață!

Ținându-i urma de aproape de-a lungul acestui nemărginit populat de povești miraculoase, mă întrebam adesea cine era acest tată, pe care nimic nu-l interesa, afară de fluierul său? Niciodată nu-l văzusem sărutând-o pe mama, iar pentru mine n-avusese decât mângâieri, foarte rare la începutul sosirii noastre în Lăteni. Știam despre dânsul tot atât cât

despre calul nostru, poate și mai puțin.

Iată în ce jalnică tovărășie mă zbăteam, la paisprezece ani „plecat în haiducie” în acest regat al ciulinilor care „scornesc povești”.

La vremea prânzului, poposirăm pe drumul spre Mărculești. Calul, lăsat în voie, mergea bălăbănindu-se când la dreapta, când la stânga, păscând iarbă. Fiind tare însetat, căzu cât era de lung și nu mai mișcă. Încercarăm să-l punem pe picioare, ca să-l ducem la puțul a cărui cumpănă se desena în zarea drumului. Osteneală zadarnică. Trebui să aducem apă și să-l adăpăm pe loc. Apoi mâncarăm, ca de obicei, la umbra căruței: o mămăligă bună și nelipsita saramură cu îndrăciții de ardei.

Mâncând, tata cerceta necontenit zarea, de unde spera să apară o căruță. Fapt care se întâmplă pe la sfârșitul mesei: o droșcă frumoasă se apropia în goana mare, ridicând un nor de praf. Doi telegari puternici, cu hamuri bogate, trăgeau la ea în galop.

Era un țigan pricopsit, unul din acei rotari-fierari, stăpân pe frumoase holde mănoase, muncite de cojani ca noi.

— Ho, ha, ho! urlă, oprindu-se cu gesturi de geambaș, rotindu-și ochii care voiau să fie fioroși și rânjind cu toți dinții albi ca laptele.

Dinaintea acestei semeții, tata plecă fruntea, umil.

— Bună ziua la rumâni! strigă țiganul. Ce aveți de vânzare acolo? Pepeni?

— Nu! pește îndulcit.

— Ce fel de pește…

— Ciortan…

— Și n-are viermi ciortanul tău?

— Dacă are, să nu cumpărați…

— Asta după cum o fi prețul. Și de ce să nu cumpăr? Ce parcă eu am să-l mănânc? Puah?

Apoi coborî, prinse hățurile de roata droștii și începu să răscolească prin căruța noastră. Întoarse peștele pe toate părțile, îl cercetă la urechi, își vârî nasul, îl mușcă chiar, apoi:

— Crapii tăi n-au încă viermi, dar nu e timpul trecut. Cât ai?

— Trei sute de chile.

— La ce preț?

— Zece lei pă cincizeci de ocale, ca să scap de el.

— Și dacă-ți iau jumătate din el, mi-l dai mai ieftin?

— Niciun ban mai jos, spuse tata, dezamăgit.

Atunci, țiganul strigă, umflându-se în pene:

— De ce ești prost! Unde crezi c-ai să-ți vinzi peștele, cu harabaua și gloaba asta care e pe dric?

Și spunând acestea, trase o lovitură de ciubotă în coastele calului, care sta încă lungit la pământ. În fața unei atari mârșăvii tata încleștă fălcile, luă biciul și se apropie de țigan, care se da îndărăt spre droșcă.

— De ce îmi lovești animalul, cioroi puturos? Te-am rugat eu să-mi cumperi peștele? Ți-am dat eu oare bună ziua? Am să te pocnesc cu măciuca asta, unde „ți-a pus popa mirul”.

Țiganul, palid, își pierdu ifosele numaidecât:

— Ei, da! Ai dreptate, frate. Dar eu n-aș mai fi țigan, dacă m-aș fi purtat altfel; nărav prost de a face întotdeauna pe șmecherul. Haide, uită-mi mojicia și vino să te cinstesc cu un cinzec de țuică. După care vom cântări o sută și cincizeci de chile de pește la prețul pe care-l ceri tu.

Tata cugetă o clipă, apoi primi un țoi și chiar mai multe. Avui și eu partea mea. Apoi cântărirăm de cincisprezece ori câte zece ocale de pește, cu bătaie. După ce tata își vârî în pungă cei treizeci de lei, băură din nou o țuică, făcându-și semne destul de călduroase la plecare.

Și căruța noastră, ușurată pe jumătate din greutate, își reluă în amurg drumul nevăzut de-a lungul Bărăganului.

IV

Nu merserăm mult… O poștă… Mereu după soare. Dar ne trebuiră două zile ca să acoperim această distanță, atât erau de plâns calul și căruța. Apoi, amândoi se prăbușiră dintr-o dată, ajunși la capătul puterilor.

Căruța pierdu deodată trei roți, care se desfăcură în bucăți și-și sfărâmă coviltirul, răsturnându-se. Calul muri la asfințitul soarelui, care aurea pustietatea, nenorocirea și fețele noastre întristate. Bietul animal își dădu sufletul fără nicio cazně, fericit c-a sfârșit-o. Scoțându-și căciula și privind cadavrul, tata rosti:

— Dumnezeu mi-e martor că nu l-am făcut să sufere. Am alergat cale de trei bătăi de pușcă, ca să-i aduc apă; fânul nu i-a lipsit și de bici nici n-a fost vorba. Acum că a murit în mâinile mele, Dumnezeu să mă ierte, dar nu sunt vinovat cu nimic.

Se închină și îngenunche cu fața spre răsărit, acolo de unde plecase fără nicio speranță.

Petrecurăm noaptea lângă calul mort, stând multă vreme muți, înainte de-a adormi la auzul duiosului cri-cri. A doua zi, în zori, corbii ne dădeau târcoale, croncănind îngrozitor. Ne grăbirăm să le lăsăm stârvul și celelalte. Tata fierse o mămăligă mare, ca să avem la drum, umplu ceaunul cu pește și-și făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol și bota cu apă. Eu mă înhămai cu scoarțele și pirostriile.

Pornind la drum, tata rosti, ca la plecarea din Lăteni:

— Domnul să fie cu noi!

Mama nu mai era de față ca să ne răspundă, iar tata nu mai cântă din caval.

Către amiaza acelei zile, în timp ce apucam pe șoseaua ce duce la Călărași, începu să sufle un vânt puternic, dinspre baltă:

— Iată băltărețul, strigă tata, vestitorul crivățului! S-a sfârșit cu vara!

Iar tu ai să poți să alergi în curând după ciulini, dacă te îndeamnă inima.

Apoi, văzându-mă cum privesc ciulinii ca un apucat, adăugă:

— De altfel, eu știu că numai asta te-a aruncat în gura Bărăganului. Acum nenorocirea ne-a ajuns. Putem să gonim împreună!…

— Ne reîntoarcem la Lăteni? îl întrebai.

— Nu, mergem mai întâi la Călărași; e capitala județului și apoi știi cântecul:

Negustor, negustoraș,
Hai la târg, la Călărași.

Om cumsecade, tata își descreți puțin fruntea. Îi sărutai cu vioiciune mâna și el îmi mângâie obrajii.

— Să uităm necazul, copile!… Rostul nostru aici pe pământ este ca să ispășim; asta-i viața… Dar Dumnezeu vede!…

După două zile de mers pe un drum, în sfârșit, bun, sosirăm la Călărași, unde Borcea se ceartă cu Dunărea și o ia razna, cale de o sută cincizeci de kilometri până la Hârșova, unde revine la matcă. Pentru prima oară, la Călărași, știui ce înseamnă un oraș, cu străzi pietruite, case clădite unele peste altele și cu oameni mulți care se îmbrânceau ca la bâlci. În curțile bogate se aflau stive mari de lemne, de fag și salcie, tăiate în formă de stânjeni. Văzându-le, tata cumpără un ferăstrău și un topor, își făcu o capră și iată-ne strigând prin fața curților pline cu lemne:

— *Tăietori! Tăietori!*

Ne primiră bine peste tot și muncirăm pe oricât, totdeauna la bună învoială. Tata cerea prețuri duble, căci, spunea el, bogații se tocmesc ca țiganii, totuși, ajungeam la o înțelegere, până la urmă. Și bietul tata asuda din răsputeri, din zori și până noaptea. Eu, la rândul meu, asudam, ajutându-l pe cât puteam. Așa izbutirăm să câștigăm aproape zece lei pe zi, în mijlocie, ceea ce era nemaipomenit.

— Trebuie neapărat, dragul meu, spunea tata, trebuie să ne înapoiem cu suta de lei care zace acum în mijlocul Bărăganului. Altfel mă-ta ar muri de durere.

Împingeam și eu la ferăstrău, mâncând pâine și brânză. Pâine! cât eram de fericit că o pot mânca! Adevărat cozonac, alături de veșnicul pește de la Lătenii noștri.

Seara, rupți de oboseală, ne răsfățam cu sarmale gustoase, într-o cârciumă de lângă oborul de cereale, a cărei hangiță îi cunoștea pe ai mei, ne lăsa să dormim pentru o nimica în vreun colț de hambar. Totuși, tata plătea zilnic un chil de vin, ca să nu pară prea calic. Și așa am dus-o vreme de o săptămână. Încă una a cărei muncă ne aștepta și am fi luat drumul spre Lăteni, aducându-i mamei gologanii. Găsisem chiar niște cojani cu căruțe, care se ofereau să ne ducă până la Fetești și mai departe.

Ceea ce se și întâmplă. Plecarăm înainte de-a sfârși cea de-a doua săptămână de lucru, dar nu ca s-o revedem pe mama, căci murise.

*

Nu bănuiam nimic în seara aceea, la han, când Gavrilă Spânu, din Făcăeni, dădu peste noi. Cu biciul la subsuoară, plin de praf din cap până în picioare, se adresă tatii, cu veselia sa obișnuită:

— Așa, Marine! Tu mănânci sarmale și Anica ta…

— Da, știu! spuse tata, strângându-i mâna, Anica ne așteaptă cu nerăbdare… Dar câte am pătimit de-a lungul blestematului ăsta de Bărăgan. Stai jos și spune-ne ce mai e pe acasă.

Gavrilă se așeză la dreapta mea, se uită ciudat la tata, care-i ședea în față, scoase căciula și scuipă:

— Să-mi aduci o cinzeacă de țuică! strigă la cârciumăreasă.

Și-apucând țoiul, fără o vorbă, se aplecă într-o parte, și vărsă câteva

picături pe dușumea.

Văzându-l, tata își ridică paharul de vin și vru la rândul său să stropească pământul, dar rămase cu privirea pironită pe Gavrilă, întrebându-l parcă: „La cine te gândești?”

Țăranul nu răspunse, îmi aruncă o uitătură pe furiș, își răsuci mustața și-i făcu semn tatii, mișcându-și sprâncenele.

Înțelesei și izbucnii în plâns. Atunci, ușurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plângeam cu capul în palme.

— Da! s-a stins, sărmana femeie… O înțepătură la deget, cu un os, pe când despica burta unui pește. O nimica toată, ai fi zis, o zgaibă. Dar buba se învenină, în mai puțin de opt zile. Atunci a venit după mine la Făcăeni… Cum trebuia să plec a doua zi la Călărași, cu un transport, nevastă-mea o culcă la noi și când se crăpă de ziuă am pornit la drum. S-a văietat tot timpul, fără să închidă un ochi. Alaltăieri am sosit aici, la poarta spitalului. În timpul nopții și-a dat sufletul. Ei au „tăiat-o” și au îngropat-o.

Și omul adăugă, după o pauză:

— Anica a cerut s-o iertați și v-a iertat.

— Dumnezeu s-o ierte! spuse tata, vărsând câteva picături de vin.

— Toți o să ne ducem lângă ea, într-o zi! conchise Gavrilă.

Și strecură lângă farfuria tatei o batistă mare făcută ghem, basmaua roșie cu care mama își lega părul la pescuit.

— Uite și banii ei… Vreo doișpe lei, așa îmi pare că mi-a spus.

Cu privirea rătăcită pe masă, tata șopti:

— Blestemat Bărăgan… Și blestemat pește… Doamne, cât e de greu să urci până la capăt calvarul vieții.

— Să-i fie țărâna ușoară! spuse Gavrilă, ciocnind paharul cu tata.

Apoi:

— Ce necazuri spuneai c-ai avut pe Bărăgan?

— Calul mort, căruța sfărâmată și peștele pierdut…

— Numai atât! Fir-ar să fie!… Și acum?

— Tăiem lemne de-o săptămână… Și credeam că avem voie să mâncăm și noi niște sarmale, căci muncim din răsputeri.

La trei zile din seara marei dureri, plecarăm împreună cu Gavrilă care se înapoia acasă, în timp ce noi… Încotro? De Lăteni nici eu, nici tata nu mai voiam să auzim. N-o rostisem niciunul din noi, dar se citea pe fețele noastre. Și totuși, ne urcarăm în căruță, la îndemnul vecinului nostru, atât eram de lipsiți de orice voință. O făceam, cred, de frică să nu rămânem singuri.

Urmară trei zile și trei nopți de mers în tăcere, cu popasuri îndelungi, când nu se auzea decât strănutul cailor. Trei zile de drum zdravăn, de-a lungul Borcei și Bărăganului, care mă chema, mă voia, îmi promitea tot ce n-aș fi putut găsi între tata și acest Gavrilă, a cărui muțenie îmi dădea amețeli. Ei ședeau în față, eu în spate.

Le priveam spinările aduse. Din timp în timp, câte un căruțaș ne da binețe:

— Bună ziua, oameni buni.

— Mulțumim! răspundeau cei doi taciturni.

Și atât. Scârțâit de osii, zgomot monoton de roți, cer și pământ fără sfârșit, fără nădejde. O șosea lungă șerpuia în urma noastră; o alta, tot așa de lungă, ne aștepta la fel de plicticoasă, făgaș pe care omul îl străbătea ca dus de nas.

Abia în a treia zi de mers, spre seară, zărirăm, în depărtare, un câine bătrân care sta pe labele dinapoi, cu urechile ciulite, privind încrezător, în mijlocul drumului. Eram sigur că e Ursu al meu. Sării din căruță și alergai spre el, în timp ce el sări spre mine; ne izbirăm unul de altul, rostogolindu-ne în praf, unde mă mușcă, mă umplu de bale și-mi udă picioarele goale, înainte de-a mă părăsi și a sări în spinarea tatii, care-l strânse la piept.

Ne aflam la o jumătate de kilometru depărtare de casă. Atunci tata îi spuse lui Gavrilă:

— Frate, vezi tu, nici câinele nu mai vrea să stea la casa asta. Ia tot ce găsești înăuntru; noi n-o să mai punem piciorul acolo niciodată… Plecăm în lume, eu, băiatul și câinele ăsta. A ta să fie, Gavrilă, gospodăria asta fără femeie!

În picioare, în căruță, Gavrilă se gândi o clipă, mușcându-și vârful mustății:

— Ai dreptate, Marine. Omul care n-are nevastă și pământ, nu e bun de nimic. Du-te, dar, în lume. Și ia de la mine treizeci de lei pentru lemnăria ce o să scot din casa ta.

Apoi, arătându-mă cu biciul, adăugă:

— Fecioru-tău pare un apucat. Păzește-l bine, în vremea ciulinilor… E în stare să te părăsească. Însoară-l, cum o împlini optsprezece ani, dă-i o femeie cu puțin pământ, ca să aibă ce roboti în jurul casei.

— Ba deloc! făcu tata. Dumnezeu să hotărască…

Gavrilă ridică din umeri și plecă.

Am rămas în mijlocul șoselei pustii, cu calabalâcul nostru și cu Ursu, care ne întreba din ochi ce o să facem.

Multă vreme, țeapăn ca un stâlp de telegraf, tata privi pierdut zarea Lătenilor, unde timp de opt ani spintecase pește și nădăjduise. Atunci, pentru prima oară, mi-adusei aminte de vorbele sale, șoptite ca un blestem în plin Bărăgan: „Dacă n-ai fi vrut să mergi cu mine, n-aș fi plecat, nu! pentru nimic în lume!"…

O biserică îndepărtată suna de vecernie, când o pornirăm la drum spre nord, spre Ialomița, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini își unduia valurile sale, ale căror creste le săruta asfințitul, în timp ce dealurile, cu coamele lor pleșuve și rotunde, țineau de urât pustietății. Pe cerul limpede, berzele și cocorii făceau ultimele ture ale dansului de adio, înaintea plecării. Mă durea ceafa tot privindu-i, iar inima mi-era de

plumb, știindu-mă legat de pământ.

Ursu mi-o luase înainte, vânând musculițe. Tata, mult de tot înaintea noastră, cânta din cavalul său, o vreme uitat:

Au plecat olteni la coasă…

V

Pe malurile Ialomiței, pământurile sunt mănoase, moșiile numeroase. Acolo, Bărăganul își rupe dinții.

Timp de trei zile, rătăcirăm între Hagieni și Platonești, în căutarea unui loc de argat, dar ne alungau de peste tot. La urmă, istoviți, o sfârșirăm într-o seară la poarta unei moșii mici, un conac dărăpănat, care binevoi să ne primească. Era o locuință boierească, sărăcăcioasă, cu puține vite și ogoare, așezată la un kilometru de sat. Bărăganul o pândea, cu pofta lui crudă de a înghiți totul. Cufundată în trista singurătate, ea se lăsa în voia acestui căpcăun îndrăgostit de imensități nelocuite.

La sosirea noastră, un miros plăcut de mămăligă caldă ne gâdilă nările și-l făcu pe Ursu să se gudure, dând din coadă. Slugile – bărbați, femei și copii – trebăluiau prin curte, în timp ce găinile se îndreptau orbește, către coteţele lor.

Ne întâmpină o femeie cu înfățișarea orășănească, administratoarea, cu numeroase chei la brâu și figură autoritară. Nu ne descusu prea mult. Se duse sub o fereastră și strigă:

— Duducă! Duducă!

În balcon apăru o duducă, cu părul alb, înaltă, foarte slabă și distinsă, dreaptă ca o lumânare. Făcu un semn câinilor, care lătrau la boccelele noastre, să tacă, apoi:

— Ce s-a întâmplat, Mario?

— Două „guri străine" care caută un adăpost și, dacă se poate, de lucru.

— Apropiați-vă, spuse Duduca, aplecându-se peste grilajul balconului.

Îl lăsarăm pe Ursu afară și venirăm sub balcon cu căciula în mână. Ne cercetă îndelung fața. Avea ochii mari, calzi, care-mi dezmorțiră inima. Și după ce, la scurtele ei întrebări tata povesti totul, ea murmură:

— Vai de voi!

Îmbrăcămintea-i neagră, de modă veche, o făcea severă, dar accentul vocii sale binevoitoare te îndemna să uiți această asprime.

— Aveți și un câine? suspină.

— Trebuie să-l omorâm? întrebă tata.

— Nu… Un câine își găsește totdeauna hrana. Rămâneți aci lângă ceilalți. Și fiindcă vă pricepeți la pește, începeți să faceți ceva sărături pentru conac.

— Am plesnit-o! spuse tata, îndepărtându-se. N-o să scăpăm niciodată de peștele ăsta blestemat!

Și fața-i se lungi, chinuită de tristețe.

Ne vedeam căzuți iarăși în viața aceea plină de mațe puturoase, de sare care te usturä la cea mai mică zgârietură, de solzi care-ți sar în ochi, de oase periculoase ce-ți pot otrăvi sângele – toată acea viață de la Lăteni pe care o știam atât de bine și de care fugisem.

Ca o întărire a temerii noastre, curtea se umplu deodată de un fum gros de la peștele sărat, pe care-l frigeau pentru masa de seară. Și ce pește! Știucă măruntă și crăpcean cu solzii negricioși – pește amărât pe care îl aduni cu lopata din bălțile murdare. Ursu mânca ceva mai bun la Lăteni.

Dar, înainte să ne așezăm la masă, observarăm că toate erau la fel la Duduca. În jurul ceaunului, unde fierbea mămăliga, copii scheletici jucau hora flămânzilor, gata să ia cu degetele stropii de terci care săreau pe făcăleț. Se frigeau la mâini, ceea ce nu-i împiedeca să repete gestul, lingându-și degetele de parcă ar fi fost vorba de miere. Alți copii se băteau nu pe terci, ci pe știuleți de porumb, pe jumătate uscați, pe care îi șterpeleau și îi coceau, cu chiu, cu vai. Și unii și ceilalți erau luați la goană, înjurați, printre dinți, bătuți, la fel ca și câinii care dădeau târcoale pe lângă jeratic și furau peștele, cât ai clipi din ochi.

Bărbați și femei roboteau fără tragere de inimă, obosiți, întunecați la

față, tăcuți, uitându-se pe furiș la Maria chelărița, care avea în grijă această „curte”, unde, pe drept cuvânt, nu putea fi vorba de belșug. De asemeni, vedeai cât de colo că ordinea, severitatea, nu domneau câtuși de puțin aici și că fiecare își pierdea timpul pe degeaba. Dar, atunci, pentru ce atâtea slugi?

Mă întrebai mai ales când o văzui pe chelăriță împărțind cu zgârcenie felii de mămăligă, mari cât un dumicat – porția de hrană a unui om.

— Da, îmi spuse tata, aici sunt puși doi oameni ca să mulgă o vacă și patru ca să înghită aceeași felie de mămăligă.

Așezați pe scăunele, în jurul unor rogojini mari, fiecare primea în afară de bucata lui neîndestulătoare de mămăligă și o strachină de saramură. Atât! Și pentru ca nimeni să nu rămână păgubaș, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii în momentul împărțelii, deoarece copiii se năpusteau asupra ei ca niște lupi flămânzi. Am văzut cum l-a închis pe unul dintre ei, despre care se spunea că-i cel mai îndemânatic la șterpelit.

Nimeni nu se mira de acest fel de viață. O resemnare firească se citea pe fața tuturor. Vorbeau puțin, mâncau ce li se da și-și umflau burta cu apă. După masă, bărbații se așezau pe vine lângă vreun jeratic pe jumătate stins, coceau porumb, pe care-l ronțăiau pe îndelete în umbra nopții ce se lăsa, în timp ce câinii se băteau pe rămășițele de pește ce le aruncau femeile.

În seara aceea, pricepurăm prea puțin. A doua zi, însă, am aflat totul.

*

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se certase cu părinții ei din ziua când încercară s-o mărite cu de-a sila cu un om pe care nu-l putea suferi. Faptul se întâmplase pe când avea douăzeci de ani și când,

de multă vreme, inima-i aparținea unui flăcău chipeș, „cu privire de cerb, păr de abanos și înfățișare de haiduc”, în tovărășia căruia, în fiecare septembrie al copilăriei, pornea să fugărească ciulinii. Se spunea că nimeni nu știa mai bine ca aceşti doi să se întreacă nebunește cu Crivățul, Bărăganul și nelipsiții săi ciulini.

La început, părinții nu se neliniștiră. Mai târziu însă, Duduca fiind surprinsă în brațele iubitului, slugi josnice, tocmite de tatăl ei, îl bătură pe Tudorache atât de groaznic, într-o noapte, că bietul băiat nu se mai sculă de jos. Duduca se jură atunci în fața icoanei Sf. Fecioare să rămână credincioasă celui ucis. Își ținu cuvântul. Părinții o dezmoșteniră și, la moarte, lăsară întreaga avere celor două surori ale ei mai mici, care deveniră bogate.

Micul refugiu în care trăia și-l datora unui unchi. Prost administrat, fu înghițit, bucată cu bucată, de Bărăganul „însetat de pustietăți”.

Și totuși, deși aproape înotând în mizerie, la „buna Duducă” găseau o primire de mamă toate slugile ce nu se puteau pripăși pe aiurea. Cu ele împărțea tot ce se afla în casă, trăind ca o schivnică, lipsindu-se de orice plăcere costisitoare. Singura ei bucurie era să privească Bărăganul, mai ales în vremea ciulinilor. O vedeai atunci trăind ore duioase, amintindu-și de tinerețea sa. Adesea plângea, cu fruntea pe balustrada balconului.

Maria chelărița era confidenta ei și, în același timp, pumnul care conducea moșia. Slab pumn, desigur, căci Duduca o oprise să fie aspră cu „lumea ei”.

— Fiecare să facă ce poate, ce vrea, avea obiceiul să-i spună Mariei, numai să meargă totul, fie și șchiopătând.

Da, „numai să meargă”, dar treaba nu mergea deloc. Și biata chelărița, prinsă între ciocan și nicovală, micșora porția de mămăligă, încât prin sat începuse a se auzi următorul cântec:

Pe la noi, pe la Duduca

Face m'măliga cât nuca
Și o păzește cu măciuca,
Și pune copchiii-n hiare,
Să nu ia m'măliga-n gheare.

Dintre toate epavele adunate de Duduca, Maria era cea mai veche. De asemeni, cea mai de plâns, deoarece, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-și servească stăpâna, fără să fi cunoscut un Tudorache, nici bucuria copilăriei care se ia la întrecere cu ciulinii, nici lacrimile aducerilor aminte de pe Bărăgan.

Dar, așa e scris, ca orice ființă omenească să-și verse lacrimile pentru ceva. În frumoasele nopți de septembrie, auzind pe țărani cum își băteau joc de ea cu cântecul acela zeflemitor, Maria se prăbușea sub balconul stăpânei sale. Și în timp ce aceasta, pierdută în visele de odinioară, retrăia alergând alături de iubitul ei, sărmana chelărița, pe nedrept lovită de soartă, își plângea amarnic viața, redusă numai la un biet devotament.

Această poveste cu „m'măliga cât nuca" și pe care „o păzește cu măciuca"; acest epic sarcasm popular care afirma că „punea copchiii-n hiare", pentru ca „să nu ia m'măliga-n gheare"; acest cântec în versuri, duios și crud în același timp, deveni pentru tata o obsesie.

— Câteva cuvinte bine alese, îmi spuse el, și iată întreaga suferință a poporului nostru oprimat, nu de moșieri ca Duduca, care-i o nenorocită, ci de boieri ca tatăl ei, de care țara s-a săturat.

Avea de unde s-o știe, el care cutreierase țara de la un capăt la altul și cunoștea pe de rost cele mai multe dintre baladele noastre populare. Dar nu-l văzusem niciodată atât de speriat de-o judecată populară, ca în cazul acestei tânguiri îndreptată împotriva „celor două femei bătute de Dumnezeu", cum le spunea el. O fredona, din zori până în noapte, toată săptămâna pe care o petrecui alături de dânsul, sărând pește pentru Duduca. Și, poate niciodată, fluierul său n-a scos o melodie mai tristă, iar

buzele sale n-au șoptit cuvinte mai sfâșietoare.

Totuși, înnebunit de teama de-a mă vedea țintuit unei vieți de câine, asemenea celei pe care o vedeam în jur, și ca niciodată pregătit pentru o viitoare aventură cu ciulinii liberatori, îi strigam adesea că mă plictisea cu „litaniile” sale.

Cât am regretat vorbele astea mai târziu.

Dar cine ar fi putut bănui, atunci, că această nevinovată obsesie avea să-l coste, peste puțin timp, viața?

VI

Iată, în sfârșit, și ziua când o pornii în lume. O așteptam, gata de orice. Îmi fu nespus de prielnică.

În dimineața aceea, plecând cu câțiva oameni să caute două căruțe de fân la Giurgeni, tata îmi spuse:

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii umblând cu paiul în gură. Asta înseamnă că azi, mâine, va începe să sufle Crivățul. Să nu-mi faci vreo poznă cu ciulinii ăia! Să petrecem iarna aici… La primăvară vom vedea!

Nu răspunsei nimic. Și el știu ce avea să-l aștepte, căci mă sărută. Bietul tata… Dar așa e scris: fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat pe de-a-ntregul, dacă azi fac ceea ce îmi pare bun în casa *mea* și pe pământul *meu*, o datorez în mare parte acelei ușurințe de copil neascultător.

Se aflau la conac patru băieți și trei fetițe, slabi, murdari, cu picioarele goale și zdrențăroși, ca și mine. Pentru marea goană a ciulinilor, nutreau slabe dorinți; câteva salturi de vreo doi kilometri, apoi la „m’măliga cât nuca”. Erau niște suflete mici, născute moarte, așa că socotii zadarnic să le destăinuiesc planurile mele.

În schimb, de o săptămână copiii din sat nu vorbeau decât despre ciulini.

— Ah! anul ăsta o s-o fac lată!

Odrasle de oameni înstăriți sau de săraci „lipiți pământului”, unii prea răzgâiați, alții prea nenorociți, se legau în sinea lor s-o facă lată:

— Voi hoinări până la Călărași! striga unul.

— Eu până la București! se lăuda altul.

Desigur, nu era vorba de acoperit cu piciorul o sută sau două sute de kilometri, dar, Dumnezeule mare! ce îndrăzneli, ce visuri, ce planuri și ce

speranțe nu pot găsi loc în creierul unui năpârstoc, născut pe meleagurile Bărăganului?

De ce, de pildă, n-ar întâlni o mare doamnă, gătită, frumoasă și duioasă, care ar trece în trăsura ei cu șase telegari? Sau pe unul din acei haiduci cu flinte răzbunătoare, care ucid pe tirani și răstoarnă gologanii în palma bătătorită a iobagului? Sau chiar o fată nebună de boier, care ar alerga la rândul ei după ciulini, l-ar lua de mână, l-ar duce dinaintea mamei sale și i-ar spune: „Mamă, iată-mi logodnicul!”

De ce nu? Nu trebuia crezut nimic din tot ce bunica i-a povestit la gura sobei? Nimic din tot ce-i îndrugase acel vrăjitor de moș Năstase, bătrânul văcar al satului? Mai ales el:

Moș Năstase din Livezi,
Cel c-o sută de podvezi,
Să le vezi, să nu le crezi.

Așa-i mergea vorba. Om cumsecade, nu mai înalt decât ciomagul său, șchiop, adus de un umăr, cu ochii înlăcrimați, cârn, zbârlit, cu pantalonii în vine, era sufletul satului. Dacă se îmbolnăvea o vacă, îi vâra mâna în șezut până-n cot și iat-o vindecată; un vițel „venea” rău: tot cu mâna lui îl făcea să „vină” cu botul culcat pe picioarele dinainte; pe un purcel, lovit de diaree în timpul creșterii, îl făcea cazac, cu un pumn de ovăz amestecat nu se știe cu ce; pe un câine amenințat de turbare, îl ardea cu fierul roșu, între ochi. Știa să tragă mai bine ca o babă, să prezică fără greș, cum va fi timpul, să arate, încă de la trei luni, puicile care aveau să devină ouătoare bune și cocoșii cei mai „muncitori”.

Dar trebuia să-l vezi pe moș Năstase când scopea un mânz sau un juncan, cu câteva bețișoare și un curmei de sfoară. Animalul abia dacă tresărea când, scoțându-i fuduliile, îl „ușura”, dintr-o răsucitură a mâinii, fredonând:

Vin la taica, băiețaș,
Vin la moșu, flăcăiaș,
Moșu să te flăcăiască,
Fetele să te-ndrăgească.

Cât despre copii, cine altul mai repede ca moș Năstase îi învăța să numere, fără greșeală, până la o sută. Ridicându-și ciomagul, le spunea, atunci, poruncitor:

— Nu se face om, decât cine pleacă în lume! Mai ales atunci când ai un dram de șiretenie în căpățână, ceea ce ni se întâmplă câteodată și nouă, cojanilor.

Și dădea exemple:

— Ia priviți: domnu' Vasilică, judecător la Călărași; domnu' Andrei, pălărier la București; domnu' Tache, mare marchitan la Brăila. Toți ăștia, laolaltă, sunt feciori de cojani de la noi! Ce ar fi fost de capu' lor, azi, dacă n-ar fi plecat? Argați! Calici! Și iată-i *oameni!*

Ștrengarii, cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din cap până-n picioare ca să descopere pe viitorul „judecător la Călărași" și visau, așa cum numai doar în copilărie o poți face. Mă dusei în mijlocul lor, în dimineața plecării tatei, pentru trei zile la Giurgeni.

*

Îmi trebuia un codru de mămăligă și două sau trei fire de praz, drept merinde în ziua fugii pentru care mă pregăteam. La noi, la Duduca, nici pomeneală. Și cum Știrbu, feciorul rotarului din sat, îmi promisese să-mi facă rost de ele, mă dusei să-l caut.

Îl întâlnii pe șosea. Se ducea împreună cu taică-său să arunce pe

Bărăgan o vacă moartă, întinsă pe o grapă de mărăcini, la care înhămase un cal.

— A fost mușcată de o nevăstuică! îmi strigă. Vino să vezi cum îi jupoaie tata pielea.

Totul dură o clipă; apoi, cu pielea vacii pe grapă, rotarul se grăbi să plece acasă.

— Și acum, făcu Știrbu, să dăm asalt brutarului. E în sat cu cotiga. Poate vom găsi mijlocul să-i șterpelim o pâine. Va fi strașnic pentru goana noastră după ciulini, nu? O bulcă!… De multă vreme n-am mai mâncat așa ceva… Și tu, de asemenea…

Desigur. Ca orice țăran îi duceam jindul. Dar să-l jefuim pe brutar, nu! nu mă trăgea inima:

— M-aș mulțumi cu puțină mămăligă, îi răspunsei.

Știrbu îmi arse un ghiont:

— Ce prost ești! Mămăligă și praz o să ai, desigur, dar pâinea e mai bună.

Cât trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile mici, mă încredințai la sosirea în sat, unde copiii făceau un zgomot drăcesc în urma cotigii brutarului:

— Pâine, pâine, pâine!

Nu se auzeau decât aceste cuvinte și chelălăitul câinilor înnebuniți și ei, la trecerea brutarului. Nenorocitul! Pentru cele cinci sau șase chile de pâine pe care izbutea să le vândă în satul nostru, trebuia să dea, în fiecare săptămână, o adevărată bătălie cu haita de copii. Loviturile de bici plouau peste capetele lor… Și totuși, rareori scăpa fără pagubă, probă în ziua aceea. Știrbu reuși să-i șterpelească o pâine. Dar fu pârât de un tovarăș invidios și brutarul se duse să ceară rotarului cei patru gologani, pe care îi plăti, după ce-și înjură și amenință groaznic feciorul.

— De data asta, să știi că te omor! zbieră. Mai bine să nu vii acasă.

Știrbu fugi cu pâinea subsuoară, înconjurat de toată liota care-l ruga:

— O bucățică! Numai o bucățică!

Suflet bun, împărți jumătate din pâine.

Avusei și eu parte de bucățica mea.

— Restul, mâine! ne spuse.

Și toți, împreună, plecarăm să-l căutăm pe moș Năstase, pe izlaz. Înștiințat de furt și amenințare, văcarul se grăbi să-l mângâie pe Știrbu:

— Numai să-ndrăznească tat-tu! strigă. Eu știu că la vârsta ta fura mai dihai decât tine. Uite-l pe popă, poate s-o spună și el.

Popa era un bătrân cu fața blajină și nasul roșu. Zdrențăros ca toți din comună. Om cumsecade încolo. Se plânse văcarului că trebuie să-și cosească singur fânul și să-și culeagă porumbul. Înjură:

— Ceara ei de biserică, că nu e măcar în stare să-și hrănească popa!

— Da’ eu, îi întoarse vorba moș Năstase, eu care fac atâtea corvezi de pomană: un dovleac, un căuș de mălai, rareori câteva ouă. Cât despre turmă, trebuie să bat drumurile, șontâc-șontâc, din martie până-n septembrie, pentru doi franci de cap de vită.

— Da, Năstase, tu ești tot așa de hărțuit ca și mine! întări popa.

Și scotocind prin buzunarul sutanei peticite, scoase o sticluță:

— Na, măi Năstase, trage un gât din țuica asta minunată! Uiți de supărare.

Părintele Simion era popă doar cu numele. Biserica sa, la fel cu multe din alte sate, sta închisă toată săptămâna, din lipsă de credincioși. Duminica și sărbătorile, câteva bătrâne gârbovite veneau la liturghie. Scotea unul sau doi franci, de la lumânări și din cele două raite ale paracliserului, care trecea cu talerul, strigând ca un surd:

— Pentru bi-se-rică! pentru unt-de-lemn!

Morții erau rari, de altfel ca și nunțile sau botezurile. Și la zi-ntâi, când pornea cu botezul din casă în casă, i se arunca în aghiazma din căldărușă nasturi și gologani.

Dar oamenii îl iubeau, deoarece era îngăduitor și bun. Se povestea

despre dânsul o întâmplare veselă.

Pe măsură ce-mbătrânea, memoria îl trăda adesea. Așa că, spre a răspunde fără greșeală creștinilor care-l întrebau pe neașteptate „câte zile mai sunt până la Paști”, luase obiceiul ca la începutul postului mare, să vâre în buzunar atâtea boabe de porumb câte zile mai erau. Și în fiecare zi, arunca jos câte un bob. În felul acesta, dacă un țăran îi punea întrebarea cu pricina, scotea din buzunar toate grăunțele, le număra și răspundea cu precizie.

O dată însă, un drac de băiat strecură în buzunarul sutanei popei Simion un pumn de porumb. Degeaba, bietul popă arunca zilnic câte un bob, tot rămâneau multe, deși marea sărbătoare se apropia.

Încolțit de întrebări, popa sfârși prin a arăta oamenilor buzunarul doldora de grăunțe și răspunse:

— Anul ăsta, n-o s-avem Paști!

VII

Putea să fie miezul nopții, când Știrbu bătu la ușa hambarului unde dormeam singur, îl dusei de mână până la grămadă de saci goi, care-mi slujeau de pat. Se cuibări numaidecât dârdâind.

— Tata m-a bătut ca niciodată! murmură încetișor.

Vocea-i era atât de schimbată, că-l recunoscui mai degrabă după respirația-i de copil. Continuă:

— Am așteptat afară până noaptea târziu, înainte să mă strecor în fânul unei șure. Acolo m-a prins, în timp ce dormeam. Cred că m-ar fi omorât, dacă n-ar fi alergat mama să mă scoată din ghearele lui.

— Oricum!… Tocmai el, tata, care…

Știrbu nu plângea. Îi ghiceam fața osoasă, palidă, foarte vioaie, cu ochii mici, focoși. Era singurul meu prieten. Îl iubeam ca pe un frate.

— Ți-e foame? mă întrebă, înainte de-a adormi. Mai am încă jumătatea de pâine. E acolo, pe saci. Ia, dacă ți-e poftă.

— Și tu? Ce ai mâncat azi?

— Porumb copt. Mai am un știulete, dar e rece și tare.

— Dă-mi-l.

Scotocind prin sân, ca să dea peste știulete, scoase un geamăt.

— Sunt tot numai vânătăi! îmi explică.

Ronțăii porumbul, gândindu-mă că nu fusesem niciodată bătut. Acest tată care… Sărmane Știrbu!… Îi îmbrățișai grumazul și adormirăm așa.

Ce dimineață!… Zorile nu-și arătaseră geana de foc, când, o zguduitură neașteptată, mă trezi ca ars: ușa hambarului fusese scoasă din țâțâni:

— Crivățul! strigai.

Dar Știrbu nu mișcă, atât de greu dormea. Tăcui. Îl lăsai în voia somnului de care avea nevoie și rămăsei cu ochii mari deschiși în

întuneric.

Curtea Duducii era „ca pe Bărăgan”. Nu degeaba i se spunea vraiște. Hambarul, mai ales, cu spatele spre nord, era cel mai în bătaia Crivățului. Printr-o gaură mare, care odinioară trebuie să fi fost fereastră, vântul se năpustea furios, ca un val. Fremătam de plăcere. Acum, când ușa zăcea la pământ, Crivățul părea un torent care pătrundea prin spărtură, ne spăla fața și curgea mai departe prin deschizătura largă a ușii fărâmate. Îmi închipuiam chiar că dacă n-ar fi fost atât de întuneric, aș fi putut atinge cu mâna șuvoiul de aer, atât îl simțeam de greu și de rece.

Afară era o învălmășeală minunată, cu șuierături, vuiete și trosnituri. O vatră părăsită gemea ca un taur. Scânduri cădeau peste tot. Ascultam toate astea, singur, cu privirea pironită vag în gaura fostei ferestre, în timp ce tovarășul meu sforăia, cu capul înfundat în saci.

Deodată, o pală puternică de Crivăț, apoi, tranc! ceva înspăimântător îmi sare în față și mă înțeapă până la sânge.

— Ciulinii! Ciulinii! urlai, respingând ghemotocul spinos pe care mi-l trimitea Crivățul.

Știrbu sări, atunci, vesel:

— Au venit? strigă. Haide repede!

N-a fost nevoie să ne îmbrăcăm, pentru că ne culcasem cu hainele pe noi. Fiecare cu un băț în mână, cu căciulile bine înfundate pe cap, ieșirăm îndată afară, fără să uităm jumătatea de pâine, care avea să ne ție loc de mămăligă și praz.

Viață furtunoasă, de neînchipuit!… Azi, după douăzeci de ani, sunt gata să mă întreb dacă feeria de-atunci n-a fost un vis, dacă copilăria mea a trăit-o într-adevăr. Căci de la vremurile legendare ale barbariei turcești, harnica și blânda mea țară n-a cunoscut niciodată zile atât de crude ca acelea pe care le voi arăta de-a lungul acestei povestiri. Niciodată duioasa mea nație n-a suferit mai îngrozitor.

Dar ce știam noi, copiii?

În afară de viața chinuită a tuturor celor care se nasc într-un bordei; în afară de acele lipsuri constante care macină și schimbă sufletul omenesc și nu mai revoltă pe nimeni, prin puterea obișnuinței – ce știam noi despre universalul geamăt care scăpa din milioane de piepturi țărănești, de la un capăt la celălalt al României? Odrasle ale leneșului și nesupusului Bărăgan, pe meleagurile căruia viața se încheagă din somnolență și se perpetuează în miraj, noi ronțăiam neștiutori boabele de porumb, pe care Dumnezeu avea bunătatea să le crească, și cântam în surdină, micimea mămăligii noastre. „Cât nuca” – așa o întâlneai pretutindeni în toată țara românească – cu deosebire că aiurea îi costa pe oameni sudori de sânge, în timp ce noi – uitați de Dumnezeu și lipitorile omenești – o câștigam, scărpinându-ne sub căciulă. Habar n-aveam de asta. Aveam s-o învățăm, luați de Crivățul care începe să sufle peste Bărăgan, în ziua când ciulinii săi sunt gata să-și semene grăunța lor netrebnică.

*

La lumina unui cer, ușor albit de zori, cârduri risipite de ciulini pufoși săreau în văzduhul semiobscur, când sărutând pământul nesigur, când dispărând sus, în bezna nopții, ca niște înnebunitoare jerbe de umbre rotunde, dezlănțuite de un Dumnezeu ieșit din minți.

— Ah! dac-am putea să ne suim pe ei și să zburăm ca niște zmei! suspină Știrbu, cu adâncă părere de rău, în clipa când ne înghiți câmpia cenușie.

Și, îndată, Crivățul și ciulinii ne smulse unul de lângă celălalt. O clipă mai apoi nu mai eram decât două fantome, care galopam de ni se loveau burțile de pământ. Îl zăream din depărtare, cum se căznea să domolească

frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare și rotund, nu-mi dădea mai puțin de furcă, deoarece vântul sufla vijelios. Și nu era vorba să urmărești mii de ciulini dintr-o dată, ci, cât mai mult cu putință, unul și același, mai ales că cei frumoși erau rari. Înarmați cu prăjini ușoare, cu un cârlig în vârf, retezam avântul arbuștilor noștri zburători, îndată ce-și manifestau dorința să ne semene pe drum. Câteodată eram siliți să-i oprim, ca să ne tragem răsuflarea.

Mai lung în picioare decât tovarășul meu, credeam că l-am întrecut cu un kilometru, când primele raze ale soarelui își aruncară flăcările de purpură pe marea harababură a Bărăganului. Atunci îmi ridicai ciulinul în vârful prăjinii și mă urcai pe o movilă, de unde-l zării, la marginea pustietății, pe moș Năstase care se încăpățâna să ceară unei pășuni măturată de Crivăț încă o zi de păscut pentru turma sa.

Numaidecât apăru Știrbu, urmat, din loc în loc, de un cârd de tovarăși, majoritatea gâfâind. Abia răsăreau din marea de ciulini care se rostogolea împreună cu copiii. Din când în când, și unii și alții se confundau, neputând să deosebești care ghemotoc era ciulin și care copil, până ce o căciulă țuguiată, două brațe și un băț micuț ieșeau la iveală, ridicându-se deodată în sus, agitându-se pe picioare ca niște pelicani. Apoi, din nou, Crivățul îi făcea otova.

Îmi reluai galopul, înainte de sosirea lor.

Când, o oră mai târziu, mă ajunseră la cel de-al doilea popas, numărul lor se micșorase la jumătate. Satul, conacul Duducăi – nici urmă la orizont. Bărăgan nesfârșit… Ciulini, care alergau șuierând în aerul limpede… Purcoaie de mărăcini, urmându-și mersul lor șchiopătând… Corbi rătăciți… Șir nesfârșit de coline, în care căutam pe cea mai mare ca să ne adăpostim. Eram șase. Doi, în picioare goale, sângerau jalnic. Se lipsiră să înainteze dincolo de acest popas, oferindu-ne cu dărnicie proviziile lor de mămăligă și praz. Știrbu îi răsplăti cu felii de pâine, și făcură calea-ntoarsă, puțin cam întristați.

Urmă o masă în patru, din cele mai de invidiat. Niciodată mămăliga și prazul cu sare nu cunoscură guri mai mâncăcioase; nici plăcinta cu unt și brânză n-a fost prețuită vreodată ca feliile de pâine pe care Știrbu ni le împărți generos, în loc de prăjituri. Era așa de bună pâinea asta, că ceilalți doi tovarăși mai cerură încă o felie.

— Vă dau ce a mai rămas, făcu Știrbu, dacă vă schimbați opincile cu ale noastre.

Într-adevăr, ale lor erau aproape noi, în vreme ce ale noastre aveau găuri în talpă.

— Voi nici n-o să mergeți prea departe, le explică prietenul meu… în timp ce eu și Matache… Dumnezeu știe!…

Cei doi se priviră, șovăitori.

— E prea scumpă… îndrăzni unul din ei.

— Cum prea scumpă? strigă Știrbu.

Și arătându-le vânătăile de pe față:

— Ia uite cât m-a costat pâinea asta!

Unul din ei păru convins, dar:

— O să ne mai dai pe deasupra patru nasturi de sidef! adăugă, în timp ce-și scotea opincile, odată cu celălalt, în numele căruia vorbea.

Le-am dat nasturii de sidef, restul de pâine și opincile noastre găurite. Ne încălțarăm cu ale lor, apoi:

— E rândul nostru, acum, să ne dați o bucățică de pâine! insinuă Știrbu. Am uitat să ne facem gălușca[34].

Neglijența noastră îi înlemni o clipă, pe cei doi, dar, prieteni cumsecade, primiră sacrificiul. Ne făcurăm toți câte o gălușcă și o băgarăm sub căciulă, ca s-o mâncăm la primul popas.

---

[34] Gălușca este ultimul dumicat de pâine sau de covrig, pe care copiii noștri de la țară, după ce l-au mestecat, nu-l înghit, ci-l scot din gură sub formă de de cocoloș, și-l pun deoparte, rezervându-și plăcerea de-a-l „mânca a doua oară” (n.a.).

Și dând drumul ciulinilor noștri, ne avântarăm, urlând împreună cu vântul:

Vira la Porfira.
Șapte galbeni lira!

VIII

Niciun popas în patru. După un kilometru de mers, cei doi camarazi sângerară în talpă, așa că am rămas singuri. Mai răbdător, cel care negustorise schimbul opincilor voia s-o întindă mai departe, dar celălalt, părăsindu-și ciulinul, se agățase de haina prietenului său și plângea. Din cauza asta primi o palmă peste căciulă, care-i turti gălușca. Sărmanul o adună numaidecât, de prin păr și fundul căciulii și o mâncă, printre lacrimi.

Cum era stăpânul unei prețioase cutii de chibrituri, Știrbu se oferi s-o răscumpere pe doi nasturi de sidef.

— Ba pe trei!

— Bine! fie și trei!

Așa că cea de-a doua afacere bună fu făcută datorită nasturilor de sidef, după care ne înnebuneam cu toții, deoarece erau prea rari și foarte frumoși. Prețuiau cât zece din cei de tinichea. Ca să ți-i procuri nu erau decât două căi: să-i tai de pe la rochiile din casă, cu prețul unor teribile chelfăneli sau să-i câștigi la jocul de nasturi, de pildă, ca Știrbu care era proprietarul aproape al tuturor nasturilor de sidef din sat. Un al treilea mijloc, cam umilitor, era să-ți schimbi opincile bune pe altele jerpelite sau să-ți dai cutia de chibrituri, marfă orășenească, mai rară și mai însemnată decât pâinea, căci copilul de țăran care nu poate să-și aprindă focul în mărăciniș e tot așa de nenorocit ca un vânător fără gloanțe. Iată de ce Știrbu avu bunătatea să lase tovarășilor câteva bețe de chibrituri, precum și o bucățică de scărpiniș. După asta, ne despărțirăm.

Se înapoiară acasă șchiopătând, cu fața în bătaia Crivățului, care aproape îi da pe spate, îi privirăm până ce dispărură.

Atunci Bărăganul ne păru și mai pustiu.

Rămăsesem cu adevărat singuri; doi copii. Așteptam ca tovarășul

meu să spună ceva, să-și reia mersul, dar și el aștepta de la mine. Ședeam pironiți acolo, cu umerii împotriva vântului, cu un picior pe prăjina care ne ținea ciulinul, fiecare ferindu-se să privească în ochii celuilalt. Cercetam mai degrabă zarea care ne înghițise tovarășii de drum.

Era mai cuminte să-i urmăm?

Mă întrebam, cu inima grea, când îl văzui pe Știrbu scoțându-și căciula, luând din fundul ei gălușca și mușcând încet din ea, degustând-o. Văzându-l, scosei, la rândul meu, căciula…

Dar n-avusei vreme să iau gălușca: o pală furioasă de vânt ne luă ciulinii și căciulele!

Îi răspunserăm cu strigăte de bucurie. Și goana reîncepu și mai frumoasă.

În felul acesta, destinul împinge pașii omului.

*

Alergarăm toată ziua, lungă și bogată ca o viață, plină de soare, de pământ, de cer și de Crivăț. Seara se umplu de bezne nepătrunse, prinzându-ne în plină pustietate. Atunci ni se făcu frică, dar ne ferirăm s-o mărturisim, fiecare voind să pară mai viteaz în ochii celuilalt.

— Nu există strigoi, Matache, poți fi liniștit! rosti Știrbu privind în jur.

— Știu, nu sunt pe aici. Poate prin cimitire…

— Nici acolo. Am fost într-o noapte…

Și după ce se închină de trei ori, spuse:

— Trebuie să te închini, totuși.

Mă închinai, mulțumit.

Ne oprisem ca să poposim într-o vâlcea plină de mărăcini, unde era mai întuneric ca peste tot. Acolo, feriți de Crivăț, aprinserăm un foc

strașnic și ne hotărârăm să petrecem noaptea. Știrbu scoase merindele din buzunare, dar dogoarea focului și oboseala ne birui numaidecât. Brațele împreunate refuzară să ducă mâncarea la gură. Căscatul ne rupea fălcile. Și ne răsturnarăm unul peste altul, cu ochii plini de vâlvătaia focului, înconjurați de noaptea neagră. Cu această imagine mă lăsai furat de somn, care n-avea să țină până dimineața.

În timpul nopții, o pală de vânt aruncase cenușă amestecată cu jeratic peste leasa de mărăcini, ciulini și tufăriș, îngrămădiți de când lumea în vâlcea și-i dăduse foc. Ne trezirăm năluciți în fața flăcărilor care se urcau la cer. Dogoarea lor puternică ne sili să ne refugiem pe marginea vâlcelei, unde am moțăit o veșnicie cu fața spre foc, iar cu spatele spre Bărăganul negru, când un galop năpraznic zgudui pământul și măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul văii unde focul trăgea să moară.

Inima îmi bătea să se spargă. Fața lui Știrbu era ca de mort. Amuțiți amândoi, zadarnic ne întrebam din priviri asupra galopului de adineauri. Mi-era frică să-mi aud glasul. Vreme îndelungată, în mijlocul tăcerii, fiece trosnet de crăci mistuite de foc ne săgeta dureros trupurile împietrite de spaimă.

La un moment dat, tovarășul meu încercă să-mi spună ceva. Abia putu să-și miște buzele. Apoi, ultimele flăcări stingându-se, nu mai puturăm să ne privim în ochi, ceea ce ne mări groaza. Atunci ne îmbrățișarăm strâns de tot.

Era și vremea, căci din nou galopul fantastic dudui în noapte, atingând de data asta malul vâlcelei noastre.

Asta ținu până-n zori, când, istoviți, cu obrajii scăldați în lacrimi, aflarăm că toată spaima o datoram unui armăsar tânăr, scăpat de la vreun conac boieresc. Cutreiera Bărăganul în lung și lat, speriindu-se de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniștiți, am adormit iarăși ca doi îngeri prigoniți, trezindu-ne în bătaia orbitoare a razelor soarelui, biciuite fără încetare de Crivăț. O

foame de lup ne înghiți toate proviziile. Și viața ne reapăru așa cum e.

Plină de lumină și de urâțenie.

Îi cunoșteam din belșug lumina. Despre urâțenia ei, nu știam mare lucru, în dimineața aceea; dar două detunături de carabină, care răsunară în clipa când voiam să părăsim vâlceaua, aveau să-mi arate numaidecât cruzimea omului. Eram totuși departe de-a ghici drama, care se petrecu fulgerător.

— Trebuie să fie niște vânători! spusei, auzind detunăturile.

— Desigur! întări Știrbu.

Și cățărându-se până la marginea colinei, aruncă o privire pe Bărăgan. Se trase înapoi, înspăimântat:

— Doi jandarmi aplecați deasupra unui om pe care l-au omorât! gemu el.

Ne traserăm repede înapoia colinei, pitindu-ne în mărăciniș. De acolo îi văzurăm pe jandarmi cum târau fiecare de câte o mână corpul celui împușcat, drept spre vâlcea, unde-l rostogoliră cu o lovitură de cizmă. La vederea cenușei proaspete, unul din ei spuse:

— Vreun păstor și-a petrecut noaptea aici!

Și se depărtară liniștiți, în pas milităresc, cu carabinele la umăr.

Când dispărură la orizont alergarăm să-l vedem pe cel împușcat. Un țăran tânăr, în zdrențe. Zăcea cu fața la cerul strălucitor, cu brațele desfăcute, picioarele rășchirate, figura încremenită. Încheieturile mâinilor îi erau vinete, ceea ce dovedea că purtase cătușe strânse tare.

Știrbu, care sta în picioare la căpătâiul mortului, deodată se aplecă pe vine și îi deschise pleoapele:

— Are ochii verzi!… rosti el.

Apoi, ridicându-se:

— Să fugim până nu vine procurorul!

Tovarășul meu se temea de procuror, ca toți țăranii; pe Bărăgan, însă, hultanul înlocuiește parchetul.

Nu mai aveam nici ciulinii și nici prăjinile noastre; deoarece focul le mistuise. N-aveam nici măcar poftă să alergăm după alți ciulini, pe care Crivățul îi rostogolea neîncetat în jurul nostru.

Cu brațele bălăbăninde, mergeam tăcuți, împinși de vânt. Câteodată puneam rămășag „pe cel care va merge mai mult timp cu ochii închiși”, jurându-ne să nu ne tragem pe sfoară, ceea ce totuși nu făceam și ne împiedica să ne plictisim. Apoi, silueta unei case se ivi în zare: era gara Ciulnița, inima Bărăganului. Din depărtare, semăna cu o baracă părăsită în pustiu, așezată pe nesfârșite traverse negre. Câțiva copaci pipernciți o făceau și mai singuratică. Șeful gării alerga cât îl țineau picioarele, după un câine care fugărea o găină. O femeie, cu poalele ridicate de vânt, se căznea să-și întindă rufele.

Ocolirăm această gospodărie, hărțuită de Bărăgan și ne îndreptarăm spre cârciuma gării, mai primitoare cu desculții decât „cei care poartă haina statului”.

Cârciumarul, un țăran voinic, bun, ne primi mai bine decât ne așteptam. Îi mărturisirăm că plecasem de-acasă odată cu ciulinii și, fără să ne dojenească, ne ospătă cu pâine, slănină și chiar limonadă. În loc să ne descoasă, se mulțumi să ne întrebe din ce parte veneam.

— Dinspre Hagieni, spusei.

Și atât.

Dar, puțin după aceea, se ivi un lampagiu de la gară, care ne hărțui cu întrebările și amenințările: Cine eram? De ce fugisem de-acasă? Unde mergeam?

— Ar trebui să fiți dați pe mâna jandarmului! conchise.

— Lasă copiii în pace! se răsti cârciumarul. Nu ești tata și nici însurat:

habar n-ai, deci.

Lampagiul tăcu imediat. Ceru, apoi, un „păhărel”, care-i fu refuzat, scurt: ioc! Și cârciumarul începu să citească un ziar.

În clipa aceea se petrecu ceva îngrozitor: o țărancă tânără, plină de praf, cu picioarele însângerate și fața murdară, se ivi în pragul cârciumii și, sprijinindu-se de pervaz, strigă, cu o voce răgușită de plâns:

— Creștinilor!… Nu cumva ați văzut doi jandarmi ducând un țăran în lanțuri?

Știrbu tresări, înfiorat:

— N-am văzut nimic! răspunse, ca scos din minți.

Femeia dispăru numaidecât, în goană.

Lampagiul se întoarse către prietenul meu, îl cercetă cu o privire necruțătoare, și-i zise:

— Răspunsul tău pripit, îmi dovedește…

— Ți-am spus să lași copiii în pace! i-o reteză cârciumarul. Ai băut peste măsură în dimineața asta. Hai! cară-te de aici…

Plecă.

După ce sărutarăm mâna cârciumarului, găsirăm că e mai cuminte s-o ștergem și noi.

În stație, un tren de marfă, care se îndrepta spre București, făcea un zgomot asurzitor de fierărie. Așa ceva nu văzusem pe Bărăgan. Și tot uitându-ne la nenumăratele lui manevre, ni se năzări gândul să ne agățăm de el la plecare.

— Am auzit că merge ca vântul! îmi șopti Știrbu. Ce minunat trebuie să fie!

Și, într-adevăr, fu minunat.

Ascunși într-un vagon cu lemne de construcție, trenul ne duse, fără oprire, la Lehliu. Pe drum, ieșirăm din ascunzătoare ca să privim regiunea, și în câteva ceasuri văzurăm atâtea lucruri că ne-ar fi trebuit un an să le cunoaștem. Mai ales: țărani care își arau pământurile țelinoase și-

și băteau femeile și vitele de muncă. Alții, cu încărcătura răsturnată din pricina drumurilor rele, cu carele sfărâmate, erau nevoiți să se descurce singuri, în mijlocul câmpurilor, departe de orice așezare omenească.

Către sfârșitul drumului, dădu peste noi un frânar. Nu ne făcu nimic. Instalat în cabina sa, din vagonul din fața noastră, începu deodată să cânte din fluier. Cântecul său ne atrase. Ne apropiarăm mai întâi cu teamă. Apoi, deoarece ne zâmbea prietenos, venirăm să-l ascultăm mai aproape.

Era un om în vârstă și părea să fie un visător. Scuipa, din când în când, între degete, umezea găurile fluierului și cânta doine, încruntând sprâncenele.

Cu puțin înainte de-a intra în gara Lehliu, cântă melodia, atât de dragă tatei și mie:

Au plecat olteni la coasă…

Am plâns mult, cu fața între mâini.

Sosind la Lehliu, frânarul ne spuse:

— Ei, v-ați distrat bine? Acum așteptați oleacă: îndată o să treacă un tren mixt spre Ciulnița. O să vorbesc cu un ceferist să vă ducă acasă.

— Dar, nu suntem din Ciulnița și n-avem poftă de mers acasă! strigă Știrbu.

— A-a-a-ah! Asta-i altă poveste. De unde sunteți, deci și încotro vă duceți?

— Suntem dinspre Hagieni și am plecat să vedem lumea!

— Să vedeți lumea? Asta-i grav… Și, după cât văd, se pare că nu glumiți… Haideți cu mine!

— N-o să ne dai pe mâna jandarmilor?

— Să mă ferească Dumnezeu!… Și eu sunt unul dintre cei care vor să

vadă lumea și am plecat mai de tânăr decât voi. Așa că tare aș vrea să vă pot fi de folos; sunt sigur că n-ați șters-o de-acasă de prea mare huzur: „Câinele nu fuge de codru, ci de ciomag”.

Lipsi o clipă, se reîntoarse îngrijorat și împreună cu noi se îndreptă spre un han de lângă gară, unde staționau numeroase căruțe țărănești. Acolo, soarta noastră se hotărî de la sine și într-un chip cu totul neașteptat.

Hanul era ticsit cu țărani care se înapoiau de la un târg mare. Îndată ce pășirăm înăuntru, privirea lui Știrbu se încrucișă cu a unui țăran tânăr, care consuma în fundul sălii, în tovărășia unei femei frumoase.

O clipă rămaseră așa, fermecați de propria lor privire, apoi tânărul își dădu o palmă peste șold și strigă cu o voce care atrase atenția tuturor mușteriilor.

— Mai repede m-aș fi așteptat la moarte, decât să te văd aici, Ionele! Fă-te încoa’!

Ionel (care nu era altul decât Știrbu) se apropie sfios, sărută mâna dreaptă a omului și începu să plângă, pe înfundate.

— Nu mai plânge! spuse celălalt. Uite-o pe Lina, nevastă-mea.

Apoi, adresându-se tovarășei sale, adăugă:

— Închipuiește-ți… E fratele meu!

Ionel sărută, de asemeni, mâna femeii care-l îmbrățișă, îl mângâie și-i conteni lacrimile.

— Cine sunt însoțitorii tăi? îl întrebă fratele său.

— Pe legea mea! răspunse frânarul, cât despre mine nu mai am ce căuta aici, de vreme ce și-a regăsit neamurile… Pot însă să ciocnesc un pahar în sănătatea celor de față.

Luarăm loc la masă. Puțin mai apoi, isprava noastră era cunoscută de toți.

IX

Povestea ciulinilor! strigă fratele lui Ionel, cu fața întunecată. Asta nu-i vina copiilor și nici a părinților! Țara întreagă, de la Dorohoi la Vârciorova, nu-i decât un Bărăgan, pe care se plimbă, cu biciul în mână, ciulinii în altfel veninoși. E vorba de acei ciulini care trebuie stârpiți, dacă nu vrei să vezi, printre alte nenorociri, fugindu-ți copiii de-acasă și luând-o razna prin lume!

— Vorbești prea tare, mă Costache! îi șopti nevastă-sa, uitându-se speriată în jur. Nu crezi că e vremea să plecăm? Caii s-au odihnit destul.

Costache se ridică, plin de sănătate, vânjos, tare oacheș la față. Ochii îi scăpărau de mânie.

— Haide!

Apoi, punându-și o mână pe capul meu, îmi spuse cu duioșie:

— Vii și tu cu noi în Vlașca? Și acolo, ciulinii iau locul cel mai bun la soare… Dar, cel puțin, o să te învăț ca și pe Ionel, meseria de rotar. O să construiți și voi într-o zi căruțe pentru țărani și o să vă duceți să le vindeți la târg, ca mine. Și o să cunoașteți țara și durerile ei.

Plecai deci cu Costache, cu nevasta lui și cu Ionel, în județul Vlașca.

Comuna se chema *Trei Sate*. Sosirăm acolo într-o după-amiază posomorâtă, rece, ploioasă, rupți de oboseală și uzi până la os, în ciuda sacului cu care ne acoperisem fiecare capul și spinarea. Înnoptase. Îndată pricepui de unde venea numele de *Trei Sate*. Era în realitate o înmănunchere de trei cătune despărțite prin două gârle, care se împreunau drept în fața primăriei.

Comună săracă! Casele, acoperite cu stuf putred, se îngropau în

pământ. Garduri dărăpănate, împletite din mărăcini, le împrejmuiau fără să le apere de nepoftiți.

La intrarea în sat, nu ne întâmpinară, cum e obiceiul, haitele de câini furioși. Le auzeam lătratul răgușit, ieșit de sub clăile de fân, teșite de ploi.

Și iată-ne, în sfârșit, la casa lui Costache, proprietatea socrului său, Toma rotarul, meșteșugar vestit. Așezată pe malul uneia din cele două gârle, era alcătuită dintr-un șir lung de încăperi, unite cu atelierele de fierărie și caretărie. Sosirea noastră fu salutată cu un tărăboi asurzitor: curtea mare, plină de noroi, și cufundată în beznă, răsuna de strigătele bărbaților și femeilor, de gălăgia copiilor și urletele câinilor, înnebuniți de bucurie. Cei mari se sărutau. Copiii se vânturau prin căruță. Câinii săreau pe noi și ne umpleau de bale. Îndată, atenția familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da', voi cine sunteți? ne întrebară cei patru ucenici rotari.

Știrbu le răspunse:

— Eu sunt Ionel, fratele lui nea Costache. El e ca și fratele meu și-l cheamă Matache.

— De unde sunteți?

— Din Ialomița.

— Și o să rămâneți la noi?

— Da! O să învățăm să facem căruțe pentru țărani și o să ne ducem la târg cu ele, ca nenea Costache.

— Până atunci o să curgă apă multă pe gârlă! glumi unul dintre ucenici.

Mă uitai la focul minunat din cușnița fierăriei, ușor ațipit, în timp ce intram, claie peste grămadă, cu liota de câini după noi, într-o tindă mare unde puteau să încapă neînghesuite douăsprezece persoane. Bunica izgoni, îndată, câinii afară, furioasă de îndrăzneala lor.

„Bunica" era numită așa, fiindcă alinta un prichindel de trei ani, singurul copil al tinerei perechi. Încolo, deloc bătrână, nevasta lui moș

Toma părea să fie stăpâna întregii case, deoarece la ea te adresai pentru orice. O găsirăm stând în fața vetrei, cu copilul în poală, povestindu-i unul din nesfârșitele basme, pe care-l modifica după închipuirea ei:

— …Și Zmeul cel rău strigă iarăși: „Un tăciune și un cărbune taci, băiete, nu mai spune!” Atunci Făt-Frumos zicea: „Un tăciune și un cărbune, spune, băiete, spune”.

Piciul o întrerupea:

— Da’ de ce Făt-Frumos nu-l omola pe zmeu?

— Pentru că atunci basmul s-ar sfârși și maica-mare n-ar mai avea ce să povestească lui Pătruț! îi răspunse Costache, tatăl său, care se apropie să-l sărute și să-i dea un maimuțoi frumos, cumpărat de la târg.

Apoi, aplecându-se la urechea soacră-si:

— Cum îi merge Tudoriții?

— O ține într-una cu plânsul!… O fată frumoasă ca ea! Ai zice că nu mai sunt alți flăcăi pe lume!

— Dumneata știi că asta nu-i la comandă…

Pricepui că se mai afla în casă o fată frumoasă, care nu ieșise în întâmpinarea noastră și că plângea, fiindcă fusese părăsită. Aflai îndată toată povestea, căci, ducându-ne în fierărie să ne cunoaștem mai pe îndelete, ucenicii ne povestiră totul din fir-a-păr. Știrbu fu acela care începu să-i descoasă, cu șiretenie:

— Cunoaștem așadar, pe toți de aici, afară de Tudorița. O fi bolnavă…

Nu trebui să stăruie.

— Nu, nu-i bolnavă! strigă un roșcovan vorbăreț. Plânge pe ascuns, fiindcă Tănase, care trebuia s-o ia de nevastă, se însoară cu una Stana, o târâtură, care e acum ibovnica boierului nostru. E chiar însărcinată cu el. Bietul Tănase are multe guri de hrănit: părinți bătrâni și frați mai mici. Sunt datori vânduți boierului care le „iartă” toate datoriile, numai dacă Tănase o să se însoare cu Stana, „ca să-i spele rușinea”. Le-a dat chiar

pământ și vite. E o adevărată pacoste pe capul lui Tănase, care-i un băiat de treabă. Și el este nenorocit, dar nu poate să facă altfel. Iată de ce Tudorița stă ascunsă și plânge toată ziulica.

*

Seara, socotind „gurile” adunate în jurul mesei lui moș Toma, văzui că se puteau măsura cu cele care cereau de mâncare lui Tănase: eram doisprezece. Împreună cu Tudorița, care era rugată cu glas tare să vie la masă, deveneam treisprezece, plus gurița lui Pătruț. Deoarece moș Toma mai avea și un ginere, Dinu, care se însurase cu a doua fată a lui, Maria, și era rotar. Totul făcea laolaltă o singură gospodărie cu trei familii înhămate la aceeași treabă, care nu pricopsea însă pe nimeni. Dimpotrivă, lipsa slugilor și a brațelor de muncă, precum și economia crâncenă care domnea în casă dovedeau că întreaga gospodărie trăia mai degrabă strâmtorată. Așa că prețuii, cum putui mai bine, sacrificiul pe care acești oameni cumsecade îl făceau, primindu-ne pe mine și Ionel, fără strâmbături.

— Acolo unde mănâncă doisprezece, pot să mănânce și paisprezece, conchise bunica, după ce discutaseră laolaltă problema sosirii noastre neașteptate.

— Și, apoi, e atâta de făcut pe lângă casă! adăugă Costache. Vitele, atelierele, gospodăria. Își vor câștiga cu prisosință îmbucătura, fără să vorbim de folosul ce-l vor avea, peste câțiva ani, știind o meserie. Ce vreți?! Nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde rătăceau ca să cunoască lumea. Nu te poți purta așa nici cu un câine, fir-ar a dracului de țară de ciocoi!

Costache se lăsă luat de mânie:

— Iată povestea adevărată a ciulinilor! Ciulinii-ciocoi! Ciulinii-

călăi!… Lepra atotputernică care suge țara noastră prea răbdătoare, devenită un imens Bărăgan!… Mă întreb pentru a mia oară: cum se face că cojanul nu simte înțepătura acestor ciulini, care-i năvălesc în tindă, i se cațără pe spinare și-i sug ultima picătură de sânge? Cum se face că nu i se urcă turbarea la cap și nu dă foc acestei ierbi rele, care-l izgonește din propriul său bordei?

Până atunci, n-auzisem pe nimeni vorbind astfel și fremătam de mulțumire.

Toți gândeau la fel, căci niciunul nu se arătă contrariat. Părinții, împovărați de griji, păreau că de mult sunt încredințați de asta. Dinu, un blond cu privirea puțin prostită și cu apucături stângace, asculta cu o nepăsare întunecată. Era, de altfel, prea tânăr și nu prea dezghețat, ceea ce se vedea cât de colo. Cât despre cele două neveste tinere, Lina și Maria, rămăseseră liniștite, fiecare privindu-și drăgăstos bărbatul.

Cei patru ucenici participau cu interes la discuție. Șopteau cuvinte de neînțeles pentru urechile celor mari; roșcovanul, mai ales, părea un drac, așa mic cum era. Îl chema Ilie și n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalți trei, doi ajunseseră pe jumătate lucrători. Ultimul era un mâncău, care vorbea puțin și alerga cât un cal. Tuspatru păreau foarte legați de casă. Îl iubeau îndeosebi pe Costache, pe care-l numeau „stâlpul gospodăriei”. Din pricina asta îi sorbiră cuvintele și-i împărțiră mânia.

Se mai afla încă cineva, care-l înțelesese și aprobase pe Costache: Tudorița. Nu ne așteptam s-o vedem în seara aceea, dar o ușă se deschise încetișor și apăru o tânără plăpândă, cu ochii mari, trași, gura ca o cireașă, privirea îndrăzneață, sclipitor de curată și aproape cochet îmbrăcată. Spuse un bună seara hotărât, trecându-și mâna prin bogatu-i păr negru, aruncă o privire spre noi, cei proaspăt veniți și se duse de se așeză între tatăl său și muică-sa. Apoi, cu revolta-n glas, rosti:

— Ai dreptate, nene Costache, că vrei să dai foc acestor cuiburi de năpârci care otrăvesc țara! Dacă acea zi o să vie, poți să te bizui pe

mine!…

Cât era de frumoasă la vedere Tudorița în acel moment! Și, dacă e adevărat că un băiat, care n-a împlinit încă cincisprezece ani, poate să se îndrăgostească de o fată mai mare ca el, ei bine! din clipa aceea fusei robul Tudoriței!

Moș Toma o cuprinse după mijloc și o atrase lângă sine:

— Nu trebuie să fii atât de mânioasă! Totul trece, chiar dragostea înșelată. Și apoi, Tănase nu e demn de tine…

— Ba nu! e demn de mine! Îi iert totul; dar, de azi încolo, știu ce trebuie să fac, pe cine să urăsc! Și credeți-mă, sper să ard partea mea de ciulini: pișcătura lor am simțit-o…

Mama făcu semn celorlalți să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina și Maria își culcară capul pe umerii bărbaților lor și închiseră ochii. Tudorița, văzându-le, întrebă cu tristețe:

— Și eu? Se află oare vreun umăr iubit pe care să-mi culc capul?

În seara aceea, plecarăm fiecare la culcare, cu inima împovărată…

X

După vremea rea, care ținuse toată săptămâna călătoriei noastre, soarele se încinse câteva zile și *Trei Sate* se hotărî să-și culeagă porumbul. Fiecare familie își părăsi îndeletnicirile obișnuite, și comuna întreagă – bărbați, femei, copii, bătrâni, vite, câini, pisici și chiar și câțiva purceluși – năvăli la câmp… Spre propriile lor ogoare, acei, puțini la număr, care le aveau și care se puteau lipsi de pământul boierului. Spre holdele boierului, *mai întâi*, acei nenumărați „săraci lipiți pământului”, care semănau pe ogoarele cedate cu învoială de stăpân. Și una din aceste învoieli era ca recoltele boierului să fie culese cele dintâi.

Priveliștea culesului nu era lipsită nici de tristețe, nici de veselie. Întâi de tristețe, fiindcă anul fusese secetos; porumbiștea, care de obicei putea ascunde un cal, lăsa să se vadă capetele culegătorilor. Cât despre știuleți, despre boabe, țăranii le categoriseau ofticoase și se arătau tare nemulțumiți:

— Nu numai că n-o să putem vinde nimic și n-o să ne scoatem din datorii, dar n-o să ne ajungă mălaiul nici până la postul cel mare! O să crăpăm de foame în iarna asta! Și vitele, odată cu noi!

Cu fața schimonosită de grijă, cojanul cântărea în mână știuleții, îi privea îndelung, îi mirosea, se văicărea. Erau niște bieți nevoiași vlăscenii ăștia, la fel cu ialomițenii noștri: slabi, cu pielea întinsă pe os, fruntea încrețită înainte de vreme, privirea ștearsă, nerași cu săptămânile.

Pe cămășile care le atârnau până la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonii li-erau un maldăr de zdrențe. Cu picioarele și capul gol, ca niște cerșetori, mi-era milă de ei, de parcă ar fi fost toți neam cu mine. Femeile lor, la treizeci de ani, păreau bătrâne. Din cauza muncii câmpului, pe care trebuia s-o facă fără răgaz, cele care-și alăptau copilul îl lăsau în seama unui frățior, în mijlocul porumbiștei, unde plângea până se înăbușea. Câinii veneau de le rodeau scutecele murdare și le lingeau

fețele. Atunci, cel mai mare apuca pruncul de o mână și pleca în căutarea mamei, târându-l prin țărână, ca pe un pachet, spunându-i:

— Uite mama! Uite mama!

Nu, nu era deloc veselă viața celor însurați. Tinerețea, în schimb, petrecea ca la nuntă. Strigăte, cântece, râsete, sărutări, pozne, bluze roșii ca focul, galbene ca lămâia, albastre-verzi, căruțe pline cu știuleți de porumb și peste toate soarele strălucitor. Sub priviri, aprinse de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltându-și sânii ascuțiți. Flăcăii alergau cu mai mult folos, strivind sânii ascuțiți ai fetelor de piepturile lor viguroase. Ele se smuceau ca să se simtă cât mai bine și protestau, de ochii mamelor, care nu erau mulțumite, dar, ce-are a face!

Câinii și pisicile vânau șoareci, care țâșneau de pretutindeni. Purceluși zburdalnici, cu jujeul la gât, fugeau cu un știulete de porumb în gură și codița încovrigată. Singure vitele de muncă, la fel cu oamenii însurați, nu luau parte la veselia culesului: rumegau nepăsătoare, același pai uscat și aceeași melancolie, așteptând ceasul când vor fi înhămate.

*

Pe ogorul lui moș Toma domnea aproape aceeași nepăsare, din pricină că acolo se aflau oameni însurați. Iar Tudorița, deși nu era măritată, trecea printr-o mare suferință, îmbrăcată cu o bluză și o fustă cu desene mari, în culori vii, cu tulpan alb ca zăpada pe cap, culegea știuleții, de parcă era o mașină, fără să scape vreunul, ca o bună muncitoare. Coșurile se umpleau văzând cu ochii. Le răsturnau în car, unde porumbul scânteia în soare ca aurul. Știuleții care nu erau destul de uscați, erau legați doi câte doi, cu ajutorul propriilor lor pănușe împletite și-i atârnau până și pe coarnele boilor, în clipa plecării spre sat.

Îmi plăcea mult să stau lângă Tudorița, pentru care m-aș fi aruncat și

în foc, dacă asta i-ar fi micșorat suferința. La rândul ei, înțelegând devotamentul meu de câine, îi făcea plăcere să mă aibă alături.

— Îți sunt dragă, Matache? Tu crezi că da. Cu atât mai bine pentru mine. Mă simt atât de singură!

— Dar ce aș putea să-ți urez, Tudorițo?

— Să crape Stana, sau lumea să se facă scrum!

Era foarte greu să vezi îndeplinindu-se o atare urare, deoarece rivala ei arăta ca un bujor și țopăia ca o juncană, aproape de noi, în lanul boierului. Cât privește lumea, pe care Tudorița o voia arsă scrum, lumea asta arăta mai abitir decât Stana. O vedeai în frumosul conac construit tot numai în lemn de stejar și cărămidă, cocoțat pe coasta dealului ce domina satul; cu hambarele care gemeau de porumb, în ciuda secetei; cu grajdurile ticsite de vite; cu ograda furnicând de păsăret; cu numeroși argați care făceau naveta între holde și conac, în căruțe trase de vite bine hrănite. Nu prea avea poftă de scrum, lumea asta care-i răpise Tudoriței pe Tănase și o nenorocise.

Toată comuna împărtășea suferința Tudoriței și toți o urau pe Stana, nu atât pentru că se purta ca o târâtură, ci pentru că, protejată de puternicul ei amant, boierul, se ridicase din mizerie și devenise aproape o cucoană. Asta punea venin pe inima cumetrelor satului.

— Dar, spuneau ele, ca să se mai răcorească, asta nu-i aduce nicio fericire, căci Tănase n-o iubește deloc! Tănase e mort-copt după Tudorița!

Pe bună dreptate!

Într-o seară, în cârciuma lui moș Stoian, îl auzisem pe Tănase cântând o melodie, pe atunci la modă și care ai fi zis că-i făcută înadins pentru dânsul:

Vin'să te sărut pe gene,
Tudorițo nene!
Și pe ochi și pe sprâncene,

— Ia seama, Tănase, să nu te audă Stana! îi strigă moș Stoian.

— N-are decât! răspunse Tănase, șiret, prefăcându-se nepăsător, deși era adânc mâhnit de toată povestea asta.

— O să faci o partidă bună! glumi un țăran.

— Și p-ormă?… strigă Tănase, sărindu-i muștarul.

— Nimic… făcu celălalt, muindu-și vorba. Voiam să zic doar c-o să fii nenorocit.

— O să treacă și asta! O să treacă și asta, sufletele!

Tănase era temut în sat și chiar prin împrejurimi. Bea puțin, se mânia iute și bătea rău pe cine-i cădea sub mână. Totuși părea blând, judecându-l după ochii visători, gura zâmbitoare și gesturile domoale.

Într-o zi, avusei plăcerea să-i vorbesc. Era pe vremea „curatului” porumbului. Moș Toma avea o *machină*, mașină scumpă pe care nu orice sătean putea s-o cumpere. O împrumuta cu dragă inimă, căci suferea să vadă, spunea el, „în epoca mașinii, țăranii punând știuleții într-un sac și bătându-i apoi cu prăjinile, p-ormă să-i cure cu mâna, ca pe vremea lui Pasvante”.

Plecată de la dânsul, machina cutreiera dintr-o gospodărie într-alta și făcea înconjurul satului, ca o vestitoare a unor vremi mai bune. Ca s-o ferească de stricăciuni, moș Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge și să recomande țăranilor să n-o îndoape prea mult, nici să lase pe copii s-o învârtească în gol sau, mai ales, să bage înăuntru cuie. Ca să știe unde se află, se orienta după zgomot, căci mașini asemănătoare n-aveau decât popa și primarul, însă nu le împrumutau niciodată.

Așa că, într-o dimineață, moș Toma mă trimise să văd unde se afla machina și cum mergea. O descoperii la Tănase, „curând” din răsputeri și speriind găinile din bătătură. O soră de-a lui Tănase o alimenta cu grijă, doi frați învârteau, pe rând, manivela roții și un alt frate mai mic, înalt cât

o gheată, răcnea din răsputeri să-l lase să învârtească și el. Alți doi frați și două surori, așezați în jurul unei albii plină de știuleți, se distrau „curându-i” cu mâna. O altă soră robotea alături de maică-sa, în timp ce prâslea se răsfăța în brațele tatălui, care suferea de reumatism cronic, ceea ce nu-l împiedica să toarne la copii. Anu’ și găvanu’! (Alți trei feciori lucrau la Giurgiu.)

Bietul Tănase era cel mai mare din iepurărie. Muncea cât patru, la sosirea mea, plin de praf și broboane mari de sudoare.

— Sunteți numeroși!… îi spusei, ca să intru în vorbă.

— Da… la masă! Un sac de mălai la trei zile. Nu tot așa de repede îl și găsim!

Apoi:

— Tu ești ăla care ai plecat cu Ionel după ciulini!

— Da… Pe Bărăgan, crapi de foame.

— Peste tot e Bărăgan! Peste tot crapi de foame!

Trebuind să plec, mă însoți până la poartă:

— Spune-i lui moș Toma că mâine îi înapoiez mașina curățată, unsă, așa cum trebuie. Nimeni nu mai are nevoie de ea.

Apoi, încetișor de tot, adăugă:

— Spune-i, de asemeni, Tudoriței că n-am s-o uit!

*

Îmi îndeplinii dubla însărcinare, apoi ne afundarăm cu toții în mizeria animalică, care-i însăși viața țăranului român.

O toamnă nemiloasă se abătuse pe umerii noștri, înainte ca cineva să-și fi cărat măcar un maldăr de ciocani. Ploaia vijelioasă, amestecată cu grindină, prefăcuse totul într-o mocirlă înghețată. Gârlele deveniră fluvii. Câmpurile și satele fură înecate. Nici urmă de șosea… Baltă nesfârșită,

cât vedeai cu ochii.

Ferice, atunci, de cei care aveau cu ce să se încălzească și puteau sta înapoia ferestrelor, biciuite de vânt, apă și noroi! În *Trei Sate* nu se afla afară de țânci și infirmi, decât o duzină din acești prea fericiți. Toți ceilalți erau pe afară, de la copii până la bătrâni. Și viața lor n-avea nimic omenesc, în lupta pentru un pumn de mălai și o surcea de-aruncat în foc.

Sub un cer pământiu, de parcă ar fi sosit sfârșitul lumii, vedeai căruțele înaintând ca niște broaște țestoase peste câmpuri, peste drumuri, peste un pământ pe care Dumnezeu îl blestema cu toată vrăjmășia de care era în stare.

Căruțe deșălate; vite dehăinate; oameni de nerecunoscut; nutreț noroios; și de nicăieri nicio milă, nici din cer, nici de pe pământ!

Totuși, aveam nevoie de mila Domnului ca și de-a omului, deoarece carele se împotmoleau sau se răsturnau; vitele cădeau în genunchi și ne cereau îndurare; oamenii își snopeau animalele și se băteau între ei; ciocanii de porumb putrezeau în băltoace și trebuia să cari cocenii pe spinare de bărbat, pe spinare de femeie, pe spinare de copil; și acești bărbați, femei, copii nu erau decât un morman de țoale pline de noroi, de bulgări mari de pământ, care gâfâiau îmboldiți de inimi fără rost.

Aceștia erau țăranii români în toamna anului 1906.

XI

În popor, mizeria merge mână în mână cu beția.

Românul nu-i bețiv. Bea însă îndată ce devine nenorocit. Bea, mai ales, atunci când își simte „cuțitul intrat până la os”, cuțitul mizeriei. Atunci este de nerecunoscut. Din sfătos și bun, cum e din născare, se transformă într-o brută pe care nici crima n-o înspăimântă.

În toamna aceea n-a fost nicio crimă în *Trei Sate*, dar țăranii băură tot ce aveau și n-aveau. Niciodată n-am văzut un sat întreg năpustindu-se atât de deznădăjduit asupra alcoolului. De obicei, la noi, se bea numai duminica, începură să bea în fiecare zi, îndată ce se termină îngrozitorul cărat al ciocanilor.

Acest cărat al ciocanilor nimeni nu putea să-l uite. Și pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulți muriră, mai ales copii. Numeroși țărani își văzură vitele căzând în ham. Și, pe deasupra acestor nenorociri, colac peste pupăză, ciocanii de porumb mucezeau, putrezeau. Foamea devasta casele celor care-și puseseră nădejdea în porumb. Așa că nebunia îi cuprinse pe toți.

Către sfârșitul lui noiembrie, o delegație de țărani se duse la primar să-l roage să meargă cu ei la boier.

— Să ne împrumute și nouă nițel nutreț. Are berechet. În fiece săptămână vinde cu vagoanele din el.

Primarul, omul boierului, îi bruftui:

— Să vă împrumute! Să vă împrumute! Cum nu merge ceva, hop! la boier: „Să ne împrumute!” Ca și cum boierul ar fi Dumnezeu. Descurcați-vă și voi puțin, ce dracu’! Și să nu vă mai aud vorbind ce face boierul cu avutul lui! Dacă vinde nutreț, treaba lui!

Cojanii se duseră singuri la „curte”, dar boierul – alesul județului în parlament – plecase la București, chiar în noaptea aceea. Logofătul îi primi mai rău decât primarul: îi înjură grosolan și puse argații să-i

alunge. Știau acum la ce trebuiau să se aștepte din partea lor. De la Dumnezeu, de asemenea. Nu le mai rămânea decât alcoolul, marele consolator autorizat de Dumnezeu și legi. Doar alcoolul putea să satisfacă pe toată lumea, afară de femei.

Femeile ispășeau pentru toți: pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreț și chiar pentru vremea rea. În fiecare seară, pe ulițele întunecate și desfundate, puteai vedea o nevastă, o mamă, o soră, trăgând spre casă un țăran care se prăbușea la fiecare zece pași. Femeia îl urma în noroi și primea câțiva ghionți zdraveni. Alte lovituri zdravene o așteptau acasă.

A doua zi de dimineață, venea pocăința, căci omul, în fond, nu era o brută. Ajuta, atunci, la gospodărie, îngrijea de vite, căra apă și-și petrecea o bună parte din zi alegând ciocanii de porumb, arzându-i pe unii, pe alții uscându-i în vatră. Casele, de obicei curate, se transformau în grajduri, pline de noroi și mucegai până și pe masă.

— Nici în iad n-ar putea fi mai rău! se văicăreau femeile.

Oploșit lângă foc și cosându-și o opincă, omul răspundea:

— Ar trebui arse într-o zi toate conacele și chiar Bucureștii…

Dar asta n-o putea îndeplini singur și nici în ziua aceea. Putea, cel mult, să se ducă iarăși la cârciumă. Ceea ce și făcea înspre seară, când plictiseala, presimțirea unui viitor întunecat și câțiva vecini, tot așa de nenorociți ca și el, se opreau în fața casei sale și-i reaminteau ora dulcei consolări.

*

La moș Toma – sau la „caretași” cum se spunea – nu era mai mult belșug. E drept că foamea nu-i amenința, dar lipsa banilor pentru achitarea datoriilor era aceeași, mai ales în acest an secetos, când prea

puțini țărani fuseseră în stare să-și comande căruțe noi. Reparațiile de toamnă, numeroase altădată, mergeau prost acum. Așa că își frângeau mâinile, dând târcoale vitelor, flecărind și făcând floricele.

Moș Toma și cei doi gineri ai lui, deși cumpătați, se duceau totuși „ca să-și omoare vremea” la hanul lui moș Stoian, vecin cu fierăria. Femeile rămâneau acasă, mereu ocupate cu câte ceva. Iar noi, ucenicii, eram pretutindeni, amestecând puțină treabă cu multă hoinăreală. Adesea îmi plăcea să rămân singur, căci „un străin rămâne totdeauna un străin”, fie într-un sat, fie într-o familie. Când se supărau, îmi ziceau „iepure de nouă hotare”. Repetau, de asemenea, oricui „povestea ciulinilor”.

— Ciulinii ni l-au adus peșcheș!

Cuvinte rostite fără răutate, care făceau totuși rău. Eram un copil „strâns din milă de pe drum”. Lucru nu prea plăcut să-l auzi, atunci când ai cincisprezece ani – și ai înghițit destulă amărăciune. Toate astea se strâng la inimă, care se umple adesea, și-ți vine atunci să plângi, aducându-ți aminte de micuțul bordei de la Lăteni, de mama moartă și de tatăl pierdut în lume.

Știrbu era desigur la ai lui, așa că mă uita și se depărta încetul cu încetul de mine. În schimb, câștigai inima Tudoriței, fiindcă era singură în nenorocire. Devenii confidentul celor mai fierbinți lacrimi ale ei, vărsate din belșug, din pricina lui Tănase, care se însurase cu Stana, în ciuda crâmpeiului de nădejde ce nutrise.

Nuntă „rușinoasă” spunea satul, cu toată prezența „Domnului Administrator”, nun fără voie al noilor căsătoriți. La nuntă puteai să numeri pe degete țăranii simpatici boierului, fruntașii satului, singurii care nu duceau lipsă de nimic. În total, vreo doisprezece.

În clipa când nunta ieșea din biserică, câteva voci din mulțime reamintiră Stanei legăturile vinovate cu călăul satului și un ștrengar bătu toba într-o oală spartă.

Mă aflam, în duminica aceea, printre cei care voiau să-l vadă pe

Tănase alături de femeia despre care se spunea că e o târâtură. Sărmanul, era de plâns, pământiu la față, neîndrăznind să se uite la nimeni. Fu mai de plâns a doua zi, luni dimineață. Eu și Costache ne aflam în fierărie, de unde îl văzurăm pe Tănase, în haine de ginere, îndreptându-se spre cârciumă. Trecu prin fața noastră cu capul în jos, fără să scoată o vorbă. Și totuși ne iubea. Costache era cel mai bun prieten al său.

— Nu ne-a văzut, spuse Costache. Trebuie să fie tare nenorocit. Hai după el!

Cârciuma era goală. În odaia din dosul prăvăliei moș Stoian și Tănase, amândoi în picioare, dădeau păhărelele pe gât, fără o vorbă. Mă retrasei într-un colț, cu o pisică în brațe, ca să nu-i stânjenesc, dar multă vreme nu deschiseră gura. Tănase era atât de roșu, că-ți da fiori. Apoi, îl văzui smulgându-și beteala și floarea de lămâiță de la cheutoare, strecurându-le ușor sub masă.

— S-a făcut, spuse, atunci, cu o voce spartă, cu ochii la Costache. Acum târâtura mi-e nevastă.

— Așa a vrut Dumnezeu! adăugă moș Stoian.

— Câinele a vrut! strigă Tănase. Dar să fiu câine, ca el, dacă n-o să-i joc un renghiu, într-una din zilele ce vor veni.

— Vei avea tovarăși un județ întreg! rosti Costache. Sunt atâția Tănase care au fost siliți să se însoare cu alte Stane.

*

Asemenea mânii izbucneau adesea în cârciuma lui moș Stoian, deoarece cârciumarul avea și el câțiva colți împotriva proprietarului și ținea partea țăranilor. Dar, într-o zi, furia oamenilor răbufni dincolo de zidurile prăvăliei.

Într-o duminică, pe la sfârșitul lui noiembrie, un ger aspru, ca un

torent de flăcări, zbicea de câteva zile noroiul și-l transforma în cremene. Niciun fulg de zăpadă care să apere însămânțările de arsura frigului. Înspăimântați, țăranii se sfătuiau, înainte de prânz, în fața hanului. Duminica nu era deschis decât după liturghie. Devenise aproape o lege ca țăranii să se ducă la biserică măcar duminică dimineața, când cârciuma era închisă. Dar oamenii nici nu se sinchiseau și lăsau liturghia pe seama câtorva „babe surde”. Veneau de se rezemau cu spatele de obloanele trase ale lui moș Stoian, așteptând închiderea bisericii și deschiderea prăvăliei.

Pe cer, nici pic de soare care să scânteieze chiciura de pe salcâmii îngălbeniți și bătrâni. Gătiți de sărbătoare cu un brâu stacojiu, flecăreau cu fețe posomorâte, formând o masă compactă, când popa trecu furios:

— Sunteți niște secături! le strigă. Mă mir că Dumnezeu nu vă trimite trăsnetele sale!

— Ba, zău, că ni le trimite! Dar sunt pe lumea asta fericiți care au paratrăsnete! ripostă prompt o voce.

Abia atunci observarăm că se afla printre noi un necunoscut, un orășean tânăr, cu pălărie. El răspunsese popii și ne făcuse pe toți să râdem.

— Da! continuă el, vouă țăranilor și nouă lucrătorilor de la orașe, Dumnezeul acestui popă ne trimite trăsnetele sale în fiecare zi! E foametea pentru oameni și vite; gerurile, ca ăsta, care pustiesc ogoarele; furtunile, ca cele din luna trecută, care omoară om și dobitoc în mijlocul drumului; seceta care a distrus anul acesta recolta. Iată trăsnetele! Dar ar trebui să ne întrebăm de ce proprietarul vostru n-a fost atins de niciuna din aceste nenorociri? De ce hambarele lui sunt pline și vitele neatinse? De ce trăsnetele dumnezeiești nu aduc în sapă de lemn nici pe popă, nici pe primar, nici pe alți semeni de ai lor? E cazul să credem că la mijloc e pronie cerească sau un paratrăsnet?

Necunoscutul își plimbă privirea inteligentă și întrebătoare asupra

mulțimii. Țăranii îl aprobară cu chiote de bucurie, apoi voiră să afle cine era.

— Sunt de la București, ne spuse, și muncesc cu brațele ca și voi. Dar am izbutit să aflu că dușmanii mei nu sunt nici Dumnezeu, nici fulgerele sale, ci proprietarii satelor și orașelor care ne aruncă în mizerie, chiar dacă anii sunt mănoși. Anii ăștia, nouă nu ne aduc belșug niciodată.

Scoase un teanc de broșuri și le împărți:

— Aici, adăugă, veți citi lucruri pe care orice cetățean trebuie să le știe: asta-i Constituția țării sau mama tuturor legilor noastre. Aici stă scris că aveți dreptul să vă întruniți, să scrieți și să vorbiți și că un om nu poate fi ținut arestat mai mult de douăzeci și patru de ore, nici să i se violeze domiciliul, fără un mandat de la judecător. Astea sunt drepturile voastre, trebuie să le cunoașteți și să vi le respecte. Apoi trebuie să vă cuceriți alte drepturi, întâi votul universal. Este o batjocură fără pereche ca cincizeci de țărani să aibă la alegeri dreptul pe care-l are un popă singur. În sfârșit, trebuie să cereți înapoierea pământurilor de care ați fost jefuiți…

— Așa e! Așa e! strigară cojanii. Noi vrem pământ!

— Care e ăla care împarte pământ? se auzi o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decât Constituția, domnule! răspunse curajos orășeanul. Pământul, țăranii trebuie să și-l ia singuri!

— O să vedem cine o să ia ceva, numaidecât! spuse jandarmul, înhățându-l.

XII

Cu primul fulg de zăpadă care se lipi de geam, sosi și liniștea pentru Tudorița.

Îl zărirăm amândoi, într-o după-amiază pe când broda lângă fereastră și-i descurcam un ghem multicolor din fire de lână.

— Ninge! Ninge! strigă, bătând din palme ca un copil. Ne mai lipsește sfântu' Niculae, împodobit cu barbă albă!

Și reluându-și lucrul, fredona cu sfială:

Cine te-a făcut pe tine
Așa-naltă și subțire,
Tudorițo nene!

Pentru prima oară de la sosirea mea acolo, o auzeam cântând. Își dădu seama chiar ea:

— Doamne, totul se uită în viață! suspină. Ai auzit, Matache? Credeam c-am să mor… și iată-mă cântând!

— Cu atât mai bine! răspunsei. Trebuie să fii destul de mulțumită, știindu-te, așa cum spune cântecul, înaltă și subțire.

Se uită la mine.

— N-ar trebui să te îndrăgostești de mine, Matache! făcu voioasă, puțin în glumă.

— Și de ce nu? strigai.

— Da, așa e! De ce nu? Pentru că ai abia cincisprezece ani. Dar, într-o zi, o să te faci un flăcău frumos. Atunci o să fii iubit de Tudorița.

— Aș vrea să fiu de tine.

— Eu, dragul meu, în ziua aceea voi fi nevastă și mamă. Totul va fi sfârșit pentru mine! Copilași veșnic murdari și o soacră veșnic cicălitoare îmi vor aține calea. Un bărbat care nu mă va iubi deloc, îmi va zice că

sunt veșnic îngălată și mă va snopi, poate, cu bătaia.

— De ce te grăbești, atunci, să te măriți la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache… Te duci la măritiș ca și la groapă, iubind într-una.

— Deci, nu trebuie să fii geloasă de soarta Stanei: va fi bătută în curând, căci Tănase n-o iubește.

Tudorița reflectă o clipă, privind în gol.

— Nu e același lucru, dragul meu… Stana este o haimana, un pui de lele care-și râde de Tănase, ca și de boier, ca și de căsătorie și chiar de dragoste. Plăcerea ei este să ducă o viață desfrânată și să zăpăcească bărbații. N-o să se lase încurcată de copii sau bătută. Cât să-i invidiez soarta, nu… Îmi place mai mult a mea.

Tudorița înviorată, casa fu întoarsă pe dos chiar de-a doua zi. Trebuia să se înceapă una din cele două mari curățenii ale anului, aceea de Crăciun, care urma după cea de Paști. Și toată lumea se bucură când, întristata din ajun, strigă cu mâinile în șolduri:

— Gata?! Moș Crăciun se apropie: varul! lutul! balega de cal! Și puțin mai repede, ce dracu'!

— Bravo, Tudorițo, bravo!

O potopiră cu sărutările, fu dusă în triumf, se bătură cu zăpadă. Pătruț strigă: „Un tășiune ș-un cărbune, spune, băiete, spune!"

*

Golirăm două camere, înghesuind mobilele într-o a treia. În mijlocul tindei, trei roabe de pământ galben ca șofranul și o roabă cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Eu eram însărcinat să frământ cu picioarele lutul, în camerele pe care Tudorița le spoia, cântând. Se îmbrăcase cu niște rochii vechi de-ale mamei sale; cu fața și părul complet

ascunse sub o basma mare, care nu lăsa să i se vadă decât ochii frumoși, și înarmată cu o bidinea cu coadă lungă, acoperea tavanele și zidurile casei cu un strat de var albăstrui – bucuria și sănătatea țăranului român. Așa ceva nu întâlnești decât în satele de prin Balcani.

Spoitul fiind terminat, veni rândul pământului de prin camere. Cât ai fuma o țigară, se făcu neted ca o oglindă, sub mâna pricepută a Tudoriței, care-l netezea, mergând de-a-ndărătelea.

Timp de o săptămână, trăirăm o viață de băjenari, culcându-ne într-o seară ici, mâine colo, cum se brodea, mâncând de-a-mpicioarelea, într-o atmosferă de baie turcească ai cărei aburi de var și balegă ne ardeau nările.

În sfârșit, pământul, zidurile și tavanele, făcute ca noi, de la un capăt la celălalt al casei, mobilele își reluară locul obișnuit; preșuri de sărbătoare fură întinse pe jos; scoarțe și ștergare mari, toate țesute din tort și borangic, scoase cu nemiluita de prin cufere, împodobiră un pat, o fereastră, o oglindă sau un tablou. După care Tudorița ne interzise la toți să punem piciorul în „camerele de zile mari”.

Aceeași ordine se făcu aproape peste tot în sat, acolo unde gospodăria avea o fată mare. Ceilalți făcură, de asemeni, risipă de bunăvoință ca să-l întâmpine pe moș Crăciun, fiecare după puterile sale. Și ce tristețe pentru cei „săraci lipiți pământului”, care nu-și aveau decât suspinele pentru sărbătoarea Nașterii Domnului!

Dar, fie că fu vorba de case vesele sau sfâșietor de triste, aceeași zăpadă căzu peste toți, fără încetare, zile și nopți, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, cărată cu lopata, apoi grămădită în troiene mari, continuă să ne acopere cu răbdare în giulgiu-i liniștit, înăbușind în același mormânt strigătele de bucurie ca și de durere. Nu mai vedeai niciun om ducându-și vita la adăpat, nicio femeie pălăvrăgind peste gard. Nici copii, nici câini, deoarece zăpada întrecea un stat de om. Orice zgomot ațipise. Orice punct negru dispăruse de pe câmpuri, ca și

din sat, înghițit de potopul de albeață. Coșurile fumegânde și crăcile copacilor abia se mai deosebeau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu zidurile sale înnegrite, luminile-i grave și huzurul clădit pe mizeriile altora, se vedea zi și noapte, răsărind semeț pe deal, înfruntând un cer de zăbranic și un pământ în agonie.

Pe o astfel de vreme sosi noaptea Sf. Andrei, când fata mare de la țară își întreabă ursitoarele ce bărbat va avea.

Încercarea e riscantă și adesea macabră.

Puțin înainte de miezul nopții, ea trebuie să se așeze complet goală și cu părul despletit în fața unei oglinzi, luminată de două lumânări. Atunci, privind fix în fundul oglinzii, își vede trecând pe cel ursit: tânăr sau bătrân, urât sau frumos, orășean sau țăran. Dacă e mort, trece sub formă de schelet, cu coșciugul pe spate, și atunci fata cade leșinată.

Dacă destinul nu vrea să i se arate clar în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, numai în cămașă și să numere, întoarsă cu spatele, nouă șipci de la gard. Celei de-a noua îi face un semn și va veni a doua zi dimineață s-o cerceteze, căci viitorul ei bărbat va fi asemenea acestei șipci; verde sau viermănos, tânăr sau zbârcit, drept sau cocârjat.

Prevăzătoare, Tudorița nu întrebă oglinda. Se duse însă să scormonească zăpada cu mâinile și picioarele, tremurând o eternitate, ca să descopere cea de-a noua șipcă. Afară de ea, nimeni n-a știut cum a fost.

Știui, în schimb, cât de frumoasă era Tudorița asta, cu părul revărsat peste cămașa albă, strecurându-se în noapte ca o fantomă, în timp ce o priveam de la geamul meu, ascultând cum cădea zăpada cu fâșâit de vată.

*

Fu o iarnă grea.

Mai întâi, un Crăciun trist.

Dinaintea atâtor vetre înghețate, foarte slabă fu bucuria celor care aveau un purcel de înjunghiat. Și deși, din mila vecinului, o ciozvârtă de carne se afla totuși pe masa dezmoștenitului, Crăciunul fu cât se poate de jalnic.

După Anul nou, foametea făcu prăpăd. Peste două sute de familii își văzură ultima provizie de mălai sfârșită. Unii își vândură animalele de povară, un bou, un cal sau vaca cu lapte. Alții, sperând într-un ajutor, fură siliți în cele din urmă să-și ucidă vita care nu se mai putea ține pe picioare. Cea mai mare parte dintre vite muriră, însă, de foame, după ce roseseră ultimul cocean de porumb, ieslea și căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sănii, cărând afară din sat câte o mortăciune, pe care haitele de câini o sfâșiau îndată.

Apoi, o nesfârșită cerșetorie se înfiripă. Desigur, aceea a copiilor care cutreierau din casă în casă, după o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai! mălai! gemeau micuții, mătăhăind desfigurați.

Li se dădu, li se împărți, încă și încă. Dar nu erau atâtea case câte să prididească. Cei care trăiau în belșug sau bogăție – primarul, popa, câțiva țărani chiaburi și mai ales boierul – își ferecară porțile în nasul flămânzilor și se retraseră nemiloși în bârlogul lor.

Cea mai mare parte din timp, boierul nu era la conac, ci la București. Dar un eveniment îl atrase, mai mult decât disperarea noastră. Haite de lupi își făcuseră apariția prin împrejurimi, din cauza mortăciunilor de care era plin câmpul. Vânător pasionat, venise să organizeze o goană. Țăranii se aruncară numaidecât la picioarele lui, implorându-l, smulgându-și părul și obținură, cu chiu, cu vai, câțiva saci de mălai și câteva grămezi de ciocani. Profitai și-l privii o clipă: un bărbat voios, de cincizeci de ani, cărunt, înfățișare de chefliu, semeț, puternic ca un taur și bine înțepenit pe picioare.

— Hai! hai! făcu morocănos la țăranii care-l rugau. Totdeauna sunteți

gata la văicăreală! Altceva decât că anul a fost rău, nu aud de la voi…

A doua zi, în zori, vreo treizeci de țărani înarmați cu puști, împânziră păduricea de lângă conac. Oamenii fuseseră aleși chiar de boier. Și totuși, fără să se știe cum, după vreo câțiva lupi, doborâți în primul ceas, o descărcătură buclucașă străpunse umărul stâng al alesului județului.

— Poate l-o fi luat careva drept lup?

— Da, dar cine era vânătorul acestui lup?

Îl căutară. Nevinovații fură chinuiți degeaba. Când fu vorba să-i condamne, apăru Tănase.

— Eu am tras.

— Numai de-ar crăpa, spuse Costache. Ar fi un ciulin mai puțin pe Bărăganul nostru!

Nu crăpă și Bărăganul Vlașcei continuă să-și aibă marele său ciulin. În schimb, *Trei Sate* îl pierdură pe bunul și nefericitul Tănase. Fu legat fedeleș și târât în fața boierului, pe cale de însănătoșire, care se mulțumi să strige argaților:

— Ucideți-l!

Îl târâră în curtea conacului și-i săriră pe piept cu picioarele până ce-și dădu sufletul sub ochii jandarmului.

Câteva zile după această nelegiuire, rămasă nepedepsită, veni la noi domnul Cristea, învățătorul comunei, un om plin de bunătate, foarte cinstit și muncitor neobosit. Își petrecuse vacanța mare la București, la o rudă. El ne povesti ce văzuse în capitală:

— Bucureștiul este un târg mare, luxos. Boierii noștri sângerează națiunea ca să sărbătorească *„cei patruzeci de ani de belșug și domnie glorioasă a lui Carol I de Hohenzollern, 1866—1906”*. Cuvintele „belșug”, „prosperitate”, „glorie” acoperă toate zidurile. Au spoit toate fațadele caselor, le-au împodobit cu steaguri. Seara, iluminație. Filaretul, care era un maidan viran și puturos, a devenit o cetate strălucitoare. Acolo se află vestita *lor* Expoziție, toată numai din clădiri albe, ca-n povești. Sunt

expuse, acolo, de toate, mai ales „case țărănești”, „un sat românesc” pe care nu l-am văzut niciodată; familii de cojani, grăsulii, îmbrăcați național și care în realitate trebuie să fie toți primari; vite necrezut de frumoase și care nu seamănă nici pe departe cu mortăciunile pe care le sfâșie dulăii noștri. Milioane aruncate pe fereastră! Și, în vremea asta, țara trage să moară! Noi pierim văzând cu ochii. Ne asasinează. Ieri l-au omorât pe Tănase, din ordin. Într-altă zi, am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruță, pe nenorocitul care cutezase să împartă țăranilor *Constituția* – broșură subversivă, zicea jandarmul bătăuș.

Încotro mergem?…

Ce-o să se întâmple cu noi?…

XIII

Prima săptămână a acelui neuitat martie 1907… *„anul care a urmat după Expoziție”*, cum i se mai spune încă și azi.

Pe la mijlocul lui februarie, o căldură statornică și din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse cerul, topi zăpezile, dădu glas pârâiașelor, păsărilor piuitul, arborilor mugurii, iar pământului frumoasa lui față neagră. Animalelor nu putu să le aducă decât dezmorțeala, iar oamenilor nimic. Nimic, afară de propriile ei binefaceri și o creștere a deznădejdii, căci binefacerile soarelui căzând pe un pământ gol, pe arbori goi, pe apa râurilor și peste satele înfometate, la ieșirea din iarnă, nu puteau să umple mațele lihnite ale oamenilor și ale vitelor rămase.

Întâlneai țărani care se îndreptau în pâlcuri spre câmp, cu mersul dezechilibrat, cu mișcări nesăbuite, cu glasul miorlăit, cu ochi cercetători. Priveau frumosul pământ negru, lung, lung, ca niște halucinați și se înapoiau acasă chinuiți de neputință; nu mai aveau vite de muncă, nici putere, nici sămânță și, pe deasupra, nici pământul nu era al lor. Starea lor sufletească nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de delir care-i ametea. Am văzut inși vorbind singuri, tropăind ca niște copii, scărpinându-se în cap, încrucișându-și brațele, frecându-și mâinile să le rupă.

Deodată, o veste căzu în sat, ca un trăsnet. În Moldova, țăranii arseseră conacul marelui arendaș evreu, Fischer. Domnul Cristea ne citi această noutate dintr-un ziar. Și articolul se încheia: *„Asta o să învețe minte pe ovrei să mai exploateze țărănimea până la sânge. Jos, jos jidanii!”*

Cojanii care ascultau, se uitară unii la alții.

— Care jidani? În județul nostru nu se află niciunul! Și chiar și prin alte părți n-au dreptul să aibă proprietăți la țară. Or, vinovații sunt proprietarii, nu arendașii.

La aceste cuvinte, toate fețele se întoarseră spre conac.

Costache spuse:

— O să fie lată… Bărăganul începe să-și dea foc ciulinilor.

Ne aflam în fața cârciumei lui Stoian. Țărani, zdrențăroși, jigăriți, cocârjați, veneau grăbiți unul după altul și puneau întrebări, bâlbâindu-se. Abia atunci aflarăm că vestea aceea nu era singurul eveniment al zilei și că, odată cu ea, ne cădea pe cap un al doilea jandarm. Erau prezenți cei doi stâlpi ai opresiunii, bine hrăniți, bine îmbrăcați, bine înarmați, puțin vorbăreți, mai ales gravi ca și urechile stăpânilor lor.

Numaidecât, jandarmul cel vechi se adresă lui Costache.

— Ai face mai bine să-ți ții limba în gură, prietene!

Apoi către învățător:

— Iar dumneata, domnule Cristea, să citești, pe viitor, jurnalele *acasă!*

Și țăranilor:

— Ce v-ați strâns aici? Toată lumea acasă! Întrunirile sunt oprite…

— De ce? întrebă unul. Ce, s-a declarat stare de asediu?

Jandarmul năvăli spre îndrăzneț:

— Aha! cunoști va să zică *Constituția?* Ia vino puțin încoa' să-ți arăt un articol de care n-ai habar…

O mulțime gălăgioasă întovărăși pe arestat până la primărie, unde țăranul petrecu noaptea învățând articolul cu pricina. Dar acest „articol" pleda cu o limbă de foc în marele proces care începu imediat.

*

A doua zi, dis-de-dimineață, furăm deșteptați de urletele țăranului bătut, care, îndată ce scăpă, începu să alerge năuc prin sat, răcnind:

— Ajutor, oameni buni, ajutor! M-au omorât!

Toată lumea se strânse în piața din fața hanului, unde nenorocitul se prăbușise, cu capul învinețit, de nerecunoscut. Tudorița sări să-l

îngrijească. Cârciumarul îi dădu să înghită o cinzeacă de rachiu. Jandarmii erau căutați cu privirea. Trecu mai mult de o oră, până să apară. În acest timp, cel bătut își reveni puțin și povesti groaznica noapte pe care o petrecuse la jandarmerie. Țăranii ascultau galbeni. Femeile plângeau.

Și iată jandarmii, care se apropiau legănându-se și rânjind cu pușca la spinare și revolverul la șold.

— Asasinilor! Călăilor!

Tăcere de moarte. Cei apostrofați, opriți în mijlocul mulțimii, încercară să descopere a cui era vocea de femeie, care le aruncaseră cuvintele. Nu izbutiră.

— Care-i paciaura, care insultă astfel autoritatea? strigă jandarmul cel vechi.

O învălmășeală și o femeie se înfipse în fața lor.

— Eu!

Era Stana, cu mâinile în șolduri, roșie ca focul, cu privirea înnebunită și gâfâind. Burta, crescută mult, țuguiată, îi ridica rochia în față.

— Tu ești, curvo, făcu jandarmul, apropiindu-se furios.

— Da, da! Eu, asasinilor! Călăilor! Eu vă spun asta, eu, curva stăpânului vostru!

Și cu un *ahrr, ptiu,* un scuipat mare îi porni din gură, drept în ochii jandarmului.

În aceeași clipă, cu un *Șo pă ei!* iată-l pe cel bătut, sărind în ceafa jandarmului nou, trântindu-l la pământ – ceea ce făcu imediat pe celălalt jandarm să se întoarcă cu revolverul în mână – dar nu se putu distinge nimic, căci totul nu fu decât o învălmășeală surdă, în mijlocul căreia răsunară șase focuri și jandarmii rămaseră într-un lac de sânge în piața care se goli, cât ai clipi din ochi.

Timp de câteva minute nu se văzu decât copii înlemniți de spaimă, cu privirea năucă și gura căscată. Apoi cojanii reapărură ca furnicile,

fiecare cu o pușcă de vânătoare sau, în lipsă, cu un topor, o coasă sau o furcă. Strigau:

— La conac! La primărie!

Năvăliră buluc spre primărie, care era în drumul conacului.

Costache și Tudorița luară fiecare din perete câte o pușcă, din cele patru câte se aflau în casă.

— Stați aici, pentru numele lui Dumnezeu, nu vă amestecați în nebunia asta! li se strigară.

Dar erau departe.

Știrbu, Ilie roșcovanu și eu îi urmarăm.

Soarele își arunca razele ca-n aprilie, scoțând aburi din pământ. Ajunserăm mulțimea în fața primăriei, unde urla:

— Primarul! Primarul!

Primarul se ivi, însă pe poarta grădinii, călare și pe jumătate dezbrăcat. Țâșni ca o săgeată, într-o direcție contrară conacului. Câțiva țărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Văzând acestea, doi răzvrătiți, care înhățaseră puștile jandarmilor morți, trase în fugari, fără să-i nimerească; după care ceilalți devastară primăria. Apoi se îndreptară, ca un șuvoi, spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mână, vrând să le taie calea, ridicând brațele și strigând, cu ochii ieșiți din cap:

— Opriți-vă, blestemaților, opriți-vă! Pentru numele lui Dumnezeu! O să vă înghită iadul pe lumea cealaltă!

— Du-te la dracu’ cu iadul tău și lumea cealaltă!

Fu dat peste cap.

O femeie, la marginea drumului, cu brațele în sus, se văicărea:

— Doamne! Dumnezeule! Ajută-ne! Ce blestemăție!

*

Conacul era înconjurat cu un zid, poarta ferecată. Boierul, se știa că plecase, de multă vreme, cu familia sa. Nimic nu se mișca în curte. Doar câinii, numeroși și mari ca niște lupi, alergau înapoia zidurilor, lătrând furioși.

Mulțimea se postă în fața porții, vociferând:

— Pământ, sământă, vite!

Logofătul apăru la balcon, calm, dar palid și spuse cu o voce tremurătoare, în mijlocul tăcerii generale:

— Nu pot să fac mai mult decât cea ce fac în fiecare primăvară!…

Strigăte asurzitoare îi retezară vorba:

— Nu! Nu! Ne-am săturat! Vrem pământul nostru!

Omul boierului întinse mâna și zgomotul se potoli.

— Cum vreți voi să vă împart pământuri care nu sunt ale mele? Numai boierul poate s-o facă; nu fiți copii, ce dracu'!

Pricepurăm că habar n-avea de cele petrecute în sat, dar, ce e drept, în clipa aceea, furăm toți mirați, văzând lungi coloane de fum ridicându-se de la primărie și casa primarului, care era alături.

— Pentru numele lui Dumnezeu, ați dat foc primăriei! urlă logofătul, punându-și mâinile în cap.

— Pământul! Dați-ne pământul nostru! i se răspunse.

— Lăsați-mă să mă duc în comuna vecină, să telegrafiez boierului și să-i cer voie să vă împart pământul!

— Are dreptate! strigă un țăran. Pământul nu e al lui. Să se ducă la boier, ca să-i dea însărcinare pentru împărțit!

— Așa e! Așa e! făcură revoltații. Să se ducă repede!

Logofătul încalecă un cal și ieși, croindu-și drum prin gloata care-i bloca trecerea. Poarta mare de lemn masiv se închise în urma lui, în nasul mulțimii.

Îndată, Costache se plesni cu palma peste frunte:

— Suntem niște proști! strigă. Ticălosul ne-a tras pe sfoară. Va telegrafia, da… la Giurgiu, ca să ceară ajutorul armatei!

Țăranii fremătară de furie, la auzul acestora. Privirile tuturor se îndreptară spre călărețul care galopa în depărtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarul și cei de teapa lui i-au luat-o înainte. Astă-seară, soldații vor fi aici.

— Să luăm fiecare ce ne-o cădea în mână! strigă unul. Mălai, făină, nutreț!

— Da, să luăm barem astea! strigară cojanii.

Fu semnalul asaltării conacului.

*

Treabă ușoară. Se aflau în gloată câteva femei cu sticle cu gaz. Stropiră poarta. Flăcările o cuprinseră. În așteptarea tăcută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, apoi un zgomot și opt argați cu puștile în mâini se iviră pe galerie, deasupra capetelor noastre: două salve răpăiră și de două ori grindina de gloanțe semăna moartea și nenorocirea printre noi. Ilie roșcovanul fu omorât lângă mine. Costache și Tudorița se aleseră cu câteva răni la mâini. Eu și Ionel scăparăm nevătămați. În total, cinci morți și numeroși răniți.

Atunci, furia nu mai cunoscu margini. Conacul fu invadat și fiecare își făcu de cap, răfuindu-se mai întâi cu argații care traseseră. Toți opt fură măcelăriți. Ca să-i găsească, sfărâmară toate ușile, cercetară totul, de la pivniță până la acoperiș. Doi dintre ei, care scăpaseră pe câmp, fură ajunși și străpunși cu furcile de fier. Dar în această luptă desperată, încă trei dintre ai noștri își pierdură viața.

Celelalte slugi nu pățiră nimic. Le lăsară să fugă în lume, urmate numaidecât de nevasta și cele două fete ale logofătului care plecară cu

trăsura, amestecându-și lacrimile cu ale țărăncilor ce-și boceau morții.

Apoi conacul fu prădat și devastat. În timp ce în curte se încărcau alimente, în apartamente se petrecea o distrugere sistematică. Mai mulți inși doborau cu topoarele biroul boierului. Costache era în fruntea lor. Tudorița și alte câteva femei făceau aceeași treabă în odăile cucoanei boierului. Dădui peste ele, tocmai în clipa când se năpusteau asupra salonului. Aci, uimire: Stana, singură, de nerecunoscut, ținând toporul cu amândouă mâinile, lovea într-un pian din care nu mai rămăsese decât un morman de fierărie și țăndări. O înconjurarăm, puțin speriați de înverșunarea ei. Tudorița îi spuse:

— Altădată doream să te văd moartă! Acum vino să te sărut.

Și voi s-o îmbrățișeze, dar cealaltă, fără să audă, lovea într-una, fără rost. După fiecare *ahan*, buzele ei bolboroseau ceva de neînțeles. Părul îi acoperea fața. Era lac de sudoare.

Înfricoșat, mă dusei să văd ce se petrece în alte părți ale casei. Dădui peste un grup de băieți și fetițe, care, cu Știrbu în frunte, jefuiau o odaie mare, plină de jucării. Toate jucăriile din lume! Își umpluseră brațele cu ursuleți, cai, păpuși, cu mobilele lor, locomotive cu șine și vagoane, cutii cu soldați de plumb, trăsurele, bărci cu pânze și altele. În timp ce flecăream cu ei, Stana trecu valvârtej, adevărată scorpie cu părul vâlvoi, bălăbănindu-și burta mare. Unul strigă:

— Păzea! E nebună!

Ne refugiarăm pe galeria-balcon, de unde văzurăm frumoasele vite ale boierului luând drumul satului. O duzină de căruțe. Boi albi, ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră totul: saci plin cu mălai, făină, grăunțe, nutreț, fân și ovăz; carne sărată de porc, șunci, cârnați, păsări; un car plin cu sticle de vin și o balercă cu țuică. Luaseră până și lemne de foc.

Așezate pe marginea căruței, ciocnindu-se una de alta, femeile plângeau pe cadavrele celor morți.

Tocmai priveam această plecare, când o bubuitură zgudui întreg conacul, spărgând geamurile. Un nor mare, negru ca păcura, umplu curtea, apoi flăcările învăluiră dependințele unde se afla depozitul de benzină. Fugirăm cât ne ținu picioarele, uitând de jucării și de tot. Trecând prin curte, o zării pe Tudorița cu spatele rezemată de zid, orbită, zăpăcită. Striga într-una țăranilor cuprinși de spaimă:

— Dați drumul cailor și vacilor! Deschideți cotețul păsărilor!

*

Pe la prânz sosirăm în sat. Harababura, bocetele, țipetele, forfoteala, îți dădeau o idee de ce trebuie să fi fost nebunia satelor noastre în vremurile de bejenie, fugind de turci. La vederea conacului în flăcări – o vâlvătaie uriașă care îți făcea părul măciucă – țăranii fugeau, lovindu-se cu palmele peste cap:

— O să ne ucidă! Ne vor măcelări pe toți ca pe niște câini!

Domnul Cristea gândea la fel:

— Da! vom fi măcelăriți… Mai ales că nu e vorba acum de „moșiile jidanilor”, ci de zece județe în revoltă. Cum nu e decât un conac ovreiesc, la o sută care ard, armata s-a pus în mișcare. Astea sunt veștile pentru ziua de de azi, prieteni, și ele ne dau de gândit. Boierii vor fi nemiloși.

Și au fost!

Un amurg gălbui, luminos, se cobora ușor pe conacul în ruine, încă fumegând și sumbru, ca răzbunarea ce plutea în aer. Se zăreau umbrele negre ale vitelor scăpate de pârjol, rătăcind pe creasta dealului.

În sat, mâncare, băutură, pălăvrăgeală, în mijlocul pieței, lângă boii dejugați și carele încă nedescărcate. Popa și familiile țăranilor chiaburi fugiseră, luând în căruțe ceea ce se putuse. Nu mirosea a bine. Dar

merindele gustoase dând o mână de ajutor, plânsetele încetară. Toți vorbeau numai de împărțeala pământurilor. Cuvintele răsunau în noapte.

Auzii pe un cojan strigând:

— Ogoarele lui bunicu-meu se întindeau, hăt, spre Giurgiu!

— Aha! ți-e ochii la pământul cel mai bun! îi răspunse un altul.

Din timp în timp, un bocet venea din depărtare. Vreo nevastă sau mamă jelea, veghind pe cel mort:

— Aole-o-o, Gheorghe, Gheorghe, cum te-a omorât!

— N-a mai văzut-o nimeni pe Stana…

Cineva rosti:

— Cu siguranță, ea a dat foc benzinei. Săraca!

Deodată o fulgerare țâșni în noapte, o lovitură de tun răsună pe deal și un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea celor Trei Sate, demonstrând țăranilor că nu-i permis oricui să se îmbuibe pe lumea asta.

XIV

În timp ce căruța noastră, după nesfârșite greutăți, apuca pe șoseaua cea mare, ne întâmpină la orizont revărsatul zorilor și un cârd de corbi. Atunci Costache începu să mâne ca un nebun, lovind caii, fără pic de răgaz.

Furișarea din sat, în puterea nopții, sub bombardament, am numit-o totdeauna o „scăpare din iad”. La un moment dat, nu mai credeam să izbutim. Obuzele cădeau pretutindeni. Colibele în flăcări își risipeau în bătaia vântului acoperișurile din paie arzânde. Nu mai dam nicio atenție cadavrelor, de care ne împiedicam la fiecare pas, ci celor vii care se agățau de noi și ne stânjeneau fuga.

Tudorița și nevasta lui Costache, cu Pătruț în brațe, fuseseră omorâți tustrei de același obuz. Alți ai casei dispăruseră, împreună cu cei care fugeau prin grădini și peste câmpuri.

Rămas cu mine și Ionel, Costache înhămă caii la căruță, după ce vârâse într-un sac ceva merinde și puțini bani ce-i rămăsese.

— Vom încerca lovitura cea mai mare, dragii mei, făcu el cu tristețe. Dacă ne reușește, vom merge la Hagieni. Dar va fi greu, căci acum *ciulinii* sunt cei care aleargă după noi. Și sunt aprinși… Cu atât mai rău… Noi am vrut-o!

În momentul când se duse să sărute pe cei trei morți, care zăceau în tindă, luă foc și casa.

— Ăsta să fie mormântul vostru! le spuse morților.

Apoi, toată noaptea orbecăirăm pe drumuri neumblate și ne războirăm cu fugarii care se aruncau ciorchine în căruța noastră.

*

După un kilometru de mers, caii se opriră de la sine, istoviți și cu spume la gură. Se crăpa de ziuă. O colină mare ne ascundea cele *Trei Sate* și iadul lor, unde bombardamentul încetase. Costache aruncă hățurile, buciumă caii cu un șomoiog de paie și se trânti pe fundul căruței, cu fața în fân.

Totul în jurul nostru se pierdea în câmpia fără sfârșit, proaspăt arată. Prepelițele săreau de pe o brazdă pe alta, săltându-și coada, în timp ce din înaltul cerului o ciocârlie ne trimetea trilurile ei.

Eu și Știrbu ne priveam, fără să scoatem o vorbă. Ne stăpânea nu numai frica, ci și o poftă teribilă să dormim. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor și cruzimea boierilor pot dezlănțui asemenea grozăvii, de care ne erau ochii plini. Simțeam încă în nări miros de sânge și praf de pușcă. Capul ne vâjâia de strigătele deznădăjduite.

Povestea asta a ciulinilor!

Acum o credeam sfârșită.

Dar vai, încă nu!

Zgomotul unui galop ne scoase iute din toropeală. Costache, în picioare, cu hățurile în mână, ascultă o clipă ca să-și dea seama de unde venea:

— Cavaleriștii! murmură. Sunt în dosul colinei!

Și biciuind caii:

— Hii! roibii tatei! Iată, *ciulinii* se țin scai de noi!

Fură ultimele cuvinte ale lui Costache. Trei cavaleriști apărură la cotitura coastei pe care o coborâsem. Nevăzuți de ei, îi priveam din căruță, unde stăteam pitulați, cu răsuflarea tăiată, în vreme ce bietul nostru prieten, nebănuind ținta pe care le-o oferea spatele său, lovea! lovea într-una! Dintr-un salt se apropiară și-i văzurăm oprindu-se la cincizeci de pași, punând carabinele la ochi și trăgând. În goana asurzitoare a căruței, simții trupul lui Costache căzând peste ulube. Și atâta tot, căci leșinai, în timp ce caii își continuau galopul înnebunitor.

Trebuie că am stat o bună bucată de vreme în nesimțire. Când îmi revenii, o durere puternică de cap mă făcu să gem. Ionel conducea la pas. În jurul nostru câmpie fără fund, iar departe, hăt, în zare, un sat. Tovarășul meu plângea:

— Tu știi că l-au omorât pe Costache?

— Știu c-a căzut din căruță.

— A murit! M-am dus să-l văd.

— Și soldații?

— Lua-i-ar dracu'! Au dispărut numaidecât. Atunci am oprit. Și-acum, încotro mergem?

Tăcui și ne continuarăm drumul muți, până la o răspântie, unde un țăran bătrân, care venea pe jos dinspre sat, ne întrebă de unde venim. Îi povestirăm măcelul din *Trei Sate*. Se îngrozi și ne înspăimântă:

— Nenorociților! Și la noi a fost o răzmeriță. Nu vă duceți într-acolo, veți fi arestați. Sunt arestați aproape toți cei care nu-s omorâți!

— Ați fost bombardați?

— Nu cu tunurile, dar se împușcă la grămadă nenorociți pe care chiaburii îi arată drept „istigatori". Și ce grozăvie! îi pun să-și sape întâi gropile! Ăsta-i sfârșitul lumii, copii. Ei fac din noi ce le place, ca pe Bărăgan…

— Niciodată nu s-a omorât atâta omenire pe Bărăgan, spusei. Noi suntem dinspre baltă și vrem să ne înapoiem acasă.

— Vreți s-o luați spre Ialomița? Atunci apucați drumeagul ăsta din stânga, până la șoseaua cea mare care duce, pe partea dreaptă, la podul Argeșului, apoi mergeți în josul apei până la Radovanu. Și Dumnezeu să fie cu voi.

Pe drumuri înțesate cu patrule, sosirăm seara la Radovanu, morți de oboseală și de frică. Aici era liniște sau îi liniștise. Oricum, am fost fericiți să putem merge de-a dreptul la han, să ne băgăm caii la grajd și să ne încuiem într-o odaie, timp de o săptămână, fără să ne dezlegăm limbile.

Dar dacă noi n-avem chef de vorbă, asta nu ne împiedică să tragem cu urechea. Și de dimineață până seara nu auzeai decât grozăvii: de la un capăt la celălalt al țării numai împușcături, fără judecată, totdeauna prin simplă denunțare. Nu mai era vorba de mizerie, de foamete și asuprire, ci numai de „jidani" și „istigatori". Ăștia răsculaseră țara. Ca să-i ferească pe soldați să tragă în propriii lor părinți îi trimiteau cât mai departe de locul de baștină, ca să tragă în părinții camarazilor trimiși în altă parte. Cei care refuzau să tragă în oricine le ieșea în cale, erau împușcați sau închiși. Nu mai era loc în temnițe. Și numărul celor închiși creștea în fiecare zi.

A doua zi, de la sosirea noastră, veni un jandarm la han, escortând un tânăr ce părea student. Abia se mai ținea pe picioare, atât îl bătuse. Țăranii se îmbulziră să-i dea de băut, căci striga că-i sete. Jandarmul îi înștiință:

— Nu trebuie să aveți milă! E un „*istigator* periculos". Și un jidan!

Așa stâlcit cum era, tânărul se ridică:

— Da, sunt jidan! Dar „istigator" nu! Săteni, sclavia voastră este instigatorul! Aduceți-vă aminte cuvintele profetice ale marelui Coșbuc, care nu e „jidan" și nici „instigator", din poemul său *Noi vrem pământ!*

Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sânge, nu pământ!

Când nu vom mai putea răbda,
Când foamea ne va răscula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormânt!

*

Silită să trăiască ceasuri atât de grele, la o vârstă când alți copii se răsfață încă, inima mea nu mai rezista. Mai ales, nu mai puteam să aud vorbindu-se despre execuții, despre împușcături, despre chinuri. Toate acestea îmi dădeau dureri groaznice de cap. Așa că, în dimineața plecării din Radovanu, ferindu-mă să ascult pe țăranii care repetau aceleași grozăvii, prinsei ultimele cuvinte din povestea unuia care istorisea lucruri ce-mi înghețară sângele în vine:

„…Bietul Marin, nu era cu nimic vinovat. Fost pescar la Lăteni, muncea ici-colo, cântând din fluier. Fu arestat, pentru că, se spunea, cânta pretutindeni o năzbâtie țărănească, unde era vorba *de o mămăligă cât nuca și pe care o apărau cu măciuca, să n-o ia copchiii în gheare*. Era deci *un instigator*. Și-l împușcară!”

— Mi se pare că e vorba de tatăl tău! zise Ionel.

Eram de aceeași părere, dar nu mai simțeam nimic, afară doar că pieptul mi se golea cu încetul. Și, mătăhăind, căzui ca o pisică leșinată, pe podul căruței. Abia mai târziu, în timp ce tovarășul meu biciuia caii, zburând cu căruța prin mijlocul câmpiei însorite, mă agățai de el și-l întrebai:

— Încotro, Ionele?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi…

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

ÎN LUMEA MEDITERANEI – RĂSĂRIT DE SOARE

Adrian Zografi, în vârstă de douăzeci și doi de ani, își părăsește țara pentru întâia oară, în decembrie 1906. Se îmbarcă la Constanța pentru Alexandria Egiptului.

E o dată care contează în viața lui. Până în ajunul marelui război tânărul idealist va fi amantul Mediteranei. România și Brăila, unde maică-sa trudește neliniștită, nu-l vor revedea decât atât cât îi trebuie unei rândunici să-și crească puii.

În paginile ce urmează, Adrian însuși povestește părțile mai importante ale visului său mediteranean.

PANAIT ISTRATI

I
MUSA

Prietenii mei pretind că am stofă de scriitor și ar vrea să încerc a scrie altceva decât articole. Dar poți oare să fii scriitor, fără să fii înzestrat cu spirit inventiv? E însuși cazul meu. Nu sunt în stare să imaginez o poveste, pe care n-am trăit-o măcar în linii generale.

Ieri, pe când părăseam Brăila, cineva mi-a spus iarăși:

— Te duci să vezi lucruri extraordinare. Încearcă să schițezi o nuvelă.

Aceste sfaturi mă mâhnesc. Asta este și dorința mea: să pot scrie povestiri frumoase și chiar un roman, deoarece sufletul meu este un cazan, sub presiune constantă. Totuși, ori de câte ori am încercat să scriu o povestire, nimic de valoare n-a ieșit de sub condeiul meu. Mintea mi se împietrește în clipa în care vreau să schițez o istorioară. Și descurajarea îmi taie orice avânt.

Așa că, și de astă dată, îmi propun să însemn pur și simplu întâmplări din viața mea.

Ocazia e unică: astă-seară, 12 decembrie 1906, părăsesc meleagurile țării mele. Plec în Egipt. Aproape că nu-mi vine să cred. Va fi cea mai frumoasă poveste a visurilor mele.

Copil, la școală, cădeam în extaz dinaintea pozelor biblice, reprezentând faraoni, temple egiptene și palmieri. Regretam, atunci, că nu sunt o rândunică, să mă înalț deasupra Mediteranei, între albastrul cerului și cel al mării.

Iată de ce n-am ascultat de toate sfaturile, între care și ale mamei, care mă voia un pașnic cetățean la Brăila. Doamne, ce poate fi mai înfiorător decât să-ți pironești piciorul de caldarâmul unui biet cătun – fie el scăldat de Dunăre – al cărui orizont e mereu același, unde nu ți se întâmplă nimic deosebit, unde toată viața ți se scurge aproape ca într-o închisoare?

Mediterană!… Cred că am să leșin, în acea dimineață apropiată, când ochii mei se vor afunda deodată în fermecătorul său necuprins.

E aproape miezul nopții. Cincisprezece grade sub zero. Crivățul suflă năbădăios, iar zăpada viscolită orbește pe bieții marinari, ocupați cu pregătirile de plecare. Orient-Expresul sosește, cu două ore întârziere. Mecanicul, desigur necăjit, a frânat atât de brusc, încât întreaga garnitură a scrâșnit din toate încheieturile. Parcă ar fi vrut să spună: „Luați-l și lăsați-mă să mă duc să-mi regăsesc nevasta!”.

O duzină de fantome, pe de-a-ntregul înfofolite în blănuri, a coborât din compartimentele confortabile ale trenului, pentru ca, după vreo cincizeci de pași, să se înfunde în cabinele confortabile ale vaporului. Sunt călători foarte bogați, care sosesc de foarte departe, de la Paris, de la Londra. Furioși de întârziere, blestemau stepa Bărăganului unde era cât pe-aci să petreacă toată noaptea și să scape pachebotul pentru Orient. Se pare că ne-au și înjurat, în limba lor, ceea ce mă lasă rece; mă amuză, însă, că acești domni își închipuiau că o să ridicăm imediat ancora, ca să fie depuși la Constantinopole mâine la douăsprezece fix.

Nimic din toate astea. Dacă iarna grea este dușmanca trenurilor, în egală măsură ea este și pentru vapoarele moderne, printre care și ale noastre, care se încălzesc cu păcură și care pe frigul ăsta năprasnic nu pot să-și facă provizia pentru drum. Păcura e învâscoșată și pompele neputincioase să umple rezervoarele vaporului.

Prin saloanele vasului s-a și aflat acest lucru și spiritele sunt neliniștite. Din sfert în sfert de oră, un ofițer se duce sus, ca să liniștească această lume pretențioasă, în timp ce pe punte comenzile răsună, mereu mai nervoase, iar marinarii forfotesc înnebuniți.

Cât sunt de triste toate acestea! Văd pe unii, în saloanele somptuoase, instalați confortabil și citindu-și ziarele. Pe alții, biciuiți de crivăț, cu ochii lăcrimând, mâinile înghețate bocnă, neștiind unde le mai este capul. Și-mi spun că o mare nedreptate domnește în viață. Cine știe dacă într-o parte,

și în cealaltă, fiecare se află pe locul potrivit! Și chiar dacă ar fi așa, totuși e încă trist, căci cei care se zbat afară nu sunt câini, ci oameni care suferă și în piept le bate o inimă omenească. Oricum ar fi, deștept sau prost, marinarul de colo are o viață grea și nu înțeleg cum poți rămâne nesimțitor în fața sorții sale.

Așa judec eu problema. Și tot așa o voi judeca, dacă mâine rolurile ar fi inversate. Toate doctrinele, toate dogmele cu interpretările lor încâlcite îmi par sterile. Dacă inima omului rămâne atât de împietrită în fața nenorocirii aproapelui, suntem pierduți. Teoriile nu vor schimba nimic. Ele vor aduce omenirii o umbră de dreptate, nicidecum dreptatea însăși. Singure religiile, dublate de milă, erau îndrituite să aducă dreptatea printre oameni. Ori, religiile au dat faliment și morții nu învie niciodată.

Cobor din când în când, ca să mă încălzesc la bufetul de la a treia, și mă urc să văd dacă s-a terminat cu umplerea rezervoarelor. Vreau să asist la plecarea vasului, la depărtarea lui de țărm, la afundarea lui în tenebrele Mării Negre. Apoi mă voi duce la culcare.

Acum e ora două noaptea. Aproape toți călătorii dorm. Unul singur, un român de la a doua, măsoară salonul cu pași mari și iese afară din când în când, să întrebe pe primul marinar întâlnit în cale:

— Încă nu s-a terminat cu păcura asta blestemată?

Un mucalit i-a răspuns:

— Dar, domnule, asta nu-i păcură, ci iaurt! Nu vine cu porția!

Și privirea mută a marinarului părea să adauge: „Ești plictisit, domnul meu? Dar eu?”

Într-adevăr, dar el? El care era plin de păcură din cap până-n picioare și amorțit de frig?!

Mi-a plăcut răspunsul, atitudinea hotărâtă a acestui tovarăș. În locul lui, n-aș fi știut să fiu *atât de brav*. Simțeai cât de colo, că sufletul acestor oameni era greu încercat. Ei veneau mult mai de departe, decât cei de la Paris și Londra.

Oh, Doamne, cum aș vrea să fiu puternic și să oblig pe oameni ca să fie drepți!

Dacia a părăsit portul, ca un pirat. Nici nu băgai de seamă. Mă aflam la bufet, ascultând cu mare interes spovedaniile unui tată nenorocit, cu care mă și împrietenii, când, deodată, *buf!* de crezui că pământul se prăvale sub mine. Alergarăm afară. Pachebotul își lua largul, cu toată viteza, pe o mare foarte agitată. În urma noastră, Constanța abia își dovedea existența, prin câteva puncte luminoase ce licăreau în bezna ca de păcură.

Dar vasul se afunda într-un întuneric și mai înfiorător. Doamne, cum poți să te încrezi astfel în forțele naturii! Ce știință și-au însușit oamenii, ca să poată înfrunta cu asemenea îndrăzneală viclenia oceanelor?

Măicuța mea bună! Tu doreai ca să rămân pe veci lângă fustele tale, dar privește: făcui numai un mic pas în afara cuibului părintesc și îndată viața cea mare își ridică un colț din vălul care ascunde uluitoarele sale măreții! Dacă ai ști de câtă recunoștință mi se umple inima, în clipa asta, când mă gândesc la omul care, acolo, pe puntea de comandă, îmi veghează viața. Grație lui, științei lui, voi fi mâine la prânz în capitala sultanilor, unde neam de neamul tău n-au pus piciorul. Apoi Pireul tatălui meu, Smirna și, în sfârșit, de-acum într-o săptămână, Egiptul visurilor mele!

Voi trăi o poveste ca-n basme, eu, golanul născut de-o spălătoreasă, care n-are nici pașaport, nici cu ce să-și plătească cele opt zile de libertate. Sufletul meu va fremăta de înmiite simțăminte alese, pe care nu le-aș fi cunoscut, lâncezind la Brăila. Nu-i oare, aceasta, prima cucerire mare a sufletului meu însetat de necunoscut?

Cu neputință să mai stau afară. Valuri uriașe spală puntea. Frigul te pătrunde până la os. Apoi, în ciuda neastâmpărului ce nu-mi dă pace, trebuie să încerc a dormi puțin, ca să nu fiu prea obosit mâine dimineața,

la intrarea în Bosfor.

Prieteni marinari au binevoit să-mi îngăduie a mă culca în patul lor, cât sunt ei de cart, dată fiind starea jalnică de la a treia, unde oamenii au și început să verse. Am luat cu mine și pe sărmanul tată, pe care abia l-am cunoscut și-l iubesc pentru cerbicia sa în nenorocire.

Este un evreu de șaizeci de ani, zugrav ca și mine. Îl cheamă Moritz, dar el ține să-i spun *Musa*, poreclă dată de arabi, când își întovărășea tatăl, ceasornicar ambulant, prin satele Asiei mici și căruia îi păstrează o duioasă amintire.

Sărmane Musa! Lungiți în paturile noastre suprapuse, în mijlocul marinarilor ce sforăie, el continuă povestea călătoriei ce-o face în Egipt și care pentru el este departe de a fi o bucurie. Se duce acolo, încredințat că va convinge și o va readuce în bârlog pe una din fetele sale, ademenită de un pește și stabilită la Alexandria, în speranța că va face avere.

Musa povestește și amestecă glumele cu lacrimile. Îmi spune că Sara e cel mai frumos copil, dar că e atât de încăpățânată, încât nu-și face nicio iluzie asupra rezultatului încercării sale.

— Cine știe! se tânguie Musa. Vreau s-o scap de lepra aia, însă ea este în stare să inverseze rolurile și să facă din mine un tată-codoș. Blestemat să fie numele strămoșilor! Săracu' de mine! Tu ce zici, dragul meu Adrian? N-ai vrea să m-ajuți în dandanaua asta? Ești tânăr și vânjos! Ei îi place asta. Fă pe dracu în patru, ca să se amorezeze de tine. (Na! Am și început să fac pe codoșul!) Ți-o dau de nevastă. Și dacă, înapoiat în țară, n-o să-i poți scoate din cap aventurile ei egiptene, ei bine! ai s-o părăsești și o să alegi pe oricare alta dintre fetele mele. Am acasă un întreg harem!

Avea patru. Și trei băieți, singurii care aduceau pâine în cămin. El muncea la cot cu ei, dar la masă erau nouă guri! Ca să-și acopere cheltuielile călătoriei, a fost nevoit să facă apel la bunele servicii ale Comunității Israelite, care i-a dat atât cât să-și plătească drumul dus-întors și mâncarea. Niciun ban, pentru eventuala înapoiere a fetei. Dar ea

pretindea că are un bar la Alexandria, foarte căutat de ofițerii de marină.

— O să vindem barul! hotărî Musa, cu o voce autoritară de părinte. Și-o să mergem tustrei, tu, ea și eu, la Cairo, unde am un vechi prieten, pe care aș vrea să-l revăd. Apoi ne reîntoarcem în România. Ce zici, Adriene?

Am fost silit să-l aprob, ca să nu-l contrazic. Totuși, chiar dacă planul său se realizează întocmai dorințelor, n-am niciun chef să revăd, de-acum într-o lună, Bucureștii siberieni care mi-au zdruncinat sănătatea. Și cu atât mai puțin să mă însor cu o paceaură. Nu! Vreau să-mi petrec toată iarna în Egipt.

Cât despre rest, Mihail hotărăște, nu eu. De-acum încolo, îl voi asculta ca un mielușel. Are o slujbă bună la hotelul „Regal” din Cairo și va aranja să fiu primit și eu acolo. Și ce mare scofală! Nimic nu mi-a reușit, iar dreptatea a fost totdeauna de partea lui. Vom duce împreună o frumoasă viață mediteraneană! Urâciosul… M-a pedepsit aspru, plecând singur în Egipt, dar am meritat pedeapsa. Odată pentru totdeauna, ar trebui să fiu convins că marele meu prieten este un ghid neîntrecut și să-i încredințez cârma. În România, treacă-meargă. O aveam pe mama, care mă scotea din încurcătură. În străinătate, nimeni! Orice năzbâtie mi-ar putea aduce singurătăți teribile, mizerie ucigătoare. Cu româneasca și greceasca mea nu aș putea merge prea departe, pe când Mihail, vorbind mai multe limbi, va putea oricând să se descurce.

Ce bucurie, când m-o vedea în curând, căzând pe neașteptate! Dragul meu Mihail! Fratele meu…

Sosim la Constantinopole numai cu două ore întârziere. Înfățișarea lumii de-aici e cu totul alta. Nu-ți vine să crezi! După douăsprezece ore de mers cu vaporul, treci de la iarna cumplită la primăvara cea mai blândă. Aci timpul este ca-n frumoasa lună mai: coline înverzite ce se oglindesc în apele Bosforului, lac impunător, străbătut încoace și încolo de un furnicar de vaporașe, caice, șalupe și bărci. Toată viața se

desfășoară în stradă, unde se muncește, se mănâncă, se doarme, se distrează, adesea în vecinătatea imediată a câinilor dezgustători. Terasele cafenelelor sunt ticsite cu turci, care joacă ghiulbahar, își fumează narghilele sau visează. Mizeria este mare în capitala lui Abdul-Hamid. Zece barcagii sau hamali se bat pe-un călător. Sunt zdrențăroși și se hrănesc cu te miri ce.

Dar ceea ce m-a făcut să mă gândesc la Stambulul sultanilor care au trimis la moarte atâția boieri de-ai noștri, sunt miile de fesuri de-un roșu aprins și numeroasele moschei cu mândre minarete. Acum o sută de ani, tronul țării mele era scos la mezat în acest oraș, al cărui nume înspăimânta pe vasali și unde eu mă plimb astăzi fără teamă. Sfârșită-i și groaza pe care o dezlănțuia apariția unei duzini de fesuri, în satele noastre!

Cum au putut acești oameni să comită atâtea cruzimi? Îmi par atât de blânzi, de resemnați. Văzându-i atât de apatici, i-ai crede incapabili să mânuiască acele grele iatagane, care au semănat groaza până la porțile Vienei.

Musa vorbește cu ei familiar, turca fiindu-i o a treia limbă maternă, după română și idiș.

Ei bine, îmi plac acești oameni! Nu știu dacă au fost așa de cruzi, în epoca de glorie războinică, dar „filosofia lor prezentă" – cum o numește Musa – îmi place. Ei nu fac caz de asprimea vieții și nu se sfâșie unii pe alții pentru bunuri pământene. Tihna sufletească le este mai prețioasă, și-i înțeleg de ce. Sunt în stare să petreacă ore întregi la soare, contemplând splendorile naturii și pufăind un ciubuc pe jumătate stins. Nu-i văd invidiind soarta turmelor de muncitori din uzinele moderne, care probabil cred că soarele a fost creat să desfete pisici. Nu! Mai întâi soarele, deopotrivă pentru toți oamenii și la urmă biftecul și gulerul tare.

Ca să pot părăsi vaporul și să vizitez Stambulul, cum n-aveam pașaport, m-am descurcat repede cu o beretă de marinar. Jandarmul turc,

de la control, mi-a înțeles tertipul, răspunzându-mi cu un zâmbet. Știa el că nu mă pot duce să fur Sfânta Sofia…

Ne-am plimbat ca niște curcani, făcând haz de turiștii care alergau ca nebunii, ca să nu le scape nimic din ceea ce era semnalat în *Baedeker*. Mâncarăm un pilaf strașnic, cu carne de oaie și kebab, frigărui din aceeași carne și am băut rachiu, puțin cam multe păhăruțe, care ne amețiră de-a binelea.

Deoarece ne doream, ne-am cumpărat fesuri. Astfel împopoțonat, Musa părea un turc adevărat, cu nasul lui coroiat, ochi și sprâncene negre și bărbie încovoiată. Îi ținui hangul peste tot și, în ciuda avertismentelor, făcui greșeala și-l înfruntai, fumând o narghilea. Mi-a întors stomacul pe dos. Am dat afară pilaf, kebab și rachiu. Ne-am întors la vapor, la al doilea șuierat de sirenă, ca să ne culcăm numaidecât.

Dacă la Constantinopole era primăvară, la Pireu și Smirna ne întâmpina o vară blândă. Era cald, dar nu sufocant. Fericiți muritorii aceștia, care n-au decât grija stomacului (și încă nici asta), care nu cunosc nevoia de a purta încălțăminte și blănuri, de a te încălzi zi și noapte, timp de șase luni din douăsprezece. Fericiți, mai ales, ca nu știu ce înseamnă să-ți agonisești pâinea, pe un ger de douăzeci de grade, când ai prefera să nu mănânci trei zile în șir, decât să bați drumurile cu ghetele găurite și să te înapoiezi seara acasă înfometat și rebegit.

E drept că aici lumea se hrănește prost; le-o citești pe față. Se vede, de asemeni, în luptele feroce ce se dau la sosirea vapoarelor, ca să pună mâna pe un geamantan și să câștige un franc. Dar lupta asta-i aproape pretutindeni, soarta tuturor dezmoșteniților, agravată în alte părți și de frig, acest teribil dușman al omului, cauza bolilor, a suferințelor, a infirmităților și a morții – de care locuitorii de pe meleagurile Mediteranei n-au habar. Din cele două rele care otrăvesc viața oamenilor – foamea și frigul – pe aici nu-i cunoscută decât prima. Ceea ce-i enorm. O mare fericire, pe care eu și Musa o prețuim cu sufletul încărcat de

recunoștință. Ne-am aruncat ciorapii de lână și jumătate din catrafusele noastre prăpădite. Umblăm cu haina descheiată, pălăria pe o ureche, țigara în colțul gurii, nepăsători, la fel cu toți acești greci, turci, evrei, armeni, care ronțăiesc *stragalias* și se prăjesc la soare. Marea îi hrănește. Cerul generos îi încălzește. Dacă nu-i totdeauna de-ajuns, nu de la oameni te poți aștepta la mai bine. De la Dumnezeu, nici atât.

Îl îndrăgesc pe Musa, din zi în zi, mai mult. Nu-i un om oarecare. Desigur, n-a buchisit mult în viață, are însă un suflet deschis. Emotiv și delicat. Puterea de-a înțelege merge mână în mână cu judecata sa. Are o voce frumoasă; cântă lungi bucăți din opere și operete, în italienește. Într-o seară l-a auzit comandantul *Daciei* și l-a felicitat. I-a mulțumit cu eleganță; dar imediat s-a gândit la necazurile lui:

— Comandante, dacă mi s-o înnămoli vreodată barca la Alexandria, o să ai bunătatea să mă remorchezi până la Constanța?

— Bucuros, prietene! Numai vino să-mi spui!

La Pireu am fost cuminți. N-am făcut decât o scurtă plimbare, cu trenul electric, la Atena. Dar, la Smirna, frumusețea teraselor, a cheiurilor, a fațadelor și a caselor de-a lungul mărețului golf, ne-a răsucit capul și am cheltuit amândoi circa zece franci. Aci totul e numai marmoră. Și ce narghilele splendide, ca niște adevărate minarete!

Poimâine, a șasea zi de drum, ajungem la Alexandria. Ce voi face acolo? Găsi-voi de lucru? Toată averea mea e doar o biată liră sterlină.

Simt că leșin când mă gândesc la chinurile foamei, la lipsa unui adăpost. Ne încurajăm reciproc, ori de câte ori spectrul zilelor negre ni se perindă pe dinaintea ochilor. Facem promisiuni, că acela din noi care va avea mai mult noroc, să-l ajute și pe celălalt. Și ne consolăm totdeauna, bizuindu-ne pe cerul milostiv. Musa adăugă, sigur de sine:

— Și apoi, se află barul Sarei… Dacă merge bine, o să-i dau voie să-l mai ție și în iarna asta. O să-l înfrumusețăm chiar cu o pictură murală, în stil baroc și ea ne va plăti cât face. Important este s-o scoatem pe

nenorocită din ghearele nemernicului care-i ia toți banii, ca să-i dea la cărți.

Se pare că acest „nemernic” e un tânăr foarte frumos, lucrător-cofetar, fără pereche. Când are chef, se „afundă” timp de trei zile într-un „laborator” și „revine la suprafață”, cu zece lire sterline în buzunar. Din nenorocire, n-are chef totdeauna. Îl cheamă Titel. Și lui Titel îi place să-și „afunde” mâinile mai degrabă în casa de bani a barului decât în aluaturile „laboratorului”.

Adineauri, străbăturăm Arhipelagul, cu nenumăratele sale insule singuratice pline de poezie, de culori, de soare, dar unde n-aș putea trăi mai mult de-o săptămână. Acum ne aflăm în largul Mediteranei, cu insula Creta pe care o lăsăm în urmă.

Marea este netedă ca un mic lac. Se simt, sub luciul ei, cele mai mici vibrații ale motoarelor navei. Abia azi îmi dau seama de întreaga frumusețe a *Daciei*. Ceea ce o deosebește de alte trei pacheboturi ale noastre, nu-i nici tonajul, nici luxul ei; este unică pe Mediterana, prin silueta ei, în întregime albă. Pare o lebădă. Iată avantajul păcurii asupra cărbunelui, fiindcă altfel norul de funingine scuipat de coșuri ar face imposibilă vopsirea în alb a vaporului. Pe Dacia coșurile fumează ca niște lulele! Dacă te coborî în sala cazanelor, n-ai să vezi nimic din munca fără preget a duzinei de fochiști care cară tone de cărbuni spre gurile de foc, unde lopețile nu încetează o clipă alimentarea cuptoarelor. Nimic! Trei oameni curați, cu un ghemotoc de bumbac în mână, se plimbă printre cazane, cercetând manometrele și reglând robinetele care aruncă șuvoiul de țiței cu un zgomot asurzitor.

Acest progres al tehnicii în alimentarea navelor, îngăduie călătoarelor de la clasele întâi să se îmbrace în alb, din cap până în picioare, fără teamă că se vor murdări. Băncile și balustradele vasului sunt tot atât de curate ca și lucrurile din salonul de-acasă. Așa că spectacolul ce-l oferă puntea superioară în clipa de față, este dintre cele mai fermecătoare. El

naște în sufletul meu sentimente contradictorii.

Desigur, toți acești domni rași proaspăt și îmbrăcați în cel mai frumos costum de voiaj; toate aceste femei, seducătoare în rochiile lor de voal, unde domină albul, ici-colo un roșu, un albastru sau un verde care îți împung inima, sub un cer de poveste; apoi cadrul feeric care înconjoară vaporul nostru, pierdut în imensitatea mării și urmărit de puzderia de pescăruși, tot acest spectacol mă cucerește. Iubesc frumosul, femeia și viața intensă. Nu invidiez lumea bună și tezaurul ei; asta nu înseamnă că lumea mea și mizeria ei trebuie dată ca model de viață. Dacă mi-ar sta în putere să aleg, aș prefera bunăstarea, sărăciei.

Totuși, nu pricep fericirea unei vieți somptuoase în mijlocul atrocității aproape universale ce domnește astăzi pe pământ – condiție absolută a fericirii unei minorități. Dacă ar fi trebuit să-mi apropii bunăstarea, cu acest preț, aș fi preferat sărăcia. În mod deliberat, aș lăsa să-mi scape din mâini tava de aur pe care mi s-ar oferi fericire alături de nefericirea aproapelui meu. Iată, răspicat, felul meu de-a înțelege viața. Dacă vreodată mi-aș schimba părerea în această privință, atunci n-aș fi decât un vierme respingător. Să fiu numit trădător și să mă spânzure!

Deci, la mine e vorba mai degrabă de-o mistică a cinstei, decât de-o teorie socială care îngăduie fericirea personală în mijlocul mizeriei universale. Nu! Niciodată! Ne-ar ultragia sufletul! Nu există o sută de feluri de-a fi cinstit și să ai totuși conștiința ferită de orice ipocrizie; să poți privi pe cineva în albul ochilor și să-i spui: *Nu-ți datorez nimic! Șterge-o, canalie cu mască de frate! Și dacă tu-mi jinduiești până și pâinea neagră ce o am pe masă, ia-o! Dar nu te atinge de sufletul meu!*

Ultima noapte a călătoriei. Și ce noapte! la fel cu acelea de pe la noi, în luna august, când prin sate lumina se adună în jurul focului din curte, ca să coacă porumb și s-asculte țârâitul greierului.

Mă aflu cu Musa la pupa vasului, unde elicele frământă apa mării, cu o plăcută mișcare ritmică, lăsând o dâră de spumă efervescentă, care se

depărtează repede, pierzându-se sub clar de lună, în infinit.

E târziu. Pe puntea de promenadă, țipenie. Prieteni-marinari ne-au adus aici resturi de mâncare de la bucătărie, pe care le înfulecăm cu mare poftă. Ce noroc pe noi, s-avem atari prieteni! Tot lungul drumului, ne-au hrănit astfel, pe gratis sau aproape. (În timpul escalelor, le plăteam câte-un pahar. Asta-i tot!) Fără acest ajutor neprevăzut, nici Musa, nici eu n-am mai fi avut un ban, sosind la Alexandria. Căci, oricât ai fi de econom, este imposibil să treci prin toate aceste porturi frumoase și să nu coborî să le vizitezi, ca să te mai dezmorțești puțin și chiar să te distrezi, oricât te-ar costa.

Acum aș fi vrut să stau tăcut, nemișcat; ca nicio vorbă să nu tulbure pacea acestor ore, fără seamăn în viața mea. Mă simt plin de bunătate, de recunoștință și de speranță și mi-ar plăcea să stau lungit pe punte, în întuneric, mut, contemplând luna, ciulind urechea la freamătul Mediteranei. Zadarnic însă: astă-seară Musa e mai nenorocit ca niciodată. Repetă cu voce stinsă drama familiei sale, din cauza Sarei.

Nu-i un om pios, în sensul bigot al cuvântului și nu face caz mare de părerea altora. Însă viața lui este otrăvită de aventura acestei fete. Rușinea Sarei îi strivește pe toți. Li se strigă: „Aveți o prostituată în familie”. Ce situație penibilă pentru un tată! Să trudești ca un măgar, ca să-ți crești opt copii și să ajungi în halul ăsta.

Afară de asta, Musa se simte apucat, brusc, de presentimente sumbre. Nu știe câtă crezare să acorde poveștii cu barul. Și cugetă:

— Dacă ea are un bar, de doi ani de când se află în Egipt, de ce noi n-am văzut niciodată un ban din partea ei trimis familiei, un cadou trimis surorilor, pe care le știe sărace? Nu! O ovreică, chiar prostituată, care câștigă bani, care pretinde că-i pe cale să facă avere, nu poate să rămână nesimțitoare la suferința alor săi. Doamne, dacă minte! Dacă și ea se află în mizerie? Atunci, m-am dus pe copcă! Atunci, nevastă-mea va fi în drept să-mi spună că am ajuns un bătrân nebun și o să mă înnămolesc

chiar eu în această țară de nenorocire pentru evrei. Dar, ce vrei tu? O ador pe Sara! E cel mai frumos copil al meu, cel mai inteligent, cea mai bună inimă. Ah! o să-l omor pe individul ăla, care a jefuit și pângărit sufletul căminului meu!

Sărmane, sărmane Musa… Nu te voi părăsi. Voi face tot ce-mi va sta în putință. Dacă va trebui, ei bine, îl voi sacrifica pe Mihail, pentru un timp.

Sosim. Alexandria se conturează la orizont, limpede, Distingem palmierii, minaretele, casele cu acoperișurile în terase.

La bordul vasului, snobii – bărbați și femei – și-au și acoperit capul cu căști de plută. Ce prostie! Toată lumea poartă ochelari împotriva luminii tropicale. Și împotriva bolii de ochi după cât se pare.

II
SARA ȘI… BARURILE

Întâmplă-se ce s-o întâmpla… Nu știu încă nimic, ce e cu barul Sarei, nici ce o să se întâmple, atât cu mine cât și cu Musa. Dar simt, de când am sosit în Alexandria, că Egiptul e o țară minunată. N-am să mă urnesc de-aici, înainte de-a-mi sătura ochii și sufletul, chiar de-ar fi să crap de foame.

Ne plimbăm ore întregi prin toate aceste străzi cu nume greu de reținut. Dar nici pomeneală de bar și nici de Sara.

La început, ne-am descotorosit de bagaje, lăsându-le la un cârciumar ovrei de pe strada Khandak; am înfulecat ceva în pripă și am plecat numaidecât la adresa dată de Sara. Acolo, prima deziluzie: nici urmă de bar. O locuință destul de curată. La etajul doi, o bătrână ovreică, înzorzonată ca o cămilă la paradă, ne privi cu răceală:

— Sa-a-a-ra? Ba-a-ar? Nu s-a pomenit niciodată la mine de bar. Duceți-vă la „Fortul Napoleon”, dacă vă arde de… baruri! Cât despre Sara, trece uneori pe la mine ca să-și ridice poșta. Dar nu locuiește aici! Duceți-vă de-o căutați la madam Adela. Eu nu știu nimic!

Pe drum, Musa îmi spuse:

— Văzuși bazaconia cu barul Sarei mele? Bănuiam de mult asta. Minciuni! Pariez că e într-un bordel!

Madam Adela ne primi și ea, de asemeni, prost. Îi stricasem siesta. O ovreică, tânără încă și foarte plăcută, dar rea ca o scorpie. Ne spuse:

— Lăsați-mă în pace cu Sara voastră! Mi-e datoare douăzeci de lire! N-o să ajungă nimic pe-aici!

Ne trânti ușa în nas. Ne sfătuirăm, pe loc, în capul scării de la primul etaj:

— Haidem la consulat! spusei.

La aceste vorbe, ușa se deschise și madam Adela reapăru cu o figură mai binevoitoare, dar zeflemitoare:

— Vreți să mergeți la consul-a-a-t? Osteneală zadarnică! Știuci și crapi, ca d-alde Sara și amantul, nu figurează în hârțoagele consulatului!

Musa sări ca ars:

— Ce „știucă”, madam? Ce „crap?” Sara e fata mea și nu permit nimănui s-o insulte!

— Ah! dumneata ești tatăl Sarei? Domnul Moriț Feldman de la București?

— Da-a-a! Da-a-a!… Eu sunt domnul Feldman!

Madam Adela deschise ușa de perete:

— Ah! atunci se schimbă treaba. Fiți amabili și intrați, domnilor!

Ne pofti într-un salonaș, apoi strigă:

— Ahmed! Ahmed! *Talata* cafele!

Apoi, scuzându-se, dispăru o clipă ca să-și dreagă toaleta.

— *Talata, malata,* spuse Musa, nu știu ce urmează, dar cafea, cu siguranță și nu-i rău. Auziși târfa?! „Știucă”! „Crap”!

Doi foxterieri, grași ca doi purceluși, care dormeau pe o canapea, veniră să ne miroasă încălțămintea. Musa aruncă o privire în jur. Îmi șopti:

— Asta-i casă de codoșcă! Uite cine vorbește de „știucă” și „crapi”!

Un tinerel arab, îmbrăcat cu un halat alb și surâzând, arătându-și dinții frumoși, ne puse cafelele în față. Puțin mai apoi, reapăru și gazda, care, fără să spună o vorbă, îmi atinse obrazul cu dosul mâinii sale grase:

— Drăguț băiat! Cam palid, dar interesant. Ați sosit cu *Dacia*, nu-i așa?

Aprobarăm din cap. Ea adăugă:

— Ați sosit singur, domnule Feldman?

— Bineînțeles, singur. Și silit. Dar pe cine crezi dumneata c-aș fi putut aduce, întâmplător?

— Pe dracu'! Pe vreuna din frumoasele dumitale fetișcane!

Simțirăm că ne sufocăm. Prietenul meu se sculă, rotindu-și ochii mari, roșu de mânie:

— Dar, madam, drept cine mă iei dumneata? Sunt un tată cinstit!

Târfa-l apucă pe Musa de umeri și-l reașeză pe scaun; apoi, mângâindu-i mâinile:

— Nu numai dumneavoastră, dragă domnule Moriț, sunteți un tată cinstit. Și tatăl meu a fost așa la început, ba chiar a continuat așa o bună bucată de vreme. Dar, vedeți dumneavoastră, într-o zi i-am dovedit că asta era o prostie, că „cinstea" lui nu ne hrănea, și atunci…

— Și atunci, madam, eu m-aș fi lăsat păgubaș! strigă bătrânul. Mi-aș omorî familia, decât să fac ca tatăl dumitale.

— Dar tata n-a făcut nimic. Într-o zi, el s-a hotărî să mă lase pe mine să conduc. Din acea zi am avut pâine albă destulă pe masă. A mâncat-o și a închis ochii. Ați fi drăguț, dacă l-ați imita. N-o mai necăjiți pe Sara cu țipetele dumneavoastră disperate, nici cu rugămințile dumitale. Și mai slăbiți-o cu ordinele! Cine a călcat o dată strâmb…

— Madam! țâșni Musa. Spune-mi adevărul! Sara este aici, dar se ascunde!

Madam Adela îl privi cu o milă amestecată cu dispreț:

— Nu numai că nu-i aici, dar nici măcar nu știu unde locuiește acum. Totuși, o să aflu și o să vă spun. Reveniți mâine. Dar, mai întâi, duceți-vă la aceste două adrese. Ea se ferește de mine, deoarece crede că am de gând să-i „suflu crapu'". Au șters-o într-o zi, pe neașteptate, uitând să-mi achite cele douăzeci de lire sterline, ce-mi datorau. Păcat de Sara! E vizitată de „lumea bună", dar atâta vreme cât se va lăsa suptă de Titel, n-o să ajungă la nimic bun.

În stradă, mare îmi fu bucuria, văzând că prietenul meu nu era abătut, cum mă temeam. Mergea domol, mușcându-și stufoasa mustață căruntă, privind cu plăcere cele din jurul nostru. Întâlnirăm un cărucior

încărcat cu trestie de zahăr, asaltat de arabi și chiar de europeni, care cumpărau – din curiozitate – acest ciudat aliment, îi rupeau coaja cu dinții și-apoi îl sugeau cu poftă. Musa nu-și credea ochilor:

— Pe aici oamenii se hrănesc cu bețe!

Un arab tăie cu briceagul o bucățică din trestia sa de zahăr, îndemnându-ne să facem ca toată lumea. Încercarăm, fără succes. Sucul era foarte dulce, dar fad. Îl scuiparăm. Râseră de noi. Musa încercă să lege o conversație în turcește. Nimeni nu-l înțelese.

Arabii sunt foarte comunicativi, îi întrec pe români, ba chiar și pe greci. Totuși, conversațiile lor sunt violente, de parcă s-ar certa.

Ca să găsim cele două adrese date de madam Adela, a trebuit să mergem cale de trei ore. Ne trimeteau de la un cap la altul al orașului. Osteneală zadarnică. Peste tot am dat de ovreice din România, niște codoașe. Sara nu le lăsase decât amintiri rele, din cauza „știucii”. (Oare să fi fost atât de lacom, că-l porecliseră astfel?)

În sfârșit, ne-am înapoiat istoviți la hanul din strada Khandak, după ce admirasem un măreț apus de soare, pe una din frumoasele promenade de pe malul mării, aproape de piața Mehmet-Ali, care m-a fermecat. Europenească și orientală în același timp. Frumoase edificii. Cafenele și magazine moderne. Lume aleasă. Îmi închipuisem Egiptul ca pe o țară murdară și pe jumătate sălbatică. Nici pomeneală! Patria mea e mult mai înapoiată. Cât despre climă, ei bine! am văzut în luna decembrie oameni în haine albe și cu pălării de paie! Merită să suferi uneori, ca să poți veni pe aici. Ca și cum în România am fost scutit de suferință! Plus frigul.

Sunt convins că voi putea să mă descurc. Grecii sunt numeroși. Le cunosc limba. Le voi cere de lucru, indiferent ce.

Dar ce grozavă decepție cu Sara! Nu-i dăduse tatălui ei nici măcar adresa exactă. Din fericire, curajosul meu prieten părea că nu-și face prea mult sânge rău. Asta nu însemna că supărarea lui n-ar fi fost mare. La cafenea, unde coborâsem, a băut trei pahare cu țuică, unul după altul și

nu mâncă aproape nimic.

La ora nouă eram culcați. O cameră mizerabilă, cu un singur pat. Doi franci pe noapte. Musa m-a îmbrățișat, spunându-mi: „Ești ca și copilul meu!”

El se sculă cu noaptea-n cap. Când se făcu ziua, era îmbrăcat și m-aștepta nerăbdător să fiu gata. La răsăritul soarelui, ne sorbeam cafelele turcești și ne fumam narghilelele pe terasa unei micuțe cafenele din port, unde totul era mai ieftin.

Îmi dau seama din ce în ce mai bine, că Musa este un tovarăș admirabil. Chiar în nenorocire. Primește totul așa cum e, se acomodează, înfruntă neprevăzutul din viață, se bucură sincer în fața lucrurilor mari și mici ale existenței cotidiane. Nimic nu-i scapă. Curios ca un copil. De bună calitate, însă; de pildă, a remarcat numaidecât diferența dintre omul cu patrie și cel cosmopolit, al cărui caracter voiește să-l pătrundă. E gata să se vâre în orice discuție generală, fapt obișnuit aici între consumatori pripășiți de prin toate colțurile lumii. M-am convins de acest fapt, aseară, la hanul nostru, unde oameni ce nu se cunoșteau cu un sfert de oră înainte, discutau ca între prieteni. Desigur, ca să te bagi în aceste discuții, trebuie să cunoști o limbă internațională. Musa vorbește mai multe, între care italiana, care-i foarte răspândită aici. Până și hamalii o blodogoresc. Și tot în italienește, Ibrahim – cafegiul nostru – își exprimă plăcerea de-a ne primi în dugheana sa. E plin de afecțiune cu europenii care îi onorează prăvălia, al cărei mare merit este că-ți oferă panorama portului și a mării și că nu te jupoaie pentru asta. Ce fericit aș fi, dacă aș putea să-mi câștig existența, ca Ibrahim, în libertate, cu fața la soare și la Mediterana!

După această baie de lumină, care a durat până la ora unsprezece, o durere crâncenă ne aștepta. Grație informațiilor date de madam Adela, descoperirăm în sfârșit domiciliul Sarei. Locuia la primul etaj al unei case modeste pe strada Anastase, la un biet croitor evreu care-i subînchiriase o odăiță.

Am fost martorul unei scene dintre cele mai penibile. Sara se afla în pat, singură, în convalescență. La apariția neașteptată a lui Musa, a scăpat un sfâșietor „Tată!”, înmărmurită, răsucindu-se și îngropându-și fața în perne.

Musa, cu sufletul împietrit, se așeză și atât. N-a îmbrățișat-o și a lăsat-o să-și ușureze sufletul în plânset. În acest răstimp, pe mutește, îmi arătă cu degetele urmele vizibile ale mizeriei: pantofi cu tocuri scâlciate, o legăturică murdară, o pălărie ordinară și resturile unei mese, alcătuită dintr-o cutie cu sardele și cafea cu lapte.

În cele din urmă, tot cu fața în perne, ne-a rugat să ieșim, ca să se poată îmbrăca. Ne-am dus jos la cafeneaua de la intrarea imobilului. Acolo, prietenul meu avu și el ochii în lacrimi:

— Daca ar vedea-o maică-sa în halul ăsta, ar muri de durere. La noi acasă e sărăcie, dar nu mizerie. Toți copiii mei sunt bine hrăniți și îmbrăcați. Interiorul casei noastre, oricât de modest ar fi, e o bijuterie, pe lângă împuțiciunea în care trăiește Sara. De ce o fi răbdând viața asta blestemată? I-am scris de-atâtea ori că o primesc, oricare i-ar fi ticăloșia. Și dacă într-o noapte s-ar întoarce mai nenorocită decât o cerșetoare, m-aș da peste cap și a doua zi aș fi gătit-o din cap până-n picioare, chiar dacă aș fi nevoit să-mi vând sufletul dracului! De ce să alerge după aventură, să-și ofilească tinerețea?

Ne urcarăm din nou sus. Totul era pus în ordine. Și ea, o zână! O micuță statuetă, albă, cu măiestrie dăltuită, fragilă, ai cărei ochi mari negri erau mistuiți de-o viață intensă. De astă dată, tatăl o strivi în brațele sale. Ea continuă să plângă, țopăind de bucurie:

— Tu, aici, tată! tu ești aici, tată! Nu mai sunt nefericită! Nu mă compătimi! Îți voi povesti tot. Nu suntem nenorociți de multă vreme. Ci numai de când cu boala mea…

Musa îi tăie vorba:

— Da! adică numai de când n-ai mai putut fi „vizitată de lumea

bună"… Nu-i așa?

În acea clipă se deschise ușa și un tânăr înalt, blond, apăru. Scoase un strigăt și voi să-l îmbrățișeze pe Musa. Acesta se dădu îndărăt:

— Înapoi, canalie!

Și imediat îl înșfăcă de guler și începu să-i care, cu nemiluita, pumni în cap. Intervenii. Sara, ostilă până acum față de mine, mi-aruncă o privire blândă, plină de recunoștință. Își adora, deci, canalia. Înțelesei clar asta, din brusca-i schimbare de atitudine față de mine.

Socotii de cuviință să-i las să se răfuiască în familie și vrui să mă retrag. Musa mă reținu, autoritar:

— Stai aci! Îmi cunoști nenorocirea. Ești ca și copilul meu. N-am secrete față de tine.

Ceilalți doi nu se arătară prea mulțumiți. Dar se prefăcură că n-au auzit nimic.

Bătrânul izbucni:

— E frumos barul tău, fata mea! Să-ți minți părinții? Crezi tu că asta-ți poate aduce fericire?

Sara își împreună mânuțele ca pentru rugăciune:

— Tata… Nu v-am mințit… Am avut un bar. La Port-Said. Și mergea foarte bine. Ne plătisem toate datoriile și începuserăm să punem ceva bani deoparte, când o ceartă sângeroasă izbucni într-o zi între marinari; autoritățile ne-au închis localul și totul s-a prăbușit.

Musa îmi aruncă o uitătură, ce voia să-mi spună: „Crezi tu o iotă din tot ce îndrugă?"

Mă hotărâi să mint, la rândul meu. Spusei:

— Într-adevăr, englezii nu glumesc în atari situații. Te distrug cu sânge rece.

— Nu-i așa, prietene? sări Sara, cu figura dumnezeiește înseninată de ajutorul meu neașteptat.

Apoi ea adăugă:

— Ați mai locuit în Egipt?

— Nu! Dar am la Cairo un prieten care a fost martorul unei întâmplări asemănătoare cu a voastră.

Doamne, cum poți minți din simpatie! Câte nu ești în stare, atunci, să născocești din dragoste.

Prietenul meu nu se lăsă păcălit. O vedeam bine. Dar se potoli, ascultă și se lăsă vrăjit. Frumoasa făptură brodă sub ochii lui un păinjeniș de minciuni. Cele mai grosolane contraziceri colcăiau în povestea barului de la Port-Said. „Știuca”, amestecându-se în vorbă ca să îndrepte neroziile complicei, încurcase și mai rău ițele. În loc să se ajute unul pe celălalt, ajunseseră să-și combată reciproc spusele.

Dar tabloul era captivant. Mânia tatălui se topea, dinaintea pasionantei solidarități a celor doi aflați în nenorocire. La urma urmelor, ei erau victimele propriilor iluzii. Nu era nevoie să fii prea omenos, ca să înțelegi situația celor doua epave, ce se străduiau să salveze aparențele; un rest de demnitate.

Și apoi, văzându-i pe amândoi atât de tineri, cu trăsăturile feței asprite din cauza lipsurilor, cu sufletul contrafăcut, cu conștiința siluită de nevoia de-a minți – devenită obișnuință – orice intenție de a-i pune în aceeași oală se năruia sub imboldul milei, care-ți înmuia inima. El era mai puțin vorbăreț decât ea, mai serios, aproape că nici nu râdea, nici nu zâmbea. Cu mustăcioara și părul blond părea un ștrengar care face pe seriosul. Se știa că a trebuit să fugă de la servici și asta l-a hotărât să plece în Egipt, ca „să facă avere”. Cât despre Sara, cu neputință să-i porți pică. Totul era plăpând în făptura ei. O adevărată miniatură, ușor de sfărâmat.

Singuri ochii ei, de-o mărime neobișnuită, mărturiseau o putere gata de luptă cu oricine ar fi vrut să le zădărnicească goana după mirajul ce-i pasiona.

Înapoindu-ne acasă, în aceeași seară, Musa îmi spuse:

— Acum știu ce-mi rămâne de făcut: fata mea e sclava acestui

individ. Ea nu mă va urma acasă decât legată. Ei bine, o s-o bag în cămașă de forță. Banii de drum trebuie să-i procur prin orice mijloace: fie muncind, fie cerșindu-i, fie furându-i.

Așa hotărâse Musa. Lucrurile s-au petrecut cu totul altfel.

Nu mai târziu decât a doua zi, întâmplarea păru că favorizează planurile prietenului meu. Cunoscu un hotelier bogat, evreu, care îi oferi o lucrare serioasa de zugrăvit în hotelul său. Individul nu-mi plăcu. Cam rece. Musa însă îmi explica defectul lui, prin aceea că-și formase caracterul pe malurile Tamisei, unde se pare că oamenii sunt morocănoși. În schimb, evreul-englez nici nu catadicsi să discute devizul prezentat; îl acceptă la un preț stabilit prin învoială.

— Merge, dacă o să fiu mulțumit de muncă.

Jubilarăm, în ciuda refuzului de-a ne da un acont. Se însărcină să ne plătească toate furniturile, la predare, dar și aici acontul fiind exclus. Păcat! Aveam cu ce trăi până la executarea unei părți din comandă, când era obligat să ne plătească, proporțional și conform regulei.

La prânz, mergând la Sara, altă surpriză agreabilă. O adevărată sărbătoare ne aștepta acolo. Mai întâi, cei doi îndrăgostiți erau înnoiți, din cap până în picioare; și apoi, în fața noastră, o masă copioasă cu gâscă friptă și, slăbiciunea lui Musa, vin și țuică românească! Nu ne credeam ochilor. Drăcoaica ciripi, veselă:

— V-am luat piuitul, nu-i așa? Ei bine, Titel a dat lovitura!

— Ce lovitură? Ce lovitură? repeta bătrânul cam posomorât și contrariat în sentimentele sale, ostile tânărului. Nu prin „lovituri” trebuie să trăiești, ci prin muncă cinstită și fără întrerupere. Mi-e lehamite de „lovituri”. Ciupind cincizeci de lire, o dată pe an, la cărți și să crapi de foame tot restul anului, nu! asta nu-i viața pe care s-o îngădui fetei mele.

Dar inima omului este ca un furnal înalt, unde sunt aruncate și topite toate răutățile pe care judecata îi place să le fabrice. Mai ales când această judecată este asaltată de atențiile constante ale unui tânăr fermecător,

care-ți toarnă să bei, își taie în bucățele o pulpă rebelă de pasăre, îți strecoară sub fese o perniță, îți curăță cel mai frumos măr și îți ridică șervețelul căzut jos. Și „tată” în sus, „tată” în jos! Cuvânt trădător în gura unui probabil prim-ginere, așteptat cu o inimă atât de larg deschisă.

Asta era situația. Deși cu ochii în patru, Musa mâncă, bău, se lăsă lingușit, neîncrezător, iar pe urmă se răsturnă într-un fotoliu, cu fața destinsă. De acolo, nemișcat și clocotind, taciturn și crăpând de poftă de-a vorbi, îl privi îndelung și cu atenție pe Titel. Pe legea mea, nu știai ce trebuie să crezi despre acest drac de băiat! E un om cinstit? Sau un șnapan?

Lasă! Vom vedea mai târziu. Musa vrea să fumeze:

— Aici nu-i nicio posibilitate ca să profităm de-o narghilea?

Titel și Sara schimbară rapid o aruncătură de ochi, gata să pufnească în râs:

— Mă duc până jos, să văd! spuse Titel.

Puțin mai târziu, își face o intrare triumfală. Aduce o micuță narghilea, de toată frumusețea, nou-nouță. Sticla este ornată cu flori. Restul: aramă și chihlimbar. Musa este fermecat. Mulțumește și începe să tragă cu poftă. Dar nu știe ce-l așteaptă.

— Tată! îi șoptește Titel la ureche. Această narghilea e a dumitale. Ți-o dăruiesc.

Lovitură de grație!

Musa sare în picioare și îmbrățișează cu tandrețe pe primul său eventual ginere. Sara plânge de bucurie. Iar eu, deși o doresc, îmi spun că degeaba aș face curte unei femei, care știe atât de bine să împacheteze tocmai pe cel care voia s-o împacheteze pe dânsa. De asemeni, mă mulțumesc să-i admir frumoasa gleznă, pe care aș vrea s-o sărut cu sfințenie. Și mă întreb dacă nu-i preferabil să fii mai degrabă o lichea decât un om cinstit, pentru a fi adorat de atari îngeri. Căci nimeni n-o să mă poată convinge că un om, absolut cinstit, își poate oferi comoara,

balelor primului plătitor apărut. Nu! eu m-aș lăsa degrabă tăiat în bucăți.

Și poate că Musa, oricât de fericit fu de narghileaua sa, nu încetase să gândească la fel ca mine. Dar i se pregătea o ultimă lovitură, care avea să-i dea o ocazie de-a reflecta serios, ajutându-l să facă o schimbare completă de direcție.

Și această lovitură – o mărturisesc – mă zăpăci și pe mine. Nu mai știui să deosebesc realul de mirajul magnific. În rest, e bine de spus: vrăjitorii erau ei înșiși vrăjiți.

Fu o adevărată lovitură de teatru.

Eu, ca și Musa, credeam că banii găsiți de Titel proveneau de la jocul de cărți. Nu era adevărat. Banii reprezentau încheierea unei mari afaceri pe care o realizaseră doi aventurieri, asociați cu un al treilea. Și cum ei nu precizau despre ce „afacere" era vorba, Musa îi somă să vorbească pe față.

— E un mare bar, pe care am vrea să-l deschidem la Khartum, lăsă să-i scape, în sfârșit, Sara.

— Încă un bar?! strigă bietul bătrân, zvârlindu-și cât-colo ciubucul. Nu, nu! Nu-mi mai vorbiți despre baruri! Mi-e destul primul, pe care m-ați silit să-l înghit. La dracu', cu toate barurile voastre!

Nu mai era deloc beat. Redeveni arțăgos. Certitudinea nenorocirilor sale i se înfipse din nou în suflet și merse până acolo că-i amenință cu poliția.

Dar nu-i nimic de făcut împotriva seminebunilor de bună credință. Puterea lor de persuasiune nu este limitată, fiindcă nicio altă realitate nu-i mai palpabilă decât a lor.

Îmi lăsară prietenul să-și macine furia, apoi ne rugă să coborâm pentru o plimbare. În stradă, Titel chemă o birjă frumoasă: *Harabaki!* Ne urcarăm. Sara și tatăl ei se așezară pe perne. Eu și cofetarul pe strapontine. Trăsura se avântă la trap mărunt.

Era o vreme pe care nu pot s-o compar deloc cu cele ce știu de-acasă,

fiindcă aici natura oferă cerului un cadru care nu există la noi. Atât eu cât și Musa furăm literalmente hipnotizați, mai ales în clipa când, părăsind orașul, se deschise o promenadă de vis, la marginea mării. Pădure de palmieri, de-a lungul drumului; lanț neîntrerupt de vile fastuoase cum nu se văd decât în povestirile din *O mie și una de nopți*, ilustrate.

— E Ramleh! cuteză Titel să murmure.

I-am fost recunoscători. Eram transfigurați. Coșmarul urâtei realități dispăru din sufletele noastre. Nevoia de-a uita ne subjuga sufletul. „Loc viselor!” strigau inimile noastre. Lumină și culoare, oricât ar costa! Și în legănarea trăsurii, biruit de recunoștința mea față de Creator, luai mâna celei care mă făcea să trăiesc această clipă – grație sacrificiului tânărului ei corp – și-o dusei la buzele mele arzânde.

Sara nu spuse nimic, zâmbi amantului și-și culcă frumosu-i cap pe umărul tatălui ei. Acesta, fericit, inconștient, îi sărută fruntea.

Astfel, pacea; o pace dureroasă, ne pătrunse sufletele la tuspatru.

Împrejurările completară restul. Se produse un fapt, care înflăcără imaginația lui Musa, aproape în același grad cu a Sarei. Eu, de asemeni. Iată cum:

La Ramleh, luarăm loc pe terasa unei mari cafenele, unde valurile mării ni se spărgeau la picioare. Numai lume bogată. Eu și Musa eram jenați și contemplam feeria de necrezut a apusului soarelui, cu sufletul întristat, gândindu-ne că omul își strică în mod deliberat viața, făcându-se nedemn de atâta frumusețe.

Sara spuse:

— Vezi tu, tată, de ce vreau să fac avere sau să mor? Fără bani, toate aceste splendori sunt inexistente. E atelierul sau magazinul unde surorile mele își petrec viața. E șantierul tău.

Musa dădu din cap, melancolic și voi să răspundă ceva, dar un domn frumos răsări înapoia Sarei și a lui Titel, pe care-l întâmpinară cu o ușoară exclamație de bucurie, amestecată cu respect. Sărută mâna tinerei

femei, care făcu îndată prezentările:

— Tatăl meu și prietenul nostru Adrian Zografi; domnul Falconi, exportator de tutun și comanditarul nostru în afacerea cu barul.

Apoi, adresându-se comanditarului:

— Tată meu e la curent. Natural, el socoate întreprinderea primejdioasă.

Falconi îl cântări pe Musa cu ironie și își trecu mâna delicată prin frumosu-i păr, care începuse să încărunțească:

— Primejdioasă? Bineînțeles. Dar se află oare altceva decât întâmplarea, care ne ridică deasupra mediocrității? Munca? Talentul? Niciuna din ele!

Schimbă conversația, ceru Sarei vești despre sănătatea ei și, brusc, reveni la Musa:

— Ce ocupație aveți?

— Zugrav.

— Ah! meseria tatii. Ei bine, ca și în cazul dumneavoastră, și dacă aparențele nu mă înșală, nici el n-a făcut avere cu zugrăvitul. Și el avea uneori până la cincizeci de lucrători, care munceau în contul lui.

— Oare nu poți fi fericit decât bogat? întrebă Musa.

— Sunt convins, prietene! În orice caz, pentru mine valorează mai mult să fii bogat decât sărac; stăpân decât slugă. Dacă nu-i și părerea dumitale, atunci ești un monstru.

— De aceeași părere sunt și eu, cu o condiție: să ai totdeauna mâinile curate.

— Nu-mi place curățenia mâinilor cărbunarului!

Pe bună dreptate, nu le putea admira decât pe ale sale, care, cu mișcări savante, introduceau o țigară într-un frumos portțigaret de chihlimbar. Și trecu la altceva, fără să-i pese dacă Musa voia sau nu să-i răspundă.

Comandă whisky și turnă la toată lumea, cu autoritate de stăpân. Îl

băui, fără apă, ca și prietenul meu și după al doilea pahar ne îmbătarăm. Așa că, fără să ne dăm seama cum, ne predarăm toți, după o oră, opiniei domnului Falconi, dând dracului „rezervele” noastre. Atunci „nobilul” se ridică și puse în fața lui Musa o grămăjoară de zece lire sterline, adăugând încetișor:

— Veniți, împreună cu domnul Zografi, la Cairo, unde noi o să fim în curând! Acolo, dacă vreți, voi face din dumneata un antreprenor zugrav, bine utilat.

Domnul Falconi sărută prelung mâna Sarei, le scutură viguros pe ale noastre și dispăru, ca un scamator care te lasă cu gura căscată, după un tur de forță.

— E clar! conchise Musa, în zilele următoare, aducându-și aminte neîncetat de Falconi și voind să-și justifice concesiile. E clar! Omul nu-i de piatră. Din clipa când viața îți oferă surprize nemaipomenite, totul se schimbă: perspective, opinii, principii. Înțeleg aceasta. Totuși, voi încerca, pe cât posibil, să-mi păstrez mâinile curate. Voi supraveghea tot timpul mișcările Sarei. În definitiv, acest Falconi poate nu-i decât un aventurier. O să am un cuvânt de spus, înainte s-o târască pe fiică-mea în Sudan.

Într-adevăr, Musa nu-și pierdea cumpătul și juca pe două tablouri. După o săptămână de muncă la hotelier, acesta câștigându-i încrederea, Musa îl iniție în povestea Sarei, întrebându-l dacă putea conta, la nevoie, pe sprijinul poliției, ca s-o scape de Titel și s-o readucă în România.

Evreul-englez îi răspunse:

— Numai o vorbă să spun și Titel ar fi îmbarcat a doua zi pentru Pireu!

Musa fu mulțumit; el trimise numaidecât nevestei un mandat de cinci lire, din cele pe care i le dăduse Falconi.

— O să avem bani destui, spunea el, fie pentru înapoierea la București, fie pentru a ne instala la Cairo, după cum o fi cazul. Lucrul nostru merge bine. Încă o săptămână și-l terminăm. Atunci, scăzând

furniturile, ne vor rămâne să împărțim frățește o duzină de lire sterline. O să fie bine!

Socoteala era exactă. Lucrând fără întrerupere, reușeam să ne rămână, la fiecare în buzunar, câte șase lire sterline, trăind destul de bine în tot acest răstimp de două săptămâni.

Dar ne făcusem socoteala, fără a ține cont de ticăloșia omenească. Ea ne plezni în față, într-un fel neașteptat.

Lucrul fiind terminat, ne pregăteam să împachetăm sculele, când hotelierul ne întrebă calm, ce facem acolo. Musa răspunse cu aerul cel mai natural din lume:

— Nimic. Până ce dumneata ne faci socoteala, noi ne strângem uneltele.

— Ce socoteală?! Ce unelte?! Glumiți! Și sala de recepție nici n-ați început-o!

Musa se făcu verde:

— Dar, domnule, nici n-a fost vorba de această sală. Nu este inclusă în preț.

Fu scandal mare. În fața relei credințe, strigătoare, a hotelierului, ne hotărârăm să facem plângere la poliție, îl înștiințarăm. Ne servi una bună:

— Duceți-vă acolo. Pe urmă o să vin și eu, ca să-i întreb cam ce învârtiți voi pe aici, adunătură de „pești”!

Înghițirăm palma și înțeleserăm că mizerabilul putea să ne pricinuiască mult rău. Totuși ne-am dus la comisariat. Un funcționar european, în uniformă, ne primi cu respect și ne ascultă până la capăt, apoi ne întrebă:

— Aveți un deviz amănunțit, aprobat și semnat de client?

— Nu. Am lucrat prin bună învoială, tocmindu-ne verbal.

Polițistul încrucișă brațele:

— Atunci, nu-i nimic de făcut!

Ne înapoiarăm la hotelier, îl rugarăm, umilindu-ne ca niște câini

bătuți. Până la urmă, ne dădu trei lire din cele douăsprezece la care aveam tot dreptul. Și ne dădu pe ușă afară.

Mai târziu, aflarăm de prin vecini că nu eram primele victime ale acestui ticălos; că era sistemul lui de-a înșela pe toți cei care lucrau în atari condiții.

Sara făcu tot ce putu, ca să-l consoleze pe bătrân.

— Cu atât mai bine, tată! O să plecăm noi mâine la Cairo și acolo tu vei fi un antreprenor altfel privit.

— Și dacă totul o să meargă bine, o să-mi aduc toată familia în Egipt! adăugă Musa. Iar tu, Adriane, vei fi asociatul meu.

III
BUCURII ȘI MIZERII „EGIPTENE”

Nu la Alexandria, ci la Cairo, te simți cu adevărat în Egipt. Mai întâi, strada este mult mai puțin europenizată. Apoi, clădirile vechi și monumentele arabe sunt mult mai frumoase și mai numeroase decât la Alexandria. Și doar unui neștiutor ca mine, al cărui suflet este obsedat de viziuni simbolic-decorative, orașul nu-i descoperă decât urmele unei vechi civilizații arabe, ca să nu mai vorbim de populația băștinașă, care nu este câtuși de puțin egipteană, ci arabă. De asemenea, numai în fața Piramidelor și a impunătorului Sfinx am regăsit Egiptul Faraonilor și al copilăriei mele. Masa lor copleșitoare, izolată în mijlocul nisipurilor – ferită de orice speculații moderne – ne mărturisește, în goliciunea ei eternă, pasiunea inaccesibilă a acestor mari regi biblici, care s-au gândit sincer la sufletul lor și l-au glorificat pentru eternitate.

Nilul m-a decepționat. E noroios ca și Dunărea. Și nici urmă de crocodili. Doar magnificii palmieri, care îl străjuiesc pe-alocuri, refac Egiptul din pozele copilăriei mele. Cât despre muzeul de la Bulac, mumiile sale m-au scârbit și restul m-a obosit. Nu-mi place ceea ce poartă o etichetă. Mă grăbii să ies și mă odihnii în frumoasa grădină Esbekieh, unde intrarea costă un piastru.

Mihail, care mă conducea pretutindeni, în orele lui libere, nu-i mulțumit de impresiile mele. Le-ar fi vrut mai literare, mai amănunțite; el se aștepta ca să fac descrieri admirabile, demne de-a fi publicate într-un ziar. Nici el nu mă cunoaște bine; sunt foarte puțin în stare, ca să-mi transform sentimentele într-un meșteșug aducător de câștig.

— Asta înseamnă că tu nu ești artist, mi-a spus Mihail. Un artist are sentimente, numai ca să le poată exploata în arta sa, devenită meserie, ca oricare alta, cu diferența că asta nu se învață.

Așa o fi! Cu atât mai rău. Eu prefer să nu fiu un artist, dacă e vorba să mă străduiesc ca să devin, cu prețul de-a-mi irosi viața dacă nu reușesc. Știu din exemplul altora că dacă îți pui în cap să fii un artist, cu orice preț, apoi nu trăiești decât pentru scopul ăsta.

Nu! nu! Îmi iubesc frumoasa viață, pentru ea însăși. Sunt fericit ca mă aflu în Egipt, că sunt liber, că mănânc în fiecare zi, dacă îmi dă mâna și chiar postind, dacă asta îmi surâde, dacă uneori libertatea mi-e mai necesară decât pâinea. (Aș blestema o societate socialistă care m-ar împiedica să trăiesc după cum îmi dictează inima.) Și apoi, nu-i oare o fericire, să ai prieten pe un Mihail și un Musa? Ce-mi trebuie mai mult? Puțină sănătate. O „situație"? O cedez celor care și-au făcut din ea un țel în viață. Cât despre artă, n-o iubesc decât când este de mărimea întâi, ca stelele. Ei bine, dacă nu o voi face niciodată, alții o vor face, iar eu voi gusta-o ca și când aș fi autorul ei. Nu-i oare cinstit ceea ce spun aici?

Musa nu m-a întovărășit decât rareori în vizitele nesfârșite pe care le-am făcut, ca să văd tot ce-i mai interesant pe-aci. Curios! El este total nesimțitor în fața frumuseților istorice și monumentale. Nici nu face caz. În schimb, mărinimia naturii acestei țări îi exaltă sufletul într-un fel aproape religios.

Păcat că acest prieten e amețit de grijile familiei sale. Acum e înflăcărat de ideea de a se instala la Cairo, ca patron-zugrav și să-i aducă aci pe toți ai săi. Toată ziua gonește în căutarea unei dughene. Aleargă, cu o singură liră în buzunar, trăgând nădejde la Falconi, care nu se prea grăbește să-i dea banii necesari instalațiilor sale. „Gentilomul" a înțărcat, de altfel, avansurile pentru asociați. Titel și Sara sunt aproape lefteri. E ceva care nu merge. Un fel de băț printre rotițele afacerii cu viitorul lor. Sara se duce zilnic la „comanditarul" ei și se înapoiază veselă. Cred însă că veselia ei este prefăcută. Am surprins-o în momente de plictiseală istovitoare. Tatăl ei nu-și dă seama de nimic. Nu se gândește decât la viitoarea-i prăvălie. Fiecare cu iluziile sale. Spun „iluzii", dar nu mă

gândesc la Falconi, care ar fi în stare să-i părăsească pe toți, pe neașteptate. Ar fi îngrozitor pentru acești bieți prieteni.

Totuși, fapt e că nu se mai arată atât de generos. De-o săptămână, de când ne aflăm în Cairo, nici Musa, nici eu nu i-am văzut măcar vârful nasului. Locuiește la „Continental” unde nu poți pătrunde când vrei. Cât despre noi, locuim în bazarul și popularul Darb-el-Barabra. Sara și prietenul ei au acostat, la înapoiere, la hotelul „Port-Said”, dar, după două zile, s-au răzgândit. Ei se află acum într-o cameră modestă, alături de noi. Plătim doar doi taleri pe lună.

Dar trebuie câștigați acești treisprezece franci, plus mâncarea, deși, pentru moment, avem cu ce face față. Tot așteptând gestul cel mare a lui Falconi, ne ronțăim slabele economii. El trebuie să facă din Musa „un antreprenor mult apreciat”. Așa spune Sara…

Mihail e foarte sceptic. Îl iubește pe Musa, cu care conversează în turcește; are simpatie și pentru cei doi îndrăgostiți, dar ne ia în derâdere planul cu „barul de la Khartum”, precum și întreprinderea noastră de zugrăvit.

— Ai face mai bine, mă sfătuiește el, să te duci să te angajezi undeva, cât mai ai un șiling în buzunar. Dacă o să rămâi calic, te voi pune la regim de *ful*. Adică bob fiert, mâncarea națională a arabului sărac, adoptat cu entuziasm și de europeanul șomer, de care se lipsește, bucuros, când are ocazia. Gustul *ful*-ului m-a lecuit de pofta după „libertatea egipteană” fără lire englezești.

Îl găsesc pe Mihail schimbat, în toate privințele. Mai întâi, e bolnav, tușește, are febră și asudă noaptea. E tuberculos, și o știe. S-a îmbolnăvit aici, în Egipt. Ca să câștige bani mulți, s-a spetit muncind prostește. Câștigă și-acum, nu mult, ca portar de noapte; ziua, în loc să doarmă, să se odihnească, face pe interpretul. Abia dacă încropește câteva ore de somn, din douăzeci și patru. Îl văd dimineața și după-amiaza, alergând cu turiștii. Seara, la datorie, oboseala îl doboară. Și totuși n-a slăbit; chiar

s-a îngrășat.

Sufletul i-a rămas același: mereu îndrăgostit de frumos, de setea de-a ști. Însă brusca dorință de câștig îl sufocă, însă, sufletește. Reproșându-i, într-o zi, zgârcenia de-acum și reamintindu-i viața noastră liberă de altădată, Mihail a scos din buzunar un pumn de lire sterline, mi le-a arătat, cu o privire ce nu i-o cunoșteam și mi-a spus:

— Libertatea? Iat-o!

Sosirea mea aici nu l-a bucurat prea mult. Desigur, e mulțumit că ne aflăm împreună și cred că mă iubește mereu. Dar nu l-am văzut făcând niciuna din micile nebunii de altădată, pentru a sărbători revederea noastră sub același cer, după o despărțire de opt luni. Mai mult, în fiecare zi se arată terorizat de gândul că aș putea să-i cad în spate. Adio „punga comună” din vremea când n-avea un pumn de lire sterline!

Nimicnicia sufletului omenesc.

Am găsit de lucru la domnul Wirth, un ceh care a locuit multă vreme în România. Stăpân binevoitor și om cumsecade. Toți muncitorii sunt mulțumiți de el. Deoarece căldura e tropicală, la prânz îngăduie oamenilor să-și facă siesta până la ora două. O hotărâre omenească, dublată de o socoteală bună. Muncitorul care își înghite prânzul la repezeală, între două drumuri, pe un soare arzător și care se urcă de îndată pe schelă, cu stomacul plin, nu face decât să caște ore întregi, abia se mișcă și lucrul stă pe loc. Hăituindu-l, nu ajungi la nimic. Domnul Wirth preferă să-l lase să se odihnească timp de-o oră, să-și ușureze stomacul și apoi să se apuce de lucru, cu tragere de inimă. Pentru prima oară văd acest sistem. Se pare că rezultatul este excelent. Cu atât mai bine pentru toată lumea și pentru mine.

Salariile sunt mici. Nu câștig decât vreo cinci franci pe zi. Vina e a muncitorului arab, care salahorește pentru patru și chiar trei franci. Însă rareori el este și un bun muncitor. Și totuși, trei sferturi din lucrările de construcții se execută aici cu mână indigenă. E și natural. În Egipt, arabul

e acasă la el. Încerc să-i devin prieten și izbutesc cu ușurință. Are un caracter bun. Oricât de puțină camaraderie i-ar arăta europeanul, el i-o întoarce înmiit.

Din civilizația europeană arabul nu cunoaște decât stăpânirea engleză, care nu i-a schimbat nici hrana mizerabilă, nici cocioaba unde locuiește și nu l-a scăpat mai ales de înfiorătorul trahom, care-l orbește. Rari sunt indigenii săraci, fără puroi la ochi. Un spectacol înfiorător: toate aceste ființe omenești care trag mâța de coadă, bărbați și femei cu copii în brațe, toți cerșetori sau aproape cerșetori, în rândul cărora conjunctivita granuloasă face ravagii… În jurul ochilor, roiuri de muște rareori gonite. Nimeni nu îndrăznește să le atingă mâinile. Nimeni nu se ocupă de combaterea cât mai eficace, a acestui flagel.

Șantierul nostru este la hotelul „Semiramida", o construcție grandioasă pe malul Nilului. De la etajele superioare, priveliștea e măreață; muncitorii străini ca mine nu se mai satură contemplând întreaga panoramă, înmărmuriți, uitând de unealta din mână. Hotelul urmând să se deschidă cât mai curând, toate felurile de meserii sunt adunate aci; o sută de muncitori care alcătuiesc o gloată prost dirijată și din care cel puțin o treime este de prisos și nu știe ce să facă. Îi vezi rătăcind de la un etaj la altul, în căutarea unui contramaistru. Alții, profitând de harababură, se închid într-o cabină, unde dorm cu ceasurile. Niciun șef de echipă nu cunoaște numărul exact al oamenilor în subordine. Nimeni nu-și face inimă rea. Toate devizurile sunt încărcate, așa cum se și cuvine, atunci când ți se cere ca lucrarea să fie terminată repede. Sunt puși trei lucrători, acolo unde n-ar trebui decât doi.

La început, îmi făceam sânge rău, îndată ce stam un sfert de oră degeaba. Chiar dacă nu sunt vinovat, nu-mi place să fiu surprins de un contramaistru că stau degeaba, să fiu obligat să mă justific în fața unui om care ține să aibă totdeauna dreptate. Nu, nu! Munca e muncă. Iar dacă mă cuprinde dorul de hoinăreală, prefer să-mi scot salopeta și să mă

duc la plimbare, pe socoteala mea, cu inima împăcată.

Pe șantier, situația era altfel. În cele din urmă, m-am supus regulii generale. După ce termin ce am de făcut, aștept să mi se spună unde trebuie să-mi continui ziua de muncă.

Visez, uneori o oră, cu coatele rezemate de fereastră. Singur. Visez cu mintea stânjenită de amintiri istorice. Ceea ce-i mai rău. Visul trebuie să fie cât mai real, atunci când e susținut de-o înlănțuire temeinică de reminiscențe. Or, eu cunosc prea puține lucruri din trecutul îndepărtat al Egiptului, ca și din toată istoria omenirii. Nu lipsa de timp este cauza că nu sunt un om învățat, ci neputința mea de-a reține faptele. Mintea mea este îndărătnică față de orice îmbogățire a cunoștințelor pe calea cititului. Dacă mama m-ar fi trimes la liceu, aș fi fost de-o mediocritate înfiorătoare. Pe când așa cum sunt, nu maimuțăresc pe nimeni, nu mă încumet să zbor la înălțimi unde trebuie să ai aripi și pe care eu nu le am. În schimb, prețuiesc orice fărâmă de învățătură care-mi atinge sensibilitatea, veșnic neostenită. Sunt un jăratic de dorințe. Pământul și viața nu sunt niciodată prea mari, pentru puterea mea de-a le simți. Sunt, într-adevăr, o cârtiță incandescentă.

Ei bine, după o lună de tergiversări și ezitări, chipeșul domn Falconi ne făcu bucata. Suntem în februarie. Într-o seară, Sara a venit cu o mină abătută să ne povestească de gentilomul care și-a aruncat masca, propunându-i să-l urmeze, singură, în Argentina. E proxenetul unor mari case de desfrâu. Iată barul ei! Și biata Sara care i-a fost metresă timp de șase luni, primind, din timp în timp, atâta cât să nu moară de foame. Ea nu-i cerea nimic, tot sperând că până la urmă îi va finanța afacerea cu barul viselor ei. Niciodată domnul Falconi nu și-a dezvăluit gândurile, convins că mizeria Sarei ar fi putut contribui la realizarea planului său, urmărit cu atâta ingeniozitate.

Suferința cumplită a prietenilor mei și disperarea lor a fost peste măsură. Cel mai de plâns este Musa. El muncește împreună cu mine la

Wirth și primește șase franci pe zi. Dar acești bani n-ajung ca să-i hrănească pe tustrei. Sara e iarăși bolnavă. Suferă de-o boală cronică la uter, care o imobilizează la pat.

Eu o privesc neputincios. Câteodată îi aduc dulciuri. Mi-a rămas dragă, mititica. E o martiră, victimă a propriilor sale iluzii. Nu-i deloc o cochetă. E un suflet sincer, care se pervertește, se viciază, făurind himere. Nu-i deloc dezgustată. Dimpotrivă, are planuri fantastice, care o țin în picioare! Cum îi dai puțină ascultare, privirea i se aprinde din nou, flecărește fără oprire, obrajii i se îmbujorează. Strălucește, atunci, în plenitudinea frumuseții sale. Iată de ce îmi place să-i țin uneori companie, stăpânindu-mi cu mare greutate dorința nebună de-a o strânge în brațe.

Sara vrea să facă avere, să se îmbrace ca o regină, să se înapoieze la București, copleșindu-i cu favoruri pe ai săi și să-și umilească rivalele, anumite românce bogate care o trataseră altădată de „ovreică sărăcuță". Un orgoliu nemăsurat roade inima acestei fete. Îmi povestește cu amănunte, cum va începe pentru a-și înmărmuri „dușmancele", ridiculizându-le public:

— Văzându-mă bogată, vor voi, desigur, să fiu nelipsită la serbările lor. Mă voi lăsa rugată, arătându-le că eu nu frecventez decât elita bucureșteană, căci, fără îndoială, toate casele „mari" îmi vor deschide ușile. (Tu știi că originile celor „mai onorabile" averi de la noi sunt mult mai suspecte decât va fi a mea.) În sfârșit, în ziua când voi afla că toate dușmancele mele se află adunate la aceeași adresă, îmi voi face intrarea, împodobită cu nestematele mele. Și atunci, toată seara nu voi înceta să le înțep cu cele mai nemiloase sarcasme, cu riscul de-a fi dată pe ușă afară. Ah, numai să mă ajute bunul Dumnezeu, în realizarea acestor planuri!

Planuri, ea și Titel aveau și de vânzare. Acum au făcut cunoștință cu un bei. Nu i-au vorbit încă de bar, dar Titel, care joacă zilnic șah cu „milionarul", prepară terenul.

Musa a aflat de afacere și a ripostat cu o ploaie de înjurături înspăimântătoare. L-a făcut pe gineri-său „pește”, iar pe fată „o cocotă pe care poți s-o ai pe datorie”. E adevărat! Acorda credit tuturor celor care – de la Titel și până la ultimul aventurier – se complăceau în a-i întreține iluziile, cu ajutorul cărora făceau din ea cea mai docilă dintre amante. Nu este prea departe ziua când „beiul” o va avea, la rândul său. Mizerabila liră sterlină pe care nu va voi s-o primească de la tip – țintind mai sus – i-o va aduce cofetarul, pretextând că a „câștigat-o” la șah. Ca de obicei.

Cel mai nesuferit, în drama acestei familii, este Titel, cu inconștiența lui scandaloasă. Nu vrea să muncească. I s-a oferit un post. L-a refuzat, pretextând reaua stare a sănătății, consecință a privațiunilor îndurate în Egipt. Nu se gândește nici la tovarășa lui și, mai ales, nici la sărmanul bătrân, care, în ciuda vârstei înaintate, muncește pe spetite, ca să-i hrănească. Și Sara, care găsește că-i normal. N-are niciun cuvânt de reproș pentru jalnicul ei prieten. Dimpotrivă, îl cocolоșește ca pe-un copil. Când le cade o liră din cer, Titel o cheltuiește după cum îi este placul. O toacă în câteva ore; pe articole de toaletă, pe cravate și gulere pentru el și pe o pereche de ciorapi și o sticlă cu apă de colonie pentru ea.

— Ia priviți cât îi de gentil! strigă atunci Sara.

— Și chiria! Și restaurantul? întreabă Musa.

Un restaurant evreiesc din cartier le-a servit la început, mesele la domiciliu. Fiindcă n-au plătit niciodată mai mult de-o treime, restaurantul le-a tăiat creditul. Și Musa s-a văzut silit să-și hrănească fata, dar ea – pretextând lipsa poftei de mâncare – își trecea farfuriile lui Titel, care le golea în mod conștiincios. Într-o zi, bătrânul s-a supărat:

— Nu ți-e foame? Bine! O să fie bună pentru câini.

Și-a aruncat friptura pe fereastră.

În ciuda acestor amărăciuni, viața noastră în Egipt nu e mai puțin voluptoasă. Vorbesc de Musa și mine, care nu venisem în Egipt să facem avere. Ne bucurăm pe deplin de toată latura plăcută, oricât de limitată ar

fi ea, de existența noastră zbuciumată și fără siguranța zilei de mâine. Lunea dimineața n-avem un „chior”, și-o încropim din avansurile săptămânii în curs. Duminica, însă, ne facem de cap.

Dimineața, pe răcoare, ne instalam ca niște bei, pe terasa unei mari cafenele din fața grădinii Esbekieh. Ne plăteam o porție bună de *ful* cu ulei de măsline și fumam „narghilele-catedrale”, cum le botezase Musa. Prietenul meu are un talent deosebit să le facă „să toarcă”, minunând chiar și pe cei mai experimentați fumători egipteni. Această „ședință” ne ocupă toată dimineața, jucând ghiulbahar. La prânz, ne înapoiem în păduchiosul Darb-el-Barabra, la Goldenberg borțosul, unde găsim o știucă umplută și piroști. Le savurăm, pomenindu-le în comentariile noastre până duminica viitoare; adică, mâncând prost toată săptămâna, nu contenim să vorbim despre știucă umplută și piroști, feluri de mâncare biblice pe care orice evreu cumsecade le oferă sâmbăta „negrilor” din familie, ca să-i răscumpere pentru celelalte șase zile de mâncare proastă.

La Goldenberg nu uităm să golim o sticlă, adesea chiar două. Patronului îi place să povestească actele sale de eroism, din timpul când se afla la Focșani și se războia cu antisemiții. Auzim despre devastări, linșări, violuri. Imaginația lui, fertilizată de cei douăzeci de ani de viață fericită la Cairo, are o contribuție însemnată, dar nu-l contrazic și murmur în cor, cu toți mușterii.

— Urâtă țară! Slavă Domnului, care a făcut viața dulce în Egipt.

Probă: burta povestitorului, obrajii lui ca niște buci. Ne dă pe datorie și nu te strânge în chingi cu plata banilor. Și eu îi datorez un taler; Musa, trei, iar Sara, două lire. Ne spune că dacă și-ar recupera toți banii pierduți în acești douăzeci de ani de comerț la Cairo, ar putea să cumpere… hotelul „Shepeard’s”!

Uneori, câte un consumator, cu cască de plută pe cap, începe să-și povestească isprăvile din Egiptul de sus. Că a fost în suita lordului

Cromer, că a participat la cucerirea Sudanului de către englezi și că a avut o baniță de lire, pe care le-a pierdut mai târziu. Nimeni nu-l ascultă, sunt minciuni. Aci, lira sterlină de aur – care-i moneda curentă – are înfățișare divină. Începând cu nobilul meu Mihail și până la ultimul dezertor român, inclusiv câteva mii de Sare, fiecare visează banițe de lire sterline-aur. Îndată ce se câștigă câteva, imaginația se încinge. Nu se vorbește decât despre Sudan, de aventuri rodnice, de lire sterline cu toptanul.

Mai interesante la Goldenberg sunt epavele umane care trăiesc aici de foarte multă vreme și au văzut de toate și al căror scepticism slujește la prevenirea oricărui nou-venit, ce le cere informații utile. Îi ascultăm cu mare plăcere. Dar, adesea, firul poveștii lor cuminți este întrerupt de vreun palavragiu.

— Fugi, mă, că ești un pârlit! Nici nu cunoști Egiptul! Eu care am un bar la Khartum…

Atunci, Musa sare:

— Ah! încă unul care are barul său!

Și plecăm. După-amiaza la Darb-el-Darabra a luat sfârșit. Afară e încă ziuă. Ne-am cherchelit, suntem fericiți. Ne amestecăm în mulțimea zgomotoasă de pe pitoreasca Muski, lungă arteră pe care o urcăm cu piciorul sau călare pe măgăruși, până la Mokata, afară din oraș, unde bem țuică în compania conducătorilor acestor animale, pe care le întărâtăm mai apoi, silindu-le să alerge repede și care ne trântesc la pământ, de fiecare dată. Într-una din aceste curse, ne-a surprins o ploaie bună, eveniment foarte rar la Cairo. Atunci am văzut fetișcane arabe dansând sub aversă, bătând din palme și cântând cam așa:

Nàtara! nàtara! ya natàra!
Rueh, rueh, fil bett okhth!

Habar n-am ce înseamnă asta. Dar copiii erau voioși și noi i-am imitat, sărind în aer mult mai sus decât ei, ceea ce i-a făcut să râdă cu lacrimi.

Iată cum ne petrecem duminicile. Celelalte zile ale săptămânii nu sunt atât de frumoase. Trudim pe-o căldură istovitoare, tăcuți, murdari, cu ochii lăcrimând din cauza terebentinei proaste. Dar ne gândim la cei care se istovesc în mine și care habar n-au de splendoarea cerului, de care se bucură în Egipt, și bogați și săraci.

Totuși așa-i caracterul unor oameni, că nimic nu-i mulțumește niciodată. Unul dintre aceștia sunt și eu.

Pe la începutul lui aprilie, aerul deveni aproape de nerespirat. Începeam să doresc foarte mult Alexandria și briza ei mediterană. Munca nu mai mergea deloc. Întâi o detestai, apoi părăsii șantierul, cu două lire în buzunar. Sumă îndestulătoare, dacă aș fi plecat numaidecât, dar n-o făcui. Vina este atât a inimii mele, cât și a întâmplărilor. Împlinisem trei luni de la venirea mea la Cairo și nu-l mai revăzusem pe Mihail, de la angajarea mea la Wirth. Seara eram prea obosit ca să mă duc la el, care nu putea părăsi hotelul. Rareori, duminica ne întâlneam, numai atât cât să schimbăm câteva vorbe. Voiam să trăiesc mai multă vreme lângă el, așa cum făcusem altădată.

Ceea ce și făcui. Acum tot timpul meu îi era rezervat; dar trebuie să repet că Mihail nu mai era cel de odinioară.

Convorbirile noastre din trecut – atât de bogate în înțelepciune aleasă, de instructive pentru mine, atât de consolatoare pentru el, care știa cât îl admiram – le-au luat locul acum o poveste mereu aceeași și al cărei subiect mă adoarme de-a-n picioarele.

Mihail nu-mi vorbește decât despre stăpâna lui și de interesul ce i-l prezintă, dintr-un punct de vedere a cărui imoralitate îi scapă sau o disprețuiește. Stăpâna lui este o bătrână evreică rusă, putred de bogată, care a trecut la catolicism cu sufletul și… averea. Cât privește sufletul ei,

Mihail nu știe să-l smulgă Dumnezeului pe care ea l-a ales. Cu totul altfel gândește, când e vorba de averea ei. Trei sferturi din ea sunt „pierdute fără speranță”. N-a mai rămas „neconvertit” decât marele cvartal de clădiri, între care se află și hotelul „Royal” și care valorează „un milionaș de lire sterline”. Ei bine, acest „milionaș” vrea bietul Mihail să-l „salveze de la catolicism”.

Mihail are și el în cap un „bar” fantastic: să se însoare cu septuagenara care-i îndrăgostită de el și care, devenită doamna Kazansky, să se declare gata să-i dea cadou întreg cvartalul de clădiri. Dar… dar… ea îi cere mai întâi sa treacă și el la catolicism, a cărui apologetă înfocată și ferventă practiciană devenise. Și nobilul meu prieten nu e departe de-a conveni, ca și cutare mare rege al Franței, că „un milionaș de lire-aur” valorează o liturghie.

Hotărât, Egiptul este țara mirajelor celor mai de necrezut.

Amănuntele acestei povești smintite sunt impresionante. Mihail mă asigură că bătrâna nu-i țicnită și că el însuși nu e omul care să comită o ticăloșie. Stăpâna pare să fie foarte instruită, distinsă și deosebit de doritoare ca să aibă la bătrânețe un tovarăș ca Mihail, care-i reamintește pe primul ei bărbat, mort de tânăr. Mihail îi seamănă mai ales prin tandrețea afectuoasă și mai ales prin setea de-a cunoaște misterul existenței. Fericită că se înțelege cu el în rusește – limba ei maternă – a fost cucerită, încetul cu încetul, de profunzimea gândirii lui Mihail, pe care eu o cunosc mai bine decât ea. Sunt uluit să aflu că o găsește departe de-a fi atee, foarte apropiată de credința ei catolică și că o iubește pentru diversitatea ei.

— Cu atât mai bine! conchide Mihail. La urma urmelor, noi știm bine că adevărurile științifice sunt tot așa de puțin înțelese sau explicabile ca și cele religioase, și că mii de căi se oferă sufletului cinstit, ca să-l călăuzească spre același absolut. Ceea ce mă interesează aici, este milionul de lire. Nu te speria: n-am devenit o lichea. Dacă iezuiții folosesc

primele trei milioane, ca să convertească suflete la catolicism, voi folosi și eu pe „ultimul”, dacă pun mâna pe el, ca să eliberez suflete de povara zilei de mâine, să le ajut ca să poată glorifica viața, fiecare în felul său. Vreau să înființez un cămin pentru marii artiști săraci, oameni a căror pierdere este uneori mai tristă pentru omenire, decât un cer care ar rămâne pe vecie acoperit cu nori. La Alexandria, pe malul Mediteranei, vreau să-mi instalez Prytané-ul meu. Numai că, vezi, sunt mult mai plictisit decât Henric al patrulea care nu era un ateu ca mine și a cărui miză era Parisul. E o mică diferență.

Că Mihail este un suflet demn de respectul tuturor oamenilor, o știu din ziua când l-am descoperit sărac, în plăcintăria lui kir Nicola. Dar ca o bătrână hapsână, multimilionară, să se îndrăgostească de portarul ei de noapte și să fie în stare să-l convertească la catolicism, asta nu se mai potrivește cu prietenul meu. Nu! Nu mi-l închipui, la vârsta de douăzeci și șase de ani, în rolul de bărbat al unei bogătașe de șaptezeci de ani, chiar dacă ar trebui să acopere întreg pământul cu „cămine” pentru marii artiști săraci.

Adevărul e altul. Mihail e bolnav și se teme de mizerie. Mi-a vorbit deseori de ea, spunându-mi că e gata să se sinucidă, dacă s-ar vedea bolnav, obligat să muncească pe brânci pentru o pâine. Deși plătit meschin, la „Royal”, de logodnica sa, își câștigă din plin existența și-și permite să se odihnească, atât cât i-e vrerea. De asemeni, e drept că vrea să-și păstreze acest post, ori cât l-ar costa. Dar de-aici și până la a se vârî în această poveste fantasmagorică, mi se pare că și-a pierdut pe drum o bună parte din judecată. Mihail bate câmpii. Mi-am pierdut primul tovarăș de drum.

Ai doilea prieten, Musa, trăiește de pe-o zi pe alta, îndatorat, de asemenea, incapabil „să ridice ancora”. Și din nou cu urechea ațintită la zumzetul unui bar. De astă dată, nu-i vorba de un proiect, ci de un bar real, care e inaugurat de alții și a cărui originalitate, necunoscută până

astăzi, a dat emoție întregii populații din Cairo. Se numește „Barul automat”. Într-adevăr, în acest bar, întregul serviciu este făcut de mașinării ascunse privirii. Are un fel de paravan din marmoră, înalt de doi metri, instalat de-a lungul pereților unei săli mari și prevăzut cu robinete și farfurii rotitoare, care îți dau bere, sanvișuri și prăjituri, cu ajutorul unor resorturi puse în mișcare prin introducerea într-un orificiu a unui piastru sau mai mulți, în funcție de prețul consumației. Nu se află nici mese, nici scaune. Toată lumea stă în picioare și aleargă de la un robinet la altul, cu paharul într-o mână și piastrul în cealaltă.

Spusei „toată lumea aleargă”, dar nu aleargă, ci se înghesuiește, se înghiontește, se omoară. Erau cât pe-aci să răstoarne aparatele și a trebuit să intervină poliția, să instaleze acolo, din prima zi, un serviciu de ordine. Nimeni nu-și amintește să fi văzut o atare nebunie molipsitoare.

Arabul cel mai pârlit aleargă în galop până aici, ca să-și lase ultimul piastru. După introducerea monedei, își lipește urechea de paravan, ascultă zgomotul mecanismului, contemplă apoi cum țâșnește berea și exclamă: *Șeitan!* (Dracul!) Bănuind vreo pungășie, arabii s-au urcat unul pe spatele celuilalt, ca să se uite înapoia paravanului, sperând să surprindă pe omul care manevrează băuturile și sanvișurile.

Ei bine, Sara a înnebunit de-a binelea. Plânge și imploră pe bei să-i facă un bar automat. Ea-i demonstrează, prin a+b, că tot capitalul investit într-o asemenea afacere se reîntoarce în buzunar, după o lună de la inaugurare. Și trage-i cu dansul milioanelor, care curg „în lunile următoare”, ca grindina.

— Dar, nu-i așa, micuța mea! răspunde beiul. Nu face doi bani. Odată curiozitatea satisfăcută, în lunile următoare vine lichidarea. Am văzut asta în Europa, în America.

Duminica trecută am fost de față la această scenă, petrecută pe terasa cafenelei, unde beiul și Titel jucau șah. Sara o ținea într-una, convinsă că știe mai bine decât beiul.

— Puțin îmi pasă de lichidare, care nu poate veni decât foarte târziu. Până atunci te îmbogățești, și încă cum!

— Ei bine, o să reflectez la asta la Beirut.

Beiul este un sirian foarte bogat din Beirut. Se spune că-i interesat în afaceri mari cu bumbac, în Egipt. E zgârcit și cu maniere distinse – ca și stăpâna lui Mihail – poliglot, amabil și spiritual. Nu știu câtă încredere pot acorda promisiunii sale, cam vagi, privitoare la barul de la Beirut. Musa, nici atât! Ascultă înciudat, cu gândul la București, unde ai săi, lipsiți de ajutorul său, trec o iarnă dintre cele mai grele. Peste câteva zile, sfârșindu-se lucrarea, va fi pe trotuar ca și mine.

Mă bucur de situație, oricât de stupid ar părea. M-am săturat să tot fiu singur. Cu un Mihail absorbit de dilema lui, mă cuprinde plictiseala. Și e păcat! Viața hoinară e atât de frumoasă în Egipt! Poți trăi acolo, din te miri ce. Mai ales cu fructe, printre care curmalele și bananele sunt destul de hrănitoare. Totul e foarte ieftin! O farfurie cu carne și legume costă un piastru. Eu nu cheltuiesc mai mult de un șiling pe zi, inclusiv narghileaua. Numai femeia îmi lipsește. Nicio prietenă, de la sosirea mea aici. Femeile nu lipsesc, sunt berechet; dar sunt fie turiste burgheze, inaccesibile unui calic ca mine, fie prostituate. Acestea, publice sau particulare, sunt la fel de suspecte din pricina bolilor venerice. Am cunoscut câteva, dar asta nu înseamnă nimic; nu era prietena. Și de aceea sufăr.

Mă gândesc de ce n-am plecat la Alexandria acum trei săptămâni, când aveam cele două lire, sau puțin mai târziu, când am avut încă una. Acum sunt la strâmtoare.

Am devenit „om-sanviș”! Da, păzesc la colțul unei străzi o lanternă-reclamă, pe care sta scris „Cinema Mignon”. Dedesubt, o mână al cărei deget arătător indică încotro se află cinematograful. Un prieten italian, Bianchi, mi-a făcut acest serviciu. El e pianistul cinematografului *„Mignon”* și, văzându-mă fără un ban, mi-a propus acest post, care

tocmai se înființase. Nu fac mare lucru și câștig doi șilingi pe zi, sau mai bine-zis pe seară.

Dimineața n-am nimic de făcut. La ora două mă duc iau un pachet cu afișe mici, pe care le împart prin cafenele. Treaba asta durează până seara, când mă instalez cu lanterna-reclamă la colțul străzii Bulac, cu piața Ezbekich, în plin centrul orașului. Lanterna este un dreptunghi acoperit cu pânză, nu prea mare, montat pe un picior, la înălțimea omului, având în interior trei lumânări. S-a încercat la început să lase lanterna pe trotuar, fără paznic, dar vântul și trecătorii o răsturnau. Lumânările cădeau de la locul lor, și lanterna fu cât pe-aci să ia foc. Nevoiți, au creat postul meu.

E plăcut. Odată afișele împărțite – ocupație ce-mi permite să cutreier zilnic jumătate din oraș, surprinzându-l în aspectele lui cele mai felurite – mă plantez cu lanterna, în fața tutungeriei „Melachrino" și nu mă mișc de-acolo până la ora zece; atunci înapoiez marafetul și alerg să-l regăsesc pe Musa.

Timp de patru ore, întreg Cairo defilează prin fața mea. Dar, din toată această lume elegantă, nimic nu-i mai interesant ca micile prostituate. În câteva zile, mi-am făcut numeroase prietene. N-aș fi crezut niciodată că, cel puțin o treime dintre femeile care se plimbă seara la Cairo, sunt prostituate „fără condicuță", adică neînregistrate la poliție. Să fie oare adevărat că Egiptul ar fi patria femeii ușoare? Toate națiunile, toate limbile sunt acolo prezente. Cum am început s-o rup pe italienește, mă înțeleg cu cea mai mare parte dintre noile mele prietene.

Ele sunt viața la Cairo. Apariția mea, destul de ridicolă – un bărbat care păzește o lanternă-reclamă luminată – le-a făcut să râdă nebunește. Și râsul lor a molipsit pe trecători, în primele seri am fost ținta tuturor zeflemelelor. Am făcut pe niznaiul, prefăcându-mă că citesc cu gravitate *Bursa egipteană*. Apoi, una câte una au venit să mă descoasă, exprimându-și regretul că „un tip ca mine" n-a găsit altceva mai bun decât să păzească

o lanternă-reclamă. Le-am răspuns că sunt mulțumit de soarta mea și că putea fi și mai rău. M-au făcut de îndată confidentul lor, apoi „cutia de scrisori”. Primeam bilețele, pe care le păstram până ce veneau destinatarii să le ceară. Destinatarii erau tot cocote sau, uneori, tineri timizi. Pentru acest mic serviciu, fetele au ținut să mă „răsplătească”! Am refuzat banii, dar am acceptat țigările, și foarte rar o „recompensă în natură”, care-i mai degrabă o dovadă de simpatie, un dar sincer. Le sunt recunoscător. Era ceea ce îmi lipsea mai mult. Tânjeam ca un câine în lanț.

Numeroase din aceste femei sunt demne de considerație, dat fiind devotamentul lor pentru un copil, sau pentru o mamă infirmă. Unele au inimă, sensibilitate, care nu se întâlnesc pe stradă, un farmec cinstit care le deosebește de turmă. O grecoaică, destul de frumoasă, îmi spunea într-o seară că ar fi fericită să se mărite cu un muncitor cinstit și să robotească prin casă, tot ce e nevoie. Aflu o sumedenie de lucruri. Omenirea este adesea destul de jalnică. Mă îndoiam. Acum știu ceva mai mult…

Mâine părăsim Cairo și Egiptul, ca să alergăm într-o nouă aventură: Beirut, Siria. Nu pentru afacerea cu barul automat, cum s-ar putea crede. Numai eu și Musa plecăm, spre marea disperare a Sarei, care, în ciuda căldurii tropicale, trebuie să rămână lângă bei, a cărui slabă generozitate îi asigură existența.

Călătoria în Siria ne căzu ca o piatră din cer. Suntem în iunie. Cinematograful „Mignon” s-a închis de mult. Nu mai am nici lanterna-reclamă, nici cei doi șilingi. Mi-am vândut toată îmbrăcămintea; nu mai am ca bagaj decât o boccea cu două cămăși și câteva lire. Am făcut asta, ca să nu fiu silit să cer bani lui Mihail, care mai mi-a dat de două-trei ori, strâmbând din nas.

Oh, viață, viață! Ce farsă crudă și amețitoare! Repede te subjugă, repede te scârbește.

Timp de-o săptămână avui o inimă acră, abrutizantă. Nu din cauza „Bobului”, de nemâncat și cu care trebuia să mă hrănesc în

„exclusivitate”, cum mi-a prezis Mihail, ci din cauza atitudinii acestui nepreţuit prieten, în faţa mizeriei mele. Aproape indiferent. El care îmi mărturisise că are o mică avere de-o sută de lire sterline. Nu voieşte să se „atingă de aceşti bani” şi contează să-şi petreacă vara într-o mânăstire de la Sfântu-Munte.

Nu ştiu ce-i cloceşte capul, dar bine n-o să iasă. Acum nu mai e vorba de însurătoare. O altă nebunie îl stăpâneşte. Vrea să-şi jefuiască stăpâna! Ea are „câteva duzini de mii de lire-aur” într-o casă de bani, aflată în biroul lui Mihail. Ei bine, vrea să fure o parte din această avere. Cum asta? Foarte simplu: cu ajutorul unor chei false, pe care să le fabrice singur, cu propriile mâini, el care n-are nici cea mai mică idee despre lăcătuşerie! Şi-a ros degetele cu pila şi mi-a arătat o grămadă de bucăţele de fier, care m-au făcut să izbucnesc în râs.

Deoarece am muncit şi la lăcătuşerie, pe când eram adolescent, i-am explicat mecanismul unei case de bani şi am încercat să-l abat de la o asemenea ispravă. Nimic de făcut. Încăpăţânat tun, crede că v-a izbuti. Toate nopţile, strică pilele şi îşi răneşte degetele delicate, căznindu-se să facă scobituri fără noimă în numeroasele lame de oţel. Iată cum cele mai minunate creiere se pot lăsa la voia întâmplării. Boală. Frică de mizerie. Dezechilibrare. I-am evocat aspectul închisorii ce-l aşteaptă. Mi-a arătat un „browning salvator, la caz de nevoie”.

Sărman destin al sufletelor superioare! Dragul meu Mihail, căruia îi datorez faptul că nu mai trebuie să mă îndoiesc astăzi de existenţa unor atari suflete!

Săptămânile mi se scurgeau triste. Musa alerga de partea lui; eu de-a mea, în căutarea pâinii, oricum ar fi fost ea. Dar nimic! Magazinele se închid, europenii o şterg, căci se apropie canicula. Într-o seară, Bianchi pianistul, şi el tot şomer, care are însă „o găină descurcăreaţă” şi ceva economii, dă peste noi la Darb-el-Barabra. Îl înştiinţăm că n-avem nici măcar cu ce cumpăra o sticlă de lampă, ca s-o înlocuim pe cea veche, care

s-a spart. Ne dădu un taler. Musa îl îmbrățișează și comandă un rând, Bianchi repetă comanda. Eu, la fel. Apoi pianistul ne părăsi, în timp ce noi plecăm să ne căutăm sticla de lampă. Pe drum, ne cinstirăm cu încă un rând de țuici. De ciudă.

Deodată, Musa se luă de trecătorii arabi, care se încrucișau cu noi sau veneau în urma noastră și care ne priveau și râdeau ca toți dracii.

— Ce i-a apucat, de fac atâta haz?

— O fi pentru că vorbim prea tare, într-o limbă care-i intrigă! spusei.

— Nicidecum! strigă el. De mine își râd, fiindcă am o gaură în fundul pantalonilor!

Într-adevăr, avea o gaură mare pe care și-o pipăia neîncetat, cu amândouă mâinile, ceea ce atrăgea atenția trecătorilor. Cu mare greutate ieșirăm din mulțime și intrarăm în prima băcănie arabă. Aci, nu știu de ce, Musa găsea cusururi sticlelor de lampă și se tocmea mai mult decât trebuia. La un moment dat, patronul arab pierdu răbdarea și făcu câteva aprecieri necuviincioase la adresa noastră. Musa îl pocni pe negustor cu sticla în cap:

— Asta să te învețe minte, ca să nu mai spui altă dată că numai *yahudis* (evreii) se tocmesc așa!

— Da! adăugai. O să-l învețe minte, dar noi o să dormim în seara asta la poliție!

Băcanul începu să țipe în pragul dughenei. Se făcu un tărăboi groaznic. Apăru un ceauș, unul dintre acei bravi gardieni arabi, atât de calmi, de politicoși și de civilizați. Plătirăm sticla spartă și ne lăsă să plecăm, în timp ce mulțimea ne huiduia.

Pe drum, Musa bodogănea:

— Așa… Ai plătit sticla și o să dormim tot pe întuneric!

— Nu-i nimic… Doar n-o să coasem în astă-seară.

— Ba, eu aș vrea să scriu bietei mele neveste.

— Nu mai scrie astă-seară, că ești beat!

Deodată se opri brusc. Ne aflam în fața unei barăci cu mașini automate, în care se trage la țintă. Musa ridică brațele la cer și strigă ca un disperat:

— Tare blestemată trebuie să mai fie seminția noastră! Iată-mă la bătrânețe jidov rătăcitor.

Și scuipă; apoi, privind la automate:

— Iacă! Am să trag o dată cu pușca! Ai văzut tu vreodată jidan să tragă cu pușca!

— Nu, n-am văzut.

— Vreau s-o fac. Poate-l împușc pe Dumnezeu!

— Împușcă-l.

Luă o pușcă, voi s-o ducă la umăr, dar se răzgândi:

— Nu! Nu mai trag, *signore*. Automatele dumitale sunt prea șterse… Nu mai deosebești nimic.

— Da! conveni italianul, de-abia se mai disting chipurile. Dar ce să fac?… Nu pot să le refac acum. Zugrăveala costă prea scump!

— Ți le zugrăvesc eu, ieftin! răcni Musa, izbind cu pumnul în tejghea.

— Câte parale?

— Zece lire sterline, răspunse Musa, pe negândite, parcă ar fi lucrat toată viața numai la astfel de automate.

— Prea mult… Îți dau cinci lire…

Musa cătă la mine, parcă spunându-mi: „Merge bine!” Și începu să numere automatele:

— Treizeci și două de piese, *signor*. Muncă multă!

— Multă. Și nu se poate lucra decât noaptea, după închidere. Ziua muncesc eu.

— Vezi? Un motiv în plus ca să vă cer zece lire. Haide, dă-mi opt.

— Nu! Îți dau șase!

— Dă-mi șapte, din care una arvună și acuși vin cu schelele și începem amândoi chiar astă-seară. Iată pașaportul meu!

Italianul acceptă și ne dădu arvuna.

Musa luă lira, nepăsător, salută și când furăm afară, în noapte, îmi apucă brațul, fredonând aria din *Orfeu în infern*:

Când eram crai în Beoția…
Aveam armată, aveam aur!

— Adriene! tu ai să faci fondul și „umpluturile”, în timp ce eu jocul umbrelor și al luminilor. O să avem fiecare câte trei lire. Totul va fi terminat poimâine. Pe urmă, mă întorc la nevastă-mea. Tu faci ce-oi vrea.

— Cred că mă voi duce la Marsilia, să învăț franțuzește și să trăiesc lângă Mediterană.

Am terminat munca în două nopți, așa cum prevăzuse Musa. El, însă, nu se înapoie lângă nevastă și nici eu nu plecai la Marsilia. O scrisoare adresată lui Goldemberg, cârciumarul și semnată de un oarecare Klein, sosi la țanc: „Am auzit că Musa e la Cairo. I-aduc la cunoștință că am luat lucrare de zugrăveală, în valoare de două sute lire turcești. Dacă vrea să fie asociatul meu la această lucrare, să vină de îndată la Beirut. Și dacă cunoaște pe acolo un bun lucrător de ciubuce, să vie împreună”.

Sării în sus:

— Haide, Musa! E un angajament sigur! Vom cunoaște, astfel, Siria, Libanul, cedrii, o altă regiune a Mediteranei. Și, pe urmă, vom porni, care încotro vrea, și mai bine echipați decât suntem astăzi.

— Da, dragul meu, e cam ce gândesc și eu, murmură bătrânul, cu tristețe. Dar tu nu știi că Klein este un ticălos și și-a speculat, în felul lui Titel, pe soru-sa și nepoată-sa, ba chiar și pe actuala nevastă, care i-a făcut doi copii, frumoși ca niște îngerași. Ce temei să pui pe cuvântul unui asemenea om?

Totuși, trebuie să mergem. Hai, cu Dumnezeu înainte sau cu dracul!

Poate o să am norocul să mă-ntorc acasă cu o pereche de pantaloni

care să nu fie găuriți ca ăștia și să nu roșesc în fața copiilor mei.

Iată cum se face că plecăm mâine la Beirut.

IV
ÎN SIRIA: SOLOMON KLEIN

Plecarea mea din Cairo nu întrista, câtuși de puțin, pe Mihail. Nu mi-a fost greu, să-l fac să priceapă necesitatea acestei despărțiri. O socotea odihnitoare pentru el însuși, în timp ce pentru mine era obligatorie și dureroasă. Desigur, nu manifesta indiferență, nu! dar era vădit că mâhnirea nu-l sustrăgea de la preocupările sale actuale, pentru care prietenia noastră juca un rol secundar.

Echilibrul sufletesc al lui Mihail e cu totul altul decât cel de altădată. A dispărut rezistența lui în fața nesiguranței zilei de mâine. Prietenul meu se aseamănă cu un copac pe jumătate uscat și pe care furtuna îl face să trosnească din toate încheieturile. Nu mai este stejarul tânăr, ale cărui avânturi generoase nimiceau iedera sufocantă a familiei sale aristocrate, evadând cu fruntea sus către frumusețea amenințătoare a cerului. El se reîntoarce, cu sufletul micșorat, la mijloacele clasice de apărare ale micii burghezii, împotriva rigorilor vieții. Se simte protejat doar prin posesia banului.

A venit la gară să mă îmbrățișeze, puțin înaintea plecării trenului spre Port-Said. Purtarea lui fu de-a dreptul cinică. Vorbele sale păreau să-mi spună, în realitate: „Nu-i așa că te poți lipsi de prietenia mea? Nu cumva ai descoperit un prieten care să mă înlocuiască, fără mare pagubă? Tu trebuie să găsești firesc ca eu să-mi recapăt libertatea”.

Și în clipa când trenul se puse în mișcare, el avu un surâs și un salut cu mâna, care voiau să-mi zică: „Du-te spre fericirea ta!”

Ei bine, nu! Nu, dragul meu Mihail! Tu trișezi cu propria-ți conștiință.

Coborâm la Port-Said, probabil, cu stângul: ni se spune că vaporul pentru Beirut tocmai plecase. Un altul, care trebuia să-l urmeze a doua zi,

era prea scump pentru punga noastră. Și, în sfârșit, un vapor convenabil pentru noi nu pleca decât peste cinci zile. Vai nouă!… Vom fi siliți să intrăm în banii de drum.

O clipă, disperarea ne stăpâni sufletele; eram însă blindați cu dorințe de neînvins, așa că ne revenim repede în fire. Musa spuse:

— Mă duc să-mi tapez evreii!

— Și eu grecii! replicai.

Plecă să găsească un rabin. Eu, un episcop. Ne reîntâlnirăm la prânz, cu mâinile goale.

Rabinul i-a refuzat ajutorul, pur și simplu; iar episcopul meu fu cât pe-aci să mă bată.

— Vezi tu? spuse Musa. Degeaba Iisus a creat o nouă religie. Cea veche îngăduia omului să fie nesimțitor față de aproapele său.

Ne hotărârăm s-avem răbdare și să ne căutăm scăparea în oameni mai aproape de pământ, decât rabinii și episcopii. Cutreierarăm cafenelele grecești și evreiești din piață, spovedind nenorocirea noastră, cui voia s-o asculte. Mulți făcură pe surzii. Alții ne compătimiră. Câțiva ne strecurară câțiva șilingi, ceea ce era puțin. A treia zi de la sosirea noastră acolo, sătui de-a fi supți noaptea de ploșnițe feroce, ne întrebam dacă n-ar fi cuminte să facem cale-întoarsă, înainte de-a ne trezi fără ultimul taler în buzunar. Când, deodată, salvarea ne pică din cer. Un fochist grec, de pe un vapor mare care acostase la Port-Said, binevoi să-și plece urechea cu căldură la povestea nenorocirii noastre. Fu mișcat și de îndată trecu la fapte. Scoase o batistă din buzunar, puse un taler în ea și începu să facă chetă printre numeroșii clienți ai cafenelei unde ne aflam. Cum toată lumea îl cunoștea, strânse pe loc două lire sterline. Era aproape de cât aveam nevoie pentru bilete. Ni le cumpără chiar el, ca să se încredințeze că nu suntem pungași. Apoi acest om brav se întinse cu noi la taifas, interesându-se de viața noastră și povestindu-ne-o pe-a lui.

Astfel, aflai că era cetățean englez, însurat cu o englezoaică, având

domiciliul la Bombay, port către care se îndrepta nava lui. Îmi făcu o descriere atât de patetică, încât imaginația mea nebună luă foc. Tocmai citisem *Sacuntala* de Kalidasa, în minunata traducere a marelui nostru poet Coșbuc. Aveam capul plin de altă carte mai veche: *Lumina Asiei*. Nu-mi trebui mai mult. A fost de-ajuns să întâlnesc pe acest om foarte tandru, care-mi povesti despre viața fantastică a Indiei, ca să uit de Musa și de toate și să-i propun să mă ia cu sine în această țară, unde credința și visul umplu întreaga existență a locuitorilor.

Fochistul nu se miră de înfierbântarea mea; îmi spuse că numeroși oameni, după câte știe el, sacrificaseră totul dragostei lor pentru India și se oferi să mă prezinte comandantului său. Dar, vai! Musa protestă atât de vehement împotriva „năzbâtiei mele descreierate", contra „tentativei mele de trădare", încât a trebuit să renunț la realizarea visului meu de-a evada, fără putință de întoarcere, din viața schiloadă la care mă supunea un veșnic compromis între aspirațiile mele de credință totală și datoria mea filială. Am luat, totuși, adresa fochistului și mi-am promis să folosesc altă ocazie pentru îndeplinirea unei dorințe atât de scumpă sufletului meu.

Port-Said va rămâne pentru mine marea răspântie a drumurilor maritime, unde inima mea a simțit și înregistrat pulsația arterelor vieții universale de pe planeta noastră. Aici am avut viziunea clară, sentimentul precis al diversității destinelor omenești care smulge pe bărbat de nevastă, pe fiu de mamă, pe amant de amantă, și-i azvârle cu violență în spații către care se simt atrași de afinități, mai armonioase decât cele create prin legături de familie. Adevărata noastră înrudire și adevărata patrie sunt, adesea, la antipodul locului unde ne naștem și unde trăim ca niște străini.

De pe vaporul care mă ducea la Beirut salutai acest oraș micuț și statuia lui Ferdinand de Lesseps, a cărui privire aspră, ațintită asupra canalului, părea să spună oamenilor fricoși: „Haideți! Mișcați-vă! Iată

încă o cale ce ar putea să vă conducă către *voi înșivă!*”

Aș vrea să vă spun, fără nicio părtinire, ce impresie mi-a făcut omul care ne-a întâmpinat la Beirut și despre care auzisem atâtea lucruri necurate. Simt însă că-i zadarnică dorința să fii veridic, câtă vreme toate aspectele vieții, pe care le simți, sunt dependente de inima noastră, de dragostea sau de ura noastră, de bucuria sau de plictiseala care ne stăpânesc o clipă pasiunile.

Sosind la Beirut, ne simțeam atât de săraci, atât de îndepărtați de țara noastră și atât de pierduți în această Turcie asiatică a lui Abdul-Hamid, încât eram gata să ne înfrățim chiar și cu dracul însuși, dacă s-ar fi prezentat în fața noastră cu zâmbetul pe buze.

Pe bună dreptate, văzurăm un înger salvator în persoana chipeș îmbrăcată, de statură înaltă, zâmbitoare și vorbindu-ne românește, care sări pe punte, chiar în momentul când barcagii sălbatici voiau să ne ușureze de ultimii piaștri. Klein ridică încetișor mâna, rosti două cuvinte imperceptibile și iată-l pe șeful poliției, care supraveghea debarcarea, alergând spre noi, nemaicontenind cu salamalecurile, luându-ne sub protecția sa și ocupându-se de bietele noastre bagaje.

— De necrezut! îmi șopti Musa. Poliția e la ordinele lui!

Puțin mai apoi, la vamă și în fața comisarului portului, ne-a fost dat să ne convingem de atotputernicia gazdei noastre, în acest oraș cu regim absolutist. Klein ne ceru hârtiile. Musa îi dădu un pașaport expirat, iar eu un certificat de scutire de serviciu militar.

— Nu fac doi bani! zise Klein. Sunt acte bune să vă conducă de-aici direct la închisoare. Am făcut bine că am venit să vă caut la toate vapoarele ce soseau de la Port-Said. Desigur, ați fi debarcat, dar n-aș fi știut nimic despre existența voastră la Beirut.

La auzul acestor vorbe, rostite cu o seninătate înfiorătoare, tremurarăm din toate încheieturile. Și care nu ne fu recunoștința, când salvatorul nostru se adresă cu un aer degajat, strângând mâna

comisarului, ce se grăbea să i-o întindă.

— Dragul meu bei, acești doi oameni sunt prietenii și oaspeții mei. Răspund de persoana lor.

— *Evallâm*, consimți comisarul.

Și trecurăm ca doi viței pe sub nasul unui tren rapid, dar conștienți de primejdia din care scăpasem.

O, Mediterană! tot așa de frumoasă ca și la Alexandria; un cer, la fel de strălucitor, ne fermecase în timpul distanței parcursă în trăsură până la vila lui Klein. Nu ne-am descleștat dinții, tot drumul. Un Beirut murdar și urât fu întâmpinat de sufletele noastre, cu gratitudine și entuziasm, greu reținute. Gazda ne arătă, în depărtare, silueta Libanului:

— Acolo vom merge poimâine…

Libanul! Voi trăi deci în munții cu cedri legendari. Și voi fi tratat ca prieten, voi munci ca un om liber. Ce-mi mai trebuie în plus?

Trăsura se opri în fața unei frumoase case de țară, așezată pe un colnic puțin ridicat deasupra mării. O femeie durdulie și doi copii, între șase și opt ani, ne primiră cu strigăte de bucurie. Își dădeau silința să ne simțim ca la noi acasă. Ne spălarăm pe față, muți de fericire, într-un zgomot mare de veselă, asaltați de întrebările copiilor, puse în franțuzește. Apoi, fiind ora mesei, ieșirăm pe terasă, unde Klein ne aștepta cu aperitivele puse la gheață. Atitudinea lui era aceea a boierului bogat, stăpân la el acasă, care nu ridică un pai de jos și-i disprețuiește pe ai săi, tot ocrotindu-i. Nevasta și copiii se apropiau, uneori, sfioși, ca să-l întrebe sau să ne întrebe ceva. Îi îndepărta, cu o singură mișcare a capului.

Și când Musa, după două păhăruțe cu țuică, vru să atace problema lucrului, atât de arzătoare pentru el, celălalt i-o tăie scurt:

— La mine, nu vorbesc despre afaceri, când sunt de față muieri. O să ieșim numaidecât…

Muierile erau nevasta lui și alte două evreice, rude, care roboteau

împrejurul nostru, pregătind masa.

Această dojană nu-mi plăcu. Privii mai atent omul. O față palidă, cu gene și sprâncene aproape albe, cu privirea nesigură, purta urmele suferinței fizice ce-l îmbătrânise. Când râdea, buzele subțiri și livide transformau râsul într-o strâmbătură, care îl făcea antipatic. Altfel nu făcea impresia asta în ciuda capului neînsemnat. Se afla, în toată persoana lui bine turnată, ceva autoritar și cinic, care-i era natural și te împingea să gândești la trecutul său aventuros. Îmi spuneam că omul ăsta a trebuit să dea multe lupte în viață, cu alții și cu sine însuși, până să ajungă a-și agonisi o stare materială atât de frumoasă.

Se vedea cât de colo, că gazda noastră trăia pe picior mare. Aflarăm că avea două proprietăți, asta de aici și alta în Liban, la Ghazir, unde trebuia să ne instalăm poimâine. Șase persoane, plus două servitoare arabe, de hrănit și îmbrăcat. În timpul primei mese, luate laolaltă, îmi dădui seama că îmbelșugarea era lucru obișnuit în această casă. Mâncau cu toții enorm. Felurile de mâncare se succedau unul după altul, de parcă nu se mai isprăveau: carne, legume și fructe de prima calitate. El tronând, tăind, împărțind și poftindu-i pe toți să mai ia, dând exemplu el însuși. La sfârșit: cafea, narghilele, siestă timp de două ore și iată-l în capul tribului, începând să coboare povârnișul terasei, până la malul mării, unde se află o baracă în care sunt depozitate costumele de baie, jucăriile și un fel de pirogă ușoară.

— Da! îmi spune Musa. Putem s-avem încredere. Acest om e bogat. Încolo, ca totdeauna, nu numai sărăcia i-ai putea reproșa.

Privesc acest golfuleț frumos, liniștit, pitoresc și singuratic, colț ideal pierdut în mângâietoarea Mediterană. Și, de îndată, se aprinde în mine dorința de a-mi clădi aici, cu mâinile mele, o cabană și să trăiesc, între Musa și Mihail, sau singur-singurel. Îi împărtășesc lui Klein gândul meu. Surâde dizgrațios:

— De ce nu? Totul e posibil, cui vrea să reușească. Nu trebuie decât

două lucruri: muncă și răbdare. Și asta merită osteneala. Voi vedeți că natura oferă omului, aici, un mic paradis. Cunosc pământul ca puțini alții, dar numai în acest colț vreau să-mi sfârșesc zilele.

Klein nu ridică niciodată vocea. Vorbirea lui e monotonă, fără a fi lipsită de interes. Se pare că nu-i place discuția înflăcărată, schimbările bruște de umoare, strigătele. Ori de câte ori se întâmpla ca Musa să se înfierbânte, la masă, și să vorbească cu glas tare, Klein ducea două degete la frunte și cu mâna cealaltă făcea semn bătrânului să se potolească.

Vrui să mă încredințez dacă avea pentru mine vreun mijloc de a-mi câștiga existența în mod sigur, la Beirut, unde să pot rămâne cel puțin o bună parte a anului.

— Te voi ajuta! îmi spuse Klein.

— Nu te uita în gura lui, Solomon! strigă Musa. La Port-Said, era cât pe-aici să mă lase de căruță și s-o șteargă la Bombay cu un fochist! E schimbăcios!

Rămăsei încurcat. Klein mă măsură din cap până-n picioare:

— Ah!… Îți trec prin cap și asemenea trăsnăi?

Nu mai spuse nimic. Dar privirea lui adăugă: „E bine s-o știm”.

Musa înțelese că mi-a făcut un rău. Și încercă să-l dreagă:

— Desigur, Adrian e îndrăgostit de ținuturile Mediteranei, dar nu cred să-i placă să rămână în această țară, unde libertatea e la cheremul ultimului polițai.

— Nu cunosc altă țară mai liberă ca Turcia lui Abdul Hamid! ripostă Klein, molatic. Nu numai pentru acela care are avere ca mine și se bucură de prietenia guvernatorului, ci pentru oricine vrea să se țină departe de politică, ocupându-se numai de treburile sale. Și apoi, aici, când începi să te lansezi în negoț, banul vine în valuri de lire turcești și se scurge în metilici sau biete băncuțe. Chiar și cei nepricopsiți, care câștigă metilici, izbutesc adesea să-i rotunjească în lire turcești. Căci, în Turcia, oricine poate face pe pașa, cu cheltuială puțină. Viața-i ușoară; impozite, ioc.

Toată lumea păstrează o limită între ceea ce câștigă și ce cheltuiește, explicabilă prin absența nimicurilor costisitoare în viața orientală, și care în Occident înghit atât averile mari, cât și leafa muncitorului.

Am rămas cu gura căscată, dinaintea raționamentului gazdei noastre. Klein era mai puțin prost decât îmi închipuisem, îl zgândăririrăm la vorbă și-l ascultarăm cu folos.

Apusul soarelui, apoi noaptea, ne găsiră tot acolo, la malul mării, cufundându-ne la sfârșit în tăcere, fiecare cu gândurile lui. Nu ne-am înapoiat în oraș. Cinarăm și ne culcarăm devreme.

Când deschisei ochii a doua zi dimineața, toată lumea era în picioare, chiar și copiii; întreaga rufărie a casei se afla pe terasă, unde Musa și Klein vorbeau în șoaptă, cu fața spre nemărginirea Mediteranei, fumându-și nemișcați prima narghilea a zilei. Pace, singurătate, tăcere, bunăstare. Avui sentimentul că o fericire patriarhală domnea în acest cămin românesc, pierdut pe coasta Asiei Mici. Cât de îndepărtate se aflau patria mea, mama mea! Pe aici nu se vedeau frumoasele noastre vapoare albe, bucăți plutitoare, din patrie, pe care românii din Alexandria le salutau săptămânal, atât la sosire cât și la plecare.

Îndată ce mă îmbrăcai, copiii veniră să-mi povestească o mulțime de istorioare, pe care abia le înțelegeam, deoarece vorbeau foarte prost românește, în timp ce franceza, idișul și araba le erau familiare. Un lucru extraordinar: în această familie evreiască, copiii mergeau la școala misionarilor catolici francezi și adorau pe Iisus. Îmi arătară numeroase poze sfinte, pe care le sărutau cu venerație. Fetița, mai mare decât băiatul și mai sentimentală, compătimea „patimile Domnului” și mă întreba „de ce l-au răstignit”. Două dintre aceste imagini în culori – Iisus pe cruce și Fecioara Maria cu inima străpunsă de-o săgeată – nu le părăseau niciodată, chiar când se urcau în pat, la culcare. Îmi exprimai lui Klein mirarea. Îmi răspunse rece:

— Îmi las copiii să-l iubească acum pe Iisus, catolicul. Mai târziu,

când vor termina școala și vor încăpea pe mâinile mele experte, îi voi obliga să aleagă între dragostea pentru Dumnezeu, care nu-ți umple stomacul și aceea a banului, singura care contează. Și atunci, că sufletul lor o să fie catolic sau evreiesc, tot dragostea de bani va fi aceea care-l va subjuga. La nevoie, dacă va fi cazul, le voi arăta câteva exemple de urmat, de la marii reprezentanți ai celor două religii. Nu, niciun pericol! Misionarii nu vor schimba fața lumii; ba cred că nici nu țin s-o facă. Nu urmăresc decât noi adepți. Ei bine, copiii mei au să se poarte așa cum e mai bine.

„Ce cinism!” gândii. O clipă, acest om mă înfricoșă. Ceea ce știa despre viață, pentru el era tot atât de nestrămutat, ca și stânca ce-i susținea casa. Se vedea asta pe chipul său, alb ca varul; o simțeai din tonul conversației sale. Observă efectul vorbelor sale asupra mea și a lui Musa, și șterse tot, printr-un cuvânt, dintr-un gest. Se ridică, ne apucă familiar de umeri și spuse:

— Acum vom merge în cea mai frumoasă cafenea din Beirut, să fumăm ciubuce și să vorbim despre afaceri. Trebuie să ne înțelegem ca frații!

— Cu siguranță, dragul meu Solomon! întări Musa. O să ne înțelegem ca frații! Tu o să fii ghidul nostru! Te vom asculta!

Klein își duse arătătorul la buze:

— Nu striga așa de tare!

Cafeneaua unde ne duse era așezată aproape în întregime deasupra mării. Consumatori: arabi bogați, cu fețe grave, care îl întâmpinară pe Klein cu numeroase *melkhavar!* Se bea rachiu sau cafea și se fuma. Câte unii intrau într-o cabină, de unde ieșeau în costum de baie; dispăreau apoi printr-o trapă, unde o scară amărâtă îi duceau direct la mare. Îi vedeam înotând, de pe locul nostru, pe terasă. Apoi se înapoiau, relua ciubucul, conversația sau jocul. Nu mă dumiream deloc. Musa, entuziasmat, vru să-i imite, pe loc. Klein se împotrivi:

— Ești bătrân. Un cârcel și iată-mă cu un mort în brațe, când eu caut un asociat! E tocmai ceea ce țin, ca tu să știi imediat: mă bizui pe forțele tale, nu pe ale mele, pentru executarea lucrării ce-am contractat.

Măgulit, bătrânul își umflă pieptul și înghiți dintr-o sorbitură rachiul din păhărel:

— Contează pe noi! În sănătatea ta, Solomonaki! Și într-a ta, Adriene, băiatul meu!

Klein continuă, cu vocea-i înăbușită:

— Pe dumneata te știu meseriaș bun. Dacă și Adrian îți calcă pe urme, are să fie și mai bine. Casa mea e și a voastră. Cu oarecare răbdare și economie, vă veți face un mic capital, ca să vă cumpărați scule și apoi să ne prindem tovarăși în afacere…

— Să ne păstrezi tu banii, răcni Musa, că eu sunt un cheltuitor nebun, iar zănatecul ăsta mă întrece! adăugă el, arătându-mă cu ciubucul.

Avramescu roti ochii împrejur și zise pe șoptite:

— Vorbește mai încet, te rog!… Deși suntem în Turchia, poate să ne înțeleagă careva. Și nu-i nevoie să știe tot orașul ce punem noi la cale.

— Cred că nu conspirăm nimic…

— Desigur, nu! Dar, auzindu-te un al treilea, ar putea crede că ați venit să-mi încredințați un sac de aur.

Își bău tacticos păhăruțul, își îndreptă bustul, cercetând cu gravitate chipurile vecinilor noștri de la mese și răspunzând surâzător noilor salamalecuri. Apoi:

— Această primă lucrare, pe care o executăm împreună, nu-mi dă toată garanția unui beneficiu satisfăcător. E chiar foarte posibil să ies în pagubă. De asemenea, pentru început, vom lucra fără niciun angajament între noi. Dacă rezultatul va fi bun, cu atât mai bine pentru noi. Dacă mănânc banii, țin să fiu singurul care suportă paguba. O să aveți asigurat un salariu de bază: tu, Musa, două lire turcești pe săptămână; iar tu, Adriene, o liră și jumătate. Merge?

Musa, beat de bucurie și uitând de îndată discreția recomandată, își desfăcu brațele și tună:

— Vom fi sclavii tăi!

Klein făcu o mutră speriată, privi în jur și-și spuse că probabil cu Musa trebuie vorbit despre afaceri numai în pustiu. Nu mai spuse nimic și ne lăsă să povestim verzi și uscate din România. La prânz, aceeași masă copioasă ne împiedică să ne mișcăm, până la apusul soarelui, când părăsirăm frumosul golfuleț al gazdei noastre, ca să ne așezăm din nou la masă. Apoi minunatul amfitrion ne duse în oraș, ca să ne arate Beirutul de noapte al pașalelor. Ne înapoiarăm foarte târziu, beți de-a binelea, cu zgomotul asurzitor al timpanelor hăuindu-ne în urechi. Pe dinaintea ochilor ne defilau chipurile dansatoarelor arabe, cu buricul gol.

A doua zi, la orele șase, plecarea la Ghazir. Plecare punctuală, ca la armată, deși aveam nevoie de dormit. Parcă am nisip în ochi. Mă simt moale. Dimineața este însă fermecătoare. În curte, două trăsuri mari, trase de catâri chipeși. Nu se încarcă decât puține bagaje. Toată lumea pleacă, afară de-o servitoare care rămâne să păzească casa. Când convoiul se pune în mișcare, ne asemuim cu niște refugiați, nu prea grăbiți.

Sunt nevoit să recunosc că Solomon e un tip care are pumn; un pumn ce nu se arată, dar al cărui efect se simte. Nu țipă niciodată și totul merge ca pe roate. De la sosirea trăsurilor, când coboram din pat și până la plecarea convoiului, nu s-au scurs mai mult de douăzeci de minute. Nici pomeneală de zarvă sau porunci. Ne-am spălat pe față, îmbrăcați, ne-am luat cafeaua, tacticos, în timp ce două servitoare pregăteau două boccele, cu boarfe din casă. Dacă un copil întârzia, legându-și șireturile de la sandale; dacă o femeie se învârtea uneori locului, neștiind pe ce să pună mâna, ei întâlneau repede privirea vigilentă a lui Klein, suficientă ca să-i scoată din încurcătură.

Într-adevăr, omul ăsta n-a făcut degeaba umbra pământului. Și dacă experiența vieții l-a costat scump, a știut să tragă și foloasele. Îl prețuiesc.

Mi se pare chiar omenos. Pe drum, la o coastă greu de urcat, coboară din trăsură și merge pe jos. Facem și noi la fel. Ocazie nimerită ca să mă izolez de caravană și să gust în tihnă spectacolul ce se oferă pentru prima oară, ochilor mei. Niciodată nu m-am urcat pe munte. Puține regiuni sunt împădurite. Iar nesfârșitele câmpii pietroase nu sunt mai puțin impresionante, mai ales în partea numită, cred, Nahr-el-Kelb, unde ținutul este semănat cu stânci ce seamănă din depărtare cu niște arătări apocaliptice. Jos, Mediterana înflorată de spuma valurilor, se depărtează pe nesimțite, cu coasta ei dantelată, care oferă cerului albastru numeroase golfulețe de safir și smarald. Ca să le pot contempla cât mai bine și, în același timp, să urmez convoiul, merg uneori de-a-ndaratelea, ceea ce-l face pe Klein să mă privească, de parcă aș fi într-o ureche.

— Atât de mult iubești țara asta? mă întrebă el și în privirea-i cenușie lucește ceva care mă neliniștește.

— Da… Eu vin din stepele Bărăganului și ceea ce văd aici mă subjugă. Tare aș vrea să am o colibă, colo, în golfulețul singuratic și înverzit. Să trăiesc acolo ca un sălbatic.

— De ce „ca un sălbatic”? Ai putea să trăiești acolo ca un om civilizat. Pentru asta, nu-i nevoie decât să ai răbdare și să vrei să muncești.

— Asta e! Nu-mi place prea mult să muncesc! Cred că doar animalele, devenite sclave din cauza omului, își petrec toată viața muncind; sunt sigur că dacă ele ar avea o conștiință, s-ar sinucide.

Solomon arde de dorința să mă contrazică. Dar e prudent și-și rumegă replica. Știe că nici el nu și-a făcut din muncă un scop al vieții. Și presupune că eu îi știu povestea. Așa că bate în retragere:

— Desigur, omul nu-i un animal. Totuși, dacă dorești să-ți ai cabana, acolo, lângă a mea, n-ai decât să perseverezi într-o muncă interesantă, pe care o vei avea în curând. Nimeni nu-ți dă de pomană. Ți-am spus că te voi ajuta. Pe mine nu m-a ajutat nimeni. A trebuit să mă descurc singur.

— Nu cred, domnule Solomon, că ați făcut avere numai prin munca

celor două brațe ale dumitale.

— Ce știi dumneata? Și chiar de-ai ști cum am colindat lumea, ei bine! asta ți-ar dovedi că nu sunt un prost. Dacă și dumneata ai putea face la fel, nu ți-ar prinde rău. Eu prefer inteligența care te îmbogățește, muncii cinstite care te înfometează.

Nu vreau să-i spun ce gândesc despre „inteligența” de care a dat dovadă, negustorind trupurile soră-sei, nepoate-sei și al propriei neveste. Îmi ghicește însă gândurile și m-atacă fățiș, după ce s-a asigurat că Musa, care era puțin în urma noastră, ascultă convorbirea noastră:

— Îmi spui că este imoral, ceea ce am făcut ca să câștig banul, spre a nu rămâne toată viața golanul pe care maică-sa l-a adus pe lume, hrănindu-l cu pâine neagră până la vârsta de douăzeci de ani. Da! i-am arătat surorii mele mai mari, apoi fiicei sale și la urmă nevestei mele – care se culcau prostește pentru trei metri de stofă – cum să se prostitueze cinstit, pentru pumni de aur. Tustrele sunt azi bogate și eu, pe lângă ele…

Mă oprii și vrui să-l privesc în adâncul ochilor, dar Solomon se feri:

— Ce te-a apucat? întrebă el, rece, cu privirea pierdută, aproape nevinovată.

— Nu înțeleg! spusei.

— Ce nu înțelegi?

— Felul dumitale de-a concepe cinstea și necinstea.

— E foarte simplu: nu există necinste mai odioasă decât aceea de-a voi să pari cinstit, când în realitate nu ești și nici nu poți să fii. Or, toată lumea se crede cinstită și nimeni nu este așa ceva, începând cu nevasta și copilul dumitale, cu tatăl și prietenul dumitale. Căci fiecare caută să te păcălească, într-un fel sau altul. Nici nu se poate altfel, dacă vrei să trăiești. Trebuie să trișezi! Și-atunci, spun: nu se află decât o singură cinste adevărată, aceea de-a practica necinstea pe față. Eu cred că lumea va deveni mai bună, numai în ziua când va recunoaște că-i bolnavă de cinste falsă. În acea zi, poate, se va avea în sfârșit milă de cei pe care o

necinste prea meschină îi lasă muritori de foame. Și li se va arăta „ce trebuie să facă”, mai ales când nu ești atât de prost. În orice caz, se va sfârși odată cu predicarea unei virtuți, a cărei practică te lasă să mori de foame sau nu te poate duce decât la crimă sau sinucidere. Omenirea va fi mult mai câștigată, nu crezi?

Desigur, eram de aceeași părere, dar preferam să nu-i dau niciun răspuns, ca să nu fiu obligat a trage o concluzie. Și apoi, Musa îmi făcea semne disperate, ca să sfârșesc discuția. Și când, mai apoi, mă ajunse din urmă, îmi suflă la ureche, discret:

— Nu te-ncrede în limba lui! E bun de gură! Așa incult cum o fi, Solomon e în stare să te bage în buzunar, în cariera lui nu a exploatat numai femei tinere, ci și băieți tineri.

— Cum asta?

— Hm! Foarte simplu. Îi făcea să se însoare cu fete frumoase și le plătea un lung voiaj de nuntă în America de Sud, în timpul căruia sărmanul însurățel devenea, fără să știe și fără să profite, peștele femeii sale. Pe alții îi învăța meseria de codoș, furnizându-le prăzi ascultătoare, toate muștruluite de el, care supraveghea îndeaproape „rețeta încasărilor”, rezervându-și partea leului.

Dumnezeule, cât de încâlcită este viața! Deși am avut o adolescență frământată, nu m-am băgat niciodată în afaceri de exploatare sexuală, ca acelea din care gazda noastră își crease o specialitate și pe care Musa o numește „solomoneli”.

— E un vrăjitor, blestematul! adaugă prietenul meu. Jonglează cu ciudățeniile firii omenești, pe care o mlădiază și îngenunche, măgulindu-i slăbiciunile. Firește, din cauza acestei viclenii, a primit o dată o măciucă, de era cât pe-aci să-l coste viața. Dar „solomonelile” lui admit „riscurile meseriei” și nu s-a speriat. Ai să vezi: o să-i fie ușor ca să pozeze în ochii tăi, drept un erou. Dealtminteri, nu cultivă decât relațiile de la care speră să tragă foloase. Și, se prea poate, să-ți fi pus gând rău!

Pe dracu’! Dacă Musa nu exagerează, s-au dus de râpă proiectele mele de viață ca-n povești, într-unul din golfulețele Mediteranei libaneze, unde aș fi vrut să-mi construiesc o cabană, cu ajutorul lui Klein. Dar poate că prietenul meu se înșală. Solomon e prea șmecher, ca să nu observe că sunt nepotrivit pentru ucenicia de pește. Și apoi, s-o fi pricepând să-și aleagă mai bine oamenii, de când cu greșeala care era să-l coste viața. Și-apoi, Solomon e acum antreprenor de zugrăveli, proprietar și om cu vază. Oare toate acestea nu probează că a isprăvit-o cu viața aventuroasă de odinioară?

Fie ce-o fi! Un codru de pâine pe zi mi-ajunge, ca să fiu fericit ca o albină, uitând capcanele pe care soarta mi le seamănă cu plăcere în vagabondajele mele. Numai să nu mă lase să crap de foame, tot muncind pe spetite. Îl voi ierta pe Solomon că se gândește, câteodată, că ar putea face din mine un pește cu leafă sau vreunul dintre acei tineri însurăței cărora le „plătea” un voiaj de nuntă în America de Sud. În fiecare dimineață, cu fața spre răsăritul soarelui, îmi voi spune: „Gândește-te că te descurci în Liban, lucrând ici-colo, în plină libertate, contemplând Mediterana, de la fereastră, în loc să trudești în vreo fabrică mohorâtă și să te plictisești de moarte. Suferă, deci, pentru libertatea ta luminoasă! În felul acesta, o vei prețui și mai bine.”

Așa gândeam. Și sunt sigur că viitorul îmi va da dreptate, în ciuda proverbului care spune: „Cine schimbă stăpânii, slugă îmbătrânește”. Ce „stăpâni”? N-am nevoie de niciun fel! Dimpotrivă, eu trebuie să fiu golaș și lucios ca un bolovan, fiindcă oaia, îndată ce „prinde” puțină lână, e totdeauna gata pentru foarfecele unui oarecare tunsător. Nici n-ar putea să fie altfel: orice comoară naște invidii și crește pofte. Omul nu trebuie să stăpânească nimic; numai atunci va avea totul.

Ghazir e un sat de mici rentieri arabi, binevoitori și cu obiceiuri simple. Creștinismul domină, iar catolicismul domnește cu îngăduință. Niciodată nu mi-aș fi închipuit atâta politețe, civilizație adevărată, la

niște oameni pierduți în văgăunile unor munți, unde viața este aproape primitivă. Tinerii libanezi, încă din adolescență, se duc să facă avere, în nu știu care Americă. Se înapoiază, totdeauna, bogați sau aproape și încă tineri. Atunci își construiesc case, dacă astfel pot fi numite mormanele de pietre nezidite între ele și al căror acoperiș este în formă de terasă, din pietriș bătătorit. După fiecare ploaie, toată lumea se urcă pe terasă pentru a drena cu tăvălugul.

Totuși, se află câteva construcții destul de frumoase. Sunt cele pe care le vizităm de-o săptămână, la Ghazir și în împrejurimi. Amfitrionii ne întâmpină îmbrăcați în splendide haine de mătase și cu purtări atât de curtenitoare, încât eu și Musa suntem foarte încurcați din pricina bietelor zdrențe de pe noi. Se prefac că nu le observă, copleșindu-ne în schimb cu atenții măgulitoare. Solomon însceneaza o poveste înșelătoare, cu niște nenorociri ce ni s-ar fi întâmplat în Egipt, unde am fi executat lucrări artistice, care ne-ar fi ruinat. Și adaugă, cu obrăznicie:

— Dar se vor reface repede, căci, așa cum îi vedeți, sunt doi ași în decorația murală. O să vă convingeți, când îi veți vedea la lucru.

Klein vorbește curent araba din Siria și aproape tot așa de bine și spaniola, în care Musa face furori. Bătrânul îi trage cu pălăvreala lui, care amuză pe gazde. Solomon tremură, aproape galben, de teamă ca nu cumva Musa să trăncănească vreo „gugumănie”. Atunci intervine cu naturalețe și schimbă convorbirea, vorbind în arăbește.

Desigur, Musa este un entuziast, teribil de vorbăreț și ale cărui accese de sinceritate pot fi neplăcute. Dar Klein este un răutăcios, cu sânge rece, care nu se gândește decât la interesele sale. Astfel, noi habar n-aveam că ținta tuturor acestor întâlniri prietenești era numai ca să deschidă eventuale perspective de lucru. Și că în ochii lui Solomon pălăvrăgelile noastre n-aveau niciun sens dacă nu tindeau, în concluzie, la o „tranzacție”. Se pare că trebuia să înțelegem că rostul nostru acolo nu era „de-a hotărî pe proprietar”. Patronul nostru era cel care trebuia să

„dirijeze tratativele”, iar noi doar să i le „ușurăm”. Trebuia, deci, ca noi să pășim în acele case arabe prietenoase, cu aere de conspiratori, chiar dacă nu eram.

Doamne, cât de feluriți sunt oamenii, mai ales ca mentalitate! Eu și Musa eram departe de orice gândire meschină și absolut incapabili de a răspunde printr-un comportament nelalocul lui, călduroasei primiri pe care ne-o făceau acei burghezi cumsecade din Ghazir!

Bieți golani, dehăinați de foame și cu înfățișare jalnică, eram salvați nu de minciunile lui Klein; nu de morga lui distantă. Eram primiți în casă și ne ospătau, ne dădeau să bem și să fumăm, simțind o plăcere vie ca să ne asculte vorbele și să ne mărturisească prețuirea și respectul lor.

Nu! Noi îi iubeam cinstit pe acești libanezi, fiindcă-i credeam buni și ne-o dovedeau cu prisosință. Ne arătam, cu sinceritate, așa cum suntem. La întrebările lor inteligente asupra trecutului și a vieții noastre, le dam răspunsuri prompte, ca niște jeturi de lumină, spre deosebire de Klein care și le prepara pe ale sale, înfășurându-le în nori de mister.

Ieri, la un bogătaș, Musa a călcat iarăși în străchini. Se vorbea, ca de obicei, despre pictură și decorări, care-i înnebunesc pe locuitorii înstăriți din Ghazir. Ni se turnă rachiu, puțin mai mult ca de obicei și care se bea îndoit cu apă. Musa voi să-i arate lui Klein că și el este în stare, la fel cu el, să „decidă” un client. Și cum gazda obiecta scumpetea furniturilor, bătrânul strigă:

— Furniturile pentru decorarea apartamentului dumitale? Dar sunt o nimica toată!

— De exemplu cât?

— Ei bine, circa cinci lire turcești!

— Bate laba! S-a făcut, spuse proprietarul.

Totul se petrecu atât de repede, încât Solomon, care tocmai în clipa aceea dădea un păhărel pe gât, n-avu timp să-l golească și apoi să intervină. Nu putu decât să strângă încurcat mâna pe care i-o întindea

clientul, în semn că afacerea se încheiase. Dar cum ieșirăm în stradă, Klein își vărsă toată furia asupra lui:

— Bou bătrân! Încă n-ai înțeles până acum, că le încărcăm prețul furniturilor mai mult decât trebuie și că de acolo îmi aranjam socotelile!

— Aș! făcu Musa, vesel. Cu tine, omul nu știe niciodată cum să vorbească, nici ce-ți convine sau nu. Observ că piciorul tău e totdeauna în calea mea, că te calc pe bătătură, când nici nu mă aștept.

Deodată, prietenului meu îi sări țandăra:

— Și-apoi, na! Dacă ultima lucrare nu-ți convine, o execut eu împreună cu Adrian! Atunci, ce? E un câștig de douăzeci de lire turcești, în cincisprezece zile lucrate în doi. Nu-ți ajunge? Mie și lui Adrian ne este destul!

— Deci, cine are urechi de auzit, s-audă! conchise Solomon, cu vocea sugrumată. Pe viitor, trebuie să țin cont de concurența voastră! A *voastră!*

Se opri, încrucișă brațele pe piept și scrută orizontul, palid ca un mort.

Mă înfricoșai, aducându-mi aminte că n-aveam hârtiile de ședere în Turcia, în regulă. Intervin:

— Dar, nu, domnule Klein, Musa glumește! Cum ați putea oare să credeți în concurența noastră, când suntem lipsiți de cea mai mică unealtă și fără un ban? Cine o să vrea, în condițiile astea, să ne dea o lucrare, sau o arvună? Și apoi, știi destul de bine că depindem de dumneata.

Klein îmi puse o mână pe umăr.

— Faci bine că iei apărarea vinovatului! rânji el. Aduceți-vă aminte, în fiecare zi, că sunteți la cheremul meu.

Această obrăznicie îl scoase din sărite pe bătrân:

— Ce? strigă el, suntem la cheremul tău? Nu cumva ți-oi fi închipuind că eu nu-ți cunosc „slăbiciunea” situației tale, aici, în Liban?

— Care „slăbiciune”? Aceea c-am fost pește?

— Mai rău: aceea că ești ovrei și ai ascuns-o, ca pe un beteșug. Ai spus libanezilor că ești creștin ortodox, dar dacă ei ar ști că i-ai mințit, te-ar alunga cu lovituri de picior în spate. Nu-i așa, scumpul meu Solomon?

— Ba da! mărturisi celălalt. Da’ parcă tu nu ești ovrei?

— O știe toată lumea! Eu n-am ascuns-o, iată deosebirea! Și ei mai știu încă ceva, sau, mai bine zis, își dau seama…

— Ce anume?

— Că eu, ovreiul, sunt mult mai cinstit decât tine, bunul… creștin ortodox!

Această zi fu o mare înfrângere pentru Klein. Dar, din felul său tăcut și eroic în care o primea, înțelesei că omul acesta era un puternic. Sfătuii pe Musa să se cârâie cât mai puțin cu el.

N-am pățit nimic.

Iată că a trecut o lună, de când muncim la Ghazir și nu e săptămână ca să nu se răfuiască între ei, câteodată chiar în fața clienților. Se ciorovăiesc despre tot și toate, dar niciunul nu merge până la a trăda ceea ce știe despre celălalt.

Mă silesc să nu mă amestec. Adesea, când suntem singuri, se răfuiesc în idiș. Atunci, Musa lasă baltă lucrul, se proțopește în fața lui Solomon și îi dă drumul gurii, „făcându-i morală”, gesticulând ca un turbat. Celălalt rabdă, fără să crâcnească.

În fiecare duminică ne ducem în vizită. Cred că-i o modă, care, în mare măsură, ne aduce foloase, deoarece culegem noi clienți. Uneori nimerim la mari depărtări, la Dlepta, Aramon și Malmetein, călare pe măgăruși. Ore întregi coborâm sau urcăm; văi minunate apar și dispar, sălbatice, pustii, arătându-ne, din când în când, departe, în bătaia soarelui, câte-un „ochi” scânteietor din Mediterana mea iubită. În acele clipe, mă simt singur, fericit și trist. Tovarășii mei de drum o iau înainte, pălăvrăgind într-una. Îi urmez la o depărtare de-o sută de pași, uitându-le prezența. Nici ei n-au habar de existența mea. Se gândesc numai la

afaceri viitoare, aducătoare de duzini de sute de lire turcești. Sunt parcă pe altă lume. Îmbrățișez grumazul măgărușului și-i mângâi ochii visători. Mergeam, cea mai mare parte din timp, unul aproape de celălalt, pierduți amândoi în acești munți aproape despăduriți, cu împrejurimi pitorești, bogate în lumină și colorit oriental. Smochini, rodii, apar după câte o cotitură, la poalele unei stânci, singuratici și triști ca și mine. Câte-o pasăre măiastră săgetează adâncul prăpastiei și singurătatea, iar zborul ei îmi pare neliniștit, căutând parcă un ajutor într-o primejdie. Numai cedrul, pe care nu-l întâlnești decât la mari distanțe, își resfiră bărbătește frunzișul bogat și ocrotitor, sub un cer de foc. El n-are aerul că se teme de înălțimi, mai degrabă le disprețuiește, cu toată singurătatea lui care într-o zi îl va doborî.

Nu se află pe aici pășuni sau holde frumoase, ci straturi cu anumite legume. Ne încrucișăm pe drum cu multe femei, unele dintre ele fiind de o frumusețe asemănătoare acestui ținut sălbatic. Toate duc pe cap o greutate, un urcior, un căpătâi de lemn sau o farfurie. Ca în Egipt. Mâinile, goale, și le bălăbănesc pe lângă trup. Iar șoldurile lor pietroase, voluptuoase, se mlădiază ritmic, când într-o parte, când într-alta. Cred că pe aici femeile sunt cele care muncesc cel mai mult. Pe bărbați îi văd la cafenea, fumând, jucând sau pălăvrăgind.

În casele creștine, femeile veneau și se amestecau uneori în convorbirile sau discuțiile noastre. Timide, dar curioase, auziseră vorbindu-se de „arta” noastră și țineau să ne cunoască. Este adevărat că Musa reușește în munca sa lucrări frumoase, iar eu îl secondez pe cât pot. De curând, am sfârșit de zugrăvit un salon mare, în stil rococo, și care a adunat lumea ca la bâlci. Erau extaziați. Și când te gândești, că ceea ce mâzgăleam noi nu era artă, ci simplă meserie.

Totuși, trecem drept artiști ratați, mai ales când ne văd înotând în hainele vechi, cumpărate de la Klein, și care sunt prea largi pentru mine și cam lungi pentru Musa, ceea ce provoacă zâmbetul și simpatia acestei

lumi libaneze, inteligentă, cultivată prin voiaje, care vede în noi două biete zdrențe omenești, nevinovate și pline de haz. Cred, chiar, că ei ne iubesc puțin, fiindcă îi văd interesându-se mereu de soarta noastră. Ar voi să ne vadă astâmpărați de pe drumuri, să ne „întemeiem un cămin”.

— *Meskini!* Săracii! șoptesc ei, compătimindu-ne.

Iar femeile ne privesc, galeș, cu ochii lor mari și negri, în timp ce capul familiei ne toarnă rachiu, îndoit cu apă.

— Da! fără îndoială, accentuează Solomon. Chiar mă și străduiesc să le înlesnesc o viață mai bună. Vor fi tovarășii mei de afaceri. Musa o să-și aducă familia din România. Cât despre Adrian, ei bine! de ce nu i-am căuta o frumoasă logodnică libaneză?

Rostește cuvintele acestea, tocmai în momentul când o fetișcană din casă îl atinge în treacăt. O cuprinde pe după mijloc – oh! foarte părintește, adresându-i-se:

— Nu-i așa, micuțo?

Dar „micuța” o zbughește și maică-sa răspunde în locul ei:

— Pe legea mea, da! De ce nu?

Mă gândesc: „Asta e! Să știi că-mi pregătește vreun voiaj de nuntă în America de Sud!”

Zilele ni se scurg astfel, pline de speranță și fără prea multe griji, cam până în august, când Klein ne pocni în cap cu realitatea aspră a vieții. Dar trebuie să povestesc cum s-a întâmplat.

Munceam la Ghazir, de vreo zece săptămâni. Două șantiere terminate, iar al treilea început. Salahoream treisprezece-paisprezece ore pe zi. Seara, după masă, picam morți de oboseală, Klein ne găzduia, ne hrănea, ne spăla rufăria și ne da ceva bani de buzunar, când îi ceream, patru sau cinci lire lui Musa, care le-a trimis la ai săi, la București; o liră mie, pe care am cheltuit-o în tot acest răstimp. Ne-a pus la socoteală și hainele vechi, o liră fiecare. Cu mâncarea am dus-o foarte bine, ni s-a dat chiar vin și rachiu.

Dar cine ar fi crezut că asta era aproape tot ce ni se cuvenea, după o muncă așa de grea? E ceea ce am aflat abia acum, căci Klein a găsit o mie de pretexte ca să întârzie la nesfârșit facerea socotelilor cu noi.

— Lăsați! zicea. Ce vă lipsește? Socotelile mele sunt mai încurcate; nici nu știu cum stau. Și apoi, trebuie să văd dacă mi se plătește exact cum ne-am înțeles. Libanezii sunt oameni cumsecade, dar când e vorba să plătească ceva, devin zgârciți. La sfârșitul unei lucrări îți fac reduceri destul de importante, cu de la ei putere. Așa-i obiceiul aici.

Ce știam noi? Și apoi, puțin ne păsa. Nu se arătase, oare, Solomon preocupat să ne facă rost de-un cămin? Nu era el casierul nostru? Doar, Dumnezeule! tot Libanul o știa. Asociații lui sau zilieri, Klein nu putea ignora truda noastră grea. Așa gândeam și ne-am culcat pe-o ureche.

Eram cu mintea aiurea. Musa nu se gândea decât „la marea mutare de la București”, iar capul meu se sucise rău de tot de când cu eventuala „logodnică frumoasă, libaneză”.

Doamne, cât e de frumoasă iluzia! Singura alinare a săracului! Atâta timp cât ea ne-a legănat în acest Liban, ne surâdea parcă și cerul, iar munca zilnică aproape n-o simțeam. Acum, fiindcă am vrut cu orice preț să cunoaștem „situația”, realitatea ne pare un iad. N-ar fi trebuit să cerem niciodată lui Klein să ne facă socotelile.

Poate că am fi continuat încă multă vreme să plutim în vis, dacă o întâmplare neașteptată n-ar fi silit pe Musa să-și ceară „toți banii”. Scriind la Cairo că a devenit mare antreprenor la Ghazir, Sara și Titel l-au crezut pe cuvânt și ne-am pomenit cu ei peste noi, acum trei zile, ca doi porumbei căzuți din cer. Doi porumbei, desigur, jumuliți! Ei sunt slabi, flămânzi, jerpeliți. Bietul bătrân a urlat de bucurie, cât l-au ținut băierile inimii.

Dar asta nu era totul. Musa tocmai se potolise și găsise o cameră pentru păsările nenorocirii sale, când Solomon îi dădu lovitura de grație. La cererea stăruitoare a lui Musa, ne arătă socotelile: după ce scăzu

cheltuiala cu dormitul și mâncarea, plus ceea ce am mai primit ca bani de buzunar, îi dădu lui Musa trei lire, iar mie una singură.

— E tot ce v-a rămas până astăzi! spuse el cu răceală.

— Care „tot”? Care „astăzi”? răcni bătrânul, roșu de mânie.

Urmă o devastare de mai mare dragul. Tot ce putea fi sfărâmat în odaie, se prefăcu în praf și pulbere. Prietenul meu nu-și cruță nici frumoasa-i narghilea; o sparse în capul lui Klein. Și pentru că încercasem să-i apuc brațul, spre a înlătura o nenorocire, mă răsplăti cu o palmă zdravănă.

Musa a părăsit casa lui Klein, zbierându-i din prag:

— Pește! Codoșule! Ovrei puturos!

Solomon își păstră, admirabil, sângele rece. Urmându-ne până în curte, îi întoarse vorba, cinic:

— Da, Musa, sunt toate astea!… Dar dacă aș fi fost eu „peștele” frumoasei tale Sara și nu „crapul” ăsta bleg care-i Titel, voi ați fi fost cu toții bogați.

Bătrânul se întoarse și-l scuipă în față. Celălalt adăugă:

— Și acum, fiți atenți: puteți veni oricând să vă reluați munca. Vă primesc.

Musa, fără să se mai întoarcă, se bătu cu mâinile pe șezut și-i dădu cu tifla. Din fericire, pentru noi, nimeni n-a fost martor la această mascară.

Da! Din fericire… Fiindcă nu eram întru totul încredințați că Solomon ar fi avut toate păcatele, iar noi toate dreptățile din lume. Da! eram jefuiți, exploatați, dar la asta ar fi trebuit să ne așteptăm, în ciuda tuturor promisiunilor mărețe ale lui Klein. El n-ar fi putut să-și ducă acea viață de pașe, dacă n-ar fi avut obiceiul ca, la o împărțeală, să-și rezerve partea leului.

Și apoi, să fim drepți: mese pentru muncitori erau toate acele ghiftuieli cu care ne răsfăța patronul nostru? Toate acele fripturi zilnice, acele prăjituri, acele vinuri, acel rachiu și acele narghilele? Nu! Un

muncitor din vremea noastră, chiar câștigând berechet, nu poate trăi așa de bine, decât cheltuindu-și toți banii. Ceea ce era, de altfel, și concluzia lui Klein.

Acum suntem descumpăniți. În sat se știe că ne-am certat. Nu se știe că ne-am pocnit cu narghilele în cap, că ne-am scuipat în obraz și ne-am bătut dindărătul. Se crede c-a fost o ceartă trecătoare între… „asociați”. E un noroc. Fiindcă n-a spus nimeni că n-o să ne înapoiem la Klein, mai ales Musa care are de hrănit trei guri și de plătit două chirii.

— E adevărat c-am vrut să-mi am familia lângă mine! se tângui Musa. Dar nu pe asta!

În ce mă privește, n-ar fi fost de mirare să părăsesc Ghazir-ul. Farmecul s-a destrămat. Nu-mi mai place. Cârpăcit, visul nu mai este același. Deci, trebuie să plec. Dar unde oare în această Turcie despotică? Și fără un ban. Și, de astă dată, singur, înfiorător de singur! Nici Mihail, nici Musa! Ah, mamă, cred că se apropie clipa când voi avea mare nevoie să-ți simt buna ta mână fierbinte, pe inima mea înghețată.

Totuși, mă simțeam așa de bine, așa de mulțumit de soarta mea. Un blestemat de câine visător, ca mine, ce poate cere vieții, mai mult decât un coteț bun, o hrană îndestulătoare și dreptul de a nu se simți în lanț? Aveam mult mai mult: un patron care știa să-mi hrănească visele, ca nimeni altul. Cu fiecare zi care trecea, el mi-apropia imaginea acelei frumoase adolescente libaneze, care poate nici nu dorea o haimana de teapa mea, dar pe care Klein se făcea forte să mi-o arunce în brațe. Cât privește viața mea de mâine, n-aveam decât s-aleg: o cabană, de îndată pe malul Mediteranei, un vagabondaj fantastic, în tovărășia lui Klein, în munții Anzi din Chile sau chiar, pe amândouă, dacă inima îmi poftea. Solomon Klein nu cunoștea imposibilul. Ca să mi-o dovedească, într-o zi s-a amuzat, răsfoind un album uriaș, unde mii de fotografii mari îl înfățișau în mii de poziții, în o sută de puncte ale globului: în Brazilia, în Argentina, în Egipt, în Japonia, în Indii, în China – peste tot fiind

înconjurat ca un mare senior.

Cred că adevărul este acesta: lui Klein îi place, mai mult ca orice altceva, să facă pe patriarhul, să-și aibe micul anturaj, oameni care să-l lingușească. Desigur, punea pe alții să muncească, dar dacă se întâmpla să fie lipsă de lucru, nu arunca pe nimeni în stradă:

— Altădată aveam cinci lucrători, pe care îi consideram ca făcând parte din familie. Ani în șir am trăit în cea mai desăvârșită înțelegere. Când au venit la mine, erau aproape adolescenți. M-au părăsit, capi de familie. Eu le-am găsit nevestele. Pe trei dintre ei, chiar poți să-i vezi. Sunt antreprenori zugravi, la Beirut, grație ajutorului meu. Dacă o să le vorbești, n-or să înceteze cu laudele la adresa mea. Cu toate acestea, nu le-am dat un salariu fix: pensiune completă, bani de buzunar și, la sfârșitul anului, o mică parte din beneficiu. O lună din trei n-avea de lucru. Ei bine, du-te și întreabă-i: când erau mai fericiți, astăzi, sau când munceau sub ordinele mele?

Klein rânji:

— Ah!… Musa își închipuie că-i așa de ușor să găsești de lucru, să te hrănești omenește, să plătești chirie, să te îmbraci și să nu-ți lipsească bani de buzunar? Încă n-a observat, la vârsta lui, că jumătate din cei născuți săraci, ca noi, tustrei, nu reușesc să mănânce pe cât le este pofta? Nu vede el că, în afară de câțiva cocoloșiți de soartă, întreaga viață omenească este redusă la o luptă crâncenă pentru un pârlit de mai-bine material? Nicidecum pentru un pic de libertate! Ești convins? Nu prea!

Oh! O știam din experiență! Și faptul că cele mai sumbre gânduri ale mele erau confirmate de un om diferit moralmente de mine, acest fapt îmi îngheță inima, mai mult ca de obicei. Simții, deodată, că mă apropia ceva de acest pește faimos, care, în mod sigur, a trăit din munca altora, practica imoralitatea fățișă, dar pe care îl vedeam în stare să sufere pentru libertatea sa și, mai ales, să continue a vrea binele celui care-l scuipase în față. Acest sentiment, ei bine, îl socotesc drept o putere sufletească, chiar

de s-ar afla într-o baltă de mârșăvie. Și știu să iert mult, celui care cu o lovitură de picior respinge una din cele mai dăunătoare dintre infirmitățile noastre morale. Căci încep să mă conving, mereu mai mult, că cel mai mare rău, care împiedică omenirea să fie fericită, este orgoliul ei nemăsurat, neputința noastră de-a înțelege zădărnicia unei insulte, de a trece peste ea mai departe.

Vrui să știu mai mult în direcția asta și, la capătul primei săptămâni de la cearta noastră, mă dusei să-l găsesc pe Klein, pe șantier. Era într-un hal de plâns. Ajutat de un ucenic, se dădea de ceasul morții ca să termine, fără noi, lucrarea grea începută sub conducerea lui Musa; dar nu reușea deloc. Nepriceperea sa în ale frescei și în proporția tonurilor la falsele-ciubuce, stricase tavanul, într-un hal aproape ireparabil. Nenorocitul își dădea seama, dar nu-și trăda amărăciunea. Mi se făcu milă de el:

— Vrei să te ajut, ca să termini această cameră? îi spusei fără a sta pe gânduri.

Solomon, cu fața și pieptul totuna de culori, mă privi cu ochii lui lipsiți de expresie, care semănau cu ai unei pisici speriate:

— M-ai obliga nespus, dar… nu te temi de fulgerele lui Musa?

— E posibil să mă acuze de trădare. Nu sunt însă sigur, pentru că n-avem decât foarte puțini bani. A trebuit să plătim chiria pentru două camere și să trăim, tuspatru, o săptămână întreagă, fără să câștigăm un ban.

— Bine. Vino mâine dimineață la lucru. Îți voi dubla leafa pentru săptămâna de lucru. Așa că o să-i poți da lui Musa o liră, două, ca să nu crape de foame.

Klein avea deci milă de soarta bătrânului. Spre marea mea mirare, Musa îl răsplăti cu înjurături, ceea ce mă mâhni, mai ales că, vrând să-i ofer lira pe care Solomon avusese bunătatea să mi-o dea, el mi-o aruncă în față:

— N-am nevoie nici de pomana lui, nici de a ta. Semănați ca două

picături de apă. El, un mizerabil; tu, o Iudă. Pleacă! Du-te să stai la el! Lasă-mă singur!

Bietul meu prieten împingea nedreptatea, până la a mă izgoni din culcușul meu. Plecai, ca să nu-l îndârjesc. Ieșind, trecui prin camera Sarei și-i lăsai piesa de aur, care fu primită fără mofturi de cei doi amanți, a căror mizerie întrecea marginile. Regretau amarnic că veniseră la Ghazir și-i reproșau lui Musa că-i înșelase.

— De ce ne-a scris, că a devenit mare antreprenor în Liban? se oțăra Titel.

Despre bar nu mai era vorba. Și chiar orice speranță de salvare le părea absurdă, în mijlocul acestei pustietăți muntoase. Așa că iluzia fiind eternul lor stimulent, în discuție, dispariția ei îi arunca într-o tăcere care-i făceau stupizi. Sara, însă, era mereu adorabilă, mereu însetată de aventură și gata să se înflăcăreze de ideile cele mai copilărești. O găsii, totuși, mai puțin îndrăgostită de Titel. S-ar fi putut spune că, de când se afla la Ghazir, prezența lui o apăsa, ba chiar o speria cu noile lui apucături de-a șterpeli tot ce-i cădea în mână, prin băcăniile satului. O dată ne-am dus împreună pentru niște cumpărături și m-a făcut, fără să vreau, complicele lui. După ce-și garnisise enormele-i buzunare, a strecurat și într-ale mele două cutii cu sardele. Mi-a fost imposibil să le scot și să le pun la loc; dar, îndată ce ieșii afară, o luai la goană, azvârlind cât-colo blestematele sardele, pe care Titel le culese cu promptitudine.

Sara era furioasă de apucăturile lui Titel, dar el nu se sinchisea, ajungând, până la urmă, să „opereze” din vanitate:

— Ah, trebuie să mă vezi! îmi povesti într-o zi. Îi spun negustorului: „Vreți să-mi dați să văd sticla aia de sus, din raft?” Ei bine, ca să-mi pot umple buzunarele cu crenvurști și sardele, lumânări, chibrituri și țigări, n-am nevoie decât de sfertul de ceas, cât își pune negustorul scara, se urcă, ia sticla și coboară, bineînțeles mereu cu spatele la mine. Te asigur că aș putea să-i fur, astfel, toată prăvălia, cheltuind de fiecare dată doar

zece metelici.

Mititica îi strigă, roșie de mânie:

— Da, te grozăvești, ca și cum ai avea pentru ce să fii mândru, jefuind un biet țăran, care este, ca și tine, un mare puturos. Dar, lăsând la o parte morala, gândește-te la situația tatii când, într-o zi, cineva care ar intra pe neașteptate în prăvălie, te-ar surprinde cu mâța în sac. Deci, te rog să încetezi, sau te spun tatii!

Titel știa atunci să facă pe întristatul, rol jucat de minune și care-i aducea un val de sărutări:

— Haide, micuțul meu lup, nu te bosumfla! Eu îți spun ceea ce este: de ce să păcătuiești furând, când tu păcătuiești și așa, într-un fel care te face destul de vinovat față de legile acestei țări absolutiste! Nu-i așa, micuțul meu?

Într-adevăr, „micuțul" păcătuia destul, într-un „fel" asemănător celui al lui Klein, cu deosebirea că el trecea drept maestru, fără concurență în acest mare Liban, al cărui Valiu, satrap absolut în regiune, îi prețuia pe față acea calitate, înfruptându-se uneori din „foloasele" ei. Bunilor libanezi le plăcea, din temperament, să ignore afacerile care nu-i priveau și care nu-i păgubeau. Dar nimic nu-i împiedica să știe că guvernatorul și Klein făceau adesea, împreună, partide de călărie. Se știa acest lucru în toate satele. Dar nimeni nu sufla o vorbă. De ce să comentezi favorurile Valiului? Era de-ajuns să privești din pragul dughenei sau al cafenelei din piață, cum, în câte o dimineață, sosea în trăsură un locotenent bine cunoscut, mereu același, care mergea drept la Klein, fără să vorbească cu nimeni, doar răspunzând grațios la saluturi. În aceeași seară, trăsura cobora în goană și, alături de locotenent, putea fi văzut Klein, care și el răspundea la plecăciunile sătenilor.

Când am asistat pentru prima oară la acest mic spectacol, pretinsul meu patron tocmai încheia sezonul lucrărilor de zidărie. Vara își dădea încetișor sufletul, la Ghazir, iar din scurta mea răfuială cu Musa nu mai

rămăsese decât o vagă amintire. Și cum cea mai mare parte din timp ne-o petreceam în cafeneaua satului, singura de altfel, unde se afla o terasă modestă și unde abia avea loc pentru un scaun, furăm prezenți la sosirea și plecarea trăsurii lui Solomon.

Dar, între sosirea și plecarea trăsurii, avu loc un eveniment încă necunoscut la Ghazir, care emoționă pe localnici: la ora aperitivului, trimisul guvernatorului și Klein apărură împreună și se așezară pe terasa cafenelei; au stat la taifas, curtenitor și discret, ca și când n-ar fi fost nimic. Totuși, fiecare înțelese că onoarea și excepția asta de la regulă se datorau prezenței Sarei printre umilii consumatori ai cafenelei. Și de ce n-aș spune-o! În fața importanței evenimentului, nu numai Sara și Titel nu-și mai încăpeau în piele, ci însuși bravul meu Musa. În sfârșit!… Poate că guvernatorul va catadicsi să arate Sarei dovada mărinimiei sale! Dintr-o lovitură, ar fi toți salvați! *Inch Allah!*

Musa îmi explică „chestia”, câteva ore mai târziu:

— Tu știi că sunt gata oricând să-mi sugrum cu propriile-mi mâini acest copil, care mi-a făcut de râs familia… dar fiindcă a vrut să devie o paciaură, barem să nu fie o proastă! Pricepi?

— Da, pricep… Numai că… îndrugai, oarecum nelămurit.

Bătrânul avea nevoie de întreaga mea aprobare:

— N-am dreptate? Spune-mi, Adriene!

Pe drumul singuratic pe care mergeam, își desfăcu larg brațele, în fața apusului de soare…

— Ai dreptate, Musa… Numai că…

— Numai, ce?

— Mă gândesc la Klein, care și-a dădăcit sora, cumnata, apoi propria sa nevastă, cum să se prostitueze, nu pe trei coți de stambă, ci pentru un pumn de aur…

— Solomon e un pește! Nu este același lucru, prostule!

Tăcui. Desigur, noi nu eram pești, afară de Titel. Pentru noi, ceilalți,

era de-ajuns ca Sara să ne-aducă, într-o zi, un pumn de aur, și care ne-ar fi salvat pe toți! Atât!

Fiindcă, la drept vorbind, altă speranță de salvare n-aveam. Libanezii ne făgăduiau într-una lucrări mari, dar nu ne dădeau decât cârpăceli: o tejghea de curățat, un cufăr sau o poartă de vopsit; rareori un tavan sau temelia unei case de zugrăvit din nou. Asta ne-aducea atât cât să putem mânca pe sponci o dată pe zi, să ne procurăm puțin tutun sau să ne plătim narghilele de-o para, pe care le fumam fericiți și disperați, contemplând când aureorele, când crepuscurile mediteraneene, a căror splendoare se așternea în sufletele noastre, ca o mărturie de prietenie cerească. După atari popasuri răscolitoare, când fiecare debita tot ce-i trecea prin cap, fără să ne contrazicem, ne regăseam totdeauna forța de-a lupta.

Dar la ce rezultat ne ducea? Desigur, la mai nimic: încă un cufăr de mozolit, încă un tavan de zugrăvit, lucruri mărunte pe care le smulgeam cu forța de la localnici și care nu ne îngăduiau să ridicăm ancora de-aici. Dar principalul nu sta în întregime în asta, ci în elanul de a înfrunta și de a merge neabătuți drept înainte, care ne oțelea voința și ne apăra de ravagiile *inimii acre cronice*: această *inimă acră*, pe care în Egipt am văzut-o rozând sufletul unor vagabonzi, și care n-aveau nici măcar scuza că se află într-o nenorocire asemănătoare cu a noastră.

Da, bineînțeles, suntem ridicoli. O vedem din zâmbetele compătimitoare ale țăranilor, la spectacolul vieții noastre incoerente: extaze nebune, dimineața, la simpla atingere cu natura înconjurătoare; ambalările noastre în fața nenumăratelor priveliști cotidiene, a văilor singuratice sau ale mării, pe care o descoperim după umblet istovitor; cantitatea de forță pe care o risipim zilnic, încăpățânându-ne să găsim „marea ocazie de muncă”, izbăvitoare și pe care n-o vom întâlni niciodată. În sfârșit, această acomodare operativă cu mizeria – ceea ce face pe localnici să creadă că suntem incapabili a ne da seama de situația

noastră penibilă, în acest sat – nu s-ar putea prelungi la infinit, mai ales după mutarea, foarte apropiată, a celui care ne-adusese acolo.

Ah! Ce ușor le este acelora care posedă o cât de mică bunăstare, să zeflemisească și câteodată chiar să judece sever existența agitată a celui care nu mai are decât deznădejdea-i tandră pentru a-l înțelege, iar cerul pentru a-i încălzi ciolanele rebegite!

Dimineața, când sărim din pat, dacă ziua se anunță frumoasă, noi știm că asta este singura porție de fericire din ziua aceea. Și că e un mare noroc să putem face atâta caz de ea, deși stomacul ne este gol și nimic nu ne garantează că o să găsim mijlocul de a-l umple, măcar o dată, până seara. Închipuiți-vă, acum că ziua care începe este lugubră și trebuie s-o trăim, de la un capăt la altul, sub un cer de plumb deasupra capului, cu o burniță cumplită care ne împovărează umerii, cu apă în pantofii scâlciați, obligați să batem străzile, mereu în căutarea unui codru de pâine.

Bunule Dumnezeu! Ce însemnătate mai poate avea o zi radioasă sau una lugubră, în ochii omului care, la deșteptare dimineața, are de îmbrățișat o femeie frumoasă și copii la fel de frumoși, are de condus o mică afacere înfloritoare și are de apărat o bunăstare frumoasă?

Așa că, nu poate fi judecat un om, până ce nu ai bunătatea să te așezi în locul lui. Numai așa am fi înțeleși, de ce țopăim ca doi viței la vederea soarelui care răsare și care ne îmbrățișează cu căldura lui; și că ne începem ziua prin fapta aparent necugetată de-a ne duce drept la cafenea, unde ne lăsăm ultimii metelici, în schimbul a două cafele și a două narghilele, pentru ca apoi tolăniți pe terasă, să ne amețim în bătaia soarelui generos, care ne mângâie și ne spune: „Da! iubiți-mă cu toată puterea, voi ăștia, care nu mă aveți decât pe mine!”

Aceasta-i realitatea: n-avem nimic de iubit în această zi care începe, nici acasă, nici afară din casă și totuși nu voim să murim și nu putem trăi în dușmănie. Puterea noastră stă în a iubi ceva, fie și un astru! Ținta dragostei nu are nicio importanță, dragostea în sine este totul! Dovada

fecundității ei: părăsim terasa, fără să ne pese de mizeria care ne paște și o pornim la drum, însuflețiți de dorința de-a trăi, chiar flămânzi, plini de păduchi, sub acest cer care niciodată nu întreabă pe cei săraci de ce nu sunt și ei bogați! Părăsind terasa unde ne-am desfătat atât de bine și pornind la drum, ca doi câini hotărâți să găsească undeva un os de ros, ni se întâmplă uneori ca să ni se facă deodată lehamite de cinstea noastră de muncitori, de care nimeni n-are trebuință. Și atunci, Musa, care-i mai bogat în idei decât mine, zice:

— Am găsit! Azi nu vreau să caut de lucru, ci să cerșesc! Urmează-mă!

— Să cerșești la Ghazir?

— Nu la Ghazir; vom merge la emirul din Malmetain! E senior musulman; îi voi vorbi turcește.

— Seniorii nu primesc cerșetori.

— N-o să ne prezentăm cum spui tu. Totuși, ai grijă ca salamalecul tău să fie tot atât de frumos ca și al meu, căci voi intra primul și-i voi face unul nemaipomenit.

— Arată-mi-o!

— Ai dreptate! spuse Musa, oprindu-se brusc. Trebuie să fac o repetiție, chiar și pentru mine.

Bătrânul transpira, cu broboane mari. Sincer emoționat, își cabră, ca la armată, corpul de statură măruntă, apoi și-l roti scurt, cu fața spre soare, ca și cum ar fi fost emirul; și în timp ce mâna dreaptă se îndrepta boierește spre frunte și buze, pentru a se opri pe piept, trunchiul corpului desenă o impecabilă linie curbă, înainte. Își îndreptă corpul cu ușurință și mă privi, plin de speranță, ca și cum m-ar fi întrebat dacă își va mai revedea vreodată familia de la București.

— Ei, Adriene? Cam cât crezi tu că valorează salamalecul ăsta?

— Nu știu cât valorează, zisei – într-adevăr zdrobit – dar îmi dau seama că n-o să fiu în stare să-l execut, nici măcar stângaci. Prea este

complicat!

— Se poate! spuse prietenul meu, neliniștit. Uite, atunci, tu îl vei face pe al tău nu în fața emirului, ci puțin mai în spatele meu. Eu voi executa cele ce ai văzut și poate că ne va scăpa de mizerie. Înainte, băiete! Ia privește marea și vezi cât este de acoperită, azi, de talazuri spumegânde. Niciodată n-am văzut-o atât de frumoasă. Numai s-o putem admira mâine, la prânz, cu burta plină. Ajută-ne, Doamne Isuse, și tu Moise, și tu Mahomet!

Valea pe care o coboram, se deschidea, ca pentru a privi universul întreg. O aruncătură de ochi nu-ți ajungea să îmbrățișezi întreaga feerie ce se desfășură în zare: o mare de-un albastru închis, brăzdată de spumă, care începea de la picioarele noastre, prelungindu-se în depărtări, înghițind pământul și unindu-se cu cerul. Și toată această imensitate prietenoasă în care ne aflam ca și pierduți! Și această singurătate primitoare, această liniște ospitalieră, acest soare tomnatic arzând ca în iunie și revărsând asupra mării valuri de culori, ale căror nuanțe se modificau văzând cu ochii! Nu! se afla, acolo, prea multă frumusețe, prea multă măreție pentru sărmana bucurie a doi oameni flămânzi, care-și puneau toată speranța lor de salvare în reușita unui salamalec.

Emirul, sau mai bine zis turcul bogat ce se numea astfel, locuia chiar pe același drum, îndată după Malmetein. O frumoasă casă pătrată, cu un etaj, așezată în mijlocul unei curți imense. Klein ne vorbise adesea de el, ca de un client posibil și își propusese să-l viziteze într-o zi. Am fost noi cei care i-am bătut în poartă, cu inimile tremurânde.

— Of! suspină Musa, o să-l blagoslovesc pe emirul ăsta, dacă o să vrea să ne dea de lucru, care să ne permită, la capătul unei luni, să alungăm această mizerie, prea lungă și îndobitocitoare. Dar mă întreb dacă nu cumva Solomon nu ne-a luat-o înainte și ne-a suflat norocul!

Un servitor arab, câinos, întredeschise poarta și, pe un ton morocănos, ne întrebă ce dorim.

— Să vorbim cu emirul, strigă Musa, din răsputeri, întâi pe turcește, apoi pe arăbește și, presimțind că celălalt se pregătea – ca răspuns – să plece și să ne închidă poarta în nas, își vârî corpul pe jumătate în deschizătura porții.

— Emirul nu-i acasă! bolborosi sluga, împingându-l pe Musa afară.

— Și dacă-i acasă? replică bătrânul, spre marea mea mirare.

— De unde știi? întrebai.

— Am văzut umbra unui om, care ne privește, de la primul etaj, înapoia perdelelor.

Într-adevăr, o mână dădu perdeaua la o parte și ciocăni în geam. Îndată, arabul deschise poarta cea mare și ne introduse, pe ușa principală, într-o vastă sală, al cărui tavan, bogat decorat în stil arab, avea zugrăveala cam ștearsă. Călcam pe covoare superbe. Multe divane, taburete și scăunele.

Nu îndrăzneam sa ne așezăm, nici să vorbim. Musa mă atinse cu cotul și-mi arătă tavanul, clipind malițios din ochi. Și iată-l pe emir, într-un halat de mătase și cu narghileaua în mână, un bărbat frumos, oacheș, care nu zâmbește, cum e obiceiul, atunci când vrei să înlemnești de frică pe doi amărâți ce dau buzna la tine, deznădăjduiți. Dar Musa nu-și pierdu cumpătul. Dimpotrivă, își începe faimosul salamalec, adăugându-i noi grații și pe care-l termină aruncându-se la picioarele emirului și sărutându-i poala halatului; în timpul acesta, eu rămân în picioare, descumpănit, cu salamalecul ratat, înlemnit într-o poziție nici umilă și nici demnă, dar probabil destul de jalnică pentru a mări tragicomicul situației noastre și a-l hotărî pe musulman să se apropie, să-mi surâdă de astă dată, să mă ia de braț și să mă așeze pe un divan; apoi, întorcându-se către Musa, să-i dea mâna și să-l invite să ia loc lângă dânsul.

— Vorbiți, domnule! îi spuse emirul în turcește.

Atâta-i trebui. Prietenul meu o luă la goană, ca un cal de curse. Adoptând curajos limbajul confesiunii sincere, totale, singura care poate

să înduioșeze chiar o inimă împietrită, Musa istorisi emirului toată drama familiei sale. Nu știam turcește, dar îmi fu ușor să urmăresc fazele povestirii, pe care bătrânul o înfățișa cam hazliu, când mișcat până la lacrimi, sub privirea întunecată a auditorului.

Emirul, taciturn și continuând să fumeze, nu trăda nici emoție, nici indiferență, ci pur și simplu un interes plin de înțelegere. Ne serviră cu două cafele turcești și cu două narghilele, onoare obișnuită la musulmani, dar la care noi nu ne așteptam, într-o casă unde intrasem ca cerșetori sau cam așa ceva.

Dinaintea acestui gest de stimă, Musa izbucni și mai înflăcărat, lăudând foloasele picturii murale, care salvează o clădire de la ruină și-și tot ridica privirea și brațele în sus, ca să arate numeroasele crăpături ale tavanului. Emirul îl ascultă cu același interes, fără să se uite la tavan. Când Musa sfârși de vorbit, după o oră, emirul se ridică nervos, ne rugă să așteptăm și dispăru. Bătrânul se răsturnă pe spate, epuizat, asudat:

— Am pledat bine cauza noastră?

— Ca un prinț al elocinței!

— Și care crezi tu că o să fie rezultatul? O să punem, în sfârșit, laba pe lucrarea care să ne scoată din nevoie sau încă o dată n-o să fie nimic?

Răspunsul fu apariția slugii care ne primise. Dădu prietenului meu un plic, în care se afla o liră turcească, ne făcu o temenea, bolborosind câteva cuvinte pe care nu le-am înțeles și ne deschise ușa. Ieșirăm iute, ca mușcați de-o viespe.

În drum, soarele și singurătatea completau totul. Trecuse ora prânzului. Musa mă privi zeflemitor, abia stăpânindu-și un hohot de râs:

— Ei bine, Adriene, mereu aceeași poveste, nu-i așa? Nu se poate spune că emirul n-a fost drăguț. Doar știi că în Turcia cerșetoriile sfârșesc, uneori, cu totul altfel! Cu atât mai rău, dacă trebuie să nu-i mai văd pe ai mei! Și-acum, haide să ne oferim un mic chiolhan!

Ne aflam încă în fața marii porți de intrare a trăsurilor și,

îndreptându-mi privirea spre fereastra de la etajul întâi, zării silueta emirului, înapoia perdelelor. Privea cum ne sfătuiam în mijlocul drumului prăfuit și pustiu.

— S-o ștergem! spuse Musa, luându-mi brațul. Acum avem cu ce trăi o săptămână; să trăim și să sperăm, cu burta plină, toți patru, mulțumită acestei lire căzute din cer.

Și se opri ca să contemple piesa de aur, care strălucea în bătaia soarelui. Apoi, adăugă melancolic, reluându-și drumul:

— Iată de ce, dacă într-o zi o să devii un mare satrap, niciodată să nu tai capul cuiva, înainte de a te convinge că omul acela n-a fost, măcar un ceas din viața lui, emirul de la Malmentain. Gândește-te; cine ne poate garanta dacă acest atotputernic nu era pe cale să mângâie o femeie, în clipa când noi făceam tărăboi la poarta casei sale și că, în loc să ne ofere cafea, ciubuc și o piesă de aur, putea foarte bine să ne trimită în surghiun?

Solomon Klein, după ce petrecuse două zile în tovărășia guvernatorului, se înapoie la Ghazir, într-o seară, către ora opt. Cu aceiași trăsură în care se aflau și doi ofițeri de poliție din Beirut. Titel părăsea satul, o oră mai târziu, la invitația cam autoritară a polițiștilor, care refuzară explicarea acestui act arbitrar.

Țipetele Sarei ne asurziră:

— Haide, tată, la Solomon, să-l rugăm să intervie, cât mai este timp!

Bătrânul își ascundea prost satisfacția de a-și vedea, în sfârșit, fata scăpată de proxenet.

— Să intervenim la Solomon? Te-ai prostit! Tu nu vezi că e mâna lui în această arestare.

— N-are a face! Întovărășește-mă până la el.

— Du-te cu Adrian.

În timp ce Sara își căuta mantoul, Musa făcu o temenea până la pământ și, mă îmbrățișă, țopăind de bucurie:

— S-a sfârșit cu peștele! Trăiască despotismul! E și el bun la ceva!

Într-adevăr, așa era! Se sfârșise cu un „pește”, dar se ivise un altul, către care destinul o împingea pe biata Sara. Tremurând la brațul meu, în noapte, ea mă întrebă:

— Și tu crezi cum crede tata, că aici e mâna lui Solomon?

— Nu știu ce trebuie să cred, dar nu e imposibil. Celor de teapa lui, le stă în fire orice.

— Atunci, Solomon e un tip foarte puternic! gemu ea.

— Da, nu-ncape nicio îndoială! Klein nu e un vierme ca Titel!

Mă opri, atingându-mi fața cu respirația-i de copil și mă întrebă tremurând toată:

— Și tu îl disprețuiești pe Titel, nu-i așa?

— Sincer vorbind, ți-o mărturisesc: da!

— Dar pe Klein nu-l disprețuiești?

— Ah! unde vrei s-ajungi? Detest pe toți codoșii din lume, mai ales când ademenesc copile ca tine. Și marea mea plăcere ar fi să-i văd pe toți cu o piatră de gât, în fundul mării! Iată ce gândesc. Aici, ca-n orice chestiune, cred că sunt și pești între pești…

— Adică?

— Mă plictisești Nu-ți mai spun nimic!

Mă întreb dacă Sara nu este puțin fascinată de toate câte ne-a auzit vorbind despre isprăvile lui Solomon. Îmi aduc aminte că într-o zi plimbându-ne singuri, în timp ce Musa și Titel își făcea tradiționala siestă, Solomon ne-a întâlnit, ca din întâmplare; ne-a oprit ca să ne spună că nu-i purta nicio pică lui Musa și că e gata să se împace cu el, ceea ce, de altfel, noi bănuiam de mult. În realitate, însă, Klein căuta o ocazie ca să vorbească Sarei. Și îi vorbi, cu ocazia acestei întâlniri, cu calmul și puterea lui de convingere proverbială, o măguli cu iscusință, se jură pe toți dumnezeii săi de curăția sentimentelor față de bătrân și ne părăsi, sorbind-o pe Sara, cu aceste cuvinte.

— Dacă vreodată aș putea să vă fiu de ajutor, contați pe mine!

Cred că de-atunci, Sara, tot „adorând” pe Titel, se gândea adesea la Klein și o idee năstrușnică își făcu loc în căpșorul ei. Probabil, vreo altă poveste cu un bar. Și, în seara aceea, ea vruse ca eu să-i confirm gândul. Ah, asta nu!

Îl găsirăm pe Solomon în biroul său, puternic luminat de două lumânări mari. Era singur, îmbrăcat în costumul de călărie, care-l întinerea și-l făcea frumos. Se vedea că aștepta vizita Sarei și crezui că se va preface surprins. Spre marea mea uimire, mă înșelasem. Dimpotrivă, ne ului în sinceritatea sa afectuoasă:

— Vă așteptam… rosti el, ieșindu-ne în întâmpinare, la ușă.

Dar Sara nu-l lăsă să continue:

— Domnule Klein! Domnule Klein, hohoti în lacrimi.

O așeză într-un fotoliu:

— Te înțeleg, sărmana mea Sara! Trebuie să fie ceva îngrozitor pentru dumneata… Dar… el își cunoștea prea bine situația delicată. Trebuia să știe că Turcia asiatică nu-i Egiptul și… nu trebuia…

— Dar ce-a făcut, Dumnezeule? Ce crimă…

— …Crimă, desigur, nu! Dar a furat.

— De unde știți?

— Eu nu știu nimic. De altfel, nimeni n-o știe precis. Dar satul e convins. Înțelege-mă: în această gaură de munte, oamenii trăiesc de secole, fără ca nimic important să le tulbure tabieturile. Se cunosc între ei, cum un cocoș bătrân își cunoaște găinile sale. Ei știu, unul de la altul, ce e bun și ce e rău. Astfel, poți să găsești printre ei tot ce ai vrea, afară de un hoț! De lucrul ăsta, draga mea, fiecare garantează, aici, cu capul. Și când, a doua zi după sosirea voastră aici, s-au observat furturi prin toate prăvăliile, ba chiar și la farmacie, îndată au ghicit pe hoț. Dacă nu i-au pus cătușe la mâini, n-au făcut-o din respect pentru mine, care v-am adus aici. Libanezii sunt firi înțelepte, ocolesc scandalul. Dar au depus

plângere, cerând să fie scăpați de nepoftit. Asta-i tot, micuța mea!

Câtă minciună se afla în adevărurile evidente pe care Klein ni le punea în față, doar unul mai ticălos decât el ar fi putut s-o dovedească. Oricum, Klein jucase magistral. Și micuța părea să-și dea seama. După un moment de descumpănire, de reflecție, Sara se ridică hotărâtă, cu ochii înotând în lacrimi și cu dorințe puternice:

— Domnule Klein, într-o zi mi-ați spus că ați putea să-mi fiți folositor. N-aveam decât să contez pe dumneavoastră…

Nu îndrăzni să meargă mai departe, deoarece privirea lui Klein era severă, în timp ce pentru mine, care-l cunoșteam mai bine, această severitate îmi spune: „Du-te, frumoasa mea! În acea zi, știam bine de ce îți promiteam ajutorul meu”.

Sara se înarmă cu cel mai drăgăstos surâs al ei:

— …Ei bine, ați vrea dumneavoastră să interveniți în această împrejurare?

Bătrânul motan se prefăcu cuprins de-o neliniște adâncă… Fumam. Klein rămase pe jumătate lungit pe un divan. Aruncându-și țigara, se sculă și-și afundă privirea-i ștearsă în ochii negri ai Sarei:

— Dacă vreau să intervin… Natural că vreau, cu dragă inimă. Totul este să știm cu ce rezultate ne vom alege. Nu-mi place să mă compromit în intervenții zadarnice. Dumneata știi: în Turcia trebuie să ceri numai ceea ce se poate obține, fără de care…

— Dumneata poți obține tot! strigă Sara, sinceră, convinsă. Și apoi e inutil să-ți spun că Titel nu s-ar mai reîntoarce la Ghazir. Ne vom duce aiurea.

Ea vorbea la plural, dar Solomon o înțelegea cu totul altfel.

— De ce spui „noi”? Chiar dacă îl scap de pușcărie – ceea ce nu-i sigur – el va fi expulzat numaidecât. Și-atunci, cum o să-l întovărășiți, când cu toții sunteți în mizerie?

— Este adevărat! răspunse Sara, învinsă. Apoi: Ei bine! salvați-l

măcar de închisoare, domnule Solomon.

— Vrei să spui, să încercăm a-l salva.

— „Să încercăm?” Dar ce pot eu?

— Ce puteți? Tot atât ca și mine.

— Adică?

Klein îi apucă amândouă mâinile și o ridică în picioare:

— Adică, uite așa: mâine dimineață te aștept la ora plecării diligenței. Vom coborî împreună la Beirut.

Apoi ne conduse până la poarta din stradă.

Simții în acea seară, înapoindu-mă acasă, că în curând voi fi de prisos la Ghazir. Mâine, după plecarea matinală a Sarei, îl informai pe Musa despre pretinsa cauză a arestării lui Titel. Bătrânul sări:

— Aha! din cauza asta libanezii nu voiau să-mi dea de lucru, pentru că sunt socrul unui hoț! De ce nu mi-ai spus că Titel fura? L-aș fi denunțat eu însumi!

— Lasă, e mai bine, acum. Dar altceva: după cele petrecute ce ai de gând să faci?

— Pe legea mea, nu știu ce să-ți spun. Uite, cred c-aș face bine, dacă m-aș apuca și eu de furat. Poate vor avea amabilitatea să mă expulzeze și pe mine… în România!

— Lasă glumele, Musa! Nu ești de părere că ne-am câștiga mai bine existența la Beirut sau la Damasc? Eu aștept înapoierea lui Solomon; îl voi ruga frumos ca să-mi dea o liră, pe care, desigur, n-o să mi-o refuze și voi pleca la Damasc. Vrei să mă însoțești?

Ne aflam încă în paturile noastre. Musa mă privi fix, cu ochii lui triști, care din ce în ce deveneau mai mici, până ce se închiseră într-o strâmbătură a feței, și brusc începu să plângă:

— N-o să-mi revăd… niciodată… familia!

Sării din pat și-i luai capul, strângându-l la pieptul meu. Plânse în hohote, ușurându-și inima. Apoi ne îmbrăcarăm și ne îndreptarăm spre

cafenea. Afară nu era frumos. Se stricase vremea. În acea dimineață, consumatorii erau îmbrăcați ca pentru toamnă. Ne răspunseră la binețe, cu politețea obișnuită și nu ne spuse nimic referitor la cele întâmplate în ajun. Se vedea cât de colo, că le era greață de noi. Fapt care crea, în cafenea, o atmosferă mohorâtă, unde cuvintele și frânturile de conversație cădeau ca niște ocări în timpul unei rugăciuni. Eram foarte mâhniți.

E atât de trist, să te simți alungat din sânul unei colectivități, unde toată lumea era amabilă și în ochii căreia n-aveai să-ți reproșezi nimic josnic!

Ne băurăm cafelele și ne fumarăm narghilelele, fără a rosti vreo vorbă și aproape fără să ne uităm unul la altul. Ne aflam acolo, în situația a doi condamnați la spânzurătoare pentru greșeli necomise, și ne simțeam doborâți văzând că societatea omenească se preocupă mai puțin ca să fie dreaptă, decât să aibă totdeauna dreptate împotriva individului. Firește, sunt prea tânăr și fără experiență, ca s-o pot judeca; dar, din cele ce cunosc din trecutul umanității, nu pot uita că ea a confundat adesea marii oameni cu haimanalele. Și coborând pe scara valurilor spirituale, vedem că-i de-ajuns să manifestezi cele mai mici veleități de independență, de rezistență în fața mentalității comune consacrate, pentru ca societatea să te suspecteze și să înceapă a-ți bara calea către locurile pe care ea le rezervă numai celor care se feresc s-o contrazică sau s-o răstoarne.

În satul Ghazir, n-aveam altă vină, în afara aceluia de-a fi venit aici, ca să eșuăm ca niște epave. Nu voim să trăim pe spinarea nimănui și suntem gata să ispășim crima de vagabondaj, executând lucrările cele mai grele și mai prost plătite. Dar, după asta, nimeni nu ne poate refuza dreptul la existență; chiar la această existență „dezordonată”, ce ne-a plăcut s-o alegem; și nici să fim socotiți mai puțin demni de stimă, decât băcanul care în fiecare zi deschide și închide ușa aceleași prăvălii, timp

de cincizeci de ani. Căci, fără curajul vânturătorilor de țări de teapa noastră, America nu și-ar fi revărsat niciodată bogățiile în dughenele satelor de pe întreg pământul.

Așa că noi îndurăm nedreptatea oamenilor care fac numărul și legea, chiar pe această biată terasă a unei dughene, de unde încă nu îndrăznesc să ne alunge – dar asta nu va întârzia! — și din care cauză ne simțim atât de triști, de parcă am fi ostateci la canibali. Culmea nenorocirii, soarele ne refuză azi binefacerile sale. Aerul e umed, tremurăm. Văile sunt înecate într-o negură deasă, care întunecă zarea. Nu ne rămâne decât să ne căutăm alinarea în fundul inimilor noastre rănite.

Ne pregăteam să ne ascundem de ființele omenești, zăvorându-ne în camerele noastre, când iată că servitoarea lui Klein ne aduce două scrisori, câte una pentru fiecare, ca să nu se bucure numai unul, iar celălalt să continue a frământa gânduri negre.

Scrisoarea mea este de la îndureratul Mihail, care îmi scrie de la Sfântul-Munte, înfățișându-mi stări de lucruri cinice, după cum urmează:

„Trăiesc aici în beatitudine. Nimic nu mă sâcâie. Toate «problemele» cu care mă știai preocupat altădată, astăzi îmi par copilării. Suntem nebuni, când credem că, într-o zi, omul va fi mai bun de cum e azi. Nu va putea să fie mai bun, pentru că nu are suflet. Nu are decât burtă și sex. Are, de asemeni, și puțină inteligență, dar asta nu-i sufletul. Dovadă, acest stareț de aici: e un porc dintre cei mai mari! Mă ține pe lângă el și-mi spune că-i din simpatie. În realitate, îi e frică să nu spun «prostii» sclavilor pe care îi exploatează. Puțin îmi pasă. Mâncăm țipari, minunați și delicioși, pe care «frații» îi pescuiesc în mare, tremurând de frig, zile și nopți! Nu mai vorbesc de claponii pe care îi îndoapă, dar pe care nu-i mănâncă decât starețul și invitații săi. Cât despre vinurile cu care udăm aceste bunătăți rare, poate c-ai auzit și tu că Sfântu-Munte e fără pereche în produse foarte fine, datorită grijii «fraților» noștri devotați, din care nu gustă nicio picătură. (Și bine fac! Să bea apă de mare!) M-am îngrășat

mult și barba mi-a crescut impresionantă. Nu o voi rade. Asta place femeilor de-o anumită vârstă și… avere, printre care – la plecarea de aici – trebuie să-mi caut «doică» (Hm! te jignește vorba asta?) Fiindcă, în curând, voi fi la capătul noviciatului și porcul de stareț mă va soma să aleg între rasa călugărească și haina civilă. Și atunci, dragul meu idealist, voi fi silit să părăsesc această frumoasă viață monahală, care cuprinde desigur multă lene, țipari, claponi și vinuri bune, dar și plicticoase rugăciuni și destulă pederastie obligatorie, pe care o disprețuiesc, și într-un caz și în celălalt, ceea ce îl cam întărâtă pe «respectabilul părinte». Și ce-ai vrea tu să fac, ieșind de-aci? Moartea și-a clădit casă în plămânii mei. Niciodată n-am fost în stare să fac mare lucru cu mâinile mele, iar acum mai puțin ca oricând. Să mă omor? N-am nicio poftă, deocamdată. Nu-mi mai rămâne, deci, decât să mă însor (dacă m-o vrea!) cu vreo bătrânică copleșită de nevoia de afecțiune deosebită – specialitatea mea – și să-mi poată garanta, în schimb, un dram de existență călduță, timp de patru sau cinci ani, cel mult, ce cred că mai am de trăit”.

Bunule Mihail… Sărmane Mihail… Îmi sfâșii inima…

Scrisoarea lui Musa e mai veselă. Îi anunță logodna fetei sale, mezina Ghizela, *„cu un băiat atât de frumos și cinstit, și deștept, și care are o situație atât de frumoasă, fiind șef de raion la marile magazine «Carmen-Sylva»! La douăzeci și nouă de ani! nu-i oare minunat, tată?”*

Tata plânge de bucurie și sărută scrisoarea Ghizelei.

Apoi un nor îi întunecă fața. Într-un colț, nevasta lui adaugă: *„Numai că această comoară de băiat de n-ar afla întreg adevărul despre purtarea Sarei! Ar fi o catastrofă”*.

— Hai să vedem, ce capital mai avem! spuse Musa, scotocind prin buzunare. Trebuie să beau ceva, chiar acum. Cu atât mai rău. Mă simt, în același timp, și fericit, și nefericit!

Am băut, în dimineața aceea, fiecare câte trei păhăruțe de rachiu, sub ochii bravilor săteni, care, deși ei înșiși beau, ne spionau cu coada

ochiului și ne judecau cu asprime. Vorba poetului nostru. „Virtutea este ușoară, când ai tot ce-ți trebuie.”

Și acum, iată sfârșitul poveștii lui Musa și a scurtei dar emoționantei vieți dusă împreună, petrecută sub soarele Mediteranei.

Trei zile, n-am știut ce „învârteau” Solomon și Sara la Beirut. Totuși, cum timpul se îndreptase, iar zilele însorite ne înveseleau sufletele noastre melancolice, aproape că și uitasem să ne gândim la aceste două ființe. Dar, într-o frumoasă după-amiază, ce vedem și ne face să credem că visăm? O trăsură elegantă se oprește în fața casei unde locuiam și din trăsură coboară Sara, împodobită ca pentru nuntă, ceea ce îi displăcu lui Musa, deoarece înțelese că fata lui, dând „lovitura”, s-a grăbit să vină ca s-o vadă cei din sat, umilindu-i astfel. Foarte preocupată și dându-și aere, își îmbrățișă în grabă părintele și ne trânti această veste, în gura mare, care ne luă piuitul:

— Haide, tată, să strângem repede catrafusele, tu și Adrian! Ne înapoiem îndată la Beirut, cu trăsura ce-o vedeți afară. Mâine seară, tu pleci, tată, la Constantinopol! S-a sfârșit calvarul tău. Te vei duce să-ți regăsești familia! De azi în douăsprezece zile, o să fii la București!

— Și tu? întrebă bătrânul, cu un aer vexat.

— Eu, ei bine, tată, voi avea, în sfârșit, barul meu!

Musa se clătină, mușcându-și buzele:

— Tu… o să ai… în sfârșit… barul tău! Blestemat să fie Solomon! Nimic de spus: loviturile sale sunt de maestru… Aveți drept, deci, să mă expediați acasă: vă stingheresc în drumul vostru, care e același. Și Titel al tău?

— A fost expulzat ieri, răspunse Sara, închizând geamantanele.

Și adăugă, cu un ușor ton protector:

— N-am putut face nimic pentru bietul băiat!

— Ah! „Voi” n-ați… E magnific! Și cine suportă cheltuielile imediatei mele repatrieri?

— Tată, mă calci pe nervi! Mai bine ajută-ne să împachetăm. Trăsura nu poate să aștepte.

— Da, fata mea, ai dreptate: în realitate, sunt mulțumit de… *toate* astea! Tocmai mi-a scris de-acasă că Ghizela s-a logodit…

— Logodită, Ghizela? Cu atât mai bine pentru ea! Dar haide, tată, ajută-ne! O să-mi povestești pe drum toate istoriile tale.

— Istoriile mele? Asta-i toată bucuria ta, la auzul unei vești atât de fericită?

— Ce vrei, tată, poate că greșesc, spunându-ți că între mine și familia noastră se află o prăpastie, pe care nimic n-ar putea-o umple. Uite, fac prinsoare că mama profită de ocazie, ca să vorbească iarăși de purtarea mea proastă. Ei bine, socotiți-mă ca dispărută, moartă!

— Moartă? Și dacă hoitul tău o să ne împută de la distanță? Dacă îți vei nenoroci surorile?

— Regret, dar n-am ce să fac! Am dreptul să-mi trăiesc viața mea, fie ea chiar de paceaură. Asta-i poate soarta mea!

Musa căzu pe un scaun și murmură, cu capul între palme:

— Da, asta-i soarta ta!…

Sara se duse să achite câteva mici datorii la gazda noastră, o brutăreasa bătrână care ne dăduse adesea pe datorie numeroase *roll* – pâine plată ca o farfurie. Coborârăm bagajele la trăsură, care numaidecât porni, lăsând în urma noastră acest frumos Ghazir, care la urma urmelor, a fost prietenos cu noi, suportându-ne cu o cumsecădenie pe care mahalaua Brăilei mele nu mi-a arătat-o niciodată.

Musa traversă satul, ghemuit între mine și Sara, cu capul în piept, fără să vadă sau să salute pe cineva. Și ghazirienii, de treabă și înțelegători, se făcură că nu bagă de seamă prosteasca sfidare a Sarei, care voia să-i umilească, cu zorzoanele ei; se ascunseră tăcuți, la trecerea trăsurii. Mai târziu, când șoseaua dădu spre mare și apusul soarelui începu să ne bronzeze fețele, Musa – asemenea unei broaște țestoase

speriate – îndrăzni să-și arate nasul, încetișor, privind în dreapta și în stânga, locurile pe care le-am iubit atât; apoi se închise într-un mutism, ca o stană de piatră, până la Beirut. Dar, în clipa când am trecut prin fața locuinței emirului, bătrânul se uită la mine, cu o privire ce parcă îmi spunea: „În ziua aceea, am fost mult mai fericit decât acum!”

Nu ne păsa deloc încotro ne îndreptăm, la cine și dacă la sosire, ne așteptau, poate, noi umilințe. Nu ne trecea prin gând că Sara ar fi devenit, în mai puțin de trei zile, proprietara unei vile, la malul mării. Și totuși, trăsura se opri în fața unei căscioare drăguțe, la țărmul Mediteranei. O servitoare arabă apăru îndată în prag și se aruncă asupra bulendrelor noastre, tot povestind cu volubilitate o mulțime de lucruri, din care înțeleseserăm doar că apartamentul este gata să ne primească. Ne transportarăm singuri bulendrele și biata femeie fu cât pe-aci să se bată cu noi, ca să ni le smulgă. Sara, vrând să facă pe grozava și să-și joace rolul de stăpână, îi da porunci anapoda, într-o arabă care ne strica de râs.

„Vila” modestă a Sarei era alcătuită dintr-un parter cu trei camere ce comunicau între ele, una mai cochetă decât cealaltă, foarte curat întreținute și toate cu ieșire spre mare. Ah! intimitatea și perspectiva ce avui, privind de la ferestrele lor, îmi dădură o stare proastă de descurajare: aș fi fost gata să slugăresc, chiar în tură cu servitoarea, numai să trăiesc în această vilă micuță, o lună de toamnă frumoasă, ca aceea pe care o petrecusem la Ghazir… Eram însă hotărât să nu petrec decât o noapte la Sara! A doua zi, după plecarea lui Musa, aveam să părăsesc și eu Beirutul.

Totuși, rămăsei să contemplu, acolo, singur Mediterana în amurg. Alături, într-o odaie, Musa și fiică-sa täifăsuiau. Îmi cercetai din nou conștiința și mă întrebai, pentru a suta oară, dacă nu eram pe un drum greșit, dacă nu eram chiar un nebun, vrând ca de-a lungul vieții mele să nu fac niciun fel de concesii societății, în vreme ce toată lumea le face; să nu abdic din timp în timp, deși totul era abdicare în jurul meu, fiindcă

nevoia de-a exista, cât mai confortabil cu putință, era mai puternică decât toate moralele din lume; că însuși Mihail – care voia să fie „dintr-o bucată”, preferind să cutreiere pământul, cu traista în spate, decât să se plece cerințelor familiei sale aristocrate – se vede, acum, în situația de-a alege între o viață aproape dezonorantă și sinucidere și să opteze pentru prima. Cazul său mă tulbura profund. Întorsei problema pe toate fețele, îngrozitor de singur, cu ochii plini de acest măreț apus de soare care se reflecta în apele Mediteranei și pe crestele muntelui, într-o infinitate de nuanțe, de la auriu la violet, Oh, pământule, pământule! Numai tu poți să fi grandios și demn, în timp ce noi, ființele omenești, nu putem exista fără a ne înjosi reciproc.

Seara mâncarăm tăcuți, posomorâți și ne culcarăm numaidecât. Nimeni nu veni să ne tulbure, ceea ce fu o fericire. Mă culcai în același pat cu Musa, fără să-mi dau seama de ce, cu toate că din cele trei camere două aveau câte un pat, iar ultima un divan. Cum dorm prost în doi, m-aș fi mulțumit cu divanul, deși n-avea nici cearceafuri, nici cuvertură, dar nimeni nu mi-a cerut părerea. Din fericire, bătrânul nu-mi bâzâi la ureche nicio litanie, așa cum mă așteptam. Mă lăsă gândurilor mele învălmășite și vuietului strașnic al mării, pe care-l asculta și el, cu ochii deschiși, senin. Cu puțin înainte să adormim, îmi puse mâna pe umăr și-mi spuse:

— Nu trebuie să te simți pierdut… Eu plec. Dar tu n-o să fii obligat să trăiești în bordelul lor, fiindcă îți voi da o liră turcească și o să poți pleca la Damasc. Să nu ceri nimic lui Solomon. E mai bine. Și dacă fata mea o să vrea să te ajute, eu zic s-o refuzi.

Îmi vorbea cu vocea înecată în lacrimi. Terminând, mă îmbrățișă și se întoarse cu fața la perete.

A doua zi dimineața, când toți ai casei dormeau încă, ne-am strecurat ca doi hoți, să ne fumăm ultimele narghilele la malul mării. Musa era otrăvit până-n vârful unghiilor, de ura ce o nutrea împotriva Sarei. Gândul de-a se întoarce acasă ca o curcă plouată, după ce își promisese c-

o va aduce – cu sau fără voia ei – îi era mai apăsător decât dacă ar fi trebuit să le anunțe moartea Sarei.

— Ți-o jur că m-aș îmbăta de bucurie, dacă aș vedea-o lungită moartă, colea, sub ochii mei. Târfa dracului!

Nu-mi erau boii acasă, în dimineața aceea, pentru a aproba cu entuziasm un atare exclusivism sentimental. Îl simțeam fratele meu, dar în același timp, copleșitor de nedrept. Încercai să-i comunic sărmanului tată propriile-mi îndoieli, ca să-i micșorez violența urii. Osteneală zadarnică.

— Desigur!… Ți-e ușor să fi îngăduitor, pentru că nu ești în cauză!

— Ba da, prietene, mă aflu în același cazan cu tine! Toată viața mea e în joc. În clipa de față, sunt pe cale să realizeze osatura sufletului meu; ea va fi solidă sau hibridă, după cum voi înțelege sau nu, de pe acum, legile existenței normale. Fiindcă numai sfinții și nebunii pot să ducă o viață anormală și eu n-aș vrea să fiu ca vreunul dintre ei.

Musa mă privi aiurit:

— Dar ce caută nebunii, sfinții și osatura sufletului tău în bordelul Sarei?

— Iată ce caută: eu mă întreb – și tu trebuie să te întrebi, la rândul tău – dacă avem dreptul de-a impune cuiva regulile morale care ne convin. De pildă, urăsc egoismul și aș fi în stare să impun lumii dreptatea, cu lovituri de bici; dar cine îmi garantează că nu sunt un nebun, susținând că justiția trebuie să guverneze, în mod normal, viața oamenilor? Iar în cazul Sarei, de ce vrei tu ca ea să judece cinstea și necinstea cu capul tău și nu cu al ei? Știi tu că în Japonia prostituția se practică, pe față, de tinerele fete din lumea bună, înainte de măritiș, ca să-și strângă zestre și că după aceea își găsesc bărbați foarte respectabili.

— Fac japonezii asta? Ei bine, eu n-o să fiu niciodată japonez! Da! Ia spune-mi, ce te-a apucat, așa tam-nesam, să vrei să mă convingi că Sara ar avea dreptul să-și continue acest fel de viață?

— Pentru că simt în mine o puternică nevoie de-a înțelege, înainte să condamn! Uită-te la Mihail: el n-a vrut să facă nicio concesie alor săi și a plecat de-acasă, ca să ducă o viață sfârtecată de concesiuni și, pe deasupra, vrednică de plâns, ceea ce, în realitate, înseamnă un faliment al dorinței noastre de independență și poate o pedeapsă. Dar mă întreb: cine are dreptul de-a defini natura concesiilor ce convin temperamentului nostru? Fata ta, Ghizela, are oroare de prostituție; ea e gata să se plece, chiar și în fața unui bărbat care ar face-o să sufere mii de ofense. Sara, cealaltă fată a ta, are, cu siguranță, oroare de viața cinstită care-i place Ghizelei; ea preferă să-și piardă urma în lume și să se culce cu primul venit, pentru un pumn de bani sau pentru o masă. Tot așa răspundeam și eu mamei mele, când mă întreba pentru ce duc o viață de vagabond; și cum e și natural, mama nu mă înțelegea. Tu n-ai s-o înțelegi deloc pe Sara, la fel ca și părinții lui Mihail, pe bietul lor fiu. Dar, pentru mine, problema e alta. Până acum am vorbit despre neînțelegerile între copii și părinți, certuri trecătoare între două generații. Pentru mine, conflictul, foarte grav și permanent, este în altă parte. Și anume, atunci când individul, afectuos și sociabil, dar îndrăgostit de această independență care-i libertatea mișcărilor sale, se ridică împotriva societății omenești, a cărei existență este clădită tocmai pe renunțarea fiecăruia dintre noi, la această libertate. Și atunci, mă întreb, și pe bună dreptate, dacă nu e aici drama, asemănătoare cu a șoarecelui în ghearele pisicii. Dar nu-i totul: când citesc, printre rânduri, scrisorile lui Mihail, mă întreb dacă nu-i pe cale să-și blesteme pasiunea pentru libertatea mișcărilor sale, dacă nu le socoate ca o aberație a spiritului său, mai mult victima orgoliului nostru decât ca o necesitate absolută, ca o condiție de viață. Și, în cazul ăsta, la ce servesc toate suferințele pe care le acceptăm ca un preț de răscumpărare a fericirii noastre, pentru că nu există fericire, iar abdicarea te pândește la capăt? Nu-ți mai spun că, în ziua tardivei abdicări, s-ar putea să ai teribila remușcare filială, de-a fi rănit, adesea mortal, sufletul unei mame, al unui

tată, care s-au sacrificat pentru tine. Vezi tu, Musa, iată de ce nu știu pe cine să compătimesc mai mult, pe tine sau pe Sara, care din voi are dreptul la dragostea mea pentru om.

Nu-mi închipuiam, în ziua despărțirii noastre, câtă dreptate avusesem ca să-i țin lui Musa acest „discurs” de milă frățească.

Bătrânul s-a despărțit de fiică-sa, nevrând s-o îmbrățișeze. Eu am plecat la Damasc, a doua zi. Câteva săptămâni mai târziu, logodna Ghizelei fu ruptă din pricina Sarei. Nefericitul tată muri subit.

Apoi cinci ani trecură, la capătul cărora mă găseam eu însumi destul de prăpădit, cu trupul și sufletul, din vina aceluia care ne-a creat, în același timp buni și răi, inteligenți și proști. Într-o zi de noiembrie 1911, am debarcat pentru a șasea oară în această Alexandrie a Egiptului, plină de amintirea lui Musa. La „Fortul Napoleon”, un biet bar, descoperii o biată Sara, care, din mică și delicată, devenise un fel de pisică jigărită și murdară, cu ochii înfundați în orbite, părul vraiște și gura – mai ales gura – cusută, lipită pentru veșnicie. Ea se afla înapoia unei tejghele răpănoase, cu privirea în stradă, în timp ce un băiețel arab, slăbuț, servea doi tineri marinari olandezi, beți de viață și zburdalnici ca doi căței. Marinarii nu încetau cu glumele, puțin măgulitoare, la adresa damei mute de la tejghea, pe care o luau drept o mumie de curând scoasă din sarcofagul ei.

Mă așezai foarte aproape de ușă și cerui un vermut.

Nici sunetul vocii mele, mai mult decât prezența mea, nu clinti măcar un mușchi de pe figura Sarei. Totuși, eram sigur că mă recunoscuse.

Plătii și ieșii.

Nisa, martie 1934

ADDENDA
NOTE

POVESTIRILE LUI ADRIAN ZOGRAFI

HAIDUCII

Într-o pagină autobiografică, Panait Istrati mărturisește că: „în adolescență, zilele de foame și hoinăreală alternau cu lectura pătimașe a *Haiducilor* noștri”, care, „departe de-a fi legendari, sunt tot ceea ce poporul nostru a putut să aibă mai adevărat, în dureroasa lui istorie. Legenda – ușor de recunoscut și de înlăturat – nu începe decât acolo unde povestitorul, în generozitatea sa, își face o plăcere în a atribui acestor justițiari populari isprăvi fantastice, unde cauza dreptății iese, mai totdeauna, biruitoare”. Și ca o concluzie, el adaugă: „(…) la această școală a Frumosului, unit cu nevoia de dreptate, s-a format spiritul meu. Arta s-a mărturisit ochilor mei, sub o înfățișare potrivită cu temperamentul meu și nădejdiile unei omeniri obidite[35]”.

Era, deci, firesc ca *haiducii* să-și aibe un loc de cinste în opera sa, mai precis, în ciclul „Povestirile lui Adrian Zografi”, pe care îl va și încheia cu volumele *Présentation des Haïdoucs* (*Haiducii*, titlu dat în românește de autor) și *Domnitza de Snagov*.

Panait Istrati le anticipează prezența în volumul *Moș Anghel*, unde va include în final povestirea *Cosma*. („… familia noastră, spune el, numără un strămoș haiduc, *Cosma*, nume ce nu figurează în galeria haiducilor”).

---

[35] Panait Istrati, *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p.295.

Într-o scrisoare[36] adresată lui Romain Rolland, el se explică astfel: „În *Cosma* nu voi face decât să anunț *Haiducii*, povestire din care îți vei putea face o idee precisă despre ei, deși incompletă. *Cosma* îmi va sluji să răstorn atmosfera sumbră din *Moș Anghel* și să creez un echilibru, printr-o explozie de viață…"

În aceeași scrisoare, Panait Istrati dă în continuare unele amănunte asupra ceea ce îi va continua opera, după apariția lui *Moș Anghel*: „(…) Al treilea și ultimul volum al ciclului «Viața lui Adrian Zografi» se va numi *Haiducii* – tineri revoltați din România, în timpul ocupației greco-turcești. Ei își părăseau casele și se refugiau în păduri, înarmați, hrăniți și încurajați de populația satelor. De-acolo, năvăleau peste asupritori – oameni ai stăpânirii sau simpli spoliatori și satiri – pe care-i sugrumau și-i jefuiau. Banii mergeau în popor. Acești răzbunători populari mergeau ei înșiși adesea la spânzurătoare sau piereau în luptele cu *potera*, armată de lefegii care urmărea pe haiduci.

Ceea ce voi scrie, nu va fi nicidecum o povestire fidelă și patriotică, ca *Haiducul* Elenei Văcărescu, scris în limba germană… Legenda ne transmite o duzină de atari figuri, însă mai idealizate, înfrumusețate și monotone. Eu mi-i închipui altfel. Puțin îmi pasă de legendă și de patriotarzii români, care vor protesta din răsputeri că am desfigurat legenda haiducilor. Eu voi scrie despre ceea ce a fost omenesc în acești haiduci."

La sfârșitul lui ianuarie, volumul *Haiducii* era aproape terminat. Își modifică planul, în continuare, al epopeii *Haiducilor*: „Vor fi două volume: *Présentation des Haïdoucs* (aproape gata). Autorul este inexistent, Adrian dispărând de la primele rânduri ale cărții. Irimia este cel care povestește, iar haiducii se prezintă singuri, unul după altul. Cât este de greu, prietene, să-l ții pe cititor cu respirația tăiată! Al doilea volum va fi

---

[36] Scrisoare datată 8 ianuarie 1924.

alcătuit din două părți: 1. *Plecarea haiducilor* (faptele, luptele și speranțele lor) și 2. *Înapoierea haiducilor* (declinul, înfrângerea și căderea lor)[37]."

Anul 1925 cuprinde evenimente de mare importanță pentru biografia scriitorului nostru, care îl obligă să întrerupă scrierea părții a doua a *Haiducilor*. Mai întâi, aniversarea a șaizeci de ani de viață ai lui Romain Rolland; prietenii-rollandiști iau inițiativa unui volum omagial: *Liber Amicomon Romain Rolland* și Georges Duhamel îl invită să colaboreze. „Mi-am spălat fața și mâinile, și am trăit una din zilele și nopțile rare ale vieții mele, scriind mărturisirea *Les trois phases de mon Romain Rolland*[38]", care punctează însemnătatea operei și a prieteniei cu marele scriitor francez, în apariția noului Gorki al Balcanilor, pe firmamentul literaturii universale.

În toamna aceluiași an, se reîntoarce în patrie, după o absență de aproape zece ani. Pregătirea acestei călătorii, traducerea lui *Moș Anghel* în limba română[39] și scrierea volumului *Trecut și Viitor*, debutul său ca scriitor român, îl absorb pe de-a-ntregul.

Primul volum *Haiducii (Présentation des Haïdoucs)* apare la sfârșitul lui iulie 1925. Romain Rolland se grăbește să-i împărtășească entuziasmul și prețuirea într-o scrisoare[40], pe care o reproducem integral, pentru frumusețea și justețea adevărurilor din cuprinsul ei:

„*Cu toate că* haiducii sunt departe de noi, cei din Occident, (să urmărești cu răbdare, până la sfârșit, fraza mea);

cu toate că aceste povestiri ne readuc, în aparență, la romantismul din epoca Misolonghiului;

---

[37] Scrisoare catre Romain Rolland, datată 31 ianuarie 1925.

[38] Scrisoare către Romain Rolland, datată 9 iunie 1925.

[39] *Moș Anghel* va fi o operă românească. (Scrisoare către Romain Rolland, datată 6 iulie 1925.)

[40] Scrisoare datată 6 august 1925.

cu toate că mi-e dor de povestirile despre dumneata însuți, despre viața dumitale, despre prietenii dumitale, pe care le am la inimă, din ziua când mi-ai încredințat, odinioară, câteva relicve;

cu toate că nu există un «cu toate că» ce ar putea rezista, îți mulțumesc pentru frumosul volum ce mi-ai trimis și care m-a delectat: este o nouă capodoperă, iar dumneata un geniu înnăscut.

Nu aș vrea să-ți sucesc capul, nici să te fac să abuzezi de prodigioasa dumitale virtuozitate, dar, fie că mă înșel sau nu, trebuie să spun ceea ce gândesc: ești singurul geniu al povestirii, al frumoasei povestiri, al nuvelei, al prozei artistice, pe care-l recunosc în literatura actuală. Dar, caută să uiți toate acestea, ca să-ți păstrezi necontenit felul dumitale puternic, care se desfășoară pentru propria satisfacție și nu pentru gloria literară, care e firavă și bolnăvicioasă.

Volumul acesta e mai bine închegat… Această suită de nuvele câștigă, tocmai prin faptul că este legată într-un mănunchi (și aceasta e noutatea în cărțile dumitale, unde uneori spicul era mai frumos decât mănunchiul); ele formează o puternică unitate, iar finalul (*geneza* și *replica* sa) e neașteptat (prin logica sa), e o lovitură de geniu, zguduitoare și tragică.

N-ai nevoie «să-ți găsești drumul», cum mi-ai scris pe exemplarul dăruit. Adevăratul mare poet *își urmează* drumul, fără a-și da seama că *l-a și găsit*. Dumneata ești pe acest drum. Mergi înainte! Pentru oamenii de rațiune, și nu pentru creatori, ținta e în afară. Ținta dumitale e în dumneata. Drumul ți se deschide în față și se desfășoară, pe măsură ce-l străbați. «Avanti Istrati!»”

Criticul danez de renume european, *Georg Brandes*, aprecia că „Povestirile lui Adrian Zografi” ne reamintesc de literatura sagaurilor din Islanda. Oricât de ciudat ar părea, la haiducii români ni se dezvăluie o stare de prospețime sufletească și de cruzime mai mare decât la

islandezi, ce se trag din vikingii de-acum o mie opt sute de ani[41]”.

Georg Brandes era un înfocat admirator al operei brăileanului nostru. „Eu însumi, îi scrie într-o scrisoare (1 august 1925), sunt un fel de haiduc. Numai că, pentru mine, dreptatea și adevărul sunt unul și același lucru”. Despre „seria Povestirilor” afirmă că: „într-însa se află esențialul: *flacăra*”, iar despre cartea *Haiducii*, o socoate „mai puțin surprinzătoare decât *Chira Chiralina*”.

În țara noastră, literatura haiducilor a ocazionat o gamă largă de aprecieri, de la cele mai entuziaste până la totala subapreciere:

Nicolae Iorga: E nota lui *Ghiță Cătănuță*, a lui *Radu Anghel* și al lui *Bujor Haiducul*. D. Steimberg, din Șelari, și-ar recunoaște, dacă ar ști franțuzește, editura. Numai că noi am isprăvit o întreagă generație cu N. D. Popescu. Că el învie în Franța, poate fi regretabil pentru gustul francez; pentru noi, însă, înviatul nu mai prezintă niciun interes. („Ramuri”, Craiova, 15 iunie – 1 august 1924)[42]

E. Lovinescu: Unii compatrioți au văzut în scriitorul brăilean un povestitor de haiduci, crescut în umbra venerabilă a lui N. D. Popescu. Romain Rolland văzuse în el un urmaș autentic al lui Gorki. Asemănări exterioare: nici haiducul național, nici vagabondul rus nu constituie

---

[41] *Panait Istrati*, „Social-demokraten”, 2 iunie 1926.

[42] Posteritatea îi va ierta lui N. Iorga aceste aprecieri obtuze și vădit pătimașe. Pentru că, tot el, la moartea lui Panait Istrati, a scris acel extraordinar necrolog, unde, căindu-se ca l-a ultragiat cândva, recunoaște că vagabondul brăilean a fost „cu cruzime batjocorit”, „aruncat în slăvi, la care nimeni dintre ai noștri nu s-a ridicat”, „aprig în luptă, sfidător de opinie publică, părăsitor de țări și răsturnător de lume, cu puterile unui real talent care vrăjea tocmai prin lipsa a ce dă – și a ce strică – acea cultură generală, de care l-a lipsit soarta”. (*„Neamul Românesc”*, 18 aprilie 1935) *(n.e.)*

elementul esențial al literaturii lui Istrati. Firul legăturii se urcă, mai de grabă, spre povestitorii orientali ai celor *O mie și una de nopți*: literatură de miraculos și de invenție, de aventuri fără preocupări psihologice și etice, literatură ce se îndreaptă spre curiozitatea mereu deșteaptă și mereu nesatisfăcută, fără intenții artistice, literatură modernă, nepăsătoare, pătrunsă de o ataraxie universală, fatalistă deci, clasică oarecum prin mulțumirea de sine, proaspătă totuși prin naivitatea cu care sunt privite întâmplările vieții. (*Istoria literaturii române moderne*, vol. II, editura Ancora – S. Bervenisti, 1926)

Camil Petrescu: S-a spus, cu miere și cu sare în frază, că Panait Istrati ar fi un simplu povestitor de «vieți de haiduci», care a cucerit străinătatea datorită farmecului exotic al subiectelor înseși […]. Cine judecă însă așa, e un năuc al valorilor, al bogățiilor artei […] Acestor subiecte stupide, Panait Istrati le-a dat o substanță sensibilă, o plasticitate de o vigoare rareori ajunsă în literatura universală. Anumite fapte și portrete haiducești au căpătat sub pana lui o măreție cu ADEVĂRAT homerică […] Dar pentru făcut aceste constatări, e timp nesfârșit, căci opera lui Panait Istrati e sortită multor veacuri, și oamenii viitorului nu-și vor mai închipui, probabil, că așezându-se cu ura lor pe un cadavru, acoperă și sufocă o parte din geniul speciei însăși („Gazeta”, 19 aprilie 1935)

Perpessicius: Povestitor înnăscut, din marea familie a povestitorilor orientali, așa cum l-a intuit și definit Romain Rolland, în prefața *Kyrei Kyralina,* Panait Istrati se dovedește în cursul întregii lui opere – nicăieri însă cu mai multă pasiune, cu mai multă culoare și cu mai multă spontaneitate ca-n întâiul ciclu, în acele *Povestiri ale lui Adrian Zografi*, sau, pe numele volumelor: *Chira Chiralina, Moș Anghel, Haiducii* și *Domnița din Snagov*.

Ciclul acesta, care prefigurează pe cel de-al doilea, a adevăratei

Odisei a lui Adrian Zografi, este oarecum călătoria lui imaginară, pe care Panait Istrati o face, în tovărășia eroilor săi, întâi pe drumurile patriarhale ale pământului nostru și, după aceea, pe drumurile și somptuoase, și de pierzanie ale Orientului.

În realitate, când cauți bine, toată țesătura aceasta de aventuri e rezultatul unei fuziuni dintre cele mai fericite între eposul nostru popular și eposul oriental al celor *O mie și una de nopți*. […]

A fi înălțat pe eroii cântecelor noastre bătrânești și din figuri schematizate oarecum, ca niște fresce bizantine ale istoriei noastre sociale, a-i fi promovat în planul epopeilor orientale și homerice, iată ceea ce a izbutit Panait Istrati, iată originalitatea lui în conspectul literaturii noastre naționale.

Eroismul acestor haiduci, ai sorții și ai codrilor, împătimiți de libertate și onoare, chiar când e vijelios și năprasnic, păstrează o ținută, o demnitate, o noblețǎ, pe care o întâlnim numai în marile creațiuni homerice. Vorba lor e cumpănită și aleasă, pentru că-n ea picură înțelepciunea veacurilor. […]

Literatura lui Panait Istrati este literatura unui suflet, a unei inimi mai curând, a unei sensibilități, profund umanitare, (…) și din pricina aceasta literatura lui a încălzit inimile cititorilor, prin omenescul întâmplărilor și simplicitatea cu care sunt înfățișate. Mai mult decât celelalte sentimente, ceea ce a ținut Panait Istrati să consemneze în paginile cărților lui – și chiar în cele extraordinare ale haiducilor – sunt bătăile inimii, omenia, bunătatea, spiritul samaritean. Inima este în centrul acestui personal sistem solar al operei lui. („Revista Fundațiilor”, iunie 1942)

Al. Piru: În *Présentation des Haïdoucs*, haiducii definiți ca „prieteni ai omului liber” și „justițiari ai nedreptății” își povestesc fiecare isprăvile (fără să vrea, desigur, autorul uzează de tehnica nuvelei italiene, a

Decameronului, care e și aceea a *Halimalei*). […] Această operă a lui Panait Istrati este comparabilă cu *Hanu Ancuței* de Mihail Sadoveanu, evident scriere mai rafinată artisticește și de un umor ce lipsește scriitorului brăilean. Însă echilibrul povestirii, desfășurarea în cadență dramatică a epicului, exactitatea gesturilor lumii primitive, ceremonia prezentării eroilor, sunt și la Panait Istrati remarcabile. („Viața românească”, februarie 1957)

Adriano Tilgher: Totul este limpede, totul este simplu în aceste povestiri și, totuși, totul este grav și adânc, totul are accentul serios al destinului și freamătul eternei neliniști umane. Figurile au caracterele realității celei mai precise și totuși răsar dintr-o atmosferă palpabilă de vis. Este epopeea modernă în chip de povestire orală, poporană, având drept eroi, vagabonzi însetați de aventuri și doruri ce-i poartă din țară în țară, fără odihnă, hetaire frumoase și senzuale, haiduci inimoși și generoși pe care împilarea puternicilor i-a împins spre munte și pădure, cruzimea sorții, dorul de-o viață mai bună și simpatia pentru țăran și umil.

Personajele lui Istrati sunt făpturi create de-o fantezie în care simțul tragic al vieții unui Gorki s-a împlinit la vântul cald, venit dinspre magicul Orient. Un penel sobru și puternic evocă, în trăsături de neuitat, lacurile, bălțile, pădurile, munții și câmpiile dunărene. („La Cultura”, 15 decembrie 1927)

Henri Barbusse: […] autor magnific al *Haiducilor* și *Codin* și al atâtor alte cărți, care au căzut ca niște bolizi în literatura burgheză, este el, Panait Istrati, unul de-ai noștri? Noi, ceilalți, revoluționari și comuniști, așa l-am socotit totdeauna… Și chiar atunci când anumite atitudini ale acestui spirit, de-o independență feroce, sălbatică, erau exploatate împotriva disciplinei revoluționare. […] Nu-i spus îndeajuns că literatura

Haiducilor aduce doar un realism simplu, greu și vast, care modelează în chip puternic imaginea compactă a speciei umane. În paginile lor respiră un suflu de reînnoire socială, generat nu atât din cauza calităților sau defectelor ce strălucesc în personajele lui Istrati, uneori epice sub înfățișarea lor aspră. Această tendință social-umanitară se răsfrânge dintr-o luptă pentru ridicarea mulțimii la locul pe care trebuie să-l aibe în destinele sociale. […]

De-acum încolo, aceste milioane de îngenuncheați și exploatați își cer locul lor în omenire și sunt pe punctul de a-l obține. Dezrobirea va veni de jos, adică din imensul rezervor uman, și pe bună dreptate, pentru că aici este sălașul muncii temeinice și de reîmprospătare a vieții generale.

Aici talentul puternic și încrezător al lui Panait Istrati este *revoluționar*. […] El simbolizează *echilibru* și *umanitate*. („L'Humanité", 18 mai 1928)

Louis Guillaume: Într-una din cărțile sale cele mai epice (*Haiducii*), Istrati ne prezintă, în „Peștera Urșilor", din Valea Întunecată, mai multe tipuri de haiduci, care nu sunt poate decât diferite încarnări ale aceluiași personaj – Panait Istrati – în diferite etape de evoluție. Iau astfel cuvântul: haiducul egalitar, haiducul individualist și haiducul dezamăgit.

Primul este revoltatul cu suflet generos și pasionat. Al doilea este haiduc numai „pentru haiduci". Iar al treilea n-are nici entuziasmul primului, nici egoismul celui de-al doilea. „Sunt haiduc, ca să-i apăr pe sclavi. Am îndurat deseori frica. Îmi spuneam: la câmpie sau în codru, peste tot se află stăpâni care asupresc". […] Se află aci, cu siguranță, propriile frământări și ezitări ale lui Istrati, dialogul său lăuntric. Și, fără nicio îndoială, filosofia lui Adrian Zografi: să lupți, fără speranță de succes sau recunoștință, pentru dezrobirea totală a Omului. (Méditerranea, ianuarie, 1936)

Monique Jutrin: Istrati se străduiește să recreeze culoarea locală, pitorescul de altădată, împrumutând de la baladă decorul, cadrul istoric și miturile sale, insuflând personajelor frământările unui om din secolul XX, concepția autorului despre dreptate și revoltă. *Haiducul* devine astfel un erou tipic istratian: luptător independent, dăruit în mod sălbatic libertății. […]

În locul personajelor stereotipe ale baladei, el aduce ființe omenești, care, departe de-a fi eroi perfecți, au toate slăbiciunile și contradicțiile umane: „Să umanizez drama, să îndepărtez eroismul umflat peste măsură, să temperez donchișotismul acțiunii, să le acord eroilor partea lor de slăbiciune și scăderi omenești, iată ceea ce am încercat să fac”[43].

În gloata acestor haiduci, rând pe rând egoiști și altruiști, Istrati se caută pe sine. Revolta lui, transpusă, hrănită de povestiri fabuloase, de amintiri și lecturi, își găsește încarnarea cea mai vie în haiducul în afara legii (*Cosma*), revoltat (*Irimia*), patriot ca misterioasa *Floarea Codrilor*.

„Apariții din poveste?” Ele par, mai degrabă, acele gravuri populare care l-au făcut să viseze în copilărie.

Istrati împrumută folclorului, miturile și temele sale; limbajul său este îmbibat cu expresii de factură populară. Dar, degajându-se de cadrul strâmt al folclorului, el transcende aventura haiducă, dându-i o dimensiune nouă: sensul tragic al oricărui destin omenesc. Recreând atmosfera baladei, Istrati își regăsește suflul dramatic. (*Panait Istrati, un chardon déraciné*, Paris, Memper, 1970, p. 190–191).

---

43 Scrisoare adresată actriței Andrée Ducret (30 noiembrie 1932), căreia îi trimite scenariul de film asupra *Haiducilor*, versiune prescurtată a celui scris, cadru cu cadru, pe când se afla in U.R.S.S., circa 120 pagini, rămas la studioul Vufku, din Crimeea. Scenariul trimis actriței Ducret, la cererea ei, trebuia să-l realizeze regizorul Pabst. Nici acesta, nici acela din Crimeea n-au fost transpuse pe ecran. În revista „Film”, (ianuarie 1957) Mihu Dragomir a publicat scenariul trimis actriței Ducret.

Roger Grenier: Noțiunea de *haiduc* corespunde nu numai viziunii filosofice și poetice a lui Istrati asupra lumii și a societății, ci însăși naturii sale. El era un revoltat care nu suporta nicio opreliște, ceea ce l-a împins să vagabondeze în spațiul Mediteranei. A fi un om liber, iată întreaga filosofie a haiducilor, întâlnim în opera lui tirade perfect libertare. Adică o fundamentală opoziție față de orice opresiune, de tot ceea ce îngrădește pe om, împotriva chiar a lui Dumnezeu și a naturii, împotriva oricăror constrângeri morale. (*Cahiers romains d'études littéraires*, Bucarest, Univers, nr.1, 1981)

Încheiem aprecierile critice, cu propria… apreciere a autorului, aflată într-una din paginile confesiunii *Trecut și Viitor*:

„Eu mă adresez omului pentru care viața e o luptă aprigă, din ziua când a ieșit de pe băncile școlii primare, așa cum s-a întâmplat cu mine, a omului care se zbate în ghearele acestei vieți și care caută scăpare. Lupta aceasta e de două ori aprigă, căci ea e dusă, în același timp, cu legile firii și cu cele create de om. Împotriva celor dintâi nu putem aproape nimic […]. Dar iată că mâine năvălesc *Haiducii*. Simțirilor omenești de totdeauna li se adaugă revolta de totdeauna a luptătorului pentru dreptate. Patimi oarbe și năzuinți conștiente sunt închise în același cuptor și arse până la topire. Aci, nedreptatea veșnică a omului e luată de piept și țintuită în văzul tuturor.

Nu dau problemei nicio soluție spițerească, nu consfințesc nicio metodă în dauna alteia, căci, pentru mine, nedreptatea veșnică a omului nu e o șaradă pe care o rezolvi petrecând, dar consfințesc, în schimb lupta eternă a ființei umane cu semenul său, născut lup".

Repere bibliografice: *Din povestirile lui Adrian Zografi: Haiducii*, București, editura Cugetarea, f.a. (Traducere de: I. Neagu-Negulescu); *Haiducii (Povestirile lui Adrian Zografi)*, București, editura Vremea, 1943.

(Traducere de Alexandru Talex); *Opere alese III; Prezentarea Haiducilor*, București, Editura pentru literatură, 1967, ediție bilingvă. (Traducere de Eugen Barbu. Note de Al. Oprea); *Prezentarea Haiducilor, Domnița din Snagov*, București, Editura pentru literatură 1969, colecția „Biblioteca pentru toți”. (Traducere de Eugen Barbu); *Haiducii, Domnița din Snagov*, București, editura Militară, 1971, colecția „Columna”. (Traducere de Eugen Barbu.)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Les Haïdoucs. I. Présentation des Haïdoucs (Les récits d'Adrien Zograffi)*, Paris, éditions Rieder, 1926, col. „Prosateurs français contemporains”; *Présentation des Haïdoucs*, în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati I. Les récits d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968 și 1978; *Les Haïdoucs* Paris, Gallimard, 1983, col. „Folio”.

DOMNIȚA DIN SNAGOV

Este cartea care încheie epopeea *Haiducilor* și, în același timp, „Povestirile lui Adrian Zografi”. A fost scrisă după înapoierea din România, în toamna anului 1925, apărând în librării în luna iunie 1926.

După cum o și mărturisește, *Domnița din Snagov* a fost scrisă „cu puțină tragere de inimă”, cu multă revoltă și amărăciune, din cauza celor văzute în patrie: dezmățul partidelor care considerau țara ca pe o moșie și o exploatau fără milă; agresivitatea Siguranței care-l urmărea pas cu pas și îl șicana, asmuțind împotriva lui bandele huliganice; atacurile lui N. Iorga și Al. Cazaban care îi contestau orice valoare literară, considerându-l o „invenție a librăriei franceze”. Sunt celebre și ilustrative cuvintele lui Nichifor Crainic: „Te-am primit cu flori, te vom urmări, cu degetul pe trăgaci!”

„Cu degetul pe trăgaci” a fost urmărit, până în clipa când a închis ochii și chiar după aceea…

Ediția originală a *Domniței din Snagov* are o prefață în care Panait Istrati explică cititorului francez pentru ce a scurtat epopeea *Haiducilor* – prefață care va înteți atacurile împotriva autorului; cartea va fi confiscată etc. O amintire personală: în anul 1937, am tradus această carte, inclusiv prefața, editată la „Cartea românească”. Și mă hiritiseam de această reparație morală adusă memoriei lui Panait. Când, într-o zi, un Moș Teacă, intrând în librăria editurii, răsfoiește cartea, vede prefața și începe să urle cu iataganul în mână… Au fost strânse toate exemplarele nevândute, s-a tăiat cu foarfeca, prefața, s-a lipit locul „operației” și au fost puse din nou în vânzare. Dar, să nu ne mai reamintim și altele…

Această „prefață”, pe care o reproducem mai jos, explică cititorului, în posteritate, nu numai afirmația lui Panait Istrati că a scris *Domnița din Snagov* „cu puțină tragere de inimă”, dar și de ce a fost trecută în epocă sub tăcere:

„Domnița din Snagov trebuia să fie penultimul volum al *Haiducilor* și al «Povestirilor lui Adrian Zografi». O altă lucrare, *Groza*, trebuia să fie ultimul volum, potrivit planului meu. Aveam chiar intenția să le tipăresc împreună, când un «accident» mi-a răsturnat sfârșitul firesc al *Haiducilor*.

Acest «accident» trebuie să-l *dezvălui* cititorilor mei francezi. Iată-l:

După o absență de zece ani, m-am dus să-mi revăd țara mea, în vara anului 1925, devenită «România Mare», cu concursul Franței, ajutată ea însăși de alte națiuni nobile și generoase. Ceea ce am văzut, am aflat și am simțit acolo, în timpul celor două luni, m-a convins că băteam apa-n piuă. Într-adevăr, în timp ce mă străduiam să evoc ororile turcilor și grecilor din vremea ocupației turcești, guvernul român extermina cu o cruzime, cu o ferocitate medievală, populația acestei «României Mari», care nu mai era acum *ocupată* de nimeni. Povestirile mele cu violuri și masacre, de-acum o sută de ani, pălesc în fața împușcăturilor de copii, bătrâni, femei și sugari, pe care ofițerii armatei noastre – declarați «eroi» în Senatul român – îi urmăreau și-i doborau de-a lungul câmpurilor.

Mă înapoiai în Franța, cu sufletul la pământ, dar îmi spuneam: voi dezvălui în fața Occidentului crimele de lez-umanitate ale călăilor poporului român! Mă jurasem să nu mai mă gândesc la artă, până ce nu voi răzbuna victimele care strigau din mormântul lor: *Înaintea artei, un pic de milă și pentru noi!*

Am găsit un sprijin binevoitor, la câteva ziare de mâna a doua și pe lângă *Liga Drepturilor Omului*; am scris două sau trei articole și am luat cuvântul, într-o seară, în «Salle dés Sociétés Savantes[44]». Și-atât! Dar nu

---

[44] În ziarul „Paris-Soir" (1 noiembrie 1925) apare articolul *La Roumanie sanglante. Une letre édifiante de Panaït Istrati, de retour de Bucarest,* care relatează peripețiile acestei „reveniri în patrie", denunțând totodată prigoana și atrocitățile brătieniste. Iar în „Le Quotidien" (12-14 decembrie 1925) se relatează despre mitingul „Ligii drepturilor omului", la „Salle des Sociétés Savantes". Ziarul reproducea *in extenso* cuvântarea lui

făcusem decât să ating, în treacăt, ororile, iar persoanele avertizate – care știau ce documentație enormă voiam să dau «marii prese» – mi-au spus că «marea presă» ar dori, în locul mărfii mele, «fapte mai importante»[45].

Atunci, dragostea pentru opera mea scăzu, prescurtai ceea ce aveam de spus asupra trecutului și mărturisesc că am scris *Domnița din Snagov*, cu puțină tragere de inimă.

De altfel, la ce mi-ar servi elanul? Ca să-mi înveselesc cititorii? Nu sunt făcut pentru una ca asta. Să-i înduioșez?! Da! e ceea ce-mi place; dar văd că Occidentul se înduioșează mai lesne de colierele de perle și «superbii solitari», pe care americancele bogate le rătăcesc prin localurile de noapte din Montmartre; de bărbați care își stâlcesc fața pentru o sută de mii de franci pe minut și, în sfârșit, de tot ce nu tulbură siesta stăpânilor acestei lumi.

Iată ce aveam de spus.

Și-acum, dacă unii cititori nu mai vor să mă urmeze, vreau să se știe că nu le cer să mă hrănească și că nu-mi face sânge rău dacă mă vor părăsi.

Ziarele „Galații noi" (19 septembrie 1926) și „Viitorul" (3 octombrie 1926) atacă violent „prefața", acoperind cu insulte grosolane pe autor („apostolul greco-bulgar al umanitarismului", „șarlatan", „mizerabil" etc.), cerând confiscarea cărții și interzicerea de a-l mai lăsa să revină în țară.

Critica noastră literară a primit favorabil *Domnița din Snagov*, în ciuda unor aprecieri în care patima politică pune stavilă adevărului. Vom reda, câteva dintre cele mai „la obiect" și care apreciază această carte pentru

---

Panait Istrati, cu aprecierea că scriitorul nostru „nu și-a înghițit cuvintele, arătând guvernelor si popoarelor din Occident, cât și oligarhiei brătieniste, care sunt faptele".

[45] Ziarul „L'Humanite" publică *un protest*, în legătură cu fărădelegile denunțate la miting.

valoarea ei literară și umană.

Șerban Cioculescu: *Domnița din Snagov* nu este la nivelul celorlalte opere ale lui Panait Istrati.

Această Floricică, soață a lui Cosma, tânără dar contemporană și cu Jianu și cu Cuza (Alexandru Ioan), haiducă și castelană, făuritoare a „Unirii principatelor”, eroică și martiră, ține de domeniul fanteziei. Romanul pretinde a resuscita începuturile noastre istorice (de Stat), pe eșafodajul acesta fragil. Fantezia, legitimă în domeniul ei, nu trăiește decât pe un plan propriu; legătura ei cu realitatea nu este decât promiscuitate. […]

Domnița din Snagov epuizează temele haiducești și lasă o impresie de oboseală. Scene frumoase nu lipsesc, dar un roman este un tot și sub acest unghi opera se destramă.

Panait Istrati rămâne mare, desigur. Măiestria sa, cel puțin cea actuală, dacă e contestată, trimitem pe detractori, fără supărare, la *Une nuit dans les marais* din acest an, care atestă calitățile sale fără pereche de povestitor și, prin aceasta, de creator român. („Viața literară”, 2 octombrie 1926)

Pompiliu Constantinescu: Căutând a-l degrada, unii i-au găsit filiația în literatura fasciculară a lui N. D. Popescu; haiducii exaltați în proza lui Istrati n-au nimic comun cu senzaționalul plat al popularului și fals prezumtivului său înaintaș; generoși, pitorești, simbolici, prin atitudine eroică, ei țâșnesc dintr-o imaginație iritată de carbonar ne gândim mai ales la facticea până la contrafacere (*Domnița din Snagov*), dar se agită în același cadru de basm și furie, cu o cruzime a tonurilor îndulcită de fantezie, demonul constructiv al acestui talentat povestitor. („Viața literară”, 3 martie 1938)

Camil Baltazar: *Domnița din Snagov* e cea mai aleasă și mai cuceritoare dintre povestirile lui Adrian Zografi. Sufletul zbuciumat și pururea răzvrătit al marelui cutreierător de țări și cunoscător de oameni, iubitor de dreptate socială și profet justițiar, a ridicat în această carte la rang de eroi o serie de haiduci populari, povestindu-ne cu o mare putere de evocare isprăvile lor patriotice. […] Căci e vorba de Floarea Codrilor, femeia-haiduc, o fostă păstorița de la Lipia, din încântătorul ținut al Snagovului. […]

Din cuibul ei de la Snagov, lângă vestitul codru al Vlăsiei, ea duce o viață dublă. Era căpitanul care colinda, cu ceata ei, ținuturile și straturile de jos, fiind mereu gata de frăție și milă pentru iobagi, pedepsind pe cei ticăloși și hrăpăreți. În același timp, castelul de la Snagov era o oază de dragoste, dar aceste abateri amoroase nu împiedicau pe agera domniță să conducă cu străşnicie și abilitate treburile politice. Ea năzuia să facă din Cuza, pe atunci prefect de Galați, primul domnitor al României noi. Floarea Codrilor începu lupta pe două tărâmuri deodată: jos, creând o mișcare populară de reazim; sus, demascând cruzimea boierească și rechiziționând toate energiile prielnice cauzei naționale. […]

Panait Istrati a pus în evocarea asta, cu iz istoric, a aducerii lui Cuza la putere, un mare talent de pictor de epocă. Râvna haiducilor, cu tot pitorescul și frumusețea vieții pe care o duc, ne este adusă plastic înaintea ochilor, cu un meșteșug de autentic romancier. Viața domniței urmărită de potere, care se îmbolnăvește de tuberculoză în adăposturile umede unde este silită să se ascundă, este, de asemeni, descrisă cu o mare delicatețǎ de condei. Exotismul acestei povestiri, în care haiducii slujesc o cauză românească, cadru fabulos de povestire orientală, în care dezmățul erotic se amestecă cu un suflu de eroism, ni se par verosimile și fermecătoare, sub condeiul colorat, pipărat și inepuizabil în fantezie a celui ce-a fost Panait Istrati. („Adevărul”, 22 decembrie 1937)

Al. Piru: Oricum, din punct de vedere etic și chiar psihologic, literatura haiducească a lui Panait Istrati este superioară producției naționale (N. D. Popescu, Panait Macri) picarești. […]

Ciclul se încheie cu *Domnița de Snagov*, operă compusă – după propria mărturisire a autorului – fără entuziasm. Desigur, romanul are o tendință, îi lipsește însă situarea în loc și timp, veridicitatea caracterelor și credibilitatea faptelor. […]

Sfârșitul trist contrazice tehnica *romanului picarest* și a romanului de aventuri în genere, unde eroii înving întotdeauna și ideea de bine sau de dreptate triumfă. […] Într-un cuvânt, *Domnița de Snagov* e o scriere schematică, sub toate raporturile, hibridă (roman istoric? roman social? roman de aventuri?), fără substanță. („Viața românească", februarie 1957)

Teodor Vârgolici: Panait Istrati a fost atras întâi de figurile eroilor populari, ale haiducilor. Povestiri ca cele din *Haiducii, Domnița din Snagov, Cosma* și altele aduc elogiul vieții de libertate și jertfă a celor înfrățiți cu codrul și munții, pentru a pedepsi pe asupritori și a-i ajuta pe asupriți. […] Sufletul lui învolburat îl poartă acolo unde e nevoie de dreptate, unde răsună un strigăt de ajutor. […] În povestirile sale, zugrăvind figurile haiducilor, Panait dezvăluia, în mod indirect, realitățile tragice din societatea timpului său, descriind lupta celor umili și mulți, cu puținii puternici ai vremurilor. Inima și scrisul său erau închinate acestor oameni pentru care viața era o luptă aprigă. („Tânărul scriitor", 2 februarie 1957)

Romain Rolland: Am citit cu o caldă simpatie noua dumitale carte. Mai întâi, țin să-ți spun cât de mult iubesc „Introducerea[46]". Ea singură valorează cât întregul volum. În cuprinsul ei se află Istrati al nostru,

---

[46] E vorba de „Prefața" cărții *Domnița din Snagov* (n.e.).

intact și ireductibil. Rămâi ceea ce ești și continuă să ții la distanță canalia literară, dispreţuind-o. Ea nu-i obișnuită cu un atare limbaj.

În ansamblul cărții, multe personaje tulburătoare, antrenante. Începutul este poetic, cel mai evocator. Nu pot să-ți ascund că nimic din această carte nu-mi pare egal cu nuvelele dumitale de până acum! Este dificil de realizat acest amestec de istorie (din cea mai modernă) cu povestea de legendă; ceea ce-ți lasă o impresie incertă – puțin hibridă – pentru că istoria, interesând spiritul nostru, micșorează căldura emoției.

În ce privește povestirea propriu-zisă, principala ei scădere se datorește, după mine, temperamentului dumitale: ai privit pe frumoasa haiducă, prea mult cu ochi de îndrăgostit (precizez: de îndrăgostit, nu de amant – două noțiuni diferite).

Ai „idealizat-o” prea mult. Umbrele sunt retrase pe planul doi. Ea nu are căldura și firescul *Chirei* și a neuitatei sale mame. Dar poate că, făcând parte intrinsecă din romancero-ul românesc, ți-a fost imposibil s-o dezromanizezi.

Oricum, această carte nu este mai puțin importantă în ansamblul operei dumitale. Îți face cinste, ceea ce mă bucură, împreună cu dumneata. (*Scrisoare datată 18 iulie 1926*).

Jacques Brenner: Panait Istrati dă cuvânt personajelor și prin gura lor repetă ceea ce a auzit în tinerețe. Sau intră în scenă, sub numele lui Adrian Zografi și relatează experiența vieții lui de vagabond. Se disting, astfel, două filoane în operă: 1. Evocarea trecutului, în povestiri eroice, în tradiția *O mie și una de nopți* și 2. povestiri contemporane, autobiografice, care aparțin tradiției picarești.

Niciodată Istrati nu se ferește să brodeze. Se poate chiar spune că opera sa este o succesiune de broderii, pe teme ce-i sunt esențiale. […] Legenda și adevărul nu pot fi disociate de Istrati. („Le Nouvel Observateur”, 13 ianuarie 1969)

Repere bibliografice: *Domnița din Snagov*, București, editura Cartea românească, 1939. (Traducere de Alexandru Talex); *Opere alese IV. Povestirile lui Adrian Zografi*, ediție bilingvă, București, Editura pentru literatură, 1967. (Traducere de Eugen Barbu. Note de Al. Oprea.)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Les récits d'Adrien Zograffi, Les Haïdoucs II. Domnitza de Snagov*, Paris, Editions Rieder, col. „Prosateurs français contemporains", 1926; *Les récits d'Adrien Zograffi. Les Haïdoucs II. Domnitza de Snagov*, Paris, Ferenezi et fils éditeurs, 1934, col. „Le livre moderne illustré" (Bois en coleurs: Valentin Campion); *Domnitza de Snagov*, în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati I. Les récits d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968 și 1978; *Domnitza de Snagov*, Paris, Gallimard, 1983, col. „Folio".

ADOLESCENȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

MIHAIL

La începutul lui mai 1927, Panait Istrati se retrage la Hautil-sur-Triel, cu hotărârea de-a scrie *Mihail*. În realitate, el nu trebuia decât să refacă prima versiune, aflată în manuscrisul realizat tot aici, în vara lui 1922. Starea lui sufletească nu mai avea „tinerețea" de-acum cinci ani, când, deși în mizerie, reușise să treacă examenul în fața lui Romain Rolland. Măcinat de mari necazuri intime, de tuberculoză și de lâncezeala vieții în Occident, se consideră un om sfârșit, golit de „mai bunul" din sine: „Totul îmi pare zadarnic, inutil: dragostea, prietenia, arta, viața. Un teribil «La ce bun?» îmi flutură neîncetat pe buze. Nu mai am decât o dorință: să mă întorc la Brăila, să-mi culc obrazul pe mormântul mamei și să ascult vorba lui moș Dumitru… Ah! bietul meu Mihail!"[47].

Dar vitalitatea lui excepțională îi dă o mână de ajutor ca să-și recapete echilibrul, pentru a putea sta drept în uraganul vieții. Din nou, opera lui Romain Rolland îi pansează răni nevăzute: „Cartea dumitale *Mamă și Fiu* îmi aduce marea îmbărbătare, ca odinioară *Jean-Christophe* și *Viețile eroice*".

Se refugiază la Les Houches, în Savoia de Sus, unde, după șase săptămâni (la sfârșitul lui iulie 1927), manuscrisul *Mihail* e gata.

Un scurt dialog epistolar, în jurul lui *Mihail*, se înfiripă – și în care sunt date în vileag stări sufletești și aprecieri, cu profit pentru cititor și cercetătorul literar.

---

[47] Scrisoare către Romain Rolland, datată 10 mai 1972.

Panait Istrati: „Mihail a ieșit, așa cum *a fost*. Dintre toate cărțile mele, îmi este cea mai dragă. La ultima pagină, am izbucnit în plâns, încredințat că se va găsi mâine, circulând, în mijlocul unei lumi unde nu va fi întâmpinat de o sută de cititori care să-l iubească.

Eu știu, astăzi, ce cere lumea de la un «romancier»: în niciun caz cărți ca *Mihail!* Am dedicat-o sufletului aceluia care mă va ierta că am vorbit despre el în public.

Ah! cât de ușor mi-ar fi fost să fac un roman «emoționant». Cred că am făcut dovada, că încă mă țin curelele… Nu! Nici nu mi-a trecut prin gând s-o fac. M-am supus unui ordin lăuntric, pur și simplu.

Și totuși, ce trist e pentru noi că ne aflăm de-a valma printre *meseriașii condeiului*. Lucrând aici, m-am gândit mult la dumneata! […] Nu, nu! canalia de viață nu merită lacrimile noastre. […]

Uneori mă sperii cu calmul dumitale, asemănător celui care l-a ucis pe Mihail, deși era ritmul vieții sale”[48].

Romain Rolland: „Salut cu bucurie reînvierea lui Mihail pe acest pământ! Trebuia! Îmi dau seama că nu l-ai evocat pentru «cititorii» de azi. Niciun fel de iluzii cu cititorii! Fie că te admiră sau te defăimează, totul nu-i pentru ei decât ca să treacă timpul. Dar se zice – și eu sunt sigur – că, mai devreme sau mai târziu, aici sau mai departe, cartea sfârșește prin a ajunge în mâna unei ființe omenești sau două, pentru care litera tiparului va fi ceva viu, ceva care merită să fie iubit. *Mihail* al d-tale va atinge, atunci, alți Mihail și Panait. D-ta n-o să ai habar, poate vei fi chiar mort, atunci. Dar vei fi transmis comoara d-tale de simțire celor demni s-o păstreze.

Și apoi, se află o altă rațiune care ne constrânge să scriem: ceva mai puternic, venind din străfundurile noastre. Noi muncim, cu fiece zi. Și

---

[48] Scrisoare către Romain Rolland, datată 27 iulie 1927.

vrem să salvăm ceea ce-i mai de preț în gândirea și dragostea noastră. Și numai scrisul îl poate salva. Dar noi înșine încă nu posedăm în întregime, ceea ce am turnat în tiparul scriiturii. Până-n clipa aceea, acel «ceva» ne scapă, pierzându-se în ceața sufletului nostru. Îndată ce l-am așternut pe hârtie, el devine real; dar tot ne scapă, pentru că ne părăsește, trăiește în afara noastră, s-a eliberat, deși avem simțământul că l-am salvat din hăul din noi, care-l adăsta. E asemenea copilului care se desprinde din carnea mamei. Se va lipsi de ea, o va uita. Dar ți-e drag și ești fericit că vei fi uitat. Să trăiască el, în niciun caz noi"[49].

Și tot Romain Rolland este acela care revine asupra calităților evocării lui *Mihail*: „Am recitit *Mihail*. Ce torent arzător. Te deosebești de toți cei care scriu în prezent, mai ales prin *temperatura interioară*. Și nu numai în Occident, ci chiar în Rusia și Orient. Dacă vei izbuti să concentrezi acest foc lăuntric, în cât mai puțin spațiu, eliminând superfluul (valul de vorbe), apoi violența torentului clocotitor va arunca totul în aer. Nimeni și nimic nu-i va putea rezista.

Recitind Mihail mi s-a părut că «artistul» din dumneata a făcut mari progrese. Punerea în valoare a episoadelor a dublat efortul"[50].

În ciuda pesimismului autorului, *Mihail* s-a bucurat de-o caldă primire în presa timpului. Desigur, cartea are unele puncte slabe și ele n-au fost trecute cu vederea:

Perpessicius: Sensibilitate vie, incandescentă, cum însuși o spune, inimă nedormită, însetată după alte inimi frățești, Panait Istrati a voit să facă, în *Mihail*, elogiul prieteniei, al conjuncțiunii sufletești ce i se părea cu putință la vârsta aceea a adolescenței, dar dovedită, cu timpul și din

---

[49] Scrisoare către Panait Istrati, datată 1 august 1927.

[50] Scrisoare către Panait Istrati, datată 21 decembrie 1927.

nefericire, iluzorie. Căci penultima sa carte[51] adaugă amărăciunilor îndurate, cu seninătate altminteri, pe Mediterana și dezamăgirea unui Mihail cu totul schimbat și înstrăinat de sufletul lui.

Pornit din atât de nobile sentimente, *Mihail* păcătuiește tocmai prin excesul de comentarii, sau cu înseși cuvintele lui Istrati: „Mihail a pledat prost marea cauză a prieteniei”. Ceea ce nu înseamnă, totuși, că de îndată ce părăsește comentariul, însăși această carte inegală nu se ridică la nivelul celor mai bune din cărțile lui. Dacă nu este, cu strălucire nici convingere, romanul prieteniei, *Mihail* este, în schimb, romanul Brăilei din vremea destul de îndepărtată, a războiului ruso-japonez de la 1904. Și ori de câte ori a vorbit de Brăila, fie în povestirile lui, fie în autobiografia sa, la fel cu antologicul Anteu, Panait Istrati și-a simțit puterile înnoite. (*Revista Fundațiilor Regale*, iunie 1942)

Philipe Neel: „O prietenie de acest gen este, fără îndoială, apanajul sufletelor de elită. […] Prietenie fecundă, salvatoare. […] Mihail este rus și pentru a înțelege ceea ce ne aduce nou această povestire, în personalitatea lui Istrati, am putea-o categorisi: „Primă întâlnire cu sufletul slav”. […] Această evoluție a lui Panait Istrati, această participare a sufletului său mediteranean la neliniștea slavă au de ce să ne surprindă. Fațetele talentului său sunt seducătoare. („*Le Figaro*”, 15 octombrie 1927)

Adriano Tilgher: Inferior mijloacelor sale se arată Istrati când e vorba să adâncească suflete închise și singuratice, devorate de patimi lăuntrice (*Mihail*). („La Cultura”, Roma, 15 decembrie 1927)

Edmond van der Cammen: Contrar concepției carteziene, autorul povestirilor lui Adrian Zografi nu plasează pasiunile sub dubla influență

---

[51] *În lumea Mediteranei – răsărit de soare* (n.e.).

a voinței și rațiunii. Pentru el, viața afectivă îi scoate la iveală și mai mult gustul aventurii, fără a părăsi o clipă un idealism și o intensitate de viață ce ne farmecă, de la un capăt la altul al cărților sale. […] Neputința personajelor de-a evada din ele însele, poate părea aci ca o slăbiciune, ca o lipsă de resurse sentimentale. Ea nu-i decât aparentă și se traduce, de altfel, printr-o chestiune de demnitate. „Demnitatea" este latura cea mai pură a personalității noastre și ar însemna să fii nebun, ca s-o risipești în orice clipă. […]

Nimic nu se pierde în hotarele prieteniei. Adrian și Mihail se află deodată în fața unui orizont nou, privit de pe culmea unui munte și iată-l în gura mare, strigătul victoriei: „Nici vorbă de moarte! Viața!… Căci alergăm împreună pe același drum". Viața? Ce roman, totuși". („7 Arts", Bruxelles, 18 decembrie 1927)

Repere bibliografice: *Mihail*, București, editura Cartea românească, 1939. (Traducere de Alexandru Talex); *Opere alese V. Codin, Mihail*, București, Editura Minerva, 1970. (Traducere de Eugen Barbu.)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Adolescence d'Adrian Zograffi: Mikhaïl*, Paris, Editions Rieder, 1927, *Oeuvres de Panaït Istrati II. La jeunesse d'Adrian Zograffi. Codin, Mikhaïl, Mes Départs, Le Pécheur d'épongés*, Paris, Gallimard, 1988 și 1978.

NERANȚULA

În vara anului 1927, Panait Istrati așternea pe hârtie – în subsolul magazinului lui Gheorghe Ionescu, de la Paris – povestea dramatică a micuței sacagițe din Brăila. Simplă povestire, auzită de la vreunul din cei întâlniți pe drumurile sale sau retrăirea unei „fantome” a propriei sale copilării. O și spune, de altfel, singur: „Simt nevoia să te retrăiesc, copilărie, căci moartea se apropie și abia ieri eram copil”. Iar într-o scrisoare către Rolland[52], șoptește aceste cuvinte, strâns în chinga duioaselor aduceri-aminte, sfâșietoare sau incendiate de lumină: „Ce lucruri neasemuite, de-acum treizeci de ani, încredințez acum hârtiei, pentru «Editions de France»!”

Șase luni de tandră trăire în trecut, dansând, poate, Neranțula, va încredința hârtiei povestea inimii și a vieții, a visului hrănit din toate fibrele, nebunește, desfrunzit de realitatea hâdă a oamenilor. Refrenul Neranțulei, care devine obsesie pentru autorul cărții, și-l propagă celor din jur…

„Când l-am cunoscut prima dată – povestește publicistul francez Jean Texcier, într-un articol[53] – Panait Istrati se afla cocoțat într-un copac imens. Fără să se teamă de vântul care-l legăna, el cânta în gura mare:

Neranțula fundoti, Neranțula, mu condi!”

Iar pe fetița redactorului-șef de la „Les Nouvelles Littéraires” – Frédéric Léfèvre – el o învață acest cântec, pe care-l fredonează împreună și de bucurie consemnează «evenimentul» într-o dedicație: „Micuței Riquette Léfèvre, pentru că a știut să rostească refrenul *Neranțula fundoti*, îndată ce m-a auzit cântându-l, dând astfel, la cei șase anișori ai ei, cea mai categorică dezmințire docților de la «Editions de France»”.

---

[52] Datată 10 iunie 1926.

[53] „La Revue anarchiste”, februarie 1926.

Citind *Nerantula*, simți cum Panait Istrati se integrează, încetul cu încetul, meandrelor povestirii… că Marco devine alterego-ul său. De altfel, însăși „prezentarea” pe care Apostolis Montastirioty o face cărții, te îndeamnă să-i anticipezi prezența vie, de necontestat: un Panait Istrati sfâșiat de-o „tulburare amară”, șoptindu-și cuvinte-dialog cu fantoma unei „lumi îndepărtate, dispărute”; refrenul unui cântec-obsesie, care-i reînvie în amintire „treptele” necruțătoare ale vieții, urcate în tovărășia „marelui vis” și a desfrunzirii lui, simbolizate în acel cumplit *Aman, more!* care semnifică „strigătul nostru în fața sorții ce atârnă deasupra dumnezeilor și a oamenilor…”

Nerantula apare în librării la sfârșitul anului 1927, cu titlul *Le Refrain de la Fosse (Refrenul șanțului)*, în urma hotărârii editorului, care-l alesese pe motivul că ar fi mai… comercial! Panait Istrati protestează, sub forma unui „avertisment” către cititor, care însoțește volumul. Iată-l: „Titlul acestui roman este *Nerantula* și doresc să fie restabilit într-o zi, în ediția definitivă. *Refrenul șanțului* a trebuit să-l născocesc, în pripă; el nu este un titlu ales de mine. Mi-a fost impus cu motivația sinceră că «niciun cititor n-ar fi putut reține cuvântul *Nerantula*, atât de simplu. Cât e de trist! – P.I.”

„Editura Grasset” repune în drepturi, la edițiile imediat următoare, titlul *Nerantula*. De altfel, traducerile din străinătate au păstrat numai acest titlu.

În România, *Nerantula* apare în 1930, într-o traducere care ofensează poezia acestei cărți, socotită tot de Rolland „admirabilă (mai ales tot ce-i povestire)”.

Romain Rolland este revoltat de hotărârea editorului, care i-a impus un titlu necorespunzător: „Ce stupizenie din partea editorului, de-a fi respins titlul *Nerantula!* Ce nume delicios, de floare și fruct! Ți se topește în gură. Gestul n-are nici măcar o scuză, căci însuși exotismul titlului ar fi fost o atracție. Nu! Francezii nu sunt atât de proști ca «Lès Editions de

France»! «Avertismentul» d-tale era necesar. Doresc ca frumoasa d-tale povestire să-și spele, cât mai curând, de pe față, masca impusă de acei filistini, printr-un titlu jalnic, à la Kuprin”[54].

Nerantula s-a bucurat de o caldă primire, atât la noi, cât și în Franța sau în alte țări din lume.

Alexandru Phillippide aprecia *Nerantula* ca având o putere de sugestie dintre cele mai puternice, în ansamblul operei istratiene:

„Aproape toți eroii lui Panait Istrati, începând cu autobiograficul Adrian Zografi se pot reduce la un singur tip dominant: omul care tânjește după prietenie, care trăiește pentru prietenie și care vede suprema mulțumire sufletească în găsirea unui suflet bun. În această căutare a prieteniei se subliniază și se topesc toate celelalte sentimente. Chiar și într-o operă atât de plină de erotism, cum este *Nerantula* (și care ca putere de sugestie este poate cea mai puternică), tot sentimentul prieteniei este acela care, până la urmă, covârșește sufletul povestitorului.

«Un prieten pasionat» este ceea ce caută eroii lui Panait Istrati. Marco din *Nerantula* ar vrea să «realizeze o armonie între patima pustiitoare a cărnii și sublima prietenie. Aceasta din urmă înflorește în statornicie și durată, și pentru ea infidelitatea este un nonsens: cu cât sunt mai mulți prieteni, cu atât e mai bine. Carnea dimpotrivă, când iubește, este egoistă și nu suferă pe un al treilea, dar în același timp se plictisește și tânjește, când i se dă prea mult din aceeași hrană». Și mai departe: În ce privește prietenia supremă, idealul ar fi realizat numai de niște amanți prieteni, dacă bărbatul și femeia ar putea să rămână prieteni și amanți în același timp! Eroul istratian este un căutător de imposibil”. („Adevărul literar și mistic”, 18 aprilie 1937)

---

[54] Scrisoare datată 16 iunie 1927.

În 1931, Panait Istrati a fost oaspetele lui Mihail Sadoveanu și a altor confrați ieșeni. Printre cei prezenți, afectuoasa Otilia Cazimir, căreia îi aparțin rândurile ce urmează:

„Ne dăduse la toți câte un exemplar din *Le Refrain de la Fossé*, povestea *Neranțulei*, sacagița de pe ulița grecească a Brăilei.

— Ce-nseamnă «Neranțula»?

Și Panait ne-a spus povestea veche a *Neranțulei* și ne-a cântat cântecul ei:

Kato sto yalo,
Kato sto perighiali…

Înalt și uscat, cu ochelarii în rame groase, negre, cu o șuviță de păr căzută peste frunte, cu nu știu ce artistocratic în ținuta lui, haimanaua străzilor își cânta și își dansa cântecul copilăriei, cântecul puilor de grec din mahalalele Brăilei, sărind sprinten peste un șanț imaginar:

Nerantsula fundoti,
Nerantsula mu condi…

Un singur cuvânt, care ar părea nepotrivit oricui nu l-a cunoscut pe Panait Istrati în largul lui, i se potrivea atunci: era drăguț. În ochii triști îi licărea, curată, toată lumina copilăriei”. („Însemnări ieșene” martie 1940)

Perpessicius socotea Neranțula, „însuși poemul Brăilei”, în al său *Jurnal de lector*:

„*Neranțula*, odată cu una din cele mai tulburătoare idile – și mă gândesc la prima parte a cărții – ea este, dimpreună cu cele mai bune pagini din *Mihail*, însuși poemul Brăilei.

Niciodată peisajul acesta dunărean, de un exotism autohton totuși, cu portul, cu vadurile, cu forfota căruțașilor, cu interminabilele cortegii ale

salahorilor săltând pe schela elastică, cu bietele culegătoare de gozuri printre linii, cu ceainăriile și lipoveni cu bărbi à la Tristan Bernand, cum însuși o spune, cu vijeliile și cu ploile de vară dezlănțuite aidoma potopului sau, într-un plan mai feeric, cu explicațiile copiilor în baltă, după mure, dincolo de Corotișca și de tunelul ei de frunze, cu baletul lampioanelor de pepeni și cu lupta înverșunată a zmeelor – niciodată, toate aceste detalii de viață, de moravuri și de ritual, dictate nu de dragul pitorescului, n-au fost evocate cu mai multă poezie, ca în aceste două cărți ale lui Panait Istrati.

Idila însăși, această iubire împărtășită și funestă a *Nerantulei*, ilustrează, împreună cu *Ciulinii Bărăganului* și cu *Mediterana*, simplicitatea patetică spre care se îndrepta, tot mai mult, scrisul lui Panait Istrati". (*Revista Fundațiilor Regale*, iunie 1942)

În presa franceză au apărut numeroase comentarii, dintre care îl alegem drept cel mai complet pe al lui Philippe Neel:

„*Nerantula*, în grecește înseamnă mic portocal amar. Un nume – așa cum spune și Rolland – fruct și floare. Delicios și amar. Strălucitor și veninos.

Se află în această carte multe hohote de râs, joacă de copii, certuri și sărutări, dar, în același timp, sânge și moarte. O întreagă tinerețe trăiește în paginile ei, cu răbufnirile ei de bucurie sau deznădejdii, cu inima sa generoasă, frenetică și naivă.

Niciodată Panait Istrati n-a fost atât de oriental ca în această carte, în care simți adierea – ca un ecou – a *O mie și una de nopți*. Mica sacagiță, care poartă soarele în gălețile ei cu apă, Marco și Epaminonda, chinuiți și fermecați de sărutările Nerantulei, împărțite frățește; Aurel, schilodul cu inimă mare, numeroasele isprăvi și căderi ce se înnodau pe firul acțiunii – toate acestea alcătuiesc o lume mai profundă, mai sinceră și mai durabilă decât a noastră. Și dacă rolul scriitorului este de-a căuta omul, în personajele sale, fără îndoială că soarele oriental l-a ajutat pe Panait

Istrati în această direcție. […]

S-ar putea reproșa, într-o zi, autorului, că nu ne-a prezentat decât vagabonzi și prostituate: Chira, Codin, Anghel bețivul și Epaminonda idiotul. Dar ce valoare mai are bălegarul, când dai peste aur. În odaia unde a eșuat Nerantțula, se află mult mai multă generozitate, sinceritate și dragoste, decât înapoia zidurilor austere care păzesc o virtute țeapănă.

Istrati se socoate un apostol al năpăstuiților și deznădăjduiților. El a întâlnit, întâmplător, în drumurile sale, oameni simpli, în a căror inimă floarea vieții strălucea minunat. […] Scrierile lui sunt supape de eliberare a unei inimi sufocate de milă, un ecran pe care se reflectă sufletul său, care freamătă neîncetat. Iar arta lui uimitoare nu-i închegată din subtile căutări, din cuvinte împerecheate, ci de tragismul acestui apel sfâșietor ca și primul strigăt al noului născut care-i însuși apelul vieții". („*Les Nouvelles Littéraires*", 15 octombrie 1927)

Repere bibliografice: *Nerantțula*, București, editura Eminescu, 1927. (Traducere de Teodor Buzoianu); *Nerantțula*, București, editura Eminescu, 1972, col. „Romanul de dragoste") (Traducere de Alexandru Talex); *Nerantțula*, în vol. *Opere alese VI*, ediție bilingvă, București, Editura Minerva, 1974. (Versiune românească de Eugen Barbu. Ediție și note de Al. Oprea)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Le refrain de la Fosse (Nerrantsoula)*, Paris, Éditions Grasset, 1927; *Nerrantsoula*, Paris, Les éditions de France 1927 și 1934; *Nerrantsoula*, în *Oeuvres de Panaït Istrati IV*, Paris, Gallimard, 1970.

PAGINI AUTOBIOGRAFICE

DIRETTISSIMO

Într-o scrisoare, la 22 martie 1923, Panait Istrati istorisește lui Romain Rolland, o pagină dureroasă din biografia lui, petrecută în 1907. Este vorba de prima lui tentativă de a ajunge în Franța, pe mare, via Marsilia:

„Mă strecor, în portul Pireu, pe un vapor al «Mesageriilor Maritime» (Saghalin sau Shagalin), ca să ajung la Marsilia, dar sunt descoperit, făcut de rușine în fața a patru sute de emigranți și aruncat la Neapole. O lună de mizerie neagră, când mă culc sub cerul liber și mănânc numai salată timp de șase zile. Văd, în schimb, muzee, Pompei și Herculanum.

Disperat, reușesc să mă strecor pe un vapor german («Hohenzolern, Nordeutscherloyd»), luxos și generos. Sunt descoperit de personalul vasului, ascuns de superiori, hrănit și transportat «diretissimo la Napoli a Alessandria». La despărțire, le las ca amintire bastonul meu: Era tot ce îmi mai rămăsese din naufragiul de la Neapole”.

În 1927, la Saint-Raphaël, Panait Istrati așterne pe hârtie „paginile autobiografice” (*Direttissimo*, care reconstituie episodul de mai sus, și le include în volumul *Mes Départs*, care apare în 1928)

Recenzând această carte, în revista „Bruxelles médical” (9 septembrie 1928), Albert Béguin reține doar povestirea *Direttissimo*, apreciată drept „cea mai bună. Povestind peripețiile unui vagabondaj îndrăzneț și dificil, aceste pagini sunt imprimate de-o bună dispoziție plăcută, o viață debordantă, o poftă de a vedea și iubi, care biruiesc, cu zâmbetul pe buze, mizeria și suferința. Povestitorul Istrati nu a scris nimic mai bun până acum”.

Repere bibliografice: *Direttissimo*, în vol. *La stăpân*, București, editura Cartea românească, 1940. (Traducere de Alexandru Talex); *Direttissimo*, în vol. *Chira Chiralina și alte povestiri*, București, Editura pentru literatură, 1957. (Traducere de Alexandru Talex); în ediția bilingvă: *Opere alese VII. Evadările mele*, București, Editura Minerva, 1983. (Versiune românească de Eugen Barbu. Traducere literară de Vasile Covaci. Ediție, postfață și note de Al. Oprea.)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Diretissimo*, în vol. *Mes Départs*, Paris, Librairies Gallimard-N.R.F., 1928; *Diretissimo* în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati II. La jeunesse d'Adrien Zograffi*, Paris, Gallimard, 1968 și 1978.

CIULINII BĂRĂGANULUI

Într-o pagină autobiografică, Panait Istrati mărturisește că și-a petrecut copilăria, până la vârsta de șapte ani, în cătunul Baldovinești, la bunica Nedelea, în tovărășia lui moș Anghel și moș Dumitru. Și el adaugă, retrăindu-și amintirile:

„Aici am deschis ochii… Îmi place să cred că în clipa când am venit pe lume primul meu gest a fost de-a săruta pământul. Acolo, în cătunul Baldovineștilor, la îmbucătura Siretului, pământul se va fi vârât, desigur, în mine cu violența dragostei. Pământul întreg, cu toate frumusețile lui.

Mai întâi soarele, această minune, mi-a înflăcărat privirea. Afară, pe prispă, moș Dumitru cânta poate din cavalul său de nelipsit, în timp ce Leu, dulăul, fugărea șoarecii, întărâtat de cântec. Câțiva nagâți, de prin părțile vecine – fermecători, iscoditori, îndrăzneți ca de-obicei – și-or fi curmat zborul, lovindu-se de geam, întipărindu-mi în ochi privirea lor albastră, cu chemări irezistibile.

Mai târziu, când am putut să merg sprijinindu-mă de spinarea dulăului, am izbutit să cunosc nemărginirea Bărăganului. Un lucru grozav de nou mi-a săgetat inima aici: la un asfințit de soare, un țăran încovoiat asupra gliei și, lângă el, un om călare, vociferând. Din când în când, un gârbaci șfichiuia șalele muncitorului…

Din vina pământului! Din cauza lui, cel atât de frumos! Atunci l-am urât de îndată. Dar poți urî pământul? Mai ales la vârsta când începi să-l cunoști, mergând sprijinit de spinarea unui dulău? Astfel, dragoste și ură, înlănțuite în chip neomenesc în inima mea prea tânără, mă îmbolnăviră, din pricina că nu puteam înțelege. Mai apoi, am înțeles. Dar, dacă aș încerca să explic cum, mi s-ar putea reproșa că sunt un om nesuferit. Devii, se pare, așa ceva, de îndată ce îți înmoi tocul în sângele revoltei. Pentru a fi sublimă, arta pretinde lașitate și egoism cu carul sau cere ca artistul să privească, cel puțin, suferința omenească doar ca pe o sursă de

inspirație obiectivă. Nu o știam…

Dorința de a hoinări se află cuibărită în sângele meu, de când m-am născut. Mi-amintesc cum, tot pe Bărăgan, la cinci-șase anișori, alergam după ciulini, pierzându-mi urma. Cojani călare mă urcau în șa, lângă ei și mă readuceau acasă, în cătun”[55]…

În 1925, cu prilejul primei reveniri în patrie, Panait Istrati revede meleagurile copilăriei și deapănă amintiri, scumpe inimii, contemplând Bărăganul în imensa lui singurătate. În urechi, îi răsună, de asemeni, „geamătul milioanelor de piepturi țărănești, de la un capăt la altul al țării”. Dragoste și ură îi îmbrățișează inima generoasă, încolțindu-i gândul de-a așterne pe hârtie povestea ciulinilor care născoceau povești, ce smălțuiesc cu visări și goane aievea, din închipuire, anii minunați ai copilăriei… Dar și povestea ciulinilor-ciocoi care seamănă pe întinsul țării, devenită un bărăgan al nedreptăților sociale, care calcă în picioare frumusețea pământului, care înfometează și chinuiesc pe cei ce trudesc pentru rodnicia pământului.

În vara lui 1927, retras la Meudon-Val-Fleury, lângă Paris, Panait Istrati începe să scrie noua sa carte *Ciulinii Bărăganului*, manuscris ce-l va termina în martie 1928, la Kifissia, în Grecia, unde se afla împreună cu Nikos Kazantzakis.

Cartea este dedicată răscoalei țărănești din 1907, celor schingiuiți sau asasinați în lupta pentru pâine și dreptate socială.

Ciulinii Bărăganului este cartea lui Panait Istrati a cărei cotă de popularitate egalează pe aceea a *Chirei Chiralina* și uneori o întrece. Această carte a cunoscut numeroase reeditări în Franța și alte țări ale lumii. (Printre cele mai recente, menționăm în R. P. Chineză, Elveția, Spania, și Ungaria.)

Asociația „Les Pharmaciens Bibliophiles”, de la Paris, a ales și editat,

---

[55] Panait Istrati: *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Scrisul Românesc, 1981, p.82-83.

în 1981, *Ciulinii Bărăganului*, în ediția bibliofilă, ilustrată de pictorul timișorean Vasile Pintea. Iar în primăvara anului 1980 postul de radio „France-Culture" a transmis un serial, în 12 episoade, după *Ciulinii Bărăganului* (dramatizare de Stéphane Frontès), repetat de alte câteva ori, la cererea radio-ascultătorilor francezi.

Ciulinii Bărăganului a fost transpus și pe ecran, în regia lui Louis Daquin, realizat în colaborare cu cinematografia noastră.

Menționăm, de asemeni, dramatizarea de la Radio-București a lui Mircea Veroiu.

Este cartea *Ciulinii Bărăganului* un roman al răscoalei țărănești din 1907 sau doar un poem al pustietăților, hălăduite de ciulini care te îndeamnă la marea aventură a vieții eroice, guvernată de inimă și vise, goană fantastică, singura în stare să ne scape de viața mediocră? Sau cum o spune însuși autorul: „Și ciulinii nu erau decât vis și îndrăzneală, invitație să schimbi ceea ce ai cu ceea ce nu puteai să ai, fie chiar mai prost. Or, nimic nu-i mai rău decât să putrezești locului, atunci când iubești întreg pământul."

Personalități ale scrisului, de la noi și de peste hotare, au îmbrățișat în aprecierile lor ambele simboluri ale cărții. Vom reda câteva din ele, socotite a fi printre cele mai cuprinzătoare.

Ion Roman: Cartea e într-adevăr un poem al Bărăganului, prin mijloacele literare folosite, dar nu un poem al peisajului, ci al mizeriei acelor iobagi ce au rămas iobagi după toate împroprietăririle prin care regimul burghezo-moșieresc soluționa în felul său reforma agrară. Și în această povestire, în care episoadele tragice se succed într-un ritm drăcesc, năucitor, scriitorul recurge la simboluri a căror cheie ne-o oferă el însuși. Ciulinilor, escrescențe vegetale, inutile și otrăvitoare ce acoperă spinarea Bărăganului, le corespunde, în viața socială a României,

moșierimea. […] Dezvăluirea cauzelor răscoalelor, consemnarea participării muncitorimii, respingerea tezei oficiale a instigării și condamnarea încercării de a așeza vina în spinarea arendașilor și în special a celor evrei, dovedesc înțelegerea adâncă a cutremurului care a zguduit societatea românească la 1907.

Ciulinii Bărăganului și *Haiducii* […] reprezintă cotele cele mai înalte la care a ajuns proza lui Panait Istrati în ceea ce privește reflectarea realităților sociale. „Gazeta literară”, 21 iulie 1957)

Perpessicius: O privire sumară ar putea așeza *Ciulinii Bărăganului* în rândul acelei literaturi sociale, legată de evenimentul răscoalelor țărănești din 1907. Într-adevăr, eroul autobiografic, pornit în lume, întâi în tovărășia tatălui său și apoi în expediția fantastică a ciulinilor, cunoaște în două rânduri câte ceva din așezările și injustițiile sociale care au precedat răzmerița de la 1907. Aciuat într-un sat din Vlașca, dimpreună cu tovarășul său de joacă și de expediție, el asistă și chiar participă la sângeroasele evenimente care aveau să aducă atâta suferință, iar lor să le schimbe din nou cursul existenței.

Povestirea acestor evenimente ține abia o treime din cuprinsul romanului, unul din cele mai scurte, dar și mai dense ale literaturii noastre, și desigur că nu raportul de cifre e cel care ar putea decide asupra caracterului social sau nu, al povestirii. Deși expeditiv episodul acesta al traiului la Trei Sate și după aceea al represiunii e prezentat în trăsături de un atât de sobru realism și cu un atât de sigur nerv dramatic, că nici siluetele și cu atât mai mult eroii, nici cuvintele înveninate, nici delirul incendiator sau represiv al mulțimilor nu se uită cu ușurință. Panait Istrati își cunoaște meșteșugul și stăpânește, în aceeași măsură, atât arta basmului oriental, cât și pe aceea a documentului expresiv.

Dar *Ciulinii Bărăganului* nu este un roman social, pentru că Panait Istrati n-a urmărit un studiu al așezărilor agrare și al condițiilor ce aveau

să ducă, în mod fatal, la răscoale, așa cum a încercat, într-un plan redus, Duiliu Zamfirescu în *Tănase Scatiu* și au izbutit d-nii Liviu Rebreanu și Cezar Petrescu în romanele lor. *Ciulinii Bărăganului* e un roman simbolic, așa cum sunt mai toate cărțile lui Panait Istrati. Călătorul acesta neobosit, însetat de zări necuprinse, de libertate și de prietenie, închide în povestea ciulinilor alungați din urmă de furia Crivățului însăși povestea sufletelor mânate în lume de puteri supranaturale, însăși povestea vieții lui. Așa cum pentru Odobescu călătoria pe Bărăgan era un prilej de virtuozitate descriptivă, mai mult decât cinegetică, și pentru Panait Istrati este un pretext de poezie simbolică, de confesiune indirectă. Desigur, romanul este înainte de toate întâmplare, și întâmplări sunt nenumărate, umile sau grandioase, în *Ciulinii Bărăganului*. Citiți însă paginile lirice închinate Bărăganului, cărora traducerea lui Alexandru Talex le-a păstrat întreg misterul și farmecul aspru al singurătăților vaste, așa cum paginilor epice sau strict rurale le-a păstrat izul pământului și al oamenilor de pe dânsul și veți admite că tot romanul, cu miraculoasa lui expediție și cu focul iute încins și tot atât de repede stins al răscoalelor, așa cum este el înfățișat în episodul final, nu e scris decât pentru ilustrarea acelui demon al peregrinărilor, simbolizat în cavalcade și expediția ciulinilor de pe Bărăgan. (*12 prozatori interbelici*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 137–138)

Elian J. Fimbert: A fost comparat adesea cu Gorki. Cred că Istrati este un povestitor, mai mult decât Gorki, prin harul spontan al povestirii […]. Individualismului exasperat al tinerilor noștri esteți, care se amuză cu sexualitatea și evaziunea, cu absolutul și sufletul lor spălăcit, Istrati îi opune sănătatea voinică, densă și cinstită. […] Cărțile sale nu micșorează în noi pofta de a trăi, nu ne îngustează orizontul sufletului.

Dacă n-ar fi scris *Codin*, aș putea spune că *Ciulinii Bărăganului* sunt o capodoperă. În nicio alta carte, Istrati n-a cuprins ca aici strășnicia

patetismului omenesc și această milă, îngemănată din fervoare și forță, care transformă cărțile sale în evanghelii ale prieteniei, ale bunătății și revoltei.

Ciulinii! Bărăganul! E întreaga luptă a omenirii legată de pământ, muncind pe spetite, croindu-și drum, fericită, nefericită. Temă eternă, îmbrățișată de cei pentru care scrisul înseamnă o misiune, care știu că scriitorul, ridicându-și ochii de pe manuscrisul său, trebuie să vadă bărbați și femei, suferință, bucurie, peisaje, nicidecum pe cutare critic prieten sau cutare categorie de cititori care sunt „clienții" săi credincioși și admiratori […].

Condiție *sine qua non* pentru cel care vrea să se adreseze oamenilor, pe deasupra frontierelor, în cărțile sale să fie găzduite inimile de pretutindeni. („Monde", 21 iulie 1928)

Jacques Robertfrance: *Ciulinii Bărăganului* sunt cea mai puternică operă a acestui scriitor; ei ne deschid un orizont al inspirației lui Istrati, pe care alte cărți nu-l scot la iveală și care ne va face să vedem care este adevărata natură a acestui poet straniu.

Ciulinii Bărăganului sunt construiți pe un mit. Acest simbol popular, al ciulinilor rostogoliți de crivăț toamna, pe pustietățile Bărăganului, odată cu goana fantastică a copiilor, care-i fugăresc, au același rol ca al temei legendare a Haiducilor, din primele *Povestiri ale lui Adrian Zografi*. […] Această povestire este construită, în întregime, pe o legendă, mai puternică decât oamenii care o suportă ca pe o fatalitate: „Când sosește toamna, întinsele câmpii țelinoase ale Munteniei dunărene se pun să trăiască, timp de-o lună, existența lor milenară". Povestea izvorăște din temă, ca un fluviu din izvorul său. Această divinitate a anotimpurilor este singura sa hrană și unde tinerețea lui Homer este atât de vizibilă cu tot ce lipsește în Mihail, care-i un roman al individului, este just în *Ciulinii Bărăganului*, care este un roman al satului, al naturii: melodie,

entuziasm, vervă populară și acest ecou care răsună în toate inimile omenești. […] *Ciulinii Bărăganului, Chira* și *Codin* atestă virtuțile epopeii. („Europe”, 15 decembrie 1928)

Monique Jutrin: Bărăganul, Crivățul, Ciulinii sunt adevărații stăpâni ai povestirii. Această imagine a ciulinilior fugăriți și care se țin scai, trăgând după ei visele și speranțele unui întreg popor, conjugă tema Bărăganului cu a lui 1907. (*Panait Istrati, un chardon déraciné,* Paris, Maspero, 1970, p. 200)

L'Humanité: *Ciulinii Bărăganului* sunt o epopee fără seamă în literatura universală. Un imn închinat libertății. Povestea a trei băieți, asmuțiți de marea goană a ciulinilor. Ei străbat câmpia română de la începutul secolului nostru, li se revelează mizeria, viața aspră a țăranilor. Aventura lor se termină în martie 1907, o dată importantă în istoria României: răscoalele țărănești și represiunea sângeroasă ordonată de autoritățile epocii. […]

Vântul Bărăganului ne-aduce cea mai poetică dintre povestirile lui Istrati, cea mai sfâșietoare. […] Evocare magică a copilăriei, această poveste începe ca într-o poveste cu zâne și se transformă apoi într-un coșmar. Căci ciulinii, din ce în ce mai amenințători, încarnează revolta unui întreg popor”. (5 aprilie 1980)

În încheierea acestor „notații critice”, dăm cuvântul lui Romain Rolland, care, după „devorarea” *Ciulinilor Bărăganului*, a exprimat „gustul” lor, într-o scrisoare adresată autorului:

„Am terminat de citit *Ciulinii Bărăganului*. O carte măreață. De la un capăt la altul. (Dar mai ales începutul care este epic.) Cea mai cu miez, cea mai desăvârșită din tot ceea ce ai scris. Măiestrie absolută… Niciodată stilul dumitale n-a fost atât de pur, de sobru și de viguros în

evocare. (Cine ți l-a revizuit?) Este o operă definitivă.

Nu-ți pot spune cât sunt de fericit! A fost atât de frumos, când te-am văzut apărând! E încă și mai frumos să văd, nu numai că te menții, ci că devii mare.

Iată, în sfârșit, o carte! Aproape tot restul literaturii de astăzi mă dezgustă. Și adesea mă întreb: «Pierdut-am oare pofta de-a citi?». Nu! N-am pierdut-o. Am păscut ciulinii dumitale, ca un animal. Se află într-înșii toată seva și dogoarea pământului. În timp ce alții nu-mi dau să mănânc decât hârtie”. (Datată 21 iulie 1928)

Repere bibliografice: *Ciulinii Bărăganului*, București, editura Modernă, 1943, ediția I și a II-a (Prefață de Perpessicius. Primul capitol tradus de autor și publicat în „Pământul”, 5 iulie 1934. Restul volumului tradus de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, București, Editura tineretului, 1957 (Prefață de Mircea Zaciu. Traducere de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *Chira Chiralina, Moș Anghel*, București, Editura pentru literatură, 1962 (Prefață de Al. Oprea. Traducere de Alexandru Talex); *Ciulinii Bărăganului*, București, editura Ion Creangă, col. „Biblioteca școlarului”, 1972. (Antologie și prefață de Al. Hanță); *Ciulinii Bărăganului*, în ediția bilingvă *Opere alese VI*. (Versiune românească de Eugen Barbu. Ediție și note de Al. Oprea); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *„Căpitan” Mavromati*, București, editura Ion Creangă, col. „Biblioteca școlarului”, 1974 (Cuvânt înainte de Boris Buzilă. Ilustrații de Gh. Cernăianu); *Ciulinii Bărăganului*, în vol. *Codin, Mihail*, București, Editura Minerva, 1974 (Versiune românească de Eugen Barbu. Ilustrații de Anca Vasilescu); *Ciulinii Bărăganului*, București, Editura Minerva, col. „Arcade”, 1974 (Versiune românească de Eugen Barbu. Postfață și bibliografie de Mihai Dascăl.)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Les Chardons de Baragan*, Paris,

Bernard Grasset éditeur, col. „Ecrits”, 1928; *Les Chardons du Baragan*, Paris, J. Ferenezi et fils éditeurs, col. „Le livre moderne illustré”, 1929 (Bois en couleurs: Maurice Délasser); *Les Chardons du Baragan*, Paris, Bernard Grasset éditeur, 1958; *Oeuvres de Panait Istrati IV. Les Chardons du Baragan*, Paris, Gallimard, 1970; *Les Chardons du Baragan*, Paris, Bernard Grasset-Fasqnelle, col. „Diamant”, 1972; *Les Chardons du Baragan*, Paris-Genève, éditions Famot-Francois Beuval, „La collection des grands romans contemporains”, 1974; *Les Chardons du Baragan*, Paris, „Les Pharmaciens Bibliophiles”, 1981 (ediție bibliofilă pe hârtie „Grand vélin d’Arches”, 180 exemplare numerotate. Ilustrații aquaforte și aquatinte de Vasile Pintea).

VIAȚA LUI ADRIAN ZOGRAFI

ÎN LUMEA MEDITERANEI – RĂSĂRIT DE SOARE

Penultimul volum al operei istratiene istorisește prima sa călătorie în Egipt, în „unica" noapte a lui 12 decembrie 1906 – startul, cu emoții firești al periplului său mediteranean, ce avea să dureze timp de șase ani… Impresii din această „primă călătorie pe mare, spre țărmul misterios al Egiptului", întâlnim și într-un manuscris care n-a fost integrat în operă. E vorba de *Pendant la traversée*, scris în martie 1921 și trimis lui Romain Rolland, spre a-i aprecia capacitatea de-a scrie și „încă în limba franceză"[56]. Reținem din acest manuscris paginile dedicate mamei sale, restul impresiilor găsindu-se în paginile volumului *În lumea Mediteranei – Răsărit de soare*:

„O briză caldă mă trezi din toropeală, dar nu mă clintii de la locul meu. Îmi lipii obrazul și urechea de podeaua călăfătuită a punții vasului și ascultai cu plăcere zvâcniturile ritmice, ce răzbăteau burta lui. Se părea că ceva viu se afla acolo… Ai fi spus că o inimă bătea acolo, puțin cam repede, gâfâind. Simții și mai multă nevoie să-mi lipesc obrazul și

---

[56] Manuscrisul se află la „Fonds Romain Rolland", de la Paris. Textul a apărut într-o traducere anonimă, în „Viața românească", 1-2, 1967. Din păcate, traducerea este ilizibilă.
Răspunsul scriitorului francez, după citirea manuscrisului:
„Am citit de două ori povestirea dumitale. Nu te nelinişti de franceza dumitale. Ai greșeli mari, dar ușor de corectat. Esențial este că ai fost dăruit cu un stil, în exprimare… Nici o îndoială că în scurt timp, înzestrat cum ești, vei reuși să-ți apropii ceea ce îți lipsește."

urechea, ca să pot desluși mai bine. Nu cumva erau însăși bătăile vieții, a însăși vieții care mă atrăsese și mă mâna către ținuturi neștiute de mine, demne de a fi cunoscute? Sau poate că era însăși inima mamei mele, care bătea repede și cu putere, fiindu-i teama de viața mea, de primejdiile ce mă pândeau, la cheremul furtunii și al valurilor…

Și deodată îmi răsăriră în minte vorbele ei din clipa plecării mele: «Cată să fii bun cu oamenii, pe acolo unde te duci. Nu te lăsa prins de mânie și iubește pe om, oriunde te-ai afla. Numai așa viața ta va fi ferită de primejdii, iar eu o să am fericirea de-a te vedea și săruta încă o dată, înainte de-a închide ochii!»

Mă simții ușurat. Mama se afla aici, cu mine. Ea mă va întovărăși pretutindeni, peste tot unde pulsează viața. Și apoi, în partea cealaltă a vasului, la pupă, se afla un bun prieten de al meu, care îmi cunoștea mama și avea să mă îmbrățișeze și să-mi vorbească despre ea. Peste câteva zile, vom acosta și vom fi iarăși împreună”[57].

Tot la „Fonds Romain Rolland” se află alte câteva amintiri de ale autorului, referitoare la această primă călătorie. În prima este vorba de întâlnirea lui cu Hafif, zugrav și el, lucrând împreună pe șantierul construcției hotelului „Semiramida”, de la Cairo. Să-l ascultăm:

„Ah, bravul meu Hafif, te voi revedea vreodată? Îți mai aduci oare aminte de mine după atâția ani, când în fiece septembrie coboram în țara ta de mister, al cărei pământ este împănat cu sarcofagii, vestigii ale istoriei?… Piramidele și aleile Sfinxului, enigmatice ca strămoșii tăi, ironice ca o epigramă de Aristofan… Drumurile, cu nesfârșite șiruri de palmieri uriași, de-o parte și de alta, furnicând de turiști… Nilul, domesticit de baraje uriașe, legănându-și albele *dahabieh*-uri, cu trei punți, dar prea scumpe pentru punga noastră… Muzeele, jefuite de cuceritori

---

[57] E vorba de Mihail, care nu știa că și Panait se îmbarcase, odată cu el, pe același vapor. Se vor revedea pe cheiul Alexandriei, plecând apoi împreună să cunoască Egiptul.

cu mâna lungă, unde «domnesc» glorioșii Ramses și Sethi, morți de parcă ar fi ieri… Întâlni-ne-vom încă o dată cu pitorescul și vechiul El-Maar (Cairo), cu piețele sale gălăgioase, cu birjarii strigând: *Oah rigleh, Oah mineh!* (Feriți picioare, feriți dreapta!)?… Cairo cel cu puzderia de cafenele arabe, oferind pentru șase centime narghilele cu ciubuce lungi și unde ne pierdem în lungi taifasuri, după fiece plimbare…

Ca și mine, Hafif era zugrav. Își iubea meseria și ar fi iubit-o și mai mult dacă n-ar fi fost pecinginea patronilor. Ne-am încrucișat pașii într-un atelier. M-a cercetat cu privirea și ne-am zâmbit unul, altuia. Așa e scris: cei sortiți dragostei se recunosc la prima vedere. Am plecat, apoi, împreună. Pe drum a fost prietenos și vorbi primul, cu acea încredere și căldură proprie sufletelor rare și adesea cu adevărat mari.

Avea aproape aceeași vârsta cu mine: douăzeci și cinci de ani. Cutreierase America de Sud și vorbea trei limbi: italiana, spaniola și portugheza. Cunoscuse suferința încă din copilărie și era un revoltat din naștere. Sensibil, uneori, la orice durere, la orice bucurie și la tot ce-i frumos; îndrăgostit, mai ales, de natură, ca toți cei care îndură tăcuți nedreptățile sociale, cu inimă și judecată.

Hafif era un entuziast, un îndrăgostit de prietenie. Din cauza asta, un singuratic. Pe șantier vorbea puțin și asculta cu atenție pe interlocutor, ca și cum ar fi vrut să-i descopere sufletul. Pălăvreala zgomotoasă de pe schelă supăra vizibil sensibilitatea delicată a acestui muncitor, fără școală și fără educație.

Șantierul nostru de lucru se afla la hotelul „Semiramida”, o imensă construcție pe malul Nilului. De la etajele superioare, priveliștea era atât de măreață, încât noi – muncitorii străini – o contemplam, înlemniți cu uneltele în mână.

Hotelul trebuind să se deschidă neîntârziat, ne aflam acolo cam vreo sută de muncitori, de toate meseriile. Prost conduși, ne izbeam unii de alții, căutându-ne un rost. Unii cutreierau, de la un etaj la altul, în

căutarea contra-maistrului, alții – profitând de zăpăceală – se cuibăreau în vreun colț ascuns și dormeau cu ceasurile. La început, îmi făcui sânge rău, neavând ce lucra. Chiar dacă nu sunt în cauză, nu-mi place să fiu surprins tăind frunză la câini, obligat să mă justific în fața unuia care vrea să aibă totdeauna dreptate. Munca trebuie respectată. Dacă într-o zi am chef de hoinăreală, îmi scot haina de lucru și mă plimb pe socoteala mea, având cugetul împăcat.

În drum spre lucru, mă întâlneam dimineața cu Hafif, într-un mic birt unde, pentru doi piaștri, ni se servea mâncarea națională: *ful* (boabe fierte cu untdelemn și lămâie) foarte bine pregătită. Fulul este sinonim cu macaroanele la italieni, orezul la japonezi, borșul la turci și mămăliga la români. Înainte de a merge la cafenea, unde-l așteaptă prietenul, discuțiile politice și o falnică narghilea – chiar și arabul bogat se oprește dimineața la tejgheaua unui birt ca să-și comande *ful*-ul său. În picioare, cu farfuria în mână, toată lumea mănâncă fără furculiță, servindu-se de o feliuță de pâine, ca de-o lopățică, lingându-și apoi tacticos degetele…

Într-o dimineață, Hafif era melancolic și zâmbea trist. Ceea ce mă predispunea la «cafard». Am străbătut orașul, fără să-l descos. Hafif mergea gânditor și zâmbea ori de câte ori întorcea capul spre mine. Zâmbetul lui mă irita. Totuși îi spusei, într-o doară:

— Ești bolnav?

Îmi luă mâna, mi-o strânse încetișor, în tăcere și, după un timp, îmi răspunse:

— Nu! Nu sunt bolnav… Dar azi mi-e poftă să trecem pe malul celălalt al Nilului și să hoinărim…

La Cairo, Nilul curge la marginea orașului. Dincolo de el, câmpia și, mai departe, grădinile și Piramidele. Ne așteptau…”[58].

O altă pagină autobiografică, care descrie secvențe ale

---

[58] Vezi vol. *Cum am devenit scriitor*, Craiova, Editura „Scrisul românesc”, 1981, p.136-142.

vagabondajului în Orientul apropiat, se află în corespondența cu Romain Rolland, care îi ceruse câteva date biografice, ca documentare spre a putea scrie prefața la *Kyra Kyralina*. Sunt întâmplări pe care nu le include în cele două volume *În lumea Mediteranei*:

În sfârșit, Damascul, Damascul cu puzderia lui de amintiri. Pictor de firme (chior-împărat în țara orbilor), răsfățat de arabi, ceea ce mă împinge să-mi întind nasul la nevestele lor, cât pe-aci să fiu prins într-o încurcătură de harem. Mă îndrăgostesc de-o actriță de pantomimă, joc rolul de prinț mut și călău inofensiv, câștig doi beșlici pe seară (circa un franc și cinci centime) și iau masa la consulul rus. Sunt azvârlit la Beirut, într-o stare de plâns.

…Mama și Mihail – care se afla în preajma ei – îmi trimit bani ca să mă înapoiez acasă. Le vestesc plecarea cu un vapor ce pornea la cutare dată din Beirut, dar între timp cheltuiesc banii. Și vaporul pleacă doar cu scrisoarea mea, care-i înștiința de pozna făcută.

Din fericire, scrisoarea se înecă în mare, cu vapor cu tot. Habar n-am de naufragiu, dar Mihail, care citea zilnic gazetele la ceai, află de catastrofă; speră totuși că am scăpat cu viață și-și face bagajul. Pentru mai multă siguranță, îmi scrie la adresa știută și-i răspund că sunt pe cale să mă însor (de astă dată) cu o evreică arabă! Veselie mare acasă, alți bani pentru reîntoarcerea la Brăila, unde și sosesc, de altfel, în primăvara lui 1908.

…Vai! când mă gândesc la câte năzdrăvănii am făcut în zilele mele, mă întreb dacă nu le continui și astăzi, fără să-mi dau seama”.

Și, în sfârșit, destăinuirea că în vagabondajele sale a fost obsedat și de „visul” de-a ajunge în India. O descrie în confesiunea *Ultime cuvinte*, aflată tot la „Fonds Romain Rolland”:

„Voi povesti o altă pagină tristă și umilitoare pentru mine, dar care va arăta în ce grad și cu ce preț am năzuit către Sublim…

N-aveam decât douăzeci și trei de ani. Un prieten care a murit[59] – un rus misterios, cu inimă și minte generoasă și de care mă despărțisem într-o împrejurare dureroasă – îmi pusese în mână cartea *Luminile Asiei*, vorbindu-mi cu atâta înflăcărare despre minunățiile hinduse, încât, după ce văzusem Egiptul, nu mai aveam decât un vis: să mă duc, cu orice preț, în India.

Legenda prințului care-și părăsise palatul la vârsta plăcerilor, aflându-se în singurătatea pădurilor străvechi ca să mediteze asupra metehnelor omenirii și a mijloacelor de-a le îndrepta – ca și biruința sa asupra slăbiciunilor cărnii și descoperirea Adevărului etern pe care l-a propovăduit în pribegie oricărei făpturi omenești timp de aproape o jumătate de secol – toate acestea mă minunară într-atât, încât îmi pierdui capul. Închisei ochii asupra greutăților unei atari călătorii, fără un ban și fără altă cunoaștere decât a limbii române și grecești. Plecai la Port-Said, unde sosii cu zece franci în buzunar.

Să nu vă mire îndrăzneala mea! Capetele înfierbântate făuresc cu ușurință castele în Spania. Castelul meu? Simplu ca bună ziua: «Voi rămâne două săptămâni la Port-Said, unde voi încerca să mă furișez, cu orice chip, pe un vapor care merge spre India. Odată în larg, aș fi ieșit din ascunzătoare, oferindu-mă să muncesc orice la bord pentru a-mi plăti hrana și transportul. Apoi, debarcat pe pământul făgăduinței, aș fi fost nevoit să rămân acolo, să trăiesc pe apucate, muncind orice și instruindu-mă!»

Nu-i așa? Voiam să învăț nimic altceva decât engleza și… sanscrita! Mă credeam în stare! Ah! sărmani fluturi care roiți în jurul luminii misterioase! Aș fi luat drept dușman pe înțeleptul care ar fi încercat să mă abată din drum. Din fericire, eram singur și făceam ce mă tăia capul. Desigur, nu izbutii nimic. Asemenea încercări fiind un fapt obișnuit,

[59] Mihail Mihailovici Kazanski.

supravegherea pe vapor era la culme, iar eu un prost de luat la palme. În timp ce crăpăm de căldură, chircit în vreo ascunzătoare, pe care marinarii o cunoșteau mai bine decât mine, alții, aventurieri în goana după aur, îmbrăcați corect (ca și mine de altfel pe-atunci), ședeau liniștiți, sprijiniți de balustrada vasului, uitându-se la pregătirile pentru plecare, fumându-și pipa ca niște lorzi. De obicei, nimeni nu cuteza să-i întrebe ceva, sirena șuiera și vaporul pornea cu ei, ca să-i debarce a doua zi la Aden, unde crăpau de foame. Dar câteodată erau îngăduiți și transportați în patria lui Sidharta Gautama, a cărui viață și înțelepciune le era tot așa de necunoscută, ca și funestul meu plan, în clipa de față, de nu importă cine.

Cu atare exemple în față – exemple adevărate și des întâlnite desigur și despre a căror ușurință de realizare se vorbea cu însuflețire tipic grecească în cafenelele Port-Saidului – bătui caldarâmul acestui oraș timp de șaptesprezece zile, dându-mă de ceasul morții ori de câte ori vreun marinar mă scotea de urechi din ascunzătoare, aruncându-mă pe chei. Imploram soarta, spiritul lui Sakia-Muni și statuia lui Lesseps să-mi jure ca voi izbuti la încercarea viitoare.

Până la urmă, a trebuit să renunț. Ajunsesem în cea mai neagră mizerie…"

O încercare de a revedea Egiptul, după ce devenise scriitor, a fost în iarna lui 1930. Pașaport și vize în regulă. Moș Binder îl aștepta bolnav în spital. „Dar, după debarcarea tuturor pasagerilor, mi se refuză să pun piciorul pe pământul Egiptului… De ce? Nu mi se dă nicio lămurire… De șase ori am călătorit și intrat în Egipt, *fără nici cea mai mică hârtie* cu viză de intrare. O singură dată mă prezint cu un pașaport, și mi se interzice să cobor de pe vapor… Mă întreb, pentru ce mă încăpățânez să fac altceva decât fotografia ambulantă!"[60].

---

[60] Scrisoare către Romain Rolland, datată 4 februarie 1930.

Volumul *În lumea Mediteranei – răsărit de soare* a fost scris la Nisa, în martie 1934, apărând în librării în toamna aceluiași an. Traducerea lui în limba română a apărut postmortem, odată cu *În lumea Mediteranei – apus de soare*. Cele patru volume ale ciclului „Viața lui Adrian Zografi" au fost scrise în condiții dramatice: hărțuit de tuberculoză și de editorul parizian, în pragul falimentului, care-i plătește anevoios drepturile de autor, încetând în vara lui 1933 orice plată. Citește, din zori și până în noapte, manuscrise pentru editura Hertz, lungit în pat, ca un paralitic și înfruntând vitejește avalanșa calomniilor și minciunilor debitate de Henri Barbusse și acoliții săi. O singură rază de bucurie îi încălzește inima, pansându-i rănile: reînnodarea prieteniei cu Romain Rolland, întreruptă în mai 1930.

„Sunt, în clipa de față, omul cel mai atacat de toate ziarele, fără excepție și de toate curentele politice… Ori de câte ori scot capul – o dată la trei luni – lovesc în toate direcțiile fără milă și așa va fi până la sfârșitul zilelor mele. Dar să nu mai vorbim!… Acum sunt fericit că nu mai stai cu spatele întors la mine!"[61]

Câteva comentarii apărute la noi și în Franța:

Mircea Muthu: În istoria noastră literară, Panait Istrati constituie un adevărat caz, al cărui dosar a fost alcătuit de către posteritatea fascinată încă de picarescul unei existențe hrănite cu mirajul Mediteranei. Scriitorul e o natură solară, impresionantă prin franchețea deseori ostentativă ce însoțește – între Brăila și Egipt – crezul umanist și visul de egalitate socială. […]

Autorul a transformat „chiotul" baladesc despre *Chiralina* în „simfonia" intens nostalgică a unui întreg spațiu. Ea formează, alături de

[61] Scrisoare către Romain Rolland, datată 5 decembrie 1934.

motivul mioritic și împreună cu mitul lui Manole – supus și acesta geniului liric al romanului – cele trei fațete ale tipului nostru tragic. Aici stă, credem, adevărata autohtonizare a lui Panait Istrati, alături de înnoirea tradiției populare, din lotul basmului, cu noi altoiuri, tăiate din arborele mirific al narației orientale. […]

Restrângerea geografică a balcanismului la perimetrul Brăilei cosmopolite, coexistă cu deschiderea picarească în sensul dinamismului perpetuu și efectiv, deosebit de arabescul pe undeva steril din *Fuga lui Sefki*. O deschidere către alte spații, dintre care lumina *Mediteranei*, refrenul *Nerانțulei* și icoana *Chiralinei* rămân marile obsesii, ce-l definesc la urma urmei pe unul dintre cei mai controversați scriitori ai noștri. (*Literatura română și spiritul sud-est european*, București, Editura Minerva, 1976)

Roger Grenier: În evocarea naturii el atinge culmi înalte, atunci când ne vorbește despre Mediterana. Opera lui are acest accent mediteranean, pe care-l întâlnim la unii scriitori francezi de după Camus, cunoscuți sub denumirea „Școala de la Alger”.

Se poate stabili o analogie Istrati-Camus, numai privitor la dragostea pentru Mediterana. Din punct de vedere literar, nu! Camus este un scriitor cu un stil foarte cizelat, sigur de sine, desăvârșit. Istrati a scris cum a știut, cum a putut. Era și normal, fiind român, iar franceza nefiindu-i o limbă maternă. Nimeni nu-i va reproșa acest lucru. Se știe că Jean-Richard Bloch i-a corectat gramatica manuscriselor. Un schimb prietenesc, în unele romane ale scriitorului francez resimțindu-se vizibil influența lui Panait Istrati (de pildă în *Noaptea Kurdă*). (*Cahiers roumains d'études littéraires*, Bucarest, Univers, nr. 1/1981)

Jean Michel Palmier: Întreaga operă a lui Istrati este un unic peisaj, care nu încetează să se metamorfozeze: cel al Mediteranei, al mării, al

orașelor strivite sub soare și al mizeriei, dar și al exaltării și al dragostei pentru tot ceea ce există. Opera lui Istrati nu are decât o singură temă: dragostea sa de viață în ceea ce are ea mai frumos, dar și mai crud, o pasiune pentru descoperire și aventură. Opera lui Istrati nu are decât un singur timp: cel al visului, al copilăriei, al interminabilelor vagabondări. […]

Există la Istrati o comuniune profundă între Mediterana, copilărie și vis. Singure peisajele mediteraneene l-au făcut să viseze și un copil extraordinar de sensibil le-a contemplat. Inspirația sa de bază el o extrage din România copilăriei sale, din soarele și din mizeria care sunt evocate și ne face să retrăim sărbătorile și bucuriile, doliile și tristețile familiale. Prin extindere, această viziune asupra oamenilor Mediteranei se va întinde și asupra altor țări. Africa, Asia, Grecia, Turcia nu încetează să-l fascineze. De-a lungul întregii sale vieți, el va rămâne fascinat de Orient și de poezia lui. […]

Azi poezia de neuitat a *Chirei Chiralina* este redescoperită și, cu ea, sufletul Mediteranei. Desigur, Panait Istrati rămâne, în Franța, cel care a dat această sensibilitate Mediteranei, la hotarele Orientului, expresia sa cea mai tragică și cea mai frumoasă. Dar această frumusețe Istrati ne cere s-o descoperim nu numai în peisajul pe care-l descrie, dar mai ales în cei care trăiesc aici. Este și ultimul cuvânt din Chira Chiralina: „Pământul e frumos? Da' de unde! Și asta e tot o minciună! Toată frumusețea lui se răsfrânge din inimile noastre, atâta timp cât inimile acestea sunt pline de bucurii. În ziua în care bucuria își ia zborul, pământul nu mai e decât un cimitir". („Ramuri", 15 martie 1982)

Repere bibliografice: *În lumea Mediteranei – răsărit de soare*, București, editura Cartea românească, 1936. (Traducere de Alexandru Talex)

Ediții originale și reeditări în Franța: *Méditerrannée – lever du soleil*, Paris, éditions Rieder, 1934, col. „Prosateurs français contemporains”; *Méditerranée – lever du soleil*, Paris, Arthème-Fayard éditeurs, 1939, col. „Le livre de demain”; *Méditerranée – lever du soleil*, în vol. *Oeuvres de Panaït Istrati III*, Paris, Gallimard, 1969.

ISAAC, ÎMPLETITORUL DE SÂRMĂ

În aprilie 1926, se petrece un fapt neobișnuit: Panait Istrati se reîntâlnește la Nisa cu scriitorul elvețian Josué Jéhouda. Dar cine este Jéhouda? El este „necunoscutul misterios”, care, în 1918, pe când se afla în spitalul Crucii Roșii americane, l-a sfătuit să citească opera lui Romain Rolland, spre a-și găsi un reazim sufletesc.

Se reînnoadă, deci, o prietenie care-și rătăcise prezența, din cauza meandrelor vieții sale de vagabond. „Fără îndemnul lui Jéhouda, n-ar fi fost azi un «caz Panait Istrati» în literatura franceză”.

Josué Jéhouda își invită prietenul regăsit, la Geneva. Pentru a-și acoperi costul călătoriei, ține o conferință despre rostul artelor, în sala „Athénee” (17 aprilie 1926), iar ziarul „Journal de Genève” îi ia un interviu.

Revedere în stil istratian, cu sufletul la gură și inima în priviri. Urmarea: hotărăsc să scrie împreună o carte: *Familia Perlmutter*.

Romain Rolland și Jacques Robertfrance nu iubesc, însă, această carte, ce apare totuși la editura „Rieder”, de la Paris. Amândoi au obiecțiuni, fiecare în felul său. Se pare, însă, că nici Panait Istrati n-a fost total satisfăcut de rodul colaborării cu Jéhouda, pentru că vrea să publice separat, într-o plachetă, povestirea *Isaac, împletitorul de sârmă* (un capitol al cărții *Familia Perlmutter* cu specificarea: „așa cum am scris-o eu (cu multă plăcere)”.

Și, ca în orice împrejurare ce necesită sfaturi, cere opinia lui Romain Rolland:

„*Isaac* (unul din personajele *Familiei Perlmutter*) – pe care-l anexez separat – trebuie să apară în plachetă de lux, la un tânăr editor din Strasbourg, Joseph Heissler, care m-a rugat să-l încurajez.

Or, iată că Robertfrance, care a corectat copia, susține că această nuvelă *ar fi fost una dintre cele mai bune ale mele, dacă aș fi scormonit mai*

adânc latura psihologică a lui Isaac!

Eu o știu; dar acest roman (din care eu am scris opt zecimi) îl fac în colaborare cu Jéhouda și am convenit ca el să facă „luminarea" părții sufletești a acestui personaj *evreu* (colocviul dintre Isaac și Iusuf). Jéhouda l-a făcut, potrivit indicațiilor mele (cum? o veți vedea citind volumul). Dar eu am văzut că pot da editorului Heissler această povestire, așa cum am scris-o (cu multă plăcere).

Vă iau drept judecător și mă voi supune sentinței dumitale"[62].

Romain Rolland îi răspunde de îndată:

„Povestirea dumitale este excelentă. N-ai nimic de adăugat. Ai conceput-o în genul nuvelei (specialitatea dumitale), ca și pe celelalte de până acum. Nuvela *Isaac* nu are nevoie de «psihologizare». Ea radiază lumini brusce și vii; e de datoria cititorului să-i cerceteze, cu ajutorul lor, părțile întunecate ale sufletului. […]

Sunt încredințat că «adăugirile» pe care Jéhouda le va face discuțiilor dintre Isaac și Iusuf (oricât de inteligente ar fi ele) vor încărca textul, făcându-l grețos.

În rest, prea puțin îmi pasă de rațiunile religioase ale convertirii lui Isaac și a iluminismului său! Ele sunt aceleași în toate religiile. Or, în locul tuturor religiilor, eu prefer viața, care-i prima între toate.

Urmează-ți instinctul dumitale artistic! El e sănătos și sigur. Perfecționează-l, potrivit firii dumitale! N-o să ai nimic de câștigat, lipindu-i «bărbi» psihologice, împrumutate de la alții.

Îți mulțumesc că mi-ai trimis *Isaac*. Sunt (suntem, eu și sora mea) oricând fericiți să ascultăm vocea povestitorului nostru din Orient.

P.S. Robertfrance[63] este un om fermecător, foarte simpatic și extrem

---

[62] Scrisoare datată 10 noiembrie 1926.

[63] Jacques Robertfrance, scriitor și director la editura „Rieder", animatorul colecției „Prozatori străini contemporani", a corectat manuscrisele lui Panait Istrati, după Jean-

de delicat. Eu înțeleg ce ar fi vrut el, ce ar fi făcut el dacă ar fi scris această nuvelă. Dar, ceea ce ar fi realizat, ar fi fost cu totul altceva. El se înșală asupra firii dumitale. Or, fiecare dintre noi avem legile noastre".

Prezentăm cititorului nostru, nuvela *Isaac, împletitorul de sârmă*, în traducerea noastră. Nu a apărut până acum în limba română, fiind diferită de capitolul *Isaac Perlmutter* (apărut în ediția bilingvă *Opere alese VI*, în traducerea lui Eugen Barbu, la Editura Minerva, acum zece ani).

Richard Bloch. Bun prieten cu scriitorul român, el a întreținut o corespondență foarte interesantă, referitoare la opera istratiană.

ISAAC, ÎMPLETITORUL DE SÂRMĂ

Cu multă vreme, înainte de 1906, moș Binder – evreu entuziast – a fost nevoit să-și părăsească locul de baștină, Galați, și să se stabilească în Alexandria Egiptului. Oamenii entuziaști, fie că sunt evrei sau nu, ei sunt niște încurcă-lume pe acest pământ. Moș Binder a fost și el de vreo două ori, ba chiar de trei și de zece ori, dacă nu pentru poporul român, care nu-i antisemit, măcar pentru huligani; pentru evreii care nu știu a iubi pe cei mai buni dintre ei și, în sfârșit, pentru toți acei care nu pot suferi un om liber, deschis, bun, generos, însă la fel de violent cu cei care se dedau, primii, la violență.

Moș Binder nu era un îngâmfat și nici habotnic. Ceea ce gândea, rostea cu glas tare. Comportare care irita, pentru același motiv, pe evreii săraci sau bogați. Cu dragoste de locul unde s-a născut, el s-a înrolat de bunăvoie, făcându-și voios serviciul militar, trei ani, la infanterie. Cât despre entuziasmul și generozitatea sa, ei! dragă Doamne! unde o fi lumea care știe să aprecieze atari „articole”, așa cum merită?

La Galați – unde moș Binder ținea una din acele cârciumi, pe care moldovenii le numesc, atât de plăcut, dugheană sau crâșmă, el trecea când drept „nătărău”, când om periculos, după mintea celui care îl judeca. Uneori, același cap se arăta nemulțumit, căci îndată ce moș Binder înceta să fie un „nătărău”, el era taxat drept individ periculos. I se striga, atunci:

— Vrei să faci la noi socialism? Du-te în Palestina, ovrei puturos!

Da! ovrei puturos, pentru că moș Binder îndrăznea să ceară plata socotelilor, unor clienți care voiau să le facă uitate. Una ca asta nu era îngăduită ovreiului, care, de îndată, devenea „puturos”. Cât ai clipi din ochi, îi spărgea sticlele din dugheană și-l alungau în Palestina:

— Jidane, care vrei să faci socialism la noi!

Asta nu era antisemitism, ci huliganism. Și e trist… Trist pentru spița omenească. Trist mai ales pentru profesorii de la Universitate, care se pun în fruntea huliganilor, cum se întâmplă pe la noi. Și de atâtea ori mai trist ar trebui să fie, pentru bancherii evrei care subvenționează pe acei profesori-politicieni, cum încă se mai întâmplă în țara noastră.

Dar, despre această stare de lucruri, vom vorbi cu altă ocazie.

Moș Binder rămase calm, câtă vreme violențele se limitară doar la limbaj. Se știe că evreul are pielea tăbăcită, din nenorocire pentru progresul uman, din fericire pentru pușlamale. El suporta liniștit, chiar și pagubele produse periodic, printre sticlele din crâșmă. Le spunea:

— Fiindcă sunt un jidan, hai! făceți-vă de cap! „În satul fără câini, toată lumea se plimbă fără băț!”

Totuși, într-o zi, înjurăturile și spartul sticlelor a fost isprava de nesuportat a unuia dintre acei „comisari de poliție”, cu leafă de mizerie și familie numeroasă; unul dintre acei „ciubucari” care te scot din sărite (totdeauna la vânătoare după un proces-verbal sau după o contravenție), care-și poartă chipiul pe-o ureche, își zdrăngăne sabia pe caldarâm, bea pe veresie în toate cârciumile, iar între douăsprezece și unu după-amiază ciupește, în piețele în curs de închidere, tot felul de alimente pe jumătate stricate: o știucă, câteva roșii, un pumn de corcodușe…

Moș Binder – scund, voinic, fost infanterist lăudat pentru rezistența lui – înșfacă de umeri pe comisarul delincvent și-l propti de ulmul din fața dughenii sale:

— Asta-i din partea unui jidan! Du-te acum și mă reclamă!

Polițistul plecă și avu, desigur, câștig de cauză. Binder plăti din gros și chiar făcu cunoștință cu închisoarea.

Asta-i dreptatea în „țara lui Hübsch”, se mai spune pe la noi. Evreul înțelege totul și iartă mult. Moș Binder își văzu de treabă.

Dar, puțin mai târziu, în timpul unei campanii electorale, un fecior de bani gata, care trecea drept huligan, îl lovi pe negustor cu un box american și-i rupse nasul. Binder rămase infirm. Vinovatul plăti douăzeci și cinci de lei amendă.

— Nasul unui ovrei care și-a făcut datoria față de patrie, nu valorează, la Galați, mai mult decât douăzeci și cinci de lei? se întrebă Binder.

Și cum n-avea decât patruzeci și trei de ani, spuse, într-o zi, adresându-se nevestii:

— Știi ceva, Lea? O să plecăm în Egipt… Pentru totdeauna! Îmi voi făuri acolo, la adăpostul unor legi drepte, România care mi-e dragă…

Și și-o făuri, grație acelei dârzenii pe care o au sufletele tandre, care nu confundă o patrie nevinovată cu stăpânii ei lași. Iată pentru ce, călătorul interesat să vadă lucruri românești, a putut să găsească, pe strada Khandak (sau Handak), la Alexandria dinaintea războiului cel mare, o firmă intitulată „La dorobanțul român”, cafenea-restaurant. Găseai acolo băuturile naționale, cele mai specifice și majoritatea felurilor de mâncare românești și evreo-românești, printre care tronau fleicile, faimoșii mititei, știuca umplută evreiește, nelipsiții ardei. Grătarul lui moș Binder nu era mai prejos decât cele mai bune din România, îndreptățită falä a oricărui negustor român. Gustoasa țuică și generosul vin de Odobești, deși rare, le puteai obține, nu cu lire de aur, ci pur și simplu dacă negustorului îi plăceau ochii clientului, căci și așa el vindea în pierdere, deși îl costase bani grei.

Ziare românești – plătite scump – pe care moș Binder le păzea ca ochii din cap, ca și portretele familiei regale și princiare întregeau interiorul acestei crâșme moldovenești. În zilele de sărbătoare națională,

vedeai fluturând drapelul tricolor[64].

Dar o crâșmă românească n-are nicio valoare, fără veselul și nelipsitul lăutar țigan! Binder se gândea serios la el, în timpul cât își pregătea localul, când, în ziua „inaugurării”, care nu-i fu mirarea, auzind în stradă o melodie arhicunoscută și aceste versuri săltărețe, cântate de-o voce a celui mai pur-sânge țigan român:

Unde-ai plecat, mă Gheorghiță?
La Craiova, să mă-nsor,
C-aici fetele nu vor!
Zice că le sunt dator
C-o sută de gălbiori
Și o mie-trei sărutări,
Luate de la trei surori!

— E unul de la noi! strigă moș Binder, alergând, cu ochii înlăcrimați. Dar cine o fi?

Cine altul putea fi, dacă nu vestitul Motrogan, țigan de la Ploiești, neîntrecut în repertoriu și improvizații, faimos în tot Egiptul din ziua când, uluită de arta lui, prințesa de Chimay, și ea celebră din cauza dragostei pentru țiganul Rigo, își scosese din augustu-i deget inelul cu numele său gravat și-l pusese, cu mâna ei, în degetul inelar al lui Motrogan? Bietul lăutar, cât p-aci să leșine, fiind astfel răsplătit de întregul dispreț îndurat acasă. Fiindcă lăutarul țigan – ca și evreul – deși e iubit și căutat, nu e mai puțin batjocorit de brutele naționaliste, care-l maltratează, împingându-și vitregia până la violențe corporale, cum a

[64] Herman Binder și dugheana lui „La dorobanțul român” sunt istorice, deși incredibile și de neadmis pentru mentalitatea fasciștilor. Totuși, doi scriitori români le-au pomenit în epocă: dl. Radu Rosetti, binevoitor, în al său *În Egipt* și dispărutul doctor C. Istrati, oarecum răutăcios, în al său *București-Cairo* (n.a.).

fost cazul cu Motrogan, care avea sfârcul unei urechi tăiat de un bețiv. Această întâmplare dramatică, precum și valoarea unui lăutar căzut la timp, provocară în Binder o caldă simpatie.

Patronul îi sări de gât, îl sărută și-l așeză la masa lui, ospătându-l cu feluri de mâncări alese, îl adăpă cu cele mai bune vinuri românești și-l declară, grațios, pensionarul său pe viață.

A urmat o orgie. Moș Binder, de obicei foarte cumpătat, a băut zdravăn, îmbătându-se tun. Arcușul și vocea lui Motrogan făcură minuni. O clientelă aleasă pe sprânceană – români, evrei și greci, cinstiți și muncitori – își aruncă lirele sterline, fără să le mai numere. Și pentru a păstra tradiția, Binder pofti la petrecere câțiva dezrădăcinați cu guri pofticioase, care nu puteau plăti, dar știau a prețui.

— Iată România pe care o iubesc! strigă crâșmarul, copleșit de bucurie. Acum, păstrați-vă banii! Până-n zori, când Motrogan o să ne zică „Ciocârlia”, eu vă cinstesc atât cât o să puteți mânca și bea.

La miezul nopții, lăutarul nu-și mai putea mânui arcușul, dar cântă, totuși, „Ciocârlia”. Invitații plecară, mătăhăind. Atunci, rămași singuri, cu obloanele trase, evreul și țiganul își istorisiră viața, își arătară cu degetul, nasul rupt la unul, urechea ciuntită la celălalt, plânseră o vreme, apoi se aruncară și mai vârtos pe nectarul românesc, începură să-și arunce cuvinte de ocară, parodiindu-i pe huliganii din patria lor îndepărtată:

— Moi, jidane!

— Moi, țigane!

— La Palestina, cu cornul tău!

— Crr… cioară! Cioroiule!

În acest mediu, romantic și boem, debarcă într-o bună zi tandrul și sentimentalul Isaac, ultima speranță a bătrânilor săi părinți, Avrum și Rifca Perlmutter, din Constanța, dezertor pe tăcute din armata română, după doi ani și unsprezece luni de stagiu militar.

Egiptul era plin de dezertori români sau de alte neamuri. Dar să arunci pușca, când nu mai ai de făcut decât o lună de militărie, și să-ți iei lumea-n cap – asta, nu! nimeni n-o putea înțelege, nici chiar cei mai înrăiți dușmani ai militarismului. Încă și mai puțin îl înțelegea moș Binder, care, primindu-l părintește și încălzindu-l cu toată dragostea lui, nu se putea opri să nu zică, adesea:

— Hai să vedem, măi Isaac, copil fără minte! Cum ai putut să faci o asemenea boroboață? Spune-mi, ce s-a întâmplat?

Isaac răspundea, invariabil:

— Nu s-a întâmplat nimic!… Dați-o dracului, povestea asta!…

— Totuși! Numai o singura lună! Haide, Isaac, dacă te-ai întoarce de bunăvoie, nu te-ar pedepsi, te-ar elibera și ai fi un om.

— …Niciodată n-o să mai fiu *un om!*

Mărunt, slăbuț, un blond spălăcit, cu înfățișare timidă și vorbirea încâlcită, Isaac sta totdeauna în picioare, mereu cu un cot sprijinit pe tejghea și își sorbea încetișor rachiul de patruzeci de grade, mestecând într-una boabe de năut prăjit, oferite gratuit în Orient, alături de nu importă ce consumație. Bea, cu privirea ațintită în pământ, cu figura-i de copil lipsită de orice expresie, jumătate taciturn, jumătate dus pe gânduri, aproape nepăsător la ceea ce se petrecea împrejurul lui. Cu toate acestea, politicos și îndatoritor cu cine se ferea să-i descoasă povestea, pe care el o dase dracului. Dar puțin numeroși erau oamenii discreți, căci puțini numeroși sunt cei care au bun-simț. Majoritatea obișnuiților la crâșma lui Binder, observându-i descumpănirea, simțeau o plăcere să-l vadă suferind. Atunci, Isaac pleca de îndată, fără să rostească o vorbă.

La început, presimțind o durere prea vie în sufletul dezertorului, Binder și intimii lui evitară să-l mai descoase și mârâiau împotriva celor care se comportau fără tact cu melancolicul Isaac.

Însă luni întregi trecură, fără ca alinarea sperată să vină. Isaac

rămânea liniștit, dar ce liniște sfâșietoare! Ai fi preferat să-l vezi urlând.

Pe masca lui, nici urmă de tristețe; veselie, nici atât. Nici surâs, nici amărăciune; o stare de spirit mereu aceeași. Și totuși, fiecare se întreba: „Ce poate să aibă, băiatul ăsta? Dragostea? Asta, oricum, trece. Nostalgia țării? Haida de!…”

Câteodată, șușotelile ajungeau la urechea lui Isaac; însă el trecea mai departe, liniștit, cu ochii săi verzi ce nu trădau nimic.

Excelent pălărier, îmbrăcat corect, fără a fi cochet, Isaac fu de o punctualitate exemplară, tot timpul anului după sosirea lui la Alexandria. În zilele când lucra, nu-l vedeai decât seara, pe la orele zece; duminica și-o petrecea, dimpotrivă, toată ziulica la Binder, dacă nimeni nu-l supăra. Era amabil, simpatic, de la prima încercare de apropiere, fără cea mai mică urmă de sforțare.

Binevoitorii, cu gânduri de însurătoare, ziceau despre el: „Păcat că nu e un temperament mai expansiv. Ar face o partidă strălucită, căci câștigă bine!”.

Motrogan i-o spunea de-a dreptul:

— Ia ascultă, măi Isaac! Mi-ar plăcea să știu, cine-i evreicuța pe care o mănânci din ochi, până la zece seara?

Și luându-și vioara:

— Eu sunt gata de nuntă. Ascultă aici:

Hat a-id a-Babală!
Hat a-Bab a-idălă!

Evreii, numai cu mare bunăvoință, înțelegeau ceva din idișul lui Motrogan, dar râdeau, de fiece dată, din toată inima. Isaac, care-l iubea pe Motrogan, nu râdea totuși deloc. Se remarcase, chiar, că aluziile lăutarului îi întunecau uneori chipul, deși își păstra aerul amabil. Respingea cu naivitate atari presupuneri și pleca de îndată.

După plecarea lui Isaac, Motrogan dădea din cap:
— Aici e buba! Iubește, bietul băiat!

Binder și femeia lui îl adorau pe Isaac, ca și când ar fi fost feciorul lor, ținându-l sub ocrotire strașnică. Timp de mai multe săptămâni, crâșmarul își împinse devotamentul până la a face pe detectivul pe urmele singuraticului, ca să se încredințeze dacă dragostea era pricina melancoliei lui. Fu timp pierdut: Isaac făcea în fiecare seară înconjurul Pieței Mehmet-Ali, hoinărea pe două străzi lăturalnice, mereu aceleași și se înapoia acasă. Niciun progres. Binder renunță la investigațiile lui, din două motive, total diferite: prima, cancerul care-i măcina nevasta, îl obliga să petreacă nopți albe, la căpătâiul suferindei.

Celălalt motiv, mai fericit, era prosperitatea negustoriei, care, în acea vreme, ajunsese la culmea înfloririi. De la deschidere, la ora opt dimineața și până la miezul nopții, când trăgea obloanele, crâșma și cele două odăi alăturate, nu se goleau, nici cât ai fuma o țigară. Binder și cei patru băieți care îl ajutau, se zbăteau ca nebunii, în mijlocul unei lumi, ca la bâlci. Nu se mai știa cine-și plătea consumația, dacă nu cereau plata, a doua oară, de la același client sau cine o ștergea, fără să plătească ceva. Vioara și vocea gravă a lui Motrogan punea capac vacarmului. La miezul nopții, Binder nu mai avea glas.

Nu se mai cerea vin românesc, ci vin pur și simplu. Cât despre fripturi, părea că un grătar uriaș învăluia toată strada Khandak în fumul lor, întărâtând pofta, ca nicăieri în altă parte. Se comandau fleici în orice timp al zilei, ca la târg.

Locanta „La dorobanțul român” era atât de nouă și originală, încât numele ei făcea înconjurul Alexandriei: „La Binder, se mănâncă fripturi pe talere de lemn! Vinul – și ce vin, românesc! – se bea în oale de pământ! Și cât îi de bun! Păcat că nu prea găsești scaune libere”.

Uneori, valul de du-te-vino paraliza serviciul, zăpăcind pe chelneri.

În furnicarul omenesc, cei mai obraznici nu erau mușterii, ci molima arhicunoscută a vânzătorilor de bilete de loterie, lustragii, vânzători de ziare, în majoritate arabi, bătrâni cu privire șireată, ștrengari îndrăzneți obișnuiți cu un picior în spate, de când se europenizase Egiptul. Strigătele acestora domina fără încetare hărmălaia.

— *Lotria franțaui, rumi, Heluan!*

— *„Tachydromos! Ephymeris!" „Les Novelles Egiptiennes!"*[65]

— *Lustr, hauaga, lustr!* strigau stăruitori lustragii, făcându-și loc cu lădița.

Dar, într-o zi, colac peste pupăză, un grup de proxeneți coborâră din mai multe trăsuri și pătrunse în restaurant. Binder le arătă iute ușa:

— Afară, domnilor! Înapoiați-vă în „Gnina" voastră[66]! Nu pentru asta am părăsit România, ca s-o găsesc în Egipt!

În tot timpul acestei perioade de afaceri furtunoase, care durară în cele trei luni de iarnă, Isaac, la început, apăru arareori; apoi nu se mai văzu. Când viața locantei redeveni normală, Binder își reveni din zăpăceală și-și dădu seama, înspăimântat, că dezertorul dispăruse. Într-adevăr, până atunci viața lui Isaac fusese prea ordonată și uniformă, pentru ca această schimbare bruscă să nu devină neliniștitoare!

Binder alergă la atelierul unde Isaac lucra și unde era înconjurat cu dragoste deosebită. Pălărierul îi declară că-l părăsise de acum două luni, fără vreun motiv și în ciuda tuturor ofertelor sale, care mai de care mai avantajoase. Cârciumarul îl căută acasă; nu-l găsi, fiindcă se mutase.

Consternat, moș Binder scotoci în maldărul de scrisori pe care i le trimiteau toți năpăstuiții ajutați de el, amintindu-și că Isaac găsea acolo, săptămânal, câte o scrisoare de la părinți. Nu găsi nimic pe numele protejatului său, ceea ce i se păru ciudat.

---

[65] Titluri de ziare.

[66] Cartierul prostituatelor din Alexandria (n.a.).

— L-am văzut pe Iusuf, strigă Motrogan, răvășind maldărul de scrisori…

— Iusuf? Într-adevăr, mi-amintesc că l-am zărit și eu, spuse Binder. El trebuie să cunoască ascunzătoarea lui Isaac!

În gloata murdară a vânzătorilor de bilete de loterie care mișună la Alexandria, ca de altfel în tot Egiptul, Iusuf, un bătrân evreu arab, era cea mai originală apariție.

Mai întâi, era poliglot și singurul printre coreligionarii arabi care cunoștea „jargonul". Sprinten ca o veveriță, murdar ca toți arabii săraci, răutăcios și, în același timp, inteligent – cum doar ovreii pot fi – bun și omenos în orice ocazie, ca toți cei care suferă din toată inima, Iusuf își plimba odată cu teancul de bilete de loterie, coșnița trupească și manierele cele mai neașteptate. Spân, pe jumătate chior, de ochiul drept, atât de slab că abia-i ghiceai trupul sub sutana largă, într-un cuvânt, aproape respingător; se făcea simpatic, îndată ce-și deschidea gura ca să-ți recomande în „șapte limbi" biletele sale de loterie, care – spunea el – erau „toate norocoase".

Deși în Egipt toată lumea joacă la aceste ruinătoare și felurite loterii de un piastru, cu tragere săptămânală, vânzătorul este trimis la început la plimbare, uneori destul de brutal. Se știe că „nu se câștigă niciodată" sau arareori, mai ales lozul cel mare de o sută de lire sterline, atât de jinduit de toți.

Totuși, nimeni n-a fost văzut să fie grosolan cu Iusuf; rareori i se refuza piastrul pentru bilet, totdeauna el oferindu-ți numai unul singur. Grațios, în ciuda urâțeniei, Iusuf murmura îmbietor:

— Încearcă-l p-ăsta de aici… Nu? Ei bine, să tragă acest copil un altul.

Sau:

— Stați așa! Cred că mai am un bilet de la „Egipteana". Fiindcă n-a venit nimeni să-l ia, trebuie să fie câștigător, cu siguranță.

Și Iusuf scotocește în buzunarul său enorm, ferindu-se să nu scoată două bilete. Dacă i se întâmplă, strigă vesel:

— Ah! aveam două! Vă rog, nu alegeți! Luați-le pe amândouă!

Dacă clientul nu-i ia decât un bilet, pe celălalt i-l lasă pe masă și se duce:

— Malèche! (Nu-i nimic!) Vi-l las pe riscul meu… O să mi-l plătiți mâine!

A doua zi, bineînțeles, e bombănit, uneori nu vor să-i plătească biletul dat cu de-a sila. Dar Iusuf, care cunoaște prostia omenească, răspunde prompt:

— Ah! un om *ca dumneavoastră* nu se poate uita la un piastru. Și-apoi, ce câștig eu? Douăzeci de parale!

Și omul plătește. Iar Iusuf pleacă, drept ca o trestie de zahăr. Față de clienții pe care i-a „periat”, nu-i plăcea să-și repete „trucurile”. Dar, trebuie recunoscut, dintre toți vânzătorii, Iusuf era cel care a pasat cel mai mare număr de bilete câștigătoare.

De altfel, o și spunea, când își făcea reclamă:

— Patru lozuri mari au trecut prin mâinile mele, anul ăsta! Uite, Binder poate s-o spună, căci el cunoaște pe doi din fericiții câștigători, clienți de-ai lui. Nu-i așa, Herman?

Herman se întorcea cu spatele, râzând:

— Măi blestematule, „Azoi”!

Evreii îl numeau pe Iusuf, deseori, „Azoi”, din cauză că el folosea mai totdeauna acest cuvânt din idiș.

Acest vânzător era singurul care fusese văzut întovărășindu-l pe Isaac, în ultima vreme. Și Binder îl aștepta, răbdător, ca să-l ia la întrebări. Numai că Iusuf, pricepând situația, îi strigă de departe:

— N-ai lume azi! Mă duc!

Dintr-un salt, Binder îl prinse de braț.

— Stai oleacă, Iusuf! Știi ce s-a întâmplat?

— Ce?

— Isaac a dispărut!

— *Azoi?…*

— Azoi, dragul meu, sunt sigur că tu știi ce-a devenit!

— Cum poți să fii atât de *sigur?*

— Pentru că te-am văzut scotocind prin scrisori…

— Scotocesc! Scotocesc! Herman, tu o iei cam repede. Am căutat și eu *o dată*, să văd dacă n-am ceva scrisori…

— Tu, și scrisori?! De la cine?

— De la cine, de la necine… Poate că am și eu pe cineva. De ce n-aș avea? De ce n-aș avea?

Binder adaugă:

— Și p'ormă, ești singurul care ai fost văzut întovărășindu-l pe Isaac.

— *Azoi!* N-o știam. Dar ce pot face. Sunt un om cinstit!

Binder se supără și-i puse mâna în gât:

— Ascultă, *Potz!* Vrei să-mi spui, unde se află Isaac?

— Acum de ce îmi spui: *Potz*, protestă Iusuf; că n-am spus despre tine că ești un om cinstit? De unde vrei tu să-l scot pe Isaac? El nu-i un bilet de loterie, ca să-l țin ascuns în buzunar! Poate o fi plecat în România!

Binder șovăi, pe gânduri:

— Cum se poate să plece, fără să ne spună „bună ziua"? Atunci, tot tu ești ăla care l-ai sfătuit s-o șteargă englezește!

— Eu?… Eu nu dau sfaturi nimănui. Îi las pe oameni să facă ce-i taie capul…

— Afară de cazul când e vorba de un bilet de loterie.

— Asta-i altceva. E negustorie. Și tu ai scris, colo, sus „La dorobanțul român" și, în prăvălie, nici urmă de dorobanț, nici român, nici turc!

— Eu sunt dorobanțul!

— *Azoi?* Nu, nu! Tu ești un *id*, Binder, tu nu ești dorobanț!

Oare să nu fie niciun mijloc de-a scoate ceva de la Iusuf? L-a întors pe toate fețele, dar cădea mereu în picioare, ca pisicile. Totuși, Binder era ferm convins că vânzătorul de bilete de loterie știa ce devenise Isaac. Într-o zi, n-a mai fost nevoie să-l sâcâie, căci Isaac, în persoană, ieși la lumină.

Liniștit. Ziua, în amiaza mare, plină de o lume pestriță. Cu capul gol, fără guler, barbă de trei luni, jerpelit și murdar, încărcat-ochi cu ustensile din sârmă: umerașe, cuiere, curse de șoareci, coșulețe împletite, grătare și alte obiecte mărunte.

Mergea cu pas de om fericit, înghiontit în toate felurile de arabii grăbiți, nedându-le nicio atenție. Cu ochii deschiși mari și gâtul țeapăn avea înfățișarea sfâșietoare a orbilor.

Firește, nimeni nu l-a recunoscut, din depărtare; dar când se opri în fața terasei ințesate a restaurantului, se auzi un strigăt de oroare, general.

— Tu ești, Isaac?! strigă Binder.

— Bună ziua… Eu sunt… Dați-mi un rachiu.

Chelnerul îi turnă băutura. Isaac își depuse calabalâcul într-un colț, se rezemă cu coatele de tejghea și începu să-și deguste rachiul, ronțăind năut.

Binder, cu brațele încrucișate pe piept, îl privea cu o uluire îndurerată.

— Cum merg treburile, domnule Binder? rosti Isaac, cu un aer degajat.

Cârciumarul îl privi îndelung, cu băgare de seamă, apoi:

— Merg foarte prost, bietul meu Isaac, de vreme ce tu te înapoiezi în halul ăsta. Cine te-a pus la cale? Iusuf? Poate să fie mândru de asta! Dacă te-ar vedea părinții tăi, ar muri, săracii!

— De ce? Ce, am devenit un hoț?

Uimit, Isaac părea să caute un răspuns în ochii lui Binder, dar privirea lui bâjbâia dincolo de el, în infinit. Mai mulți prieteni vechi înconjurară pe restaurator și, ca și el, încercau, tăcuți, să-l recunoască pe

Isaac, în noua-i înfățișare. Îl iubiseră atât de mult, încât nu le venea să creadă.

— Dar ce s-a întâmplat? îi spuse moș Binder.

Împletitorul de sârmă gemu:

— Ce s-a întâmplat… Pentru voi, ăștia, totdeauna se întâmplă ceva… Nu s-a întâmplat nimic. Vă fac, oare, de rușine?

— Rușine, nu! Ci milă, replică Binder.

Isaac dădu din umeri, cu privirea la papucii lui arăbești:

— Milă… E foarte bine… Aveam poate nevoie… De multă vreme. Mai dați-mi încă un rachiu.

— Eu nu-ți mai vând niciun rachiu! spuse Binder, sufocat. Ai devenit un bețiv. Se vede cât de colo.

— Și bețivul nu-i și el un om, domnule Herman?

— Pentru mine, nu! Bețivul nu-i un om! Poate pentru Iusuf, care schilodește oameni *întregi*, în numele lui Iehova!

— Pe cine a schilodit?

— Pe tine!

— Nu-i adevărat, domnule Binder, nu ești drept. Iusuf mi-a redat pacea cu mine însumi. Nu eram atât de *întreg*, cum crezi dumneata. Dați-mi un rachiu.

— Nici pic de rachiu!

— Bine, domnule Binder… Voiam să beau de-al dumitale, care este bun. Voi bea în altă parte, din cel rău.

— Treaba ta, nenorocitule! Îți vreau binele, dar văd că nu se poate.

Isaac zâmbi, blajin:

— Binele meu… Hm! se află în mâinile lui Dumnezeu!

— Asta e! exclamă Binder, bătând din palme. Mi-era teamă că „Azoi” a făcut din băiatul ăsta o tristă captură pentru Iehova. Iată-l pe Isaac al nostru, pios, un bețiv pios!

— Dați-i pace lui Iusuf! murmură Isaac, adunându-și bulendrele.

Moș Binder îl apucă de braț:

— Nu vrei să mănânci?

Vânzătorul ambulant se gândi o clipă, apoi:

— Nu… Mulțumesc… Nu mi-e foame!

— Nu ți-e foame! Mai bine mărturisește că acum tu nu mănânci decât feluri de mâncare cușer.

— Poate…

Și plecă încetișor, temător, cu gâtul țeapăn.

Bunul Binder își ascunse fața și alergă la nevastă-sa.

Îndată după plecarea lui Isaac, Iusuf dădu năvală în restaurant. Uitătură șireată, aer naiv, strigă tare, întinzându-și lozurile.

— Lotria nemtaui, griki, Heluan, Ismailia!

Motrogan sări de la locul lui:

— Șterge-o, Iusuf! Dacă Binder te găsește aici, o să-ți smulgă ultimele trei fire din barbă! Isaac tocmai a plecat…

— *Azoi?* Și ce legătură e între Isaac și barba mea? De ce vrea Binder să mi-o smulgă?

În clipa aceea, cârciumarul intră, alb ca varul, îl înșfăcă de guler pe vânzător și urlă:

— Golane! Tu l-ai îndobitocit pe Isaac. Lepră bigotă, să dispari de-aici și să nu te mai văd venind niciodată. Criminalule!

Celălalt se zbătea:

— Binder… Binder… Ascultă-mă… Ascultă-mă…

Și când izbuti să se smulgă, în sfârșit, din mâinile restauratorului, vocea lui durui ca o tobă:

— De ce sunt criminal? De ce lepră? De ce golan? Am salvat un suflet, l-am readus pe calea cea bună! Am dat o altă meserie, unui om care voia să moară! Asta e o crimă! Nu eu vând rachiu, ci tu! *Dorobanț român! Dorobanț român!* Binder, o să fii pedepsit, într-o zi! Căci tu ești un

id, nu un *dorobanț!* Și Dumnezeu pedepsește pe *id*, când devine *dorobanț!*

— Ieși de-aici, imbecilule!

— Plec… Dar nu uita: femeia ta s-a și îmbolnăvit!

Aceste întâmplări coincideau, în toamna lui 1906, cu apariția în Mediterană a patru pacheboturi poștale, pe care guvernul român le lansase, triumfal. Patriot sentimental, Binder își luă un operator, ca să le fotografieze unul după altul, îndată ce apăreau în portul Alexandriei, albe ca zăpada. În felul acesta, el putea să contemple pe săturate fotografiile mărite și agățate pe pereții prăvăliei: „Dacia”, „Împăratul Traian”, „Regele Carol I” și „România”.

Desigur consulul român, care debarcase primul, nu era mai puțin mândru și mișcat mai sincer decât evreul Binder. (Înțeleagă cine poate!)

Timp de câteva luni, tricolorul patriei lui îndepărtate a fâlfâit aproape în permanență în fața dughenei „La dorobanțul român”. Binder, cu barba albită de timpuriu, întâmpina cu brațele deschise pe toți cei care coborau din dragile lui vapoare și doreau să-l viziteze. Uită de cicatricea și de rănile inimii și deveni un oficiu de informații, un azil de noapte, bancherul și „nătărăul”, pentru bunul sau răul compatriot.

Printre noii vizitatori se afla unul, care nu era nici bun, nici rău compatriot; un om pentru care cuvântul „patrie” nu însemna nimic, dacă nu o „parcelă binecuvântată din pământul Domnului, pe care stăpânii ei o făcuseră insuportabilă”; un cetățean al universului, îndrăgostit de dreptate, un tovarăș care știa să spună răspicat ceea ce voia și ceea ce detesta și pe care Binder îl îndrăgi de îndată. Acest om era Sotir, bătrân lup de mare, cambuzier sever și tandru de pe „Dacia”, mare prieten al familiei lui Isaac, sărmanii Perlmutter, părinți nefericiți, ai căror copii se risipiseră prin lume „ca puii de potârniche”, lăsându-i în voia sorții lor de croitori săraci la Constanța.

Sotir, „bărbosul” cu mers nepăsător, nu-l mai văzuse pe Isaac de la

încorporare. De-atunci, trecuse mai mult de cinci ani. Dintre toți copiii lui Perlmutter, el îi iubea cel mai mult pe Isaac, după Estera, dragoste pe care băiatul o împărtășea într-atât, că făcu din matelot un confident. Între timp, avu loc dezertarea și prăbușirea morală a dezertorului. Cambuzierul nu ignora nici pe prima, nici motivul care o provocase: pasiunea soldatului pentru logodnica lui, pe care o urmărea cu disperare în exilul său în Egipt. Sotir nu știa nimic despre prăbușirea morală a fostului pălărier și urmările ei de care înșiși Perlmutter-ii n-aveau habar.

Se poate deci închipui ușor ce lovitură grea primi inima lui Sotir, în dugheana lui moș Binder, spre care matelotul se și îndreptase cu pași nemăsurați de mari, îndată după acostare.

La rândul său, Isaac, înștiințat de părinții lui despre sosirea marelui prieten, dădea târcoale nerăbdător prin împrejurimile „Dorobanțul român” cercetând mulțimea, cu o privire însuflețită, sucindu-și gâtul încoace și încolo, mai mult ca de obicei. Trecură unul pe lângă celălalt, fără să se recunoască. Sotir pătrunse în restaurant, ca un străin oarecare.

Două ore mai târziu, zăvorâți într-o odaie separată, cârciumarul și matelotul fraternizau, așa cum doar cetățenii universului o pot face, deși până în ajunul întâlnirii, unul ignora existența celuilalt. Dar aici stă marea putere, marea fericire a celor sinceri, pe care oamenii obișnuiți n-o cunosc. Este cea de-a zecea fericire, după cele nouă înscrise în *Evanghelie* și prima care ar trebui să figureze în evanghelia unei lumi mai bune. Se va spune, atunci: *„Fericiți cei care se iubesc de la prima întâlnire, împărtășindu-și întreaga bucurie și toată suferința, zăvorâte în inimile lor fremătânde de viață intensă, căci sunt fiii aceluiași Dumnezeu generos. Ei se vor recunoaște în Eternitate”*.

Stă scris în cartea nevăzută a oricărei soarte cumplite că dragostea – care nu-i decât o tulburătoare beatitudine pentru muritorii de rând – trebuie să fie un jăratic de iad pentru generoșii cu inimi plăpânde.

Aceasta a fost și soarta lui Isaac.

— L-am cunoscut, povestește Sotir, dându-și pe spate capul de pustnic voluptos, drept un flăcău înțelept, de-o tandrețe timorată și-o cochetărie timidă. Ireproșabil în toate faptele lui, ca o tânără fată supusă. Ce grăunte de nisip a intrat în mașinăria lui fragilă, ca să decadă în halul în care îmi spui?

Mă gândesc la părinții lui și aș vrea să caut o explicație prin vreunul din înaintași. Ei bine! afară de taică-său, totul e mediocritate: o familie de hahami. Dar Avram a fost o ființă întreprinzătoare, nemaipomenită, iar ca îndrăgostit, un adevărat motan. N-o spun, cu totul la figurat, căci plictisindu-se în fața mașinii de cusut, se făcu învelitor de case și se urcă pe acoperișuri.

Toți copiii mai mari i-au semănat, desigur fiecare în felul său. Numai Isaac părea cumpătat, calm, blând. Așteptam să se elibereze din armată, ca să-l văd la casa lui, supremul ideal al tuturor părinților; când, ca o lovitură de trăsnet, dezertarea! Și cât de nătângă: nu mai avea decât treizeci de zile, ca să-și împlinească cei trei ani lungi de cătănie.

Despre această ispravă nimeni nu știa precis ce a provocat-o. Fata unui marchitan de la Galați, frumoasă după cât se pare… Isaac a avut nenorocirea să facă parte dintr-o companie de infanteriști trimisă să înăbușe niște tulburări socialiste, și acolo și-a văzut logodnica lovită cu cruzime. Aceasta emigrând în Egipt cu familia ei, Isaac se aruncă îndată pe un vapor și o ajunse. Iată toată drama. Ce s-a petrecut apoi, aici?

— Aceeași întrebare, răspunse Binder, n-am încetat să i-o punem lui Isaac, dar nimic nu l-a putut face să mărturisească motivele tristeții sale. Acum, îl cred pierdut, din cauza acestui fanatic Iusuf, pe care și l-a ales drept confident.

— Cu siguranță, a intervenit o ruptură între îndrăgostiți! conchise Sotir.

— Și ce? Nu mai sunt femei? strigă Binder. Trebuie să înnebunești,

fiindcă o femeie te-a părăsit?

— Sunt de aceeași părere cu tine; dar să știi că cel mai bun dintre oameni e ca și oțelul: o încercare mai tare și se fărâmă ca un pahar. Ăștia sunt jupuiții de vii ai vieții; nu mai au niciun pic de piele, care să-i apere. Și Dumnezeu a fost nedrept, expunându-i furtunilor nimicitoare.

În clipa aceea, Isaac apăru în odaia celor doi prieteni. După un moment de ezitare, se aruncă la picioarele lui Sotir, îi înlănțui genunchii, strigând:

— Sotir!… Salvează-mă! Salvează-mă! Ea mi-a strigat „dezertorule"!

A fost singurul țipăt de disperare, ce scăpă din pieptul lui Isaac și care-i atestă durerea. Dar Sotir, crezându-l gata la mărturisire, îl strânse în brațe și-i spuse cu blândețe:

— Bine… bine… Te voi salva… Spune-mi unde-i răul… Vorbește.

Isaac îl privi năuc:

— Nu-i niciun rău… Trece… Dați-mi un rachiu.

Cum Binder se pregătea să urle împotriva rachiului, Sotir îl opri cu un gest și comandă:

— Băiete! Două rachiuri! Le vom bea împreună, dragul meu, și împreună ne vom împărtăși durerile, căci și eu am destule…

— Nu, nu! făcu Isaac. Nu-mi povesti nimic. Mă simt bine așa…

Cu o mutră prietenos-supărată, Sotir contemplă această zdreanță omeneasca, plăpândă din născare și învinsă de viață:

— Totuși… Să vedem Isaac… Tu îmi ceri să te salvez. Se află, deci, un rău care te roade. Spune-mi-l! Vorbește! Ce s-a întâmplat?

Nenorocitul își ducea mereu paharul la gură, se uita în lături și tăcea. Însă, la ultima întrebare a lui Sotir, tresări:

— Ah! și tu mă sâcâi, chiar tu… Toată lumea e curioasă să afle ce s-a întâmplat? Ei bine, un suflet omenesc și-a găsit liniștea, iată ce s-a întâmplat!

Se ridică și pătrunse în sala prăvăliei, unde tocmai atunci răsuna

glasul lui Iusuf, care se ciorovăia cu chelnerul:

— Lasă-mă să intru! Îl caut pe Isaac!

— Pleacă de-aici! îi strigă Binder, apărând în grabă în spatele vânzătorului de lozuri. Ieși sau te pocnesc!

Sotir interveni ca să-l potolească. Iusuf îl măsură cu dispreț și spuse cârciumarului:

— Binder! Nu-ți insulta neamul! Un ovrei, chiar unul care mănâncă *treffe*, tot ovrei rămâne…

— Puțin îmi pasă de ceea ce înțelegi tu prin evreu. Afară, criminalule!

Cambuzierul interveni:

— Ascultă, Iusuf, nu e bine, chiar e foarte rău ceea ce ai făcut din băiatul ăsta…

— *Azoi?* Și eu îți răspund că nu discut cu un *goi* despre *bine* și *rău*… Or, d-ta ești un *goi*, nu mă atinge.

— Da, dar între noi doi se află Isaac…

— Nu! Între noi doi se află tot Israelul!

Întorcând spatele lui Sotir, vânzătorul de lozuri puse mâna pe umărul dezertorului:

— Isaac! Nu te lăsa să-ți sucească mintea un *goi* și un ovrei rătăcit! Tu nu ești făcut pentru plăcerile pământești, ci pentru viața eternă! Îți dai seama?

Abătut, împovărat de marafeturile din sârmă împletită, Isaac încuviință.

— Da!… Doresc viața eternă!…

Sotir murmură, scos din fire:

— I-ar trebui o chelfăneală zdravănă acestui fanatic!

— Ce, domnule *goi?* Puteți să mă bateți, dar eu știu sigur că vă înșelați! Și eu sunt cel mai tare! Haide, Isaac!

Și împletitorul de sârmă îl urmă supus pe vânzătorul de lozuri și amândoi dispărură în mulțime.

Începând din acest moment, Isaac nu se mai arătă pe la Binder decât la intervale foarte depărtate. Când apărea, o dată sau de două ori pe lună, era numai ca să ceară din pragul crâșmei:

— Vreți să-mi dați un rachiu? Dar fără morală!

De cele mai multe ori, Binder îi refuza rachiul, necăjit de disprețul lui Isaac față de „morala” lui. Totuși, ca să-și poată da seama de gradul de mizerie a lui Isaac, cârciumarul consimțea să-i servească rachiul, niciodată acceptat gratuit, nici de la Binder, nici de la oricine altul. Totdeauna cu coatele pe tejghea – poziția lui favorită – întindea piastrul și nu se atingea de băutură, până ce nu dispărea banul în sertar.

Din zi în zi mai slăbit, mai abătut și mai zdrențăros, Isaac părea mistuit de foame și mizerie. Părea îmbătrânit, la douăzeci și cinci de ani, cu figura brăzdată de riduri. Părul îngălat îi cădea în ochi și de-a lungul obrajilor. Mâini și picioare, murdare și crăpate. Privirea, mereu pierdută. Respirația, gâfâindă.

Uneori, văzând că Binder nu-l mai descoase, se pornea să vorbească despre el însuși, cu o voce stinsă:

— Nu trebuie să fiu compătimit prea mult… Mă simt mai bine acum… Sunt împăcat. Adevărata mizerie nu-i cea de-afară, ci aceea care-ți clocotește în măruntaie. Și apoi, ca să câștigi viața eternă, trebuie să fii extrem de sărac.

Iusuf, pe care Binder îl tolera acum în crâșma lui, intervenea aprobator:

— Da, dragul meu Herman. Isaac este salvat! Inima lui n-o să mai sufere! Altfel ar fi fost greu: după fiecare vindecare o altă dragoste și o altă suferință! Asta-i viață? Ca să nu mai spun că asta te face să-l uiți complet pe Dumnezeu, ceea ce nu-i îngăduit unui evreu! E adevărat, Isaac bea și asta nu-i bine. Dar Iehova îl iartă ușor, dacă sufletul bețivului este dăruit lui. Și eu garantez de sufletul lui Isaac!

La auzul acestei declarații pasionate, Isaac sări în sus:

— Nu-i așa, Iusuf, c-o să am parte de viața veșnică?

— Da, scumpul meu Isaac, o vei avea! Urmează-ți cu credință drumul tău. Dumnezeu îi iubește pe toți cei care i se prosternează, chiar dacă beau. E un păcat micuț de tot!

Binder, adesea și Sotir, ascultau această filosofie, dădeau din umeri și se resemnau în fața faptului împlinit.

Dar, într-o zi, toată lumea fu răscolită de o veste, cu neputință de înțeles. Un client, obișnuit al restaurantului, intră cu o monedă de aur în mână, o arătă lui Binder și-i spuse:

— Iată o liră sterlină, câștigată într-un mod ciudat. Prietenul vostru, vânzătorul de mărunțișuri, m-a oprit adineauri pe strada Nubar și mi-a dat-o, spunându-mi: „Ține-o, domnule, e pentru dumneavoastră”. Și îndată s-a întors cu spatele, lăsându-mă cu gura căscată. Să fie oare Isaac al vostru atât de bogat, ca să-și îngăduie atari pomeni și atât de nepotrivite? Vă las lira. Poate o să puteți să i-o dați îndărăt. Sărmanul om… Îi merge rău. Cine știe de câte ori a repetat figura asta, până să mă nimerească pe mine!

— Acum înțeleg de ce este atât de nenorocit! strigă Binder, privind înspăimântat la moneda de aur.

Era ora prânzului. Restaurantul gemea, arhiplin. Iusuf apăru:

— Loteria „Hel”…

— Ascultă, Azoi, imbecil blestemat! îl apostrofă cârciumarul, arătându-i moneda.

— Ei, ce, tu nu poți vorbi mai cuviincios?

— Să te ia dracu’! Nu merită osteneala să fii politicos cu un idiot ca tine. Privește rezultatul dădăcelii tale cu Isaac: nenorocitul împarte bani la trecători!

— Azoi? Păi e bine!

— Cum „e bine”, tâmpitule! El nu mănâncă, nu-și cumpără nici

măcar un lanț și aruncă lirele pe stradă! Tu ești ăla care l-ai învățat asta?

— Eu nu învăț nimic pe nimeni. Nu sunt haham! Dar dacă Isaac disprețuiește banul, așa-i foarte bine! Asta dovedește că-i cu Dumnezeu!

— Și tu faci ca el, mă Azoi? Îți dai banii tăi?

Iusuf îi întoarse spatele și de la ușă îi spuse:

— Herman! Ce *fac* eu și dacă *dau* sau nu, nu ești domn ca s-o știi. Află numai că un evreu bun nu poate fi niciodată un om rău!

Din ziua când au izbutit să pună mâna pe Isaac și să-l confrunte cu clientul căruia îi dăduse lira sterlină, vânzătorul ambulant rupse ultimele legături cu ceea ce îi rămânea ca obișnuință omenească: încetă subit să mai bea, nu mai vorbi și păru că uită pe toți cei care îl iubiseră, inclusiv pe Iusuf.

Confruntarea fu scurtă și netă: Isaac trată pe client drept „nebun”, spunând că nu l-a văzut niciodată sau că l-a cunoscut.

Dar, într-o zi, se produse un alt eveniment. Motrogan, fără lucru trei sferturi din timp, fu însărcinat de Binder să-l urmărească pe Isaac, prinzându-l asupra faptului.

— Apucă-l de mână, în clipa când o vrea să dea moneda și întreabă-l ce înseamnă asta, porunci Binder.

— Să nu faci așa ceva, Motrogane, se opuse Iusuf, care era de față. Încredințează-te, văzându-l ce face, dar nu-l atinge.

— Iusuf are dreptate! spuse un doctor care îngrijea pe nevasta lui Binder și asistase la confruntare. Isaac trăiește într-un soi de somnambulism: o comoție violentă l-ar putea ucide sau înnebuni. Știți doar că-i bolnav de inimă, în ultimul grad.

Motrogan se ținu scai de Isaac, toată după-amiaza, dar nu-l văzu decât făcându-și negustoria; dar, către seară, fu martorul unei scene nebănuite.

În clipa când Isaac trecea pe strada Surorilor, o doamnă tânără și frumoasă, însoțită de un domn grăsuliu, tocmai ieșea din magazin și fu cât pe-aci să se ciocnească, nas în nas, cu vânzătorul ambulant.

Și ea și el făcură un pas înapoi, buimăciți; apoi frumoasa și însoțitorul ei se urcară repede într-o trăsură, care-i aștepta. Atunci Motrogan îl auzi pe Isaac strigând, timid și emoționat:

— Roza! Eu sunt tot *„dezertor”!*

Trăsura o porni repede, în galop. Isaac se prăbuși la marginea drumului, unde-l surprinse noaptea, cu marfa în spate și fruntea sprijinită pe genunchi.

Motrogan avu buna inspirație să aștepte. Și se luă după el, când nenorocitul își reluă mersul. N-a fost degeaba: în acea seară îi descoperi culcușul.

Clătinându-se ca un om beat, Isaac mergea pe străzi întortocheate și înțesate cu arabi ce-și împingeau cu mâinile cărucioarele încărcate cu trestie de zahăr, smochine, nuci de cocos sau plăcinte murdare. Isaac își croia drum, încasând îmbrânceli de la toți trecătorii, stânjeniți la înghesuială de fierăria sa. El nu riposta deloc, nepăsător la toate. În sfârșit, în strada Attarin – cartier arab popular – dispăru pe poarta mare, pe unde intrau trăsurile.

Dintr-o săritură, Motrogan îl ajunse și-i ațінu urma.

Casa, o cocioabă dărăpănată, urât mirositoare și cufundată în întuneric, n-avea decât un etaj, iar deasupra un pod. Acolo, sub acoperiș, se afla odaia lui Iusuf, o baracă mare din scânduri dislocate: cele de la ușă lăsau să se întrevadă, prin crăpăturile dintre scânduri, tot interiorul celor doi neînțeleși de oameni și rebutați de propriul lor destin.

Era într-o vineri, pe seară. Vânzătorul de lozuri se și afla la rugăciune, cu nasul legănându-se deasupra a două lumânări, ale căror flăcări fumegânde luminau câteva cărți promițătoare de viață veșnică.

Isaac pătrunse înăuntru, ca un automat, tiptil și fără „bună seara”, își

aruncă marfa, își aprinse lumânările, trase câteva obiecte, le pipăi îndelung pe toate părțile, apoi, lăsând să-i cadă brațele, se grăbi, cu capul înainte, spre un ungher plin cu lanțuri, unde rămase nemișcat.

Iusuf n-avu pentru Isaac decât o aruncătura de privire distrată. Apoi își continuă rugăciunea.

Lăutarul plecă în vârful picioarelor, spunându-și, în sinceritatea lui de țigan îndrăgostit la șaptezeci de ani: „Și toate astea, fiindcă Isaac n-a putut iubi ca toată lumea!”.

În strada Khandak, emoția era la culme. Binder se aștepta, dintr-un moment într-altul, ca Isaac să fie lovit de nebunie. Femeia lui, grav bolnavă, plângea zi și noapte. Dar cel mai nenorocit era Sotir, care se văita:

— Nu știu ce-o să spun părinților lui Isaac! De trei luni, ei n-au mai primit nimic de la el. Și nu-mi dau pace, ca să le „mărturisesc” că băiatul lor e mort. Cum să le spun că-i mai mult decât mort? Așa că o să fiu silit să nu trec pe la ei decât o dată la două călătorii cu vaporul. Dar și-atunci o să mă asalteze cu rugămințile lor sfâșietoare, încât simt că înnebunesc și eu!

Cambuzierul încercă, în mai multe rânduri, să-l surprindă pe Isaac în poziția de „generos nesocotit”. Dar spionările lui Sotir deveniră imposibile; câtă vreme „Dacia” rămase ancorată în portul Alexandriei, Isaac se făcu nevăzut, sistematic.

Încercă să-l convingă pe Iusuf că trebuia să „readucă pe Isaac la o judecată mai bună”. Bigotul se apăra, cu sarcasme:

— Să-l aduc pe Isaac „la o judecată mai bună”?! La care? A voastră?! Dar, mai întâi, aveți voi una care să stea în picioare, cel puțin atâta timp cât vă trebuie să vă mistuiți cotletul de porc?! Voi nu știți să fiți, în lumea asta, nici atât de nenorociți, încât să vă fie îngăduit de-a spera la viața veșnică; nici atât de fericiți, ca să nu vă gândiți la ea, căci, flămânzi ori

sătui, îndoiala vă roade deopotrivă. Și v-ați găsit voi, ca să vreți să-l aduceți pe Isaac la o judecată „mai bună”? Ha! Ha!

Când observară, după un timp, că pentru Isaac însuși Iusuf devenise un necunoscut și-l întrebară dacă nu cumva se ciorovăise cu el, vânzătorul de lozuri răspunse:

— Nu! Dar acum el nu mai are nevoie de mine. Își urmează drumul, pe picioare proprii!

Vai! acest „drum” trebuia să fie tare lung, deoarece picioarele începură să-l părăsească pe bietul însetat de viață veșnică.

Aparițiile lui Isaac în taverna „La dorobanțul român” nu mai aveau acum, decât un singur scop: de-a dormi. Nici vorbă de rachiu, niciun cuvânt, nicio explicație… Sosea, pe jumătate mort, cu buzele scorojite, ochii întredeschiși, căutând totdeauna momentul când crâșma era goală sau aproape goală. Fără să rostească o vorbă, se îndrepta direct spre un colț mascat de bufet. Acolo, pe un scaun, cu brațele culcate cruciș pe masa de marmură, își lăsa fruntea să-i cadă încetișor pe brațe și nu mai mișca timp de o oră, adesea trei și chiar mai mult.

Nimeni nu îndrăznea a-l supăra sau să-i adreseze o vorbă. Unii își împingeau respectul până la a vorbi în șoaptă, ca să nu-l trezească.

La deșteptare, Isaac își ridica la fel de încetișor capul. Își îndrepta bustul și se ridica în picioare, aproape grațios. Picioarele își reluau drumul. Isaac pleca, așa cum venise.

Unde se ducea? Peste tot. Aceleași străzi, aceleași cartiere, aceeași clientelă, dar marfa i se împuțina din zi în zi, cantitativ și calitativ, odată cu forțele vânzătorului ambulant. Isaac împletea din ce în ce mai puțin.

În aceeași măsură se micșora și mulțimea darurilor lui, unei lumi pe care n-o mai voia. Motrogan, care-l urmărea deseori, îl văzu, împuținându-și „donațiile” bizare și persistente, de la o liră la un taler, apoi la un șiling și, la urmă, la un piastru. Necunoscuții, pe care mintea lui Isaac îi alegea la întâmplare ca să le dăruiască moneda, nu erau

totdeauna din categoria celor care se grăbeau să ia banul și apoi s-o șteargă. Uneori, insul oprit de Isaac, cu fraza stereotipă: *„Luați-o, e pentru dumneavoastră!”* se supăra:

— Drept cine mă iei, dumneata? Eu nu sunt un cerșetor!

Isaac, care era un cerșetor din cap până-n picioare – dar care dădea, în loc să ceară – nu se supăra deloc. Rămas confuz un moment, cu ochii ațintiți la moneda ținută între degetele-i murdare, bolborosea câteva cuvinte de neînțeles și-și relua drumul.

Către sfârșitul acestei ultime faze a melancoliei sale ucigătoare, nu mai ducea cu sine, ca marfă, decât două sau trei obiecte neînsemnate: un grătar, o cursă de șoareci, un pămătuf pentru curățat sticle, pe care mâinile sale țepene le ofereau unor clienți închipuiți.

Astfel se scurseră trei luni de viață nimicitoare. Apoi…

Într-o zi Isaac intră, ca de obicei, la Binder și își culcă capul pe marmora mesei.

Era într-o după-amiază toridă de iunie. Strada pustie; praful îți ardea beregata și ochii. Singur în local, Binder citea un ziar, foarte obișnuit cu aparițiile și disparițiile nenorocitului Isaac, ca să-i mai dea atenție. Când iată că-l vede trecând spre colțul lui de odihnă.

Restauratorul îl aștepta nerăbdător pe Sotir, știind că „Dacia” venise chiar în dimineața aceea. Cambuzierul apăru cu o înfățișare aproape voioasă și spuse de îndată:

— Am o veste bună pentru tine, bunul meu Herman: îl vom repatria pe Isaac!

— Cum asta?

— Foarte bine! Am intervenit pe lângă comandant în favoarea nenorocitului nostru. La rândul său, comandantul a cerut și a obținut clemența tacită a ministerului de război, prietenul său, ca să i se acorde dezertorului un concediu oficial. Și iată, am venit să-l iau!

Binder, nebun de bucurie, sări de gâtul lui Sotir, îl strânse nebunește în brațe și-l sărută pe amândoi obrajii.

În acel moment, Iusuf se ivi în pragul localului și, văzând îmbrățișarea celor doi prieteni, îi contemplă cu răceală.

— Asta e, „Azoi”! Îl repatriem azi pe Isaac! îi strigă Binder.

— Voi îl repatriați… Asta rămâne de văzut, căci trebuie ca și el s-o vrea!

— O să vrea, fii sigur! spuse cârciumarul turnând de băut. O să-l punem la curent, îndată ce se va deștepta.

Binder ciocni cu Sotir.

Iusuf se strecură în spatele bufetului, unde dormea Isaac. Luă loc la masa lui și-l cercetă îndoielnic cu privirea. Un zâmbet larg îi despică gura, de la o ureche la alta. Luă în mâini capul celui adormit și-l ridică. O pată mică stacojie apăru pe locul unde gura lui Isaac atinsese marmura. Pleoapele închise, fața lividă, buzele însângerate…

Iusuf își apropie fața de capul lui Isaac, tot ținându-l în mâini și murmură încetișor:

— Vor să te repatrieze, Isaac… Dar tu o să te împotrivești, căci ai voit viața veșnică și ai obținut-o!

*

În monografia *Panaït Istrati, un chardon déraciné*, Monique Jutrin apreciază că „*Isaac, împletitorul de sârmă*, luat izolat, este o bună povestire – mai ales în prima lui formă, nediluată de Jéhouda – dar își pierde din forță în cartea *Familia Perlmutter*”.

Repere bibliografice: *Isaac, împletitorul de sârmă* nu a fost tipărit în românește. Textul reprezintă forma inițială a acestei povestiri, înainte ca

Josué Jéhouda să-i facă adăugirile de rigoare.

Ediții originale și reeditări în Franța: I*saac, le tresseur de fil de fer*, Strasbourg, Joseph Heissler librairie, 1927. (Ilustrații de Dignimont.)